KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING VOOR
STUDIE VAN KOLONIAAL-
MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

1920

Vierde Jaargang

EERSTE DEEL

Albrecht & Co., — Weltevreden
1920

INHOUD

van den 4den Jaargang (Eerste halfjaar)

Blz.

O. P. Besseling. † 1

Nederlandsch-Indische havenraden, door Wonter Cool C.I. 3

Het Balische huwelijksrecht, door P. de Kat Angelino 27

Van Vollenhovens jongste Agrarisch Geschrift, door Mr. G. J. Nolst Trenité 54

Jaarverslag 1918—1919 der Javasche Bank en de hanteering van Indië's Financiën, door E. Helfferich 88

Gouvernements Keuring van Wildhout en een Informatie-Bureau voor Wildhout-exploitanten, door J. C. Lamster 104

Persoverzicht 149

Belangstelling van vreemd kapitaal voor Nederlandsch-Indië (blz. 149) Een leerstoel voor Koloniale economie (blz. 152).

Kroniek 154

Wetgevende Kroniek 154

De grondslagen onzer agrarische wetgeving (blz. 154).

Financieel-Economische Kroniek 162

De Poenale Sanctie (blz. 162) — Organisatie van verbruiksvereenigingen „De Coöperator" en de „Nederlandsch-Indische Coöperatie Bond" (blz. 171).

Boekbespreking 174

Jaarverslag 1918 van de Postspaarbank (blz. 174) — Pest en Pestbestrijding, door F. H. van Loon o. b. e. (blz. 180).

Eenige Indische Muntquaesties, door Mr. J. Westerman Holstijn. 183

Het Balische Huwelijksrecht (slot), door P. de Kat Angelino ... 221

Lichamelijke Opvoeding en Onderwijshervorming in Ned.-Indië, door Dr. G. J. Nieuwenhuis 249

De Belastingplannen der Regeering in verband met de Positie der Suikerindustrie op Java, door L. de Bree 278

Gedachten-wisseling 346

Het grondhuur-vraagstuk op Java 346

Persoverzicht 348

Staatkundige hervormingen in Britsch-Indië (blz. 378) — De Indonesiër en zijn grond (blz. 352) — Bescherming van het Inlandsch grondbezit in de Filippijnen (blz. 362).

Blz.

Kroniek 363

Wetgevende Kroniek 363

De zelfbestuursordonnantie (blz. 363) — Uit het staatsblad (blz. 374)

Economische Kroniek 377

Duurtebestrijding (blz. 377).

Mededeeling der Vereeniging 381

Mr. Jan Gerritzen (voorplaat)

Over het onderzoek der Javaansche en daarmede verwante muziek door J. S. Brandts Buys 455

Lichamelijke opvoeding en onderwijskervorming in Ned.-Indië door Dr. J. J. Nieuwenhuis 482

Eenige Beschouwingen over de „White Australia policy" door P. E. Teppema 537

Persoverzicht 558

Organisatie van een Economischen Raad (blz. 558).

Kroniek 562

Economische Kroniek (De Poenale sanctie (blz. 562).

Boekbespreking. (Ned.-Indische havens) 570

Mededeeling uit de Vereeniging 575

O. P. BESSELING †

Onze vereeniging heeft voor het eerst een verlies te betreuren in het overlijden van haar bestuurslid O. P. BESSELING. Niets liet verwachten dat dit aanstaande was. Wij kunnen zelfs nog niet gissen welk plotseling gebeuren hem den dood heeft gebracht. Tot voor kort nog vol activiteit, nu reeds niet meer dan een herinnering.

En van het karakterbeeld dat die herinnering ons geeft, willen wij hier slechts die ééne kenmerkende eigenschap vermelden, die den overledene voor onze vereeniging bovenal waarde gaf, de warmte van zijn belangstelling voor wat naar hij meende nut had. Besseling is van onze vereeniging ongetwijfeld een van de ijverigste propagandisten geweest. Bescheiden waar het de appreciatie van zijn eigen kundigheden betrof, diende hij de zaak zonder zijn persoon er in te mengen.

Naar zijn beste krachten heeft hij haar gediend en daarvoor willen wij hem hier onze dankbaarheid betuigen.

Bestuur en redactie van de Vereeniging voor studie van Koloniaal Maatschappelijke Vraagstukken.

Nederlandsch-Indische Havenraden

door

WOUTER COOL C. I.

Havens vormen kruispunten van land- en waterbanen, waarbij het verkeer, teneinde een vlotten gang te behouden en om opstoppingen, botsingen en ongevallen te voorkomen, door een regelende hand moet worden bestuurd.

Aan welk lichaam zal die hand moeten toebehooren?

Deze vraag is reeds herhaalde malen opgeworpen, zonder dat in bepaalden zin een eenstemmig of afdoend antwoord werd verkregen.

Zoo waren in dit opzicht zeer belangwekkend de uitvoerige desbetreffende beschouwingen op het 10e internationale Scheepvaartcongres, dat in 1905 te Milaan werd gehouden.

Het onderwerp: „Overzicht der verschillende wijzen van exploitatie en administratie der zeehavens, haar invloed op de ontwikkeling van het verkeer" gaf aanleiding tot langdurige beraad-

Bovenstaand onderwerp zal, zij het in eenigszins meer algemeenen vorm en in vragenden stijl, een punt van beraadslaging uitmaken op het in Mei 1920 te Weltevreden te houden Algemeen Ingenieurs Congres.

Kan men dan in dezen overwegend technischen kring eene bespreking verwachten, welke het vraagpunt, waarschijnlijk in het bijzonder, van die zijde zal belichten; de belangrijkheid van het onderwerp komt schrijver dezes van zoodanigen aard voor, dat ook in ruimer omgeving voor het instituut van Indische havenraden belangstelling mag worden gevraagd.

Wellicht leidt de publicatie tot een wensch aangaande behandeling in een der studieclubs van de Vereeniging, in welker orgaan thans gastvrijheid wordt genoten.

Indien zuks het geval mocht wezen, is steller dezes gaarne bereid, voor zoover de omstandigheden dit toelaten, die bespreking in te leiden of daaraan deel te nemen.

slagingen, terwijl de conclusie luidde: „ Elk systeem van administratie, dat den voorspoed van een haven en de ontwikkeling van het verkeer bevordert, is goed, als de beheersleiding op zich zelf ook deugt.

Het zal niemand verwonderen in het daaromtrent verschenen officiëele verslag te lezen: „ De vorm van deze conclusie geeft aanleiding tot zekere hilariteit".

Nadien treft men in de havenliteratuur nog verschillende malen het bedoelde onderwerp aangeroerd en vooral gedurende de oorlogsjaren werd de beantwoording wederom zeer urgent genoemd, in hoofdzaak om hetgeen na den oorlog op economisch gebied te verrichten stond.

Het bestek gedoogt niet de verschillende bestaande stelsels van havenbeheer gedetailleerd uiteen te zetten; toch heeft het zijn nut zich te herinneren, welke vier hoofdsystemen men onderscheiden kan.

Zij zijn:

I. Het havenbestuur geschiedt door eene Maatschappij of Naamlooze Vennootschap.

Deze instituten werden meestal gevormd met het oog op de exploitatie van door particuliere ondernemingen zelf aangelegde havens, die gesticht waren op die plaatsen, welke gunstige voorwaarden voor de ontwikkeling van het verkeer aanboden.

Men onderscheidt hierbij:

a. een verkeers (kanaal- of spoorweg) maatschappij,

b. een afzonderlijke havenmaatschappij.

Een goed voorbeeld op groote schaal van de eerste groep levert bijv. Manchester, waar in 1885 de Manchester-Ship-Canal Company geboren werd uit de omstandigheid, dat de haven van Liverpool, die ook de gelijksoortige belangen van de haven der genoemde zusterstad te behartigen had, deze verwaarloosde. De Kanaal-maatschappij is in het bezit van alle onderdeelen der door haar aangelegde haveninrichting en verzorgt de volle exploitatie. Hoewel het laden en lossen der schepen mede toegestaan is aan de eigenaars der goederen, gebeurt dit in den regel door het bestuur, dat o.m. ook zorg draagt voor goede arbeids-verhoudingen in het havengebied.

Voor verduidelijking der tweede groep kan verwezen worden naar de haven van Sabang, oorspronkelijk het eigendom der oprichtster, de N.V. Zeehaven- en Kolenstation Sabang. In November 1909 nam het Gouvernement de werken over, maar bleven deze door genoemde Vennootschap beheerd, zij het onder een ietwat beperkt staatstoezicht.

Het denkbeeld om door een afzonderlijke maatschappij een haven, eigendom van het Gouvernement, te laten exploiteeren was in Nederlandsch-Indië niet nieuw, getuige het verzoek, dat in 1882 door den toenmaligen President der Javasche Bank, den Heer Mr. N. P. van den Berg, tot de Regeering werd gericht om met derden de exploitatie van de haven Tandjoeng Priok in haar geheelen omvang op zich te mogen nemen.

Op die vraag is afwijzend beschikt.

Van helder inzicht, vooral in het licht van dien tijd, getuigt de zinsnede, waarmede Mr. Van den Berg het voordeel van de door hem gewenschte toestanden kenschetst, n.l. „Een doelmatig en aan alle eischen van het verkeer beantwoordende havendienst is alleen denkbaar, wanneer die dienst in al zijne onderdeelen beheerscht wordt door een centrale macht, die met alle omstandigheden behoorlijk rekening kan houden."

II. Het havenbestuur geschiedt door een afzonderlijk ingesteld Autonoom Lichaam.

Dit soort van havenbeheer kan men splitsen in die met een:

a. overwegenden invloed van particulieren (Engelsch systeem, Port Authority);

b. overwegenden invloed van den Staat met de onderverdeeling:

1. Britsch-indisch systeem (Port Trust);
2. Italiaansch systeem (Consorzio autonomo);
3. Fransch systeem (Conseil d'administration du port).

Het havenbeheer door een afzonderlijk ingesteld autonoom lichaam geniet tegenwoordig in vele gevallen de voorkeur boven de behandelde naamlooze vennootschappen. Vooral de vorm van een Port Authority trok in Engeland de bijzondere belangstelling onder den invloed van de gunstige resultaten, die op de Tyne en op de Clyde bereikt waren door de Commissie, die deze rivieren en

aanliggende havens nu sedert 60 jaren beheeren, zoomede door de energie, ten toon gespreid door den Harbour Board van Liverpool, welk lichaam deze belangrijke haven in staat stelde om aan de steeds groeiende scheepvaarteischen op goede wijze te voldoen.

In alle kosten van eersten aanleg en onderhoud der werken wordt op eigen verantwoording door de Port Authority voorzien, zonder dat de Staat anderen steun verleent dan een wet, die de Port Authority hare bevoegdheden schenkt.

Ook voor de reorganisatie der haven van London is men in 1908 tot dit stelsel overgegaan, daartoe werden o.m. alle in verschillende handen berustende havenobjecten opgekocht.

Evenzeer buiten Engeland, zooals in de havens van Bilbao en Barcelona, hebben soortgelijke lichamen voldaan.

Het Britsch-Indische systeem, dat der Port Trusts, waarvan men voorbeelden vindt in Bombay, Calcutta, Rangoon en Singapore, steunt op de in de oostersche landen van zoo groote beteekenis zijnde decentralisatie-politiek.

De actie tot dien bestuursvorm ging uit van de bij het havenbedrijf geïnteresseerde personen, die hunne belangen gaarne zelf wilden regelen en met ambtenaren van het Gouvernement alle tot de haven behoorende roerende en onroerende goederen in beheer ontvingen. De baten vormen de borgstelling voor de aflossing van de aangegane leeningen en voor de te verrichten uitgaven.

Mede voor Nederlandsch-Oost-Indië is van belang de opmerking, die men aangaande deze soort van trusts vindt in het, in 1918 verschenen, rapport van den bekenden Sir George Buchanan, over de haven van Chittagong, n.l. dat er zoowel veel vóór als tegen het systeem te zeggen valt, maar dat het nadeel verergerd wordt door speciale Indische omstandigheden, zijnde het chronisch gebrek aan deskundige raadgevers en de voortdurende wisseling van personen, waarbij het zeldzaam is, dat een persoon of een groep van personen de vruchten ziet van het door haar gevoerde beleid.

Het grootste aantal leden van een Indische Port trust, vervolgt Sir Buchanan, weet weinig af van havenwerken en de Europeanen, die zitting hebben zijn òf op weg naar hun pensioen of stellen weinig belang in plannen, welke eerst verwezenlijkt worden, wanneer zij het land verlaten zullen hebben. Vooral de kleinere havens zullen hierdoor het sterkst in de verdrukking komen.

Tot zoo ver de aanhaling.

Het Italiaansche systeem kan men bestudeeren bij de haven van Genua, waar sinds 1903 een Consorzio bestaat, waarvan de leden, die de plaatselijke belangen vertegenwoordigen, in de minderheid zijn tegenover het aantal ambtenaren of leden, benoemd door de Regeering. Deze organisatie, welke een staatsbeheer met eigen bevoegdheden nadert, schijnt zeer geschikt voor een haven, welker ontwikkeling het geheele land ten goede moet komen en waar bijgevolg de gemeenschapsbelangen geheel en al overheerschend zijn. De ondervinding zal moeten uitmaken of het in gang gebrachte raderwerk, waarvan de gecompliceerdheid niet te loochenen valt, stroefheid zal vertoonen.

De haven heeft onder haar oude beheer voorspoed gekend. Haar snelle ontwikkeling werd begunstigd door de groote werken, uitgevoerd van 1877 tot 1890, maar is bovenal te danken aan de schepping van nieuwe toegangswegen, in het bijzonder aan de opening van den Sint Gothardbaan, die Genua in directe verbinding gesteld heeft met een deel van Zwitserland en Zuid-Duitschland.

Ten opzichte van het Fransche systeem, moet op den voorgrond gesteld worden, dat de Fransche havens, afgescheiden van den oorlog, slechts een bescheiden aandeel hadden in de groote ontwikkeling van den overzeehandel in de laatste vijfentwintig jaren. Alleen Marseille heeft haar verkeer in vrij belangrijke mate zien ontwikkelen, echter toch nog achterblijvend bij de concurreerende haven van Genua. De tonnenmaat van de haven van Duinkerken, van Le Havre en van Bordeaux is van 1900 tot 1914 bijna stationair gebleven.

Deze betrekkelijk geringe bloei moet toegeschreven worden aan economische oorzaken, die in het bijzonder in Frankrijk heerschen.

Het sedert 1892 geldende streng protectionistisch régime, dat den landbouw en enkele binnenlandsche industrieën heeft kunnen begunstigen, is nadeelig geweest voor de havens, bovendien ondergaat de handelsvloot sedert lang een gevaarlijke malaise.

Mede is de opmerking niet ongegrond, dat de belangrijke sommen, door den Staat van 1878 tot 1890 besteed voor de verbetering der havens, over te vele verdeeld zijn, waaronder verscheidene zonder toekomst. Men had beter gedaan de gelden uitslui-

tend te benutten voor die objecten, welke geschikt waren het internationale verkeer tot zich te trekken. Nu heeft deze laatste categorie niet alle verbeteringen ontvangen, noodig om haar in staat te stellen tegen de naijverige vreemde havens te strijden, waar men in dezelfde periode geweldige werken uitvoerde.

Als onmiddellijk gevolg van den oorlog steeg het verkeer in alle Fransche havens enorm; het beperkte zich echter hoofdzakelijk tot het vervoer en de approviandeering van troepen.

In het beheerssysteem der Fransche havens onderscheidde men tot de wet van 1912 twee machten, den Staat en de plaatselijke Kamer van Koophandel. De werken van aanleg en onderhoud werden door den Staat uitgevoerd en bekostigd, terwijl zijn plaatselijke vertegenwoordigers ook zorgden voor de toepassing der reglementen. De uitrusting of outillage der haven werd echter aangeschaft en beheerd door de Kamer van Koophandel. Tot haar zorg en bevoegdheden behoorde het tot stand brengen van den loodsenbouw, het aanschaffen der hefwerktuigen, de inning der havengelden, enz.

Aangezien de Kamers van Koophandel zich meer met het algemeene beheer gingen bemoeien en dat door den Staat zeer gecritiseerd werd, rezen allengs luide stemmen op, die voor decentralisatie pleitten en voor het overdragen van een groot deel der macht en verantwoordelijkheid op de vertegenwoordigers der verschillende plaatselijke belangen, vereenigd in een autonoom lichaam. Het gevolg hiervan was de wet van 5 Januari 1912 waarvan het uitvoeringsbesluit pas den 10den Maart 1918 afgekondigd is. Het beheer van elke haven wordt hierbij, indien men dit wenscht, in handen gegeven van een afzonderlijken raad onder contrôle van den Staat.

De verwezenlijking van genoemde wet en van het uitvoeringsbesluit is ten gevolge van de oorlogsmaatregelen tot dusver een doode letter gebleven.

Gedurende den oorlog toch heeft men, los van de ontworpen plannen, in de wijze van beheer en exploitatie van de Fransche havens door den drang der omstandigheden ingrijpende veranderingen gebracht.

Tot aan de oorlogsverklaring was de exploitatie van de havens gekenmerkt door een bijna volkomen vrijheid, welke slechts door eenige politie-voorschriften aan banden gelegd was.

Deze toestand kon niet gehandhaafd blijven. Evenwel waren gedurende den vredestijd geen maatregelen getroffen voor den oorlogstoestand, zooals dat wel gebeurd was voor de spoorwegen en de binnenscheepvaart, terwijl de havens toch een gelijksoortige rol te vervullen hebben.

Uit die overweging was het begrijpelijk, dat ook op de havens van toepassing verklaard werd het voor de waterwegen aangenomen systeem, vastgelegd in de wet van 1877 op de requisities.

In het eerste kwartaal van 1915 werd voor alle zeehavens een militaire commissie ingesteld van vijf leden met onder haar orders ambtenaren, belast met de uitvoering, eene havencommissie vormend. Deze commissies richtten meer het oog op het gebruik der zeehavens voor militairen dienst; de werken, tot den eigenlijken handel behoorende, bleven buiten hare bemoeienis.

Maar ten slotte drong de noodzakelijkheid om alle verantwoordelijkheid te concentreeren en eenheid van handeling tot stand te brengen.

Een inter-ministerieel besluit van 31 December 1916 vereenigde alle bevoegdheden in het Hoofd der militaire exploitatie van de havens en zijne ambtenaren, terwijl de Centrale Commissie en de havencommissies opgeheven werden.

Een volgend inter-ministerieel besluit van 16 Januari 1917 gaf aanvulling en verleende den chefs van exploitatie alle gezag, zoowel over het militaire, als over het burgerlijke personeel, dat aan de haven verbonden was.

De centrale chef van exploitatie kreeg de algemeene leiding over de gezamenlijke diensten en de bevoegdheid alle maatregelen te nemen, die hij voor de goede exploitatie der haven noodig achtte.

Tot de taak van den plaatselijken chef van exploitatie behoorde nu de afzonderlijke voorschriften te ontwerpen en uit te voeren, te waken over de verdeeling der kaderuimten, over het gebruik der arbeidskrachten, over de benutting van de outillage en het transportmaterieel te land en te water, ten einde het beste rendement te verkrijgen.

Deze aanhaling van hetgeen in oorlogstijd in Frankrijk geschiedde, is opzettelijk uitvoerig geweest, omdat men in het verloop der gebeurtenissen ongetwijfeld de moderne Amerikaansche richting van havenbestuur kan onderkennen en wijl zij

aantoont, en dit is de hoofdzaak, hoe proefondervindelijk bewezen is, dat eenheid en slechts eenheid van bestuur de havengestie tot het hoogste resultaat kan voeren.

Zij, die het wel meenden met de Fransche havens of daar belang bij hadden, gewoonlijk gaat dit samen, en buiten de militaire autoriteiten stonden, bleven niet werkeloos. Gedurende den oorlog groeide allerwege het verzet tegen de overmacht van de Kamers van Koophandel, die, ondanks de wet van 1912, welke men een „Loi de Façade" noemde, en het besluit van 1916 mogelijk bleef.

Men heeft hierbij zelfs de hulp ingeroepen van de delegatie van Amerikaansche ingenieurs, die van 16 December 1918 tot 18 Januari 1919 in Frankrijk toefde, ten einde het Congrès Général du Génie Civil voor te lichten omtrent den opbouwenden arbeid, die op velerlei gebied in het zwaar geteisterde land moet worden verricht.

De Amerikaansche commissie gaf in algemeene trekken hare instemming met de geschetste actie te kennen, maar behield zich rog voor in een uitvoerig rapport daarop terug te komen.

III. Het havenbestuur geschiedt door een Gemeente of deel eener Federatie.

Tot deze groep mogen gerekend worden havens als Hamburg en Bremen, die eigendom zijn van zelfstandige staten en door deze zelve worden beheerd. Ook vallen hieronder Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen, e.a., welke havens geheel of voor het grootste gedeelte aan de gemeente toebehooren.

De omstandigheid, dat de havens tusschen Elbe en Schelde ten innigste samenhangen met een uitgebreid net van waterland- en ijzerenwegen, dwingt de verschillende, betrokken gemeenten hare inrichtingen up to date te houden, want, verwaarloozen gene een oogenblik haar taak, dan is het achterland voldoende machtig en krachtig om zijn stem te doen hooren ter verkrijging van verbetering en, zoo men voor de geuite wenschen doof mocht blijven, staan machtige concurrenten gereed de gevraagde of andere lokkende voordeelen te bieden.

Bovendien is het havenbestuur in die plaatsen niet een plotseling der Gemeente opgelegde taak geweest, maar steunt dat

gezag op een historische eeuwenoude ontwikkeling, die der gemeente rijp heeft doen worden voor haar werk. Bleef of werd men onbekwaam voor de taak dan ging de haven in den meest letterlijken zin ten gronde.

Het is een opvallend feit, dat in de laatste jaren het aantal van hen, die tegen zoodanige gemeente-exploitatie gekant zijn, zelfs ondanks de hier en daar bereikte gunstige resultaten, aangroeit. De gemeenteraden immers, verkrijgen hoe langer hoe meer politieke kleur en bij de verkiezingen staan de havenbelangen op den achtergrond. De huidige samenstelling dezer colleges biedt niet meer den waarborg, dat over een voldoende aantal terzake bekwame deskundigen of algemeen ontwikkelden beschikt kan worden, ten einde uit hun midden de benoodigde leden te kiezen, die namens den Gemeenteraad het direct bestuur van de haven leiden of daarop invloed uitoefenen. De bestuursvorm direct door de Gemeente heeft den terugtocht aanvaard.

IV. Het havenbestuur geschiedt door den Staat.

Merkwaardigerwijze koestert men in de Nieuwe Wereld een groot wantrouwen tegenover de Boards, gevormd door een aantal vertegenwoordigers van gemeentelijke-, handels- en scheepvaartbelangen, die allen een locaal karakter dragen.

Het streven is er veel meer op gericht om het beheer in al zijn uitgebreidheid te concentreeren in een klein aantal ambtenaren, bij voorkeur zelfs in de handen van één persoon, „one man's control", benoemd door en verantwoordelijk aan het Gouvernement.

Typische voorbeelden hiervan vindt men in Montreal en Quebec, waar drie commissarissen, aangewezen door de Regeering, de verantwoordelijke personen zijn, buiten Gemeente, Kamer van Koophandel en plaatselijke belanghebbenden.

Vóór 1906 werden beide havens beheerd door een instituut van commissarissen in den geest van het Italiaansche systeem, doch de wensch naar verbetering was te krachtig.

Niet alleen het bestuur van enkele havens, ook dat van het geheele gebied van het Panama-kanaal is volgens dit beginsel van „benevolent despotism" ingericht. Daar vond men het niet noodig en niet goed om meer dan één persoon het bestuur op te

dragen. Men ging terecht uit van de beproefde grondgedachte, dat, indien de chef de juiste man is, hij zich eventueel kan laten voorlichten door wien hij wil, maar dat hij zelf beslissen moet, wat hij van anderer advies moet overnemen. Een meerhoofdig bestuur is, zooals men toch weet, voor zwakkere krachten een uitkomst, maar principieel niet in het belang van de zaak, die men bevorderen wil.

Trekt men uit het bovenstaande overzicht de voor de hand liggende conclusies, dan komt men van zelf tot ongeveer hetzelfde resultaat, als het Congres te Milaan, hetwelk men als volgt kan omschrijven:

In de voornaamste havens van de wereld treft men zeer verschillende wijzen van havenbestuur- en beheer aan; onder elk dier systemen kan een haven tot voorspoed geraken, als het stelsel maar past bij de omstandigheden, welke in de haven overheerschen.

Bij het bepalen van het beste systeem moet men rekening houden met de omstandigheden, waarin de havens en de landen, waartoe die havens behooren, verkeeren.

In ieder geval moet het beheer aan enkele overeenstemmende factoren voldoen. Het is noodzakelijk, dat het zich beijvert tegelijkertijd aan het schip en aan de goederen de meest voordeelige behandeling te verzekeren door de operaties te vergemakkelijken, de formaliteiten te vereenvoudigen, de kosten te verminderen, de beschikking te hebben over voldoende ruime kaden en de meest volmaakte uitrusting, door de stichting en uitbreiding van regelmatige stoomvaartlijnen te bevorderen.

Het beheer moet zich voortdurend op de hoogte houden van elken vooruitgang, die zich op het gebied van scheepvaart en havensexploitatie voordoet; het moet de toekomstige behoeften van de haven lang vooraf voorzien en maatregelen nemen, dat daaraan tijdig voldaan wordt zonder zich door concurreerende havens te laten voorbij streven; het moet de ontwikkeling en volmaking van de toegangswegen te land en te water naar de haven trachten te verzekeren en de verlaging van de tarieven langs deze wegen trachten te verkrijgen.

Na deze meer algemeene behandeling van het onderwerp, in

hoofde vermeld, vinde plaats de vraag: **Wat behoeven de Nederlandsch-Indische havens?**

Feitelijk werd het antwoord hierop reeds in 1916 gegeven door Mr. A. H. van Ophuysen, die op het 6e Decentralisatie Congres, 11 en 12 Juni van dat jaar te Bandoeng gehouden, een gedocumenteerd prae-advies uitbracht, naar aanleiding van de volgende drie punten:

1. Behoort in de havensteden het beheer der haven door de Gemeente te geschieden, dan wel op andere wijze, en zoo ja op welke wijze?

2. Is uitsluiting of beperking van de bevoegdheden der gemeenteraden ten aanzien van de haven (emplacement en terrein) al dan niet gepaard met grenswijziging der gemeente gewenscht, en zoo ja in welken zin?

3. Op welke wijze ware de gewenscht geachte regeling in het leven te roepen?

Ondanks den te loven breeden opzet van het prae-advies en de door allen erkende talentvolle verdediging kon de inleider, die zooals de Voorzitter, Mr. Chr. P. van Wijngaarden, dit uitdrukte, de bewondering verdiende „voor den moed, waarmede deze verdediger van een ander dan gemeentelijk havenbeheer zich in het hol van den leeuw had gewaagd", niet verhinderen, dat met terzijdestelling van het prae-advies het debat voornamelijk liep over de vraag gemeentelijk of niet gemeentelijk beheer.

De uitslag van het pleit was toen niet twijfelachtig; de gemeentevlag werd in top geheschen.

Men is thans bijna vier jaren verder en ongetwijfeld zal de tijd ook hier weer raad gebracht hebben, vooral nu het Indische havenwezen zich meer heeft afgeteekend, de fundeeringen en de opgaande wanden van het havengebouw opgetrokken zijn tot zoodanige hoogte, dat men over het onder dak brengen kan gaan denken.

Men weet, dat tot vóór een tiental jaren van een eigenlijk havenbeheer hier te lande niet gesproken kon worden; de voorschriften stempelden de haveninrichtingen tot douane-emplacementen. De goederen, die met de stoomers waren aangebracht, werden in enkele havens direct aan kaden of steigers gelost, doch meestal in prauwen overgeladen en in de van Gouvernementswege gebouwde z.g. boomlocalen gevisiteerd. Waren de douane-

formaliteiten vervuld, dan kon verder vervoer naar de plaats van bestemming geschieden.

De exportgoederen volgden uiteraard den omgekeerden weg.

De overige openbare diensten, die met de haven in verband stonden en zij waren velen (marine, leger, spoorwegen, waterstaat, binnenlandsch bestuur, justitie, hygiëne, e.a.), zorgden elk zelf, dat zooveel mogelijk de door hen behartigde belangen tot hun recht kwamen.

Het spreekt, dat deze chaotische toestand niet alleen klachten van handel en scheepvaart opwekten, maar evenzeer iedere rationeele uitbreiding in den weg stonden. Toen eindelijk te Soerabaja de plannen tot vergrooting der haveninrichtingen een niet te stillen strijd van meeningen in het leven riep, noodigde in 1910 de Regeering de heeren G. J. de Jongh, Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam en Prof. Dr. J. Kraus, te 's Gravenhage, uit Haar van voorlichting te dienen. Niet alleen Soerabaja, maar evenzeer Makassar, Tandjong Priok, Semarang en Belawan-Deli werden in de beschouwingen der beide experts betrokken.

Naast de technische oplossingen werd ook het toekomstig beheer der Nederlandsch-Indische havens een onderwerp van bespreking.

Ingrijpend was het grondbeginsel, uit Holland overgenomen, dat de goederen niet meer naar de kantoren der douane zouden moeten worden gebracht, doch omgekeerd deze ambtenaren de goederen zouden onderzoeken, daar waar men ze op het haventerrein had opgeschuurd.

Ten opzichte van den algemeen gang van zaken, luidde het advies, dat bij het beheer en de dagelijksche leiding van het havenbedrijf zooveel mogelijk naar continuatie zou moeten worden gestreefd en dat de haven met al wat daarmede samenhangt, administratief en financiëel zou moeten komen te berusten bij een college van beheer, staande onder het oppertoezicht der Regeering en correspondeerende met den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken. Voorzitter van dat college zou moeten zijn de Directeur der havenwerken, met het uitvoerend gezag bekleed, terwijl daarin zitting zouden dienen te hebben uit hoofde van hunne betrekking ambtenaren van de Douane, van de Spoorwegen, voorts de havenmeester en drie leden, door de Regeering uit de handelskringen aangewezen.

De Nederlandsch-Indische Regeering aanvaardde den verstrekten raad; een nieuwe aera voor de Indische havens werd geopend!

In 1912 kwam de eerste adviseerende havencommissie te Tandjong Priok tot stand, met de bedoeling, dat deze haven verder aan de spits zou blijven der hervormingsplannen, en deze aldaar hun eerste toepassing zouden vinden.

Hiertoe moest de jeugdige havencommissie aanvangen met arbeid aan zich zelf te verrichten, n.l. zich intensief doordringen van het, in Oostersche landen in het algemeen traag ingang vindend besef dat, niet alleen tijd geld is, doch dat Indië op havengebied au fond niet anders moet worden beschouwd, dan het Moederland.

Willen de Nederlandsch-Indische havens de rol vervullen in het internationale verkeer, welke haar geografisch toekomt, en welke haar plicht is om te bereiken en in stand te houden, dan mogen hier de inrichtingen op havengebied niet achterstaan bij de beste in Westersch-Europa of in modern Amerika.

De opvatting, dat men onder den evenaar met minder tevreden kan wezen, dat lichter-(prauw) havens niet tot de lapmiddelen behooren, dat de heel groote schepen slechts op den Atlantischen Oceaan zullen blijven en niet den steven wenden naar de landen om den Pacific, dat men hier in veel opzichten zoo geheel afwijkende toestanden heeft, dat directe vergelijkingen scheef gaan, dat alles houdt geen steek, wat de havens en haar bestuur betreft.

Zelfs de arbeidsverhoudingen, waarop men zich zoo menig maal beroept, veranderen met verrassende snelheid in de richting, zooals die zich in Nederland en omgeving in de laatste tijden ontwikkelen. Niet minder noodig dan in de oudere landen is dus ook in de Indische havens een uitnemende mechanische outillage.

Nooit kan het een nadeel wezen de gebeurtenissen voor te zijn; de meeste havens hebben te vaak geleden onder het euvel, dat zij bij den wedloop achter geraakten. Het is niet immer gemakkelijk om deze meeningen vlug ingang te doen vinden, en toch is zulks zoo hoog noodig. Men denke slechts aan het tekort in scheepstonnenmaat en aan het feit, dat, zij het binnen zekere limieten, stoomers van reusachtige afmetingen en grooten diepgang de meest economische zijn, zoowel voor het vervoer der goederen, als voor het varen met groote snelheid.

Indien een haven niet dat soort schepen van het heden en de toekomst kan ontvangen en behandelen, zoodra deze zich aanmelden, is die haven onmiddellijk op den tweeden rang geplaatst, wordt dientengevolge het bijbehoorend achterland en de Staat, waarin die haven gelegen is, omlaag getrokken.

Behalve de opvoeding in havenkennis en het vroegtijdig leeren verstaan van de betreffende teekenen des tijds, bracht de nieuwe wijze van havenbeheer o.m. mede een pioniersarbeid op het gebied van reglementen, geldend voor alle bij de haven betrokken belangen en openbare diensten. Hiertoe was noodzakelijk een serie van verschuivingen en nevenschikkingen van machtsbevoegdheden, waarvan verschillende tot dusver aan anderen waren toegekend.

Het zijn niet steeds de slechtst georganiseerde diensten geweest, die zich het meest hardnekkig tegen de bedoelde overgave verzetten, zoodat omtrent verschillende onderwerpen langdurige onderhandelingen gevoerd zijn, alvorens overeenstemming bereikt werd of ten slotte het eindoordeel der Regeering moest worden ingeroepen.

Nog in deze strijd, die van een opgewekt innerlijk leven getuigt, niet op alle fronten beslist, ondanks dat de voorwaarden voor een wapenstilstand of bij voorkeur voor een gezonden vrede feitelijk zoo uiterst eenvoudig zijn.

De haven, ingericht op de basis van een commercieele onderneming, behoeft niet verder te gaan in haar verlangens dan slechts die rechten te bezitten of zich te zien toegekend, welke strikt noodig zijn om haar goed bestaan te verzekeren binnen de grenzen van haar bedrijfsgebied.

Het is daarbij mogelijk, dat in verband met belangen van hooger orde, der haven op sommige punten niet gegeven kan worden, wat principieel haar rechtens zou toekomen, doch over die onderwerpen en hunne regeling blijve het eindoordeel aan de Regeering.

Voorts is het toevertrouwen van het laatste woord aan het Opperbestuur in deze gewesten nog in het bijzonder noodig, waar men te doen heeft met een zeer verscheiden eilandenrijk, zoodat angstvallig gewaakt moet worden, dat de schaarscher produceerende of minder afnemende streken te veel achtergesteld worden.

Bovendien vormen havens en ook juist weer in een archipel meer dan in een aaneengesloten land, niet alleen objecten van

nationale, maar ook van internationale beteekenis; aanmerkelijke staatsinvloed is derhalve onmisbaar. Deze kan mede voorkomen, dat een haven nalatig blijft in het verzorgen van algemeene plichten, door gebrek aan concurrentie insluimert of door geldverspilling een financieel gevaar oplevert.

De contrôle a priori, die vaak tot stroefheid aanleiding geeft, behoeft de Regeering niet te bezitten, wel die a posteriori; daarmede is zij voldoende gewapend om hare verantwoordelijkheid tegenover de Volksvertegenwoordiging te dragen.

Sinds 1912 hebben de havencommissie's en zij, die met haar naar beneden en naar boven samenwerkten, goeden arbeid geleverd, is ervaring opgedaan, die rechtmatige verwachtingen voor de toekomst geeft, motiveert, dat met stevigen tred op den ingeslagen weg wordt voortgeschreden en dat deze instituten, die tot heden uitsluitend raadgevend werk verrichten, tot meer daadwerkelijken arbeid worden geroepen.

Medio 1919 kwam dienaangaande op het Departement der Burgerlijke Openbare Werken, afdeeling Havenwezen, een uitvoerig voorloopig voorstel gereed, dat aan de naaste belanghebbenden ter eerste beoordeeling werd toegezonden.

Ofschoon niet vaststaat, dat de artikelen van dat ontwerp, zij het in eenigszins gewijzigden vorm, het Staatsblad weldra zullen bereiken, acht steller van dit schrijven, die uit hoofde van zijn ambt aan deze materie zijn aandeel had, het passend in het raam van deze studie, de in het oog gevatte algemeene beginselen uiteen te zetten. [1])

Zooals gezegd, is bij het havenbeheer tweeërlei hoofdbelang betrokken, eenerzijds het algemeene belang van het Land, van de gewesten en van de gemeenten, waarvoor de haven een economisch orgaan is, anderzijds het bijzonder belang van handel, verkeer, landbouw, nijverheid, enz., welke van dat orgaan gebruik maken om particuliere voordeelen na te streven.

Het feit, dat in de havencommissie's (in analogie met de besturen van gemeenten, gewesten e.d. mettertijd „havenraden" te

1) Eventueele besprekingen, als in de eerste noot genoemd, krijgen hierdoor tevens een grondslag en het debat een richtsnoer, dat tot vruchtdragender resultaat zal kunnen leiden, dan bij een teugelloos vrij laten der verschillende meeningen.

noemen) de particuliere belangen sterk vertegenwoordigd moeten zijn, brengt mede, dat aan dat college niet volledige bestuursbevoegdheid, autonomie, gegeven kan worden, doch eene taak in zelfbestuur, waarvan de grenzen in het algemeen belang zijn gesteld, doch binnen welke beperking dan ook de havenraden vrij zijn hunne aangelegenheden te regelen.

Het algemeen belang wordt uit den aard der zaak behartigd door de Regeering die als Haar vertegenwoordiger in hoogste instantie laat optreden het Hoofd van het Departement, waarbij het havenbedrijf is ondergebracht.

Overeenkomstig het decentralisatie-begrip zullen Regeering en Departementschef zich alleen bemoeien met de hoofdlijnen, doch den algemeenen gang der werkzaamheden overlaten aan een dienstchef, Hoofd van het Havenwezen, die zorgt in nauw contact met alle havens te blijven.

Hoe geschoolder de havenraden optreden, hoe slapper de koorden gespannen zullen zijn, die de zelfbesturende lichamen verbinden met de centraliseerende leiding, welke zich zelve tot gedragsspreuk kieze het bekende woord van Paulus: „Hij moet wassen, maar ik minder worden".

Deze constellatie brengt mede, dat de havenraden in zaken van algemeen belang slechts advies kunnen uitbrengen, met als onmiddellijk logisch gevolg, dat het, zooals ook elders [1]) gebruikelijk is, eventueel mogelijk moet zijn om werken uit te doen voeren of regelingen van kracht te doen worden zonder de medewerking, desnoods tegen de meening van den Havenraad in.

Er moet dus een orgaan bestaan van het algemeen belang, waaraan dergelijke zaken kunnen worden opgedragen.

De havendirecteur is hiervoor de aangewezen persoon.

Deze functionaris, hetzij dat hij al of geen stemhebbend lid van den havenraad is, bekleedt daarin een positie, welke men zou kunnen vergelijken met die van den Burgemeester eener Nederlandsch-Indische gemeente, die eenerzijds optreedt als voorzitter van den Raad, anderzijds als regeeringsambtenaar.

---

[1]) Men denke slechts aan het in het Vaderland door hooger hand brengen op de gemeente-begrootingen van tractementen voor Burgemeesters, van uitgaven voor de Politie, enz., soms tegen het uitdrukkelijk votum van den Gemeenteraad in.

De verdere samenstelling van den havenraad hangt samen met den vorm van het bedrijf, dat in de haven wordt toegepast.

Bij de organisatie, gevolgd na het bekende bezoek der ingenieurs Kraus en de Jongh, heeft men zich op het standpunt gesteld, dat het particulier initiatief in de haven moet worden toegelaten en aangemoedigd en dat het van groot belang is om de havengebruikers zich zooveel mogelijk bij het bedrijf te laten interesseeren. Wel worden de gronden nergens aan gegadigden verkocht, doch slechts verhuurd, en bestaan er andere beperkingen, doch over het geheel genomen kan binnen het raam van algemeenen aanleg, een ieder verkrijgen hetgeen hij voor zijn werkzaamheden behoeft.

Teneinde eene gewisse uniformiteit te behouden, een geregelde exploitatie mogelijk te maken of om andere afdoende redenen worden sommige objecten slechts door het havenbestuur geleverd, zooals kademuren met hunne outillage, steigers, spoorverbindingen, voorzieningen in water, electrische energie, enz., voor het overige kan iedereen pakhuizen, hangars, kranen enz. bouwen, zooals die het best met eigen wenschen overeenkomen.

Om trustvorming te belemmeren, minder krachtige firma's in den aanvang te steunen en aan te moedigen, nieuwe relaties met open armen te ontvangen, zorgt daarnaast het havenbestuur ook zelf loodsen, opslagterreinen, sleepbooten en andere havenzaken te bezitten, welke door derden voor korteren of langeren termijn in huur kunnen worden aangevraagd.

Men kan tegen dit gemengde stelsel van bedrijf aanvoeren, dat, indien alles op het haventerrein, wat met het verkeer der goederen te maken heeft, in eigendom aan het havenbestuur behoorde, dit zorgen kon voor een zoo hoog mogelijk opgevoerd rendement en daardoor voor minimale onkosten. Doch men loopt dan het gevaar, dat bij verplaatsing van handelsbelangen de tot dusverre van de havenobjecten gebruik makende personen en l'chamen zich naar den nieuwen toestand wenden en de oude inrichtingen in den steek laten. Interesseert men de havengebruikers op ruime schaal in al hetgeen totaal de haven vormt, dan zullen de eersten geprikkeld worden om krachtig mede te werken ten einde de haven, waarin zij zelf met veel geld geinteresseerd zijn, op hoog peil te brengen en te houden.

Deze bedrijfsmethode vereischt echter billijkheidshalve een

overwegend aandeel van particulieren in het beleid van de haven.

De havenraad is dienovereenkomstig gedacht te bestaan uit een minderheid van ambtelijke leden, zitting hebbend uit hoofde van hun beroep en een meerderheid van aangewezen en gekozen particulieren.

Gezien de ietwat beperkte bestuursbevoegdheid van den raad, zou er zelfs geen overwegend bezwaar bestaan om dezen uitsluitend uit gekozenen te vormen, de aanwezigheid in dat college echter van eenige ambtelijke leden, hoofden der bij de haven direct betrokken voorname openbare diensten, levert evenwel het voordeel dat die landsdienaren de hun gebied rakende adviezen direct kunnen uitbrengen, hetgeen bevorderlijk is voor de vruchtbaarheid der besprekingen, de uitvoerbaarheid der besluiten en de snelle afdoening der zaken.

Voor de ambtelijke leden komen in normale gevallen in aanmerking:

1. de havenmeester, inzake het wateroppervlak van het havengebied. Volgens de in deze gewesten geldende bepalingen zijn aan den havenmeester opgedragen behalve de maatregelen voor de handhaving van orde en veiligheid te water, welke bij een goede regeling aan het havenbestuur zouden moeten zijn toevertrouwd evenals de loodsdienst der haven, ook nog de uitvoering van de voorschriften der quarantaine, immigratie en van andere wetten welke het havenbestuur niet tot zijn onmiddellijken invloedskring behoeft te trekken.
2. een ambtenaar der douane, teneinde zorg te dragen, dat de belangen van den fiscus op practische wijze behartigd worden;
3. de havenarts, die als hygienisch adviseur deelneemt aan de beraadslagingen;
4. een ambtenaar van de spoor- en tramweg-maatschappijen, die met de haven verbonden zijn: [1])

---

*) De meest rationeele oplossing is die waarbij het spoorwegverkeer op de haventerreinen uitgeoefend wordt door het havenbestuur, dat bij de grenzen van zijn verzorgingsgebied aan de spoor- en tramwegmaatschappijen van het achterland de goederen afgeeft of ontvangt, al of niet in eigen spoorwagens. Ten einde de taak van het havenbestuur niet onnoodig te verzwaren, zal men met een der bij de haven betrokken vervoersmaatschappijen kunnen overeenkomen, dat zij de goederenbeweging per ijzeren baan in verrekening met het havenbestuur doet plaats vinden.

5. een vertegenwoordiger van de gemeente, waarin de haven gelegen is. In den huidigen bestuursvorm zal daartoe de Burgemeester de voorkeur moeten genieten.

Naast de ambtelijke treffe men de volgende particuliere leden aan.

Door de havengebruikers zijn te benoemen;

6. een vertegenwoordiger van de groote scheepvaart;
7. een vertegenwoordiger van de kustvaart;
8. een vertegenwoordiger van de prauwenveren;
9. een vertegenwoordiger van den invoerhandel;
10. een vertegenwoordiger van den uitvoerhandel;
11. een vertegenwoordiger van de nijverheid;
12. een vertegenwoordiger van de veemen;
13. één of meer vertegenwoordigers van de havenbewoners.

Voor de havenraadleden, met uitzondering van den laatste, zullen kiezers zijn alle havengebruikers, niet behoorende tot takken van openbaren dienst, die in het kalenderjaar, voorafgaande aan de verkiezing, een voor elke haven afzonderlijk te bepalen som als aandeel in de havenlasten hebben betaald.

De vertegenwoordiging van de bevolking, zal moeten worden gekozen door hen, die binnen het havengebied wonen of daar hun bestaan vinden.

Ontwikkelen zich bij den havenarbeid vakvereenigingen, dan zal ook een werknemer in den havenraad die organisaties kunnen vertegenwoordigen.

Men zou evenzoo in den havenraad nog kunnen plaatsen een vertegenwoordiger van het gewest of de gewesten, die tot het achterland van de haven gerekend worden. Op zichzelf is dit gewenschter te achten dan den invloed van den gemeenteraad te vergrooten, zooals reeds vaak gevraagd is. Voor de beslissing bedenke men toch dat op den duur de domineerende invloed in een bestuur niet afhangt van het aantal personen dat aan een stemming deelneemt, doch van het karakter en het aanzien dat de persoon die een voorstel aanbeveelt, zich bij zijn medeleden heeft weten te verwerven.

Bovendien wonen vele der ambtelijke en gekozen leden binnen het gebied van de gemeente, waarin de haven gelegen is en zullen die leden als rechtgeaarde gemeentenaren het belang van hunne gemeente nimmer uit het oog verliezen, al vormen zij geen

deel van den gemeenteraad en al hebben zij geen bepaald mandaat.

Wat de gewestelijke (provinciale) vertegenwoordiging betreft, bestaat daartegen geen principieel bezwaar, doch de havencommissie is door bovenstaande categorien van belangen reeds vrij groot geworden en men dient zich eenigszins te beperken.

Van zeer verlichte zijde is de opmerking gemaakt en volkomen terecht, dat op economisch gebied „the consumer is the most forgotten man" en dat men goed doet bij het instellen van de havenraden op dien „consumer" te letten. Men zou uiteraard hetzelfde argument als hier onmiddellijk boven genoemd kunnen tegenwerpen n.l. dat alle leden van den havenraad gebruikers zijn van de geïmporteerde goederen en geen afzonderlijke personen te dezen opzichte behoeven op te treden.

Maar bij de tegenwoordige economische verhoudingen worden alle ongelden in ruime mate verhaald op het afnemende publiek, hetwelk bestaat, zoowel uit de Europeesche als de niet-Europeesche maatschappij, een zwijgende massa, aan welker levensbelangen wel eens in het bijzonder mag worden gedacht. Aldus overwegend komt men tot lid.

14. de algemeene vertegenwoordiger van de consumenten. Hiervoor ware een hoogstaand persoon, aan te wijzen door den Gouverneur-Generaal, te benoemen.

Voor eene coulante afdoening van zaken zal de havenraad zich voor de meest gewichtige onderwerpen splitsen in kleinere commissie's, voorgezeten door den Directeur der haven en bijgestaan door de ter zake deskundige raadsleden.

Aan dien directeur kan de havenraad bovendien, behalve het dagelijksch bestuur, nog verschillende gedeelten van zijn bevoegdheid delegeeren.

Die bevoegdheid van den havenraad omvat de zorg van alle aangelegenheden *van uitdrukkelijk havenbelang* te land en te water, binnen de grenzen van het havengebied. De havenraad verkrijgt de bezittingen en eigendommen van het Land, voor zoover daaromtrent niet afzonderlijk anders is bepaald, onder zijn beheer; ook de tot stand gekomen nieuwe werken, gebouwen, inrichtingen, materialen, enz.

Dat beheer sluit in, dat de havenraad in de eerste plaats moet waken voor het goede onderhoud der havenwerken, der wegen,

plantsoenen, wateroppervlakken enz. binnen het havengebied en voorts zorg moet dragen voor de juiste exploitatie der havenobjecten en der afzonderlijke onderbedrijven, bijv. levering van water, gas, electriciteit, in het belang van alle betrokkenen, als scheepvaart, spoorweg, handel en nijverheid.

De havenraad moet dus de macht hebben tot het vaststellen van reglementen, het treffen van regelingen en het verleenen van vergunningen voor de richtige uitoefening van zijn taak. Waar deze vergunningen enz. onderwerpen raken, welke mede het verordeningsrecht van de locale gebiedsdeelen betreffen, waarbinnen de haven is gelegen, zooals rooilijnen, verkeersregelingen, passers, logementen, bioscopen, verkoop van eet- en drinkwaren, zal de havenraad, het zij tot eentonig worden toe herhaald, binnen zijn gebied, uitsluitend de bevoegdheid hebben van de afkondiging der betreffende reglementen (nl. als het havenbelang daarvoor overwegend is) dan wel zich onthouden van het stellen van voorschriften indien het havenbelang slechts op ondergeschikte wijze daarmede gemoeid is, of als derde mogelijkheid, zooveel doenlijk in overeenstemming blijven met de regelingen der omliggende landsgebieden en alleen afwijkende bepalingen maken, indien deze door bijzondere havenbelangen bepaald geboden worden.

De havenraad heeft het recht volgens door de Regeering te verstrekken hoofdlijnen, de tarieven en voorwaarden zijner eigen bedrijven te bepalen, zooals van het entrepôt- en opslagbedrijf, van de verstrekking van water, gas en electrische energie en moet bij levering van deze laatste zaken door een gemeentelijk of particulier bedrijf de desbetreffende overeenkomsten goedkeuren, een en ander met inachtneming van reeds bekrachtigde concessie's.

Ten opzichte van de tarieven voor het gebruik van loodsen en hangars zal het havenbestuur den eisch van rendabiliteit der havenwerken voor oogen moeten houden, met inbegrip van de waardebepaling van den grond. Tevens zal men zich uit practische overwegingen moeten voegen naar de bedragen, door particulieren voor gelijksoortige objecten in de naaste omgeving bedongen. Het verdient daarbij aanbeveling, dat de centrale leiding van een en ander niet onkundig gelaten wordt, ten behoeve der voor de havens binnen bepaalde maten noodige uniformiteit.

In de voorgaande zinsnede is het woord rendabiliteit genoemd, waaromtrent het volgende is aan te teekenen.

De vroegere adviseurs der Nederlandsch-Indische Regeering hebben in overweging gegeven te bepalen, dat een haven in haar geheel moet zijn een rendabel object, d.w.z. dat het administratief beheer der Indische havens wordt gevoerd volgens handelsbegrippen echter .... zonder het maken van winst te beoogen. De havengebruikers moeten derhalve de rente en aflossing van de aan de haven bestede kapitalen, zoomede de jaarlijks terugkeerende kosten van onderhoud en beheer op den duur vergoeden.

Wanneer men den klemtoon legt op de woorden „op den duur", dan is vasthouding aan het rendabiliteitsbeginsel om verschillende redenen bepaaldelijk aan te bevelen.

Tegen een te rigoureuse toepassing echter moet uitdrukkelijk gewaarschuwd worden, zij zou de haven vermoorden en het achterland doodelijk kwetsen; zulks heeft trouwens allerminst in de bedoeling gelegen van degenen, die dit rendabiliteitsbeginsel op het tapijt brachten.

Die raadgevers hebben ook voorgesteld in elke haven in te voeren het z.g. havengeld, dat van de schepen geheven wordt, die van het wateroppervlak binnen het havengebied gebruik maken, welk havengeld de post moet vormen om de verlies- en winstrekening van het havenbedrijf te doen sluiten.

Gezien het feit, dat de Indische havens bijzondere schakels vormen in het algemeen verkeer, zou de heffing van een te hoog havengeld een bepaalde haven buiten het algemeen verkeer kunnen brengen. Het is bekend, dat hooge havengelden o.a. een bezwaar vormen tot aanloopen door verschillende vrachtzoekende stoomers, niet-regelmatige havenbezoekers, indien zij niet van genoegzame hoeveelheid lading verzekerd zijn, terwijl juist deze booten de gezonde concurrentie tegenover de geregelde lijnen beteekenen. Het algemeen belang brengt mede lage havengelden, terwijl het bijzonder belang van sommige gebruikers, vooral van haventerreinen, ertoe zou kunnen leiden, dat hunnerzijds in eene richting van lage perceelhuren en hooge havengelden werd gestuurd.

Voor den wetgever bestaat weliswaar immer de gelegenheid om bij de begrooting van inkomsten en uitgaven, elk jaar in te grijpen, maar aangezien de uitgifte van terreinen vaak op zeer lan-

gen termijn moet geschieden (tot 75 jaar toe), en het ook niet wenschelijk is, dat tarieven vaak veranderen, moet vooraf voor de heffing van havengeld en alsmede voor de algemeene schaal, waartegen terreinen op langen termijn zullen worden verhuurd, de instemming van het centraal gezag verzekerd zijn.

Elk jaar zal, er is reeds op geduid, door den havenraad bijtijds een begrooting van inkomsten en uitgaven worden ingediend, benevens een balans, alsmede verlies- en winstrekening, welke bescheiden met het advies van het Departement, waartoe het havenbedrijf behoort en vergezeld van eventueele voorstellen omtrent schrapping of toevoeging, aan de Regeering zal worden opgezonden.

Zoodra de jaarlijksche begrooting door den wetgever vastgesteld is, vergunne men den havenraad de uitgetrokken gelden voor de aangegeven doeleinden te besteden, met dien verstande, dat ten opzichte van kostbare of moeilijke technische werken, overleg moet plaats vinden met de centrale leiding, teneinde de aldaar geconcentreerde ervaring en deskundigheid, voor grooteren kring van nut te doen worden.

Volledigheidshalve zij medegedeeld, dat volgens hetzelfde gronddenkbeeld, doch op eenvoudiger leest geschoeid, de regeling van het beheer der kleinere havens zal worden voorgedragen.

Groeien die kleinere havens allengs zoodanig in beteekenis en omvang, dat zij achtereenvolgens meer geëmancipeerd kunnen worden, dan zal een overgang naar een gelijkgerechtigde plaats naast de grootere eenvoudig wezen.

Het behoeft geen betoog, dat in tijden van oorlog of oorlogsgevaar of bij slechte functioneering van een havenraad, de Regeering het recht moet bezitten van schorsing der toegekende bevoegdheden en deze geheel of gedeeltelijk moet kunnen toevertrouwen aan door Haar aan te wijzen autoriteiten of lichamen.

Tot zoover de uiteenzetting van de algemeene beginselen, welke besloten moge worden met het uitspreken der verwachting, dat ongetwijfeld allen, die het reëel wel meenen met het havenbedrijf, of daarbij groote belangen bezitten, onder het voorbehoud van enkele details, zullen instemmen met de ontwikkelde orga-

nisatie, die in de bestaande omstandigheden op grond van ervaring den meesten waarborg voor den geregelden bloei der havens biedt.

In het bijzonder wordt in samenhang met de debatten op het aangehaalde prae-advies van Mr. van Ophuysen gevolgd, nog de opmerking in het midden gebracht, dat de besturen der gemeenten, waarbinnen groote havens zijn gelegen, bij het innemen van hun standpunt tegenover de havenraden, zich eigen afkomst zullen dienen te herinneren; zij zijn zelf kinderen der decentralisatie en kunnen dus niet anders dan juichen, als het decentralisatie-gezin zich uitbreidt, d.w.z. als naast hen, zusters en broeders geboren worden, die opgroeiend, zeker niet nalaten zullen aanzien te schenken aan het ouderlijk huis, waartoe ook de gemeenten behooren en waar voor allen voldoende plaats aanwezig is; een aanzien, hetwelk op de leden van het groote gezin beurtelings terugvalt. Men mag zich immers vleien, dat ook hier in Nederlandsch-Indië mettertijd bewaarheid zal worden, hetgeen uit Liverpool meegedeeld wordt omtrent de Port Authority:

„De leden in die wereldhaven worden gerekend tot de meest wakkere en bekwame kooplieden; zij zijn menschen, die het als een bijzondere onderscheiding beschouwen om tot deel van het havenbestuur te worden gekozen. Die eer zoo zeer begeerd, dat een wel-onderlegde jonge man vanaf den eersten dag, dat hij zijn intrede in de zakenwereld doet, bij al zijn daden zorg draagt, dat mettertijd geen vlek zijn verkiezing in den weg zal staan, en dat alles, ofschoon aan het lidmaatschap geen enkele geldelijke vergoeding direct of indirect verbonden is".

Kerstmis, 1919.

Het Balische Huwelijksrecht

door

P. DE KAT ANGELINO.

Voor een degelijke studie van het Balische huwelijk en huwelijksrecht geeft de bestaande litteratuur niet voldoende, waarom ik de daarop betrekking hebbende aanteekeningen, gedurende mijn diensttijd verzameld, in dit artikel wil samenvatten.

Het meest overzichtelijk leek mij een verdeeling in de volgende hoofdstukken:

Het sluiten van een huwelijk;
De verschillende huwelijksvormen;
De rechtsgevolgen van het huwelijk;
De ontbinding van het huwelijk.

Het sluiten van een huwelijk.

Het Balische huwelijk is vaderrechtelijk en polygaam; de man mag dus meerdere vrouwen huwen, terwijl de vrouw als het eigendom des mans (koophuwelijk) zich nooit ongestraft een dergelijke weelde kan veroorlooven, integendeel aan een anderen man kan worden overgedaan.

Voor het sluiten van een huwelijk is noodig de toestemming van beide partijen; toch wordt de vrouw maar al te dikwijls met meerderen of minderen dwang tot een huwelijk genoopt; vrees der ouders of naaste familieleden, dat het jonge meisje een ongewenscht huwelijk zou kunnen doen, brengt hen er toe, hun pupil te dwingen tot een huwelijk met iemand uit hun eigen familie, van hun kaste of stand; het gevolg is een ongelukkig huwelijk, eindigend met echtscheiding op verzoek van de vrouw, of ontrouw in het huwelijk gevolgd door een veroordeeling wegens overspel, een op Bali nog al eens voorkomend adatsmisdrijf.

In de Hindoe-wetboeken wordt reeds tegen het dwanghuwelijk gewaarschuwd; het wetboek Khoetara Menawa wijst niet alleen op de straf, die Sanghijang Manoeaba oplegt aan hen die dat gebod overtreden, maar ook op de bevoegdheid van den wereldlijken rechter, die een boete van 4900 kepeng kan eischen (Hamadol semara).

Voorschriften omtrent den leeftijd waarop een huwelijk mag worden gesloten bestaan ook.

De man moet volwassen of „troena" zijn, dus ongeveer den zestienjarigen leeftijd hebben bereikt; het al of niet troena zijn wordt evenwel niet naar den leeftijd bepaald, maar naar de lichaamsafmetingen, zooals dat in de inlandsche maatschappij gebruikelijk is; als de stem zich gezet heeft en het jongmensch niet meer de baard in de keel heeft, is de puberteitsperiode voorbij.

De jonge vrouw moet maagd (dehe) zijn; zij mag niet trouwen, zoolang de menses niet zijn ingetreden; aangezien na het intreden der menses bij de vrouw pas de tanden mogen worden gevijld en een jonge vrouw wier tanden nog niet gevijld zijn verondersteld wordt nog niet den maagdelijken leeftijd te hebben bereikt, is het huwen van een man met een vrouw wier tanden nog niet gevijld zijn strafbaar gesteld met een boete die vroeger in de negrikas en nu in de districtskas vloeit; in de bundel Landsverordeningen van Bali en Lombok, in dit artikel aangehaald als L. V. B. en L. V. L., komen diergelijke strafbepalingen geldende in bijna alle rijkjes, voor.

In de Landsverordeningen van den Vorst van Tabanan komt ook heel wat voor over het huwelijk; aangezien deze peswara's niet in voornoemde bundels zijn opgenomen, wordt het hoofdstuk over huwelijksaangelegenheden hier ingelascht.

Artikel een.

Al wie een vrouw trouwt, wier tanden nog niet gevijld zijn, wordt gestraft met een boete van 4500 kepeng, welke boete aan het hoofd der vrouw vervalt, te betalen binnen veertig dagen na dato vonnis; als de boete dan nog niet betaald is, zal de schuldige gestraft worden naar de voorschriften van het wetboek Agama (vergelijk ook peswara No. 128 L. V. B.).

Betaalt de veroordeelde de boete, dan is de vader van de bruid verplicht zijn dochter uit te huwelijken tegen betaling van een koopsom zooals gebruikelijk is.

Op den vader rust nog de plicht binnen tien dagen na het rangkathuwelijk daarvan rapport uit te brengen aan zijn poenggawa; doet hij dat niet, dan ontvangt hij ook het huwelijksgeld niet, maar krijgt de poenggawa dit zelf.

Artikel twee.

Trouwt een man met een vrouw, die nog geen maagd is, dan worden deze onmiddellijk van elkaar gescheiden; de man wordt beboet met negen pekoe, welke boete aan den poenggawa vervalt. (Aant. Hier wordt dus onderscheiden in een huwelijk met een meisje wier tanden nog niet gevijld zijn en een huwelijk met een meisje dat nog geen maagd is; de straf is zeer licht vergeleken bij de straffen in het boek Tjatoer Joega c.a., waar de dood als eenige straf wordt genoemd).

Artikel drie.

Een boete van 24.500 kepeng treft den man die een vrouw op het erf der ouders schaakt.

Artikel vier.

Wordt een vrouw geschaakt door een jongmensch wiens tanden nog niet gevijld zijn, dan worden deze ook onmiddellijk gescheiden, de vrouw teruggegeven aan haar ouders, de jonge man voor een maand verbannen en wel naar het oosten als hij in het westen des Lands woont en naar het zuiden als hij in het noorden des Lands zijn woonplaats heeft en omgekeerd.

Artikel vijf.

Een boete van 24.500 kepeng wordt opgelegd aan de familie van het meisje, als deze familie zonder vergezeld te zijn van een djadjeneng op het erf durft binnendringen, waar de man zijn bruid verborgen houdt (mengkeb).

Artikel zes.

Tijdens een oorlog mag geen huwelijk gesloten worden; het paar moet onmiddellijk gescheiden worden; de man krijgt een boete van 24.500 kepeng. (Vergelijk ook peswara No. 31 L. V. L.).

Artikel zeven.

Indien lieden staande onder de bevelen van den Vorst van Tabanan of van den Radja Kaleran (rijksbestuurder) of van de poenggawa's reeds eerder in deze peswara genoemd, sterven, hetzij na

een ziekte, hetzij tengevolge van een ongeluk (salah pati), dan behooren de familieleden van den doode dit te rapporteeren aan het desahoofd, die de tijding overbrengt aan de bandjarleden behoorende tot een zelfde Baleagoeng; aan de bandjarleden is het dan verboden de dochter van den doode te schaken (rangkat); is er iemand die de dochter toch schaakt, dan maakt hij zich schuldig aan overtreding van deze peswara (memoeroeg soaran Dalem), waarvoor hij beboet zal worden met een boete van 40 pekoe, met een sarma van negen pekoe en panoekoen djanma van 20 pekoe; het meisje wordt teruggegeven aan de familie, het huwelijk wordt onwettig verklaard.

(Aant. De bedoeling is niet recht duidelijk; mag het meisje niet geschaakt worden zoolang de begrafenisplechtigheden duren of gedurende de eerste veertig dagen; ik houd het op de eerste onderstelling; evenals tijdens den oogsttijd geen meiske mag geschaakt worden, zeker omdat in dien tijd de ouders geen voldoende toezicht kunnen uitoefenen zoo ook lijkt mij een schaking van een meisje wier vader pas gestorven is minder gepast, omdat de familieleden niet in staat zijn behoorlijk het meisje te bewaken. Een andere uitleg is nog, dat hier bedoeld wordt het schaken van een eenig kind (dochter), als de vader overleden is. Dit kind zou dan staan onder voogdij van den landsheer, waarom deze een schaking verbiedt, teneinde het uithuwelijken van het meisje aan zich zelf te kunnen houden. Onder sarma worden de gerechtskosten begrepen).

Keeren we thans tot ons onderwerp terug.

Wanneer een meisje voor het eerst de menses krijgt (semajoet dehe) en dit aan haar moeder heeft medegedeeld, wordt zij drie dagen verborgen gehouden voor de oogen der mannen (ngekeb); deze afzondering duurt niet meer tot aan de volgende menstruatieperiode, zooals op bldz. 291 der L. V. B. wordt verkondigd; na de afzondering wordt op een daarvoor uitgekozen dag een slamatan gehouden, waarbij de banten semajoet worden aangeboden in de bale gdé of in de huistempel; een pedanda spreekt de daarbij passende gebeden uit; bij de eenvoudige desalieden komt er geen pedanda aan te pas, maar de offeranden zullen bij het semajoet dehe nooit ontbreken.

Eenmaal maagd behoort het meisje de haarwrong (lungga suwa han) die vroeger loshing, op te nemen; doch heel veel jonge meisjes wachten hiermede totdat zij getrouwd zijn, terwijl zelfs getrouwde vrouwen nog pronken met een losse haarwrong.

Zooals straks reeds gezegd, wordt in het wetboek Tjatoer-Joega Darma-Sila en Tatoewa Agama een huwelijk met een

meisje geen maagd zijnde verboden en overtreding van dat huwelijksverbod streng gestraft.

Aldaar staat geschreven, dat zij, die gemeenschap hebben met den meisje nog geen maagd zijnde, en zij die zich schuldig maken aan bestialiteit (slah krama), in een put zullen worden gezet, welke zoo diep is, dat men met de vingertoppen juist tot aan den rand kan reiken; door zware steenen aan de voeten te binden wordt belet dat de gestraften naar boven zullen klimmen.

Naar die put wordt dan heel langzaam een waterstroom geleid, die vermengd is met allerlei vuil als drek, rottende afval enz., welke vloeistof tergend langzaam in bedoelde kuil opstijgt, de slachtoffers na eenige uren van ontzettend lijden verstikkend.

We zagen straks dat de peswara van Tabanan slechts een boete van negen pekoe eischt, een groot verschil met deze afschuwelijke straf.

Kinderhuwelijken werden en worden nog wel, zij het zeer zelden, gesloten, doch de kinderen worden gescheiden gehouden totdat zij den huwbaren leeftijd bereikt hebben; een kinderhuwelijk dient alleen om te voorkomen dat het meisje te eeniger tijd door een ongewenschten schoonzoon zal worden geschaakt.

Volgens het Balische recht is bloed- of aanverwantschap een belemmering voor een echtverbintenis.

Waar op bladzijde 171 e.v.v. van L. V. L. deze aangelegenheid zeer volledig behandeld wordt kunnen we volstaan met verwijzing naar die bronnen.

Allen, die deze huwelijksverbodsbepalingen overtreden maken zich schuldig aan bloedschande, — Agamia Gamana —, thans meer bekend als gamia, op welk misdrijf volgens de peswara van 16 September 1910 levenslange verbanning is gesteld; deze peswara is niet in de bundel Landsverordeningen opgenomen.

In het boek Boeddjange-sastra wordt de bloedschande ook geregeld.

Hier heet het dat een huwelijk tusschen een man met zijn broers weduwe onheil over het land brengt, waarom de schuldigen moeten gedood worden (moenggoeh kaloengsoer geheeten of wat boven is naar beneden trekken); tegenwoordig huwen dergelijke personen heel dikwijls met elkaar, zonder dat dit onheil over het land schijnt te brengen.

Trouwt iemand zijn schoonzuster, schoondochter, schoonmoe-

der, tante van vaders of moeders zijde, dan zal ook dit onheil over het land brengen, zoodat niets zal groeien, ziekten zullen komen enz., waarom de schuldigen moeten verdronken worden of door een kar worden verpletterd.

Trouwt men met zijn moeder, of zuster, weduwe van zijn vader, grootmoeder, dan heet dit — pretiwi anglangkar sanggar — of wat beneden is naar boven brengen, dus iets ondersten boven zetten; dit misdrijf brengt het allergrootste onheil over het land; rivieren, meren en drinkwaterputten zullen uitdrogen; de schuldigen moeten onmiddelijk gedood worden, opdat zij worden uitgeworpen in de buitenste duisternis.

Nog is het huwelijk verboden tusschen een man van kaste lager dan die van de vrouw zijner keuze, welk huwelijk zou opleveren het misdrijf van kastevermenging, waarop sinds de peswara van September 1910 de volgende straffen staan:

a. huwelijk van een Ksatria-vrouw (niet Dalem) niet van vorstelijken bloede met een soedra; verbanning buiten het gewest tot een maximum van tien jaren;

b. huwelijk van een Ksatria-vrouw met een man van de wesia kaste verbanning tot een maximum van drie jaren;

c. huwelijk van een wesia vrouw met een soedra; verbanning tot een maximum van vijf jaren.

Deze overtredingen heeten anglangkahi karang oeloe.

In het jaar 1915 heeft de Raad van Kerta's te Singaradja bij haar Vonnis van 26 April No. 55. Crimineel een Baliër behoorende tot de wesia kaste, met den titel Goesti veroordeeld tot de betaling van een boete groot tachtig pekoe, subsidiair een j a a r dwangarbeid buiten de ketting wegens kastevermenging (anglangkahi karang oeloe) wegens zijn huwelijk met Ni Goesti Ajoe Bintang, een vrouw behoorende tot de aria Dalem der wesia kaste; de vrouw werd van kaste vervallen verklaard.

Volgens dit vonnis zou het huwen van een wesia met een vrouw van de wesia-Dalem kaste kastevermenging opleveren.

Verwezen wordt in het vonnis naar het wetboek Agama, waar nergens verboden wordt gesteld het huwen van een wesia man met een wesia-Dalem vrouw.

Ik houd het er dan ook voor dat dergelijke verbodsbepalingen een maaksel der vroegere vorsten zijn, die hun kaste zoo rein mogelijk wilden houden; nu de vorstenhuizen zijn verdwenen en

alle Goesti's gelijk zijn, hebben dergelijke bepalingen n.m.m. geen zin meer.

Alle niet tot de aria-Dalem behoorende Goesti's, die ik hierover sprak stonden er ook zeer op, dat slechts rekening werd gehouden met de drie op Bali bekende kasten en geen verdere onderverdeeling zou gedoogd worden.

In meergenoemde peswara staat ook nog dat het huwelijk van een Brahmaansche of een Ksatria-Dalem vrouw met een man van lagere orde èn een wesia-Dalem vrouw met een s o e d r a onheil over het land brengt, waarom zij die zich door zoo'n huwelijk schuldig maken aan asoepoendoeng (zich gedragen als een asoepoendoeng = dolle hond) levenslangs verbannen worden, ter vervanging van de vroeger op dat misdrijf gestelde doodstraf.

De vrouwen worden van kaste vervallen verklaard, of teruggebracht tot de kaste van haar man; niet alleen zij, die een huwelijk sluiten, zijn strafbaar, maar ook zij die van verschillende kaste zijnde met elkaar overspel plegen, een vrouw schaken, of buiten huwelijk samenleven.

Een huwelijk van een meisje met haar zoogbroer hoewel niet bepaald verboden zou volgens de opvattingen thans, niet toegestaan mogen worden.

De Balische wetten verzetten zich niet tegen een huwelijk gesloten tusschen twee personen, die bij rechterlijk vonnis, wegens overspel met elkander gepleegd, veroordeeld werden; integendeel zal men juist zien, dat de overspelige vrouw gescheiden van de beleedigde echtgenoot onmiddellijk in het huwelijk treedt met den medeplichtigen man; indien de beleedigde man niet zoo bijster gebelgd is, gebeurt het zeer dikwijls dat hij het met zijn concurrent in de liefde op een accoordje gooit; zijn vrouw verkoopt hij dan aan den man die met haar in overspel samenleefde.

Tegen overspel (drati-krama) wordt in dezelfde peswara van 1910 een straf bedreigd van boete groot 57 pekoe, te betalen aan de negrikas, subsidiair drie jaren verbanning buiten de afdeeling; is minnelijke schikking mogelijk dan krijgt de beleedigde echtgenoot veertig pekoe, terwijl 17 pekoe aan de negrikas moet worden afgestaan.

Op Lombok kent men geen minnelijke schikking.

Is het huwelijk tusschen twee personen eenmaal ontbonden en is de scheiding volgens de gebruiken bevestigd door het daarbij

behoorende ceremonie — samsam bidji koening — en het doorbreken van een Chineesche munt (kèpèng), dan kan tusschen die twee personen geen tweede huwelijk worden aangegaan. (Zie ook Wetboek Agama artikel 361).

Voor het aangaan van een tweede huwelijk behoeft de gescheiden vrouw geen termijn te laten voorbijgaan, zooals artikel 34 van het Indisch Burgerlijk Wetboek eischt, en in het Mohammedaansche recht bekend als de Iddah-periode, na het uitspreken van den talak door den man, een periode waarin de vrouw geen ander huwelijk mag aangaan en voor een gescheiden vrouw gesteld is op drie menstruatieperioden.

Over het algemeen zal een zwangere vrouw, die het aan te zien is, dat zij in gezegende omstandigheden verkeert, geen gevaar loopen geschaakt te worden; heel goed kan het evenwel voorkomen dat een gescheiden vrouw of weduwe zelf nog niet eens weet, dat zij zwanger is en dan wederom een tweede huwelijk aangaat.

Het kind uit dat huwelijk geboren, doch niet door haar tweede man verwekt, krijgt dezen man tot vader. Toch worde de mogelijkheid onder oogen gezien, dat de wettige kinderen de rechten van dit kind betwisten, en dan dit kind evenals een „bibindjat" als rechteloos wordt beschouwd; als de nalatenschap in het geding wordt gebracht.

Een Balisch geleerde met wien ik eenige jaren geleden over deze aangelegenheid sprak drukte het zeer kernachtig uit, door den man die een weduwe of gescheiden vrouw huwt (koopt) te vergelijken met een boer, die een rijstschuur koopt, als na den koop blijkt dat warempel nog eenige bossen padi waren achter gebleven; evenzoo zeker als de boer met vreugde die paar bossen als zijn eigendom beschouwt, zoo zeker ook zal de echtgenoot het niet door hem verwekte kind tot zich nemen en gelijke rechten daaraan toekennen als aan de kinderen, die met meer recht hem vader noemen. Gewoonte is, dat de andere kinderen in die schikking berusten.

Het verbod van hertrouwen voor weduwen en gescheiden vrouwen is zooals we uit het bovenstaande wel merken een doode letter geworden; als een weduwe of gescheiden vrouw behoorende tot de soedra's een tweede huwelijk aangaat met een man van kaste en na het huwelijk merkt de man dat zijn vrouw zwanger is van haar eerste man, ook een soedra, zal hij het kind dat ge-

boren wordt zeker niet als het zijne erkennen, nog minder dat kind een titel verleenen; wat wij hierboven schreven geldt ook alleen voor de soedra's.

Schreven we aan het begin dat een huwelijk moet gesloten worden met vrije toestemming van beide partijen, evenzeer gewenscht is de toestemming der ouders of de personen die daar voor wettelijk in de plaats treden; is deze toestemming voor den jongeling geen vereischte (ieder rechtgeaard zoon zal zijn vader in deze zaken niet voorbijgaan) voor het meisje moet toestemming der ouders verkregen worden.

Worden de ouders voor een „fait accompli" gesteld, zooals dat met het op Bali gebruikelijke merangkat huwelijk regel is, en wenscht de vader zijn toestemming niet te verleenen, dan kan de jonge man zich wenden tot de Raad van Kerta's, terwijl de teleurgestelde vader zijn dochter aan de Overheid overgeeft, opdat deze haar uithuwelijkt $\frac{\text{noenas peswara}}{\text{noenas ke Ageng}}$; de jonge man betaalt de koopsom ad 20 pekoe (bij peswara vastgesteld), waarmede het huwelijk wettig voltrokken is, doch tevens een scheiding is gemaakt tusschen vader en dochter; de huwelijksgelden worden in de districtskas gestort.

Bij ontstentenis van den vader treedt de moeder in diens plaats als voogdes voor de dochter; is ook deze niet meer in leven, dan komt de broer van het meisje aan de beurt, al is hij ook jonger dan zij; zijn ook geen broers in leven dan treden de grootvader of de oom op.

Voor een natuurlijk kind (babindjat) kan de moeder in alle rechten optreden; voor een alleenstaand meisje kan altijd de Overheid als voogd optreden (vergelijk ook peswara No. 50 L. V. L. en peswara No. 140 L. V. B.).

Een weduwe die hertrouwen wil behoeft daartoe de toestemming van haar schoonvader, of haar zwagers dan wel andere mannelijke familieleden van haar eersten echtgenoot; haar zoon kan als hij meerderjarig is ook de toestemming tot een tweede huwelijk verleenen.

Wanneer een vader is gehuwd met twee vrouwen die hem resp. schonken twee zoons en een dochter met een zoon, dan eischt de gewoonte, dat bij een huwelijk van die dochter indien de ouders

reeds overleden zijn, de broer die met haar dezelfde moeder heeft toestemming tot het huwelijk geeft en niet een der andere broers ook al is deze veel ouder.

Een pedanda-istri dat is de echtgenoote van een priester, ook behoorende tot de kaste der Brahmanen, en daarom verplicht de priesterwijding te ondergaan, mag na den dood van haar man geen nieuw huwelijk meer aangaan.

Mocht de pedanda-istri toch hertrouwen, dan verliest zij daardoor onherroepelijk haar pedanda-istrischap.

Pleegt zij overspel met een anderen Brahmaan dan verliest zij even zeer haar priesterschap, (peswara van September 1910) doch zij behoudt den titel van hare oorspronkelijke kaste; overigens is zij op dezelfde manier onderworpen aan de straffen op overspel gesteld.

In vroegere tijden zou een pedanda-istri die een tweede huwelijk aanging zonder genade gedood zijn, omdat een vrouw die eenmaal tot priesteres gewijd is, heilig moet blijven, getrouw aan haar geloof gelijk een kluizenaar, alleen de heilige dingen zoekende, den rug toekeerende aan al het wereldsche, een mensch alzoo die „setia brata" is.

Uit peswara No. 42 L. V. L. blijkt dat voor alle weduwen en gescheiden vrouwen een tweede huwelijk verboden was op straffe des doods, zooals Mr. C. van Vollenhoven ook vermeld in het Adatrecht van Nederlandsch-Indië aflevering 6, bladzijde 481.

Zooals gezegd heeft deze peswara voor de praktijk des levens geen waarde meer; hertrouwen van weduwen en gescheiden vrouwen is aan de orde van den dag, zonder dat daaraan iemand nog aanstoot neemt.

Wil een Brahmaan de priesterwijding ondergaan, en is de Brahmaansche echtgenoote niet genegen als pedanda-istri op te treden dan moet dat huwelijk eerst ontbonden worden, zooals tegenwoordig ook nog gebruikelijk is.

Is een Brahmaan reeds tot priester gewijd, dan mag hij geen merangkat huwelijk meer sluiten, maar is hij verplicht om door het mepadik huwelijk, waarover straks, zich een of meerdere vrouwen te zoeken.

De verschillende huwelijksvormen.

De volgende huwelijksvormen treffen we op Bali aan:

Het huwelijk na een verloving.

Het huwelijk na koop en langdurige onderhandeling (mepadik).

Het huwelijk na een schaking met beider toestemming (merangkat).

Het huwelijk na een gewelddadige schaking (melegandang, ngedjoek).

Het inlijfhuwelijk (kagoendoelan, als gemachtigde optreden).

Het gemengde huwelijk (speciaal met Mohammedanen).

Het huwelijk na een verloving.

In de Landsverordeningen van Lombok wordt op bladzijde 162 ten rechte geen onderscheid gemaakt tusschen huwelijk na een verloving (makagelan) en een mepadik huwelijk; wij willen dit wel doen, omdat tegenwoordig onder de hooge standen dikwijls afspraken voor een aanstaand huwelijk worden gemaakt, zonder dat er sprake is van een koop of van langdurige onderhandelingen; de wederzijdsche ouders, meestal reeds elkander verwant zien gaarne, dat hun kinderen met elkander in de toekomst zouden huwen, doch stellen het huwelijk nog wat uit omdat de zoon nog geen ambt bekleedt of om andere redenen.

De jongeling gaat als hij eenmaal verloofd is geregeld zijn meisje bezoeken als hij daartoe in de gelegenheid is, waarvoor hij vrijen toegang heeft tot de woning van zijn a.s. schoonouders; hij zal evenwel hebben te waken zijn verloofde niet voor het huwelijk te benaderen.

Is eenmaal een dag vastgesteld voor de huwelijkssluiting, dan komt de bruidegom op den avond voor de bruiloft in de woning van zijn bruid en schaakt daar het meisje; deze schaking is louter formeel en beteekent niets anders dan een wegvoeren van het bruidje uit het huis waar zij placht te slapen, naar een op hetzelfde erf staande speciaal daarvoor reeds ingerichte andere woning, waar beiden verder den nacht doorbrengen.

In den vroegen ochtend wordt de bruid uit die woning naar buiten gebracht, gebaad en in mooie feestgewaden gestoken; wordt de Balische adat nog zuiver gevolgd, dan zal de bruid ook in zuiver Balische kleeding voor den dag komen in weefsels van echt Balisch maaksel, gekleurd met Balische verven; deze weefsels zijn de „kamben bebali" geweven van de zgn. benang rèntèng.

Zijn bij de bruid de tanden nog niet gevijld, dan moeten de

huwelijksceremoniën worden voorafgegaan door het tanden vijlen. De bruid wordt naar de plaats gedragen waar het tandenvijlen zal plaats vinden; oude vrouwtjes die haar steunen neuriën zacht de „malat"-kidoengs; voorzichtig wordt de bruid op een praalbed gelegd met het hoofd naar het oosten; talrijke kains worden over haar heengelegd, mooie ringen en armbanden versieren haar lichaam.

De persoon die de tanden zal vijlen, bij Brahmanen dikwijls een pedanda, staat aan het hoofdeinde van het praalbed; na den zegen te hebben uitgesproken teekent hij met een penseel op haar voorhoofd Ong-kara, het teeken voor Siwa; ditzelfde of een ander Godsteeken wordt ook aangebracht op borst en schouders (b.v. Ang-kara, Mang-kara).

Daarna slaat hij met een heel klein bijteltje heel voorzichtig op de bovenvoortanden, als sloeg hij met den bijtel stukken van die tanden af; daarna wordt een stukje pit van de dapdap, op onze vlier lijkende, tusschen de tanden geplaatst om het dichtbijten te beletten; met een klein „zoet"-vijltje wordt dan een beetje van de tanden afgevijld, waarna het tandenvijlsel met het speeksel wordt uitgespuwd in een klapa-gading waarin wat welriekende bloemen zitten.

Is het tandenvijlen afgeloopen, dan loopt de bruid over eenige offeranden heen die op den grond liggen voor het praalbed, waarna zij over een witte looper naar buiten komt.

Hier vindt dan de ajaban peras plaats, bestaande in het heen en weer bewegen van eenige offeranden tusschen bruidegom en bruid, die ieder een jong lontarblad in tweeën scheuren.

Daarna vindt plaats de bea kala voor het tanden vijlen (mesanggeh). Allerlei offeranden worden voor hun voeten gelegd, zij worden besprenkeld met wijwater, eenige gebeden worden opgezegd onder veel onbegrijpelijk gedoe, wat wel allemaal zijn beteekenis zal hebben, maar door niemand kan worden toegelicht, zelfs niet door hen die het ceremonie leiden.

Het bruidspaar trekt dan de feestkleeren uit, waarop in de sangga het huwelijksceremonie (mekala-kala of mesakapan) plaats vindt.

Het mepadik huwelijk.

Het mepadik huwelijk zooals dat vroeger gesloten werd heeft

afgedaan; wel wordt nog een zgn. mepadik huwelijk gesloten tusschen personen van hooge geboorte en stand, en ook door de priesters, omdat zij geen merangkat huwelijk meer mogen sluiten, maar de daarbij in acht genomen vormen zijn niet meer die welke vroeger waren verplicht gesteld.

In vroeger tijden werd het huwelijk tusschen de jonge echtelieden nadat natuurlijk tevoren langdurige onderhandelingen hadden plaats gehad, op een daarvoor uitgekozen dag, onder het aanbieden van offeranden en het uitspreken van gebeden door den priester ingezegend, waarmede het huwelijk evenwel nog niet volkomen bezegeld was; in den nacht daarop volgende wordt de bruíd aan den bruidegom overgegeven en moet de gemeenschap plaats vinden; den volgenden morgen wordt het bruidspaar gebaad met welriekend water (toja koemkoeman), waarna zij in keurige feestgewaden een slamatan bijwonen, waarbij wederom vele offeranden worden aangeboden en de priester weer de heilige gebeden opzegt; deze slamatan heet sesajoet taboeh rah, of het feest gegeven voor de ontmaagding.

Drie dagen daarna wordt bij de jonge vrouw het hoofdhaar zóó geknipt, dat zij over het voorhoofd ponny krijgt; dien dag wordt weer een feest gegeven genaamd akrab kambe, gelijkstaande met het reeds hierboven genoemde mesakapan, welk feest gehouden wordt op den derden, vijfden, zevenden, negenden en elfden dag na het doorbreken van het hymen (Bal. sliré).

Boven de slaapplaats van de jonggehuwden zijn tevoren reeds allerlei offeranden geplaatst, die den naam dragen van dedari.

Van al deze gebruiken schijnt weinig te zijn overgebleven; de vrouw wordt thans bij het mepadik huwelijk na eenig onderhandelen aan den bruidegom gegeven waarna op den dag volgend op de bruidsnacht het huwelijk gesloten wordt.

Een mepadik huwelijk waarbij nog een bruidschat wordt gevraagd komt voorzoover ik heb kunnen nagaan niet voor; wel worden onderling geschenken gewisseld, waaronder soms heel kostbare voorkomen.

Het merangkat huwelijk.

De jongeling die zijn oog heeft laten vallen op een meisje, dat hij gaarne zijn vrouw zou willen noemen, tracht als hij haar niet

van vroeger reeds meer intiem kent, door middel van tusschenpersonen, onder wie zijn moeder of zijn zuster een eerste plaats moeten innemen, te weten te komen of het meisje mogelijk genegen is met hem te trouwen.

Het is evenwel ook wel eens gebeurd dat het zusje van de vrouw of de moeder van de vrouw bij een zuster van een jongen Baliër aanklopte, om het jongemensch eens te polsen of hij niet genegen was een huwbare dochter te trouwen; stemt hij toe dan worden nadere onderhandelingen gehouden.

Indien niet de eigen familie van den man, maar een vreemde vrouw, een zgn. koppelaarster (tjèti), door den jongeling op het meisje wordt afgezonden, zal het meisje als zij van goeden wandel is, daar mee niet willen onderhandelen; ook zal een meisje dat zich zelf respecteert niet dadelijk ingaan op de voorstellen van de afgezante, maar den noodigen bedenktijd vragen, opdat vooral niet de indruk gewekt worde, dat zij om een man verlegen is; vandaar dat die voorloopige besprekingen soms wel eens heel lang kunnen duren zeer ten ongenoege van den verliefden jongeling.

Is hij dichterlijk aangelegd en kan zijn dulcinea-lezen, dan stort hij zijn hart uit in een lied, een verheerlijking van zijn uitverkorene, een beschrijving van eigen leed en kommer, een zuchten en hopen; dit lied op lontar geschreven laat hij op de een of andere manier bij het meisje bezorgen opdat deze wete hoe het met hem gesteld is.

De jonge meiskens lachen er dikwijls met haar vriendinnetjes om, bespotten misschien zijn liefdesuitingen —of wellicht ook lezen zij op een stil plekje het mooie lied, nemen het 's avonds mee naar de slaapstede, verbergen het overdag in den lendendoek.

Vol gevoel zijn deze sinoms geschreven; men hoort het klagen van een naar liefde smachtend hart, voelt de geweldige hartstocht er in, leeft mede met zijn zorgen en nooden.

De taal is soms teer als de stem van een vrouw, dan weer geweldig als de kreet van een verwond dier, nu eens vlijend en smeekend, dan weer verwijtend en eischend; het liefdelied moet feitelijk voorgedragen worden op een zacht zangerige wijs; we zien den jongeling reeds de woning van zijn geliefde naderen in het late avonduur om dan voor haar zijn lied te zingen.

Een der beste die mij werd gegeven wil ik hier zoo goed mogelijk vertaald opnemen; de vertaling is vrij maar geeft regel voor regel den geest van het lied weer.

Sinom.

1.

Een liedje van mij, van mij die nog jong ben;
Jong maar met zorgen niet te beschrijven.
Een eenvoudig liedje zing ik zacht
Om het leed uit mijn hart te verdrijven.
Iedereen vindt mij suf en verbijsterd
'k Wil mij verzetten, maar kan niet vergeten
Te leven is waarlijk een last niet te dragen
Door schaamte en pijn schier uiteengereten.

2.

Zou 'k niet mijn geringheid voelen?
Al wat ik doe wil maar niet slagen
Ik heb geen vaste plaats tot slapen
Ontloop mijn vrienden en mijn magen.
Mijn denken wankelt dag bij dag
Geen mensch is met mij een van geest;
Welk middel rest mij arme dwaas
Vereenzaamd twijflend en bevreesd.

3.

'k Hink dag en nacht op twee gedachten;
Het goede wordt te licht gewogen
De leugen van den slechtaard grijp ik
En klare waarheid lijkt mij logen.
Dit strijden doet mij vreeslijk lijden;
Zou ooit mijn ziel nog ruste vinden?
Een vrouw maakt mij van liefde dronken
Mijn oogen willen haar verslinden.

4.

Mijn grootste vrees is koude spot;
Ik mijd dus omgang met banale
Lieden; leef als vrome kluizenaars
Tusschen oude boeken en verhalen.
Ik volg den heiligen Kawiswara
Die, als hij uittrok zonder have
De kluizenaarsstaf in de rechterhand
Gediend werd door slechts enkele slaven.

5.

'k Zag op den weg voor 't eerst je wezen
En sedert heeft mijn hart gesmacht;
Jij leek mij als de blanke maanschijf
Die aan den laten hemel wacht.
Een glimlach en al 't goede in mijn ziel
Wordt saamgeklonken tot een zuiveren keten;
Jouw oogen zijn zoo klaar en helder, als
Spiegels, die van geen onwaarheid weten.
En kijk jij mij maar even aan
Dan ben 'k verlamd en kan niet verder gaan.

6.

Jouw stem heeft klank en melodie
Is zoet en zacht als honing;
Is 't wonder dat ik in jouw hart
Zoek rust, een plaats, een woning?
Al zou het eisch der Goden zijn
Dat jij mijn lief moet sterven
Mijn ziel zou volgen in den Dood
'k Zou jou niet willen derven.
Mijn hart is ziek en zend ik nú
Als een geheime bode
Mijn lied; o, dat dit jou bereiken mag
Vraag 't met mij aan de Goden.

7.

De plaats waar jij Mas Manik woont
Baart mij ontelbare zorgen;
Onafgebroken waakt de reus
Van d' avond tot den morgen.
Rondom jou vele wapenen staan
Scherp geslepen, spits getand
En iedren nacht bij elken hoek
Het heldre wachtvuur flikkerend brandt.
Beteekent dit dat binnengaan
Zeer strengelijk is verboden?
Als werd bewaard de „tirta" daar
De heil'ge tirt' der Goden?

8.

Rondom jou waart de groote Draak
Met nooit geloken oogen;
De wachten waken overal
De pijlen op hun bogen.
Hoog vlamt het vuur der wachten op
En liefste ligt te droomen
Hoe zal ik ooit de heilige tirt'
Hoe zal ik jou bekomen?

9.

De zorgen worden daaglijks meer
Jij wordt bewaakt door sluw verstand;
En zij die waken wild en groot
't Zijn tijgers, de leeuw en d' olifant.
Wil ik te nacht daar binnendringen
Men zal mij stellig nedervellen;
Geen plaats ook daar mijn voet te zetten,
Bezaaid met klemmen, niet te tellen.

10.

En toch, wie telt nog gevaren
Als liefde reeds het hart verteert?

Mij is geen berg te groot, te hoog
Gevaren grijp ik onverveerd.
Jij weet nu liefste, mijn geheimen
Mijn liefde sterk en goed en groot
Vergeet niet wat ik straks beloofde
Dat ik jou volg tot in den Dood.

11.

Mas Mirah, liefste, sta op, op van je zetel.
Zie naar je slaaf; jij hoogverhevene;
Ach je zwijgt; is liefste vertoornd?
Mas Mirah wat heb ik misdreven?
Kastijd mij als ik verkeerd heb gedaan
Maar laat mij niet hopeloos vragen
De straf na de zonde, ik draag ze met lust
Maar je toorn kan ik niet dragen.

12.

Schenk mij, wat het ook wezen moog'
Al mag 'k tot weinig deugen;
Al moet ik slavendiensten doen
Jou dienen geeft verheugen.
Ik schud dan iedren dag jouw pêel,
Waarop je hoofd zal rusten; zacht —
Ik mag dan zorgen, werken, sloven
En voor jou waken dag en nacht.

13.

Twijfel niet aan deze Liefde
Liefste, zij is klaar als goud.
Woorden kunnen niet verklaren
Hoe ik liefste van je houd.
Hoe je ook tegen mij mag toornen
'k Zal het dragen zelfs met lust
Als ik jou slechts trouw mag dienen
Jou te dienen brengt mij rust.

Een schoon liefdelied inderdaad, waaruit we tevens kunnen leeren dat in het hart der Baliërs de poesie ook in haar mooiste vorm kan groeien.

Laten we hopen, dat het jonge meiske haar hart nijgt naar de zoete tonen van de sinom en de jongeling met haar mag afspreken wanneer hij haar zal schaken.

Is het uur der schaking gekomen dan begeeft de jonge man zich vergezeld van eenige vrienden naar de afgesproken plaats waar het meisje hen reeds wachtende is; wie haar maar het eerste ziet grijpt haar vast en sleurt haar mede, waarop allen ten spoedigste den terugtocht aanvaarden, opdat men niet ontdekt worde door de familieleden der vrouw, die wellicht dag en nacht het meisje bewaken, vooral als zij eenige argwaan hadden dat wellicht een schaking zal worden ondernomen door iemand die zij niet als schoonzoon wenschen.

Het meisje dat zich vrijwillig laat schaken, zal altijd een saroeng, slendang en saboet, zoonoodig een baadje meenemen naar de plaats der schaking; (zie bladzijde 292 L. V. B.) een meisje dat heimelijk hare kleeren (sapradeg, een stel kleeren dus) heeft medegenomen, kan later nooit beweren dat zij met geweld geschaakt is.

Sommige hoofden hebben daarom voorgesteld om bij peswara vast te stellen, dat het schaken van een vrouw die geen sapradeg bij zich heeft strafbaar is.

Na de ontvoering begeven de jongelieden zich naar de plaats, waar zij den eersten tijd zich zullen verbergen (mengkeb), waar voor zij iedere woning mogen uitkiezen, uitgezonderd de woning, van den jongen man zelve.

Terstond gaan twee afgezanten (pedjati) naar de ouders van het meisje om hen mee te deelen dat hun dochter zoo even door N. N. geschaakt is; volgens de gebruiken moeten deze pedjati met een lamp (lobakan = lantaarntje) voorzien zich opweg begeven; een fakkel zooals anders altijd gebruikt wordt bij nachtelijke tochten mag bij deze gelegenheden niet ontstoken worden.

In vroeger dagen golden voorschriften waarin de plicht werd opgenomen om denzelfden nacht van de schaking deze pedjati's naar de ouders van het meisje te zenden indien tusschen de woningen van het bruidspaar geen rivier of berg lag; lagen die woningen wel aan weerszijden van een rivier of een berg dan

moest binnen den tijd van drie dagen en drie nachten de bruidegom zijn afgezanten voor zijn a.s. schoonvader doen verschijnen; gelijkluidende bepalingen zijn opgenomen in de Lomboksche verordeningen (o.a. in peswara No. 22).

Zoo eenigszins mogelijk zal de schoonvader tegenwoordig reeds denzelfden nacht bericht ontvangen van de schaking zijner dochter opdat hij niet zonder reden in ongerustheid behoeft te blijven als hij plotseling zijn huwbare dochter mist.

Den volgenden morgen komt de familie van den man bij het jonge paar en vraagt of hij met het meisje aldaar den nacht heeft doorgebracht en gemeenschap met haar heeft gehad.

De moeder van den bruidegom zet de zgn. toja koemkoeman-water met welriekende bloemen vermengd — gereed, waarmede beiden zich baden; hierna kleeden zij zich in feestgewaad.

Mocht in de huwelijksnacht gebleken zijn dat de bruid haar maagddom reeds eerder offerde, dan is dit geen rede om het huwelijk te stuiten; een Baliër zou zich trouwens liever dooden, dan dit geheimpje aan de groote klok te hangen; een dergelijke ontdekking door den man is voor hem evenwel een groote teleurstelling; het vertrouwen van den man in zijn vrouw is wreed geschokt; ziet hij haar later met een anderen man wellicht in een zeer onschuldig gesprek, dan denkt hij al gauw het ergste, verwijt haar ontrouw, en ziet het huwelijksgeluk is in de geboorte reeds gesmoord.

Een tweede vrouw wordt dan al heel dikwijls de woning binnengeleid, waarop in vele gevallen de eerste vrouw haar man verlaat en scheiding aanvraagt.

Het binnenbrengen van een tweede vrouw wordt altijd met smart door de eerste vrouw aangezien; het naast zich hebben van een tweede vrouw heet memadoe van adoe = vechten, uit welke benaming duidelijk genoeg blijkt hoe weinig geliefd deze tweede vrouw bij de eerste is.

In de wetboeken wordt al verondersteld, dat het tusschen de verschillende vrouwen van een man wel niet altijd rozengeur zal zijn; op bladzijde 34 van het wetboek Agama lezen we:

„Indien een vrouw haar madoe stompt of slaat, dan wel met „steenen naar haar smijt, zonder dat daarvoor eenige reden is, „dan wordt de vrouw als daardoor verwondingen zijn toegebracht „beboet met 20 pekoe; slaat de vrouw haar madoe dood (sic!),

„dan zal de Overheid die vrouw ook dooden; alzoo is het bevel „van Ida Bagawan Bragoe".

We hebben straks het bruidspaar verlaten op het oogenblik dat zij in den morgen na den eersten nacht van samenzijn gewasschen werden met het welriekende koemkoemwater; nu kan worden overgegaan tot de inzegening van het huwelijk; deze inzegening behoort onmiddellijk op de schaking te volgen, omdat in de voorafgaande nacht de gemeenschap heeft plaats gehad, welke een bevruchting van het vrouwtje mogelijk maakt.

Vele offeranden worden in den huistempel bijeengebracht en zoo mogelijk een pedanda of pedanda istri uitgenoodigd de gebeden uit te spreken.

Voornoemde offeranden bestaan uit rijst, gekookt en ongekookt, pisang, klappers, en andere vruchten, eieren, eenden en kippen als gebraad, lombok, uien, verschillende djadjans, allerlei specerijen alles gepakt in pisang- en lontarblad.

Het bruidspaar staat naar het Oosten gekeerd voor de op den grond neergelegde offeranden; op een open offerplaats liggen ook nog een massa offers teveel om op te noemen.

Aan den overkant van de offers zijn drie witte draden evenwijding aan elkaar gespannen.

Voor het bruidspaar staat de priester die de inzegening leidt; deze zegt allerlei gebeden op of liever gezegd lispelt voor zich heen eenige onverstaanbare klanken, terwijl op hoofd, schouders en borst allerlei rarigheid wordt geplakt, zooals gekookte rijst, gemengd met specerijen, een papje van niet te onderkennen maaksel edg.; allerlei hocus pocus wordt daaraan toegevoegd; zoo b.v. worden witte draadjes op het hoofd, achter de ooren en tusschen den ring- en middelvinger van de linkerhand gelegd en daar weer afgenomen; dit is de zgn. benang teboesan, welke altijd worden aangebracht bij een kala-kala feest; ieder jaar na menjepi, als ieder mensch zijn zonden afkoopt (teboes), worden ook deze zelfde ceremoniën gehouden; wat de beteekenis van die draden is wist de priester zelf mij niet te vertellen.

Zijn die verschillende handelingen afgeloopen, dan krijgt de man een mandje met offeranden in de linkerhand; de vrouw krijgt een lidi waarop een geweldig groote roode lombok is gespietst; voorafgegaan door den priester loopen zij nu over de offeranden heen en verbreken met hun voet de kippen eieren, terwijl de witte

draden ook door hen verbroken worden; tot driemaal toe maken zij die tocht over de offeranden heen waarmede de ceremoniën zijn afgeloopen en het huwelijk dus bevestigd wordt.

Of het doorbreken van die draden moet duiden op het doorbreken van het hymen, dan wel moet duiden op het afbreken van de familieband tusschen de vrouw en haar familie kon mij niemand zeggen; trouwens lang niet overal worden deze gebruiken gevolgd; men kan gerust zeggen dat iedere streek haar eigen gebruiken daarvoor heeft.

Noch in de litteratuur, noch uit den mond der Baliërs heb ik bewijs gevonden voor de bewering van Wilken, dat het voornaamste en meest verbreide huwelijksceremonie, — het sameneten — nog heden ten dage op Bali het eigenlijke bindende ceremonie is (zie bladzijde 547 en 552 in deel I der Verspreide geschriften).

Na afloop van de mesakapan, gaat de familie van den man naar de ouders van het meisje om vergiffenis voor hun zoon te vragen (ngidih iwang); dit gaan der familieleden naar de ouders van het meisje heet melakoe.

Twee dagen daarna begeeft de familie zich weer daarheen, met zich nemende eenige vruchten en wat vooral niet ontbreken mag de bantal alam, een nagebootst kussen gemaakt van djadjan; deze tweede reis wordt melepeh genoemd en dient vooral om alle wrevel weg te nemen of te verzachten.

Wederom drie dagen later trekt de familie nogmaals daarheen en vraagt nu, hoe groot de bruidschat of liever de vrouwenkoopsom (tetegenan, patoekon, adjining of beboewatan) zal moeten bedragen, waarna de familie belooft dat bedrag te zullen voldoen.

Tenslotte wordt na wederom drie dagen nogmaals de familie van het meisje bezocht; op dien dag wordt afgesproken wanneer het paar zal mogen terugkeeren, waarvoor een gunstige dag (de wasa) wordt uitgekozen.

Alles is nu tusschen de wederzijdsche ouders geregeld, alle afspraken zijn gemaakt, geen wrok is achtergebleven, waarom aan de op dezen dag plaats hebbende gebeurtenis de naam pamoepoet gegeven wordt.

Komen de jonggehuwden naar de woning der vrouw, dan heet dit bèbas (we zouden kunnen zeggen, de ban is opgeheven); zoo mogelijk wordt op dien dag de koopsom betaald, maar heel dik-

wijls wordt de betaling uitgesteld en raakt soms wel eens heelemaal op de lange baan.

Op een vergadering van hoofden en priesters voorgezeten door den Resident op 31 Oktober 1896 werd het eischen van een huwelijksgeld hooger dan 40 pekoe strafbaar gesteld met zes dagen tenarbeidstelling.

Deze mooie peswara is ook opgenomen in den bundel landsverordeningen; in den vorstentijd is in geen enkel rijk v.z.v. is na te gaan deze materie op zoo'n wijze geregeld.

In peswara No. 140 van L. V. B. wordt nog voorgeschreven ook voor Boeleleng dat de koopprijs voor een alleenstaand meisje 20 pekoe moet zijn, maar geen strafbepalingen worden gemaakt voor het geval het meiske duurder wordt verkocht; bovendien moeten we niet vergeten dat hier gesproken wordt over een alleenstaand meisje.

In latere tijden is in meerdere peswara's nog aangenomen dat bij een scheidingsproces de man nooit meer dan 20 pekoe zal kunnen terug eischen, ook al heeft hij zijn vrouw gekocht voor een bedrag vijf maal zoo groot.

Deze bestuurspeswara's gaan n.h.v. veel te ver; wat hebben wij in die zeer intieme adat in te grijpen?; even goed zou de wetgever in Europa kunnen vaststellen, dat ieder man die aan zijn verloofde een huwelijksgeschenk geeft hooger dan vijftig gulden eenige dagen gevangenisstraf te slikken krijgt.

Er is dan ook geen enkele peswara waartegen zoo gezondigd wordt als tegen de peswara van 1896, die n.h.v. in strijd met de adat is.

Zeer veel Baliërs hebben ook bij mij de onbillijkheid betoogd, dat zij geen recht hebben hun huwelijksgeld terug te vragen als de vrouw de echtelijke woning kwaadwillig verlaat.

Verscheiden malen heb ik gemerkt, dat een vader zijn dochter zeer duur verkoopt (honderd rijksdaalders is geen zeldzaamheid) aan den a.s. schoonzoon; de vrouw verlaat hem na eenige maanden, betaalt boete en huwelijksgeld en wordt weer uitgehuwelijkt tegen hoogen prijs door den vader; weer zien we dat peswara's klaarblijkelijk gemaakt om de positie; van de vrouw te verbeteren juist het tegenovergestelde bereiken; de vrouw wordt nog meer als koopwaar gebruikt, tengevolge van het door bovengenoemde peswara in het leven geroepen „koers"-verschil.

Naar ik hoor schijnt nooit een straf van zes dagen tenarbeidstelling te zijn opgelegd; gelukkig maar.

Wat willen wij ook ons bemoeien met deze zoo echt Balische gebruiken; de positie der vrouw kan alleen verbeterd worden door de vrouw zelve en zal ook eenmaal door haar of door anderen diep-ingrijpende invloeden veranderd worden.

Hetzelfde lezen we toch in de geschiedenis van alle landen waar de vrouw ook vroeger een minder benijdenswaardige positie heeft ingenomen; ook daar zien we de verandering, de verbetering niet door korte wetjes maar door geweldige invloeden van buiten, zooals b.v. de komst van het Christendom, en later de algemeene ontwikkeling der vrouw die eischen kon gaan stellen en deze zag toegewezen, na korteren of langeren tijd.

We zagen straks, dat het jonge echtpaar alle noodige formaliteiten heeft volbracht, waarom zooals dat welhaast overal gebruikelijk is, de goede afloop moet gevierd worden met een feestmaal; dit wordt gehouden in de woning van den man; na afloop daarvan hebben zij nog op een daarvoor uitgekozen dag de zegen voor hun huwelijk af te smeken in de sangga's hunner woningen.

De jonge vrouw verzoekt aan de Goden harer te gedenken al verlaat zij nu het ouderlijk huis; de man deelt in zijn sangga mede, dat hij een vrouw op het erf zijns vaders gebracht heeft met verzoek haar vooral niet als een vreemde doch als een der hunnen te beschouwen.

Behoeven we nog te zeggen dat bovenbeschreven gebruiken niet altijd worden gevolgd; waar in de desa de jonge mannen de meisjes van jongs af hebben gekend, met haar hebben omgegaan, samen pasarwaarts gegaan zijn of tezamen de rijstvelden hebben afgeoogst, om de vele Balische feesten niet te vergeten, waar steeds een zeer ongedwongen stemming tusschen de beide geslachten heerscht, kunnen de jongelui meer dan gelegenheid vinden om een afspraakje te maken voor een nachtelijke schaking, zonder veel rompslomp, zonder tusschenpersonen en langdurige besprekingen.

Ook bij huwelijken in de desa's tusschen personen wier ouders elkander goed kennen, misschien wel vrienden of familie zijn, wordt niet zooveel omslag gemaakt, als de schoonzoon een begeerde partij is.

Krijgen de ouders van het meisje bericht dat hun dochter ge-

schaakt is en schuilplaats heeft gezocht, dan geven zij aan de pedjati's de boodschap mede, dat het paartje onmiddellijk in de woning van de bruid mag komen; de familie van den bruidegom komt dan tegelijkertijd mede om een en ander af te spreken, waarna het paar den nacht gaat doorbrengen in een woning op het erf van den man, wat dan toegestaan wordt om den volgenden morgen het huwelijk te doen inzegenen door de mesakapan offeranden.

Zoo ook maakt de man, die na den dood van zijn broer diens weduwe tot zich neemt, zich niet druk met al die formaliteiten, doch verklaart eenvoudig aan de weduwe (als die hem genegen is) dat hij zich harer zal aantrekken, deelt zijn plannen mede aan de familie en rapporteert een en ander aan zijn dorpshoofd of aan het districtshoofd.

Trouwens bij bijna alle huwelijken onder de kleine luyden bestaan deze mesakapan-ceremoniën bijna niet meer; vooral in Boeleleng is veel daarvan verdwenen, of wordt niet meer gevolgd.

Ik zou zoo denken dat de peswara van den Vorst van Boeleleng ddo. 1743 (zie L. V. B. peswara No. 126) daaraan veel schuld heeft; daarin wordt nml. strafbaar gesteld het uithuwelijken van een vrouw zonder vooraf gevraagde vergunning van den Landsheer; het huwelijk wordt tevens ontbonden.

Merkwaardig dat een dergelijke regeling alleen voor Boeleleng is uitgevaardigd. Volgens de geleerden in Boeleleng is peswara No. 126 in den bundel Landsverordeningen verkeerd opgevat. Volgens hen wordt in die peswara geen vergunning tot het aangaan van een huwelijk vereischt, maar zou die peswara handelen over den verkoop van vrouwelijke familieleden, die als sepangan van de hand worden gedaan.

Voor een dergelijke verkoop zoude de Vorst een vergunning geëischt hebben.

Wordt evenwel een vrouwelijk familielid verkocht aan verwanten, met de bedoeling dat deze ten huwelijk zal worden gegeven, dan vraagt de Vorst geen vergunning.

Ik twijfel zeer of zij wel een juiste tekstuitleg gegeven hebben.

In de peswara van 2 November 1914 wordt deze materie weer eens geregeld.

Het eerste artikel luidt:

„Voor de wettigheid van een huwelijk is noodig de inschrijving

„daarvan in een register, hetwelk door den poenggawa wordt aan-
„gehouden";

Slotalinea van artikel drie zegt: „Niet ingeschreven huwelijken
„worden als niet-wettig gesloten beschouwd".

Ook al heeft de Vorst van Boeleleng indertijd een dergelijke regeling getroffen, dan nog komt het mij voor dat een volgens de Balische adat wettig gesloten huwelijk maar niet eenvoudig door een vorstelijk decreet onwettig kan verklaard worden; de oude gebruiken bij het huwelijksfeest bijgewoond door vele desagenooten, zietdaar de eenige teekenen van een wettig huwelijk.

Wat is het gevolg geweest van een dergelijke landsverordening?

De Baliër die al gauw aan den lijve zal gevoeld hebben, dat zijn wettig gesloten, maar niet ingeschreven hijwelijk zonder meer genegeerd werd, liet al meer en meer adat en ceremonie voor wat ze waren en liet zijn huwelijk met bekwamen spoed inschrijven, teneinde alle moeilijkheden in de toekomst te vermijden.

De huwelijksgebruiken raakten op den achtergrond; maar ook het inschrijven werd nagelaten, omdat de hoofden zelf veel te laksch zijn deze registers goed te doen bijhouden; herhaaldelijk komen voor de Raad van Kerta's in alle eer en deugd getrouwde menschen, die evenwel geen papiertje van den burgerlijken stand kunnen overleggen en ook niet kunnen bogen op een luisterlijk gehouden huwelijksfeest, waaruit zou kunnen blijken dat zij in den echt zijn getreden.

Laat desnoods inschrijving worden gelast met een straf op het niet naleven van dat voorschrift, waarbij evenwel tevens worde vastgesteld, dat de inschrijving alleen kan geschieden nadat de huwelijksceremoniën zijn gehouden; niet de inschrijving bezegelt het huwelijk der Baliërs, maar wel het heilige ceremonie der mesakapan feesten; wie het huwelijksregister boven het ceremonie stelt miskent de adat.

Als ik me wel herinner worden de huwelijksgebruiken in Zuid-Bali ook nog veel meer in eere gehouden dan in Boeleleng, waar de Vorst de gebruiken der vaderen in het gedrang heeft gebracht.

Een vrouw behoort in het nachtelijk uur geschaakt te worden; wordt zij 's nachts geschaakt, dan mag gerust verondersteld worden dat zij zich laat schaken; gebeurt de schaking overdag, wat nog wel eens voorkomt, dan is men daarvan nog niet zoo zeker.

Een schaking overdag kan heel goed een ontvoering zijn zeer

tegen den zin der ouders, die zich daartegen niet wapenen kunnen, omdat zij hun dochters moeilijk den ganschen dag kunnen opsluiten.

Als familie van het meisje den man die overdag een schaking heeft gepleegd, achterhalen kan dan kan men ervan verzekerd zijn, dat een ernstige twist zal ontstaan, waarbij het mes wel niet in de scheede zal blijven.

Zeer terecht zegt de Vorst van Boeleleng in zijn peswara van 1751 (peswara No. 132 L. V. B.) dat degene die zich schuldig maakt aan schaking overdag zal gestraft worden alsof de schaking met geweld had plaats gevonden, alzoo met een boete van 70 pekoe, ongerekend de kans dat de familieleden hem onderweg dooden.

In andere rijkjes waren de bepalingen milder; in Djembrana kwam in het ergste geval de schaker er af met een boete van 30 pekoe.

In Boeleleng werd bij peswara van September 1910 vastgesteld, dat bedoelde boetes tot de geschiedenis zouden behooren, terwijl in andere rijkjes de boetes zouden worden bestendigd.

Wat de reden mag zijn dat in Boeleleng wel overdag mag geschaakt worden, terwijl de geheele bevolking daar zeer tegen is, kan ik niet bevroeden; zeer wenschelijk lijkt mij een schaking overdag te verbieden, vooral waar een schaking op Bali onmiddellijk gevolgd wordt door een intiem samenzijn, wat voor de vrouw het moederschap kan beteekenen, waardoor een schaking overdag voor de familieleden dubbel onaangenaam wordt.

Een schaking overdag geschiedt op den openbaren weg, op de pasar, op plaatsen wier openbaarheid door een ieder behoort geëerbiedigd te worden; de ouders moeten ook overdag onbeschroomd hun dochters kunnen laten uitgaan zonder de kans te loopen dat zij geschaakt worden.

(Slot volgt).

Van Vollenhoven's jongste agrarisch geschrift

door

Mr. G. J. NOLST TRENITÉ.

Het is zeker geen lichte taak, waaraan ik intusschen om meer dan een reden het naaste toe ben, om stelling te nemen tegenover den heftigen aanval, welken Prof. Mr. C. van Vollenhoven in zijn boekje „de Indonesiër en zijn grond" [1]) gericht heeft tegen de bestaande agrarische wetgeving hier te lande, tegen de voorgenomen wijziging daarvan, maar bovenal tegen hen, die hier in Indië de totstandkoming van die wetgeving helpen voorbereiden. Moeielijk is die taak omdat we hier weer een van die brillante geschriften van den Leidschen hoogleeraar voor ons hebben, waarin hij met al de schittering van taal en stijl waarover hij als geen ander beschikt, opkomt voor het adatrecht der inheemsche bevolking dat hem lief is boven alles en waarin hij op de hem eigen hartstochtelijke wijze te velde trekt tegen al wie hem in den weg staat. Aan de bekoring van zulk eene meesleepende schrijfwijze onttrekt men zich niet gemakkelijk en zeker niet zij allen, die door onbekendheid met de toestanden op agrarisch gebied hier te lande, tegenover de felle aanklachten van den schrijver niet het beter weten van de nuchtere werkelijkheid kunnen stellen. En dan speelt natuurlijk ook het gezag van den hoogleeraar een rol. Hij moge dan wat onbesuisder schrijven dan men van een bezonnen professor zou verwachten, zijn gezag als voortreffelijk hoogleeraar staat vast en zoo een schrijft maar niet klakkeloos neer, wat bij nader inzien niet zou zijn vol te houden

[1]) Leiden, Boekhandel en Drukkerij v|h E. J. Brill, 1919.

Het klassieke ideaal, te schrijven en te spreken *sine ira et studio* mag voor den ouderwetschen professor een ideaal zijn geweest, de immer jeugdige Van Vollenhoven heeft voor zulk eene onbewogenheid te veel temperament. Buitendien waar zooveel te toornen valt en zulk een aangelegen doel bereikt moet worden, zou het daar geen dwaasheid zijn zijne gramschap te bedwingen en van alle partijdigheid zich te onthouden? En zoo zal de argelooze en zelfs de min of meer deskundige lezer zich na voltooiing der lectuur allicht gewonnen geven en met den schrijver de beduchtheid deelen dat bij de thans voorgenomen wijziging van de grondslagen onzer agrarische wetgeving niet slechts „de eer van ons inzicht", maar wat meer zegt „de eer van ons karakter" op het spel staat. Eindelijk komt daar nog iets bij. Op elke bladzijde schier wordt aangetoond of — dit woord is misschien niet geheel juist — althans toch den lezer medegedeeld, hoe niet de Indische Regeering of wetgever, veel minder het Opperbestuur of de rijkswetgever aan al den euvelmoed schuldig staan, welke ons agrarisch-rechtelijk beleid kenmerken, maar dat feitelijk al het „ergerlijk onrecht", de „schijnheiligheid", de „kwade trouw", het begaan van „gluiperige sluipwegen", de „koppigheid of eigenwaan", de „vijandige willekeur" — om het voor het oogenblik bij deze aanhalingen uit het requisitoir te laten — welke op dit gebied hoogtij vieren, voor rekening komen van een troepje „bureauheeren", wien de professor uit aangeboren hoffelijkheid nog wel den titel van heeren toekent, maar aan wie ieder, die het boekje met de noodige aandacht gelezen heeft een heel wat minder fraaien naam zal toedenken. De schrijver, wars van deftig formalisme, spreekt dan ook doorgaans niet van beginselen van of aanvaard door de Regeering, ook niet van de wet als men b.v. met een koloniale ordonnantie heeft te doen, maar liever het wezen nemend voor den schijn, gewaagt hij eenvoudig van bureauinzichten, bureaubepalingen enz. Nu weten we allen, wat het werk van bureauheeren waard is. Men sla er slechts een willekeurig nummer van een Indisch persorgaan op na af late zich een oogenblik neer aan wat men hier gemeenzaam de kletstafel eener binnenlandsche sociteit noemt om al gauw te vernemen, dat de Indische heerenwereld eigenlijk uit twee groote groepen bestaat nl. de groep der bureauheeren — men late hun nu maar den eeretitel van den professor — en de groep van andere heeren

en dat dan de eerste groep zich kenmerkt door de boven al aangehaalde eigenschappen, in het kort door een kille, duffe bekrompenheid gepaard met heerschzucht, terwijl de andere verlichte groep daaraan eenvoudig machteloos is overgeleverd. De heer Van Vollenhoven had zich bij deze opvatting van *the man in the street* slechts aan te sluiten, maar dan natuurlijk met zijn eigen frissche zeggenswijze, om reeds daardoor verzekerd te zijn van de volledige instemming van een goed deel zijner lezers.

Ten overstaan van een publiek van aldus voor het grootste deel overtuigde lezers zou ik nu een afwijkende opvatting moeten verdedigen, ik die niets heb van al wat Van Vollenhoven zoo sterk maakt, noch zijn gezag van eminent hoogleeraar, noch zijne gaven van taal en stijl; die daarenboven nog gebukt ga onder het odium dier ellendige bureaucratie?

Toch is misschien mijn taak minder moeielijk dan ze op het eerste gezicht schijnt. Want ik heb dit groote voordeel, dat ik tegenover de schittering van de tallooze fictieve voorstellingen, welke het boekje oppervlakkig zoo aantrekkelijk, maar inderdaad zoo zwak maakt, het licht der nuchtere werkelijkheid stellen kan. In den kring der lezers van dit tijdschrift meen ik te mogen rekenen op zekere voorkeur voor die werkelijkheid.

Prof. Van Vollenhoven behandelt naar aanleiding van het op 29 Mei 1918 bij de Tweede Kamer ingediend wetsontwerp tot wijziging van ons Indisch agrarisch grondwetsartikel (artikel 62 R.R.) vrij wel ons gansche agrarisch wetsbestel. Hem daarbij te volgen kan te dezer plaatse de bedoeling niet zijn. Ik mis daartoe de geniale gemakkelijkheid van den hoogleeraar, maar zie aan den anderen kant misschien toch ook beter dan Z. H. G. daar ginds te Leiden de moeielijkheden, welke bij elk der onderdeelen opgelost dienen te worden. Om een voorbeeld te noemen bespreekt schr. op blz. 110 in een tiental regels het vraagstuk eener grondboekhouding voor Inlanders. Het gewenschte ligt hier z.i. kant en klaar in het oude, sedert ingetrokken artikel 3 van het Agrarisch besluit en de bureau's hadden de zaak al lang ter hand kunnen nemen. Nu hebben de bureau's op aanstichting van den vorigen landvoogd in afwachting van de steeds in uitzicht zijnde algemeene agrarische herziening, inderdaad dit vraagstuk ter hand genomen. Daarbij is eene uitvoerige gedachtenwisseling

noodig gebleken, waarin de Regeering nog uitspraak heeft te doen, maar welke een beeld zou kunnen geven van de moeielijkheden welke aan dit onderwerp vastzitten.

Ik zal mij dus tot enkele hoofdzaken bepalen, maar zou dan toch al dadelijk door enkele sprekende voorbeelden de zooeven vermelde tegenstelling tusschen Van Vollenhoven's ficties en de nuchtere werkelijkheid in het licht willen stellen.

Daar is vooreerst de suggestie, dat alle agrarische zonden voor rekening komen niet van de Regeering of den wetgever maar van de bureau's. Dit is eene valsche suggestie. Want om nu maar te blijven bij *de* hoofdzonde in het oog van den hoogleeraar, de ontkenning of juister de overneming door het Gouvernement van het inheemsch beschikkingsrecht over ongeoccupeerde gronden — een der hoofdzaken waarop ik hieronder terug zal komen — deze zoogenaamde zonde is door de Regeering hier en in het Moederland volkomen aanvaard en wordt wat meer zegt geenszins als zonde gevoeld, doch beschouwd als eene volkomen juist en voor land en volk heilzaam beginsel. De voorstelling op blz. 99 gegeven, dat de Regeering in Holland de zaak wel beter inzag en dan ook in 1894 bij monde van Minister van Dedem de intrekking in overweging gaf van de domeinverklaring van woesten grond op Sumatra, doch dat zij daarbij gestuit zou zijn op de koppigheid der bureauheeren is hoogst eenzijdig en daardoor misleidend. De waarheid is, dat althans sedert de agrarische wet van 1870, tot op den huidigen dag toe, alle ministers en alle landvoogden, om nu van de arresten van het Hooggerechtshof in dien geest niet te spreken, met uitzondering alleen van Minister Van Dedem, de leer van het domeinrecht over de woeste gronden onvoorwaardelijk gehuldigd hebben; dat verder de Minister Van Dedem in een zeer sober briefje zijn verrassend afwijkende meening ter kennis van de Indische Regeering bracht en dat ja, dat nauwelijks gemotiveerd schrijven meerdere jaren onbehandeld is gelaten — blijkbaar is op een antwoord sedert nimmer aangedrongen — doch dat die brief ten slotte in de vaak door schrijver aangehaalde domeinnota voor de buitengewesten van 1912 [1])

---

1) Afgedrukt achter het Agrarisch reglement voor Sumatra's Westkust met toelichting, Batavia Landsdrukkerij 1916. Zie blz. 81 vlg.

uitvoerig is behandeld en weerlegd met het gevolg, dat daarna zoowel de Indische Regeering als het Opperbestuur met den Raad van State incluis, wien om het groote belang van het onderwerp de zaak in advies werd gegeven, zich volkomen vereenigd hebben met de conclusies van die nota, waarbij de domeinverklaring van alle niet duurzaam geoccupeerde gronden zoowel rechtmatig als practisch noodzakelijk werd geheeten. Dit geeft, dunkt me, een wel iets andere voorstelling van de zaak, dan die gewekt door den schrijver, dat een troepje engzichtige bureauheeren de verwezenlijking in den weg zouden staan van de goede, rechtvaardige bedoelingen van de moederlandsche Regeering. Nu is het natuurlijk zeer wel denkbaar, dat Van Vollenhoven met zijn strijd tegen het domeinrecht gelijk en de opeenvolgende Regeeringen hier en in het Moederland — op Van Dedem na — met hare handhaving van dat rechtsbeginsel ongelijk hebben, maar men zal allicht iets meer aandacht schenken aan het laatste standpunt en hetgeen tot verdediging daarvan wordt aangevoerd, nu men weet, dat men te doen heeft met de sedert jaren vaststaande overtuiging van verantwoordelijke Regeeringspersonen en niet maar met wat dom gepraat van duistere bureaumenschen. Aan hen, die Van Vollenhoven's boekje niet alleen om de wille van het litterair genot lezen, maar die ook werkelijk ingelicht willen worden, kan ik niet genoeg aanbevelen over het algemeen zich niet tevreden te stellen met de enkele aanhalingen te hooi en te gras door den hoogleeraar gedaan, maar zelven de plaatsen na te slaan waarheen schr. telkens verwijst. Men zal zoodoende herhaaldelijk voor verrassende uitkomsten komen te staan.

Een tweede bij de vorige aansluitende voorstelling, welke rectificatie behoeft is deze dat de menschen van de bureau's die dan zoogenaamd de agrarische lakens hier uitdeelen, bureauheeren zijn in den zin, die *men* aan die uitdrukking hecht d.w.z. menschen, aan de schrijftafelstoel gekluisterd, die Indië niet anders kennen dan uit brieven en rapporten of zooals Van Vollenhoven op blz. 99 bondig het uitdrukt „wij bureauheeren, die niet alleen Batavia en Buitenzorg, maar zelfs Soekaboemi en Tosari op ons duimpje kennen".

Ook deze voorstelling is volstrekt onwerkelijk. De adviezen op agrarisch-rechtelijk gebied worden bewerkt aan het Departement van Binnenlandsch Bestuur, voornamelijk aan de afdeeling der

Agrarische Inspèctie en voor de Buitenbezittingen vaak mede door het Bureau voor dat deel der kolonie. Nu worden de ambtenaren dier beide afdeelingen bijna zonder uitzondering gerecruteerd uit hen, die korter of langer practijk bij den bestuursdienst hebben gehad, de Inspectiemenschen meest op Java, de anderen in de buitengewesten. Maar bovendien is de heele opzet dier beide afdeelingen — de eerste dateerend van 1905, de andere van eenige jaren later — deze geweest, dat men begrijpend, dat van eigenlijke bureauambtenaren in het algemeen geen zelfstandige, practisch bruikbare adviezen op bestuursgebied te wachten zijn, de behoefte gevoelde aan — zooals een vroeger Directeur van B. B. dat wel uitdrukte — een staf voor den Departementschef, welks leden aan het Departement de kennis zouden moeten opdoen omtrent de algemeene beginselen van ons bestuursbeleid, maar die telkens op reis trekkend, voortdurend voeling zouden houden met de mannen der practijk en waar noodig zich steeds plaatselijk op de hoogte zouden stellen van de behoeften waarin te voorzien zoude zijn. Zoo wordt, nu al sedert jaren, de taak dezer adviseurs opgevat. Nog niet lang geleden toen men de tewerkstelling wenschte bij de agrarische inspectie van een jurist, heeft men daartoe een rechtskundige benoemd, die vooral daarom werd aanbevolen omdat hij tevoren zeven jaren controleur bij het bestuur op Java geweest was en van wien dus al bij voorbaat zekere practische kennis van land en volk van Java verwacht kon worden. Bovendien wordt in belangrijke gevallen als b.v. het ontwerpen van Agrarische reglementen ook nog wel te baat genomen eene tijdelijke detacheering aan het Departement van ambtenaren met eene bijzondere kennis van de plaatselijke toestanden. De scherpe tegenstelling op agrarisch gebied tusschen „bureauheeren" en mannen der practijk mist dus allen grond.

Is nu de heer Van Vollenhoven met dit alles onbekend, dat hij zijn lezers het sprookje voorzette van de bureauheeren, die van Indië niet dan Batavia en Buitenzorg en de twee genoemde ontspanningsoorden kennen? Of heeft hij die algemeene voorstelling wekkend toen hij over de domeinnota schreef, voor zich zelf gedacht aan schrijver dezes, dien hij elders den vader der domeinnota voor de buitengewesten heeft genoemd? Het is waar, dat die nota werd samengesteld niet op grond van een plaatselijk onderzoek maar na raadpleging van het rijke materiaal — waar-

van veel ook afkomstig van mannen der practijk — in de Bataviasche en Buitenzorgsche archieven voorhanden. Eerst later had ik, maar toen ook ruimschoots, gelegenheid om de verkregen uitkomsten plaatselijk te toetsen. Maar in elk geval werd toch ook deze arbeid verricht in de spheer van het Departement, waar feitelijke kennis van de toestanden in de buitengewesten ruimschoots ten dienste stond.

Ook hier geldt nu weder, dat deze betere inlichting omtrent de bureauambtenaren die in agrarische zaken van advies dienen, geenszins bedoelt de voortreffelijkheid hunner adviezen te bewijzen, maar wel moge er uit worden afgeleid, dat er voor een bij voorbaat afmaken van het oordeel dier adviseurs op grond van hunne zoogenaamde practische ondeskundigheid niet de minste reden bestaat.

Een staaltje voorts van zuivere fantasie van den schrijver — ik vermeld het niet om de belangrijkheid van het geval maar omdat het almede kenmerkend is voor het gemis aan realiteit in dit geschrift — vindt men op blz. 44 onderaan, waar het zonder meer als een feit wordt voorgesteld, dat „de verstandiger uitdrukking" voor het recht op voormalige bezitsgronden in het Agrarisch reglement voor Menado, vergeleken bij dat voor Sumatra's Westkust, is gekozen „in verband met vroeger volksverzet". Als de bureauheeren nog eens iets goeds doen, dan is het, nietwaar, uit vrees voor moeielijkheden, nooit om het goede zelf. De nuchtere waarheid in deze is, ik weet het van zeer nabij, dat de bewerker van het definitieve Menado-ontwerp, na de vaststelling van het Westkustreglement, bij eene bespreking van het hier bedoelde recht den indruk kreeg, dat de Westkust-uitdrukking minder goed aan de bedoeling beantwoordde en dat hij eenvoudig daarom zonder in de verste verte aan eenig verzet of wat ook van dien aard te denken, te rade werd de „verstandiger uitdrukking" in het Menado-ontwerp op te nemen.

Op blz. 20 vlg. eindelijk treft men een reeks voorbeelden aan van „een beschaafder soort onrecht dan dat van voor 1866, maar niet minder hardnekkig". Nu zijn vele van die gevallen door hunne algemeenheid moeielijk controleerbaar. Men is natuurlijk geneigd telkens de juistheid van de gegeven voorstelling op gezag van den hoogleeraar aan te nemen. Bij No. 11 plaatste ik echter o.a. al een vraagteeken. Ingeval men een bevolkingsenclave gelegen

in een uit te geven erfpachtsperceel wenscht op te ruimen, past men — aldus de schijver — niet den koninklijken weg der onteigening toe, maar „in de practijk redt men zich door zoo'n inlander „„er toe te bewegen"" zijn recht tegen betaling prijs te geven". Nu is onteigening in zoo'n geval niet toegelaten; artikel 9a van het Agrarisch besluit zoowel als de Kon. beslissing van 1875 (Bijbl. 3020) eischen hier volstrekt de instemming van den Inlandschen bezitter. Dat de Inlander „in de gelukkig schaarsche gevallen waarin de regeering zulks gedoogt" — zooals schr. terecht opmerkt — tot de prijsgeving tegen betaling wordt bewogen zal dus wel waar zijn. Maar dat die Inlander bij behoorlijke schadeloosstelling voor een stukje grond, dat altijd van geringe beteekenis moet zijn, wil de uitkoop worden toegestaan, onwillig zijn recht zou prijs geven of door den verkoop inderdaad in zijn belang zou worden geschaad, zal wel uitzondering zijn. Voor de plaatsing der insinueerende aanhalingsteekens („er toe te bewegen") schijnt, althans zoo in het algemeen, geen reden te bestaan.

Maar ernstiger bezwaar heb ik tegen de voordracht van het geval onder No. 10 vermeld vooral in den vorm, waarin het op blz. 80—82 nader is uitgewerkt. Dit geval is mij in bijzonderheden bekend zoodat ik hier wel stellig oordeelen kan. Het korte relaas daarvan op blz. 26 zal ik niet bepaald onjuist noemen, hoewel de in hare beknoptheid uiterst tendentieuse voorstelling van dit geheel op zich zelf staand geval voor rekening van den schrijver blijve. Doch nu de nadere uiteenzetting van de zaak op blz. 80—82, welke dienen moet om den lezer te waarschuwen, dat hij vooral niet meenen moet: (blz. 79 onder) „maar misschien hebben die heeren der bureau's (bij het plegen van al hun onrecht) het niet zoo boos bedoeld; misschien hebben zij gezondigd uit eenvoud des harten en in rechtschapenheid". Door dit voorbeeld o.a. zal de hoogleeraar het den lezer wel anders leeren. Na nogmaals het geval kortelijk te hebben medegedeeld, hoe het Bestuur aan een Javaan een waardevolle sawah had ontnomen ten einde die als ambtsveld onder de desabestuurders te doen verdeelen, en hoe vervolgens de Landraad deze ontneming weder had ongedaan gemaakt, komt Z.H.G. op de critiek, welke schrijver dezes in het Indisch Tijdschrift van het Recht (deel 107, 1916, blz. 229 vlg.) op het vonnis in die zaak uitoefende. En dan wordt in enkele laatdunkende regelen de voorstelling gewekt, dat deze bureau-

criticus „het absurd (vindt), dat de rechter het bij de wet van cuds gewaarborgde volksrecht op den voorgrond stelt en niet van de bureaubepalingen (lees: van de wet) uit redeneert"; dat bij „de „„regten der inlandsche bevolking"" wederom af (scheept) met de betuiging, dat dit een „„vage uitdrukking"" is, waaraan „„weinig stellige kracht"" valt toe te kennen, sinds van codificatie is afgezien"; waarna ten slotte de uitroep volgt: „dat het pijnlijk conflict tusschen volksrecht en bureaubepalingen ook maar een snaar bij hem heeft geroerd, blijkt uit letter noch leesteeken. Zoo veilig zijn in Indië de rechten der bevolking op woeste gronden".

Wanneer men naast deze professorale voorstelling der critiek, het Tijdschrift zelf raadpleegt, dan zal men weder heel iets anders vinden. Men zal dan zien, dat de criticus de feitelijke beslissing ongemoeid liet, doch zich richtte tegen de *motiveering* van het vonnis, hetwelk den indruk wekte (blz. 237) „dat men bij het onderzoek en het voldingen van de zaak zich heeft schuldig gemaakt aan het onevenredig vooropzetten van den (ouden) adat en miskenning van het door het Regeeringsreglement evengoed, ja sterker nog gelijk we zagen, geschraagd gezag van den Indischen wetgever". Voorts, dat criticus niet „de regten der Inlandsche bevolking" afscheept op grond van de vaagheid dier uitdrukking, maar wel waarschuwt dat men om die reden voorzichtig zijn moet bij de beantwoording van de vraag aan wat voor rechten de wetgever hier gedacht kan hebben (blz. 240 vlg.). Dat eindelijk, wat de gevoelsquaestie betreft, in de noot op blz. 231 uitdrukkelijk vermeld staat, dat met het oog op het doel van deze critiek — eene beoordeeling van de *gronden* voor het vonnis aangevoerd — de feitelijke vraag onbesproken is gelaten, of het Bestuur, zelfs indien het formeel daartoe bevoegd geweest ware, goed deed met de ontneming van een reeds zoo lang bezeten waardevol bouwveld. Maar bovendien, er was hier door den controleur — de Resident was van de feitelijke toedracht onkundig gelaten — inderdaad, zij het te goeder trouw, eene om meer dan een reden averechtsche, althans nooit bedoelde, allerongelukkigste toepassing aan de ontginningsordonnantie gegeven. Er was dus geen „conflict tusschen volksrecht en bureaubepalingen" (lees: eene koloniale ordonnantie) maar eene uit onkunde bedreven verkeerde toepassing der wet. De publicatie voorts van het vonnis in het

Tijdschrift was voor het „bureau" van Binnenlandsch Bestuur dadelijk aanleiding om den Resident om inlichtingen te vragen en deze inlichtingen leidden tot eene volstrekte veroordeeling van de ten deze gevolgde gedragslijn, met welke veroordeeling de (inmiddels nieuw opgetreden) Resident verklaarde in te stemmen. Daarmede en met het door den Rechter bewerkt herstel, was dit op zich zelf staand betreurenswaardig geval van onrecht uit de wereld. Maar aan den anderen kant scheen bedenkelijk de rechtskundige motiveering van het betreffende vonnis, dat (zie slot van het artikel in het Tijdschrift) „gewezen door den Gouvernementsrechter, den duidelijken zin van de woorden der wet geweld aandoet, om met miskenning van de kracht, welke het geschreven recht ook voor den Inlander hebben kan, aan den adat eene alles overheerschende beteekenis toe te kennen, welke daaraan naar ons Indisch Staatsrecht stellig niet toekomt". Dit aan te toonen was het doel der critiek in het rechtskundig tijdschrift. Voor het aan den dag leggen daar ter plaatse van medegevoel met de slachtoffers bestond niet de minste aanleiding.

Om nu te komen tot de enkele hoofdzaken tot welker bespreking ik mij wilde bepalen, moge ik beginnen met een enkele opmerking over de eerste helft van het boekje (I—IV), dat handelt over ons agrarisch recht met betrekking tot de bouwvelden der inheemsche bevolking. Veel daarvan kan ik laten voor wat het is. Wanneer de schrijver op blz. 11 zegt, dat het niet is „om oûe koeien op te halen", zoo hij begint met te spreken over de eerste zestig jaren der vorige eeuw, dan mag toch worden geconstateerd, *dat* het oude koeien zijn, welke daar voor den dag worden gehaald en dat de sensationeele wijze waarop dat geschiedt wel geschikt is om stemming te maken tegen het Nederlandsch gezag, maar niet om den lezer te overtuigen van het nut dier historische herinneringen.

Overigens heeft de Regeering ten aanzien van de bouwvelden zich in hoofdzaak onthouden van „decreteeren", ook in de enkele agrarische reglementen. Men heeft tot nog toe aan de vrije werking van het adatrecht zoo min mogelijk belemmering in den weg willen leggen. Dat heeft zijn voor en zijn tegen. Die vrije werking gaat langzaam en onzeker. En verstandig decreteeren, zoo veel mogelijk in de lijn van de adatopvattingen kan veel

goeds uitwerken. Op den duur zal het daar ook wel heengaan. En na hetgeen ik boven opmerkte omtrent het type der bureauheeren, dat in deze zaken werkzaam is, behoef ik wel niet te zeggen, dat zij bij dien arbeid met vreugde gebruik zullen maken van het omvangrijk adatmateriaal, dat sedert de laatste jaren door Van Vollenhoven en zijn staf van afwisselende medewerkers is en wordt bijeengebracht; zelfs al wordt hun de samenwerking met die adatwerkers door de zeer agressieve houding van den leider niet gemakkelijker gemaakt. Men bedenke ook, dat de gansche omvangrijke werkzaamheid van Van Vollenhoven op het gebied van het adatrecht eerst van de latere jaren dateert. Van zijn eigen standaardwerk „Het adatrecht van Nederlandsch-Indië" verscheen de laatste aflevering van het eerste deel in 1918. De uitgave der „Pandecten van het adatrecht" werd eerst in 1914 aangevangen en de Adatrechtbundels zijn niet veel ouder. Van dit alles is Van Vollenhoven de voortreffelijke stuwkracht, maar nu schijnt het toch minder kiesch gevoeld van den man die al zijn liefde, zijn scherpzinnigheid en zijn werkkracht aan dien arbeid heeft gegeven, om hun die nog niet op die hoogte van kennis staan voortdurend in alle toonaarden van spot en hoon toe te roepen: „hoe dom dat je dat nog niet wist!" Zeker zullen enkele minder juiste beslissingen als vermeld onder de boven reeds aangeroerde voorbeelden van „hardnekkig onrecht" (blz. 20 vlg.) wel aan een tekort aan adatrechtelijk inzicht te wijten zijn en de hulp van den hoogleeraar om dat inzicht te verhelderen zal gaarne worden aanvaard, maar dan bij voorkeur in een iets minder .... levendigen vorm.

Of, om een bepaald punt even aan te stippen, zal kunnen worden ingestemd met Van Vollenhoven's nieuwe leer omtrent het zoo genaamd „communaal bezit", dat in waarheid geen gemeentelijk bezit zoude zijn, maar het algemeen Indonesisch individueel bezitrecht, doch dan sterk „ingeklemd" in het „beschikkingsrecht" der gemeente? [1]) Wanneer men de plaatsen opslaat, waarheen, ten deze op blz. 42 noot 4 van het nieuwe boekje verwezen wordt, dan vindt men in Pandecten van het adatrecht III Nos. 505—509 op goede gronden betoogd — wat ook vroeger vaak wel aldus is ingezien — „dat de Javaansche bevolking zich die zg. communale

1) Vgl. Het adatrecht van N. I. I blz. 610 (1917).

bouwvelden, *sawah kongsèn* ook wel *sawah gogolan*, voorstelt als een bezit van de betrokken *gogolgroepen* in dorp of gehucht" (blz. 140|141 aldaar). Iets verder (blz. 141 onderaan) heet het dan nog: „Zoolang de gewoonte nog bestaat, dat de gogol voor het vervreemden van zijn grondstuk de toestemming behoeft van zijne mede deelgerechtigden, heeft men klaarblijkelijk nog met een gogolanbezit te doen". Doch bij dit woord gogolanbezit treft men dan deze ietwat verrassende noot (van den leider?) aan: „Naar de in deze Pandecten aanvaarde voorstelling: met een beschikkingsrecht ook ter zake van bouwvelden". Het lijkt zoo op het eerste gezicht, dat in deze noot iets heel anders wordt gezegd dan boven in den text betoogd.

Over het vierde hoofdstuk: „De gewetensstopper: domeinverklaring van de bouwvelden" kan ik kort zijn. Dezerzijds was reeds lang betoogd, dat het veronderstelde doel van dit deel der domeinverklaring, het scheppen van orde en rechtszekerheid, ook zonder deze fictie bereikt kon en behoorde te worden en dat deze zeker sedert 1870 zinledige oppereigendom van den Lande zonder eenig bezwaar verdwijnen kon. [2]) En de Regeering heeft almede van die meening blijk gegeven, door haar voorstel tot opheffing bij de wet van *dit* domeinrecht. Hier had men dus geen behoefte aan de grappige, spitsvondige door niemand ooit bedachte of als bezwaar gevoelde controversen, welke de hoogleeraar uit de verschillende domeinformules weet te halen om aan te toonen hoe „de domeinverklaring, die zich inbeeldt orde en vastheid te scheppen, voor bouwvelden althans, de moeder is geworden van de allerwiebelendste rechtswiebeling, welke de Indische wetgeving maar kent". (blz. 58|59).

Over de wijze, waarop men dit onwerkelijk domeinrecht over bouwvelden c.a. wil doen verdwijnen, is de schrijver evenwel niet te spreken. Het verdient intusschen opmerking, dat het ministerieel ontwerp (art. 62 (5)) o.a. in dit opzicht vrij sterk van het Indisch ontwerp afwijkt. Hier te lande had men alle gronden bij de Inlandsche bevolking in duurzaam gebruik, bij de wet aan de bezitters, hetzij individuen, hetzij groepen, in eigendom willen toewijzen. Men dacht hierbij niet aan wat men wel Europeeschen

---

[2]) Zie laatstelijk: Praeadviezen N.-Ind. Juristen-Vereeniging 1917 II blz. 205 vlg.

eigendom noemt, maar aan eigendom in den algemeen rechtskundigen zin van het woord, waarvan de eigen Inlandsche aard bij algemeene verordening zou worden geregeld. Maar door de erkenning van die bezitsrechten als eigendom zou het domeinrecht automatisch komen te vervallen. Wie in elk geval als eigenaar zou zijn te beschouwen, het individu, de familie, de gemeente of ook b.v. de groep van gogols (zie boven) zou naar de adat moeten worden uitgemaakt. Of echter deze beschouwingswijze met Van Vollenhoven's nieuwe leer omtrent het zgn. communaal bezit (sterk beklemd Inlandsch bezitsrecht) is overeen te brengen? Vindt die leer inderdaad steun in de werkelijkheid, dan zou wellicht eene afzonderlijke bepaling hier baat kunnen brengen. En voor de gewone gevallen van bezitsrecht, waarvan Van Vollenhoven zegt (blz. 35) dat het ook nog in bijna heel Indië zit ingeklemd en meer of min gekluisterd in het hoogere beschikkingsrecht, zou men willen vragen, of nochtans niet dat recht althans in de latere tijden, met het volledig eigendomsrecht het essentieele gemeen heeft en of dus niet volstaan zou kunnen worden met de erkenning, c.q. regeling van dat hoogere beschikkingselement in de beoogde uitvoeringsverordening?

Maar nu kom ik ten laatste tot het alles overheerschend hoofdpunt van het boekje, tot het oud-adatrechtelijk beschikkingsrecht der inheemsche rechtsgemeenschappen met betrekking tot de niet duurzaam bezeten gronden binnen haar gebied gelegen. Om dit recht te handhaven tegenover den aanslag daartegen nu definitief voorgenomen bij het wetsvoorstel tot wijziging van R. R. art. 62, wordt geen middel onbeproefd gelaten. Het zwaarst geschut van spot en hoon, van scheeve voorstellingen, ja zelfs van ernstige verdachtmaking brengt de hoogleeraar hier naar voren in zijne verbolgenheid over de „driestheid" zijner tegenstanders. Het is daarom hier vooral noodig om rustig de werkelijkheid onder de oogen te zien en niet door schrijver's verdichtselen zich te laten medesleepen.

Boven toonde ik reeds aan, hoe de hoogleeraar hier niet maar een troepje bekrompen bureauheeren tegenover zich vindt, maar hoe — het zij nog eens herhaald — een gansche rij van verantwoordelijke Regeeringspersonen, hier en in het Moederland, met een kort en spoedig weer vergeten intermezzo alleen tijdens Mi-

nister Van Dedem, het beginsel van het domeinrecht ten aanzien van de ongeoccupeerde gronden, niet slechts noodzakelijk maar ook rechtmatig achtten en hoe met name na de stelselmatige behandeling van dit onderwerp in de door schrijver vaak geciteerde Domeinnota voor de buitengewesten van 1912, het Opperbestuur deze reëele domeinleer — in tegenstelling met het fictieve domeinrecht op de woon- en bouwgronden der bevolking — definitief als juist heeft aanvaard.

Sedert wanneer is men die overtuiging toegedaan geweest? Moet men Van Vollenhoven gelooven (blz. 70) dan is dat eerst begonnen na 1870, in Indië, waar de Agrarische wet en het Agrarisch besluit, in koloniale ordonnantiën — met voorlichting van de bureau's — nader uitgewerkt — dus verknoeid — zouden worden. Want wet en besluit stonden immers nog op het vlekkeloos standpunt van eerbiediging van een volstrekt beschikkingsrecht der Inlandsche rechtsgemeenschappen over alle tot haar gebied gerekende gronden, eene bescherming welke reeds in denzelfden „stringenten" vorm op initiatief van het kamerlid-gewezen landvoogd Baud in het Regeeringsreglement van 1854 (artikel 62 lid 3) was opgenomen en waaraan ook later eene kamermeerderheid, de groote Thorbecke vooraan, haar zegel had gehecht tijdens de behandeling in 1867 van de om andere redenen verworpen ontwerp-erfpachtswet van den Minister Trakranen.

Het zal de moeite loonen na te gaan wat er van dit alles aan is.

Wanneer men de beschouwingen leest, welke Baud in de Kamer wijdde aan zijn voorstel tot opneming van de beschermende bepaling van R. R. art. 62 (3) — Van Vollenhoven verwijst naar de plaatsen: Keuchenius III blz. 551 vlg. 565 vlg. of Pandecten van het adatrecht IV A No. 144, 145 — doch ze leest niet door den bril van Van Vollenhoven en dus los van de „opheldérende" noten, welke in de Pandecten aan de beschouwingen van anderen telkens worden toegevoegd, dan zal men ontwaren, dat Baud onder het van de Gouvernementsverhuur uit te sluiten dorpsgebied wel is waar zich gedacht heeft een zeker gebied, waar de bevolking gewoon was producten te zamelen, maar dat hij niettemin stellig van meening was dat deze omstandigheid de gouvernementsuitgifte in het algemeen niet behoefde in den weg te staan (Keuchenius III blz. 553|554). Wanneer dus naar Baud's

redactie gronden „tot de dorpen of dessa's behoorende" volstrekt van de verhuur waren uitgesloten, dan is het duidelijk, dat deze uitdrukking slechts bedoelde een beperkt gebied te bestrijken, waarbuiten het Gouvernement volledig de vrije hand zou hebben. De waarheid is, dat men destijds van de grondrechten der bevolking zeer weinig afwist (zie Van Vollenhoven zelf blz. 48). Begrijpelijk is het dus dat Baud en wie hem volgden van het te beschermen dorpsgebied niet dan een vage notie hadden. Zij moeten zich dat hebben voorgesteld ongeveer zooals Van Vollenhoven het op zijn beurt doet op blz. 65, waar gesproken wordt van „een krans van bosch- en weidegronden en tot woestheid teruggekeerde gronden" om de bebouwde kom met de geregelde bouwvelden heen. Wij echter weten, dat de werkelijkheid anders is; dat nl. het woord *krans* van gronden den toestand zeer onjuist weergeeft, dat immers de bevolking het gebied van hare gemeenten meest veel verder uitgestrekt acht, ja dat in vele streken — Van Vollenhoven zelf noemt b.v. Middel-Java en het Sumatraansch Minangkabau (blz. 68) — geen bunder gronds valt buiten het oude beschikkingsrecht van een of andere dorpsgemeente. Van Vollenhoven noemt dan ook die volstrekte verbodsbepaling van artikel 62 (3) voor die streken volslagen ongerijmd, doch getuigend van de eerlijke bedoeling jegens den Indonesiër. *Wij* zeggen dan echter liever: een volslagen ongerijmde bepaling gewild te hebben mag men Baud niet toedichten. Hij *kan* dus bij zijne uitdrukking „gronden tot de dorpen behoorende" niet gedacht hebben aan het uitgestrekte terrein, ten aanzien waarvan de betrokken bevolking tegenover de bevolking van naburige gemeenten zich allerlei rechten toekende en dat later door Van Vollenhoven de „beschikkingskring" der gemeenten is genoemd. Baud heeft den uitleg van wat er onder zijne formule verstaan moest worden, eenvoudig overgelaten aan de practijk.

Op eenzelfde onzeker standpunt staan al evenzeer het Kon. besluit op de verhuur van Gouvernementsgronden in St. 1856 No. 64 en de Bijbladen 377 en 2001. Schrijver meent (blz. 67) dat deze drie „den beschikkingskring der Indonesische dorpen zoo practisch en naar zulk een juist criterium (oorlof aan en recognitiebetaling door vreemden) (omschrijven) als iemand maar kan begeeren". Voor die meening zijn zeker argumenten aan te voeren. Maar anderszijds blijkt toch ook, dat er aan de zuiverheid

het noodige ontbreekt, als men bedenkt, dat in het Kon. besluit voor de uitsluiting van de verhuur bepaaldelijk gevorderd wordt, dat de grond door de bewoners der desa's, binnen wier gebied hij gelegen is, wordt *gebruikt* en dat bovendien onder 3e van art. 4, b nog uitdrukkelijk uitgesloten werden gronden „welker uitgifte zou strijden met de belangen der naburige inlandsche bevolking, of met de belangen van het Gouvernement", een categorie van gronden, waarvan afzonderlijke uitsluiting overbodig zijn zou, indien reeds door het vorig nummer Van Vollenhoven's gansche „beschikkingskring" beschermd ware geweest. Eenzelfde onzekerheid laat ook alweer de officiëele „explicatie" van de slotwoorden van R.R., art. 62 (3) in evenvermeld Bijblad 377 na. Eenerzijds zeker, de zeer ruime eerbiediging van: „zoodanige gronden, waarop eene of meer desa's eenig *uitsluitend recht* van gemeene weide, of welk ander ook, uitoefenen", doch aan den anderen kant een nadrukkelijk beroep op de redelijke uitlegging der wetsbepaling, welke niet toelaat, dat het vooropgezet beginsel, dat gronden in huur kunnen worden uitgegeven, door de slotwoorden „zoo goed als vernietigd (zou) worden". En van Bijblad 2001 geldt hetzelfde. Ongewisheid overal; in elk geval nergens de duidelijke beveiliging van Van Vollenhoven's beschikkingskring.

En Thorbecke later in de Kamer?

Ik herhaal hier de aanbeveling om de plaatsen, waarheen de hoogleeraar verwijst (Pandecten van het adatrecht IVA Nos. 146—149, 152—157, 184) zelf na te slaan, met wegdenking van de noten, waarin aan Thorbecke's uitdrukkingen de Vollenhoviaansche spreekwijzen van „beschikkingskring" en „niemandsgrond" worden gesubstitueerd. Ik kan de verleiding niet weerstaan een stukje daarvan over te nemen (no. 154 laatste alinea; Thorbecke spreekt): „maar (mijn denkbeeld) beschermt den gemeenen dessagrond [1]) zelven, die niet publieke grond, maar markgrond, in gemeen bezit van de markgenooten, van de regthebbenden der dessa, is. Of men gedurende een of eenige jaren geen gebruik make van een deel dier mark, doet niets ter zake, en het niet-gebruik zou een Gouvernement geenszins regtvaardigen, dat daar zou willen invallen om in erfpacht uit te geven. Gelijk ik reeds vroeger zeide, men mag niet, ook tegen schadeloosstelling

1) „Opheldernde" noot: den beschikkingsgrond der desa.

niet, grijpen in hetgeen aan de dessa, aan de markgenooten behoort; hetgeen zij dit jaar niet gebruikt, kan haar in een volgend jaar dienen; in allen geval is (mijn denkbeeld), dat die grond, gebruikt of niet gebruikt, in zijn geheel gespaard en niet door de uitgifte van vakjes daartusschen gebroken worde. Doch mijne vraag was, of het noodig scheen, buiten de mark nog zekere regten te erkennen, en dat schijnt mij nu te meer twijfelachtig ....".

Wie, behalve onze scherpzinnige hoogleeraar, ontdekt in deze passage de bedoeling om het gansche beschikkingsgebied, veelal geheel woest liggend en ongebruikt en reikend vaak tot aan de toppen der bergen, te beschermen? Wie ziet daar iets anders in dan de voorstelling, dat men met een beperkten krans van in hoofdzaak bebouwde, ten deele ook voor reserve bestemde dorpsgronden te maken heeft in vast en nuttig *bezit* der „markgenooten", een bezit dat voor de desa volstrekt gespaard behoort te blijven en waaraan met geen beroep op oorlof of recognitie-voldoening of algemeen nut getornd worden mag? Kan men in gemoede op Thorbecke een beroep doen om te bewijzen, dat de vage uitdrukking „gronden tot de dorpen behoorende" altijd in den uitgebreiden Vollenhoviaanschen zin is begrepen?

Om hier even op de mogelijkheid van onteigening van „beschikkingsgrond" terug te komen, waarop schr. in zijne practische paragraaf (blz. 88|89) een beroep doet, voor het geval dat de bevolking eens, minder oordeelkundig, verlof tot erfpachtsuitgifte weigeren mocht. Thorbecke zou hier, „terecht" volgens schr. „geraden" hebben met onteigening *„vooral niet haastig te wezen"* (cursiveering van mij). In de aanhaling boven zagen we reeds, dat Thorbecke van onteigening hier in het geheel niet weten wil. Maar, misschien geeft de op blz. 89 aangewezen plaats in de Pandecten (IVA No. 149) een ietwat genuanceerde opvatting van den staatsman weer? Ik mag nog wel even de betreffende passage uit No. 149 afschrijven: „De hoofdzaak is, dat (het artikel) tweëerlei zeer verschillende soort van gronden omvat, zoowel den geheelen onbebouwden dessagrond buiten de gemeene weide, als gronden, niet aan de desa behoorende, doch waarop door hare bewoners zekere regten worden uitgeoefend. [1]) Bij

[1]) „Opheldernde" noot: Met deze laatste gronden worden bedoeld tusschenstrooken van niemandsgebied, gelegen tusschen de beschikkingskringen van eenige dorpsgemeenten in.

voorbeeld, sommige ingezetenen zijn, misschien op palen afstand buiten den dessagrond, [1]) gewoon hout of andere benoodigdheden te gaan halen. Aangenomen, dit zij een erkend regt, dan is dit toch zeer onderscheiden van het regt, dat de dessagemeenschap of de markgenooten op den gemeenen grond [2]) hebben. *Deze mag hun niet ontnomen worden; onteigening ware hier misbruik.* Onteigening toch geschiedt ten algemeenen nutte, maar hier zou het onteigening zijn in het belang van den particulier, aan wien dessagronden in erfpacht zouden worden uitgegeven, en ten bate der schatkist, die de pachtsom zou trekken.

„Daarentegen twijfel ik, of de klasse van zoogenaamde regthebbenden, die elders, buiten de marke der dessa, hout of andere voortbrengselen zich toeeigent, een beletsel voor uitgifte mag zijn. Mij dunkt, dat dit regt zoo onbestemd is, dat men daardoor het in cultuur brengen van woeste gronden niet ligt moet laten beperken".

Men ziet, om nu maar bij de onteigeningsmogelijkheid te blijven, uit de door mij onderstreepte woorden, dat Thorbecke zich zelf volkomen gelijk is gebleven, maar dat zijn interpretator een ietwat vrije wijze huldigt van overbrenging van andermans meeningen. Men zal goed doen zich dit voortdurend te herinneren bij de lectuur van het boekje en dan natuurlijk niet het minst daar waar verwijten en invectieven het hevigst klinken.

We zien intusschen uit dit alles dat vóór 1870 al van de ruime bescherming van allen zgn. beschikkingsgrond weinig sprake was, zij het dat toen wel meer dan later gedacht is aan de sluiting voor uitgifte van Gouvernementswege van een *krans* van woeste gronden om de dorpen heen. Maar geleidelijk aan komt er meer scherpte in de scheiding tusschen het agrarisch dorpsgebied en het terrein daarbuiten, waar het Gouvernement bij de uitgifte van gronden voor den grooten landbouw de vrije hand zou hebben — altijd natuurlijk met inachtneming in de eerste plaats van de *belangen* der inheemsche bevolking.

Sloet's proclamatie van 1866 (Staatsblad No. 80) welke bedoelde de Javasche bevolking omtrent hare grondrechten gerust te stellen in afwachting van de nadere regeling der agrarische quae-

---

1) „Opheldérende" noot als voren.

2) Oph. noot: Liever: den beschikkingskring der desa.

stie, bepaalde zich al vast tot de hoofdzaak, tot de verzekering aan de Inlanders op Java, die grond *bezitten* in individueel en erfelijk of gemeentelijk *gebruik*, van de erkenning van het *recht op dat gebruik*; sprak niet van de gronden daarbuiten.

Maar dan komt in 1870 de Agrarische wet van Minister De Waal artikel 62 van het Regeeringsreglement met de laatste vijf leden aanvullen. Na het voorschrift omtrent de Gouvernementsuitgifte van gronden in erfpacht, volgen de tweede en derde bepaling (artikel 62 alinea's 5 en 6) ter beveiliging van de rechten der Inlandsche bevolking. De tweede met het algemeen voorschrift „dat geenerlei afstand van grond inbreuk make op de regten der inlandsche bevolking", de derde houdend het verbod om — behoudens mogelijke onteigening ten algemeenen nutte — van Gouvernementswege te beschikken over dezelfde groep van gronden als vermeld in het derde lid omtrent de huuruitgifte d.w.z. over de „tot de dorpen behoorende" gronden. Hiermede was andermaal in onze Indische grondwet aan de Regeering in algemeene termen voorgeschreven om — bepaaldelijk bij de uitgifte van gronden in erfpacht — de rechten der bevolking te eerbiedigen en met name om niet over hare gronden te beschikken. Van een preciese aanduiding der rechten en gronden welke geëerbiedigd moesten worden onthield de wetgever zich ook toen. Minister De Waal, die onmiddellijk daarop de voorbereiding van het Agrarisch besluit, bedoeld als eene eerste uitwerking van de wet, ter hand nam, deed daarin echter opnemen in artikel 2: een voorschrift tot codificatie van „de regten der inlandsche bevolking op grond, volgens hare godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken", en naar aanleiding van de derde bepaling der wet, in artikel 6: de opdracht aan den Gouverneur-Generaal om „voor elke Inlandsche gemeente de tot haar behoorende gronden" te bepalen. Deze beide artikelen zijn vier jaar later, toen de practische uitvoering daarvan te bezwaarlijk was voorgekomen bij het Kon. besluit in Staatsblad 1874 No. 78 ingetrokken, [1]) zoodat de beoogde zekerheid, welke door de uitvoering dezer beide artikelen stellig verkregen zou zijn geweest, toch weder achterwege is gebleven.

---

[1]) Zie de toelichting van dit besluit in het Kol. verslag van 1874, overgenomen bij Boudewijnse en Van Soest dl V blz. 82 vlg.

Toch volgt al wel aanstonds uit de neven elkaar stelling der eerste drie bepalingen van de wet — vooral 1 en 3: het stellig voorschrift tot uitgifte van gronden in erfpacht en daarnaast het verbod van beschikking over gronden tot de dorpen behoorende anders dan krachtens onteigening — dat hier aan geen uitgebreid beschikkingsgebied der dorpen kan zijn gedacht. Ware het anders, dan zou de eerste bepaling practisch van geen beteekenis zijn. De „strooken niemandsgrond" ontbreken in vele, zoo niet de meeste streken geheel en hebben in elk geval wel nergens voor den grooten landbouw beteekenis van belang. Daarop de bevordering van die nijverheid te baseeren kan op zich zelf al onmogelijk de bedoeling zijn geweest. En dat het expediënt onteigening hier baat zou kunnen brengen is natuurlijk evenzeer onhoudbaar. Zeker in 1870 heeft de wetgever daarbij aan niets anders gedacht dan aan het openlaten van de mogelijkheid om in het belang van den aanleg van eenig werk van algemeen nut kleine stukken grond aan onwillige bezitters tegen schadeloosstelling te ontnemen. Ik herinner hier overigens aan Thorbecke's stellige opvatting boven vermeld.

Maar bovendien heeft men in het ingetrokken artikel 6 toch nog een duidelijke aanwijzing hoe het Opperbestuur in 1870, hoe de vader van de Agrarische wet zich het te eerbiedigen agrarisch dorpsgebied voorstelde, omdat in het tweede lid den Gouverneur-Generaal het beginsel werd aangewezen, volgens hetwelk hij de vaststelling van het dorpsgebied had te regelen.

„Dit gebied — zoo luidde dat beginsel — bestaat uit hare rijstvelden; uit de overige gronden, die bij hare leden, met uitsluiting van de leden van andere inlandsche gemeenten, in gedurig gebruik zijn; en uit de gronden, die de Gouverneur-Generaal haar toevoegt met het oog op hare behoefte aan uitbreiding".

Vooreerst vindt men hier het criterium van het „gebruikt" worden der gronden door de desabewoners, reeds voorkomend in artikel 4, b 2e van Staatsblad 1856 No. 64, boven besproken, versterkt tot „gedurig gebruik" om te voorkomen, dat „het gebruik voor een enkelen keer den grond aan de desa doe toewijzen", zooals De Waal in zijne toelichting van het Agrarisch besluit bij schrijven van 25 Juli 1870 La A a z No. 56|1028 [1]) het uitdrukte.

---

1) Bij Boudewijnse en Van Soest dl V blz. 68.

„Onbepaalde, zoogenaamde rechten" — werd daar voorts aan toegevoegd — „kunnen niet zonder schade voor het algemeen belang rekend worden; dit dient ook bij aanwijzing van het dessagebied op den voorgrond te staan".

Nu mag de latere adatvorsching meer stelligheid zijn komen brengen op het stuk der bevolkingsrechten, van den ontwerper van wet en besluit moet men aannemen, dat hij bij die onbepaalde, niet te erkennen rechten — niet te erkennen althans als rechten, welke de beschikking door het Souverein gezag in den weg zouden staan — gedacht heeft aan de verschillende bevoegdheden, welke de bevolking zich toekende ten aanzien van de onontgonnen, niet geregeld gebruikte gronden en dat hij deze gronden stelde tegenover die andere, welke als woonerven, bouwvelden, tuinen, bamboebosschen en wat die meer zij in „gedurig gebruik" zijn bij de bevolking.

Afdoende blijkt deze opvatting ten slotte wel uit den slotzin van voormeld tweede lid, waarbij de Gouverneur-Generaal bevoegd werd verklaard om aan de gemeenten gronden toe te voegen met het oog op hare behoefte aan uitbreiding. Eerst door die toevoeging zou dus volgens den koninklijken uitvoerder der Agrarische wet het aangewezen deel der woeste gronden, dat dus tevoren ter beschikking stond van het Gouvernement, in agrarischen zin tot het dorp gaan behooren. Voor de erkenning van een beschikkingsrecht der desa ten aanzien van de binnen het oude adat-gebied gelegen onontgonnen gronden is in dezen gedachtengang stellig geen plaats. Voegt men hier nu nog bij, dat de artikelen 7 en 9 van het besluit in hun oorspronkelijken vorm het Indisch Gouvernement voorschreven, het eene om voor het terrein „buiten het gebied, krachtens artikel 6 bepaald" eene ordonnantie vast te stellen op het ontginningsrecht der Inlanders, het andere om „de gronden buiten het bij artikel 6 bedoelde gebied" te doen opmeten enz. voor de uitgifte in erfpacht, dan heeft men toch wel een zeer duidelijk beeld hoe de wetgever van 1870 de van Gouvernementswege te eerbiedigen gronden der Inlanders, de gronden „tot de dorpen behoorende" zich voorstelde en is het uitgesloten, dat hieronder mede te begrijpen zou zijn het gansche uitgestrekte gebied van ongeoccupeerde gronden, dat administratief, politioneel of wil men in den ruimen oud-adatrechtelijken zin tot de Inlandsche gemeenten zou te rekenen zijn.

Het is dan ook alleszins begrijpelijk — men vergeve mij nog deze eene aanhaling — dat de Minister van Bosse twee jaar later in zijn tot de Ind. Regeering gerichten brief van 24 April 1872, La A a z No. 5|614, strekkend tot toelichting van enkele wijzigingen bij Staatsblad 1872 No. 116 in het Agrarisch besluit aangebracht, zijne opvatting aangaande artikel 6 aldus scherp formuleerde:

„Wel gelezen, kan dit voorschrift, vooral in verband met de gegeven toelichting, niet tot misvatting leiden, al zijn het woord „„gebied"" en de uitdrukking „„tot de gemeente behoorende gronden"" wellicht voor tweëerlei uitlegging vatbaar. Het artikel heeft alleen betrekking op het privaatrechtelijk gebied der dessa's, en schrijft de bepaling harer gronden alleen voor met het oog op de bezit — en eigendomsrechten, welke binnen die grenzen door de desa — de totaliteit harer ingezetenen of de individuën — worden uitgeoefend". [1])

In deze opperbestuurlijke explicatie, gegeven in een tijd toen men nog zoo geheel leefde in den gedachtengang van den wetgever van 1870, komt — het kan niet duidelijker — de opvatting zeer stellig uit, dat alleen de duurzaam door de Inlandsche bevolking geoccupeerde gronden in agrarisch-rechtelijken zin „tot de dorpen behooren".

Had nu, vraag ik na al deze misschien wat vermoeiende, maar toch noodzakelijke historische herinneringen, Van Vollenhoven het recht tot zijne boudweg uitgesproken conclusie (blz. 70): „De bevolkingsrechten op woeste gronden zijn dus door 1854, 1856, 1867 en 1870 in allen deele veilig gesteld" en tot zijne daaraan verbonden smaad en hoon aan het adres der bureauheeren van dien tijd, die met heel wat meer recht eene andere meening waren toegedaan? De *woeste* gronden zouden, vooral in 1870, voor het overgroote deel aan de bevolking zijn toegewezen?

We zagen hoe anders het in werkelijkheid is toegegaan en achten het daarom niet dan natuurlijk, dat de Indische wetgever, geroepen om in opvolging van artikel 7 Agrarisch besluit een eerste Javasche ontginningsordonnantie samen te stellen voor het niet tot de dorpen behoorend gebied (die van Staatsblad 1874

1) Bij Boudewijnse en Van Soest dl V blz. 76.

No. 79), bij de vaststelling van dit gebied zich hield aan de latere, beperkter opvatting; aan de bezitsrechten, welke de bevolking kon doen gelden op de bebouwde kom der gemeenten, op de tuinen en bouwvelden en de weiden, in een woord op de gronden bij haar „in gedurig gebruik"; en dat die wetgever bij de vaststelling in hetzelfde jaar van de erfpachtsordonnantie voor de Gouvernementslanden van Sumatra (Staatsblad 1874 No. 94f) al evenzeer van het standpunt uitging, dat de beschikking over de woeste gronden van rechtswege aan het Gouvernement toekwam. En we voelen hoe de fraaie beschuldiging van „kwade trouw" (blz. 70) en van het begaan van „gluiperige" „sluipwegen" (blz. 78|79) hier inderdaad van elken grond is ontbloot. [1])

Sedert zijn, als gezegd, Regeering en wetgever dit standpunt blijven innemen en heeft men het ook bij verschillende andere agrarische uitvoeringsordonnanties wettelijk geformuleerd. Op nieuw o.a. bij de Agrarische reglementen voor Sumatra's Westkust (Staatsblad 1915 No. 98) en Menado (Staatsblad 1918 No. 80) na de opzettelijke beslissing in dien geest door het Opperbestuur in het begin van 1913. Hoezeer men intusschen bij dit alles op den stevigen bodem stond van een redelijken en ook historischen uitleg van het Regeeringsreglement — zij het dat de latere scherpe formuleering door het oude standpunt van vóór 1870 niet geheel werd gedekt — ging men toch de behoefte gevoelen, om alle reden tot twijfel weg te nemen en dus de op zich zelve dubbelzinnige redactie van de Indische grondwet in den sedert '70 gehuldigden zin gewijzigd te krijgen. En zoo werd het voorstel gedaan tot wijziging van artikel 62 — tevens ook op andere punten — en bij de Staten-Generaal aanhangig gemaakt. Men zou zoo zeggen, loyaler kan het al niet. Neen, zegt Mr. Van Vollenhoven, wien in zijn gramschap blijkbaar elke verdachtmaking welkom is, men heeft dit alles trachten door te drijven tijdens het rumoer van den oorlog, toen niemand in het vaderland ooren had naar zulke dingen (blz. 1). Enfin, gelukkig heeft de hoogleeraar toch nog gelegenheid gevonden om zijne bezwaren te doen hooren en wij hier zullen ons door de booze en fel partij-

---

[1]) Deze qualificaties schijnen bepaaldelijk op het uitvoeringswerk voor Java te slaan. De Sumatraansche erfpachtsordonnantie, welke in een anderen vorm vrijwel hetzelfde standpunt inneemt, heeft blijkbaar niet in die mate verachting te verduren.

dige wijze waarop zij ons zijn medegedeeld, niet laten weerhouden om daaraan de aandacht te schenken, welke ze verdienen.

De beschuldiging dat de domeinverklaring in onzen zin opgevat onrecht is naar het thans geldend Regeeringsreglement kunnen we nu daarlaten. Al ware het zoo — des uitdrukkelijk neen — men zou zooals is voorgesteld artikel 62 in dien geest kunnen wijzigen en daarmede zou elk legaal bezwaar ondervangen zijn.

De vraag is echter, nu door Van Vollenhoven weer ter sprake gebracht, behoort in het algemeen belang de tot nog toe gehuldigde Regeerings-opvatting behouden te blijven en is deze redelijk of eischen rede en algemeen belang veeleer, dat men bij de beschikking over de uitgestrekte ongeoccupeerde terreinen in onzen Archipel zich houde aan de oud-adatrechtelijke opvattingen der inheemsche rechtsgemeenschappen en dat men derhalve aan hare bestuurders een overwegende stem toekenne waar die beschikking ter sprake komt?

Ik moet mij beperken en laat dus alle détailvragen ter zijde. Maar al dadelijk wil ik het licht laten vallen op deze zijde van de quaestie, dat het oud-adatrechtelijk beschikkingsrecht uitgeoefend binnen oudtijds gekozen of, wil men, geworden grenzen, stamt uit een tijd en paste op toestanden, welke hemelsbreed verschilden van de verhoudingen, welke de latere tijden te zien gaven. Alleen al de omstandigheid, dat Westersche vreemdelingen onder ons Bestuur hun kapitaal en intellect kwamen brengen om op grootsche schaal mede te dingen naar de voordeelen welke de uitgestrekte dorpsgebieden konden opleveren, maakte het *noodzakelijk*, dat de zeer eenvoudige dorpsoverheden, welke tegen die vreemdelingen in geen enkel opzicht waren opgewassen en die begrijpelijkerwijze ook elk inzicht misten in de belangen, welke hier te behartigen vielen, *in zooverre* vervangen werden door de hoogere Europeesche Overheid. De inheemsche adat-opvattingen en overheidspersonen zijn op zulke invasies in het geheel niet berekend, noch daarvoor pasklaar te maken. Adatrecht toegepast op niet-Inlandsche verhoudingen is inderdaad eene anomalie. Vandaar dat van den aanvang af, dat grond zou worden uitgegeven voor den grooten landbouw, men zich eene scheiding gedacht heeft tusschen dorpsgebied en het gebied daarbuiten.

Maar ook de eigen inheemsche belangen, wanneer die een iets verder zien vorderen dan hetgeen onmiddellijk voor de hand ligt, of ook de Inlandsche belangen van een ruimer kring, vermogen die bescheiden Inlandsche gemeenschappen en hare even bescheiden bestuurders niet naar den eisch te behartigen. Men denkt hier o.a. dadelijk aan tegengang van den ergerlijken roofbouw, aan de allernoodzakelijkste boschbescherming.

Prof. Van Vollenhoven ziet het belang van al deze dingen natuurlijk zeer goed in, maar is *ons* hier, in zijn korte paragraaf over de eischen der practijk, met zijne oplossing der moeielijkheden toch wat al te gemakkelijk. Een ontginningsordonnantie of agrarisch reglement geldend voor „niemandsgrond" en voor „vreemden binnen andermans beschikkingskring" zou de bevolking haar volle recht geven en „der regeering voor driekwart haar zin" (blz. 84|85). Welk bestuurshoofd, dat aan een afdoend middel tot bescherming van de woeste gronden in zijn ressort behoefte gevoelt, zou genoegen nemen met eene verordening voor nauwelijks of niet bestaanden „niemandsgrond" en voor de enkele (roof) bouwende „niet-dorpsgenooten?" Moet deze practische raad van den Leidschen professor de bureauheeren van Batavia, Soekaboemi enz. imponeeren? En wat zullen menschen van de practijk *over het algemeen* verwachten van het mede aanbevolen beraad van bevolking en hoofden over die punten van verder reikend algemeen belang? Terwijl ten slotte nog tot troost wordt meêgegeven (blz. 85) het geleidelijk afslijten van het inheemsch beschikkingsrecht. Welk practisch bestuursambtenaar, die zijn bosschen vernield, zijne gronden in alang-alang velden herschapen ziet, zal alvorens in te grijpen het verloop van dat afslijtingsproces willen afwachten?

Ik laat nu rusten het toekomstbeeld, dat wellicht eene hoog ontwikkelde inheemsche bevolking te zien zal geven, die haar plaats in de rij der natiën zal hebben ingenomen en wèl in staat zal zijn al de genoemde veel omvattende belangen ter harte te nemen. Gaan wij dien kant uit, dan treedt naar mate de ontwikkeling vordert de Europeesche overheid van zelf terug. Thans echter spreken we over het afzienbare heden en zijne behoeften. En dan leert de practijk, dat zelfs bij de volken van ons Indië, die in bijzonderen roep staan van ontwikkeling — alles is betrek-

kelijk — de grofste verwaarloozing van het volksbelang, laat staan van het verder reikend algemeen belang het gewone verschijnsel is. Van Vollenhoven zelf herinnert er aan (blz. 71) hoe o.m. op Sumatra en ook in de Minahasa „telkens woeste grond voor een appel en een ei versjacherd werd aan Europeanen en Chineezen". Kan daaraan nu, zooals schrijver wil, tegemoet gekomen worden door de zeggenschap der volkshoofden ongerept te laten, doch daarnaast voor deze gevallen een medezeggenschap te eischen van de Regeering? Maar dat loopt immers noodwendig uit op eene zinledige vertooning, of wel in andere gevallen op onredelijke obstructie! Toen eenige jaren geleden tijdens een onderzoek, dat ik ter Sumatra's Westkust instelde, aan den houtvester aldaar door een adatlievend bestuursambtenaar gevraagd werd of niet den adathoofden een aandeel zou kunnen gegeven worden in het beheer van en de zorg voor de woeste bosschen ter kuste, luidde het antwoord zeer stellig ontkennend. Op eene eenigszins vruchtbare medewerking dier hoofden, zou naar het oordeel van dezen man van de practijk, in het geheel niet gerekend kunnen worden. Een medezeggenschap der volkshoofden zou z.i. slechts tot hinder en op zijn best tot eene schijnvertooning leiden.

Vordert nu dus het algemeen belang, dat de beschikking en de zeggenschap over de woeste gronden in algemeenen zin berusten bij het Gouvernement, dan kan ook in redelijkheid tegen die overbrenging van gezag geen bezwaar worden gemaakt. Een volstrekt eerbiedigen van al wat zich als adatrecht komt aanmelden, wordt in onze Indische grondwet allerminst gevorderd, vroeger al niet onder het oude artikel 75, thans onder de nieuwe bepaling zeker niet. Op het gebied van Staats-, van Strafrecht, van formeel recht is al zoo veelvuldig ingegrepen, omdat *het noodzakelijk was*, er is geen enkele reden, dat de wetgever op agrarisch gebied in elk opzicht voor de adat als voor een onaantastbaar iets, zoude blijven staan; hier zelfs nog zooveel te minder, omdat men hier mede met verhoudingen en belangen te doen heeft, welke geheel liggen buiten de spheer van het adatrecht.

Van Vollenhoven heeft zich, vooral na de op eene staatsrechtelijke redeneering gegronde domeinleer als verdedigd in de domeinnota van 1912 aan de hand van het in den aanvang aldaar

vermeld rapport van 1872, [1]) veel moeite gegeven om het Indonesisch beschikkingsrecht als een geheel eenig en ondeelbaar recht — nog wel van religieusen oorsprong, raak er dus vooral niet aan! — te construeeren, waarbij elke vergelijking met Westersche rechten uit den booze zijn zou en dat met name ook met ons recht van heerschappij niets te maken zou hebben (blz. 8|9). Dit eene en ondeelbare recht zou zich uiten in hoofdzaak in een zestal verschijnselen. Eigenaardig is het echter, wat Van Vollenhoven ons zelf elders mededeelt, [2]) dat er b.v. geen Javaansche of Madoereesche naam voor dat echt Indonesisch recht bestaat „welks uitingen het inlandsch bewustzijn blijkbaar nooit heeft saamgebundeld". Kan het niet zijn dat Van Vollenhoven hier aan het samenbundelen is geweest om aan die uitingen een eenheid toe te kennen, welke daaraan niet toekomt, dan voorzoover daarin uitingen zijn te zien van het gemeentelijk overheidsgezag? Een van die uitingen wordt b.v. genoemd de verplichte medewerking van het dorpsbestuur bij overdracht van gronden tusschen dorpsgenooten. [3]) Maar diezelfde medewerking wordt verderop (blz. 635) evenzeer als een geldigheidsvereischte genoemd voor vervreemding van rund of buffel. Over deze roerende have strekt zich toch het beschikkingsrecht niet uit? En voorts, waar wèl een naam bestaat voor het beschikkingsrecht over woeste gronden, in de Minangkabausche landen — hak oelajat — wijst die naam zeer stellig op bewind, op overheidsgezag. Met de hem eigen gemakkelijkheid loopt schrijver, die dit uitdrukkelijk erkent (blz. 97), over dit punt heen, om te betuigen, dat juist daarom — voor hem! — behoefte bestaat aan een eigen gekozen technischen term „beschikkingsrecht". Ik zou nog kunnen wijzen op de treffende overeenkomst tusschen ons artikel 520 B. W. en hetgeen Van Vollenhoven onder de zesde uiting van het recht omtrent verlaten bouwvelden vertelt (blz. 9|10). Doch ik zal nu niet verder op dit punt ingaan, maar meen toch goed te doen met de aan-

antw. van v. Vollenh. Jurs 1920, II blz. 337

---

[1]) Men leze eventueel dit rapport van de toenmalige Agrarische Commissie belast met de uitvoering der organieke wetten van 1870, t.a.p. goeddeels afgedrukt en houde zich niet tevreden met de enkele woorden door Van Vollenhoven daaruit aangehaald (blz. 72) als afkomstig van „de Bureau's in 1872".

[2]) Het Adatrecht van Nederlandsch-Indië I blz. 606.

[3]) T.a.p. blz. 615.

beveling, dat men tegenover Van Vollenhoven's talentvolle en aantrekkelijke constructies niet allen critischen zin buiten werking late. [1])

Zie, men kan de zaak ook eenvoudiger opvatten en zeggen: het beschikkingsrecht over grond, welke nog niet door bijzondere personen in bezit is verkregen, komt (kwam) in de inheemsche wereld toe aan de plaatselijke Overheid op dezelfde wijze en om dezelfde voor de hand liggende redenen van algemeen belang als en waarom men overal elders als algemeen rechtsbeginsel aantreft: dat alle binnen de landsgrenzen gelegen grond, welke aan niemand toebehoort, staat ter beschikking van de Landsoverheid. Dit overheids-beschikkingsrecht ten aanzien van niemandsgrond is principiëel gescheiden van het bevolkingsrecht op eenmaal in bezit verkregen gronden uitgeoefend. Het eerste is geen recht van genot maar van heerschappij, van regeling. Men mag daarom aantasting van het beschikkingsrecht nooit op ééne lijn stellen met ontneming van bezitsrechten. Het laatste is, behalve in bijzondere gevallen langs den gerechtelijken weg van onteigening, volstrekt uitgesloten, het eerste kan om redenen van publiek belang noodzakelijk zijn en geschiedt dan door het hooger Overheidsgezag, volgens de wet. Hier geldt het geen zaak van mijn en dijn, van ontneming van een recht dat genot geeft, en waarin dus de Rechter uitspraak zou moeten doen, maar van gezagsuitoefening. Daarom ook is „onteigening ten algemeenen nutte" hier in het geheel niet op hare plaats.

In onze wetgeving is nu dat algemeen rechtsbeginsel in een voor alle bevolkingsgroepen bindenden vorm neêrgelegd in de domeinverklaring van art. 1 Agrarisch besluit (Staatsblad 1870 No. 118) waar terecht gesproken wordt van een *beginsel* dat *blijft gehandhaafd.* [2]) In 1875 (St. No. 199a) werd deze verklaring ook op het rechtstreeks bestuurd gebied buiten Java en Madoera toepasselijk verklaard. En in een drietal erfpachtsordonnanties voor

---

[1]) Vgl. b.v. de jongste uitgave van het Leerboek van Prof. Mr. Kleintjes, waar na (dl. II blz. 284) op het Vollenhoviaansch voorbeeld onder de *Inlandsche rechten op grond* zonder meer het (Overheids-) „beschikkingsrecht" is opgenomen.

[2]) Zie ook de arresten van het Hoog-Gerechtshof van 7 Februari 1895 (I. W. 1659; Tijdschrift dl 64 blz. 40 vlg.) en van 1 Augustus 1895 (I. W. 1689; T. dl 65 blz. 68|70).

buitengewesten uitgevaardigd (o.a. die voor Sumatra in Staatsblad 1874 No. 94f) vindt men van deze algemeene domeinverklaring eene toepassing met het oog op het bijzondere doel in die verordeningen beoogd; o.a. bemoeien deze drie zich duidelijk alleen met de niet-geoccupeerde gronden, omdat daar alleen van erfpachtsuitgifte sprake zijn kon. Op de moedwillig naar voren gebrachte spitsvondige tegenstrijdigheden, welke Van Vollenhoven ook hier weer uit die op eenzelfde beginsel gegronde domeinformules weet op te diepen (blz. 103 vlg.) zal ik niet ingaan. Een verstandig beschouwer, die de bepalingen leest zooals ze in het gegeven kader gelezen moeten worden, heeft van die tegenstrijdigheden geen last.

Men, maar vooral Van Vollenhoven, die zich in haren ondergang slechts verheugen kan, heeft van deze bepaling veel kwaads gezegd; eene bepaling, welke „domein" noemt allen grond, die niet in eigendom is bij anderen, maar welke tevens door de verwijzing naar de Agrarische wet, allen grond tot de Inlandsche dorpen behoorend van de uitoefening van het domeinrecht en dus practisch van het domein zelf uitsluit. Ik kan haar zoo verwerpelijk niet vinden, behoudens dan de wenschelijkheid om met het domeinrecht over eigenlijken bevolkingsgrond radicaal te breken en de vaak besproken dubbelzinnige uitdrukking te verduidelijken. Zeker men kan, als schr. doet aan de hand van de laatste staatsrechtsautoriteiten, [2]) wijzen op den theoretisch minder zuiveren vorm van inkleeding van het beginsel — ook in de domeinnota van 1912 werd daar op gedoeld — practisch is die vorm toch wel, in zoover daardoor het beschikkingsrecht aan den Lande wordt toegekend in de voor ieder begrijpelijke gedaante van eigendom, waaruit dan als van zelf voortvloeit het vermogen van den Lande om met betrekking tot dien eigendom in burgerrechtelijk verkeer te treden met al wie zich daarvoor aanmeldt. Anderzijds geeft de bijzondere term „domein" toch wel eenigermate het naar den oorsprong althans afwijkend karakter van dezen Landseigendom aan.

Maar deze vorm is van ondergeschikt belang. Hoofdzaak blijft de noodzakelijkheid om nog voor geruimen tijd de beschikking over de niet in duurzaam gebruik bezeten gronden — het reëele

[1]) Aanhaling op blz. 102 uit Struycken's Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederlanden (1915 en later).

domeinrecht — in hoogsten aanleg bij het Gouvernement te doen berusten. Ik geloof niet, dat een nieuw stel bureauheeren als door den hoogleeraar gewenscht (blz. 117) licht deze noodzakelijkheid ontkennen zal, althans niet, wanneer zij evenals tot nog toe gebruikelijk, in levendig verkeer zullen blijven met land en volk en met de mannen der practijk.

En de bevolking zelve, zou die wel zoo'n bezwaar tegen de aantasting of liever tegen de overneming van die beheersbevoegdheid hebben door het Gouvernement, als de schrijver wil doen gelooven? Men vergete niet dat van het vernielen, vertrappen enz. van allerlei rechten, uit te oefenen op dat Landsdomein geen spraak behoeft te zijn, slechts van regeling van die rechten — recht tot ontginning, op productenzameling, op vluchtige oogsttrekking (ladangen) — voorzoover daaraan behoefte bestaat. De voorstelling is dan ook onjuist, dat de bestaande verordeningen al die typisch Indonesische rechten zouden hebben afgesneden, wat hier of daar een ambtenaar daaromtrent ook beweerd moge hebben. Zoo goed als die rechten bestaanbaar waren met het oud-Indonesisch beschikkingsrecht der gemeenteoverheden, zoo goed zijn ze het met dat van den opvolgenden domeinheer. En evenmin als de Inlandsche bevolking zich te kort voelde gedaan wanneer hare eigen overheden door beschikking over woesten grond ingrepen in het terrein waar zij hare bijzondere rechten uitoefende, evenmin zal zij zich over het Gouvernement beklagen, wanneer dit de taak van beheerder overneemt. Te minder waar de bevolking zelve zeer goed inziet, dat die taak *over het algemeen* bij het Gouvernement in heel wat beter handen is dan bij de eigen hoofden. Teekenend scheen mij destijds bij een bezoek aan Sumatra's Westkust de vertrouwelijke mededeeling van een handig Europeaan, die daar op kleine schaal in gronden speculeerde, dat hij die domeinleer nu wel heel mooi vond, doch dat hij er zich niet mede ophield. Als ik — aldus ongeveer zijne redeneering — een stuk ongebruikten grond wil hebben, ga ik naar het invloedrijkste adathoofd, geef hem een kloeke sigaar, spreek hem voortdurend met radja aan en vraag hem mij een stuk van *zijn* grond af te staan. Bijna altijd is dan in korten tijd de zaak beklonken. Maar ga ik naar den Controleur als vertegenwoordiger van den domeinheer voor hetzelfde doel, dan wordt gewikt en gewogen of de grond voor de bevolking behouden moet blijven en is de kans

groot dat mijn verzoek „op grond van strijd met de belangen der bevolking" wordt afgewezen.

Alles hangt ten slotte natuurlijk af van het beleid dat bij de beschikking over den ongeoccupeerden grond getoond wordt. Dat daarbij vaak fouten zijn gemaakt, wie zal het ontkennen of zelfs zich erover verwonderen?

Een der middelen om moeilijkheden te voorkomen is zeker wel het middel dat reeds sedert eenigen tijd bij den Inspecteur voor agrarische zaken in overweging is, om nl. aan de Inlandsche rechtsgemeenschappen een zeker, vrij ruim gebied om die gemeenten heen in beheer te geven, waar zij in hoofdzaak vrij zullen zijn om den agrarischen toestand in te richten naar eigen inzicht. Wat ook voor scholing in zelfbestuur zijn voordeelen heeft. Iets dus ook in den geest van het oude artikel 6 van het Agrarisch besluit. Hetgeen natuurlijk geenszins behoeft te beletten, dat de bevolking ook daarbuiten zich ontplooien kan, maar dan volgens de regelen daarvoor van Overheidswege gesteld.

En overigens zal bij alle maatregelen van boven af opgelegd, een zooveel mogelijk aansluiten bij de adatopvattingen der bevolking ten zeerste gewenscht zijn. In dit opzicht kan en moet nog meer partij worden getrokken van den voortreffelijken arbeid van onzen geëerden tegenstander en dat zal ook wel geschieden, als maar zijn wat al te .... ik zoek telkens naar het woord .... temperamentvol optreden op den duur de waardeering van dat werk niet in gevaar brengt.

Een punt moet ik nog even bespreken. Dat is de dreiging met onlusten welke de hoogleeraar ook in dit boekje weer laat hooren, voor het geval men de oude bevolkingsrechten niet ongerept zou handhaven (blz. 89|90). Men late zich hierdoor niet al te zeer verschrikken, mits maar de bedoelingen bij het ingrijpen zuiver zijn en de wijze waarop niet onverstandig. Ik herinner aan een andere sombere voorspelling van dezen schrijver, waarmede hij ruim 10 jaren geleden de tweede zijner vier voordrachten aan de Ned.-Ind. bestuursacademie over „Miskenningen van het adatrecht" (Boekh. en Drukkerij v|h E. J. Brill, Leiden 1909) eindigde: „Want hebben wij tot dusver nog nergens van onze miskenningen van het adatrecht genoegen beleefd, hiervoor zou ik ernstig vreezen — en ik ben niet de eenige — dat een aantasting van b.v. het oelajatraecht ter Sumatra's Westkust niet zou geven

een relletje als dat van 1908, maar een volksoorlog, heel wat feller dan de woeligheid die ons in de niet-Mohammedaansche Minahasa een jaar of twintig lang telkens weer het leven zuur heeft gemaakt".

Hoe anders is dit uitgekomen, toen door het Agrarisch reglement van 1915 (op nieuw) dat oelajatrecht *werd* aangetast en die aantasting tegen de invoering van het reglement in 1916 — wel verre van geheim gehouden, zooals steeds van de domeinverklaring van 1874 beweerd wordt — overal ter kuste door de Europeesche bestuursambtenaren met hoofden en bevolking is besproken geworden. Bij een daarna door mij in de Padangsche bovenlanden ingesteld onderzoek kreeg ik als het *algemeen* gevoelen dier ambtenaren te hooren, dat er voor het ontstaan van beroering onder de bevolking ten gevolge van de practische aantasting van het oude oelajatrecht niet de minste vrees bestond, eene verzekering welke mij door Inlandsche ambtenaren en hoofden of ook door buiten het Bestuur staande adatkenners, met wie ik gelegenheid vond de zaak te bespreken, volkomen bevestigd werd. Hoogstens, zoo zeiden sommigen, zal men hier en daar het gewone gemopper vernemen, dat elke nieuwe maatregel bij de behoudende elementen onder de volkshoofden doet ontstaan. Maar de bevolking zelve beseft te goed, dat zij door den overgang van het beheer der woeste gronden in handen van het onpartijdig Gouvernementsbestuur slechts winnen kan, dan dat van hare zijde eenig verzet in welken vorm dan ook te wachten zou zijn. En het verzet, de relletjes, neen de „felle volksoorlog", ze zijn uitgebleven.

Over de onrust welke in 1918 in de Bataklanden van Tapanoeli geheerscht heeft — men kenne daaraan intusschen geen ernstiger beteekenis toe dan ze had — kan ik na een kort geleden aan dat gewest gebracht bezoek mededeelen, dat, détailquaesties daargelaten, drie algemeene redenen zijn op te geven welke eene verzetsstemming tegen de voorgenomen erfpachtsuitgiften in die streek voldoende verklaren.

Vooreerst is er de algemeene neiging bij den Inlander om de volledige vrijheid te behouden overal waar het hem lust een vluchtig bouwveld (ladang) aan te leggen, te kappen of boschvoortbrengselen te zamelen. Elke belemmering daarin staat hem tegen en zulks te meer waar hij tot nog toe, als in de Bataklanden,

die vrijheid volop genoten heeft. De omstandigheid, dat hij dan hier, dan daar den grond of de producten daarvan op eenigerlei wijze gebruikt, doet bij hem allicht de voorstelling postvatten, dat hij nu ook het gansche tot zijn kampong gerekend gebied inderdaad noodig heeft. Dat men hem deze ongebreidelde vrijheid ten deele zou ontnemen ten einde een stuk van het uitgebreid terrein aan den Europeeschen planter in ontginning te geven strijdt tegen zijne voorvaderlijke gewoonten en daarin kan hij dus niet toestemmen. Vooral niet, waar hem de voordeelen van eene naburige Europeesche onderneming, ook voor hem, niet bij ervaring bekend zijn.

Nu zou deze natuurlijke onwil, evenals elders, door een met tact optredend Bestuur wel overwonnen kunnen zijn. Maar nu is daar een tweede omstandigheid bijgekomen nl. de aanvankelijke tegenkanting tegen de erfpachtsuitgiften van de zijde der zending. Deze zag, van haar standpunt begrijpelijk, in de oprichting van groote landbouwondernemingen met den aankleve van ingevoerd Mohammedaansch werkvolk, eene bedreiging van de specifiek christelijke belangen en misschien ook van de Christelijke zeden der Bataksche Zendingsgemeenten. Het gevolg daarvan was een aanmoedigen in meer of minder sterke mate, al naar gelang van de personen der zendelingen, van het verzet der bevolking tegen de aanvankelijk misschien wel wat overvloedige erfpachtsaanvragen. Eerst toen er werkelijk eenige onrust ging heerschen heeft de zending het minder gelukkige van haar aanvankelijk optreden inziende, de bevolking bij herhaling gewezen op haar christenplicht tot eerbiediging van het Overheidsgezag.

Doch toen is en ziehier de derde reden, deze steun van het verzet overgenomen door den Batakschen Christenbond, die onder leiding eerst van de zending, maar al spoedig onafhankelijk van deze zich makend, een zuiver nationalistische propaganda is gaan voeren en onder de leuze „het Batakland voor de Batakkers" tegen elke intrede van het Europeesche planterselement front is gaan maken. Het is duidelijk dat zulk een propaganda bij eene stemming als hierboven vermeld een vruchtbaren bodem moet vinden. Men zie in de December-aflevering van dit tijdschrift — in de rubriek gedachtenwisseling — hoe de voorzitter van dien bond, de heer Manoelang aan de Regeering vraagt om „voortaan alle erfpachtaanvragen te weigeren" teneinde der

bevolking zelve gelegenheid te geven „haar eigen geboortegrond" productief te maken, waarvoor zij z.i. in twintig jaar tijds bekwaam gemaakt zou kunnen worden. Dat die eigen ontplooiing van het Batakvolk zeer wel naast, ja des te beter naast eene binnen redelijke grenzen gehouden Europeesche landbouwnijverheid, haar gang kan gaan, wordt niet ingezien.

Doch hoe dan ook, men heeft hier voor alles met een *belangenvraag* te doen, welke zal opgelost zijn, zoodra de bevolking tot de ervaring zal komen dat hare belangen door de uitgifte van gronden binnen redelijke grenzen in werkelijkheid niet worden geschaad. De rechtsvraag speelt hier een ondergeschikte rol en dan nog meest in den vorm van ontkenning van elk zeggenschap van het Gouvernement in hun eigen nog zoo lang niet geleden onafhankelijk Batakland. Zooveel is wel zeker, dat men niet behoeft te meenen, dat zij die zich thans verzetten, berusten zouden indien de door Van Vollenhoven aangewezen „koninklijke weg" gevolgd worden zou van oorlof vragen eerst en gerechtelijke onteigening daarna, een procedure welke — hare ongepastheid hier nu daargelaten — zonder eenigen twijfel steeds door de weigering van het verlof noodig zou worden gemaakt. De overweging, dat hun alsdan de volle maat van hun goed recht zou zijn toegemeten, zou hen volkomen koud laten en de komst van den executeerenden deurwaarder zou vermoedelijk nog luider klachten over machtsmisbruik doen opgaan dan de eenvoudige en consequente toepassing van het Overheids-beschikkingsrecht.

Ik kan in deze bladzijden op het uitgebreid onderwerp door Prof. Van Vollenhoven in zijn vlugschrift behandeld niet verder ingaan. Er is op dit gebied veel moeilijk werk in het belang van land en volk te verrichten. En niemand twijfelt eraan of het is Van Vollenhoven, die met zijn uitnemende kennis den werkers van hier voortreffelijke diensten zou kunnen bewijzen. Maar daarom juist is het zoo te betreuren, dat hij bij al zijne bekwaamheid te zeer mist de onbevangenheid en de objectiviteit, zoo noodig voor eene betrouwbare gedachtenwisseling. Het thans besproken geschrift heeft mij maar al te veel aanleiding gegeven op dit gemis de aandacht te vestigen. Het was noodzakelijke, geen aangename arbeid.

Soekaboemi, Januari 1920.

Jaarverslag 1918—1919 der Javasche Bank en de hanteering van Indie's Financiën

door

E. HELFFERICH.

Het is het laatste bedrijf van het groote economische oorlogsschouwspel dat ons door het hier behandelde jaarverslag der Javasche Bank vóór oogen gebracht wordt. Op den climax volgt de ontspanning, de ontknooping. Doch reeds in het oogenblik der ontspanning doemen nieuwe vraagstukken op en de ontknooping bergt den kiem van nieuwe verwikkelingen in zich. Na een inleidend politiek overzicht schrijft de President:

„Thans, nu de wereldoorlog tot het verleden behoort, doen zich, naast vele andere, tal van financieele problemen voor, die om oplossing vragen. Het eerste is zeker wel de delging der enorme staatsschulden. De dringende noodzaak om zoo spoedig mogelijk op eenigszins afdoende wijze, dit vraagstuk op te lossen heeft reeds het aanzijn gegeven aan verschillende plannen tot belasting der gemeenschap, op een wijze, welke onvermijdelijk tot eertijds geheel ongekende verhoudingen zal moeten voeren.

Het zal moeten blijken of en tot welke hoogte een herleving van het economische leven tot het vroegere peil onder de bestaande omstandigheden mogelijk zal zijn. Aan de eene zijde de zekerheid van hoogere lasten als: zeer drukkende fiscale heffingen en vermeerdering der productiekosten tengevolge der in de arbeiderswereld bestaande toestanden; aan den anderen kant, onzekerheid betreffende het productievermogen en den omvang der behoeften van de wereldgemeenschap".

Hierop volgen verder mededeelingen over de emissies in verschillende landen, over de disconto-rente en de wisselkoersen, over het ingenomen standpunt tegenover de goudproductie, den geldomloop, de credietorganisatie en de bank-amalgamatie. De historische gebeurtenis van Engeland's gouduitvoerverbod wordt als volgt beschreven:

„Gedurende de maand Maart 1919 was de crossrate intusschen reeds boven den koers van 11.50 opgeloopen en had zelfs op 21 Maart 1919 een noteering van 11.72½ beleefd. De inzinking aan het eind van Maart moet op rekening worden gesteld van het feit, dat gedurende de laatste weken dier maand de vaste verhouding tusschen het Pond Sterling en den Dollar was komen te vervallen. De vrijwel vaste noteering van 4.76½ New-York Londen die gedurende eenige jaren kunstmatig werd gehandhaafd, behoorde daarmede tot het verleden. Bij het wegvallen van den steun, bestaande in het op onbeperkte schaal verleenen van credieten tot dekking der betalingsbalans, moest de Dollar-noteering te Londen onvermijdelijk stijgen, hetgeen dan ook tot boven het gouduitvoerpunt het geval was. Het gevolg hiervan was weder, dat de Engelsche Regeering zich genoodzaakt zag den uitvoer van goud op den 29en Maart 1919 formeel te verbieden. Al was de uitvoer van goud door de eischen van het voldoen aan allerlei formaliteiten practisch onmogelijk, men zag er toch tegen op den export van goud onder officieel verbod te brengen. Hiermede is thans voorloopig een einde gemaakt aan de vrije Londensche goudmarkt, welke gedurende den oorlog, weliswaar vrijwel een fictie, dan toch in naam nog steeds bestaan had.

Amerika's en Japan's ontwikkeling vereischen — vooral ook van Nederlandsch-Indisch standpunt, — alle aandacht. Over Japan zegt de President:

„Gedurende den oorlog is de handel van Japan toegenomen, de industrie en de scheepvaart enorm uitgebreid, terwijl het bankwezen zich met Regeeringssteun, vooral ook in het Oosten, heeft ontwikkeld, een geleidelijken groei toont en op soliede basis is gegrond. Japan is het eenigste land, welks staatsschuld gedurende den oorlog verminderde. Het is als het ware klaar om de concurrentie met Europa en Amerika aan te binden".

En over Amerika heet het:

„De Vereenigde Staten zullen naar verwacht mag worden het embargo op het vrije goudverkeer spoedig opheffen, daartoe door de

sterk veranderde positie als een gevolg van den oorlog in staat gesteld. Deze Statenbond zag zijne betalingsbalans immers sprongsgewijs te zijnen gunste stijgen en zich zoodoende al zeer spoedig tot eene crediteurnatie van den eersten rang verheven. In vergelijking met zijn bondgenooten heeft Amerika het minst van den oorlog geleden niet alleen, doch deze heeft het gedurende de eerste jaren groote voordeelen gebracht door de enorme leveranties van oorlogstuig e.d., met als gevolg, dat reeds voor de deelname aan den krijg Amerika voor een bedrag van circa $ 2.000.000.000.— aan Europa geleend had en bovendien aan Amerikaansche obligaties eene som van tusschen de $ 2.000.000.000.— en $ 2.500.000.000.— had kunnen terugkoopen. Na zich in den strijd te hebben geworpen leende Amerika nog ruim $ 8.000.000.000.— aan zijne bondgenooten, zoodat aan leeningen alleen, Europa het fabelachtige bedrag van meer dan $ 10.000.000.000.— aan Amerika schuldig is. Dit beteekent op zich zelf reeds een jaarlijksch renteprovenu van $ 500.000.000.—. Wanneer men daarbij bedenkt dat Europa, gedurende de eerstvolgende jaren althans, nog voor een zeer groot gedeelte afhankelijk zal blijven van aanvoeren van voedingsmiddelen en industrieproducten van uit Amerika, dat dus ook de handelsbalans in het voordeel van dit land zal blijven en daarbij in aanmerking neemt, dat het aan Europa zoo goed als niets meer te betalen heeft in den vorm van rente op Amerikaansche schuldbekentenissen, en de uitbreiding van eigen handelsvloot en bankwezen de onzichtbare invoeren, als vrachten en commissieloonen, verder aanzienlijk zal doen verminderen, dan kan men zich eenigermate een denkbeeld vormen van de machtige overheerschende positie welke Amerika thans in het internationale geldverkeer inneemt".

Intusschen hebben de Vereenigde Staten het bewijs hunner kracht door de vergunning tot den gouduitvoer geleverd. In Engeland verbod van, in Amerika vergunning tot gouduitvoer! Niets kenmerkt scherper de mate van solvabiliteit der beide groote geldmachten, niets karakteriseert beter de ingetreden financieele verandering als deze beide maatregelen.

Doordat de in den oorlog betrokken staten in Europa met schulden overbelast zijn, zijn de verrekeningskoersen op een hellend vlak geraakt. Een middel ter stabiliseering der valuta ziet de President in het verder toestaan van credieten op langen termijn voor de staten, die te vorderen hebben, aan de staten, die betalen moeten. Verder komt de President terug op zijn oud lievelingsdenkbeeld, het ideaal van den Gold Exchange Standard, het scheppen van internationale verrekeningsplaatsen (international clearing).

Hij schrijft:

„Intusschen worden door de Geassocieerde Regeeringen op instigatie van de Federal Reserve Board maatregelen overwogen tot het vormen van een internationalen goudschat, terwijl eenzelfde plan in bewerking is ten aanzien van het aanleggen eener gemeenschappelijke goudreserve tusschen de Vereenigde Staten en de Zuid-Amerikaansche Republieken, een en ander met het doel ook voor de toekomst de valuta's te steunen en de noodzakelijkheid van het kostbare heen en weer zenden van goud te elimineeren. Op dit belang is in vorige verslagen der Javasche Bank reeds bij herhaling gewezen.

Het tot stand komen eener zoodanige regeling zou eene tot verheugenis aanleiding gevende schrede zijn in de goede richting, eene schrede op den weg nl. naar internationale clearing en stabiliseering der valuta's. In dat licht beschouwd zou de maatregel er een zijn van groot gewicht, wanneer daarmede zou gepaard gaan eene stelselmatige nauwgezette bestudeering der internationale betalingsverplichtingen. Eene dergelijke regeling zou schoone perspectieven openen op eene rustige toekomst vrij van de financieele schokken, welke tot nu toe, ook in normale tijden, nog als vanzelfsprekend worden beschouwd. Van de vorming van een wereld-syndicaat tot regeling van alle economische belangen, waarvan eenigen tijd geleden eveneens sprake was, zou in diezelfde richting ook zeer groot nut mogen worden verwacht".

Tot zoover de interessante uitlatingen van den President over de internationale verhoudingen.

Met groote uitvoerigheid en zaakkundigheid wordt de gang van zaken in Nederlandsch-Indië in het afgeloopen verslagjaar besproken en de grootste plaats nemen daarbij de Europeesche cultures in. Voor haar was het laatste verslagjaar een vuurproef. Zij moesten bewijzen of zij krachtig genoeg waren en of zij de geschikte leidslieden hadden om de ongunstige toestanden te beheerschen. Welke gevolgen eene instorting of ook slechts een tijdelijke stilstand van het Europeesche grootcultuurbedrijf gehad zoude hebben, kan men zich nauwelijks voorstellen. Het is een verdienste van den President der Javasche Bank de gebeurtenissen van het laatste jaar in zijn verslag op buitengewoon bevattelijke wijze te hebben in het licht gesteld: de toenemende uitvoermoeilijkheden, de uitvaardiging van uitvoerverboden, de oprichting van het kantoor voor Buitenlandsche Handelsaangelegenheden, het ingrijpen van den Gouverneur-Generaal in het suikervraagstuk, de oprichting van producenten-vereenigingen en als

laatste schakel van de maatregelen ter bescherming van de productie der cultuurondernemingen, de oprichting der Cultuurhulpbank.

Reeds bij de bespreking van het vorige jaarverslag in dit tijdschrift werd met nadruk gewezen op de gebeurtenissen in dat belangrijk tijdbestek en aan de leidende rol gedacht, welke de Javasche Bank daarbij speelde. Ook de tegenstellingen, welke in den loop van den oorlog tusschen moederland en kolonie zijn ontstaan, werden destijds besproken. Het komt ons voor van belang te zijn de door den President der Javasche Bank zelf gegeven beschrijving zooveel mogelijk onverkort in dit tijdschrift vast te leggen:

„Het was onvermijdelijk, dat de gevolgen van den oorlog zich ook in stijgende mate in Nederlandsch-Indië deden gevoelen en de economische belangen dezer Koloniën steeds ernstiger in het gedrang brachten. Bij al hun denken en doen lieten de oorlogvoerenden zich meer en meer leiden door den wensch den oorlog zoo spoedig mogelijk tot het door hen verlangde einde te brengen. Deze bepaalde hun geheele gedragslijn, er was slechts plaats voor die eene, alles overheerschende gedachte. Alle economische bronnen werden aan dat doel steeds meer en meer dienstbaar gemaakt. Hierdoor ontstond eene spanning welke de geheele wereld als het ware in trilling bracht. Het spreekt van zelf dat daardoor eene mentaliteit geboren werd, hoe begrijpelijk ook van het standpunt der strijdenden bezien, steeds opnieuw aan maatregelen hunnerzijds het aanzijn gaf, welke het economische leven der toch reeds zoo zeer in het nauw gedreven neutralen, steeds weder nieuwe slagen toebrachten. Het was door die mentaliteit, dat de in mijn vorig verslag reeds aangeroerde inbeslagneming van een groot gedeelte der Nederlandsche handelsvloot in Maart 1918 werd ingegeven. Deze daad veroorzaakte aanvankelijk een algeheel stopzetten van het verkeer met het buitenland door schepen onder Nederlandsche vlag, omdat de Nederlandsche reederijen, begrijpelijkerwijs de angst om het hart geslagen, niet wilden risqueeren dat nog meerdere hunner schepen zouden worden aangehouden. Langs diplomatieken weg werd eenigen tijd later echter de verzekering verkregen dat zulks niet het geval zou zijn en dat zooveel mogelijk faciliteiten ten opzichte van bunkeren en innemen van lading zouden worden verleend. Hierop had eene hervatting van de vaart plaats.

Andere maatregelen waartoe de oorlogvoerenden onder den drang der omstandigheden hunne toevlucht namen, waren eene steeds strengere licentieering van den import en export en later eene algeheele rantsoeneering van beiden, met daaraan verbonden velerlei formaliteiten, zooals het onderzoek naar oorsprong en bestemming

van binnenkomende bestellingen, de noodzaak voor fabrikanten een uitvoerlicentie te bemachtigen alvorens orders in behandeling konden worden genomen, alsmede het daaraan verbonden systeem van prioriteitscertificaten. Als een gevolg dier stelselmatig strenger doorgevoerde organisatie en centralisatie, vond Nederlandsch-Indië zich allerwege in het Buitenland tegenover machtige organen geplaatst, waardoor het gevaar ontstond van economische drainage, zonder dat het over eenige weermacht beschikte om voor zich die benoodigdheden op te vorderen, welke voor het instandhouden van het economische leven dezer Gewesten een levensbelang moesten worden geacht. Zoowel hier als in Nederland was deze bedreiging de aanleiding tot het overwegen van maatregelen van organisatie en verweer. Zoo kwam in begin Maart 1918 van uit Nederland een voorstel tot oprichting in Nederlandsch-Indië van eene Exportcentrale en eene vertakking van de Nederlandsche Overzee Trust. Dit idee van centraliseering van den uit- en invoer naar Nederlandsch model kon hier evenwel niet worden overgenomen en moest op practische gronden als ondeugdelijk worden afgewezen. De toestanden hier zijn immers zoo geheel verschillend van de Nederlandsche. Al moge eene organisatie nog zoo goed in Nederland voldoen, daarom is zij nog niet voor Nederlandsch-Indië geschikt. Heeft men in het Moederland slechts met een klein en aaneengesloten territoir te doen, Nederlandsch-Indië daarentegen bestaat uit een, een zeer groot oppervlak bestrijkend, uitgestrekt eilandenrijk, waarin bovendien als verdere hinderpaal nog een omvangrijk tolvrij gebied voorkomt. Het verkeer met de verschillende deelen van den archipel vindt bovendien slechts periodiek en zulks dan nog uit den aard der zaak uitsluitend per vaartuig plaats.

Het wekte in Nederland in belanghebbende kringen slechts matige bewondering dat de Nederlandsch-Indische Regeering zich in deze had laten leiden door het door Haar bij de Bank- en Handelswereld ingewonnen advies. Merkwaardig is het, dit kwam in den loop van het jaar 1918 eenige malen bijzonder scherp uit, dat men in Nederland nog altijd meent, dat men daar de Nederlandsch-Indische toestanden beter kan beoordeelen dan degenen die ter plaatse arbeiden en dus het economische leven der Koloniën van dag tot dag kunnen en moeten gadeslaan. Deze houding kwam o.a. weder onvervalscht tot uiting in de groote vergadering op 27 Maart 1918 te 's-Gravenhage van belanghebbenden bij Nederlandsch-Indische ondernemingen, onder leiding van den heer H. Colijn gehouden. Men meende daar de gedragslijn te kunnen bepalen welke de Regeering hier zou hebben te volgen. Men dacht er in Indië echter eenigszins anders over en de Regeering nam het standpunt in, dat Zij het recht had zelf te mogen beoordeelen, wat het belang van Nederlandsch-Indië, en niet dat van Nederlandsche belanghebbenden, in de eerste plaats eischt.

Het is inderdaad een betreurenswaardig verschijnsel, dat men in het Moederland de bedoelingen en gestes der Nederlandsch-Indische

Regeering en van de personen die hier de leiding van zaken in handen hebben, herhaaldelijk op onjuiste wijze heeft geinterpreteerd. Dit heeft den indruk gewekt alsof men in Nederland naijverig en wantrouwend is, of Indië onmondig acht zelf zoo noodig voor zijn belangen op te komen. Van een algemeen standpunt bezien strookt deze houding weinig met de hier ook in zaken meer en meer gevoelde behoefte aan ontvoogding. Men zal goed doen in Nederland hieraan in billijke mate tegemoet te komen. Tegenstrijdige belangen zijn hier immers niet in het spel! Door het toekennen van grootere bewegingsvrijheid en zelfstandigheid kan het economische leven slechts worden gediend en ondernemingsgeest en werkkracht gestimuleerd. De materieele resultaten hiervan kunnen niet anders dan ook Nederland in toenemende mate ten goede komen.

Tegelijkertijd zij er echter met eenigen nadruk op gewezen, dat wat men in Indië eigener beweging meende tot stand te moeten brengen, niet voortgekomen is uit een drijven tot verlegging van het zwaartepunt naar Indië, zooals men zulks in Nederland heeft gemeend te moeten uitleggen. Hier gold eene noodzaak. Men heeft aldaar de klacht geuit dat men hier doende was de in het Moederland gezetelde directies der verschillende cultuur- en handelsondernemingen voorbij te gaan. Het zij opgemerkt, dat de Nederlandsch-Indische Regeering bij het nemen van alle onder den drang der tijden ingegeven maatregelen altijd te rade ging met de hier gevestigde vertegenwoordigers dier directies, dat de voortdurend en dikwerf zoo snel van aspect wisselende constellatie, welke tot vlug handelen dwong, het onmogelijk maakte steeds in alle aangelegenheden met de directies in Nederland, die zelfs per telegram niet binnen de 14 dagen te bereiken waren, van gedachten te wisselen en dat ten slotte alle hier genomen voorzorgen gediend hebben om de belangen der door diezelfde directies beheerde ondernemingen te beschermen, tot welke bescherming die directies zelf niet in staat waren. Was het onder zulke omstandigheden niet een alleszins redelijke en volkomen logisch gedachte eisch, dat in Nederlandsch-Indië zelf de noodig geoordeelde en volmaakt gemotiveerde organisaties tot stand zouden komen? De critiek welke in Nederland ten aanzien hiervan is uitgeoefend, is inderdaad ten eenenmale ongerechtvaardigd.

Ten einde intusschen het bovengeschetste gevaar, waaraan deze Gewesten meer en meer werden blootgesteld, voor zooveel dit binnen haar vermogen zou blijken te liggen, te bezweren, kondigde de Regeering bij ordonnantie van 13 April 1918 Staatsblad 1918 No. 190 het besluit af, waarbij de uitvoer van:

Kinabast, Kinine en Kininezouten, Kapok, Tin en Tinerts aan beperkende bepalingen werd onderworpen, met dien verstande, dat de uitvoer dezer producten voortaan alleen mogelijk zou zijn, na daartoe van de Regeering verkregen vergunning. Dit z.g. „uitvoerverbod" werd later in Mei uitgebreid t.a.v.

hout, tabak, suiker, thee, peper, koffie, coprah, aardolie en producten daarvan, plantaardige oliën, runder- en buffelhuiden,

en in November t. o. v.

alle vezelstoffen, alle soorten huiden en vellen, alle soorten caoutchouc, djeloetoeng en getah, alle oliehoudende zaden en looistoffen.

Het doel der Regeering daarbij was om, waar noodig, door het onthouden van vergunningen tot uitvoer, een zekeren druk op het buitenland uit te oefenen, in de gevallen, waarin Nederlandsch-Indië op onredelijke gronden onontbeerlijke zaken mochten worden onthouden. De strekking der uitvoerverboden was natuurlijk allerminst om producten achter te houden of den uitvoerhandel belemmeringen in den weg te leggen. Zij waren slechts gedacht als een maatregel van defensieven aard, waarvan alleen gebruik zou worden gemaakt wanneer de houding van het buitenland zulks provoceerde. Zij zijn dan ook, in overeenstemming hiermede, slechts aangewend, wanneer de voorziening van rijst, ijzerwaren, meststoffen, chemicaliën en springstoffen, alle onontbeerlijk voor een goeden gang van zaken, daartoe aanleiding gaf.

De boven aangegeven gedragslijn moest echter worden losgelaten ten aanzien van den uitvoer van kinine en kinabast om de volgende reden.

De Britsche Regeering heeft er naar gestreefd om zich van de noodige voorraden kinine en bast, zoo voor zichzelve als voor de andere Geassocieerde Regeeringen, te verzekeren, zonder daartegenover zich ten behoeve van Nederlandsch-Indië of Nederland tot eenige tegenpraestatie te binden.

Verontrustende berichten werden hier te lande ontvangen over de afsluiting van een contract met de Geassocieerde Regeeringen betreffende den verkoop van nagenoeg alle beschikbare kinabast en de geheele productie van de Bandoengsche Kininefabriek.

Eerst den 24sten November 1918 kwam een copie van dat zoogenaamde contract in Indië aan en toen bleek, dat het gesloten was tusschen de vereeniging van de kininefabrikanten van de verbonden landen eenerzijds met de Nederlandsche Kininefabriek, de Amsterdamsche Kininefabriek en de Semarangsche Administratie Maatschappij anderzijds. De Bandoengsche Kininefabriek is dus niet eens partij. Al heeft toch de Semarangsche Administratie Maatschappij stem in de directie der genoemde fabriek, zij is niet de directrice daarvan.

Het contract evenwel was gesloten onder de opschortende voorwaarde, dat o.a. de vertegenwoordiger van de Semarangsche Administratie Maatschappij nader zoude bewijzen, volgens de Nederlandsche Wet gerechtigd te zijn, de door hem vertegenwoordigde partij te verbinden tot het in het contract bedongene. Ten aanzien van de Semarangsche Administratie Maatschappij kon een dergelijk bewijs onmogelijk geleverd worden. Daar komt nu nog bij, dat noch de

Amsterdamsche en Nederlandsche Kininefabrieken, noch de Semarangsche Administratie Maatschappij één kilo kinine te hunner beschikking hadden.

In de gegeven omstandigheden was het een onaangename gewaarwording voor de Nederlandsch-Indische Regeering, toen zij plotseling bericht ontving, dat het totstandkomen van de economische overeenkomst, waarover toen te Londen onderhandeld werd, afhankelijk werd gesteld van de gegarandeerde nakoming van het zoogenaamde contract, terwijl de beteekenis van die economische overeenkomst voor Indië tegelijkertijd een mysterie bleef.

Het was en blijft een belang, zooal niet een moreele plicht voor Nederlandsch-Indië, om te zorgen dat alle landen ter wereld in hunne behoeften aan kinine konden voorzien, doch tevens was het een zaak van gewicht, om de distributie van het geneesmiddel in eigen handen te houden.

Dat de verkoop van het voornaamste Javasche product, suiker, nagenoeg geheel in handen van vreemdelingen was gekomen, is beschamend zoowel als nadeelig voor den Nederlandschen handel en nu de omstandigheden het aan den Nederlandsch-Indischen grootproducent van kinine mogelijk maakten haar afzetgebied belangrijk uit te breiden, kon de Regeering het niet met onverschilligheid gadeslaan, dat de beschikking over het product in handen van anderen kwam.

Uitvoer van kinine is alleen aan hen geweigerd, die onder de ernstige verdenking stonden, de kinine opgekocht te hebben van de bevolking, aan wie deze door de fabriek tegen zeer lage prijzen voor eigen gebruik geleverd was. In een enkel geval is een aanvraag in beraad gehouden, omdat zonder grond rijst onthouden werd.

Voor de behandeling der uitvoerverboden en het daaruit voortvloeiende licentiewerk werd den 24sten Juni 1918 te Batavia een afzonderlijk „Kantoor voor Buitenlandsche Handelsaangelegenheden" ingesteld, met een zelfstandigen en rechtstreeks aan den Gouverneur-Generaal verantwoordelijken leider, in den persoon van den Consul-Generaal te Singapore Mr. A. van de Sande Bakhuijzen.

De Regeering stelde voorts in eene Commissie van Advies voor Handelsaangelegenheden, onder voorzitterschap van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel en samengesteld uit verscheidene vertegenwoordigers van het Indische zakenleven, welke Commissie de opdracht kreeg, zoowel op verzoek der Regeering, als eigener initiatief, adviezen den handel betreffende uit te brengen. Bovendien werden Commissies van deskundigen voor de verschillende producten aangewezen, welke het Kantoor voor Buitenlandsche Handelsaangelegenheden zoo noodig van advies zouden kunnen dienen.

Een der eerste bezigheden van het genoemd bureau was, een onderzoek in te stellen naar de behoeften van Nederlandsch-Indië aan grondstoffen en fabrikaten, waarvoor men op het Buitenland was

aangewezen en deze behoeften onder de aandacht der vreemde Regeeringen te brengen. Het riep daartoe eene organisatie van den invoer in het leven, waarbij in hoofdzaak gedacht was aan de in Amerika geplaatste en te plaatsen bestellingen.

De bemoeiingen van het Kantoor voor Buitenlandsche Handelsaangelegenheden ten aanzien van den uitvoer waren eveneens veelerlei. De reeds tevoren genoemde maatregelen tot inperking en controleering van den invoer, legden den afzet van de Nederlandsch-Indische producten in Amerika, op welk land deze Koloniën voor het grootste gedeelte waren aangewezen, zeer vele belemmeringen in den weg. Deze moeilijkheden bestonden in: het verbod tot invoer van sommige producten, terwijl van de overige slechts zeer beperkte hoeveelheden werden toegelaten; het weigeren van licenties voor den invoer van door Amerikaansche handelaars vóór het instellen der rantsoeneering op contract gekochte, doch nog niet betaalde goederen; de trage verstrekking van invoervergunningen in het algemeen, waardoor dikwerf uitvarende schepen geen volle lading konden verkrijgen of den datum van hun vertrek aanzienlijk moesten vertragen en ten slotte de onzekerheid geschapen door de voortdurende veranderingen en aanvullingen van de voorschriften der War Trade Board, die bovendien nog eischte dat de belading der schepen nog eens, in haar geheel aan haar fiat zou worden onderworpen. Het zal niet moeilijk vallen zich eene voorstelling te maken van den fnuikenden invloed die een en ander op het zakenleven hier had. Het mocht echter ten slotte gelukken de Amerikaansche autoriteiten in vele gevallen tot andere inzichten te brengen en daardoor de bedreiging van stagnatie van het rechtstreeksche verkeer met de Vereenigde Staten te bezweren.

In eigen land stonden aan de organisatie van den uitvoer evenzeer vele hindernissen in den weg. Allerwegen stuitte men op verdeeldheid van inzichten, onderlinge concurrentie en wantrouwen. De steeds krachtiger organisatie van het buitenland, het gemis aan gevoel van saamhoorigheid der Indische producenten en handelaren, het gebrek aan scheepsruimte, alle deze factoren leidden slechts tot hetzelfde gevolg, n.l. verminderde afzet tegen steeds verder afbrokkelende prijzen. Zelfs onder dusdanige omstandigheden, welke de schaduwen van het spook van ontreddering der cultures voor zich uitwierpen, kon men niet tot de zoo hoog noodige samenwerking geraken. Er vormde zich wel, het zij gezegd, allengs een steeds grootere kring van bereidwilligen, doch er bleven tegelijkertijd nog vele onwilligen die de zoo zeer geliefde vrijheid van beweging niet wenschten prijs te geven. Het was een alleszins betreurenswaardig verschijnsel dat dezulken maar niet konden of wilden inzien dat er een noodtoestand stond geboren te worden, die veler ondergang zou beteekenen, indien daartegen niet eendrachtig krachtig front werd gemaakt.

Het vinnigst deed zich deze stand van zaken gevoelen in het voornaamste stapelproduct, de **suiker**, waarvan de noteeringen tot voor

alle fabrieken reeds verliesgevende prijzen waren teruggeloopen. Toen de situatie in een crisis dreigde te ontaarden greep ten slotte Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal in en belegde op den 29en Juli 1918 eene bijeenkomst van producenten, exporteurs en de voornaamste financiers, waarop besloten werd belanghebbenden tot aaneensluiting te dwingen. Er werd eene Commissie van advies aangewezen, bestaande uit twee suikerproducenten en een exporteur, welke in opdracht kreeg ten aanzien van vergunningen tot uitvoer de Regeering van advies te dienen. In het algemeen zou haar advies slechts gunstig mogen luiden, wanneer aan de volgende voorwaarden was voldaan:

1. Dat producent en exporteur waarborgen zouden geven, dat zij bereid waren toe te treden tot eene in Nederlandsch-Indië op te richten vereeniging van Javasuikerproducenten en exporteurs.
2. Dat het product, waarvoor licentie gevraagd werd, minstens tot een door de advies-commissie vastgestelden minimumprijs door den producent moest worden verkocht.
3. Dat de door een uitvoervergunning gedekte transacties tot den datum van inwerkingtreding der vereeniging zouden worden geacht te zijn verricht voor rekening der vereeniging en bij haar zouden worden ingebracht en verantwoord, uitgezonderd die transacties, waarvan ten genoegen van genoemde advies-commissie zou kunnen worden aangetoond, dat de onderwerpelijke suikers in handen gegeven of verkocht waren voor de inwerkingtreding van deze regeling.

De voorwaarde sub 2 was de fundamenteele. Immers het doel was om ten spoedigste te geraken tot eene vereeniging,welke de belangen bij de realisatie van het product, zoo van de zijde der fabrikanten, als exporteurs omvatte, eenerzijds om paal en perk te stellen aan de onderlinge concurrentie en een verdere inzakking van de markt te voorkomen, anderzijds om tegenover de georganiseerde inkoopen van het buitenland eene verkooporganisatie te stellen en ten slotte om onder deskundige leiding tot juistere prijsverhoudingen te geraken, zoo ten aanzien van de waarde die de suiker tijdens den duur van den oorlog in het algemeen voor het buitenland heeft, als ten aanzien van elk der afzonderlijke buitenlandsche markten.

Onmiddellijk na de instelling der commissie en het vaststellen der minimumprijzen @ ƒ 7.25 voor superieur en ƒ 6.25 voor 16 en hooger, liepen de suikernoteeringen, even te voren nog:

oogst 1917:	Superieur	ƒ 5.—
	16 & h.	- 4½
oogst 1918:	Superieur	ƒ 5½
	16 & h.	- 4¾
	Muscovados	- 4½
op tot:	Superieur	ƒ 7½
	16 & h.	- 6¼
	Muscovados	- 6.—

alles oogst 1918, met ƒ 6⅞ voor superieur van oogst 1917.

Ten einde te voorkomen dat de oogst 1919 den verkoop van oogsten 1918 en 1917 zou hinderen, werden de minimumprijzen van oogst 1919 ƒ 1.— @ ƒ 2.— hooger gesteld dan die van oogst 1918 en 1917.

Later werd bepaald dat voorloopig voor het product ex oogst 1919 in het geheel geen licentie zou worden verstrekt.

Naarmate de organisatie in het buitenland bekend werd, liepen de suikerprijzen gestadig op, zoodat men reeds na eene week de minima kon verhoogen. Gedurende de voorbereiding der definitieve regeling, kwam uit Nederland het bericht dat men thans ook daar tot overeenstemming was gekomen. Den 9en Augustus 1918 had men te Amsterdam eene combinatie met den naam van Vereenigde Javasuiker Producenten opgericht. Men wilde in Nederland niet van eene in Indië gevestigde vereeniging weten. De Gouverneur-Generaal was ten slotte bereid de Nederlandsche organisatie te erkennen, mits hare zetel naar Nederlandsch-Indië werd overgebracht, daar Zijne Excellentie, en zulks terecht, van oordeel was, dat het niet aanging, eigenaren van suikerfabrieken in Indië door de Regeering te dwingen lid te worden eener in Nederland gevestigde vereeniging. De Vereenigde Javasuiker Producenten persisteerde evenwel bij hare weigering haren zetel naar Indië te verleggen. Deze houding leidde tot het onvermijdelijke gevolg, dat de Commissie van Advies voor de suiker den 22en October 1918 door de Regeering van hare taak werd ontheven en de aan de licenties te verbinden voorwaarden kwamen te vervallen.

Ofschoon het dus ten slotte niet is gekomen tot de oprichting eener alhier gedachte in Nederlandsch-Indië gevestigde vereeniging van producenten en exporteurs, moet toch het standpunt door den Gouverneur-Generaal op de bovenbedoelde vergadering ingenomen, beschouwd worden als het baken, dat de verdere koers van het economische beleid heeft bepaald. De weg was daarmede ten duidelijkste aangegeven, men had kennis gemaakt met de machtsmiddelen der Regeering alsmede met de door Haar ten opzichte daarvan gehuldigde opvatting. Dit heeft zijn moreel effect niet gemist zooals bij latere gelegenheden duidelijk tot uiting kwam.

De suikerprijzen liepen intusschen sedert gestadig op.

Bij voortzetting van de bespreking der Europeesche cultures, vraagt de oprichting der Cultuur-Hulpbank thans in de eerste plaats de aandacht.

Het is steeds gedurende den oorlog van het grootste belang geweest, dat geen storing zou plaats grijpen in eenig cultuurbedrijf in Nederlandsch-Indië, ten einde te voorkomen, dat door het stopzetten van cultures, aan de bevolking de gelegenheid zou komen te ontvallen, haar arbeid in geld om te zetten en mogelijke onlusten wegens het verloop van volk zouden kunnen worden veroorzaakt. Daartoe was in de eerste plaats noodig, aan de cultures de zekerheid te verschaffen, dat de verkoop van het product tot minstens kostprijs zou kunnen plaats hebben. Vrijwel gedurende den ganschen oorlog kon-

den de producten van Nederlandsch-Indischen bodem, zij het dan ook in het algemeen in steeds afnemende mate en met uitsluiting van enkele van minder belang, tot loonende prijzen verkocht worden. Toen echter ongeveer in het midden van 1918 daarin een merkbare kentering intrad en de verkoop veel minder vlot verliep dan te voren, daalden de prijzen, zooals reeds eerder opgemerkt, tot een zoodanig bedenkelijk peil, dat het gevaar ontstond dat eerlang verscheidene ondernemingen haar bedrijf zouden moeten staken, indien niet op een of andere wijze financieele hulp kon worden geboden. Een plan van valorisatie van alle Indische producten, hetzij door de Regeering, hetzij door de gezamenlijke banken, kon, als onuitvoerbaar, niet ter hand worden genomen. De oplossing der situatie werd echter verkregen door de oprichting van eene Cultuur-Hulpbank, waartoe op eene vergadering ten Kantore van de Javasche Bank op 19 September 1918 werd besloten. Hiermede kwam een reeds in het begin van den oorlog door de Directie der Javasche Bank in overweging genomen plan tot uitvoering. Toen reeds was bij haar de mogelijkheid voorzien dat verschillende hier te lande werkende cultuurondernemingen voor de voortzetting van haar bedrijf financieelen steun zouden behoeven, die zij van de bestaande credietorganisaties niet, of slechts onder bezwarende voorwaarden zouden kunnen verkrijgen. De Javasche Bank zag toen in, dat het verleenen van dien steun hoofdzakelijk op hare schouders zou komen te rusten en meende dat het aan een goeden gang van zaken bevorderlijk zou zijn, wanneer de credietverleening niet direct aan de producenten zou geschieden, maar aan een door die producenten onder hunne gezamenlijke aansprakelijkheid op te richten cultuurbank, die de voorschotten aan de diverse ondernemingen zou regelen en de daarvoor benoodigde middelen door disconteeringen van promessen of beleening van producten bij de Javasche Bank zou opnemen. Toen de handel in producten zich betrekkelijk spoedig na het uitbreken van den oorlog begon te herstellen en de cultuurondernemingen, zonder al te veel moeite, een afzet voor hare producten bleven vinden, werd de behoefte aan een dergelijke organisatie minder gevoeld en bestond voor eene nadere uitwerking van het plan geen aanleiding. Sedert de omstandigheden ten aanzien van den afzet der koloniale producten echter zooveel ongunstiger waren geworden, dat bij een voortduren der bestaande moeilijkheden voor vele cultuurondernemingen inderdaad een noodtoestand dreigde te ontstaan, (immers de marktprijs van verschillende producten daalde tot beneden kostprijs) werd bij de besprekingen over de middelen ter voorkoming van dien noodtoestand het vroegere plan weder op den voorgrond gebracht, met het gevolg dat de wenschelijkheid van de oprichting eener hulpbank ten slotte algemeen werd ingezien. Van den aanvang af werd door de Javasche Bank daarenboven de wenschelijkheid betoogd dat met die oprichting moest samen gaan, of liever daarvan een onafscheidelijk onderdeel moest vormen, eene algeheele samenwerking van alle belang-

hebbenden door middel van een of meer producentenvereenigingen, die de macht zouden hebben de prijzen van bepaalde producten vast te stellen en te doen handhaven en de Regeering verder zouden adviseeren omtrent de in verband daarmede eventueel te treffen Regeeringsmaatregelen. Die samenwerking werd eindelijk verkregen, dank zij o.a. de ijverige bemoeiingen van den toenmaligen Voorzitter van het Ned.-Ind. Landbouw Syndicaat, den Heer Th. Ottolander.

Weliswaar was het bedrag waarvoor op de constitueerende vergadering door belanghebbenden voorloopig werd deelgenomen niet groot te noemen, doch zulks was geen bezwaar om de organisatie al vast tot stand te brengen.

De Cultuur-Hulpbank zou aan elke onderneming, die zich daartoe zou aanmelden, tot kostprijs voorschot op het product geven. Ten aanzien van dien kostprijs zou zij geadviseerd worden door de te organiseeren Producenten vereenigingen, terwijl deze vereenigingen, in overleg met de Cultuur-Hulpbank minimumprijzen zouden vaststellen en adviezen voor uitvoerlicenties aan de Regeering zouden uitbrengen, ten einde uitvoer van producten, die eventueel beneden de minimumprijzen zouden worden verkocht, te voorkomen en aldus alle producenten te dwingen om mede te werken tot de maatregelen, die in het algemeen belang zouden moeten worden genomen. De Cultuur-Hulpbank zou op de boven reeds aangegeven wijze voor hare middelen terugvallen op de Javasche Bank, die zich bereid verklaarde hare credietmiddelen, voor zooverre hare positie zulks zou gedoogen, ter beschikking te stellen van de nieuwe organisaties en daarvoor slechts een zeer matige rente te berekenen, mits de Regeering de vergoeding van eventueele verliezen door de Javasche Bank uit dien hoofde te lijden, zou garandeeren. De goedkeuring der Regeering van de Statuten der Cultuur-Hulpbank werd verkregen, terwijl de Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel tot President der Instelling werd benoemd.

Hiermede was de organisatie tot stand gekomen, waardoor alle vrees, dat de cultures in Nederlandsch-Indië eventueel met stopzetten zouden kunnen worden bedreigd, was geweken. De prijsstijging van producten, die als het ware onmiddellijk na het oprichten van de Cultuur-Hulpbank en de voorbereiding der daarmede samenhangende neven-organisaties, was ingetreden, hield aan, omdat de zekerheid was verkregen, dat geen der producenten te eenigertijd gedwongen zou kunnen worden om zijn product tot elken prijs te verkoopen.

Als gevolg der na het sluiten van den wapenstilstand ingetreden sterke rijzing die alle producten op eene waarde bracht ver boven de productiekosten, is het ten slotte niet noodig geweest dat de Cultuur-Hulpbank in werking trad. Niettemin is het goed geweest, dat de organisatie voor Nederlandsch-Indië is ontstaan".

De uitvoerige beschouwingen van den President over de moei-

lijkheden der Europeesche cultures, waarbij op gelijke wijze als bij de suiker, ook de gang van zaken bij de koffie-, thee-, caoutchouc-, cacao- en tabakcultuur besproken wordt, doen goed uitkomen, van hoe groote beteekenis de Europeesche groot-landbouw voor de kolonie is.

Ook de wrijvingen tusschen de belangen van het Europeesche cultuurbedrijf en de belangen van de inlandsche huishouding — zooals die wrijvingen voornamelijk door het rijstgebrek, vooral bij de suikercultuur op den voorgrond zijn getreden — worden te berde gebracht, en in aansluiting daaraan wordt het rijstvraagstuk uiteengezet.

„De inkrimping van het met suiker en tabak te beplanten areaal, het eerst in begin 1918 ter sprake gekomen mede onder den druk der toen minder goede vooruitzichten voor de suiker, welke gedachtenwisseling tot een vrijwillige inkrimping van den rietaanplant met 15 % aanleiding gaf, kwam tegen het einde van dat jaar weder op het tapijt. De omstandigheden waren echter zeer verschillend; zooals ik in mijn vorig verslag uiteenzette was toen eerder groot verlies dan voordeel voor producenten te verwachten uit een bestendiging van het areaal voor suikeraanplant. Suiker was toen slechts met verlies te verkoopen, terwijl de toestand van de suikermarkt einde 1918 en begin 1919 winsten deed verwachten zooals nog nimmer voorgekomen. Evenals de vorige maal, was het de vrees voor een mogelijk tekort aan voedingsmiddelen voor de Inlandsche bevolking, welke de Nederlandsch-Indische Regeering er toe bracht dit vraagstuk opnieuw onder de oogen te zien. Zooals te verwachten was, heeft deze aangelegenheid heel wat meer beweging veroorzaakt dan toen deze quaestie voor het eerst te berde werd gebracht.

Het belang der voedselvoorziening is er een van de eerste orde en maakt in critieke tijden dan ook steeds de eerste zorg der Regeering uit. Naast de pogingen om de productie van voedingsgewassen in eigen land zooveel mogelijk aan te sporen, heeft de Regeering hare toevlucht genomen tot eene verscheidenheid van maatregelen als verboden tot uitvoer, zoowel als invoer, bepalingen welke het vrije inter-gewestelijk vervoer van rijst niet meer toelieten, het stellen van maximumprijzen en het inbeslagnemen van voorraden, welke omvang van voorschriften dus op een algeheele controle en distributie van Regeeringswege neerkwam, waarmede de Afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel was belast.

De door den Gouverneur-Generaal ingestelde Commissie, die de Regeering moest adviseeren in alle zaken verband houdende met een geregelden aanvoer van buitenlandsche rijst zoowel op Java als op de buitenbezittingen en met de distributie daarvan, werd in geen enkel geval gehoord, maar ook niet ontbonden.

De genomen maatregelen hadden ongetwijfeld hunne nuttige zijde, maar het natuurlijk gevolg was een ontstemming bij de rijsthandelaren en een groote onverschilligheid ten aanzien van den rijsthandel in het algemeen, waartoe men zich niet meer voelt aangetrokken wanneer het vrije handelsverkeer zoo goed als onmogelijk wordt gemaakt. Van medewerking van de zijde der belanghebbenden bij den rijsthandel, welke van zeer groot nut zijn geweest, viel onder zulke omstandigheden natuurlijk niets te bespeuren. Het wil mij voorkomen dat men zich met die verschillende verbodsbepalingen niet in alle opzichten op den juisten weg heeft bewogen. Het is te hopen dat de Regeering, met het doel om de binnenlandsche productie zoo hoog mogelijk op te voeren, in grootere mate dan voorheen Hare aandacht zal besteden aan de voortgezette bestudeering van het voedselvraagstuk, dat in een land als Nederlandsch-Indië, met het weelderig productievermogen van zijn bodem, en de groote uitgestrektheid zijner beschikbare gronden, eigenlijk geen vraagstuk moest zijn. Er zijn volgens deskundigen zeer groote complexen op de Buitenbezittingen en zelfs ook nog op Java aanwezig, welke voor den rijstbouw geschikt zijn of zouden kunnen worden gemaakt. Voorts moet den Inlander geleerd worden meer uit zijn grond te halen. Proefnemingen hebben aangetoond dat een veel intensievere cultuur mogelijk is zonder gevaar van uitputting van den bodem. Middels doelmatige credietverleening door de kanalen van het volkscredietwezen zou men kunnen voorkomen dat de oogst ontijdig, namelijk onrijp, wordt verkocht. Wegenaanleg in minder toegankelijke oorden is het eenige middel om de periodiek optredende plaatselijke voedselnooden te bezweren. Over het algemeen ware eene betere organisatie van den interlocalen rijsthandel gewenscht ten einde plaatselijke prijsverschillen tot minima te beperkten, maar voor alles dienst de handel niet aan banden te worden gelegd, wil men ten minste dat die zich vrij zal ontwikkelen. Voorts verdient het aanbeveling de Inlandsche bevolking er toe te brengen haar dieet blijvend uit te breiden met andere voedingsstoffen dan rijst, b.v. mais, een uitstekend voedingsmiddel, dat in zulke overvloedige hoeveelheden hier kan worden voortgebracht, om niet te spreken van andere als kedelee, tapioca, sago, grondnoten enz.

Het opvoeren van de rijstproductie ten koste van een georganiseerd en geperfectionneerd bedrijf als de suikercultuur, welke in alle opzichten een groote bron is van ruime inkomsten voor de bevolking, de Europeesche gemeenschap en de Regeering, behoort slechts in het geval van allerhoogsten nood te worden overwogen. Dit klemt vooral in een periode van bloei met natuurlijk gevolg van een groot accres der zooeven bedoelde inkomsten, als de suiker thans doormaakt. De practische waarde bovendien ten aanzien van de voedselvoorziening van een inkrimping van 25 %, zooals die in het laatst van 1918 opnieuw door de Regeering werd overwogen, ingegeven door de vrees dat de voorziening van uit Britsch-Indië wegens daar

zelf heerschende voedselschaarschte zou worden stop gezet, welke inkrimping in de suikerindustrie een niet te onderschatten ontwrichting zou teweeg brengen, zou in wezen slechts van zeer geringe beteekenis zijn.

De meerdere hoeveelheid rijst welke op die wijze zou worden verkregen zou veel te onbeduidend zijn geweest, om een werkelijk tekort van eenig belang op bevredigende wijze te dekken.

De bedreiging is echter nu van de baan. De Regeering heeft bekend gemaakt dat Zij, gelet op den ruimen polowidjooogst, vooral van mais, en de verwachtingen van een normalen rijstoogst, alsmede met het oog op de voorraden buitenlandsche rijst, waarover Zij beschikt, heeft afgezien van een gedwongen inkrimping van den aanplant van suikerriet en tabak. Overigens is Zij thans op groote schaal, bij het binnenkomen van den nieuwen oogst tot opkoop en opschuring van padie op verschillende centra overgegaan, met het doel, in komende tijden van voedselschaarschte, over een flinken voorraad te kunnen beschikken. Rijst in dien ongepelden vorm opgeslagen, blijft namelijk bij doelmatige berging zeer geruimen tijd in goeden staat".

Bij de bespreking van het scheepvaartvraagstuk legt de President opnieuw den nadruk op de noodzakelijkheid eener betere samenwerking tusschen de scheepvaartmaatschappijen en de uitvoer-firma's, en hij is de meening toegedaan dat eene gezonde concurrentie, welke met de toename der Amerikaansche en Japansche scheepvaart te verwachten is, de kolonie slechts ten goede komen kan. Op dit oogenblik laten de oude bij de conferentie aangesloten lijnen zich bij uitzondering van een goede zijde kennen, in zooverre dat hare vrachten werkelijk beneden de vrachttarieven der vrije markt liggen. Jammer is het echter dat de beschikbare scheepsruimte te gering is en de verdeeling daarvan veel te wenschen laat.

Op industrieel gebied neemt in Nederlandsch-Indië de klapperolie-industrie, waarvoor de oorlog bijzonder gunstig is geweest, nog steeds een eerste plaats in. „Of echter de toekomst, zelfs bij „voortgezette toepassing der meest moderne bereidingswijzen, „veel belovend is, blijft een open vraag". De uitbreiding op industrieel gebied wordt geïllustreerd door het totaal der emissies van industrieele ondernemingen, dat in het verslagjaar achttien millioen gulden bedroeg.

Men kan niet verwachten dat de twaalf maanden, waarover het verslag der Javasche Bank loopt, met al hare stoornissen en moeilijkheden, eene periode van opbloei zijn geweest. Wanneer niet-

temin een vooruitgang te bespeuren valt, dan spreekt dit voor de gezonde grondslagen en voor de levenskracht van de zich opwaarts dringende ontwikkeling. De vooruitgang is er. Doch tegelijkertijd vertoonen zich schaduwzijden. Het evenwicht in de staathuishouding der kolonie is verstoord, en de beide verschijnselen, het economische plus en het gouvernementeele minus, vinden hun verslag in de laatste balans van de circulatiebank.

(in duizendtallen)

AKTIVA	1916	1917	1918	1919
Beleeningen in Ned.-Indië	f 48.524	f 49.118	f 69.441	f 84.652
Voorschotten Gouvernement	„ —	„ 761	„ 2.018	„ 85.770
Disconto-Rekening	„ 6.309	„ 6.654	„ 8.771	„ 8.381
Belegd Kapitaal en Reserves	„ 8.715	„ 8.546	„ 8.224	„ 7.644
Uitzettingen buiten N.-Indië	„ 15.708	„ 37.208	„ 34.161	„ 20.403
Munt en Muntmateriaal	„ 81.026	„ 96.302	„ 111.793	„ 138.764
Gebouwen en Inventaris	„ 1.295	„ 1.364	„ 1.412	„ 2.228
Diverse Rekeningen	„ 27.281	„ 6.547	„ 19.925	„ 9.633
	f 188.858	f 206.500	f 255.735	f 357.475
PASSIVA:				
Kapitaal en Reserve	f 8.761	f 9.175	f 9.162	f 9.182
Bankbiljetten in omloop	„ 144.882	„ 157.946	„ 180.755	„ 214.306
Rekg. Ct. Saldi en Bankwiss.	„ 31.572	„ 35.157	„ 61.235	„ 128.001
Diverse Rekeningen	„ 978	„ 1.291	„ 1.627	„ 1.570
Netto Winst	„ 2.665	„ 2.931	„ 2.956	„ 4.416
	f 188.858	f 206.500	f 255.735	f 357.475
Dividenden	16 %	18 %	18 %	25 %

Het totaal-balansbedrag is in één jaar met ruim 100 millioen gulden gestegen, eene stijging, welke zich nooit te voren heeft voorgedaan. De geringere toename van de uitgifte van bankbiljetten met slechts 34 millioen gulden vindt haren grond in het feit dat de rentelooze deposito's (rekening-courant-saldi) zich bijna verdubbeld hebben. Deze rentelooze deposito's zijn een mobiel tegoed van Indië bij de circulatiebank. Wanneer men bovendien bedenkt, dat tegelijkertijd groote productenmassa's door de Ned.-Indische crediet- en cultuurbanken gefinancierd werden en dat de financieering van den aanstaanden oogst der

suikerondernemingen bijna het hoogtepunt bereikt had, dan stijgt de beteekenis van die respectabele som nog meer. Al moge die som voor het oogenblik renteloos en ongebruikt liggen, zij is niettemin het tastbare bewijs van financieel klaar staan bij den aanvang van den vrede.

Anderzijds paraisseert de Staat, de Nederlandsch-Indische Regeering, op de andere zijde der balans met 85 millioen gulden als de grootste schuldenaar der circulatiebank door de wanverhouding tusschen staatsinkomsten en staatsuitgaven en door de onmogelijkheid om een leening op de Hollandsche en Nederlandsch-Indische geldmarkt onder te brengen, is de schuld bijna geheel in den loop van slechts twaalf maanden ontstaan. De inbeslagneming van de middelen der Bank door den Staat bedroeg 82 procent van de totale toename der uitzettingen in het laatste jaar, en dit vorderde van de Bank-directie, wilde zij het dekkingscoëfficient boven de 40 procent houden — wat haar inderdaad gelukt is, — eene buitengewone prestatie. De post „Beleeningen" is met ongeveer 14.5 millioen gulden toegenomen, hetgeen veroorzaakt werd door de tijdelijke ophooping van producten wegens de ingekrompen scheepvaart. De uitzettingen buiten Ned.-Indië zijn voor het eerst sedert 2 jaren weer belangrijk teruggeloopen, een bewijs dat ook deze vaak aangevochten post hare liquiditeit behouden heeft. De zuivere winst is, in verband met de groote ontwikkeling der zaken, belangrijk toegenomen. Zij bedroeg het dubbele van het vorige jaar en maakte het mogelijk, na een uitkeering van 1.5 millioen gulden aan den staat, een dividend van 25 procent uit te keeren.

De moeilijkheden om in de heerschende omstandigheden, waarin de geheele wereld zich tegen goudonttrekking te weer stelde, de metaaldekking op een hoog bedrag te houden, waren zeer groot. Eischte de toename van de obligo's der Bank eene versterking van haar metaalvoorraad, haar taak werd te moeilijker omdat een groot bedrag aan zilvergeld, ongeveer 9.5 millioen gulden, uit de kas der Bank in het verkeer wegvloeide. Ook dit tekort moest aangevuld worden. De minimum-dekking van 40 procent, welke de Bank-directie, hoewel onverplicht, zich blijkbaar als laagste grens getrokken had, werd ook in het afgeloopen jaar niet overschreden, al werd de spanning uiteraard grooter.

OBLIGO'S:	1916	1917	1918	1919
Bankbiljetten, Rekening Ct. Saldi en Bankwissels	f 176.454	f 193.104	f 241.990	f 342.307
METAALDEKKING:				
Goud	f 46.775	f 72.099	f 92.167	f 128.357
Zilver	„ 33.667	„ 23.668	„ 19.409	„ 10.137
	f 80.442	f 95.767	f 111.576	f 138.494
Metaaldekking in %	45.59 %	49.59 %	46.41 %	40.46 %

Per saldo is de metaalvoorraad der Javasche Bank in het verslagjaar ongeveer 27 millioen gulden grooter geworden. Neemt men echter de zilver-vermindering in aanmerking, dan bevindt men, dat het de Javasche Bank gelukt is, 39 millioen gulden aan edel metaal, en nog wel goud, opnieuw tot zich te trekken. De President laat zich over de goudpolitiek der Bank, die meer in nauwen samenhang met de wisselpolitiek staat, als volgt uit:

„Hoewel de sterke stijging der obligo's (derhalve) als abnormaal is te beschouwen en veroorzaakt werd door zeer bijzondere tijdelijke omstandigheden, heeft de Javasche Bank het toch tot haar plicht gerekend ook voor de exceptioneel hooge obligo's de metaaldekking op minstens 40 % te handhaven, voor zoover zij daartoe in staat zou zijn zonder andere algemeene belangen te schaden.

De goudpolitiek der oorlogvoerende landen maakte de vervulling van dezen plicht zeer zwaar. Aangezien de Javasche Bank niet wenschte te transigeeren met het beginsel dat het goud haar terstond en in vollen eigendom moest geleverd worden, zoodat transacties tot gegarandeerde levering van goud na den oorlog, zooals met andere landen afgesloten werden, door haar niet aanvaard zijn, was het nagenoeg onmogelijk van de voornaamste landen goud te betrekken. Toch is het in bepaalde gevallen mogen gelukken partijen goud voor de Javasche Bank in vol eigendom geëarmarkt te krijgen en ook om verschepingen naar Indië te doen plaats hebben. Doch in het algemeen hielden de oorlogvoerende Mogendheden vast aan hare goudpolitiek om haren goudvoorraad geheel te bestemmen voor de financiering van den oorlog en voor den onderlingen handel en niet voor het neutrale buitenland, hoezeer de stand der betalingsbalans afgifte van goud ook had kunnen motiveeren. In deze omstandigheden was het te waardeeren dat de Indische Mijnbouw Maatschappijen behoudens een enkele uitzondering bleven voortgaan hun bullion **vrijwillig** ter beschikking van de circulatiebank te stellen, waartoe ook overal

in het buitenland de mijnen **verplicht** moesten overgaan. Een regelmatige en niet onbelangrijke versterking van den metaalvoorraad is daarvan het gevolg geweest, terwijl het aan den anderen kant voor de Mijnbouwmaatschappijen ongetwijfeld een voordeel is geweest dat zij van een ongestoorden voortgang van het bedrijf door de mogelijkheid tot onmiddellijk realiseeren van het ongeaffineerde product verzekerd waren".

In zijn verslag wijst de President er verder op, dat het gebrek aan zilvergeld de Regeering dwingt binnenkort tot de uitgifte van klein papiergeld (muntbiljetten) van *f* 1.— en *f* 2.50 over te gaan. Hiertoe is het intusschen gekomen. Het kleine papier wordt voor rekening der Regeering door de Javasche Bank in omloop gebracht, het is ongedekt en moet slechts als noodhulp dienen, tot de normale toestanden weer ingetreden zijn. Het nieuwe papier werd in het verkeer vlot en tot een groot bedrag opgenomen; in December 1919 was reeds bijna 10 millioen gulden in omloop. De Javasche Bank heeft intusschen ook haar eigen papier circulatie uitgebreid door de uitgifte van bankbiljetten van *f* 20.—, *f* 30.— en *f* 40.—. Zonder stoornis van het economische leven zijn deze, te juister tijd getroffen nieuwe regelingen tot stand gekomen.

De grootste schuldenares der Javasche Bank op het einde van haar 91ste boekjaar was de Regeering van Nederlandsch-Indië met 85 millioen gulden. Zij heeft op de middelen der circulatiebank roekeloos beslag gelegd. Zoowel de snelheid waarmede, als het hooge bedrag waartoe deze beslaglegging geschiedde, zijn teekenend en maken het waarschijnlijk dat de behoefte aan crediet de schuldenares zelve verrast heeft. De schuld is er intusschen niet kleiner op geworden; deze heeft zich slechts in een ander kleed gestoken. Na de uitgifte der 4de leening in Juli 1919 werden de gedeponeerde schatkistbiljetten door Regeeringsschuldbrieven vervangen, welke de inschrijvers op de leening bij de Javasche Bank met een geringe marge beleenden. In werkelijkheid heeft de Javasche Bank den inschrijvers op de 4de leening ongeveer een gelijk bedrag moeten voorschieten als de Regeering haar schuldig was. De — zij het nu ook indirecte — vordering op den Staat komt verder op den Bankstaat voor onder de rekening „Beleeningen", welke daardoor zeer hoog opgeloopen is. De geldbehoefte der Regeering heeft op de positie der Javasche Bank

gedurende eenigen tijd een niet bepaald fraaien stempel gedrukt en de eerste voorstander van een zelfstandig Indisch staatscrediet, de vroegere President der Javasche Bank Mr. N. P. van den Berg, zoude zeker niet tevreden zijn geweest dit crediet in den vorm van een reuzenbeleening op staatsobligatiën bij de Javasche Bank tot stand te zien gebracht.

De Ned.-Indische financiën hangen uit het lood. De Staat leeft sterk op voorschot. De schuld in Holland en bij de Javasche Bank is, althans voor een deel, het zichtbare debetsaldo eener onvoorzichtige financieele politiek. Zeker, de Staat heeft in den oorlogstijd crisis uitgaven gehad (welke intusschen door de overschotten uit de jaren 1913|17 en door het bedrag der oorlogswinstbelasting geheel gedekt werden), zeker, eene in ontwikkeling zijnde kolonie, waarin gedurende de jaren 1909|11 zeer veel vreemd kapitaal gestoken werd, vereischt groote buitengewone uitgaven op de staatsbegrooting, maar ten slotte is het toch een ieder duidelijk geworden dat Nederlandsch-Indië in de laatste jaren — evenals andere staten — er maar op los geleefd heeft. Van eene algemeene misère, zooals in andere landen, was echter geen sprake. De particuliere kassen zijn vol, maar de staatskas is leeg. Deze tegenstelling heeft de Regeering naar 't schijnt, en wel achteraf, tot een scherpen en vaak aangevochten aanval op het uitheemsche kapitaal in de kolonie bewogen. Het probleem der Ned.-Indische financiën is op den voorgrond getreden. Het is meer een economisch dan een zuiver financieel probleem, en om het te begrijpen en de grondslagen — niet de speculatieve doch de gezonde grondslagen — voor eene gezondmaking van den huidigen toestand en eene gezonde verdere politiek te vinden, moet men zich het geheele economische samenstel van de Ned.-Indische gemeenschap goed voor oogen stellen.

Laten wij, alvorens op de algemeene vraagstukken in te gaan, eerst het standpunt beschouwen van den President der Javasche Bank tegenover de aanspraken van den staat op de middelen van de circulatiebank.

De heer Zeilinga schrijft:

„De Javasche Bank kon niet anders doen dan zonder eenige moeilijkheid in den weg te leggen aan de aanvragen van het Gouvernement voldoen. Had zij in deze tijden geweigerd om zulke groote bedragen aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor te schie-

ten, dan had zij hare plicht tegenover de gemeenschap verzaakt, al zouden daardoor misschien de belangen van enkelen beter zijn gediend geweest.

De circulatiebank toch beheert o.m. het crediet van de gemeenschap door de middelen haar door de gemeenschap verstrekt ter beschikking te houden van handel, nijverheid en industrie. Daaraan heeft de Javasche Bank ten volle voldaan tegen een lage rente, getuige het feit dat in het verslagjaar gemiddeld ruim *f* 14.500.000.— meer uitstond tegen onderpand van producten in vergelijk met het vorige jaar. Maar ook de Regeering moet op de circulatiebank kunnen rekenen, wanneer zij daartoe door de tijdsomstandigheden gedwongen, ten behoeve van de gemeenschap een beroep moet doen op de crediethulp der circulatiebank, al zal natuurlijk tusschen Regeering en circulatiebank voortdurend overleg moeten plaats hebben omtrent de hoegrootheid en den aard van het te verleenen crediet".

Dit klinkt als iets, dat van zelf spreekt, het is echter zelfbeheersching. Uit de rustige woorden valt niet af te leiden, hoe moeilijk het de directie der Javasche Bank moet gevallen zijn — reeds wegens het zich verschaffen van metaaldekking, — om de groote voorschotten aan de Regeering toe te staan. De Javasche Bank heeft, ronduit gezegd, de Ned.-Indische Regeering in 1918—19 gefinancieerd, en dat is hare taak *niet*. Dat de Javasche Bank in het algemeen belang bijgesprongen is, daarvoor moet men haar wel is waar zeer dankbaar zijn, maar op de Regeering en de gemeenschap rust eveneens de plicht, de schuld bij de Javasche Bank te doen slinken en er voor te zorgen dat zulk een opvoeren van het gouvernementsdebet bij de circulatiebank zich niet meer herhaalt.

De financiëele toestand der kolonie werd in de vergadering van den Volksraad van 14 Juli jl. besproken. Mr. J. Gerritzen, directeur der Javasche Bank, critiseerde in een belangrijke rede de financiëele politiek der Regeering. Hij kwam voor de meening op, dat ook de Regeering als een goed huisvader „de tering naar de nering" moet zetten, terwijl de vertegenwoordiger der Regeering, de Directeur van Financiën, Mr. Dr. D. Talma, zijn standpunt als volgt uiteenzette:

„Er is verschil tusschen eene particuliere huishouding en „de huishouding van openbare lichamen; bij de laatste zet „men niet de tering naar de nering maar kijkt men in de „eerste plaats naar wat men noodig heeft en brengt men „daarna de nering daarmede in overeenstemming".

De oppositie zoowel als de Regeering, waren het er intusschen over eens, dat de toestand zorgwekkend is en dat in elk geval de begrooting van den gewonen dienst moet sluiten.

Over de wijze van de inrichting van den gewonen dienst liepen de inzichten echter uiteen. Vooral legde Mr. Gerritzen er den nadruk op, dat de meerdere uitgaven der Regeering in de laatste jaren een gevolg waren van hare tegenover de inheemsche bevolking gevolgde politiek en hij betoogde dat, òf de inboorlingen voor de dekking der ten hunnen behoeve gedane meerdere uitgaven zwaarder belast, òf de uitgaven beperkt moesten worden.

De vergelijking door inkomsten en uitgaven van het jaar 1919 met 1912 toont het volgende beeld (in millioenen guldens).

	1912	1919	Vermeerdering:
Zuivere gewone inkomsten	f 179	f 283	58 %
Zuivere gewone uitgaven	„ 156½	„ 311	99 %

De wanverhouding en de vermeerdering van inkomsten en uitgaven springt in het oog.

Ongeveer de helft der inkomsten wordt door belastingen opgebracht. Hiervan wordt weer, wat de directe belastingen betreft, het grootste gedeelte, zoowel ten opzichte van het totaal-bedrag der belastingen als ten opzichte van het aandeel per hoofd, door de niet-inheemsche bevolking opgebracht. Een nauwkeurige gedetailleerde opgave van hetgeen door Inlanders en niet-Inlanders aan belasting wordt betaald, bestaat niet. Men heeft echter door eene vergelijking van de twee voornaamste bronnen van inkomsten (de inkomstenbelasting voor de Europeanen en de landelijke inkomsten voor de Inlanders) berekend, dat de belasting betaling der Europeanen hier ongeveer het 200-voudige is van die der inboorlingen; (Indische Financier van 18 Februari 1919). Voorts bewijzen de cijfers dat, terwijl de belastingbetaling der niet-inheemsche bevolking sterk progressief is, die der inheemsche bijna stationnair gebleven is. [1])

---

1) In millioenen guldens:

	1912	1919
Inkomstenbelasting (Europeanen)	f 9,198	f 16,000
Belasting o/h bedrijf (hoofdzakelijk Chineezen) . .	„ 6,647	„ 13,650
Landelijke inkomsten (inboorlingen)	„ 20,549	„ 22,439

Neemt men in annmerking dat de meerdere uitgaven der laatste jaren voor verreweg het grootste gedeelte in het belang der Inlanders zijn gedaan, (onderwijs, hygiëne enz.), dan komt men tot de juiste gevolgtrekking dat het niet-inheemsche gedeelte der bevolking van Ned.-Indië steeds zwaarder belast wordt voor de behoeften der inboorlingen, en dit nog wel bij een verhouding van 1 millioen niet-inboorlingen tot 46 millioen inboorlingen. Hierin ligt blijkbaar een onrechtvaardigheid, vooral omdat de voornaamste belastingbetaling in de kolonie, de naamlooze vennootschappen, reeds bijzonder zwaar getroffen werden, en deze onrechtvaardigheid wordt des te meer gevoeld, wijl nieuwe belastingplannen der Regeering opnieuw de Europeesche ondernemingen in Ned.-Indië, en wel voornamelijk de cultuur-ondernemingen, treffen.

Om den gewonen dienst voor 1920 kloppend te maken heeft de Regeering nieuwe belastingen voorgesteld, die 61 millioen gulden zullen moeten opbrengen. Het hoofdbestanddeel dezer belastingen vormen de uitvoerrechten op producten, in welker plaats men intusschen — althans wat de Europeesche cultuur-producten betreft — een progressieve producten-belasting heeft gesteld, waaraan de productie-kosten en de verkoopprijs ten grondslag liggen. In de *Indische Financier* van 20 Juni jl. wordt uitgerekend dat, de unificatie bij de inkomstenbelasting in aanmerking genomen, de nieuwe belastingen met ongeveer 15.7 millioen gulden op de inboorlingen en met ongeveer 46.3 millioen gulden op de niet-inboorlingen drukken zullen. Door de gedeeltelijke omzetting der uitvoerrechten in eene progressieve producten-belasting zal blijkens de begrootingscijfers de belasting der niet-inboorlingen (i.c. de Europeesche cultuurondernemingen) nog veel zwaarder worden en zal de verhouding zich nog belangrijk ten nadeele van de niet-inheemsche bevolking wijzigen. Op de basis der tegenwoordige marktprijzen wordt aangenomen dat alleen de belasting der suiker-, koffie-, thee- en tabakproductie over 1920 ƒ 118 millioen bedragen zal! De druk dezer meerdere belasting wordt nog verscherpt door het feit dat de Regeering tegelijkertijd door de voorgestelde unificatie der inkomstenbelasting de Inlanders ontheffen wil van eenige millioenen guldens aan belasting.

Sedert het schrijven van bovenstaande uiteenzetting is de Regeering intusschen nog verder gegaan. Door begrootingswijzi-

gingen werd het budget met nog ongeveer 46 milloen gulden voor blijvende uitgaven verhoogd! Ter dekking van deze uitgaven wordt op blijvende inkomsten van 43½milloen gulden alleen uit de producten-belasting van suiker, thee, tabak en koffie gerekend; verder werd de inkomstenbelasting in den vorm eener extra winstbelasting met 9 millioen gulden verhoogd. In 1920 en 1921 zal de producten-belasting nog wel een hooger bedrag opbrengen dan aangenomen is, maar om blijvend op inkomsten van 43½ millioen gulden daaruit te kunnen rekenen, moest een prijsbasis aangenomen worden, welke ver boven het normale niveau ligt. Neemt men de normale prijzen als basis aan- en welke financier mag met het oog op de ups and downs op cultuur-gebied anders doen? — dan brengt de producten-belastingen slechts *f* 11½ millioen op.

De Regeering laat de vraag onbeantwoord, waaruit het tekort van *f* 32 millioen in zoodanig geval gevonden moet worden, omdat zij die zelf niet beantwoorden kan.

De nieuwe belastingplannen hebben bij de Europeanen en vooral bij de Europeesche cultuurondernemers sterke tegenkanting gevonden. Men beschouwt die belastingplannen, en terecht, als een deel van de door de Regeering gevolgde en naar elker meening veel te ver gaande Inlander-politiek. Hier zijn wij op het punt gekomen waar het finantieele vraagstuk in het economische overgaat. De tegenstelling arbeid-kapitaal, inboorling-Europeaan, is in de laatste jaren in Ned.—Indië scherper geworden. Dit moet niet slechts aan den tijdgeest geweten worden, doch ook aan geheel concrete verhoudingen en gebeurtenissen, welke tot belangen-strijd, wrijvingen en scheuring geleid hebben. De duurte, welke de huishouding der inheemsche bevolking zwaar treft, en de gunstige conjunctuur der Europeesche cultuurondernemingen, de schijnbaar tegenstrijdige belangen der inboorlingen en Europeanen bij de suikercultuur en nog vele andere zaken hebben conflicten teweeg gebracht, welke door het noodige onverstand van beide zijden nog verscherpt werden. De partijen staan scherp tegenover elkaar. De leiders der Inlandsche beweging en de sociaaldemocraten eischen van de cultures alles en zouden het liefst de geheele Europeesche cultuur-industrie op de modernste wijze socialiseeren, een plan dat in een land waar het welslagen eener onderneming meer dan elders van de persoonlijkheid afhangt, eene

utopie is. Daartegenover voelen de planters met hunne stijgende tantièmes zich meer en meer als heer en meester en de leiders der groote cultuur-maatschappijen — vooral ook in Holland, — worden groot-kapitalisten, die de massa vijandig gezind zijn, die in hunne afzondering onbekend zijn met den toestand en niet inzien wat hunne ondernemingen werkelijk noodig hebben. Het laatste jaarverslag der Handelsvereeniging Amsterdam levert hiervoor een bewijs op. Daartusschen staat de Regeering en op haar rust de verantwoordelijke plicht, niet beïnvloed door de magneten van haat en liefde, den juisten koers uit te sturen. De wrijving tusschen arbeid en kapitaal, Inlanders en Europeanen, is geen particuliere aangelegenheid; zij raakt het algemeen belang en de grondslagen der Nederlandsche heerschappij in Indië. Evenals tot deze grondslagen eenerzijds behoort het vertrouwen der inheemsche bevolking in de Regeering, zoo vormen anderzijds de talrijke en wel meest Nederlandsche ondernemers, in het bijzonder de cultuurondernemers, een sterken steun voor de Nederlandsche heerschappij in Indië, en het is deswege de taak der Regeering er voor te zorgen dat deze fundamenten niet ondermijnd worden.

In het ondervolgende zal getracht worden zonder vooringenomenheid de vraag uiteen te zetten in hoeverre het billijk en noodig is dat de Europeesche ondernemingen in de kolonie met bijzondere praestaties in het belang der inboorlingen belast worden. Daarbij aansluitend zullen dan de daaruit voortvloeiende gevolgtrekkingen behandeld worden, in het bijzonder ook met het oog op de mogelijkheid eener belastinghervorming.

De breede basis van het grootcultuurbedrijf in Ned.-Indië wordt gevormd door de vruchtbaarheid van den bodem, de gunstige klimatologische omstandigheden, ruime en goedkoope arbeidskrachten en de Europeesche leiding. Vooral het gemakkelijk verkrijgen van handarbeiders geeft aan Ned.-Indië een grooten voorsprong. Wel is waar vertoonen andere tropische landen gelijke vruchtbaarheid, doch geen enkel kan zulk eene bevolkingsdichtheid met zulk een lagen levensstandaard wijzen als Java. Alleen de gunstige toestand op het gebied van werkkrachten maakte op Java het ontstaan en voortbestaan der suikercultuur mogelijk, welke onder veel ongunstiger cultureele voorwaarden werkt dan bv. op Cuba. Evenals de Europeesche cultuurondernemer met alle

middelen er naar streeft de vruchtbaarheid van den bodem te behouden en zelfs te verhoogen, zoo moet het hem er veel — en zelfs nog veel meer — aan gelegen zijn de gunstige arbeidsverhoudingen te bestendigen. Met het betalen van een laag loon aan den Inlander is voor hem de kwestie nog niet opgelost, doch hij moet, verder ziende, er toe bijdragen dat het aanbod van goedkoope arbeidskrachten met de toenemende vraag en de toenemende eischen gelijken tred houdt. Dit zijn zuivere egoïstische en materieele overwegingen. Maar ook de ethiek wijst, zij het ook op andere gronden, in precies dezelfde richting. Zij ziet enkel in de loonbetaling den plicht van den Europeeschen ondernemer jegens den Inlander niet vervuld, daar alle elementen voor eene billijke loonvorming ontbreken. De loonen zijn hier slechts op een bestaansminimum berekend, en vaak maken zij niet eens een minimum-bestaan mogelijk. Tegenover den georganiseerden kapitaalkrachtigen Europeaan staat de groote massa van ongeorganiseerde, arme en onverschillige inboorlingen, die van de hand in den tand leven, vrijwel weerloos. De krachtige positie van den Europeaan doet zich vaak alleen daarom niet te volle en onbarmhartig gelden, omdat de sterk toegenomen vraag naar arbeidskrachten de Europeanen tot tegemoetkoming hunnerzijds noopt. Waar echter vraag en aanbod elkaar dekken, zien wij de loonen op hun laagste punt staan. De practijk heeft eveneens bewezen dat aansluiting der plantersloonen ook in streken met matige bevolkingsdichtheid de loonen naar beneden kan werken. De loonstandaard richt zich inderdaad naar de primitieve levensvoorwaarden.

Waar het loon niet naar de praestatie afgemeten wordt doch de economische achterlijkheid der inheemsche bevolkingsgroep in zekere mate tot uitgangspunt heeft, daar eischt de ethiek dat een vergelijk getroffen wordt en dat de ondernemer, zoo hij ertoe in staat is, de bijdrage tot de huishouding der Inlandsche maatschappij bekostigt, tot het betalen waarvan de inheemsche loonarbeider zelf niet in staat is.

In de plaats van zulk eene bijdrage kan niet eene loonsverhooging der inboorlingen of, zooals reeds vergeefs beproefd is, hun participatie in de winst komen. Daarmede wordt niet anders bereikt dan eene stijging van den levensstandaard bij gelijktijdige vermindering der arbeidspraestatie. De psyche van den Inlander is zoo oneconomisch dat alles, wat hij meer krijgt dan hetgeen

hij voor zijn levensonderhoud behoeft, uit den booze is. Een meerder loon of een winstaandeel dat zijn bestaansminimum overschrijdt, vloeit hem tusschen de vingers weg voor spel en beuzelachtigheden. Den inboorling ontbreekt de zin tot sparen, den Westerling eigen; hem ontbreekt de sterke drang van eerzucht en zuinigheid. Europeesche begrippen staan op dit terrein met de beenen in de lucht. De voorname plaats, welke de spaarkassen in het Europeesche economische leven innemen, wordt hier door de pandhuizen aangevuld, en het is doelloos hier met Europeesche onderstellingen en gevolgtrekkingen te willen werken. Ook de poging om de praestatie van de inboorlingen te doen stijgen door premiën of door kunstmatige verhooging zijner levensbehoeften, faalt meestal en leidt vooral in het laatste geval tot eene nutteloze opdrijving van den levensstandaard. Op de arbeidspraestatie zijn eene goede behandeling van den inboorling en eene hem passende soort van arbeid van grooter invloed dan het loon. De mate van arbeidspraestatie van den Inlander wordt inderdaad slechts door zijne behoeften (vrije arbeiders) of door drang (contractanten) bepaald. De uitspraak van den landbouwleeraar M. B. Smits: „De Inlander vindt welstand gelegen in het feit, zijn arbeid tot het noodigste te beperken", is volkomen waar. Doch inplaats van deze uitspraak tot eene, vaak geringschattende critiek op de inboorlingen aan te wenden, moet men de waarheid die daarin schuilt, diepzinniger opvatten en met den toestand, zooals die nu eenmaal is, rekening houden.

Du Bus en Van den Bosch waren reeds bijna honderd jaren geleden zich, zoowel van de psyche der inboorlingen en van hun uiterst gering praestatievermogen, als van de daaruit voortvloeiende gevolgen beter bewust dan menige Europeaan van heden. Beiden wisten dat de Inlander uit eigen aandrang niets meer voortbrengen zal dan wat hij voor eigen gebruik noodig heeft; zij waren het slechts daarover oneens op welke wijze de arbeidskracht der inboorlingen het best tot meer effect zou worden gebracht. Du Bus zag het middel in het vrije Europeesche landbouwbedrijf; van den Bosch echter maakte, met juiste erkenning van de heilzame uitwerking van den dwang op den aard der inboorlingen, den staat tot cultuurondernemer. Zijn cultuurstelsel had ten doel de economische productiviteit der kolonie te verhoogen met gelijktijdige verschaffing van zekerheid van het bestaansmini-

mum der inboorlingen; het was, trots alle hardheid, een stap voorwaarts bij het oude stelsel van contingenten en contributies en het was in beginsel inderdaad humaner dan het tegenwoordige grootlandbouwbedrijf, daar het middels het plantloon het bestaansminimum vaststelde en waarborgde. Uit het cultuurstelsel is ten slotte het vrije Europeesche landbouwbedrijf voortgekomen, waarnaar Du Bus gestreefd had en van welks beteekenis hij zeide: „Naast de schijnbare macht der Javaansche grooten moet een ander sterk belang geschapen worden, dat eenerzijds van de veronderstelling van het voortbestaan onzer heerschappij uitgaat en dat anderzijds onafscheidelijk met de belangen der bevolking samengevlochten is, een belang, dat in staat is alle bestaande belangen met zich en daardoor met onze heerschappij vast te koppelen. Dit belang wordt geschapen door landbezit aan Europeanen toe te kennen, door den Europeeschen landbouw". De voorspelling van Du Bus is uitgekomen. Door den Europeeschen landbouw zijn de belangen van Inlander en Europeaan ten nauwste samengevlochten, en die landbouw is nu, met zijn geheel overwegend Nederlandsch karakter, gelijk gezegd, een krachtige pijler der Nederlandsche heerschappij in Indië.

Men doet goed zich ook de historische ontwikkeling bij de beoordeeling der tegenwoordige vraagstukken voor oogen te stellen. Onder het cultuurstelsel kwam, hetgeen de inboorling meer dan zijn plantloon produceerde, aan den staat, die tot de verdere zorg voor het welzijn der inboorlingen verplicht was; heden vervalt de bonus aan den Europeeschen landbouw, voor wien zulk eene verplichting niet bestaat. Wel draagt de Europeesche landbouw door de betaling der belastingen tot het algemeen welzijn en daardoor ook tot het welzijn der inboorlingen bij; wel geeft de Europeesche landbouw ook indirect — als nevenverschijnsel zijner werkzaamheid, — door irrigatie, wegenaanleg en arbeidsgelegenheid eene niet te onderschatten bijdrage, maar de erkenning van *plicht* tot bijdragen op de door ons uiteengezette gronden, is tot vele Europeesche ondernemers nog zeer weinig doorgedrongen. Deze plicht tot bijdragen bestaat. Wil men den inboorling opheffen en krachtig maken, dan moet die plicht vervuld worden. En juist het krachtig maken van het inheemsche volk (ook wat de toename in zielental betreft) ligt, afgezien van alle ethische overwegingen, in het welbegrepen belang der Euro-

peesche ondernemingen. Het vorenstaande heeft geenszins ten doel de enorme praestaties der Europeesche leiders op landbouwgebied in de schaduw te stellen. In geenen deele. Het doel is, de structuur van het grootlandbouwbedrijf bloot te leggen en juist de Europeesche leiders — ook in hun eigen belang — tot het begrijpen van de teekenen des tijds op te wekken, want het welvaren en de versterking van de inheemsche bevolking is rechtstreeks in het belang van hun bedrijf ten einde goedkoope en willige arbeidskrachten te blijven verkrijgen.

Het is merkwaardig hoe doof en overstandig een deel der ondernemers zich voor de eischen des tijds houdt. In dit tijdschrift [1]) werd eenige jaren geleden op het gemis eener verkoopsorganisatie voor de Javasuiker-cultuur gewezen en er werd betoogd welk groot belang de Javasuiker-cultuur bij zulk eene organisatie zou hebben. Deze organisatie is sindsdien tot stand gekomen, maar niet tengevolge van een krachtig, vrij besluit; eerst de nood en het initiatief der Regeering hebben haar doen ontstaan en hebben om zoo te zeggen de Javasuikercultuur tegen haar wil tot de schepping der organisatie gebracht. De „Vereenigde Javasuiker Producenten" hebben gedurende het 1½ jaar van hun bestaan schitterend gewerkt, en het mooiste compliment, dat men hun leiders maken kan, is hun eigen succes. Heden gaat het echter niet om bescherming van den verkoop doch om bescherming van de productie.

De productie verkeert in gevaar. Het aan inheemsche arbeidskrachten uit te keeren loon vormt een wezenlijk en in vele gevallen zelfs het grootste bestanddeel van de productiekosten der cultuurondernemingen in Ned.-Indië. Bij de suiker berekende Prinsen Geerlings dat ongeveer 50 % der productiekosten (met inbegrip van grondhuur) uit betalingen in geld aan de inheemsche bevolking bestaat. Eene analyse der productiekosten van thee, caoutchouc, koffie en tabak zou een nog hooger percentage van het aan haar uitbetaalde arbeidsloon aantoonen. En juist deze stabiliteit van het arbeidsloon op eene lage basis wordt door de ontwikkeling der omstandigheden en door den strijd tusschen arbeid en kapitaal, Europeaan en Inlander, bedreigd. De Europeesche cultures staan en vallen met het arbeidersvraagstuk. Dit vraagstuk is echter au fond geen loonvraag, doch een sociaal probleem. Met volle erkenning

[1]) Koloniale Studiën, 1e jaargang, blz. 92 e.v.

van dit feit moeten de Europeesche ondernemers alles doen *om door garantie van de zeker bescheiden levensvoorwaarden der inboorlingen en door het treffen bovendien van sociale maatregelen eene vermeerdering en versterking der inheëmsche bevolking te bewerken.* Hierdoor wordt tevens een verzoenend element in het leven geroepen en het gevolg zal zijn dat het belangrijke doel, waarop alle inspanning der ondernemers gericht moet zijn, bereikt wordt, n.l. het behoud van goedkoope arbeidskracht.

De Regeering heeft eene arbeidsenquête bevolen. Ware het niet beter geweest, indien de Europeesche ondernemers zelve in hun eigen belang eens een grondig onderzoek ondernomen hadden? Ware het niet verstandiger, indien de planters, in stede van de niet alle even schrandere 164 vragen der Regeering te critiseeren en in stede van in hunne vergaderingen politieke redevoeringen te houden, er rustig over nadachten, wat hunnerzijds gedaan zou kunnen worden om de klove tusschen Europeaan en Inlander, tusschen arbeid en kapitaal, te dempen? Het schijnt dat dezelfde ondernemer, die met teedere zorg over zijn plantmateriaal waakt, die ter bestrijding van plagen en ziekten in zijn tuin de beste middelen aanwendt, geen oog, hart en verstand heeft waar het geldt de vaak verzwakte en in lompen gekleede Inlandsche bevolking; het schijnt dat hij niet begrijpt dat de verwaarloozing van dezen voornaamsten factor van zijn eigen bedrijf, dat deze ellende ten slotte hem zelven betreft. Ook de B. B.- ambtenaren, althans een gedeelte van hen, zijn hun traditie ontrouw geworden en houden zich steeds meer met de politiek dan met het practische Christendom onledig. Vroeger beschouwde het B.B. korps het beschermen van den zwakken Inlander tegen een planter als een deel van zijn ambtsplicht en de planters van vroeger zeiden schertsend: „controleurs en karbouwen zijn de natuurlijke vijanden van de planters". Tegenwoordig zien wij de B.B.-ambtenaren veelal aan de zijde van den planter. Het schijnt dat de Inlandsche leidslieden niet slechts de massa hunner aanhangers maar ook hunne tegenstanders verblinden..

Welke directe bijdragen werden door de Europeesche ondernemers tot dusver voor de huishouding der inbooorlingen geleverd? Op de buitenbezittingen heeft de contractant behalve het minimumloon bepaalde verplichtingen met betrekking tot het levensonder-

houd der inheemsche arbeiders (rijstlevering voor een bepaalden prijs, woningbouw en geneeskundige behandeling) als voorwaarden opgelegd, verplichtingen, welker zegeningen de Europeesche ondernemers ginds heden *met* hunne arbeiders deelen. Het uitschot van Java's bevolking, dat naar de buitenbezittingen heentoog, is, dank zij deze verplichtingen, in den loop der tijden een gezonde, krachtige arbeidersbevolking geworden. Dit voorbeeld is een bewijs voor ons betoog. Op Java hebben de ondernemers slechts dan hulp verleend, wanneer zulks noodig was om te kunnen ontginnen in streken met schrale bevolking. Maar in de bevolkingscentra van Java, vooral in Midden- en Oost-Java, heeft de Europeesche ondernemer naar de inboorlingen nauwelijks een vinger uitgestoken. Daar laat hij de nooddruft voor zich werken. In de streken, waar de suiker het goedkoopst geproduceerd wordt, wordt ook de grootste roofbouw aan de bevolking gepleegd, en de Regeering moet, om de orde te handhaven, heden de noodige bajonetten ter beschikking stellen. Bij de suikercultuur zijn de toestanden treuriger dan elders en in hare kringen vindt men dan ook een minimum van goede verstandhouding. Wel gevoelt de suikercultuur den golfslag van den tijd; haar Europeesch personeel is georganiseerd en stelt zijn eischen; de niet georganiseerde Inlandsche arbeiders staken hier en daar en begaan buitensporigheden. Doch typisch is de wijze, waarop de toonaangevende personen in de suikerwereld zich tegenover beide groepen plaatsen; de eischen van het georganiseerde Europeesche personeel worden onderzoekt en men is bereid aan de wenschen van dat personeel door de vaststelling van een eenheidscontract zeer ver tegemoet te komen; de niet georganiseerde inheemsche arbeiders beantwoordt men echter door de oprichting van weerstandsvereenigingen voor eene eventueel uitbrekende staking. Deze en nog vele andere zaken moeten verbittering wekken vooral ook omdat de domme Kromo een duister idee heeft van de schatten, welke de suikercultuur uit zijne aardkluiten haalt, schatten, aan welker verkrijging hij voor de helft heeft medegewerkt, doch in welker voordeel hij, althans op zichtbare wijze, niet deelt. Juist de suikercultuur moet zich aan den „goodwill" der inheemsche bevolking veel gelegen laten liggen. Haar bezitstitel staat op den lossen bodem der ingehuurde gronden en de voornaamste moeilijkheden, waartegenover zij staat,

worden door de oprichting der veldpolitie niet opgeheven. Zij moet juist haren glanstijd benutten om populair te worden instede van krenterig te zijn, en zij moet met alle macht trachten zich, bij wijze van tegengeschenk voor bijzondere verplichtingen harerzijds, te verzekeren van een eenvoudiger en sterker recht op den grond. Aan eenig succes in deze richting valt evenwel niet te denken, zoolang de leiders der suikercultuur hun plicht jegens de huishouding der Inlandsche maatschappij niet erkend hebben.

Men zou ter beperking van den hier betoogden plicht kunnen aanvoeren, dat het aantal arbeiders, die in het Europeesche cultuurbedrijf werkzaam zijn, slechts een klein gedeelte der geheele bevolking van Ned.-Indië uitmaakt, en dat daarom voor de verplichting tot meerdere betaling (bijdrage) slechts ten behoeve van dit gedeelte gestreden zoude kunnen worden. Dit is echter niet juist. Het is de geheele bevolking van Ned.-Indië waaruit het grootcultuurbedrijf zijne arbeiders betrekt. Niet in de koeliepondok, doch in de dessa welt de bron der levenskracht. Bovendien is de Javansche landbouwer degeen, die voor een goedkoope levensmiddelenmarkt zorgt en daardoor is hij een hoofdfactor voor een goedkoopen levensstandaard. Een gedeelte der arbeiders is overigens loonarbeider en zelf landbouwer tegelijk. Het aantal inboorlingen die in het grootcultuurbedrijf werkzaam zijn, is nooit nauwkeurig bepaald geworden en dit zou ook bezwaarlijk gaan, daar het telken jare verandert. Doch een onderzoek zou aantoonen, dat het groot-cultuurbedrijf zeer diep in het volksleven ingrijpt en dat het aantal van hen, die van het groot-cultuurbedrijf bestaan, veel grooter is dan algemeen gedacht wordt. Men moet tot hen niet slechts de op de ondernemingen werkende mannen, vrouwen en kinderen rekenen, doch ook alle inboorlingen, die indirect door het groot-cultuurbedrijf bezigheid vinden, tot wie de inheemsche landbouwers en de massa van vervoer- en havenarbeiders behooren. Eerst de Europeesche cultures hebben hier in de plaats van de productenhuishouding de geldhuishouding met al wat daaraan annex is gebracht.

Verder zal de eisch gesteld kunnen worden dat ook de inheemsche landbouwer met grootere betalingen ten behoeve van het algemeen worde belast. De Inlander wordt echter naar verhouding tot zijne krachten reeds zwaar belast. Zijne bijdrage in de

huishouding zijner eigen samenleving is gering. Maar deze geringheid is een feit dat sinds eeuwen bestaat en waaraan geen wereldverbeterende theorie iets vermag te veranderen. De verklaring ligt in de eigenaardigheid van den inboorling en van de inheemsche huishouding. Reeds bijna honderd jaren geleden schreef Du Bus: „Eene ontwikkeling van den Inlandschen landbouw is met het oog op de in Javaansche maatschappij heerschende toestanden onmogelijk; zij wordt door de economische eenvormigheid, door het communaal grondbezit en door het gebrek aan kapitaal tegengehouden". En in Juli van het vorig jaar zeide de kenner van den Inlander de heer T. Ottolander in een plantersvergadering te Malang bij de bespreking van zijn voorstel om „Rijsthoeven" op te richten: „De ervaring heeft geleerd, dat het „practisch onmogelijk is eene verbeterde padicultuurwijze bij den „Inlander ingang te doen vinden aangezien deze zich veel te veel „vasthoudt aan de oude cultuurmethode der Javanen die reeds eeuwen in gebruik is en waarvan hij geheel doordrongen is". Du Bus maakte voor het schoone eiland Java, ingeval het Europeesche initiatief uitgeschakeld en de Javaan in het economische leven geheel aan zich zelven overgelaten zou worden de volgende prognose:

„Java's toekomst kan in deze omstandigheden gemakkelijk voor„speld worden: de bevolking zal, zij 't ook langzaam toenemen. De „ontginning der nog ongecultiveerde gronden zal zich nog lang„zamer voltrekken; en wanneer dan na langen tijd alle land op „Java opengelegd en bebouwd is, zal over het geheele eiland „precies dezelfde bevolking verdeeld zijn, welke heden een gedeelte „daarvan bewoont en bebouwt; eene bevolking die eng samen„gedrongen uit ettelijke millioenen pachters van heele, halve en „vierde morgens lands zal bestaan, van wie een ieder slechts „plant om in zijne noodige voeding te voorzien, een ieder slechts „rijst plant, een ieder voor het loon van een daglooner zich af„slooft, een ieder slechts datgene verteert, wat zijn stukje gronds „hem na betaling der landrente nog laat; eene bevolking in één „woord, die de Regeering ½, ¼ of ¾ harer rijstoogsten afdragen „zal, doch die aan den handel, den uitvoer, niet meer leveren zal „dan nu, die van de voortbrengselen onzer industrie niet meer „opnemen zal dan hij nu opneemt en die in den engen kring, „welke de maatschappelijke inrichtingen harer welvaart en ont-

„wikkeling trekken, onbekend met zoovele genietingen en op-
„wekkingen des levens en niet in staat hiervan te genieten, het
„schoone Java economisch op zulk eene wijze zal inrichten, dat
„het uitgesloten is dat dit bezit voor den handel, de industrie en
„den voorspoed van het moederland van eenige grootere beteeke-
„nis wordt dan het nu is" ....

Dank zij de Europeesche leiding en den Europeeschen durf geeft Java nu na bijna 100 jaren een geheel ander beeld te zien! Vloten zijn nauwelijks voldoende om de producten te bevatten welke uit Java's wonderbaren bodem jaar op jaar in het zonlicht rijpen! Maar het karakter en de landbouw van den inboorling zijn nog niet veranderd. De Inlander is het armzalige maar ook het onveranderlijke element gebleven. Onverschilligheid op economisch gebied is de diep gewortelde karaktertrek van het Javaansche volk; deze eigenschap is de oorzaak van de rustige levenswijze en van de ondergeschiktheid, welke den Javaan tot een goedkoope en gewillige arbeidskracht maakt. Zooals de Javaan is, met zijne vele overgeërfde gebreken en deugden, is hij de duizendvoudige arbeidskracht welke de Europeaan in den tropischen landbouw noodig heeft. Juist door hunne sterk uiteenloopende geaardheid vullen de Europeaan en de Javaan elkaar op de gelukkigste wijze aan en die Europeanen, die geringschattend over de arbeidsprestatie van den Javaan spreken, moesten eens over de waarheid nadenken dat, evenals zoovele andere dingen, ook de arbeidskracht in de tropen ons in een anderen vorm tegemoet treedt dan in de noordelijke streken.

In geen kolonie ter wereld vindt men op gelijke wijze als in Ned.-Indië een numeriek sterke doch kwalitatief zwakke inheemsche bevolking en een kwalitatief sterke doch numeriek zwakke groep van vreemde ondernemers bij elkaar. Dat de inboorlingen de zwakkere partij vormen is reeds door de agrarische wetgeving gesanctionneerd, waardoor den Europeeschen ondernemer groote beperkingen opgelegd zijn. Van dezelfde gedachte, welke destijds den wetgever leidde, moet men heden, na 50 jaren van verdere ontwikkeling nog steeds uitgaan. De sociale maatregelen, welke — omdat zij te ver gedreven worden — in Europa den zin tot sparen verzwakten en den individueel sterken arbeider onmondig maakten, zijn hier tegenover dit psychisch-zwakker tropisch volk noodig en plichtmatig. Uit kracht derzelfde argumentatie, waar-

mede wij de noodzakelijkheid van eene bijdrage der Europeesche ondernemingen aan de huishouding der Inlandsche maatschappij trachten te bewijzen, vloeit met logische konsekwentie voort dat de inboorling geen recht mag hebben over de bijdrage te beschikken. Het recht van beschikking daarover komt, evenals het beschikkingsrecht over elke andere belasting, uitsluitend toe aan de Regeering en die verplichting tot bijdragen biedt wellicht de mogelijkheid tot eene belastinghervorming.

Wanneer men tegenwoordig in Ned.-Indië voor de rechten der inboorlingen optreedt, dan wordt men in Europeesche kringen allicht voor een zwakkeling aangezien. De Regeering is daaraan niet onschuldig. Hare ethische politiek is in omgekeerde richting precies even verkeerd gegaan als de heerschersmoraal van verscheidene groot-kapitalisten. Bij de Regeering overschatting, bij het groot-kapitaal onderschatting van het inheemsche element en zijne vatbaarheid voor ontwikkeling. De Regeering wil bovendien in Europeesch tempo vooruit. Zoo ergens, dan is het in de tropen dat men tijd en geduld noodig heeft. De hier in betrekkelijk korten tijd ontstane groot kapitalistische scheppingen die wellicht op menigen regeeringsman bekorend werken, kunnen geen maatstaf zijn voor de ontwikkelingsmogelijkheden van het inheemsche volk. De Javaan werd door de grootte en het grootsche van die scheppingen niet getroffen en is koelie gebleven. De noodzakelijkheid van sociale zorg op zich zelf sluit zelfs een snellen opmarsch bepaald uit. Slechts langzaam — zoo al — kunnen de gewichten, die sedert eeuwen aan het Javaansche volk hangen, lichter gemaakt worden. Wie anders wil, sticht onheil en benadeelt zich zelf en anderen.

„.... and a tombestone white
is the end of the fight
of the man who tried
to hustle the East",

schrijft Hugh Clifford ergens in zijn „East Coast Etchings". Eene Regeering die, hoewel met den besten wil bezield, zich in een stormloop over de uiterlijke en innerlijke hinderpalen wil heenzetten, zal haar eigen graf delven. Financieel zal de misrekening zich in dezer voege toonen dat eene toenemende kloof tusschen inkomsten en uitgaven ontstaat dat de eischen van den staat de draagkracht der kolonie te boven gaan en dat de hoog opge-

schroefde belastingen ten slotte eene verdere economische ontwikkeling der kolonie beletten.

De schaduw van zulk een politiek is reeds over Ned.-Indië gevallen. Hier doet zich verder de merkwaardige omstandigheid voor dat, omdat de grens van belastbaarheid der inboorlingen bereikt schijnt, alle verdere lasten eenvoudig op de niet-inboorlingen in den vorm van nieuwe belastingen of belastingverhoogingen afgewenteld worden. Juist bij het door ons ingenomen standpunt van de verplichting tot bijdrage der Europeesche ondernemingen ten behoeve der inheemsche huishouding is het eéne onafwijsbare voorwaarde dat de hoogte der totale belastingen (met inbegrip van den plicht tot bijdrage) niet willekeurig door de stijging van het budget, maar enkel en alleen door de draagkracht der niet-inboorlingen, en wel in het bijzonder der landbouwondernemingen bepaald wordt, met andere woorden: dat de tering naar de nering gezet wordt. Zeer zeker schatten wij hierbij de „tering" hooger dan gewoonlijk geschiedt en wij erkennen ronduit den plicht tot bijdrage der Europeesche ondernemingen voor de inheemsche huishouding. Het spreekt echter van zelf dat de draagkracht niet tot het uiterste mag worden belast. Er moet steeds eene reserve voor kritieke tijden blijven en de uitzichten op goede winst moeten voor den ondernemer steeds blijven bestaan.

Ook de finantieele politiek is de kunst van het mogelijke en hare eerste taak is de draagkracht der fundamenten vast te stellen, waarop zij haar gebouw opricht. De draagkracht der fundamenten beteekent in de gegeven omstandigheden de draagkracht der Europeesche ondernemingen en wel in het bijzonder der landbouwondernemingen. Men heeft zich tot dusver er toe bepaald de draagkracht uit de winst af te leiden en de belasting hoofdzakelijk op de winst de baseeren. Dat is in velerlei opzicht verkeerd. Vooreerst is de winst geen maatstaf waarop men zich altijd verlaten kan ter beoordeeling van de draagkracht; in de tweede plaats is eene winstbelasting eene zeer onbestendige en onzekere inkomst, en in de derde plaats vernietigt een overmatige winstbelasting, vooral eene sterk progressieve belasting, den ondernemingslust. Ten aanzien van punt 1 zij opgemerkt, dat het kapitaal der landbouwondernemingen en in het bijzonder der oudste en meest rendabele ondernemingen in den regel in geen ver-

houding tot de werkelijke waarde van het bezit staat. Het maatschappelijk kapitaal is in den regel belangrijk kleiner dan de effectieve waarde der onderneming. Dat komt eensdeels door de zeer lofwaardige balans-politiek der Ned.-Indische vennootschappen, die het systeem van groote afschrijvingen en reserves volgen, en anderdeels door de in den loop der tijden ontstane waardevermeerdering. Het ware onbillijk en een slechte belasting voor het door de vennootschappen gevolgde soliede stelsel, zoo men de draagkracht wil gaan afleiden uit de verhouding van de winst tot het (te kleine) maatschappelijk kapitaal.

Wat punt 2 betreft, is het deelen in de winst door de Regeering bij landbouwondernemingen een zeer onzekere factor, en wij geraken op het hellende vlak eener zeer gevaarlijke, speculatieve finantieele politiek, wanneer dit deelen in de winst gelijk het nu — ook door de producten-belasting welke een zuiver deelen in de winst is — geschiedt, zich steeds meer tot een hoofdbron van staatsinkomsten ontwikkelt. Wanneer deze bron, zij het slechts tijdelijk ophoudt te vloeien, wat dan? Eene te zware winstbelasting — dit is het derde punt — vernietigt den lust tot verdienen. Risico en winstkans moeten samengaan. Wanneer de winstkans sterk besnoeid wordt, is er niemand meer die het risico aanvaardt. De bekoring der kans is het elixir der scheppende kracht. Een ondernemer zal liever van meet af aan — op gelijke basis als anderen — bepaalde, vaste en overzienbare verplichtingen jegens den staat aanvaarden, dan zich na jaren van zorgen en moeizamen arbeid door de Regeering progressief te laten afslachten. Wie de bekoring der winstkans verstoort, verstopt vooral in dit land, zoo rijk aan ontberingen voor den Europeaan, de bron van het frissche, economische leven. Een te ver gedreven progressieve winstbelasting zal ten slotte dezelfde doodende uitwerking hebben als vroeger het handelsmonopolie.

De draagkracht der landbouwondernemingen moet onzes inziens niet uitsluitend uit de winst afgeleid worden, maar *de draagkracht moet in de eerste plaats beoordeeld worden naar de concurrentiekracht* der Ned.-Indische ondernemingen, vergeleken met gelijke ondernemingen buiten Ned.-Indië. De Ned.-Indische ondernemingen werken voor de wereldmarkt. Daar hebben zij met gelijke producten van andere landen te concurreeren. Hare concurrentiekracht is voor haar eene levensvoorwaarde. *Zonder de*

winstbelasting te laten vallen maar met het doel haar binnen redelijke grenzen terug te brengen en de door den staat gevorderde belasting zoo veel mogelijk in vaste uitkeeringen te consolideeren, komt het er vooral op aan om de concurrentiekracht der Indische ondernemingen uit te vorschen, en de vraag te beantwoorden of de op deze basis vastgestelde draagkracht der ondernemingen voldoende is voor eene uitkeering (onafhankelijk van de wisselende winsten). In deze uitkeering zouden wij, meer dan in eene winstbelasting, de moreel gerechtvaardigde bijdrage der Europeesche ondernemingen tot de huishouding der Inlandsche samenleving willen zien, want deze uitkeering wordt inderdaad slechts door de goedkoope, inheemsche arbeidskracht mogelijk gemaakt.

De concurrentiekracht, bij gelijke kwaliteit, op den kostprijs gebaseerd in verband met het aangewende kapitaal. Het is dus zaak de kostprijs en het benoodigde kapitaal in Ned.-Indië te vergelijken met dezelfde factoren in de concurreerende landen. Men kan van beide factoren wel een gemiddelde berekenen voor de verschillende in het grootcultuurbedrijf in verschillende landen verkregen producten. Voor de uitkeering zelve moet natuurlijk de individueele kostprijs in aanmerking worden genomen, zooals dit ook bij de productie-belasting het geval is.

Reeds eene ruwe vergelijking tusschen de productie kosten hier en in andere landen toont de gunstige positie aan waarin Ned.-Indië verkeert en deze biedt de mogelijkheid van eene vaste belasting (die de voornaamste belasting worden moet) zonder op de concurrentiekracht van nadeeligen invloed te zijn. Wij zullen ons echter van een diepergaande behandeling dezer materie, die buiten het bestek dezer algemeene beschouwing ligt, onthouden, doch enkele andere punten aanroeren, die in dezelfde lijn liggen.

Wanneer men de productiekosten der verschillende ondernemingen voor een en hetzelfde product binnen Ned.-Indië vergelijkt, vindt men punten van wezenlijk onderscheid. Deze punten van onderscheid zijn vooral groot bij vergelijking van de buitenbezittingen met Java. Analyseert men de productiekosten, dan krijgt men als resultaat dat de uitgaven voor de inheemsche arbeiders — bij ongeveer gelijke loonen — op de buitenbezittingen belangrijk hooger zijn dan op Java. De reden hiervan ligt in het feit dat de op de buitenbezittingen met contractanten werkende ondernemingen door de Regeering verplicht worden tot buiten-

gewone praestaties (hospitaal, woningbouw en rijstlevering voor bepaalden prijs), welke op Java met zijne vrije arbeiders niet bestaan. In deze buitengewone praestaties zien wij, gelijk gezegd, het eerste practische begin der verwezenlijking van het door ons behandelde bijdrage-beginsel, en wij zien daarin tevens het bewijs dat deze praestaties — zoo lang zij niet overdreven worden, — op de concurrentiekracht van geen nadeeligen invloed zijn. Anderzijds beteekent die eenzijdige eisch tot extra-praestatie (uitsluitend voor de buitenbezittingen) eene onrechtvaardigheid en wordt daardoor aangetoond, dat de den Europeeschen cultuurondernemers in Ned.-Indië opgelegde lasten ongelijk verdeeld zijn. Terwijl eene groote onderneming op Sumatra bv. heden alleen voor verlies op verstrekking van rijst en op uitgaven voor hygiène honderd duizenden per jaar moet opbrengen, is diezelfde post bij een evengroote Java-onderneming slechts enkele duizenden guldens groot. De geheele, bloeiende suikercultuur brengt aan zulke directe bijdragen ongeveer niets op. Eene compensatie voor de verplichtingen der ondernemers op de buitenbezittingen ziet men in de door het kieliecontract in het leven geroepen grootere bedrijfszekerheid en verder in de grootere productiviteit van den bodem op de buitenbezittingen. Doch deze opvatting is niet geheel juist. De bedrijfszekerheid is op Java minstens even groot als op Sumatra, zij wordt hier echter niet door een koeliecontract, doch door een andere, ongeschreven wet, nl. de bevolkingsdichtheid en den honger gewaarborgd. De grootere productiviteit van den bodem komt bij lange niet in alle gevallen op de buitenbezittingen voor, en al mochten de buitenbezittingen in haar geheel in dit opzicht een voorsprong hebben, deze voorsprong wordt echter door de hooge wervingskosten, woningbouw (volgens het voorschrift der arbeidsinspectie), de moeilijke communicatie en vele andere zaken, die op Java gemakkelijk doch op de buitenbezittingen moeilijk zijn, weer opgeheven. De buitengewone uitgaven, welke de ondernemingen op de buitenbezittingen in de tegenwoordige omstandigheden (hooge rijstprijzen) zich moeten getroosten, zijn zeer belangrijk en bedragen alleen voor rijst en hospitaalverpleging ƒ 60.— tot ƒ 90.— per jaar en per koelie. Dat is bijna zooveel als het loon van een Javaansche vrouw resp. een Javaanschen koelie in vele gedeelten van Java gedurende een geheel jaar!

Stelt men het gemiddelde der extra-uitgaven op ƒ 70.— en neemt men een koelie per H. A. plantoppervlak aan, dan bedraagt het totaal der extra-uitgaven voor de buitenbezittingen ongeveer ƒ 10 millioen per jaar. Op dezelfde basis voor Java berekend, zou het voor Java ongeveer het drievoudige of ƒ 30 millioen zijn. Hierbij moet in aanmerking genomen worden dat de van de ondernemingen op de buitenbezittingen geëischte extra-uitgaven thans tengevolge van de hooge rijstprijzen zeer zwaar zijn en dat die in vroegere jaren belangrijk lager waren. Maar deze omstandigheid doet niets af aan ons betoog over de mogelijkheid der uitgaven en over de ongelijkheid van de verdeeling der lasten in het grootcultuurbedrijf.

Van de tegenstanders eener sterker belasting der Europeesche cultures is herhaaldelijk ook de geschiedenis in debat gebracht. Met de geschiedenis kan men vaak evenveel bewijzen als met de statistieken. Zonder twijfel hebben de cultuurondernemingen en in het bijzonder de suikercultuur zware tijden doorgemaakt. Alleen is het niet geheel juist de magere dividenden van vroegere jaren als een bewijs voor eene gemiddeld geringe rentabiliteit en als een symptoom van een teer gestel te willen aanvoeren. Door de vooral bij de Ned.-Indische cultuurbanken gevolgde politiek om een deel der winsten niet uit te keeren en in de ondernemingen te laten zitten en door hare manier van winstverdeeling geven de dividenden geen betrouwbaar beeld van de werkelijk gemaakte winst. Zoo bedroeg bv. in 1911 de zuivere winst der suikerfabrieken van vier groote cultuurbanken 46¾ pCt. naar de boekwaarde berekend, terwijl dezelfde banken, welker hoofdbedrijf de suikercultuur is, over hetzelfde jaar slechts 7¼ pCt., 7 pCt., 11 pCt. en 10 pCt. dividend uitkeerden. Evenzoo keerde de Handelsvereeniging Amsterdam in de jaren, toen zij naar de boekwaarde harer suikerfabrieken berekend bijna 100 pCt. verdiende, slechts een dividend van 10 pCt. uit. Ook het bedrag van de winst en het bedrag van het dividend loopen ver uiteen. Het verschil ligt eerstens hierin dat het kapitaal der cultuurbanken in werkelijkheid grooter is dan de boekwaarde van haar bezit, verder in de reserves, afschrijvingen, overbrenging van winst op het volgend boekjaar en winstuitkeeringen in anderen vorm (tantièmes, winstbewijzen en gratis-aandeelen). De tantièmes aan het personeel der suikerfabrieken worden door de meeste banken zelfs vooruit

betaald als onkosten en zijn derhalve verdiend zonder dat zij op de staten der banken paraisseeren. Als eene compensatie voor de vroegere slechte jaren zouden wij in aanmerking willen brengen de stille waardevermeerdering der ondernemingen in de laatste jaren, vooral tengevolge van den oorlog, zoodat het onnoodig voorkomt de tegenwoordige winsten uit een fiscaal oogpunt met groote omzichtigheid te behandelen. Van bevoegde zijde wordt de waarde der gezamenlijke Java-suikerfabrieken — niet de speculatieve doch de werkelijke waarde — in de tegenwoordige omstandigheden op *f* 800 millioen geschat. Dit bedrag is zeker een meervoud van hetgeen de werkelijke oprichtingskosten, met inbegrip van alle vroeger geleden verliezen, bedragen hebben. In deze waardevermeerdering ligt tevens een waarborg, dat ook de verhoogingsprijzen zich in de toekomst op hoogere basis dan voorheen bewegen zullen. Overigens zal een onderzoek naar de concurrentiekracht der Ned.-Indische ondernemingen precies aantoonen hoe rijk en hoe arm, hoe sterk en hoe zwak zij zijn.

Terwijl wij den plicht tot bijdragen der Europeesche ondernemingen voor de inheemsche huishouding erkennen, zien wij den juisten weg tot de vervulling van dien plicht in eene vaste uitkeering der Europeesche ondernemingen naast een verstandige winstbelasting en hierin zien wij ook het middel tot eene belastinghervorming. Het maximum der vaste uitkeering wordt door de concurrentiekracht bepaald. Over den vorm en de wijze, waarop de uitkeering zal benut worden, moet na een grondig onderzoek beslist worden. Wij verhelen ons niet dat er nog zeer groote moeilijkheden bestaan. In elk geval moet het ook voor de inboorlingen duidelijk zijn, dat het om een *directe* belasting der ondernemingen ten behoeve hunner huishouding gaat en voorts moet de bijdrage zoo productief mogelijk worden gebruikt, d.w.z. in de eerste plaats tot versterking der inheemsche bevolking. Slechts op die wijze wordt het moreele en practische effect bereikt. Slechts wanneer de bijdrage productief gebruikt wordt, beteekent zij niet het duur worden der arbeidskracht noch verkwisting, doch komt zij in den economischen kringloop den ondernemer weer ten goede. Deze versterking wordt echter niet door duizenden slecht bezochte scholen en eenige honderden nog slechter bezochte ziekenhuizen bereikt, maar, voorloopig ten minste, moet met werkelijk primitiever middelen gewerkt worden. Voeding,

kleeding, woning en lichaamsverzorging der inboorlingen moeten in de eerste plaats op het programma staan. „Wanneer de Javaan", zoo zeide onlangs een geneesheer, „meer eiwithoudend „voedsel kreeg, dan kan na eenigen tijd uit den Javaan een Ma„doerees ontstaan". Hier ligt een groot terrein braak voor een breed opgezette werkzaamheid, een terrein vol moeilijkheden, dat echter, mits goed bewerkt en beploegd, een dankbare akker zal blijken te zijn.

De erkenning van den plicht tot bijdragen is geen uiting van zwakte doch van kracht en vooruitzien. Deze erkenning sluit geenszins de goedkeuring van de door de Regeering gevolgde finantieele politiek in. Al willen wij over de hooge eischen, onlangs door de Regeering aan het grootcultuurbedrijf gesteld, geen oordeel uitspreken, zoolang betrouwbare gegevens ter bepaling van de draagkracht der Europeesche landbouwondernemingen ontbreken, zoo komt ons toch de tendenz der door de Regeering gevolgde politiek om maar voortdurend de uitgaven te vermeerderen en zich bij het vinden van middelen in steeds toenemende mate over te geven aan speculatie, niet juist voor. Evenals een staat er naar streeft zijne loopende schulden te consolideeren, zoo moet hij ook trachten zijne ontvangsten te stabiliseeren, en inkomsten en uitgaven op solieden grondslag met elkaar in overeenstemming te brengen; het verkrijgen dezer overeenstemming mag niet, gelijk thans geschiedt, aan het toeval worden overgelaten. De door ons behandelde bijdrage-plicht ligt echter wel in de lijn der politiek, door de Regeering tegenover de inboorlingen gevolgd. Wanneer de Regeering haren ongetwijfeld goeden wil den teugel der werkelijkheid aanlegt, wanneer zij rekening houdt met de natuurlijke in de Inlandsche wereld voorkomende hinderpalen, wanneer zij naast de eischen der ethiek ook recht laat wedervaren aan de eischen der practijk, en zich tegenover den inboorling op het standpunt van een leider stelt, die het paard vast in de hand houdt en den goeden kant uit rijdt, dan zal hare politiek niet alleen den inboorling ten goede komen, maar ook het prestige der Regeering zelve en het prestige der Europeanen in het algemeen.

In de sociale zorg schuilt eene sterk vereffenende en verzoenende gedachte, welke ook haar politieke werking niet missen zal. Zij is het middel om de tegenstelling tusschen Europeaan en

Inlander, kapitaal en arbeid uit den weg te ruimen, althans te verzachten en de donkere wolken te verdrijven, die over het grootcultuurbedrijf in Ned.-Indië hangen. Eene daad krijgt echter alleen dan beteekenis, wanneer zij uit vrije beweging geschiedt. De enkeling vermag op dit gebied niets, doch de gemeenschap alles; en wellicht dragen deze uiteenzettingen een weinig er toe bij, de Europeesche ondernemers wakker te schudden.

De aanleiding tot deze uiteenzettingen heeft het laatste jaarverslag der Javasche Bank gegeven, dat met groote uitvoerigheid juist het kapitaal der Europeesche cultures behandelt en waarin het financieele en economische probleem, dat op eene oplossing wacht, wordt aangeroerd. Moge het voorbeeld, dat de Javasche Bank steeds en in het laatste jaar opnieuw gegeven heeft waar zij plicht boven alle andere belangen stelde, in steeds sterker mate tot navolging opwekken en zoo ook tot oplossing van het onderwerpelijke probleem bijdragen.

Batavia, November 1919.

Gouvernementskeuring van Wildhout en een Informatiebureau voor Widhoutexploitanten

door

J. C. LAMSTER.

Alle begin is moeilijk. Wanneer er één bedrijf is, dat op gevoelige wijze de waarheid van dit spreekwoord ondervindt, dan is het zeer zeker de wildhoutexploitatie.

Bij de pogingen, welke den laatsten tijd worden aangewend om voor de deugdelijke wildhoutsoorten op de markt dat vertrouwen te veroveren, dat zij verdienen, gaan we den laatsten tijd wel iets vooruit, doch het gaat langzaam, zeer langzaam zelfs. Ja, het behoort geenszins tot de uitzonderingen, dat door hard werken veroverd terrein, weer verloren gaat, tengevolge van het geknoei van den een of anderen beunhaas, die door de aanbieding van minderwaardig product, er weer de klad in brengt.

Voor de bona-fide industrieelen en houthandelaren, die pogen een goed product af te leveren, is een dergelijke toestand, zooals licht te begrijpen is, dikwijls zeer ontmoedigend.

Het zal wel niet noodig zijn, er de aandacht op te vestigen, dat de oorzaak hiervan hoofdzakelijk gezocht moet worden in de omstandigheid, dat er nog zoo weinig bekend is over de bosschen in de buitenbezittingen, over de daarin voorkomende boomsoorten en over de eigenschappen der betrekkelijke houtsoorten.

En dit gebrek aan kennis doet zich dubbel voelen, waar bovendien ieder betrouwbaar bureau ontbreekt, waar opkoopers, verbruikers en handelaren hun hout ter keuring kunnen aanbieden.

Nu zou het uit den aard der zaak voor een dergelijk bureau onmogelijk zijn, om van de honderden wildhoutsoorten, welke tegenwoordig verhandeld worden, in korten tijd al die kennis omtrent de goede en slechte eigenschappen van het hout te verzamelen, welke voor den houthandelaar en houtverbruiker van belang kunnen zijn. Daarvoor is de wildhoutexploitatie van te jongen datum, eischt het onderzoek te veel tijd, en zou men te lang moeten wachten op de resultaten van diverse te nemen proeven omtrent de duurzaamheid van verschillende houtsoorten voor diverse doeleinden. [1])

Maar wat *wel* mogelijk is, en wat voor den betrokken houthandel reeds een flinke steun zou beteekenen, dat is de instelling van een keuring, welke een redelijke zekerheid geeft, dat tenminste de *naam* van het te koop aangeboden hout juist is. Want hierdoor zou reeds een groot deel van de bestaande moeilijkheden uit den weg worden geruimd.

De meeste decepties toch worden ondervonden, en de meeste schade wordt geleden, niet doordat men nog niet geheel op de hoogte is van de voornaamste eigenschappen der meest gangbare wildhoutsoorten, doch wel doordat men niet de zekerheid heeft van bij inkoop die houtsoorten te krijgen, welke men meent te koopen, en waarvoor men dan ook betaalt.

Wanneer, om een voorbeeld te noemen, iemand dwarsliggers voor spoorwegaanleg wil inslaan, dan kan hij daarvoor natuurlijk niet nemen een tiental verschillende tot nu toe weinig bekende houtsoorten, alleen op gegevens verkregen door navraag bij de inlandsche bevolking, waaruit dan de duurzaamheid, de druk- en buigvastheid, de weerstand tegen splijten, e.d. zouden zijn af te leiden. Want de gegevens langs dezen weg verkrijgbaar zijn vaag, en bovendien onbetrouwbaar, en men is dus genoodzaakt, zich op andere wijze eenige meerdere kennis omtrent de bruikbaarheid van in voldoende hoeveelheid voorkomende houtsoorten eigen te maken.

Het eenige, dat men tot nu toe doen kon, is dan ook, dat men alle gegevens verzamelt, welke verkrijgbaar zijn door navraag

---

[1]) Redelijkerwijze gesproken mag men dan ook in de meeste gevallen niet meer verwachten, dan dat een houtexpert zijn advies over de bruikbaarheid van het meerendeel der houtsoorten geeft op grond van gegevens verkregen door navraag bij de inlandsche bevolking.

omtrent de ondervinding opgedaan bij den bouw van bruggen, huizen, steigers, e.d., bij scheepsbouw en spoorwegaanleg, en zich zooveel mogelijk door persoonlijk onderzoek overtuigt van den toestand, waarin het gebezigde materiaal, waarvan de ouderdom bekend is, verkeert.

Op deze wijze krijgt men een persoonlijken indruk, die eenige meerdere houvast geeft dan een eenvoudige navraag bij de inheemsche bevolking, en zal men tenslotte eenige weinige houtsoorten overhouden, waarvan voldoende waarborgen bestaan, dat zij voor het beoogde doel de vereischte geschiktheid bezitten.

Men kan zich verder voorstellen, dat men na een dergelijk onderzoek in een bepaald gebied, b.v. zal besluiten om voor dwarsliggers alleen in te koopen: ijzerhout, rasak, balau, damar-laoet en rikir. Doch al heeft men nu ook hiermede eene keuze gedaan wat betreft de soorten van hout, welke men wenscht te gebruiken, toch is men daarmede nog lang niet waar men wezen moet.

Zekerheid, dat het personeel, dat met de keuring moet worden belast, het te keuren hout ook inderdaad kent, heeft men niet. Waar zouden deze keurmeesters trouwens in de meeste gevallen hun kennis vandaan moeten halen? Hetzelfde geldt in den regel eveneens voor de chefs, welke contrôle moeten uitoefenen, dat de keuring behoorlijk geschiedt. En het gevolg is dan ook maar al te dikwijls, dat men machteloos staat, zoowel tegenover bedrog bij den verkoop, als tegen geknoei bij de keuring.

Wanneer men hoort hoe zelfs ervaren houtkoopers in Nederland, mannen van jongs af aan in het vak opgeleid, zich nog kunnen vergissen bij het identificeeren van algemeen in gebruik zijnde houtsoorten, dan maakt het niet zelden een komischen indruk om te zien hoe hier te lande in een geheel nieuwen tak van houthandel, houtkenners als paddestoelen uit den grond verrijzen, en met eene vrijmoedigheid eene betere zaak waardig, partijen van de meest uiteenloopende houtsoorten durven te keuren, welke duizenden guldens waarde vertegenwoordigen. De qualificaties humbug, dikdoenerij, (en soms nog erger), welke we in dit verband herhaaldelijk hoorden bezigen, waren dan ook in den regel niet misplaatst.

Intusschen hopen we door het bovenstaande voldoende te hebben aangetoond de juistheid van onze bewering, dat de moeilijkheid niet zoozeer zit in het gebrek aan kennis van de eigenschap-

pen der verschillende wildhoutsoorten, als wel in de groote onzekerheid of men al of niet minwaardig product in de handen gestopt krijgt.

Wat hierboven eenvoudigheidshalve alleen omtrent den inkoop van dwarsliggers gezegd wordt, geldt uit den aard der zaak eveneens voor den inkoop voor andere doeleinden.

Aannemers voor bouwwerken, houthandelaren, wederverkoopers, gouvernementsdiensten (B. O. W. voor huizen- en bruggenbouw, telefoondienst voor telefoonpalen, havenwerken, staatsspoor voor baanaanleg, bouw van stations en overkappingen, irrigatiedienst, enz.), zij allen ondervinden de nadeelige gevolgen van deze onzekerheid.

Dit is dan ook de reden, dat men dikwijls nog huiverig is, om zelfs die houtsoorten in te koopen, welke reeds een goede renommée verwierven, zooals rasak, balau, marbau, damar-laoet, damarpoetih, tembesoe, tekem, e.a., en men van andere minder bekende, overigens zeer bruikbare houtsoorten (lagan, kroewing, merantipaja, balam, petaling, enz. enz.) meermalen in het geheel niets weten wil.

Het is verder duidelijk, dat dit wantrouwen en deze onzekerheid het nemen van ernstige proeven zeer hinderlijk in den weg staan.

Het bestaande *wantrouwen* toch is reeds een directe aanleiding er toe, dat het hout veel minder gebruikt wordt, dan bij meerder vertrouwen verwacht zou kunnen worden, en wordt daardoor dus de ervaring met de toepassing der houtsoorten en de proefnemingen er mede van zelf beduidend minder.

De *onzekerheid* heeft reeds menigmaal geleid tot absoluut waardelooze proefnemingen, doordat men later tot de ontdekking kwam, zijne proeven te hebben genomen met minderwaardig product, en niet met de eigenlijk voor de proefneming bestemde houtsoort.

Is het te verwonderen, dat een bouwaannemer na een dergelijke mislukte proefneming het woord „wildhout" niet meer wil hooren?

Nu zou men wellicht nog kunnen betoogen, dat men dan maar zijn hout bij betrouwbare firma's moet koopen. De practijk heeft echter uitgewezen, dat het met wildhout al even zoo gesteld is, als met zoovele andere handelsartikelen, waarin vervalsching ge-

makkelijk, en dikwijls niet te bewijzen is. Men koopt zijn hout n.l. meestal daar, waar men de op het oog voordeeligste aanbiedingen krijgt, en valt dan niet zelden in handen van bedriegers, of wel is het slachtoffer van geknoei bij de keuring.

Waar het nu met betrekkelijk geringe moeite mogelijk is om binnen afzienbare tijd aan dit geknoei een einde te maken, waar de moeilijke strijd, die de bona-fide houthandelaren moeten voeren om het wildhout een vlotte markt te bezorgen zeker den steun van de regeering verdient, waar deze strijd in niet onbelangrijke mate bemoeilijkt wordt door het geknoei met hout van onbetrouwbare houthandelaren, en waar vele takken van gouvernementsdienst de dupe zijn van dit geknoei met wildhout [1]), daar zou het ten zeerste aanbeveling verdienen, wanneer door het gouvernement voor belanghebbenden de gelegenheid werd geopend om hun hout ter keuring aan te bieden.

We hopen in het onderstaande in groote lijnen aan te geven op welke wijze een dergelijke keuring zou moeten werken.

Zooals bekend is heeft de laatste jaren het microscopisch onderzoek ter identificeering van houtsoorten (waarbij in Nederland vooral bekend is geworden de werkzaamheid der heeren Dr. J. W. Moll en H. H. Janssonius aan de Universiteit te Groningen) een groote vlucht genomen.

In Indië waren het de Vereenigde-Indische-Bosch-Exploitatie-Maatschappijen, welke het goede voorbeeld volgden en haren deskundige Dr. J. P. Pfeiffer in de gelegenheid stelden om hier te lande uitgebreide onderzoekingen op dit gebied te doen, en de resultaten van zijne studiën voor een deel te publiceeren.

Het zijn deze werkzaamheden en onderzoekingen, welke hebben uitgewezen, dat het microscopisch onderzoek voor de herkenning van houtsoorten, in de meeste gevallen vrij eenvoudig is, en zeer zeker met succes kan worden dienstbaar gemaakt aan het identificeeren van de voornaamste wildhoutsoorten met handelswaarde.

---

1) De Dienst der Staatsspoorwegen zou een aardig boekje kunnen open doen over de ondervinding de laatste jaren opgedaan bij het inkoopen van dwarsliggers voor den spoorwegaanleg op Sumatra.

Ir. M. E. H. Tjaden schrijft in zijn „Microscopisch Onderzoek van Hout", (Uitgave L. J. Veen, A'dam 1919) blz. 5:

„Voor het microscopisch onderzoek heeft men geen duur of modern „instrument noodig. Met bijna elken microscoop is men in staat het „houtonderzoek te verrichten; sterke vergrootingen of nieuwerwet- „sche verbeteringen zijn niet noodzakelijk. Met eene vijfmalige ver- „grooting is reeds veel te zien, en verder dan een tweehonderdvijftig- „malige gaat men in het algemeen niet.

„Een tweede vereischte is een goed, scherp geslepen scheermes; „hiervan hangt in vele gevallen het gelukken van het onderzoek af. „Heeft men de beschikking over een scherp mes, dan is het onderzoek „een genot, anders vaak een doorloopende ergernis ....".

Men ziet dus, dat een modern laboratorium met duur materiaal niet noodig is.

Ook behoeft de opleiding van het personeel niet te veel tijd te kosten, te meer waar het hier voorloopig slechts behoeft te gaan om enkele voornamere houtsoorten, en men zijne bemoeienis later geleidelijk over de minder belangrijke houtsoorten kan uitbreiden.

In dit verband nu achten we het boven aangehaalde werk van den Ir. Tjaden een bij uitstek geschikte handleiding om bij keuring van hout door middel van microscopisch onderzoek te dienen als vingerwijzing niet alleen, maar ook als grondslag voor verder onderzoek en verdere studie.

In een zeer kort bestek, helder en duidelijk gesteld is hier een schat van gegevens verzameld. Achtereenvolgens worden behandeld:

a. Plantkundige indeeling, structuur en groei, waarin in korte woorden, datgene wordt besproken, waarop bij een microscopisch onderzoek moet worden gelet;

b. eene omschrijving van de wijze, waarop het microscopisch onderzoek practisch moet worden uitgevoerd;

c. eene serie van bijna 200 stuks micro-fotografische afbeeldingen [1]) met bijbehoorende houtbeschrijvingen;

---

[1]) Van ruim 60 verschillende houtsoorten zijn van elk drie microfotografische afbeeldingen gegeven, over de kopsche, radiale en tangentiale doorsneden.

d eene beschrijving van de wijze, waarop de vaststelling van de houtsoorten door middel van het microscopisch onderzoek kan geschieden. De daarbij behoorende „sleutel" (slechts vier bladzijden druks quarto-formaat) is zeer zeker niet een van de minst verdienstelijke gedeelten van dit zoo hoogst interessante werk.

We willen geen verdere lofrede houden over deze zoo nuttige, en van ernstig onderzoek getuigende publicatie van den Ir. Tjaden, en evenmin wenschen wij door deze bijzondere aanbeveling iets te kort te doen aan de belangrijke publicaties van geleerden en houtdeskundigen als Dr. Moll, Janssonius, Foxworthy, Dr. Pfeiffer, e.a., doch vestigen er slechts de bijzondere aandacht op, dat het werk van Ir. Tjaden zich bij uitstek leent voor een practisch gebruik bij de toepassing van de microscopie bij de onderkenning van houtsoorten.

Zelfs een vluchtig doorlezen van dit boek, zal ieder belangstellend lezer reeds dezelfde overtuiging schenken, en het is dan ook niet ten onrechte, dat J. A. v. d. Kloes zijne voorrede voor deze publicatie van den Ir. Tjaden eindigt met te wijzen op de groote waarde, die deze studie met fotoverzameling en omschrijving, vooral voor de practijk heeft.

Nu begrijpen wij zeer goed, dat al beschikt men nu ook over nog zooveel wetenschappelijke gegevens, als men maar zou kunnen wenschen, men dan toch nog altijd geoefend personeel moet hebben, om van deze wetenschap een practisch gebruik te kunnen maken. En wij zullen de eersten zijn, om te erkennen, dat men goede keurmeesters niet zoo maar een, twee, drie, uit den grond stampt.

Dit laatste dan ook ten volle erkennende, is het echter des te meer noodzakelijk, om zoo spoedig mogelijk een begin te maken met de practische toepassing van deze jonge tak van wetenschap, welke zekerlijk nog lang niet volmaakt zal zijn, doch in ieder geval in de antwoorden op het overgroote deel van de vragen een redelijke graad van zekerheid zal geven.

Wat echter deze methode van onderzoek vooral zooveel waarde geeft, dat is de *weinige tijd van voorbereiding*, welke noodig zal zijn, om langs dezen weg een dienst van keuring van hout te organiseeren, en we zullen dan ook niet veel kans op tegenspraak hebben, wanneer wij beweren, dat een dergelijke voorbereiding

zeker niet zooveel *maanden* zal eischen, als eene voorbereiding door middel van biologisch onderzoek *jaren* vraagt. [1])

Deze overwegingen hebben ons de overtuiging geschonken, dat wil de Dienst van het Boschwezen binnen kort tijd in staat zijn, om het vraagstuk van de houtonderkenning op bevredigende wijze te beheerschen, men te Buitenzorg naast de afdeelingen, welke zich op de tot nutoe gebruikelijke wetenschappelijk biologischen grondslag met de bestudeering van de houtsoorten onzer wildhoutbosschen bezig houden, vóór alles ook een systematisch geörganiseerde afdeeling voor het microscopische, meer practische onderzoek van het hout noodig heeft.

Ter vermijding van alle misverstand herhalen wij nog eens, dat wij met dit schrijven geenszins een mindere waardeering te kennen willen geven voor de wetenschappelijke en microscopische onderzoekingen, die tot nu toe door onze botanici en onderzoekers werden verricht. De vruchtdragende arbeid van een geleerde als Dr. Koorders, van het Boschproefstation te Buitenzorg, van een onderzoeker als K. Heyne en van zoovele anderen is boven onzen lof verheven. Maar het eene behoeft het andere niet geheel op den achtergrond te dringen, en waar het microscopisch onderzoek van het hout, *reeds dadelijk* voor de gemeenschap en in het bijzonder voor den houthandel van verstrekkend nut zou kunnen zijn, daar moet hieraan minstens evenveel zorg besteed worden als aan het biologisch onderzoek.

De reuzenarbeid welke besteed werd om onze bibliotheken in Buitenzorg te vullen met omvangrijke folianten, waarbij vele afkomstig van arbeid van eigen landszonen, om onze musea te vullen met rijke verzamelingen van herbarium-materiaal, met een rijke voorraad monsters, enz. heeft zeker zijn groot nut, maar toch hoofdzakelijk gezien van een wetenschappelijk standpunt.

Voor de practijk heeft al dit werk in den regel slechts een indirect voordeel, en om eens eene vergelijking te treffen, hoeveel meer zoude onze wildhouthandel het op prijs stellen, wanneer ons Boschproefstation b.v. eenzelfde publicatie de wereld in zoude

---

[1]) We laten nog onbesproken de absoluut onuitvoerbare eisch, dat men zelfs als de boom al lang volgens alle regels van de kunst is gedetermineerd, toch weer ieder keer op nieuw herbarium-materiaal zou moeten verzamelen, als men bij keuren van hout zekerheid zou wenschen.

kunnen zenden, als door het Bureau of Forestery te Manilla geschiedt, luidende:

„Het Bureau van het Boschwezen heeft bovendien steeds in voor-
„raad kleine houtmonsters (0.5 × 10 × 15 cm.) van meer dan 200
„verschillende houtsoorten, welke vrachtvrij verkrijgbaar worden ge-
„steld à $ 0.10 per stuk. Een 50-tal van de meest belangrijke hout-
„soorten zijn vergezeld van beschrijvingsblaadjes, gegevens behelzen-
„de betreffende mechanische eigenschappen, voorraad, afmetingen,
„prijzen, enz. Alle monsters zijn voorzien van een label met de vol-
„ledige wetenschappelijke benaming, de plaatselijke benaming, en de
„streek of het eiland van herkomst. Zij zijn niet tot stellen van een
„bepaald aantal samen gevoegd, doch kunnen in iedere gewilde
„groepeering worden aangevraagd. Bijzondere gevallen uitgezonderd,
„worden aanvragers verzocht alleen op te geven, het gewenschte
„aantal monsters, en de soorten van hout waarin zij belang stellen.
„B.v. bestemd voor onderwijsdoeleinden, hout voor zwaardere con-
„structies, of voor afwerking onder dak, voor fijner meubelhout, enz.
„enz. De keuze van de monsters kan dan aan dit bureau worden over-
„gelaten". [1])

Of wel wanneer een Buitenzorgsch Bureau of Science een gelijksoortig werk publiceerde als dat van Fred. W. Foxworthy „Indo-Malayan-Woods"- met micro-fotografieën van ruim 100 Philippijnsche houtsoorten (kopsche doorsneden) [2])

of wel wanneer men te Buitenzorg over eene verzameling preparaten van dunsnijdsels beschikte om bij microscopisch onderzoek van ter keuring aangeboden houtmonsters als standaardmonster te dienen.

Ja, doet het zelfs niet eenigszins onbevredigend aan, dat men uit Nederland een boek moet ontvangen waarin van 6 voorname indische houtsoorten [1]) een 18-tal micro-fotografieën worden gegeven, dat Nederlandsche onderzoekers in Groningen de anatomie der Javaansche houtsoorten onderzoeken?

---

[1]) Toen de Amerikanen in 1901 met hun boschonderzoek en de Philippijnen begonnen, hadden de Spanjaarden pas 70 houtsoorten behoorlijk beschreven.

[2]) Al is dit in 1909 verschenen werk, wel wat onvolledig met het oog op de tegenwoordige stand dezer wetenschap.

[1]) In meergenoemd werk van Ir. Tjaden komen voor 18 micro-fotografieën van: Eusideroxylon zwageri (ijzerhout), Altingia excelsa (rasamala), Shorea utilis (damar-laoet), Shorea glauca (? rasak), Diospyros ebenaster (ebbenhout, kajoe-arĕng), Tectona grandis (djati).

Wij hopen door het bovenstaande dan ook te hebben aangetoond, dat de Dienst van het Boschwezen te Buitenzorg zal moeten kunnen beschikken over een bureau, dat onder zijn beheer neemt:

a. eene verzameling van standaardmonsters van de meest voorkomende en meest in gebruik zijnde houtsoorten der wildhoutbosschen op de buitenbezittingen (reeds vrij uitgebreid in het Handelsmuseum te Buitenzorg aanwezig);

b. eene verzameling van standaard-preparaten van dunsnijdsels c.q. mecaraties), der belangrijkste houtsoorten op voorwerpglaasjes verduurzaamd ten behoeve van microscopisch onderzoek;

c. eene verzameling van negatieven van micro-fotografieën der onder *b* genoemde houtsoorten;

d. een register, waarin van de bovengenoemde verzamelingen voor iedere houtsoort afzonderlijk systematisch worden ingeschreven:

1. de literatuurverwijzing, en alle andere gegevens, welke omtrent de boomsoort bekend zijn,
2. de omschrijving behoorende bij het microscopisch onderzoek,
3. de resultaten verkregen bij het mechanisch onderzoek omtrent soortelijk gewicht, drukvastheid, buig- en wringingsvastheid, splijtbaarheid, weerstand tegen afschuiven, enz.,
4. voor zoover bekend de wetenschappelijke namen en de verschillende plaatselijke namen,
5. alles wat bekend is omtrent de behandeling, het drogen en loogen, de duurzaamheid, en de bruikbaarheid van het hout,
6. de verspreiding van de verschillende houtsoorten over den archipel, en de getaxeerde rondhoutvoorraad der betrekkelijke soorten in de verschillende arealen,
7. een sleutel voor het determineeren der houtsoorten naar de microscopische structuur;

e. een bibliotheek voor vakliteratuur.

De verzamelingen onder *a*, *b*, *c* en *e* (waar het eigenlijk op aankomt), zullen met niet veel moeite vrij spoedig, en gedeeltelijk zelfs reeds uit bestaande gegevens bij elkaar zijn te krijgen, en een groot deel van de aanteekeningen onder *d* bedoeld zal eveneens vrij spoedig zijn in te boeken, voor zoover de punten 1, 2,

3, 4 (gedeeltelijk) en 7 betreft. De overige gegevens vult men in al naar mate de microscopische en biologische onderzoekingen en de exploratie van de waardevolle bosschen vorderingen maken.

Alhoewel we boven reeds zeiden, dat eene inrichting als hier bedoeld niet met een duur laboratorium behoeft te werken, geen dure instrumenten en duur materiaal noodig heeft, wilden we daar niet mede zeggen, dat men eene eventueele oprichting op een goedkoopje moet trachten te bewerkstelligen.

Integendeel wat voor een ernstig onderzoek en goede bewaring noodig is, geve men dan ook. Men zorge voor een gebouw met licht en lucht, en met voldoende bergruimte. Een monsterkamer voor handelshoutsoorten met het aspect van een stoffige en bespinragde brandhoutschuur heeft weinig waarde.

Verder behoort bij het registreeren een vast systeem te worden gevolgd, zoodat bij het eventueel later oprichten van filialen op de buitenbezittingen op denzelfden grondslag kan worden door gewerkt en eene vruchtdragende samenwerking is gewaarborgd. Als een bepaalde houtsoort eenmaal een registernummer heeft, verandere men dat niet meer, en zorge men, dat dit nummer voor alle monster-preparaten, fotografieën, e.d. behouden blijve. Geschiedt dit niet van den aanvang af, dan wordt men later niet meer uit de verwarring wijs.

Van alle onderzoekingen, teekene men in het register data en naam der onderzoekers aan, bij alle beschrijvingen melde men steeds de bron, de vindplaats (liefst in geografische lengte en breedte), enz. Kortom, men passe bij het registreeren steeds dezelfde accuratesse toe, welke b.v. ook voor ernstig biologisch onderzoek gebruikelijk is.

Orde bij de registreering en de bewaring is noodig, wil men vlug en nauwkeurig onderzoek en spoedige hulp aan belanghebbenden, welke om inlichtingen vragen, gewaarborgd zien.

Eindelijk houde men bij de bepaling van de sterkte [1]) van het benoodigde personeel rekening met den eisch, om uiterlijk na 1 à 2 jaar voldoende gegevens te hebben verzameld om belanghebbenden op de voornaamste punten op redelijke wijze te kunnen inlichten, op vaste tijdstippen de voor handel en exploitatie belangrijkste gedeelten van het onderzoek te kunnen publiceeren.

---

[1]) Eene sterkte die intusschen van bescheiden aard kan zijn.

en bij aanvragen voor keuring steeds binnen enkele dagen te kunnen antwoorden.

Op deze wijze tewerk gaande, zal men natuurlijk in den aanvang alleen belanghebbenden kunnen inlichten, welke monsterblokjes naar de inrichting te Buitenzorg opzenden, (blokjes van een paar kubieke centimeter zijn voldoende). Dit komt practisch eigenlijk hierop neer, dat men op de buitenbezittingen bij een eventueelen inkoop van hout, dat men wenscht te laten keuren, òf wel het bericht der keuring voor den koop moet afwachten, òf wel den koop slechts voorwaardelijk kan sluiten.

In vele gevallen zal deze gang van zaken te lang duren, zoodat men alleen daarom reeds meermalen van de keuring zal moeten afzien. Het streven moet er daarom op gericht zijn, om zoo spoedig mogelijk tot een toestand te geraken, dat de inrichting te Buitenzorg worde gewijzigd in een centraal bureau, dat de leiding geeft, terwijl van daaruit geleidelijk personeel op eenige centra van houthandel wordt tewerk gesteld (b.v. voorloopig Semarang, Soerabaja, Palembang, Sinabang, Bandjirmasin [1]), later al naar gelang van de behoefte uit te breiden).

Men bereikt hierdoor niet alleen, dat de inrichting beter den houthandel kan helpen, en dus beter aan haar doel zal beantwoorden, doch bovendien wordt het onderzoek der houtsoorten aanmerkelijk vergemakkelijkt, doordat men door deskundig personeel plaatselijk monsters en gegevens kan doen verzamelen, inlichtingen doen inwinnen, enz.

Tenslotte doet zich de vraag voor, bij welk dienstonderdeel de inrichting eventueel zou moeten worden ondergebracht, en komt het ons voor, dat het Boschproefstation de aangewezen organisatie is, welke met de leiding van dit werk zou moeten worden belast. [2]) Dit onderzoek behoort tot zijn taak, de biologische en microscopische werkzaamheden kunnen elkaar dan ook beter aanvullen, en de werkwijze bij het Boschproefstation in gebruik, waarborgt dat de zaak dan in goede handen is.

---

[1]) Batavia zou eventueel rechtstreeks van uit Buitenzorg kunnen worden bediend.

[2]) Op kleine schaal heeft daar trouwens, echter hoofdzakelijk alleen voor boschtechnische doeleinden, reeds microscopisch onderzoek plaats gehad.

Het is in dat verband, dat wij ons het wildhoutonderzoek bij het Boschproefstation in twee scherp gescheiden onderdeelen voorstellen, n.l.

a. het microscopisch onderzoek, het mechanisch onderzoek en het verzamelen van inlichtingen (c.q. nemen van proeven) omtrent de bruikbaarheid van de houtsoorten, over hunne eigenschappen, e.d. dus een onderzoek hetwelk dit instituut in staat zal stellen om reeds dadelijk zijn taak tegenover boschexploitanten en houthandelaren op redelijke wijze te vervullen,

b. het biologisch onderzoek, dat meer tijd kost, waarvoor nog steeds jaren van voorbereiding noodig zullen blijven, dat voor een groot deel hoofdzakelijk de wetenschap ten goede komt, en waarvan handel en houtmarkt slechts indirect nut hebben.

Wanneer men mocht meenen, dat er geen voldoende tijd, personeel en werkkrachten beschikbaar zouden zijn, om de onder *a* genoemde onderzoekingen te houden op den grondslag dat in de eerste plaats gelet wordt op de eischen van handel en industrie, op de houtsoorten met handelswaarde, dan dringt zich toch de vraag bij ons op, of de belangen van het zuiver wetenschappelijke onderzoek inderdaad zoo hoog staan, dat daaraan moeten worden opgeofferd de redelijke eischen van een jonge industrie, die met veel moeilijkheden te kampen heeft. En wanneer dit werkelijk het geval is, dan kunnen wij het niet anders dan ten zeerste bejammeren, dat men daardoor de eerst genoemde onderzoekingen niet meer op den voorgrond kan stellen, desnoods tenkoste van een deel van tijd en werkkrachten welke nu aan zuiver wetenschappelijk onderzoek worden besteed.

Wij hebben in het bovenstaande getracht slechts de hoofdlijnen aan te geven, van de idée, welke wij hierbij voorstaan, doch zijn er tenzeerste van overtuigd, dat er zeker nog heel wat geregeld en bedisseld zal moeten worden als men eenmaal tot de regeling der détails komt.

Wij meenen echter, dat eene bespreking van deze détails in dit bestek niet op hare plaats is, en volstaan daarom slechts met eene korte opsomming van enkele der voornaamste punten dezer détails, waarvan eventueel de regeling onder de oogen zal moeten worden gezien.

a. Het periodiek uitgeven van publicaties omtrent de resultaten bij het onderzoek verkregen, van studies over voor de exploi-

tanten belangrijke houtsoorten, en van lijsten aangevende de houtsoorten waarvan op verzoek keuringscertificaten kunnen worden uitgereikt.

b. Eene regeling voor het al of niet verplicht stellen van keuring van partijen hout boven eene minimum waarde, welke voor gouvernementsrekening worden ingekocht.

c. Het openen van de mogelijkheid om van reeds gekeurd hout monsterblokjes rechtstreeks naar het Centraal Bureau te Buitenzorg te zenden ter herkeuring, (dit ter voorkoming dat een kooper of ander belanghebbende het slachtoffer wordt van een vergissing van een enkel persoon).

d. Het verplicht stellen van dergelijke herkeuringen van een bepaald percentage van voor gouvernementsgebruik gekeurde houtsoorten.

e. Het vaststellen van een matig tarief voor keuringsgelden ter gedeeltelijke vergoeding van de te maken kosten.

f. Regeling van het geleidelijk uitbreiden van de keuringen van waardevolle en veel in gebruik zijnde houtsoorten, tot minder waardevolle en minder in gebruik zijnde.

g. De wenschelijkheid om zoodra men over voldoende personeel beschikt dit op enkele hoofdplaatsen te werk te stellen, en dit personeel de gelegenheid te geven om voor groote partijen hout de keuring op de stapelplaatsen zelf te gaan verrichten.

h. Het waarmerken van op de stapelplaatsen gekeurd hout met stempels, brandmerken, a.a.

i. Het afgeven van keuringscertificaten voor dergelijke partijen.

k. Eene regeling om desgewenscht voor rekening van belanghebbenden telegrafisch bericht omtrent de resultaten der keuring te zenden.

l. Het opnemen als studievakken op de Cultuurschool van houtmicroscopie en wildhoutexploratie.

m. Eene bespreking met de voornaamste lichamen op het gebied van wildhoutexploitatie en wildhouthandel en met belanghebbende takken van gouvernementsdienst over de regeling dezer keuringen.

n. Strafbepalingen op het vervalschen en misbruiken van keuringsmerken en keuringscertificaten.

o. Regeling van eene gewaarborgde samenwerking tusschen de onderzoekingen van het Boschproefstation en die der explora-

tie, wat aangaat registreering en publicatie der resultaten, enz. enz.

We zouden hiermede aan het slot onzer beschouwingen zijn gekomen, ware het niet, dat nog in het kort een onderwerp besproken moet worden, dat alhoewel geheel buiten de houtmicroscopie staande, toch zoozeer gelijke belangen dient, dat men het eene niet kan behandelen, zonder het andere ter sprake te brengen.

We bedoelen n.l. de wildhoutexploratie, noodig voor het verzamelen der gegevens genoemd onder 6e, blz. 142.

Zal een houtkooper zich in den regel tevreden stellen met een certificaat van keuring van zijn aangeboden houtmonsters, bij een boschexploitant zal dat in den regel niet het geval zijn.

Deze laatste zal bovendien de vraag stellen, waar kan ik dit hout vinden, en over welke oppervlakten verspreid? Hoe groot is de frequentie van het voorkomen dezer houtsoort in de verschillende arealen? Welke houtsoorten komen met dit hout overigens nog vermengd voor in de zelfde arealen? In welke hoeveelheden worden deze aangetroffen? Is er onder het minderwaardige hout nog geschikt voor eigen bedrijf (dwarsliggers, stijlen voor pondoks, vlotters, enz.)? En wanneer men hem dan in antwoord verblijdt met de mededeeling dat de goede houtsoorten in dit areaal veel voorkomen, en in het volgende vrij veel, dat ze ginds matig zijn te vinden en in een ander bosch zeer matig, dat er bovendien nog andere bosschen zijn waar ze weinig, betrekkelijk weinig, en zeer weinig te vinden zijn en dat men van de mindere houtsoorten niets weet, dan .... heeft hij daar in den regel nog niet veel aan.

Op dergelijke gegevens kan men geen bedrijf organiseeren. Evenzeer als de kinakooper het kinagehalte van zijn bast in *cijfers* vraagt, de suikerindustrieel het rendement van zijn product in *cijfers* moet weten, de rubberplanter het productievermogen van zijn boomen in *cijfers* noteert, zoo vraagt ook de boschexploitant in de eerste, tweede en derde plaats naar *cijfers*. Cijfers over de oppervlakten der verschillende arealen, cijfers over den rondhoutvoorraad der verschillende houtsoorten per hectaar, cijfers over de dikte en lengte der stammen. Zoo *geeft* ook het Philippijnsche boschbeheer *cijfers*, en zoo zal ook ons boschbeheer het spoedigste van grooter nut zijn, wanneer woorden als veel, zeer veel,

vrij veel, matig, betrekkelijk matig, vrij weinig, weinig en zeer weinig, oculaire taxatie, etc. uit ons boschexploratiewoordenboek voor goed verdwijnen om plaats te maken voor *cijfers*.

In dit verband is het zeer zeker een verblijvend verschijnsel te noemen, dat er den laatsten tijd bij de leiding van het Boschwezen van uit Buitenzorg een frissche wind waait, dat er daardoor ook meer eenheid begint te komen in de leiding van de exploratiewerkzaamheden op de buitenbezittingen, dat men eenigszins begint in te zien, dat zonder betrouwbare cijfers exploratieverslagen weinig waarde hebben, en dat men begint te begrijpen, dat steun, voorlichting en hulp aan het jonge wildhoutbedrijf tot een van de hoofdplichten van den Dienst van het Boschwezen gerekend moeten worden.

Het is deze nieuwe koers welke bij ons dan ook de hoop sterker heeft doen worden, dat we met ons pleidooi niet aan doovemansdeur zullen kloppen, nu we bepleiten nog een stap verder te gaan. Nu wij er op aandringen de informatiedienst voor de wildhoutexploitatie en wildhouthandel zoodanig af te ronden, dat men belanghebbenden kan geven wat ze noodig hebben. Te weten:

a. Zekerheid omtrent de identiteit van de voornaamste handelshoutsoorten, die ter keuring worden aangeboden.

b. Cijfers en kaarten omtrent voorkomen en verspreiding der verschillende houtsoorten, en omtrent overige exploratiegegevens.

c. Periodieke bulletins over de resultaten der voornaamste onderzoekingen en exploraties, welke voor de wildhoutexploitatie en voor den handel van belang zijn.

Moge men bij het overwegen van de meerdere of mindere wenschelijkheid van de uitbreiding en vervolmaking van deze regelingen bedenken, dat het nooit in 's Lands belang kan zijn, wanneer te veel het verwijt [1]) wordt gehoord, dat de wildhouthandel in de moeilijke beginperiode der kinderziekten niet die steun en voorlichting van de betrokken dienst heeft gehad, waar hij redelijkerwijs aanspraak op meent te kunnen maken.

Weltevreden, December 1919.

---

[1]) Om het even of men dit verwijt dan al of niet gerechtvaardigd acht.

Persoverzicht.

Belangstelling van vreemd kapitaal voor Nederlandsch-Indië.

In de *Indische Mercuur* van 14 November 1919 en volgend nummer wordt door den heer H. F. K. Douglas een kort verslag gegeven van zijne bevindingen in Japan, Hawaï en Amerika in zake de belangstelling voor onze koloniën, waarbij onder „belangstelling" moet worden verstaan niet alleen het aanknoopen en uitbreiden van handelsbetrekkingen over en weer, doch vooral ook het verlangen van vreemde kapitalisten om kapitalen te beleggen in landbouw-, mijnbouw- en industrieele ondernemingen in Nederlandsch-Indië.

Schrijver begint met als zijn oordeel voorop te stellen dat het uit een politiek oogpunt zeer gewenscht is, dat vreemd kapitaal zich meer dan tot nu toe, hier te lande productief tracht te maken, mits daarbij gezorgd wordt dat die belangstelling niet al te veel van één en dezelfde zijde komt. Den tegenstanders van zoodanige „vreedzame invasie" wijst hij er op dat de toestanden, geboren uit den grooten wereldoorlog, dusdanig zijn dat het laten braakliggen van terreinen, die zeer productief zouden kunnen zijn als er kapitaal en energie voor beschikbaar waren — ook al moeten die onmisbare factoren uit den vreemde komen — ontoelaatbaar genoemd moet worden.

De heer Douglas vond het niet noodig in Japan propaganda voor Nederlandsch-Indië te maken, omdat het land van de Rijzende Zon zich voornamelijk gedurende de laatste tien jaren moeiten noch kosten bespaard heeft ten einde zooveel mogelijk gegevens op allerlei gebied te verzamelen en groote, kapitaalkrachtige maatschappijen zijn dan ook zeer goed op de hoogte van dikwijls in uithoeken van onzen archipel gelegen terreinen, die bij exploitatie een veelbelovende toekomst tegemoet kunnen gaan. Op Java had schrijver reeds met verschillende Japanners kennis gemaakt, waarbij hem gebleken was dat er enorme belangstelling bestond voor den aankoop van kustlanden (rijst?), klapperlanden, thee-, koffie-, rubber- en suikerondernemingen, zoowel op Java, alsook op Sumatra, terwijl Celebes en Borneo iets minder belangstelling schenen te hebben, hoewel het bekend is dat er op de noordelijke landtong van Celebes reeds talrijke Japansche concessies gevonden worden.

Met Japan werden reeds reusachtige zaken gedreven: de invoer van uit Ned.-Indië bedroeg in 1916: Yen 14.228.028 en in 1917: Yen 17.333.100,

terwijl de uitvoer naar Ned.-Indië in 1916: Yen 17.418.547 en in 1917: Yen 36.245.340 beliep.

Natuurlijk, heet het dan verder, waren de oorlogsomstandigheden oorzaak van deze enorme stijging, en het is zeker dat deze bedragen voor 1919 aanmerkelijk lager zullen zijn, doch Japan heeft zich „er in" gewerkt en zal het veroverd handelsgebied niet gemakkelijk meer prijs geven. Waren de Japansche zakenmenschen gedurende de oorlogsjaren meer betrouwbaar bevonden, ongetwijfeld zou de daling niet zoo enorm zijn, doch kwaliteit der op te leveren goederen en wijze van zaken doen waren vaak van dien aard, dat vele importeurs in Indië snakten naar het oogenblik dat zij hunne goederen wederom van oude, bekende adressen konden betrekken.

In Japan heeft de heer Douglas van de slechte ervaringen ronduit mededeeling gedaan aan verschillende gouverneurs, kamers van koophandel en directeuren van vele fabrieken en handelshuizen, terwijl plaatselijke bladen eveneens werden ingelicht.

De Japansche regeering heeft intusschen sinds korten tijd maatregelen getroffen om aan minder eerlijke praktijken een einde te maken door de instelling van een Instituut, dat dienen moet om binnengekomen klachten te onderzoeken. Worden de leveranciers schuldig bevonden dan worden zware boeten opgelegd, terwijl de slechte waren door goede moeten worden vervangen.

Gedurende den oorlog hadden verschillende Nederlandsche importeurs eigen inkoopkantoren in Kobe en Yokohama; of zij zullen blijven bestaan, zal de tijd moeten leeren.

Aan energie en ondernemingsgeest ontbreekt het den Japanners allerminst en het streven in Japan is: Japansche handel door Japansche firma's en met Japansche schepen. De reusachtige ontwikkeling van handel en nijverheid middels Japansch kapitaal wettigt dan ook de veronderstelling dat eerder op een daling dan op een stijging van het aandeel der vreemdelingen daarin gerekend moet worden.

Er wordt voorts op gewezen dat Japan ook binnen eigen territoor groote maatschappijen vestigt, die er hier in Indië op uit zijn de exploitatie van nieuwe concessies ter hand te nemen, waarbij vooral de ontginning van steenkoolmijnen, ertslagen enz. in de bedoeling schijnt te liggen. In Japan wees men er schrijver herhaaldelijk op dat aan het oprichten dezer laatste ondernemingen moeielijkheden werden in den weg gelegd en dat het Indische Gouvernement blijkbaar achterdochtig was en de Japanners wilde uitsluiten. [1]) Op mijn vraag, zoo vervolgt de heer Douglas, of het Gou-

[1]) De heer Douglas had er op kunnen wijzen dat het in Indië dank zij een ondoelmatige wettelijke regeling en eene weinig medewerkende bureaucratie voor niemand, ook niet voor geboren Nederlanders, gemakkelijk is om mijnconcessies te verkrijgen en dat de laatste wijziging der mijnwet, op grond vooral van politieke overwegingen, het uitgeven van concessies voor steenkolen, petroleum en jodium niet meer toelaat. De winning dezer delfstoffen geschiedt voortaan van Gouvernementswege dan wel ingevolge eene door de wet, d.i. door den wetgever in Nederland, te bekrachtigen overeenkomst. *Red. Kol. Studie.*

vernement hiertoe misschien door ervaring gekomen was, bleef men het antwoord steeds schuldig. Was het niet opvallend hoe vaak voor landen of landjes van bekend geringe waarde abnormaal hooge koopsommen betaald werden? Hebben niet vele Europeesche, Chineesche en Arabische landerijen bezitters als om strijd getracht hunne bezittingen tegen exorbitante prijzen aan te bieden?

Indien de Japanners blijken te zijn rustige, vreedzame exploitanten, die uitsluitend trachten hun bezit te vergrooten en groote kapitalen rendabel te maken zonder verdere bijbedoelingen, zullen zij naar schrijvers overtuiging, evenals de Chineezen, op goede behandeling en ontvangst in de zakenwereld kunnen rekenen.

Over belangstelling van Japansch kapitaal voor onze koloniën valt niet te klagen; de tijd zal moeten leeren of zulks in ons voor — of nadeel uitvalt, en of het een zegen zal zijn voor het land zelf. Goede controle van de zijde van het Gouvernement blijft nochtans urgent.

In Honolulu bleek groote onkunde omtrent onze koloniën te bestaan; 95 % van de Amerikanen wist niet waar „The Dutch East Indies" lagen. Niettemin bestond er enorme belangstelling voor de vele door den heer Douglas gehouden „illustrated talks", welke beloond werden met eene bijzondere dankbetuiging van den gouverneur der Hawaï-eilanden, terwijl talrijke handelshuizen opgaven vroegen van Indische adressen, inlichtingen over Sumatra en andere eilanden, met het oog op eventueele plannen voor ontginning of het vestigen van industriën.

Met nadruk wordt dan melding gemaakt van de plannen van de Pan Pacific-Union, die wil trachten de landen rond den Pacific Oceaan nader tot elkaar te brengen om elkaars belangen te behartigen.

Na zijne aangename ervaringen in Hawaï moest schrijver zoo te San Francisco als te Chicago en New York ondervinden dat men van geldbelegging en deelname in de exploitatie in Ned.-Indië niet wilde weten.

Het eenige lichaam dat zich eenigszins voor de zaak scheen te interesseeren was The American International Corporation, doch al spoedig bleek dat deze maatschappij slechts dacht aan eventueelen opkoop van ondernemingen, die reeds in volle exploitatie waren en waarvan de winstgevendheid uit de boeken moest kunnen worden bewezen; zij zou wel willen trachten zoodanige ondernemingen in vennootschappen in te brengen en eventueel verder als geldschietster en administratief beheerster optreden. Het initiatief neemt dat lichaam dus nooit, zoodat Ned.-Indië aan dergelijke belangstelling slechts zeer weinig heeft.

De groote bankinstellingen bleken wel genegen te zijn eventueel deel te nemen aan het plaatsen van groote emissies, hetzij van het Gouvernement van Ned.-Indië, hetzij van bekende groote bankinstellingen, doch zij wezen dadelijk op het treurige feit, dat het fondsen-koopend publiek zoo goed als niets van The Dutch East Indies wist en dus geen vertrouwen in die fondsen had. Wel waren de banken bezig meer gegevens te verzamelen, zooals bijv. de Irving National Bank en de Guarantee Trust Company, die voorgelicht worden door hare vertegenwoordigers in Ned.-Indië, doch deze gegevens dringen slechts langzaam door tot het geldbeleggend

publiek. De eerstgenoemde bank geeft door haar foreign department zelfs heele series keurig gebonden boekjes uit, welke gratis aan alle belangstellenden worden toegezonden en waarin waardevolle gegevens over Ned.-Indië vermeld worden. Dergelijke boekjes zullen ongetwijfeld veel bijdragen tot meerdere en betere ideeën over onze koloniën, doch zij beoogen meer uitbreiding van handelsbetrekkingen, ontwikkeling van nieuwe markten voor Amerikaansche producten dan wel opwekking tot kapitaalsbelegging.

Schrijver zet dan uitvoerig uiteen dat alleen een onafgebroken, krachtige propaganda de belangstelling van Amerikaansche kapitalisten voor Ned.-Indië als een land, waar groote kapitalen veilig en winstgevend belegd kunnen worden, zal kunnen opwekken. Alleen reclame zal Amerikaansch geld naar Indische beleggingsvelden kunnen brengen.

De heer Douglas acht het tenslotte in het welbegrepen belang van onze koloniën:

dat zoo spoedig mogelijk in New York, Chicago en San Francisco werkelijke informatie-bureaux gevestigd worden, groot van opzet, met een commercieelen leider en bijgestaan door technici, ingenieurs, in staat degelijke inlichtingen te verstrekken op elk gebied waarvoor Amerika zich zou interesseeren. Zij moeten zelf geheel vertrouwd zijn met de praktijk en dus niet alleen theoretisch onderlegd;

dat fondsen beschikbaar gesteld worden voor het houden van populair-wetenschappelijke voordrachten, opgeluisterd door lichtbeelden, waardoor een duidelijke indruk gevormd kan worden van het behandelde;

dat subsidie verstrekt wordt aan Kamers van Koophandel en dat aansluiting gezocht wordt bij zoowel plaatselijke als Gouvernements-instellingen van gelijken aard, waardoor voortdurend voeling gehouden wordt met de zich snel wijzigende begrippen in Amerika op het gebied van „foreign trade";

dat door wekelijksche en later wellicht dagelijksche rapporten, voor een soort „Commerce Reports" gezorgd wordt, dat men steeds op de hoogte is van de laatste berichten.

Het spreekt wel van zelf dat dergelijke bureaux moeten worden gehuisvest in gebouwen gelegen in de centra van zakenwijken en dat zij op waardige wijze Nederland en koloniën behooren te vertegenwoordigen.

Een leerstoel voor Koloniale economie.

Den 12den November hield de oud-controleur G. Gonggrijp, lector voor de nieuw ingestelde leerstoel voor tropisch koloniale staathuishoudkunde aan de Nederlandsche Handelshoogeschool te Rotterdam, zijn inaugureele rede, getiteld „koloniale en theoretische economie". Het *Koloniaal Tijdschrift* van December j.l. geeft de rede in extenso weer. Een vluchtig overzicht ervan moge hier volgen.

Na een kort exposé van de methoden welke bij de beoefening van de economische wetenschap kunnen worden toegepast, stelde spreker de vraag: welke methode voor de koloniale economie de aangewezene moet

geacht worden m.a.w. welke beteekenis de bekende wetten der staathuishoudkunde kunnen hebben ter verklaring van koloniaal-economische verschijnselen. Naar sprekers meening moet voor een juiste beoordeeling in de eerste plaats de groote onderlaag van de Inlandsche bevolking met haar behoeften en eigenaardigheden worden bestudeerd. Het zal dan blijken dat voor de koloniale staathuishoudkunde geen eigen wetten behoeven te worden gevonden, daarentegen wel een afzonderlijke economische politiek noodig is. De exacte wetten van de theoretische economie toch kunnen ook daar waardevol blijken, ter verklaring en voorspelling van het economisch gebeuren, wanneer er maar bevolkingsgroepen zijn onder welker leden het economisch motief krachtig werkzaam is. Dit nu is in onze Oost het geval en dat wel niet alleen onder de groepen der Europeesche industrieelen en handelaren. Het is de aanwezigheid van de Chineezen die in de eerste plaats de oorzaak is dat onze theoretische economie zeer bruikbaar zal blijken ter verklaring van tal van koloniaal-economische verschijnselen. De Chineezen doen het gansche land met zijn inheemsche bevolking den invloed ondergaan van het Westersch kapitalistisch stelsel. Zij dwingen de Inlanders er, ondanks hun economische minderwaardigheid, op te reageeren.

Dit reageeren echter is *passief*. Daar evenwel het bouwen op de economische politiek onderstelt een *actief* tot uiting brengen van het economisch motief zoodra er voordeel, winst te behalen valt, wat bij de Inlandsche bevolking van onzen archipel in den regel niet verwacht mag worden, zal voor Nederlandsch-Indië een eigen economische politiek noodig zijn.

Spreker verwacht, ter verklaring van economische verschijnselen in onze Oost, vooral dan, wanneer die verschijnselen met de overeenkomstige uit het Westen in strijd schijnen en dieper gaand onderzoek noodig is veel van een behoorlijk gebruik van de vondsten der Oostenrijksche School, die ook het psychisch element in de verschijnselen nader ontleedt. Daar verder voortdurend de werkelijkheid van de Inlandsche samenleving in het oog zal moeten worden gehouden zal ook de ethnologie voor de koloniale economie een zeer voorname hulpwetenschap zijn.

Kroniek.

WETGEVENDE KRONIEK.

De grondslagen onzer agrarische wetgeving.

Het wetsontwerp tot wijziging van art. 62 van het regeeringsreglement, den 29sten Mei 1898 bij de Tweede Kamer ingediend en daar nu nog aanhangig, beoogt zooals bekend is eenige belangrijke veranderingen te brengen in de grondslagen van onze agrarische wetgeving.

De voorgestelde herziening omvat in hoofdzaak het volgende:

1e. Schepping van „inlandschen eigendom". Hierin wordt omgezet het vrij genot en de vrije beschikking, die de inlandsche bevolking over den grond toekomt, hetzij men te doen heeft met gronden in individueel, in communaal of in familiebezit. Langs dezen weg hoopt men tot groote rechtszekerheid te komen dan door het instituut van den z.g. agrarischen eigendom, dat betrekkelijk weinig ingang heeft gevonden. De reeds gevestigde agrarische eigendom blijft bestaan. Echter zal geen nieuwe agrarische eigendom worden verleend, en de aan dien eigendom thans verbonden bevoegdheid om den grond voor 20 jaren aan niet-Inlanders te verhuren wordt ingetrokken.

Op gronden in inlandschen eigendom zal geen hypotheek kunnen worden gevestigd; wel zal credietverband mogelijk zijn.

2e. Terugbrenging van het landsdomein tot dien grond, waarop niet door anderen recht van eigendom wordt bewezen. De grond waarop inlandsch bezitrecht wordt uitgeoefend, wordt thans wel geacht tot het landsdomein te behooren. Dit domeinrecht zal vervallen naarmate het bezitrecht wordt omgezet in inlandschen eigendom. De agrarische eigendom blijft evenals tot dusver buiten het landsdomein.

3e. Invoering van een nieuwen vorm van toezicht op den overgang van grond uit Inlandsche handen in die van niet-Inlanders. Thans kan de overheid dezen overgang krachtens haar domeinrecht tegenhouden doordat wanneer een niet-Inlander, die een stuk grond, waarop een Inlander het inlandsch bezitrecht uitoefent, wil koopen, na met den laatste tot overeenstemming te zijn gekomen, nog de overheid als rechthebbende tegenover zich vindt. Dat zal niet het geval wezen, wanneer het inlandsche bezitsrecht als inlandsche eigendom is erkend en het Land geen aanspraak meer maakt op domeinrechten op den aldus bezeten grond. Daarom wordt nu bepaald dat, behou-

dens uitzonderingen bij algemeene verordening te stellen, overgang van rechten op grond van Inlanders op niet-Inlanders niet is toegelaten. De lagere wetgever zal nu moeten bepalen welke die uitzonderingen zijn en hoe in die gevallen gehandeld dient te worden, ook voor zooveel betreft onopzettelijken overgang (b.v. bij versterf, bij verlies van den staat van Inlander). De lagere wetgever zal den bedoelden overgang in ruimere mate kunnen toelaten dan vroeger. Tot dusver viel bij den afkoop van inlandsche bezitsrechten de grond terug tot het landsdomein en voor dien grond gold de bepaling, dat verkoop verboden was, behalve waar het betrof kleine stukken gronds, bestemd tot uitbreiding van steden en dorpen en tot het oprichten van inrichtingen van nijverheid. De wetgeving wordt op dit punt dus elastischer en opent den weg b.v. ook tot geleidelijke unificatie van de grondrechten, naarmate de behoefte daaraan zich meer openbaart. Op te merken valt dat door het opgeven van de domeinrechten het Land een bron van inkomsten uit verkoop ter waarde van ongeveer 8 ton 's jaars derft.

4e. Inschrijving, naar gelang de omstandigheden het toelaten, van de inlandsche eigendomsrechten in openbare registers. De wijze van in- en overschrijving en de uitreiking van afschriften of uittreksels der registers worden bij algemeene verordening geregeld.

5e. Beperking van de erkenning van Inlandsche grondrechten buiten den inlandschen eigendom (ontginnings-, weide- en zamelrechten; het recht om betalingen te eischen voor het gebruik van den grond door anderen). Deze rechten worden alleen geëerbiedigd, zooveel zulks met het algemeen belang bestaanbaar is, en verder voor zoover noodig bij algemeene verordening geregeld. Bij die verordening kan dan o.m. worden bepaald dat gedwongen afstand of beperking van zoodanige rechten niet geschiedt dan na door de belanghebbenden genoten of hun verzekerde schadeloosstelling.

6e. Openstelling van de gelegenheid om ook groote stukken van het landsdomein te vervreemden, hetzij tot uitvoering van eenig werk van openbaar nut of om het af te staan aan locale ressorten, inlandsche zelfbesturen of inlandsche gemeenten. Overigens blijft als vroeger het gebod gelden dat slechts stukken van geringe uitgestrektheid mogen worden verkocht, maar de restrictie dat deze stukken bestemd moeten zijn tot uitbreiden van steden en dorpen en tot het oprichten van inrichtingen van nijverheid vervalt.

Over dit wetsontwerp verscheen 4 Juni j.l. het voorloopig verslag der Tweede Kamer. Daaruit valt aan te stippen dat de voorgestelde erkenning en inschrijving van inlandsche eigendomsrechten zeer werd toegejuicht; dat echter het voorstel werd afgekeurd om allen grond tot het landsdomein te rekenen tenzij het bewijs wordt geleverd, dat het aan een ander toebehoort; dat gevraagd werd waarom onteigening niet een voldoende middel was ingeval afstand van rechten op grond in het algemeen belang noodig moet worden geacht.

Door prof. Mr. C. Van Vollenhoven is inmiddels het wetsontwerp zeer heftig veroordeeld in een geschrift, getiteld „De Indonesiër en zijn grond" (Leiden, Boekhandel en Drukkerij v/h E. J. Brill, 1919). Met recht mag hier gesproken worden van een sensationeele kritiek.

De schrijver verklaart dat zijn veroordeeling niet den wil en de bedoelingen der Indische regeering raakt, want deze zijn onbaatzuchtig; maar wel heeft hij grieven tegen den noodlottigen vorm, waarin die bedoelingen worden verwezenlijkt. Z.i. gaat het hier om de belangrijke vraag of wij in Indië „recht en bevrediging" zullen brengen dan wel „onrecht en haat".

De wijze waarop in Indië sedert de intrede der 19e eeuw van regeeringswege met de bouwvelden is omgesprongen, geeft hem aanleiding te spreken van „een eeuw van onrecht". Z.i. kan en moet de Indonesische boer gelijke rechtsbescherming vinden als de boer in Nederland. Evengoed gelde dit voor streken met oostersch eigendomsrecht (reeds vrijgeworden inlandsch bezitsrecht), — nl. Atjeh, Madoera, Bawean, West-Java, Bali —, als voor streken met een in het beschikkingsrecht der dorpen enz. nog ingeklemd inlandsch bezitsrecht, en voor wisselvallige bouwvelden (onder genotrecht) even goed als voor duurzame bouwvelden (meestal onder inlandsch bezitsrecht). Dit dient het uitgangspunt te zijn. Men mag zich niet beroepen op het feit dat in sommige streken, — de Javaansche Vorstenlanden, het Timoerland, Lombok — een despotisch vorstengezag de bevolkingsrechten placht te miskennen. Dit mag voor de Indische regeering geen aanleiding wezen tot navolging.

Stelt men zich op dit standpunt en meent men dat het ook in vroegere jaren het eenig juiste kan zijn geweest, dan moet volgens den schrijver de conclusie luiden dat de regeering den Indonesischen boer veel onrecht heeft gedaan, ook door onwetendheid ten aanzien van het wezen van den Indonesischen grondadat. Gelukkig echter is thans de „kerkhofdans van hersenschimmen" weggevaagd. Naar schrijver meent is door de onderzoekingen van den laatsten tijd gebleken dat de kern van de adatbeperkingen, waarin schier overal het inlandsch bezitrecht van grond nog zit ingeklemd, moet worden gezocht in een overoud en door gansch Indonesië aangetroffen recht van religieuse herkomst, het „beschikkingsrecht" van Indonesische rechtsgemeenschappen over den grond. Dit is voor den ganschen archipel het hoogste recht ten aanzien van grond. Het komt toe aan een stam, een dorpenbond of — meestal — een dorp; nooit aan een individu. Het uit zich overal in hoofdzaak in 6 verschijnselen: 1e. de rechtsgemeenschap zelf en haar leden mogen den woestgebleven grond binnen den beschikkingskring vrijelijk gebruiken; 2e. vreemden mogen daar dat zelfde alleen met haar toestemming doen, en begaan zonder die toestemming een delict; 3e. soms door haar leden, altijd door vreemden, moet haar voor het profiteeren van dien grond een recognitie worden betaald; 4e. zij is aansprakelijk voor enkele bepaalde delicten, binnen dien kring gepleegd en niet op een dader te verhalen; 5e. zij kan dit haar beschikkingsrecht niet blijvend vervreemden;

6c. zij behoudt, in knellende of minder knellende mate, bemoeiing ook met den in cultuur gebrachten grond binnen den beschikkingskring. Gewichtige transacties over bouwvelden binnen den kring (vervreemding, verpanding) behoeven haar medewerking, en zijn soms alleen met dorpsgenooten veroorloofd; zij mag veelal op bouwvelden toepassen wat wij onteigening zonder schadeloosstelling of, juister, politierechtelijke ontneming of ingebruikneming van den eigendom zouden noemen, enz. enz. Zoo doordringt, omlijst en reguleert dit Indonesische beschikkingsrecht het geheele complex der bevolkingsrechten, ook op cultuurgrond. In sommige deelen heeft men tusschen de beschikkingskringen wijde strooken niemandsgrond.

Bovendien is echter ook gebleken dat het beschikkingsrecht der rechtsgemeenschappen overal van zelf verbleekt, een proces, dat samengaat met de stijgende agrarische zelfstandigheid der individuen. Als het nagenoeg geheel verbleekt is, heeft het ingeklemde inlandsche bezitrecht zich van zelf ontwikkeld tot een vrij inlandsch bezitrecht, een oostersch eigendomsrecht. Zoo in Atjeh, Bali, Madoera, Bawean en West-Java. Daar heeft de Indonesische grondbezitter het vrij genot en de vrije beschikking over zijn bouwveld.

Wel kan ons bestuur optreden om dit ontwikkelingsproces te verhaasten; maar het hoede zich ruw-weg afschaffing of verminking van het beschikkingsrecht te decreteeren, voordat de volksontwikkeling daaraan toe is.

De Indische regeering heeft in de afgeloopen „eeuw van onrecht" tegen dit beginsel voortdurend gezondigd.

Daendels maakte incidenteele inbreuken op het grondenrecht; het landelijk stelsel van Raffles maakte een willekeurig verdeelen van het grondbezit op Java door de dorpshoofden tot regel; onder het cultuurstelsel van Van den Bosch werd, om kosteloos grond voor de dwangteelt te erlangen, „het gansche akkerbezit doorcengesmeten". Verder deed zich de invloed gelden van de heeren- en cultuurdiensten, gelegd op de schouders der grondbezitters alleen. Voor de gouvernements zoutlanden in West- en Oost-Java werd de grond van de bezitters afgenomen. Er werd onteigend zonder wetsvorm en zonder schadeloosstelling. De dorpsbesturen volgden het door de regeering gegeven voorbeeld van willekeur.

Eenige verandering kwam door de Koninklijke proclamatie van 1866, waarbij aan de bevolking van Java werd verzekerd dat aan de grondbezitters onder hen de erkenning van hun rechten zou worden gewaarborgd en zeer ernstig zou worden gewaakt tegen alle inbreuk op die rechten, van welke zijde ook beproefd.

Het „gescharrel" met de bouwvelden terwille van de landrente werd nu geleidelijk nagelaten; de beschikking over akkers voor de dwangcultures eveneens; de nadeelige invloed der verplichte diensten op het grondbezit werden getemperd en afgeschaft.

Maar nu ontstond het euvel dat men ging „knoeien" aan Indonesische rechten op bouwvelden, als ze niet te vergelijken waren met welbekende Europeesche rechten. Wij opereerden met enkele begrippen (erfelijk in-

dividueel bezit, communaal bezit, gebruiksaandeelen in communaal bezit); al wat daarbuiten viel werd afgehakt.

Van het standpunt van den Indonesischen akkerbezitter moeten dergelijke overheidsdaden als onrecht worden gevoeld.

Toch erkent schrijver dat de practijk óók hare eischen heeft. Men mag van Indië geen „adatmuseum" maken ten koste van 's Lands ontwikkeling en bloei. Hij meent nu dat de praktijk ongeveer het volgende eischt:

1e. het Indonesisch grondbezit worde zooveel en zoo spoedig mogelijk een recht van vrij genot en vrije beschikking, want zóó alleen prikkelt men het economisch besef;
2e. lichtvaardige vervreemding van akkers aan Europeanen, Chineezen en Arabieren worde tegengegaan;
3e. verbrokkeling van grondbezit worde tegengegaan;
4e. het voortduren van grondbezit ten aanzien van al lang verlaten akkers worde tegengegaan;
5e. het verbinden van akkers voor schuld worde geleid in goede banen;
6e. het grondbezit zoowel als het beschikken over grond krijge rechtsgeldige bewijsstukken;
7e. de nog gangbare eigenrichting worde tegengegaan;
8e. het grondbezit van Indonesiërs op groote hoofdplaatsen loopt met Europeesche rechten en behoeften te zeer dooreen om in zijn oostersch karakter volledig te worden gehandhaafd;
9e. genotrecht van wisselvallige bouwvelden en bouw- of bewerkingsrecht van duurzame akkers moeten verdwijnen;
10e. wellicht moeten bepalingen tegen groot grondbezit worden gemaakt en dient verwervingsverjaring te worden ingevoerd.

Wil men aan deze of dergelijke praktische eischen voldoen, dan kan dit echter niet geschieden langs den weg van wetgeving. „Decreteeren" is meestal vruchteloos en bederft soms den rechtstoestand.

Men late het adatrecht in het algemeen maar rustig zijn eigen ontwikkeling zoeken; hoogstens oefene men hier en daar zeer voorzichtig eenigen invloed ten goede uit.

Verkeerd is het, te pogen dit recht te dringen in rechtsvormen, door Europeesche bureau-ambtenaren bedacht. De nieuwe leer is (blijkens het Praeadvies der Indische Juristenvereeniging 1917 II, 208, 212): de Indonesiër, hetzij oostersche eigenaar of inlandsche bezitter, individu, familie of dorpsgemeente, héeft thans eigenlijk al eigendomsrecht; hij heeft immers het hoogste subjectieve recht op den grond. En het hoogere beschikkingsrecht der gemeenschap komt slechts voort uit „adatregeling" of „adatheerschappij", vergelijkbaar met die wettelijke regelingen van de bevoegde macht, waaraan ook Europeesche grondeigendom moet gehoorzamen. Intusschen ontkent schrijver de juistheid van deze vergelijking.

De agrarische reglementen voor Lombok, Sumatra's Westkust en Menado kunnen hem ook niet bevredigen. Zij zijn te Javacentrisch, te uniform. Beter is het gewestelijk agrarisch reglement voor Djambi.

Fel veroordeelt schrijver het dat men Lombok „zegende" met het „verwarde achterlijke" instituut van het Javaansche communaal grondbezit, — geen adatinzetting, naar hij meent, maar een schepping van landrente- en cultuurstelsel. Het werkte immers niet als het aan de dorpsgemeente toekomende bezitrecht, hetwelk een Java-ordonnantie van 1906 en de Lombokregeling er van maken. De bureauconstructie had het „reactionnaire" gevolg dat de vrijwording van den grond werd tegengewerkt.

Schrijver meent dan ook het „spinrag" van communaal bezit of dorpsbezit met zijn velerlei uitleg, gebruiksaandeelen daarin, wettige en onwettige conversie en agrarisch eigendom eens en vooral dient opgeruimd. Een duidelijk en eenvoudig agrarisch reglement voor een paar buitengewesten moet echter voorafgaan; daarna kan Java, uit de gewraakte constructies bevrijd, „vroolijk" volgen. Want eigenlijk is toch het bevolkingsrecht op bouwvelden voor heel Indonesië van één natuur.

Scherp wordt opgekomen tegen het in 1870 voor Java en in 1875 voor de buitengewesten geproclameerde domeinrecht op inheemsche bouwvelden. Orde en rechtsvastheid zijn er niet door gebaat, zooals wel wordt beweerd. Het begrip evenmin als de spheer van het domeinrecht is duidelijk bepaald; de domeinverklaring is de moeder geworden van de „allerwiebelendste rechtswiebeling" der Indische wetgeving.

Bovendien doet de domeinformule herhaaldelijk dienst als „gewetensstopper" bij het inbreuk maken op Indonesische rechten op bouwvelden.

Eenig voordeel biedt de domeinverklaring niet. Voorzieningen betreffende den grond kunnen door den wetgever ook zonder deze verklaring worden gegeven.

Afzonderlijk behandelt de schrijver de *woeste gronden*. Hier valt een „halve eeuw van onrecht" te constateeren.

Door bemoeienis van Baud werd in 1854 in het regeeringsreglement de bepaling opgenomen dat niet uitgegeven mogen worden hetzij bouwvelden der Indonesiërs, hetzij gronden die uit anderen hoofde onder het beschikkingsrecht eener dorpsgemeente staan. Schrijver keurt het af dat uitgifte in huur aan Europeanen van woeste gronden in den beschikkingskring van een dorp geheel werd verboden. Het ware voldoende geweest te waarborgen dat het beschikkingsrecht, door betaling van een recognitie b.v., werd erkend.

Aan deze wetgeving heeft de Indische regeering zich echter weinig gestoord. De woeste gronden werden voor Sumatra (1874), Menado (1877) tot landsdomein verklaard; in 1875 volgde een domeinverklaring voor de buitengewesten, in 1888 voor Z. O. Borneo. Ook bij residentsvoorschriften werden de rechten der bevolking aangetast. Men ontkende dat het rechten waren, het waren imaginaire aanspraken, ondingen, die slechts hadden kunnen voortbestaan krachtens goedgunstigheid. Kan hetgeen op de buitengewesten is geschied „met eenigen goeden wil" worden verklaard uit onkunde en misverstand, hetgeen op Java gebeurd is uit moreel oogpunt erger. Prof. Van Vollenhoven spreekt zelfs van „kwade trouw" der bureau's, van „gluiperige" middelen.

Men heeft slechts geëerbiedigd den beschikkingsgrond, bij lieden van een bepaald dorp „in gedurig gebruik"; men is den grond, tot de dorpen behoorende, gaan beperken tot de dorpskom, de akkers en de van bestuurswege voor dorpsweide afgezonderde gronden; de krans van bosch- en weidegronden en de tot woestheid teruggekeerde gronden van weleer kwamen er buiten te vallen.

De hierop gebaseerde ontginningsordonnantie van 1874 bleef veelal een doode letter. Schrijver erkent dat langs natuurlijken weg het beschikkingsrecht der dorpen in West-Java is verdwenen, in Midden- en Oost-Java afgesleten. Maar toch schijnt er soms nog door de bevolking aan te worden gehecht.

Ook ten aanzien van de woeste gronden erkent schrijver eischen der praktijk: roofbouw moet worden tegengegaan; de bosschen moeten worden beschermd; het ontginnen moet onder bestuurstoezicht komen; het afsluiten van woeste gronden voor ontginning of ander gebruik moet worden gekeerd; groote cultuurondernemingen, hetzij van particulieren of van den lande en van andere rechtsgemeenschappen, moeten mogelijk worden gemaakt, zelfs in de hand gewerkt. Dit eischt het algemeen belang van Indië.

In dezelfde richting ontwikkelt het adatrecht zich echter al van zelf. Bovendien kan de regeering zonder eenig bezwaar voor het ontginnen enz. door vreemden binnen andermans beschikkingskring de voorwaarden stellen onzer ontginningsordonnanties en de toestemming eischen harer ambtenaren, mits zij daarnaast het oorlof van en de recognitie aan het beschikkingsgerechtigde dorp hooghoude. Overigens slijt het beschikkingsrecht op natuurlijke wijze en geleidelijk weg, al wordt op Java de verdwijning nog tegengehouden door de „wanstaltige opschroeving" van dit recht in den vorm van communaal bezit.

Ook hier wil schrijver slechts behoedzaam, door belastingmaatregelen e. dgl. zien ingegrepen (blz. 87); het best is te pogen, de bevolking voor een eigen hervorming van deze stukken adatrecht te winnen en, zoo dat niet lukt, onteigening toe te passen naar letter en geest van art. 62 RR.

Op den duur zal een en ander, evengoed als voor het rechtstreeks bestuurd gebied, ook moeten gelden voor de vier vorstendommen van Midden-Java en voor de 370 vorstendommen en vorstendommetjes buiten Java.

Schrijver vreest dat het vertreden van de rechten der bevolking een doodvonnis zal worden voor die grondexploitaties op groote schaal, welke Indië broodnoodig heeft. Want een allereerste eisch der praktijk is deze dat er onder de bevolking rust en medewerking zij. Hij wijst dan op de schuurbranden in sommige Batakstreken der Oostkust een 35 jaar geleden, de agrarische onrust destijds in de Lampongs en de Minahasa, de opwinding in het Bataksche Silindoeng in 1918, de klachten der bevolking in Serdang op Sumatra's Oostkust, enz.

Naar schrijver meent is ook voor de woeste gronden de domeinverklaring te missen. Wel is uitgifte van die gronden voor particulieren-landbouw noodig, doch men kieze dan niet den vorm van agrarische

huur of erfpacht, doch verleene een landbouwconcessie. Toeëigening van grond anders dan door Indonesische ontginning zij verboden; over niemands grond beslisse de regeering uitsluitend, over uitgifte van beschikkingsgrond aan vreemden de regeering mede (naast het bestuur van dorp of dorpenbond of stam). De domeinverklaring worde afgeschaft.

Schrijver betreurt dat in het hierboven weergegeven wetsontwerp tot herziening van art. 62 RR. hetgeen door hem gewenscht wordt met voeten is getreden.

Het ontginningsrecht zal naar de bedoeling van dit ontwerp niet behoorlijk tegen inbreuk worden beschermd. Voorzoover het recht in de termen valt om als een oostersch eigendomsrecht te worden aangemerkt, wordt het geleidelijk omgezet in „eigendom" en dus mettertijd ook voor de onteigening als zoodanig erkend. Doch in alle overige gevallen wordt het slechts voor zooveel zulks „met het algemeen belang bestaanbaar" is geëerbiedigd en voor zoover noodig bij algemeene verordening geregeld, dus: „met gebonden handen en voeten overgeleverd aan de bureauheeren". Terecht is in het voorloopig verslag hiertegen geopponeerd.

Zou men ook het beklemde inlandsche bezitrecht tot „eigendom" willen maken? Maar dan rukt men dit lichtvaardig los uit het dorpsverband. Bovendien zou de omzetting in eigendom slechts geleidelijk plaats hebben, zoodat al dien tijd het inlandsch bezitsrecht alle bescherming zou derven.

Vastlegging van de rechten op grond in schriftelijke bewijsstukken is zeker nuttig, doch wetswijziging is hiertoe niet noodig.

Het verbod van vervreemding en verpanding van bouwvelden aan niet-Inlanders moest worden in stand gelaten, als men der regeering maar gelegenheid gaf om dit verbod op te heffen, waar de bevolking er aan is ontgroeid. Op dit punt als ook ten aanzien van grondverhuur is het ontwerp bevredigend.

Wenschelijk zou het geweest zijn als het genotsrecht van vreemden op duurzame akkers en zelfs dat op wisselvallige bouwvelden, waar het nog kan en mag bestaan, ware erkend.

Zeer wordt het voorstel afgekeurd om van communaal bezit dorpseigendom te maken. Omzetting in dorpseigendom zou aan de vrijwording van het individueele inlandsche bezit en aan de uitgifte van teruggevallen akkers aan nieuwelingen den genadeslag toebrengen.

Indonesische opvattingen over tenietgaan van inlandsch bezitsrecht worden verwaarloosd.

Terwijl de domeinverklaring van bouwvelden een fiasco is gebleken, wil het ontwerp haar vastleggen in een formule, die op vier verschillende manieren kan worden geïnterpreteerd.

De rechten op woesten grond worden uitgeleverd aan de willekeur der bureau's instede ze te handhaven.

Men had er mede kunnen volstaan, de veel te eng omschreven gelegenheid om woesten grond in huur te krijgen te verruimen of de omschrijving te schrappen. Het woord „erfpacht" in art. 62, lid 4, RR. had ver-

vangen kunnen zijn door „landbouwconcessie" of „uitgifte". Het ontwerp behoudt ten onrechte de privaatrechtelijke constructie en zet alle reserve voor beschikkingsgrond overboord.

De rechten op ontginning enz. worden aan de willekeur der bureauheeren overgeleverd.

De toelichting op het ontwerp noemt schrijver misleidend. Hij wenscht behoud van of terugkeer tot hetgeen in waarheid onze loffelijke agrarische staatkunde uitmaakt: de feitelijke erkenning en eerbiediging van bevolkingsrechten door belangstellende bestuursambtenaren overal waar nog niet een belemmerende verordening is komen verbieden, en soms zelfs is strijd met zulk een verbod; verbod voor Europeanen, Chineezen en Arabieren om den Indonesiër van zijn grond te ontdoen, tenzij het gouvernement met de zaak instemt; de ruime gelegenheid voor westersch kapitaal om Indischen grond in cultuur te nemen, doch niet dan onder contrôle der regeering en niet voorgoed. Verder vervalle de domeinverklaring en wat er mee samenhangt. Daarna moeten de agrarische reglementen worden herzien, art. 62 dient geperfectionneerd. De voorzieningen moeten worden uitgestrekt tot de zelfbesturen. En de rechterlijke macht zal de lagere wetgeving aan het regeeringsreglement moeten toetsen.

Vooral ook echter zorge men voor een nieuwen koers op agrarisch gebied door de *personen* van het oude régime op eervolle wijze te loozen.

Ernstig waarschuwt schrijver tegen aanneming van het ontwerp; het zou de eer van ons karakter aantasten.

C. S.

FINANCIEEL-ECONOMISCHE KRONIEK.

De Poenale Sanctie.

In een zeer lezenswaardig rapport door Dr. Pekelharing, hoofd der afdeeling Landbouw-economie van het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, uitgebracht over eene reis op Sumatra, komen aan het slot deze beschouwingen voor:

„Het vordert echter tijd om den contractant op te voeden tot een werkman, die geregeld werken wil. Het is bij het gehalte van de koelies, zooals ze tegenwoordig als nieuwe contractarbeiders op de ondernemingen aankomen, niet mogelijk hen te laten werken in stukwerk. Een groot deel dier koelies is zelfs niet eens in staat behoorlijk een patjoel te hanteeren, laat staan zelf zijn werk goed in te deelen.

Alles moet hun geleerd worden en in de eerste plaats moeten ze leeren geregeld te werken. Dat is onder de tegenwoordige koelie-ordonnantie nog mogelijk. De ondernemers hebben den tijd en de gelegenheid hun koelies tot bruikbare werklieden op te voeden. De prestaties van de koelies zijn in het begin echter zeer gering, ten gevolge van hun onhandigheid en hun meestal geringe lichaanmskracht en het werk dat ze afleveren is dan ook duur. Door een goede voeding en de uitmuntende hygiënische verzorging en ziekenbehandeling neemt de lichaamskracht echter snel toe en geleidelijk komen de koelies tot een redelijke prestatie. Nu is het misschien wel mogelijk na twee, drie jaren te beginnen met

de koelies in stukwerk te laten werken, om hun zoodoende meer te laten verdienen, maar vóór dien tijd zijn ze daartoe niet in staat, gesteld dat ze het zelf zouden willen. Daarom is het noodig dat de koelies eerst een tijd worden gewend aan geregeld werk. Zoolang de zekerheid bestaat dat de ondernemers daartoe de gelegenheid hebben, hebben zij het er voor over zich gedurende de eerste jaren groote moeite en veel kosten te getroosten, omdat ze daarna een redelijke arbeidsprestatie kunnen verwachten. Wordt nu de poenale sanctie afgeschaft of, om in meer algemeenen zin te spreken, de koelie ordonnantie zoodanig gewijzigd, dat de ondernemers niet zeker zijn, dat de koelies die zij met groote kosten hebben aangenomen hun verplichtingen zullen nakomen, en loopen zij daardoor de kans dat het werkvolk naar eigen goeddunken weer de onderneming kan verlaten, dan verliezen zij hun bedrijfszekerheid. Die bedrijfszekerheid hebben zij thans nog, zij het dan ook met opoffering van groote sommen en dus met opoffering van een belangrijk deel van hun winstmarge. Ik meen echter dat het juist die bedrijfszekerheid is, die het kapitaal tot voor korten tijd zooveel belang deed stellen in de cultures. Die bedrijfszekerheid stelt de ondernemers in staat om groote oppervlakten snel in cultuur te brengen. Het is niet steeds in de eerste plaats te doen om groote dividenden te behalen, meer en meer komen er ondernemingen, die opgericht worden met het doel om zich van een zekere hoeveelheid grondstoffen te verzekeren voor eigen bedrijven.

Voorbeelden daarvan zijn de twee groote Amerikaansche rubberondernemingen, de Holland-Amerikaansche Plantage Maatschappij en de Dolok-Merangir onderneming. En in den laatsten tijd hoort men van plannen om oliepalmondernemingen op te richten door maatschappijen, die in relatie staan met de groote oliefabrieken.

Het doel van die ondernemingen is groote hoeveelheden grondstoffen in eigen beheer te produceeren om zich zoodoende minder afhankelijk te maken van de open markt. Zulke ondernemingen vragen in de eerste plaats om bedrijfszekerheid en in de tweede plaats naar de kosten. Zij willen in zeer snel tempo hun ondernemingen tot stand brengen, zooals hierboven werd vermeld. Ik verwacht dat men niet meer van deze ondernemingen zal openen als de bedrijfszekerheid hun wordt ontnomen, door het nieuwe werkvolk van het begin af aan vrij te laten hun contract ongestraft te verbreken. Misschien is het mogelijk om in geleidelijk tempo de koelies, die reeds eenige jaren aan geregeld werk gewend zijn, in vrijen arbeid te laten doorwerken. Maar voor hen die voor het eerst naar de ondernemingen gaan is het noodig, dat men hen desnoods kan dwingen hun eenmaal gesloten overeenkomst ook na te komen. Wordt nu de koelie-ordonnantie zoodanig gewijzigd, dat ook voor het eerste contract de poenale sanctie wordt afgeschaft dan is de bedrijfszekerheid weg en de vrees dat dat binnenkort zal geschieden, maakt ondernemers huiverig ontginningen te beginnen. Mij zijn mededeelingen daarover gedaan en men heeft mij een blik laten slaan in begrootingen voor den opzet van enorme groot-bedrijven. Doch wanneer ik dan vroeg, wanneer men dacht met de

uitvoering van die groote plannen te beginnen, antwoordde men mij dat gewacht werd op zekerheid omtrent het lot van de koelieordonnantie.

Een voorbeeld hiervan zij medegedeeld.

De Goodyear Tire and Rubber Cy., die voor 9 millioen gulden 15.000 acre in twee jaren opende, was eerst van plan het daarbij niet te laten. Men wilde zelfs een groote rubberbandenfabriek ter Oostkust beginnen en dan ook den rubberaanplant daarvoor sterk uitbreiden. De onzekerheid omtrent de arbeidstoestanden heeft echter veroorzaakt, dat de vertegenwoordiger die deze zaak in studie had, dat plan heeft laten varen. Hij is gaan zoeken in Italië voor den opzet van een bandenfabriek en de rubberaanplant ter Oostkust wordt niet uitgebreid.

Wat hier geldt voor Sumatra's Oostkust geldt op kleine uitzonderingen na vrijwel voor alle Buitengewesten.

Men kan nu eenmaal geen bedrijfszekerheid verwachten met vrij werkvolk, wanneer men niet een groot reservoir heeft waaruit men, zooals op Java, met vrij geringe kosten voor kleine ondernemingen zijn staf van werkvolk kan aanvullen. En ook daar is het aantal ondernemingen, dat door gebrek aan bedrijfszekerheid is overgekapitaliseerd of zelfs totaal mislukt, groot. Als voorbeeld noem ik de Zuid-West Preanger, waargeen der ondernemingen tot nu toe behoorlijk rendabel is gebleken. De ontginningen vorderden te langzaam en de exploitatie was te duur.

Dat gebrek aan bedrijfszekerheid op Java gedurende de eerste zes jaren, die juist de moeilijkste jaren zijn, maakt dan ook dat zij die snel groote ontginningen willen tot stand brengen, Java voorbijgaan. Het is in de eerste plaats te doen om de ontginning zelf en de kosten komen eerst daarna in aanmerking.

Gaat men nu in de Buitengewesten dezelfde toestanden veroorzaken, maar dan in zooveel erger mate, omdat daar geen reservoir is, waaruit men het werkvolk kan aanvullen, dan is het te verwachten, dat men niet zal voortgaan met het openen van nieuwe ondernemingen en dat dus de toestrooming van kapitaal ophoudt".

Tot zoover de heer Pekelharing.

In eene door het Encyclopaedisch Bureau bezorgde uitgave, getiteld „Oostkust van Sumatra", vinden wij van de hand van het Hoofd van den dienst der Arbeidsinspectie o.m. het volgende aangeteekend over het vraagstuk der poenale sanctie.

„De arbeidszekerheid op de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra berust op de in de koelie-ordonnantie opgenomen straf- en dwangbepalingen strekkende om den arbeider te dwingen zijn werkovereenkomst na te komen. Door deze poenale, d. i. strafrechtelijke sanctie van de bedingen der werkovereenkomst, voorzoover die bedingen niet in strijd zijn met de voorschriften der koelie-ordonnantie, onder welke sanctie in de praktijk tevens verstaan wordt het recht van den werkgever om den koelie, die zonder wettige redenen de onderneming heeft verlaten, daarheen met den sterken arm te doen terugbrengen, wordt de koelie geplaatst in een toestand van algeheele afhankelijkheid en van groote onvrijheid. Het aldus ontstane buitensporig overwicht van den werkgever over den arbeider past

niet meer in het kader van de huidige opvattingen ten aanzien van de sociaal-economische verhoudingen. Het toenemende zelfbewustzijn van den oosterling dwingt tot wijziging van den tot nu gevolgden koers in zake de wettelijke bescherming van de cultuurbelangen. De bakens dienen tijdig te worden verzet, voordat de arbeiders zelf zich aan de knellende banden der koelie-ordonnantie onttrekken, m. a. w. weigeren een koeliecontract te sluiten. Het zoude van geen wijs politiek beleid getuigen, met negatie van de overal zichtbare veranderingen in het gemoedsleven van den Javaan, de door de cultures gewenschte arbeidszekerheid te blijven ontleenen aan een verouderd instituut als de poenale sanctie op de koeliecontracten.

Al mogen de voorstanders van de poenale sanctie in zoover het recht aan hunne zijde hebben, dat de straf- en dwangbepalingen in de koelie-ordonnantie, in verband met de karaktereigenschappen van den Inlandschen arbeider, voor dezen, althans bij het thans bestaande behoorlijke overheidstoezicht, eene onbetwistbare waarde hebben, deze meening zou, al gold het hier een vaststaand feit, toch geen gewicht in de schaal kunnen leggen bij de overweging van de vraag of de poenale sanctie al dan niet moet worden afgeschaft. De kwestie loopt niet over de voor- of nadeelen, welke de koelie-ordonantie voor den arbeider medebrengt, doch raakt uitsluitend den door de omstandigheden geboden eisch om de verouderde koelie-ordonnantie, zonder benadeeling der cultures, te vervangen door eene arbeidersregeling zonder strafbedreiging tegen de niet nakoming van de bedingen der werkovereenkomst en zonder dwangbepalingen, krachtens welke de koelie, bij desertie, met den sterken arm naar de onderneming kan worden teruggebracht".

Verder heet het:

„De overweging nu, welke weg dient te worden ingeslagen om, zonder de cultures in gevaar te brengen, te geraken tot algeheele vervanging van contractarbeid door vrijen arbeid is de eigenlijke poenale sanctiekwestie.

De moeielijkheid die kwestie op eene bevredigende wijze op te lossen schuilt hierin dat de plotselinge afschaffing der poenale sanctie zonder meer met zich zal brengen algeheel verlies van de door die sanctie gewaarborgde arbeidszekerheid, met dit gevolg, dat de economische toestand wordt ontwricht, waarvan wederom een terugslag op het geheele maatschappelijke leven het onvermijdelijk resultaat zou zijn".

Schrijver wijst er vervolgens op dat de Regeering genoopt is bij de afwikkeling dezer kwestie geduld en inschikkelijkheid te betrachten jegens de groote cultuurbelangen en dat zij bij elken nieuwen stap met de werkgevers in overleg treedt ten einde daar, waar noodig, hun den gewenschten overheidssteun te verleenen, doch dat zij daartegenover dan ook eischt en verwacht ernstige en hartelijke medewerking van de zijde der planters ter verkrijging van de voor de afschaffing der poenale sanctie noodzakelijke arbeidsverhoudingen op de ondernemingen. De thans geldende koelie-ordonnantie (Stb. 1915 No. 421) verminderde den maximumduur der reëngagementscontracten van drie tot anderhalf jaar en gaf in artikel 24 den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid om te allen tijde den bij de ordon-

nantie vastgestelden duur der arbeidsovereenkomsten te verkorten en om, zoodra de omstandigheden te zijner beoordeeling zulks toelaten, de straf- en dwangbepalingen op een bepaald tijdstip buiten werking te stellen.

De werkgevers worden dan gewaarschuwd tegen te groot optimisme: zij moeten niet meenen dat de afschaffing der poenale sanctie niet mogelijk zou zijn vóórdat arbeiderskolonies gesticht zijn, want binnen weinige jaren zal het tot die afschaffing onherroepelijk moeten komen, ook al mochten de door de Regeering gesteunde kolonisatieplannen mislukken. Men wenscht den werkgevers de gelegenheid te geven om vrijen arbeid op hunne ondernemingen niet alleen in te voeren, doch ook te leeren dien arbeid zoodanig te regelen dat het gemis aan contract-arbeid niet meer gevoeld wordt. De planters dienen zich tot taak te stellen reeds aanstonds den ondernemingsarbeid zooveel mogelijk in vrijen arbeid te doen verrichten, op hunne ondernemingen zuivere arbeidersnederzettingen te scheppen, bestaande uit vrije arbeiders, verkregen door aanvoer van Java en door, in stede van reëngagementscontracten te sluiten, de gewezen contractarbeiders als vrije arbeiders in dienst te houden.

Dergelijke arbeidersnederzettingen zullen onmisbaar zijn, want de te stichten kolonies, al mochten zij alle verwachtingen overtreffen zullen alléén de ruim 200.000 contractarbeiders nooit kunnen vervangen.

De Regeering stelt zich voor om tot geheele afschaffing der poenale sanctie te geraken niet plotseling doch door een reeks van elkaar opvolgende partieele maatregelen met vermijding van schokken in het landbouwbedrijf. Bij deze maatregelen zal verkorting van den maximumduur der werkovereenkomsten, met gebruikmaking van het opgemelde artikel 24 der koelie-ordonnantie, hetzij van alle, hetzij van een of meer soorten van werkovereenkomsten steeds overwogen dienen te worden. De reëngagementscontracten, gesloten met reeds meer aan geregelden arbeid gewende arbeiders, zullen in de eerste plaats in aanmerking kunnen komen om van de poenale sanctie beroofd te worden.

Indien nu over twee jaar de maximumduur van de reëngagementscontracten, gesloten met de Inlandsche arbeiders, met zes maanden wordt verkort en dus teruggebracht wordt tot twaalf maanden, met het doel om twee jaar later de poenale sanctie ten aanzien van de reëngagementscontracten af te schaffen dan is den werkgever vier jaar tijd gegeven om de noodige voorbereidingen als hooger bedoeld te treffen ter vervanging van een deel der contractarbeiders door vrije werklieden.

Alsdan kan echter nog niet vervallen de poenale sanctie van de reëngagementscontracten, gesloten met de Chineesche arbeiders, die grootendeels als veldkoelies op de tabaksondernemingen worden aangetroffen. De praktijk toch heeft uitgewezen dat Chineesche arbeiders als veldkoelies betere werkkrachten zijn dan Javanen, zoodat, waar het niet in de bedoeling ligt Chineesche kolonies of Chineesche nederzettingen te stichten, eerst, voordat tot beperking van de poenale sanctie met betrekking tot Chineezen kan worden overgegaan, aanwezig moet zijn een Inlandsche bevolking, waaruit het benoodigd aantal geschikte veldkoelies kan worden gekozen.

Daarvoor is een periode van vier jaar te kort, doch wellicht is het mogelijk de poenale sanctie van de reëngagementscontracten der Chineesche koelies over zes jaar geheel in te trekken.

De poenale sanctie van de immigratiecontracten zal voorshands moeten blijven gehandhaafd. Alleen zou tegelijk met de intrekking der straf- en dwangbepalingen van de reëngagementscontracten van de Inlandsche arbeiders, de maximumduur van de immigratiecontracten van alle werklieden van drie jaar teruggebracht kunnen worden tot twee jaar, omdat deze duur voldoende is om de nieuwe arbeiders aan geregelden arbeid te gewennen.

Het Hoofd der Arbeidsinspectie besluit zijne beschouwingen met de mededeeling dat een „non possumus" van planterszijde om vrijen arbeid op de ondernemingen in te voeren, nimmer de afschaffing van de poenale sanctie zal kunnen beletten. Contractarbeid zal en moet binnen enkele jaren geheel door vrijen arbeid vervangen worden, zoodat de werkgevers verstandig zullen doen van stonde aan vrije arbeiders op groote schaal van Java te doen overkomen.

Deelden wij in het vorenstaande de meeningen mede van twee ambtenaren, van wie Dr. Pekelharing het vraagstuk der poenale sanctie wel wat uitsluitend van ondernemersstandpunt bekijkt en alleen de belangen der cultures in aanmerking neemt, terwijl het Hoofd der Arbeidsinspectie het breedere Regeeringsstandpunt uiteenzet, waarbij ook de belangen der planters, de economische zijde van het vraagstuk niet uit het oog worden verloren zonder dat daaraan evenwel eene domineerende beteekenis wordt toegekend, thans moge ook aan van planterszijde over deze kwestie vernomen uitingen een plaats gegeven worden.

Bij schrijven van 31 Maart jl. is door het bestuur der Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (A. V. R. O. S.) aan den gouverneur der Oostkust aangeboden eene inleiding tot de studie van het door de Regeering nadrukkelijk aan de orde gestelde vraagstuk der afschaffing van de poenale sanctie, vergezeld van eene ontwerpordonnantie ter vervanging van de koelie-ordonnantie. In opdracht van het bestuur der A. V. R. O. S. werd een en ander opgesteld door den adviseur der vereeniging Mr. P. H. Schneider.

De opdracht omvatte: *a*) het leveren van een critiek op de voorstellen van Regeeringswege gedaan met betrekking tot een geleidelijken overgang tot de afschaffing der poenale sanctie, en *b*) het voorstellen van maatregelen, waardoor van het standpunt der planters uit gezien, de afschaffing der poenale sanctie mogelijk zal zijn, zonder de arbeiders — of de arbeidszekerheid in gevaar te brengen en zonder het openen van nieuwe ondernemingen, zoowel als het werken op ondernemingen totdat zij in productie zijn, geheel in de waagschaal te stellen.

De komende afschaffing der poenale sanctie is als een voldongen feit vooropgesteld.

Na de inleiding wordt eene vergelijking getroffen tusschen Oostersche en Westersche arbeiders, waarin deze passage voorkomt welke reeds genoeg zegt:

„De Javaansche arbeider vindt in zijn godsdienstigen code niets hetgeen herinneren kan aan het Bijbelsche „in het zweet Uws aanschijns enz.". Intellectueele, moreele of ethische noodzakelijkheid om te arbeiden kent hij niet; van een recht op arbeid of den plicht tot arbeiden zal hij misschien na honderd jaar voor het eerst hooren; ook zal geen politieke theorie hem het massabewustzijn kunnen bij brengen, dat opvoering van de productiviteit van den arbeid zijn streven moet zijn".

Het daarop volgend hoofdstuk bevat een overzicht van de geschiedenis en van de voor- en nadeelen van het poenale sanctie-stelsel.

Er wordt opgewezen dat in de Engelsche kolonies, de Federated Malay States, de Straits-Settlements zoowel als in de buitengewesten van Nederlandsch-Indië wettelijke regelingen van gelijke strekking ontstonden, wijzende op gemeenschappelijke karaktertrekken van den Oosterschen arbeider; van allen vormde de poenale sanctie de kern.

Het directe gevolg van het poenale sanctie-stelsel, overal waar dit ingevoerd werd, was het ontstaan van eene reusachtige landbouw-industrie en ontwikkeling van onontgonnen gewesten op groote schaal, terwijl het indirecte gevolg was, de opvoeding van den werkman tot geregelden arbeid, die geen toepassing van strafbepalingen meer noodig had om aan het werk gehouden te worden. Onder de werking der poenale sanctie heeft zich dan ook een kern van beroepsarbeiders gevormd, die beschikbaar is voor de landbouwindustrie en die op de opvoeding van de groote massa's nieuw aan te werven ongeschoolde arbeiders grooten invloed kan uitoefenen.

Uit niet geheel te controleeren opgaven zou blijken dat ter Oostkust van Sumatra jaarlijks slechts 20 % van de koelies, die daar recht op hebben, repatrieeren en dat van de gerepatrieerden 75 % weder naar de Oostkust terugkeert.

Hoewel aan de preventieve werking der poenale sanctie meer waarde moet worden gehecht dan aan de repressieve en het percentage der bestrafte en met den sterken arm naar de onderneming teruggebrachte arbeiders tegenwoordig zeer gering is en blijkens de verslagen der Arbeids Inspectie steeds neiging tot daling blijft vertoonen, zoodat van een stelsel van onderdrukking bezwaarlijk gesproken kan worden, daar mag toch niet ontkend worden dat een bedreiging met gevangenisstraf voor elke overtreding, juist voor de betere arbeiders min of meer onaannemelijk is. Naar moderne opvattingen is een stelsel, waarbij bedreiging met gevangenisstraf het primaire en eenige rechts- en dwangmiddel is, in beginsel onverdedigbaar.

Enkele in verband met de afschaffing der poenale sanctie in overweging gegeven voorstellen worden in een ander hoofdstuk vervolgens in critische beschouwing genomen. Gemeend wordt dat daarbij meer aandacht geschonken is aan de geleidelijkheid der afschaffing dan aan de nieuwe regeling, die later van kracht zal moeten worden; bij verwezenlijking dier voorstellen zullen de resultaten, ook al wordt de poenale sanctie nog 12 jaar gehandhaafd, voor wat de arbeidszekerheid betreft, dan ook teleurstellend en negatief zijn.

De van enkele zijden ter navolging aanbevolen in de Federated Malay States en de Straits-Settlements bij den Labour Code van 1912 ingevoerde regeling betreffende de Tamil-immigranten wordt voor Nederlandsch-Indië ten eenemale ongeschikt geacht. Bij die regeling treedt de werkgever niet met den Tamil-arbeider individueel in contact, doch met den patriarchalen leider van een groep werklieden. De arbeider treedt daardoor als individu op den achtergrond, niet hij is partij bij de arbeidsovereenkomst, doch de groep waarbij hij behoort, en zijn positie is het best te vergelijken met die van den Javaanschen arbeider van vóór 1860, die door de particuliere industrie niet individueel, maar middels zijn Hoofden en met behulp van Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren desa's-gewijze voor de particuliere industrie werd aangeworven.

De strijd voor „vrijen-arbeid" van de jaren '58 en volgende was juist gericht tegen dit restant van het Cultuurstelsel en was ten gunste van den vrijen arbeid beslist, toen de Regeering inmenging van bestuursambtenaren verbood. De Javaansche arbeider is nu goed en wel daaraan ontgroeid.

Aan het scheppen voor den Javaanschen immigrant ter Oostkust van Sumatra van eene kunstmatige organisatie, welke de rol zou vervullen van de natuurlijke patriarchale organisatie van den Tamil-arbeider kan niet worden gedacht. Op andere tegen overname van het Britsche stelsel rijzende bezwaren, zooals die van financieelen aard, behoeft hierna niet meer te worden gewezen.

De overblijvende hoofdstukken bevatten opbouwende beschouwingen.

Van kolonisatie-proeven noch van vrije nederzettingen van geruimen tijd ter Oostkust gewerkt hebbende koelies wordt heil verwacht. Eerst wanneer de Deli-koelie eenmaal onder eene nieuwe regeling eene andere persoonlijkheid geworden zal zijn, zullen arbeiders nederzettingen of kolonies aantrekkelijkheid kunnen krijgen voor gepensioneerde werklieden en voor arbeiders met zekere ervaring, die een geregeld familie leven verlangen.

De vraag is slechts of bij den Inlandschen werkman aangrijpingspunten te vinden zijn, waarop een arbeidsregeling zonder poenale, dus met civielrechtelijke sanctie zou kunnen steunen, en een feit wordt het dan genoemd dat de Inlandsche arbeider veel kan leeren en ook veel geleerd heeft. In de werkplaatsen der Deli Spoorweg maatschappij, der Bataafsche en in talrijke machine- en andere fabrieken op Java kon hij opgevoed worden tot een behoorlijk ambachtsman waarom zou hij niet eveneens tot een behoorlijk landbouwarbeider opgeleid kunnen worden?

Op twee zeer belangrijke verschijnselen wordt dan gewezen:

In de eerste plaats dat men berekend heeft dat van de immigranten na afloop van hun eerste contact 80 % reëngageeren en van de naar Java gerepatriëerden 75 % weer naar Deli terugkeeren, waaruit blijkt dat de cultures ter Oostkust de beschikking hebben over een zeer groot aantal arbeidskrachten die door de praktijk en de discipline (dank de poenale sanctie) op de ondernemingen opgevoed zijn tot geregelde of beroeps-arbeiders, die een kern vormen van geschoolde arbeiders, geschikt om de nieuwelingen op te voeden tot geregelden arbeid.

In de tweede plaats dat van de arbeiders een groot aantal, velen tot 50 %, enkelen tot 100 % meer loon verdienen dan het bij de overeenkomst vastgestelde minimumdagloon, welk meerder loon de arbeider verdient door te werken in stukloon. De voordeelen van goed en geregeld werk hebben indruk op den Javaanschen arbeider gemaakt — en het ligt voor de hand om bij de nieuwe regeling hiervan gebruik te maken, ten einde naast bedreiging met nadeel als straf op slecht werk, het uitzicht op belooning voor goed werk opzettelijk en des bewust als een opvoedend element in de wettelijke arbeidsregeling te introduceeren.

Zelfs eene progressieve loonsverhooging naar gelang van grootere arbeidsprestatie is wegens het dientengevolge uitsparen van meerdere arbeidskrachten alleszins verantwoord en op dien weg kan men verder gaan door klassen van werklieden met meer en minder loon in te voeren. Plaatsing in een hoogere klasse is dus een voordeel, terugplaatsing in een lagere een nadeel, een straf.

Het beginsalaris voor den nieuwen immigrant zij zoo laag mogelijk; hij moet eerst van malaria en wormziekte en ondervoeding genezen worden, moet het werk zelf evenals het geregeld werken nog leeren. Behoorlijke arbeid zij de noodzakelijke praemisse voor hoog loon. Het wordt mogelijk geacht dat eene differentieering in loonen die aanmerkelijk genoeg is, waarbij dus de afstand tusschen het minimum dagloon en het hoogste loon in de hoogste arbeidersklasse belangrijk genoeg is, voor den arbeider een krachtiger aansporing zal zijn dan de dwang die kan uitgaan van de poenale sanctie bepalingen om geregeld te arbeiden voor een egaal dagloon.

En wanneer dit juist is, dan moet het eveneens mogelijk zijn, eene arbeidsregeling te ontwerpen op zuiver civielrechtelijken grondslag, waarbij een rechtsverhouding tusschen partijen in de plaats treedt van de machtsverhouding onder het poenale sanctie stelsel, en die zoo volledig is uitgewerkt dat wederzijdsche rechten en verplichtingen scherp belijnd en duidelijk begrensd tegenover elkaar komen te staan.

Het wordt zeer wel mogelijk geacht om den Javaan als individu en als arbeider zoodanig te ontwikkelen dat hij het juiste inzicht verkrijgt omtrent zijn verhouding tot zijn werkgever, en is hij eenmaal gewend om zich naar de nieuwe regeling te gedragen, terwijl eene eenvoudige rechtspraak zoowel voor de eene als de andere partij gemakkelijk toegankelijk is, dan zal het aantal „klap-perkara's" en „aanvallen op assisten" zeer belangrijk verminderen.

Uitgaande van de hier slechts in het kort weergegeven beginselen is eene proeve van een ontwerp-ordonnantie op de arbeidsovereenkomst voor de Oostkust van Sumatra ontworpen, welke een aanhangsel der studie vormt.

Bij dit ontwerp heeft op den voorgrond gestaan, de nauwkeurige omschrijving van rechten en verplichtingen van werkgever en arbeider naar het voorbeeld van de Nederlandsche wet op de arbeidsovereenkomst, waarbij rekening gehouden is met locale toestanden en door ervaring practisch gebleken voorschriften der bestaande koelie-ordonnantie. De

handhaving der omschreven rechten en verplichtingen van partijen wordt nagestreefd primair met zuiver privaatrechtelijke middelen, terwijl de poenale sanctie bepalingen alleen subsidiair en bij wijze van overgangsmaatregel gehandhaafd worden.

Wij zullen op de ontworpen regeling hier niet verder ingaan.

De studie van Mr. Schneider, met de strekking waarvan het bestuur der A. V. R. O. S. zich vereenigd heeft, ademt een frisschen geest en verdient alle waardeering, mede uithoofde van het vertrouwen dat er uitspreekt dat men de toekomst ook zonder poenale sanctie kan tegemoet gaan.

Organisatie van verbruiksvereenigingen.
De „Coöperator" en de „Nederlandsch-Indische Coöperatie Bond".

De verbruikscoöperatie begint langzamerhand ook in onze Oost vasten voet te krijgen. De moeilijkheden echter waarmede zij te kampen heeft zijn hier wellicht nog grooter dan in Europa. Daarom is onderlinge samenwerking der verschillende coöperatieve vereenigingen in Indië een nog dringender behoefte.

Daarbij komt dat de verbruikscoöperaties hier voor vraagstukken komen te staan van geheel eigen aard, waarbij de ervaringen in Nederland en elders verkregen niet zonder meer de oplossing kunnen geven. Indien elke coöperatie voor zich moet wijs worden zonder te kunnen profiteeren van wat andere zustervereenigingen met schade en schande hebben geleerd, zal veel geld nutteloos verloren gaan en in vele gevallen van den solidariteitszin der coöperatoren meer gevergd worden, dan hij kan verdragen: m.a.w. verbruikscoöperaties zullen mislukken, omdat zij niet bestand zijn tegen de harde lessen in haar prille jeugd, terwijl wellicht hulp en voorlichting van elders de vereeniging hadden kunnen versterken en de lessen verzachten. En een mislukte coöperatie is erger dan geen coöperatie.

Nu kan die onderlinge samenwerking zich op tweeërlei wijze uiten: in een organisatie, die uitsluitend de materieele en commercieele belangen der coöperatieve vereenigingen behartigt en in de aansluiting bij een centrum, door tusschenkomst waarvan een uitwisseling van ervaringen kan geschieden, dat de verschillende gegevens vergaart en zoodoende zich kan ontwikkelen tot een adviesbureau op het gebied der verbruikscoöperatie en dat de coöperatieve propaganda kan steunen en voeren.

Deze twee organisaties behooren niet in één lichaam te worden vereenigd.

De eerste organisatie moet een commercieel lichaam zijn, waarvan de aangesloten coöperatieve vereenigingen gebruik maken omdat ze er onmiddellijk of op den duur materieel en financieel voordeel in zien.

De laatste organisatie steunt en propageert het coöperatief beginsel en geeft raad, waar die gevraagd wordt. Zij moet echter om die taak naar behooren te verrichten en daarbij ten volle te worden vertrouwd, geen

eigen belangen hebben en niet van eenzijdigheid kunnen worden verdacht; niemand moet kunnen denken dat propaganda voor de coöperatieve beginselen slechts de dekmantel is voor propaganda voor eigen zaak, hoezeer ook de laatste te goeder trouw geschiedt en in de heilige overtuiging dat de belangen van derden daarbij zijn gebaat. Waar zij aanbeveelt moet ieder weten dat haar de vrijheid van kritiek gelaten is.

Ook in Nederland heeft men dit op den duur ingezien. De Handelskamer te Rotterdam, die oorspronkelijk een onderdeel vormde van den Nederlandschen Coöperatieven Bond werd in 1915 daarvan gescheiden.

Hoe staat het nu hiermede in Indië?

Onze „Handelskamer" bestaat. Kort geleden werd opgericht de **„Coöperatieve Groothandelsvereeniging De Coöperator"**, die ten doel heeft het drijven van handel in en het produceeren of doen produceeren van verbruiksartikelen in de eerste plaats ten behoeve van haar leden en die ook op haar wijze propaganda zal maken voor het coöperatief beginsel. De Gouvernementeele bewilliging op haar ontwerp-oprichtingsakte werd verkregen en reeds besloten eenige verbruikscoöperaties tot toetreding.

Het lidmaatschap is in verband met Indische behoeften ruimer gesteld dan bij de Handelskamer in Rotterdam. Behalve coöperatieve vereenigingen kunnen ook andere rechtspersonen, als societeiten, gestichten, cultuurondernemingen en zelfs natuurlijke personen lid worden.

Ieder lid moet, behoudens een bij toetreding te storten minimum bedrag van *f* 100.— aandeelhouder zijn tot een bedrag minstens gelijk aan 20 % van zijn gemiddeld maandelijksch verbruik in het laatst verloopen jaar. De boven het verplichte minimum gestorte aandeelen kunnen worden teruggevorderd.

De aansprakelijkheid der leden is beperkt tot hun aandeelbedrag.

De „Coöperator" is georganiseerd volgens de verordening op de coöperatieve vereenigingen (Staatsblad 1915 No. 431).

Ook de **Nederlandsch-Indische Coöperatie Bond** bestaat. Bij Gouvernementsbesluit van 19 Januari 1920 No. 51 werden de statuten van dit zedelijk lichaam goedgekeurd.

Het doel van den N. I. C. B. is „de verbreiding van de verbruikscoöperatie door alle wettige middelen, de voorlichting van allen, die van hare toepassing nut of voordeel kunnen hebben en de bevordering in den uitgebreidsten zin van de stoffelijke belangen der verbruikscoöperatoren".

Als leden van den N. I. C. B. kunnen worden toegelaten: *a* rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen, vennootschappen en instellingen, die de verbruikscoöperatie in practijk brengen dan wel bevorderen of wenschen te bevorderen; *b* natuurlijke personen die de verbruikscoöperatie voorstaan.

Het bestuur is opgedragen aan een bondsraad bestaande uit ten minste vijf leden, die door de algemeene vergadering worden gekozen uit de leden van den bond en de leden der tot den bond toegetreden rechtspersonen. De bondsraad is bevoegd ter betere uitvoering van zijn taak of ter betere behartiging van bijzondere coöperatieve belangen, uit zijn mid-

den vaste commissiën te benoemen, voorts om adviseurs te benoemen en vertegenwoordigers aan te stellen.

De geldmiddelen bestaan uit contributies en schenkingen. De contributie is voor rechtspersonen op *f* 10.— per maand en voor natuurlijke personen of *f* 1.— per maand gesteld.

Door den bondsraad zal een orgaan worden uitgegeven tot verbreiding van de verbruikscoöperatie, waarvan de kosten door afzonderlijke bijdragen zullen moeten worden gedekt.

Veel hangt hier van de beschikbare fondsen en van de activiteit van den bondsraad af. Het bestuurslidmaatschap zal hier allerminst een sinecure blijken. Toch zal daarnaast ook de weerklank, die de propaganda vindt, van groot belang zijn. Een bestuur dat zich door de leden gedragen weet, dat resultaten ziet, voelt zijn krachten verdubbelen.

Bovendien, ieder moet hier op het gebied van coöperatie nog bijna alles leeren en wil de N. I. C. B. zijn taak van adviesbureau naar behooren vervullen, dan zal hij zich eerst de ervaring van de verschillende verbruiksvereenigingen zoo volledig mogelijk eigen moeten maken. Elke coöperatie zal bereid moeten zijn alle inlichtingen te verschaffen omtrent haar organisatie, haar statuten en reglementen, haar bedrijf, haar ledental, haar kapitaal, haar omzet en winst enz. teneinde den bond in staat te stellen tot zaakkundige adviezen en een juist inzicht in de behoeften en mogelijkheden der Indische verbruikscoöperatie. Openbaarheid is een van de grondbeginselen der coöperatie.

J. H. B.

Boekbespreking.

Jaarverslag 1918 van de Postspaarbank.

Evenals reeds op meerdere wijzen de aandacht erop gevestigd is, dat voor de ontwikkeling van de Inlandsche maatschappij een der hoofdvoorwaarden is den Inlander het begrip van sparen bij te brengen, vinden wij hetzelfde thema ook behandeld in de inleiding van den heer N. J. Koningsberger, ten gehoore gebracht op het congres van het Indonesisch Verbond van Studeerenden tusschen 3 en 6 September j.l. te Deventer gehouden.

In het artikel „De Inlander als ambachtsman" voorkomende in het Soerabaiasch Handelsblad van 7, 8, 9 en 10 Juli van dit jaar, [1]) is hetzelfde onderwerp meer uitvoerig behandeld en is het bijbrengen van spaarzin, als een deel van de taak der waarachtige leiders van de Inlanders aangegeven.

Doch hierin moet de Regeering tegemoetkomend werkzaam zijn door het sparen van Inlanders zooveel mogelijk te vergemakkelijken. Wanneer de zin tot sparen wordt opgewekt, moet tevens een eenvoudige weg om daartoe te geraken gebaand zijn. Maar niet alleen moet die weg zonder bezwaren bewandeld kunnen worden, hij moet tevens aanlokkelijk gemaakt worden door in het vooruitzicht stellen van een belooning, in deze een geldelijke belooning. Daartoe is aangewezen het toekennen van rente.

En zoo komen wij dan vanzelf op de postspaarbank, zijnde de gelegenheid door de Regeering geboden om op eenvoudige wijze den Inlander tot sparen te brengen. En juist het verslag omtrent den dienst van de postspaarbank over het jaar 1918, geeft mij aanleiding hierop nader terug te komen, daar hieruit enkele lessen te putten zijn, en wellicht op grond daarvan verbeteringen aangebracht kunnen worden.

Zooals uit dat verslag blijkt is eindelijk gevolg gegeven aan het denkbeeld om den postspaarbankdienst ook te doen uitoefenen door de gouvernements pandhuizen. Voorwaar een verblijdend nieuws, daar op deze wijze de mogelijkheid om te sparen niet onbelangrijk vergroot wordt. De toelichting op dit denkbeeld is zeer juist en het is alleen te betreuren, dat de verwezenlijking van dat plan, vijf jaren heeft noodig gehad. Hoeveel verder zouden wij reeds kunnen zijn als wat vlugger uitvoering was ge-

1) Een overzicht van dit artikel in op genomen in Koloniale Studiën van October 1919.

geven aan een werkelijk nuttige en in een bepaalde behoefte voorzienden maatregel.

Moge nu vooral niet te lange tijd aan proefnemingen besteed worden en een praktische blik even hoog aangeslagen worden als met cijfers gestaafde bewijzen.

Het sparen moet den Inlander zoo smakelijk mogelijk gemaakt worden, vooral in den beginne, om eenig resultaat te bereiken. Dit blijkt duidelijk uit de uitkomsten, verkregen door de invoering van de regeling van het sparen door landsdienaren door middel van inhouding op hun traktementen enz.

Er moet propaganda voor gemaakt worden, zoowel door de beambten van den pandhuisdienst, als door het Inlandsch bestuur. Het feit, dat op 4 van de 29 pandhuiskantoren in het halve jaar, dat de proef in 1918 geduurd heeft, geen inleggers zich aanmeldden, wijst er m. i. afdoende op, dat de beambten van die 4 kantoren zich geen moeite gegeven hebben om spaarders te krijgen. In aanmerking nemende dat door de 25 overige pandhuiskantoren 336 spaarboekjes aan Inlanders zijn uitgereikt, moet het nog meer bevreemden, dat op plaatsen als Tjepoe, Lasem, Bodjonegoro en Kerek in het geheel geen inlagen hebben plaats gehad. De reden dat in de eerstgenoemde drie plaatsen een postkantoor is gevestigd is, m. i. niet steekhoudend, daar op vijf andere plaatsen, waar eveneens postkantoren of hulppostkantoren zijn, 55 boekjes aan Inlanders zijn uitgereikt. Op de eerstgenoemde drie plaatsen zijn aan de postkantoren 61 boekjes uitgereikt en aan de laatstbedoelde vijf kantoren en hulpkantoren 62 boekjes, zoodat de invloed der aanwezigheid van die kantoren op het aantal uitgereikte spaarboekjes door den pandhuisdienst niet te hoog aangeslagen mag worden.

Waar het hier een proefneming geldt, waarvan de verwezenlijking een groot maatschappelijk belang dient, moet op alle zich daarbij voordoende verschijnselen streng gelet worden om de wenschelijke daaruit blijkende verbeteringen dadelijk te kunnen uitvoeren.

Het verslag verder volgende, kan men een voortdurende toename constateeren in het aantal spaarbankboekjes van Inlanders alsook van het aantal Inlandsche inleggers.

Dat zoowel het aantal inlagen als het aantal terugbetalingen steeds toenemen wijst op een stijgende belangstelling in den postspaarbankdienst, hetgeen den spaarzin slechts ten goede kan komen, want hoewel door terugbetalingen de bespaarde bedragen verminderen, acht ik het feit, dat de Inlanders, op welke wijze dan ook, in verbinding staan met dezen dienst, op zichzelf reeds verblijdend.

Ook een toeneming van het bedrag der inlagen valt geregeld te constateeren als men het jaar 1914 als zeer abnormaal uitschakelt.

Dat het gemiddeld tegoed per Inlandschen inlegger na het ruim 20-jarig bestaan van den postspaarbankdienst nog zoo gering is, acht ik geen ongunstig teeken daar juist de bedoeling van den dienst is, om den kleinen man tot sparen te brengen.

Een minder gunstig verschijnsel dat wel eens ernstig onder het oog gezien mag worden, demonstreert de opgave der inlagen door tusschenkomst van den pandhuisdienst gesplitst volgens de maatschappelijke verhoudingen der Inlandsche inleggers. Daaruit blijkt al te duidelijk, dat slechts een gering bedrag door de eigenlijke bevolking wordt bijgedragen en wel totaal voor mannen, vrouwen en kinderen *f* 1191,11 van de *f* 6560,225 of ongeveer 18 %.

Dit verschijnsel staat trouwens niet op zich zelf, maar doet zich eveneens voor op de kantoren van den postspaarbankdienst.

Zooals mij van deskundige zijde werd verzekerd, is bij het personeel van dezen dienst algemeen bekend, dat in hoofdzaak van den postspaarbank gebruik gemaakt wordt door landsdienaren, speciaal Amboneesche militairen en verder door bediendenpersoneel van Europeanen, als deze laatsten zich ermede bemoeien.

Dit blijkt ook duidelijk uit het algemeen overzicht van het aantal en het tegoed der spaarbankboekjes op 1 Januari 1919.

Zoo zijn voor particuliere personen van de 92602 boekjes slechts 30685 van mannen, 6698 van vrouwen en 6153 van kinderen tot bedragen respectievelijk van *f* 598326,06, *f* 437695,94 en *f* 224252,18 of totaal 43536 boekjes met een bedrag van *f* 1260274,18 van het totaal tegoed voor Inlanders van *f* 2253720,44, hetgeen overeenkomt met 47 % van de boekjes en 56 % van de inlage.

In aanmerking nemende, dat onder de mannen ook begrepen zijn gepensionneerden, dus oud-dienaren, onder de vrouwen en kinderen, ook die van militaire en civiele dienaren, dan geloof ik niet ver van de waarheid af te zijn, als ik aanneem, dat slechts 1|3 der boekjes tot 1|3 van het totaal bedrag voor rekening van de particuliere Inlanders gebracht mag worden.

De deelneming van de zijde der Inlandsche bevolking is dus uiterst gering.

Dat de militairen een niet onbelangrijk aandeel nemen in den postspaarbankdienst, kan ook afgeleid worden uit het kantoorsgewijze overzicht (bijlage E.).

Van de 102 kantoren op Java en Madoera zijn er 24 gevestigd op plaatsen, waar vast garnizoen ligt. Het aantal door die 24 kantoren aan Inlanders uitgegeven en afbetaalde spaarbankboekjes bedraagt onderscheidenlijk 4720 en 811 van de totale aantallen 7397 en 1291, dat is respectievelijk 63,8 % en 62,8 %.

De invloed van militairen op het gebruik van postspaarbankboekjes blijkt ook duidelijk als wij uit datzelfde overzicht eens nagaan, hoe groot het aantal uitgegeven en afbetaalde boekjes is in de 4 grootste plaatsen op Java te weten Bandoeng, Semarang, Soerabaja en Weltevreden. Zoo blijken de aantallen aan Inlanders uitgegeven boekjes respectievelijk te bedragen 497, 452, 386 en 781 en de afbetaalde boekjes 143, 64, 74 en 92. Soerabaja, dat het kleinste garnizoen heeft, staat, hoewel het grootste zielenaantal tellende ook onderaan en bereikt nog niet de helft van Weltevreden.

Trouwens van de 75237 spaarbankboekjes van Inlandsche mannen zijn er 7065 van mindere Inlandsche militairen of wel ong. 9,5 %, terwijl van de totale inlage dier mannen van ƒ 1258811,94 een bedrag van ƒ 52239,84 of ruim 4 % voor rekening van mindere militairen komt.

Omtrent de bedragen op de spaarbankboekjes van Inlanders voorkomende, valt op te merken, dat van de totale 92602 boekjes op 88455 boekjes of 95,5 % minder dan ƒ 100 staan, op 75474 boekjes of 81,5 % minder dan ƒ 10 en op 16984 boekjes of ruim 18 % minder dan ƒ 1 voorkomt.

In 1918 is het totaal aantal boekjes vermeerderd met 8690 stuks, waarvan de toename der boekjes beneden ƒ 100 bedraagt 8269 boekjes of 95 %, van de boekjes beneden ƒ 10 was zij 7128 of 82 % en van die beneden ƒ 1 nog 3898 boekjes of bijna 45 %.

Hoewel ik in beginsel het feit, dat op de boekjes van Inlanders geen hooge bedragen voorkomen, op zichzelf niet ongunstig acht, daar hieruit afgeleid zou kunnen worden, dat de Inlanders, die niet veel kunnen missen, toch sparen, zoo geven laatstgenoemde getallen toch wel reden tot nadere beschouwing.

Zooals het verslag zelf meldt, moeten die boekjes met minder dan ƒ 1 de zoogenaamde slapers, feitelijk buiten rekening gelaten worden. Het totaal aantal boekjes van Inlanders zou derhalve met 18 % kleiner gesteld moeten worden en de toename van het aantal boekjes met bijna 45 %.

Het totaal aantal boekjes zou dan ook slechts 75618 bedragen, terwijl de toename in het laatste verslagjaar 4792 boekjes of 6,3 % telt.

Dit resultaat na ruim 20-jarig bestaan van den postspaarbankdienst is bepaald ongunstig te noemen.

Alvorens van het verslag van den postspaarbank af te stappen moet nog de aandacht gevestigd worden op het eenigszins misleidende van de laatste rubriek van bijlage Z., de bedrijfskosten per handeling.

Oppervlakkig beschouwd zou het jaar 1915 zeer ongunstig en het jaar 1914 het gunstigste van de vijf laatste jaren zijn. Het maakt natuurlijk een zeer groot verschil of iedere handeling gaat over ƒ 1000.— dan wel over ƒ 10.— met andere woorden: het gemiddeld bedrag van iedere handeling geeft den doorslag bij de beoordeeling of de daaraan bestede bedrijfskosten hoog dan wel laag genoemd kunnen worden. Over de jaren 1914 t/m 1918 bedraagt het gemiddelde van iedere handeling respectievelijk ƒ 67.04; ƒ 65.24⁵; ƒ 64.65⁵; ƒ 61.80 en ƒ 63.18. Hieruit volgt, dat de bedrijfskosten uitgedrukt in procenten van iedere handeling in diezelfde jaren bedragen achtereenvolgens 0.71 %; 0.87 %; 0.81 %; 0.80 % en 0.85 %. Als wij hier tegenover stellen de bedrijfskosten per handeling in het verslag voorkomende namelijk ƒ 0.48; ƒ 0.57; ƒ 0.52⁵; 0.49⁵ en ƒ 0.53 dan moet het verschil in waardeering dier getallen een ieder dadelijk opvallen.

Waar in het vorenstaande is aangegeven dat de postspaarbank niet zulke gunstige resultaten afwerpt wat betreft het opwekken en aanwakkeren van spaarzin bij den Inlander, zal tevens getracht worden, de redenen daarvan zoo mogelijk op te sporen en eventueele veranderingen ten goede aan te wijzen.

Daarvoor zullen de navolgende punten eens nader in behandeling genomen worden.

I. Het sparen moet den Inlander zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt worden. Daarvoor moeten de betrekkelijke bepalingen zoo eenvoudig mogelijk zijn en de personen, die ze moeten toepassen, er volkomen van op de hoogte wezen. Aan het inleggen en terugnemen van bedragen moeten zoo weinig mogelijk formaliteiten verbonden zijn, daar deze den eenvoudigen man afschrikken. Wel is waar moet zoowel bij inlage als bij terugname zekerheid bestaan omtrent de identiteit van den inlegger, doch hieraan moet op eenvoudige en vlugge wijze voldaan kunnen worden. Over het algemeen kan van Gouvernementsinstellingen getuigd worden, dat de bepalingen om fraude te voorkomen een vlotte afdoening van zaken dikwijls in den weg staan, terwijl de verkregen resultaten niet evenredig zijn met de uitgebreide controle die daarvoor uitgeoefend wordt. En het meest opmerkelijke ervan is nog, dat percentsgewijze bij het Gouvernement meer gevallen van fraude bekend worden dan bij de particuliere instellingen. Teveel reglementeeren schijnt niet goed te zijn, meerdere vrijheid van handelen gepaard met erkennen en waardeeren van het werk van ondergeschikten werpt betere vruchten af.

II. De spaarder moet voorkomend behandeld worden, want een onheusche behandeling schrikt vooral den Inlander voor een volgenden keer af. Vooral het begrip dat de ambtenaar of beambte er is voor het publiek en niet omgekeerd het publiek voor den ambtenaar of beambte kan hem niet voldoende dikwijls en voldoende duidelijk op het hart gedrukt worden. De dikwijls onhebbelijke, ja, onbeschofte wijze, waarop het publiek geholpen wordt, is algemeen bekend. En het zijn veelal de lagere ambtenaren die zich daaraan het meest schuldig maken. De reden ervan ligt in het feit, dat Indië nog te veel een ambtenaarswereld is, waarin de laatste jaren wel veel verbetering is gekomen maar nog niet voldoende. Het meer en meer veldverliezend idee, dat een ambtelijke betrekking verre te verkiezen is boven een particuliere, bestaat nog steeds te veel, vooral in die categorie van ambtenaren waarmede o.a. het sparend publiek in aanraking komt.

Trouwens onder de Inlanders heerscht dat denkbeeld nog vrij algemeen en zij meenen uit dien hoofde zich tegenover het publiek minder voegelijk te moeten gedragen. Een teekenend staaltje van Inlandschen gedachtengang op dat gebied is wel het volgende.

Een bediende, nog niet zoo lang op een groote plaats woonachtig, was in zijn nieuwen dienst zeer gewillig en gedwee. Na enkele maanden was zijn houding in het oog vallend veranderd en begon hij recalcitrant en onbeschoft te worden. Toen hij daarover werd aangesproken, en hem het onbehoorlijke onder het oog werd gebracht, luidde zijn antwoord: Ja, maar ik ben nu al wat pienterder geworden en pientere bedienden moeten een grooten mond opzetten.

In het belang van het aankweeken van spaarzin onder de Inlanders verdient het wel aanbeveling, dat met het vorengaande door de hoogere ambtenaren bij den postspaarbankdienst rekening wordt gehouden.

III. De spaarder moet een schappelijke rente van zijn spaarpenningen krijgen. En hiermede raken wij een der grootste grieven tegen den postspaarbankdienst aan. Wordt door iedere particuliere spaarbank minstens 4 % rente aan de spaarders verzekerd, de postspaarbank keert slechts 2.4 % uit. En hierin kan naar mijne meening wel degelijk verandering gebracht worden.

Gaan wij daartoe het verslag eens na. Dan zien wij in bijlage W, dat aan rente aan de inleggers in totaal is geboekt ƒ 258.219.09 terwijl als voordeelig saldo vermeld wordt ƒ 59.530.84 zijnde 23 % van de geboekte rente. Ware in stede van te werken op een voordeelig saldo, hetgeen voor een gouvernementsinstelling, die geen winstbejag beoogt, niet noodig is, dit saldo mede als rente aan de inleggers tegoed gemaakt dan zou alleen daardoor instede van 2.4 % reeds ongeveer 3 % uitgekeerd kunnen worden.

In bijlage Y bedraagt het voordeelig saldo ƒ 88.854.57 tegen een totaal aan rente van ƒ 227.800.60 of bijna 32 %. Dit saldo voegende bij de rente had ongeveer 3.2 % uitgekeerd kunnen worden.

Uit bijlage Z zien wij, dat in het 20-jarig bestaan van den postspaarbankdienst een voordeelig saldo is gekweekt van ƒ 513.869.18⁵, terwijl het totaal aan uitgekeerde of bijgeschreven rente bedraagt ƒ 3.376.798.48. Het totaal voordeelig saldo beloopt ruim 15 % van de totaal uitgekeerde of bijgeschreven rente. Op dezelfde wijze als boven redeneerende had gedurende het geheele bestaan van den postspaarbankdienst de rente kunnen zijn ongeveer 2.8 % in plaats van 2.4 %.

Op bldz. 32 van het verslag lezen wij dat in 1918 over de boekwaarde der beleggingen een rente van 4.18 % gemaakt werd, en dat dit percent over de laatste vijf jaren gemiddeld 4.14 bedraagt. Deze rente mag veilig laag genoemd worden en zou zeker hooger kunnen zijn, zonder speculatief te werk te gaan.

Het bedrag der beleggingen op 31 December 1918 zijnde ƒ 12.774.249.26 als basis nemende zou ieder honderdste procent meer beteekenen een verhooging der rente met ƒ 1.277.425.—. Ware in dat jaar de gemiddelde rente opgevoerd tot 4.5 % dan zou ƒ 40.876.60 meer rente getoucheerd zijn. Dit bedrag vormt 14.7 % van de uitgekeerde of bijgeschreven rente. Het bedrag aanwendende voor rente voor de inleggers had daardoor alleen reeds in stede van 2.4 % ruim 2.7 % rente uitgekeerd kunnen worden. Het wil mij dan ook voorkomen, dat zonder zich in speculaties te begeven, de postspaarbankdienst èn door het niet reserveeren van groote bedragen als thans het geval is èn door het streven naar hoogere rente van zijn beleggingen meer rente aan de inleggers zou kunnen uitkeeren.

Het doet vreemd aan als men bij het nagaan van de rente gekweekt door bankinstellingen, waaronder ook spaarbanken en andere begrepen, steeds een niet onbelangrijk hooger procent aantreft dan dat door den postspaarbankdienst gemaakt.

Om maar een enkele wijze van belegging te noemen zou ik de aandacht willen vestigen op hypotheken, die als regel 6 % rente afwerpen. Het feit, dat zelfs de meest secuurwerkende bankinstellingen haar fondsen,

zij het ook gedeeltelijk, in hypotheken beleggen, wijst voldoende op de daaraan verbonden veiligheid.

En te meer moet het bevreemden, dat de postspaarbankdienst nog niet tot deze beleggingswijze is overgegaan waar het zoo onmisbaar antecedent bestaat. De weeskamers geven reeds gelden op hypotheken.

Had bijv. de postspaarbankdienst van het bedrag van *f* 12.774.249.26 dat op 31 December 1918 belegd was slechts *f* 2.000.000.— in hypotheek belegd, dan zou *f* 36.400.— meer rente gemaakt zijn dan thans of 13 % van de nu uitgekeerde of bijgeschreven rente.

Hierdoor had dus de rente ruim 2.7 % instede van 2.4 % kunnen zijn.

Met de enkele hierboven aangegeven wijzen om de uit te keeren rente te verhoogen, had deze dus over 1918 reeds kunnen zijn 3.5 %.

Ongetwijfeld is het het beste toevertrouwd aan de Directie van den Postspaarbankdienst om in deze aangelegenheid den juisten weg aantegeven, doch onherroepelijk staat vast, dat het haar plicht is, liefst zoo spoedig mogelijk, den dienst zoo te regelen, dat aan de inleggers 4 % rente verzekerd zij.

A. v. d. B.

Pest en Pestbestrijding door F. H. van Loon o.b.e.

Als mededeeling No. XII van het Koloniaal Instituut te Amsterdam in afl. no. 7 van de Afdeeling Tropische Hygiene verscheen dit boekje dat blijkens de Inleiding ten doel heeft „het den geneesheer en den belanghebbenden leek mogelijk te maken te weten of te kunnen naslaan, wat hem te doen staat: indien hij voor een dubieus geval staat, teneinde de diagnose te stellen; hoe den lijder te (doen) behandelen, en om die maatregelen te nemen, die noodzakelijk zijn om meerdere bedreigde menschenlevens te redden, misschien zelfs om een „verschen" pesthaard uit te roeien".

De stof is verdeeld in twee deelen, waarvan in het eerste, de kliniek der pest, de verschillende vormen waaronder die ziekte zich vertoont met hunne verschijnselen en therapie zijn behandeld, overzichtelijk maar hier en daar voor den leek, wien de technische termen vreemd zijn, niet te volgen. In het tweede deel is de pestbestrijding besproken, zoowel de beginselen, waarop deze berust, als de practisch het best gebleken maatregelen. Hieraan is nog een opsomming der verschillende voorschriften en maatregelen, zooals die plotseling in de practijk moeten worden genomen en gegeven, toegevoegd.

De eerste indruk die het boekje met zijn fotografische illustraties oproept is die van angst en bewondering, angst voor de vreeselijke ziekte die meer dan 90 % van de slachtoffers onder de afschuwelijkste verschijnselen in enkele dagen, uren zelfs, bij tientallen wegmaait en bewondering voor hen die haar met levensgevaar bestrijden. De schrijver wil allerminst die bewondering wekken, langdurige nauwe omgang heeft hem daarvoor te vertrouwd met het pestgevaar gemaakt. Het klinkt zoo eenvoudig, wanneer hij zegt dat men de kwade kansen in de nabijheid van den longpestlijder ten zeerste kan verminderen, zoo niet uitsluiten, door

steeds zoo kort mogelijk bij een longpestziekte te blijven, vooral in een besloten, nauwe ruimte en zich te verwijderen en den adem in te houden indien hij hoest en sputa opgeeft. Zeker, alle gevallen van infectie waren het gevolg van onvoorzichtigheid, meest door onwetendheid: Maar, wie het leest in zijn leunstoel, kijkt toch om zich heen en voelt iets drukken in zijn keel.

De bestrijding van de builenpest op Java is de geschiedenis van een eerst wanhopigen maar rusteloozen strijd. Plotseling stonden de nog volkomen ongeschoolde strijders „voor de uiterst moeilijke taak eene epidemie te bekampen, waarvan noch de oorsprong, noch de juiste uitbreiding, noch de directe oorzaak bekend waren". De verschillende maatregelen achtereenvolgens genomen passeeren de revue, het militaire cordon met de desinfectie van alle in- en uitgevoerde goederen, de evacuatie, de uitzwaveling van de pesthaarden, de systematische uitzwaveling van alle kampongs, de ideale woningverbetering en de acute woningverbetering: de mechanische ontsmetting met geregelde schoonmaak en woninginspectie. De pest is een krottenziekte en de pestbestrijding is er, hoewel nog alleen in het aangetaste gebied, voor een goed deel in geslaagd het wonen in krotten te doen ophouden. Met recht mag dan ook de schrijver de conclusie stellen: „dat nergens ter wereld ooit een epidemie onder dergelijke moeilijke omstandigheden, zoo schitterend is aangepakt en met zooveel doorzetting (tijdens den grooten oorlog!) is bedwongen als op Java. Het mag wel eens gezegd, dat het Ned.-Indische Gouvernement door haren Dienst der Pestbestijding een grootsch werk heeft verricht ten behoeve van den armen, onwetenden Javaan".

J. H. B.

Extra Politiek Nummer

Exemplaren van dit nummer zijn **ook voor niet-leden** der Vereeniging tegen inzending van een postwissel van

f 1.60

verkrijgbaar bij den Secretaris der Vereeniging

den heer A. GAILLARD,

Laan Raden Saleh No. 53, Weltevreden

Herdruk van Koloniale Studiën

Van No. 3 van den eersten jaargang en No. 1 van den tweeden jaargang is een herdruk verschenen.

Zij die een exemplaar van beide of van een van beide afleveringen wenschen te ontvangen worden verzocht daarvan mededeeling te doen aan den Secretaris der Vereeniging, den Heer

A. GAILLARD,

Laan Raden Saleh No. 53, Weltevreden

Eenige Indische muntquaesties

door

Mr. J. WESTERMAN HOLSTIJN.

I.

Sinds geruimen tijd heerscht er in Ned.-Indië een bedenkelijke schaarschte aan zilveren standpenningen. Rijksdaalders, guldens en halve guldens zijn reeds lang niet meer altijd en overal in die hoeveelheden verkrijgbaar als voor een vlot betalingsverkeer wel wenschelijk zou zijn en allerwege klaagt men over dezen toestand. Nu is zulk een tekort aan specie een verschijnsel, dat zich bijna overal elders in de wereld sedert het uitbreken van den oorlog heeft voorgedaan en waarmede men ook nu nog nagenoeg allerwege in het geldverkeer te kampen heeft. In de meeste landen houdt dit tekort verband met overmatige papieruitgifte, ongunstige wisselkoersen en onzekere rechtstoestanden, maar in Indië is het gebrek aan zilvergeld niet aan dergelijke oorzaken, voortkomende uit een ontredderden financieelen toestand, te wijten.

Tot recht begrip, hoe hier te lande dan deze schaarschte aan zilvergeld is ontstaan, en tevens om te doen uitkomen op welke wijze in de toekomst een dergelijke toestand alleen is te voorkomen, komt het mij het beste voor chronologisch over een tijdvak der laatste 12 jaar na te gaan, hoe de behoefte in Indië aan zilvergeld is geweest en op welke wijze daarin voorzien is geworden.

Vóór het jaar 1912 was Nederland in het bezit van een grooten voorraad zilveren standpenningen, welk zilver nog afkomstig was uit den tijd vóór 1877, in welk jaar de munt definitief voor de

vrije aanmunting van zilvergeld werd gesloten en Nederland tot den gouden standaard overging. Groote hoeveelheden guldens en rijksdaalders lagen jaar in, jaar uit in de kelders van de Nederlandsche Bank, als overtollige voorraad ruilmiddel, dat voor de circulatie niet benoodigd was.

Bij den overgang tot den gouden standaard was dit wel voorzien, doch men had het niet wenschelijk geacht de overtollige zilveren munten dadelijk om te zetten in gouden, hetgeen op dat oogenblik bij den lagen prijs van zilver tegenover goud den Staat een zeer aanzienlijk verlies zou hebben berokkend. De zilveren guldens, halve guldens en rijksdaalders bleven derhalve gehandhaafd als wettig betaalmiddel tot elk bedrag, zoowel in Nederland als in Ned. Indië, terwijl zij in weerwil van hunne lagere intrinsieke waarde bleven gelden als 1|10, 1|20 en 1|4 van het gouden tienguldenstuk.

Ned. Indië kon echter van dit voor Nederland overtollige zilvergeld geregeld hoeveelheden voor hare circulatie gebruiken, vooral sedert 1900 en door geregeld zendingen uit Nederland te betrekken, kon Indië op zeer eenvoudige wijze in zijne behoefte aan meer ruilmiddelen voorzien. Wanneer Indië zilveren munten noodig had, behoefde het Nederland slechts daarom te vragen, om het terstond te ontvangen uit den aldaar aanwezigen overtolligen voorraad, waarvan gaarne afstand gedaan werd. Van 1 April 1907 tot 31 Maart 1911 onttrok Indië per saldo (Jaarverslag Javasche Bank 1911|12 blz. 28) *f* 42.000.000 aan zilver aan Nederland, waarvan toen *f* 11.000.000 in de kassen der Javasche Bank in reserve bleef, terwijl *f* 31.000.000 in de circulatie afvloeide.

In 1911 echter werd de toestand anders.

In dat jaar toch werd nog eens *f* 11 millioen aan de Nederlandsche Bank ten behoeve van Indië onttrokken, maar daarmede was dan ook aan den overtolligen voorraad van Nederland een eind gemaakt. De hoeveelheid zilveren munt, in reserve in de kelders van de Nederlandsche Bank, was op dat tijdstip hoofdzakelijk tengevolge van de voortdurende verzendingen herwaarts dermate geslonken, dat uit dien voorraad voor Indië niet vrijelijk meer geput kon worden. En toen dan ook de Javasche Bank, die haar zilvervoorraad door afvloeiing in de circulatie geleidelijk zag verminderen, haren metaalvoorraad als dekking voor hare obligo's

weer moest versterken, moest zij een bedrag van *f* 7 millioen in goud in plaats van in zilver naar Indië verschepen. (Jaarverslag 1911|12 blz. 31). Nieuwe voorraden zilver waren op dat oogenblik derhalve voor Indië niet te verkrijgen: een overtollige voorraad in Nederland, waaruit voor dit doel geput kon worden, bestond niet meer, terwijl de toenmalige Muntwet verbood nieuwe zilveren teekenmunt anders aan te maken dan uit de reeds bestaande Nederlandsche zilveren munten.

Deze toestand kon niet lang zonder gevaar voor de geregelde voorziening van de circulatie in Ned. Indië met zilveren ruilmiddelen bestendigd blijven en te rechter tijd werd dan ook in 1912 een wijziging van de Muntwet in het leven geroepen tengevolge waarvan de Regeering in staat gesteld werd bij voorkomende behoefte aan meer ruilmiddelen, zilver in de zilvermarkt aan te koopen teneinde daarvan nieuwe teekenmunten te laten slaan; (wetten van 31 October 1912, stbl. 324 en 325, Indisch stbl. 610 en 611). Sinds deze wijziging, in 1912 in de Muntwet aangebracht, was het derhalve weer mogelijk de totale hoeveelheid zilveren munten in Nederland en Ned. Indië te vergrooten door middel van aanmuntingen uit nieuw gekocht zilver en elke vrees, dat men hier te lande wel eens voor een tekort aan specie zou komen te staan, was daarmede van de baan.

De afvloeiing van zilver uit de kassen der Javasche Bank in het betalingsverkeer bleef intusschen voortgaan. Het boekjaar 1912|13 toonde per slot van rekening eene vermindering in den voorraad van *f* 13 millioen, zoodat het noodig geacht werd thans van Regeeringswege over te gaan tot nieuwe aanmunting van zilveren teekenmunt, waartoe de wijziging van de Muntwet de gelegenheid reeds opengesteld had.

Het bleek echter het volgende jaar, dat deze aanmunting voorshands niet noodig was.

Wij lezen toch hieromtrent in het verslag van de Javasche Bank over het boekjaar 1913|14 op blz. 26 en vlg.

> „Verwacht was dat in 1913 een ongeveer gelijke afvloeiing van zilveren standpenningen in de circulatie zou plaats hebben als in voorgaande jaren en dat daarvoor dan zouden dienen de door het Gouvernement aan te voeren zilveren munt. Deze verwachting heeft

zich echter niet verwezenlijkt; voor het eerst na elf jaar afvloeiing heeft een terugvloeiing van zilveren munt uit de circulatie plaats gehad en wel van ƒ 1.747.531.23. Sedert 1903 nam de circulatie een bedrag van ƒ 59.223.000 aan grof zilver op, terwijl door het Gouvernement bovendien voor ƒ 24.978.000 aan pasmunt in circulatie werd gebracht, zoodat in totaal dus het enorme bedrag van 84 millioen aan grof zilver en pasmunt in 11 jaar door de circulatie in Ned.-Indië is opgenomen".

„In verband met deze mindere vraag naar zilver achtte de Javasche Bank het tijdstip aangebroken om der Regeering te adviseeren in 1914 voorloopig geen zilveren standpenningen naar Indië te laten komen en in overeenstemming met deze adviezen werd de aanmunting voor Ned.-Indië van ƒ 9.5 millioen zilveren standpenningen voorloopig van de begrooting voor 1914 door de Eerste Kamer afgevoerd".

In Juli—Augustus 1914, bij het uitbreken van den oorlog, was de toestand in Indië derhalve zoodanig, dat voldoende hoeveelheden zilvergeld voor de circulatie aanwezig waren, terwijl, wanneer zich wederom afvloeiing mocht voordoen, uit Nederland tijdig nieuwe munten betrokken konden worden middels aanmunting.

Het is bekend, welk een uiterst dringende vraag naar zilvergeld zich in Nederland voorgedaan heeft in de eerste weken na het uitbreken van den oorlog. De Nederlandsche Bank werd als het ware dag en nacht belegerd door menschen, die hun bankpapier in zilver wenschten om te zetten. Van de hoofddeur van het gebouw langs de geheele oude Turfmarkt tot in de Doelenstraat toe bevond zich tot zelfs in den nacht een op rijen opgestelde menigte, die zich uren wachtens getroostte om toch maar wat zilvergeld machtig te worden. Bij de postkantoren en banken, overal in den lande, was de aandrang even hevig en allen moesten terugvallen op de Nederlandsche Bank. Geen wonder, dat de voorraad zilveren munt bij het centrale kantoor op deze wijze spoedig uitgeput raakte, ja zelfs nog vóórdat de in allerijl aangemaakte muntbiljetten in voldoende hoeveelheden in gereedheid waren gebracht. Burgemeesters en werkgevers moesten tijdelijk met eigengemaakte biljetten of bonnetjes te hulp schieten, doch voor enkele dagen slechts, want daarna waren de muntbiljetten, de zoogenaamde zilverbons in voldoende hoeveelheid verkrijgbaar. Ook na de eerste dagen van opwinding echter, na den eigenlijken run, bleef er in

Nederland behoefte aan meer kleinere ruilmiddelen bestaan. In weerwil van herhaalde aanmuntingen, — alle muntwerkzaamheden voor Indië waren terstond stopgezet (zie Muntverslag over 1914 blz. 3) — moesten de zilverbons in omloop blijven, nog sterker, de uitgifte van zilverbons moest telkens weer uitgebreid worden, zoodat in November van het jaar 1918, dus na ruim 4 jaar, het maximum, zijnde ƒ 71½ millioen, bereikt werd. Daarna is de circulatie van zilverbons geleidelijk teruggeloopen, hoewel zij 29 November 1919 toch nog ƒ 40 millioen bedroeg.

Hoewel zich in Indië bij het uitbreken van den oorlog eveneens een sterke vraag naar zilvergeld heeft geopenbaard, is toch het verloop hier te lande geheel anders geweest dan in Nederland. Gedurende de eerste dagen werd door de Javasche Bank bijna ƒ 12 millioen aan zilver uitbetaald, doch deze zucht tot inwisseling van bankpapier tegen specie duurde niet lang: begin September begon het zilver al weder terug te vloeien, (zie jaarverslag Jav. Bank 1914|15 blz. 49). De voorraad zilveren specie en pasmunt bij de Javasche Bank bedroeg 4 April 1914 ƒ 29 millioen, en daalde 29 Augustus d.a.v. tot ƒ 20 millioen als laagste punt, om daarna weder geleidelijk te stijgen, zoodat 5 April 1915, het begin van het volgende boekjaar, weer een zelfde bedrag van ƒ 29 millioen als een jaar geleden in de kassen van de Javasche Bank aanwezig was. En ook daarna had geen afvloeiing, doch terugvloeiing uit het verkeer plaats, zoodat de voorraad op 1 April 1916 tot ƒ 33 millioen gestegen was.

In Indië is derhalve in de jaren 1913 tot 1916, in tegenstelling met eene lange reeks van daaraan voorafgaande jaren, eene terugvloeiing van zilvergeld uit de circulatie te constateeren geweest, en het had op dat oogenblik dan ook geen bezwaar dat de Munt te Utrecht hare werkzaamheden beperkte tot de voorziening van de behoeften van Nederland zelve.

In den loop van 1916 en begin 1917 echter veranderde het getij en ƒ 10 millioen vloeide af van den voorraad van de Javasche Bank. De scheepvaartverbinding met het Moederland was toen reeds onregelmatig en het overbrengen van eene flinke hoeveelheid zilveren munten, welke zending ter vermindering van het risico wel over verschillende verschepingen zoude verdeeld moeten

worden, zou noodzakelijkerwijze een aanzienlijken tijd in beslag nemen. Met het oog op dezen vermoedelijk langen duur van vervoer en verwachtende dat de afvloeiing zou blijven aanhouden, drong de Javasche Bank bij de Regeering aan om spoed te betrachten met de aanmunting en uitzending van 5 millioen guldens, (zie Jaarverslag Jav. Bank 1916|17 blz. 36). Inderdaad bleef de voorraad zilvergeld van de Javasche Bank ook verder in 1917 en in den aanvang in 1918 regelmatig verminderen, ditmaal voor een totaal van ƒ 4½ millioen. Aanvulling van dien voorraad werd dringend noodig en van dit oogenblik af begint de lijdensgeschiedenis der specievoorziening van Indië, als gevolg van hare absolute afhankelijkheid in dit opzicht van Nederland. Die aanvulling toch, in 1917 reeds zoo gewenscht, was niet te verkrijgen. Weliswaar had de Indische Regeering in Nederland voor de jaren 1916, 1917 en 1918 aan zilveren standpenningen en pasmunt tot een bedrag van ƒ 24½ millioen besteld, doch tot 31 Maart 1918 was daarvan in Indië slechts ƒ 1½ millioen afgeleverd en kort na dien datum nog eens ƒ 1½ millioen, (zie jaarverslag 1917|18 van de Javasche Bank blz. 44). De voorraad bij de Javasche Bank bedroeg 31 Maart 1918 nog niet eens ƒ 20 millioen, en verdere versterking was voor de naaste toekomst vrijwel uitgesloten, omdat de onbeperkte duikbootenoorlog het verkeer ter zee voor de neutralen ondoenlijk maakte. „Het is der Javasche Bank niet mogelijk op eenige wijze haar voorraad aan te vullen", zegt het jaarverslag over 1917|18 blz. 44 ter kenschetsing van den toestand.

Afgesneden van het Moederland, moest Indië zelfstandig de voorziening van zijn binnenlandsch betalingsverkeer met ruilmiddelen geheel ter hand nemen. Zilvergeld aanmunten, hetgeen de eenige juiste oplossing ware geweest, kon en mocht het echter niet, want eene eigen muntinrichting was der Kolonie niet geschonken. En zoo was Indië wel gedwongen de noodige voorbereidselen te treffen om, in geval de afvloeiing van zilvergeld aanhield en versterking der voorraden uit Nederland uitbleef, het betalingsverkeer te hulp te komen met muntbiljetten. Reeds het verslag over 1917|18 van de Javasche Bank (blz. 45 en 46) gewaagt van het voornemen der Regeering om in geval van nood muntbiljetten uit te geven, maar noodzakelijk zou er geruimen tijd moeten verloopen, voordat deze muntbiljetten in groote hoeveelheden

in Indië voor uitgifte gereed zouden liggen. Aangezien de verbinding met Nederland, van waar ook geen zilvergeld te verkrijgen was, verbroken was, moest de Regeering wel besluiten haar bestelling in Amerika te plaatsen, en reeds met het voorloopig overleg ten aanzien van de voorwaarden waarop het oorlogvoerende Amerika dit papieren geld voor Indië zou vervaardigen, was geruimen tijd gemoeid. Ook het ontwerpen van de modellen daarna kostte tijd, evenals de vervaardiging zelve van de eerste 7 millioen stuks (ƒ 5.000.000 van ƒ 1.— en ƒ 5.000.000 van ƒ 2.50) en tenslotte het vervoer naar Indië. Maar toch kon de President van de Javasche Bank in zijn op 29 Juli 1919 uitgebracht verslag over het boekjaar 1918|19 vermelden, dat de muntbiljetten in Indië waren aangekomen (blz. 60 van het verslag).

Konden deze nieuwe ruilmiddelen toen echter, zoo als de bedoeling was geweest, als reserve opgelegd worden, om te dienen zoodra de nood aan den man kwam? Het had er niet veel van: de muntbiljetten kwamen in Indië aan op een oogenblik, toen de behoefte aan veel meer ruilmiddelen reeds zeer dringend geworden was; zij kwamen feitelijk geen dag te vroeg. Hoe toch had zich de toestand in het betalingsverkeer na 31 Maart 1918 ontwikkeld?

Op ultimo Maart 1918 was de voorraad zilvergeld en pasmunt zooals wij hierboven hebben vermeld, teruggeloopen tot ƒ 19½ millioen, terwijl verdere afvloeiing te verwachten was zonder veel kans op aanvulling uit Nederland, zoodat de toekomst met eenige bezorgdheid werd ingegaan, (zie jaarverslag Javasche Bank 1917|18 blz. 44). En inderdaad verminderde de voorraad snel in April, Mei en Juni 1918, zoodat begin Juli nog slechts ƒ 11.7 millioen over was of iets meer dan de helft. Daarna had een kleine terugvloeiing plaats en bleef de voorraad geruimen tijd stationnair, totdat de gevolgen van den op 11 November 1918 gesloten wapenstilstand tusschen de oorlogvoerende mogendheden zich deden gelden. Welke was de verandering die zich sedert het sluiten van den wapenstilstand heeft voorgedaan en die zulk een grooten invloed op het betalingsverkeer hier te lande heeft gehad? In 1918 was het economische leven in deze gewesten in een uiterst bedenkelijken staat geraakt. De gelegenheid tot afscheep der producten was geheel ontoereikend en voor zoover zij nog geboden werd,

geschiedde het vervoer tegen onereuze vrachten. De prijzen daalden tot een ongekend laag peil, in sommige gevallen tot beneden kostprijs, en het betalingsverkeer met de Inlandsche bevolking vorderde daarom in dien tijd eerder minder dan meer ruilmiddelen. De geleidelijke ontwikkeling der op Europeesche leest geschoeide en vóór den oorlog begonnen ondernemingen (rubber, thee, suiker, tabak en koffie) en ook de uitbreiding der inlandsche cultures (coprah, kapok, ketella) scheppen intusschen eene voortdurende behoefte aan meer betalingsmiddelen, zoodat ook in 1918 nog zilver bleef afvloeien. Sinds het sluiten van den wapenstilstand echter en het herstel van het wereldverkeer is in den afzet der landbouwproducten eene groote opleving ontstaan; reeds spoedig konden de prijzen zich van hun diepen val herstellen en daarna trad eene rijzing in, die tot steeds hoogere prijzen voerde. In het midden van 1919 was de binnenlandsche productenhandel uiterst levendig. Bij den opkoop der producten onder de inlandsche bevolking werden prijzen besteed, twee, drie en meer malen zoo hoog als een jaar te voren. Tengevolge van deze stijging in de prijzen waren in eens veel meer ruilmiddelen noodig dan tot dusver, want voor elke picol coprah bijv. was nu eenige malen het bedrag van vroeger neer te tellen. Van daar een uiterst dringende vraag naar kleinere betalingsmiddelen, die bevrediging eischte, wilde de opkoop der producten ongestoord voortgang kunnen hebben. Omtrent den omvang dezer vraag kan men zich eenigszins een voorstelling maken, wanneer men bedenkt dat b.v. coprah van *f* 10.— tot *f* 12.— per picol in 1918, in 1919 gestegen was tot *f* 30.— en hooger. Aannemende dat jaarlijks 4 millioen picols coprah door de inlandsche bevolking wordt verkocht, moesten voor den opkoop van coprah in 1919 alleen reeds minstens *f* 72 millioen meer betalingsmiddelen gebruikt worden.

De hooge prijzen der producten waren het derhalve in de eerste en voornaamste plaats, die eene zeer sterke behoefte aan meer ruilmiddelen veroorzaakten. Daarnaast bestond intusschen nog eene oorzaak, waarom in 1919 meer ruilmiddelen noodig waren, hoewel de invloed dezer oorzaak van veel minder belang te achten is. Ik bedoel den opkoop van padi onder de bevolking, waartoe de Regeering in 1919 overging. Verkoopt de inlander als regel eerst

langzamerhand zijne padi, in 1919 kocht de Regeering op groote schaal de padioogsten op van de bevolking, zoodat ook uit dien hoofde over een groot bedrag aan betalingsmiddelen moest beschikt worden.

Het is duidelijk dat de in Indië aanwezige zilvervoorraad, die reeds bij een normaal verloop onvoldoende geacht werd, geheel ontoereikend bleek om aan de eischen te voldoen die het betalingsverkeer stelde bij de zoo snel naar boven geloopen prijzen. Met den aanwezigen voorraad werd intusschen gewoekerd en de Javasche Bank verdeelde middels talrijke kostbare zendingen haar specievoorraad over al haar kantoren zoodanig, dat overal zoo mogelijk eenige voorraad was en hulp kon geboden worden. Ook werden in 1919 weder eenige zilverzendingen uit Nederland ontvangen die eenige verlichting brachten. Van 31 Maart 1919 tot eind Januari 1920 werd ontvangen ƒ 4 millioen guldens, ƒ 4 millioen halve guldens en ƒ 1 millioen rijksdaalders, die terstond over de kantoren van 's Landskas en de Javasche Bank verdeeld werden; de voorraad van de Javasche Bank liep in hetzelfde tijdvak terug van ƒ 10 millioen tot ƒ 2.7 millioen. In totaal is van April 1914 tot December 1919 aangevoerd ƒ 17 millioen, terwijl de voorraad bij de Javasche Bank verminderde van ƒ 29 millioen tot ƒ 2.7 millioen, zoodat ongeveer ƒ 43 millioen in het verkeer moet zijn afgevloeid. Daarnaast echter is voor een groot deel aan de behoefte tegemoet gekomen door bankpapier in kleinere coupures. De bankbiljetten van ƒ 5, ƒ 10 en ƒ 25 werden, vooral toen eenmaal vaststond dat aan alle aanvragen om zilver toch niet voldaan kon worden, grif gebruikt voor den opkoop van producten en weldra kon de Javasche Bank met deze biljetten alleen de vraag naar klein papier niet meer bijhouden. Zij besloot daarom hare reservebiljetten tot uitgifte te brengen, biljetten namelijk van een ander model dan de tot dusver in omloop zijnde en in coupures van ƒ 20, ƒ 30 en ƒ 40 (zie Javasche Courant dd. 8 en 12 Aug. voor de B.B. van ƒ 20, dd. 5 en 9 Sept. van ƒ 30, dd. 19 en 22 Aug. van ƒ 40). Van eenige moeilijkheid bij het in omloop brengen dezer nieuwe soort biljetten was geen spoor te bekennen en de vraag bij alle kantoren was zoo dringend, dat voortdurend nieuwe zendingen noodig waren, die alle weder binnen zeer korten tijd in het verkeer opgenomen werden. In Augustus 1919 werd met de uit-

gifte dezer nieuwe biljetten begonnen en tot ultimo December 1919 werd zeker een bedrag van ongeveer *f* 50 millioen daarvan in omloop gebracht. De totale circulatie van bankbiljetten steeg van eind Maart 1919 van *f* 210 millioen tot *f* 256 millioen op 2 Augustus 1919 en tot *f* 310 millioen op 31 Januari 1920, en aangezien deze uitbreiding voornamelijk verband hield met de bestaande dringende vraag naar meer kleinere ruilmiddelen wegens de hooge productenprijzen, is de vermeerdering in hoofdzaak terug te brengen tot de biljetten der kleinere coupures (*f* 5, *f* 10, *f* 20, *f* 25, *f* 30, *f* 40) zoodat daarvan in 4 maanden ongeveer *f* 46 millioen en in 9 maanden ongeveer *f* 100 millioen in omloop moet zijn gebracht.

In weerwil echter van alle pogingen om met den nog aanwezigen geringen zilvervoorraad zooveel mogelijk overal aan de behoefte tegemoet te komen en niettegenstaande de uitgifte van *f* 46 millioen nieuw bankpapier van April tot Augustus 1919 was echter aan de dringende vraag naar kleinere betalingsmiddelen slechts gedeeltelijk voldaan. Eene groote onbevredigde behoefte bleef bestaan en toen dan ook de in Amerika bestelde muntbiljetten in Indië aangekomen waren, moesten zij terstond voor uitgifte in gereedheid gebracht worden. Begin Augustus werd met de uitgifte een begin gemaakt en ook dit nieuwe papier werd door de bevolking terstond zonder eenige terughouding ontvangen. De uitgifte was dan ook, tegen veler verwachting, een groot succes en eind November 1919 waren reeds nagenoeg alle muntbiljetten, waarover de Regeering krachtens de ordonnantie van 18 Juli 1919 (stbl. 408) de beschikking had, namelijk *f* 10 millioen, in omloop gebracht.

Eene enkele opmerking zij thans, nu wij in het licht gesteld hebben hoe de behoefte aan kleinere ruilmiddelen in de laatste 10 à 12 jaar is geweest en op welke wijze daaraan is tegemoetgekomen, nog gewijd aan het feit dat in de laatste jaren vooral zulke groote hoeveelheden zilver en papier onder de bevolking is gebracht zonder dat een aanzienlijk gedeelte weer spoedig terugstroomde. In het algemeen is de Inlander nog gewoon zijn geld in natura zelf te bewaren, eene handelwijze waarin slechts zeer langzaam verandering zal zijn te brengen. Wel is waar bestaan

er zoowel op Java als in de buitenbezittingen talrijke desa- en afdeelingsbanken, die de gelegenheid bieden overtollig geld tegen een aantrekkelijke rente in deposito te geven en deze deposito's vertegenwoordigen een zeer aanzienlijk gezamenlijk bedrag. Voor het grootste gedeelte zijn echter die bij de desa- en afdeelingsbanken gedeponeerde gelden afkomstig van Europeanen, Chineezen en Arabieren en niet van den Inlander. Deze toch gaat wel gaarne naar die instellingen om een grootere of kleinere leening te sluiten voor landbouw- en handelsdoeleinden en dikwijls ook voor dekking van luxe-uitgaven, weinig geneigdheid echter bestaat bij hem zijn overgespaard geld bij die banken als deposito op rente te zetten.

Van daar, dat het vele geld dat door den verkoop tegen hoogen prijs van coprah, peper, ketella enz. en door den padiverkoop aan de Regeering onder de bevolking is gekomen, onder die bevolking zelve is blijven berusten en door haar in natura opgepot blijft.

Hoewel ook het bankpapier vastgehouden wordt, laten zich de gevolgen toch vooral gevoelen ten aanzien van het zilvergeld. Het zilver is meer geschikt om door den Inlander in bamboestokken, in den grond, of in andere primitieve bewaarplaatsen bewaard te blijven, zoodat eerst het papier en daarna pas het zilver daaruit weer te voorschijn zal komen. Bij de groote bedragen klein bankpapier, welke in omloop zijn gebracht, is het dan ook niet waarschijnlijk dat een terugvloeiing van zilver spoedig in sterke mate zal optreden. Hier komt nog een bijzondere omstandigheid bij, als gevolg van den Europeeschen oorlog. Voor den oorlog trok jaarlijks een groot aantal Inlanders ter Mekkavaart, die ter verkrijging van het daarvoor te gebruiken reisgeld hun overgespaard geld moesten inwisselen. Naar schatting vloeide uit dien hoofde jaarlijks een bedrag van ƒ 15 millioen aan zilvergeld en bankbiljetten uit de bevolking terug. Tengevolge van den oorlog echter zijn deze tochten naar Mekka geheel gestaakt en dientengevolge is deze terugvloeiing van ƒ 15 millioen in zilver en papier reeds eenige jaren achterwege gebleven; het zilver dat anders door de bedevaartgangers naar Mekka zou zijn losgemaakt en weer in het verkeer gebracht, in thans onder de bevolking gebleven.

Eene poging om de opgepotte hoeveelheden spoediger in het verkeer terug te trekken is wel gedaan. Bij de ordonnantie van

16 Augustus 1919 (stbl. 511) is ieder, die ƒ 500.— of meer in zilver in voorraad heeft, verplicht geworden daarvan aan het hoofd van plaatselijk bestuur opgave te verstrekken, waarop omwisseling tegen ander wettig betaalmiddel kan gelast worden van het zilvergeld dat niet geacht kan worden voor eigen gebruik noodig te zijn. Ook op het opgezamelde zilvergeld van den Inlander is deze ordonnantie van toepassing, doch, al moge hier en daar een niet onbelangrijk bedrag achterhaald en in 's Lands kas gestort zijn, het is er ver vandaan dat door deze ordonnantie eene belangrijke terugstrooming van zilvergeld uit de bevolking zou zijn teweeggebracht, waardoor de hoeveelheden onder de bevolking tot kleineren omvang zouden teruggebracht zijn.

Beschouwen wij thans den toestand per eind Januari 1920, dan moet derhalve geconstateerd worden, dat nog steeds eene bedenkelijke schaarschte aan klein geld, speciaal van ƒ 0.50, ƒ 1.— en ƒ 2.50 blijft heerschen. De eenige werkelijke remedie is: aanmunten en het noodige zilvergeld in circulatie brengen; tot zulk eene aanmunting zal zoo spoedig mogelijk en op uitgebreide schaal moeten overgegaan worden, zooals hieronder nader zal besproken worden. Voor de naaste toekomst zal de Regeering echter noodgedwongen wel haar toevlucht moeten blijven zoeken bij de muntbiljetten, omdat deze eerder tot hare beschikking zullen zijn dan nieuw zilvergeld. En reeds is geruimen tijd geleden eene nieuwe, grootere oplaag der tegenwoordige muntbiljetten in Amerika besteld, zoodat het zich laat aanzien dat weldra met de uitgifte van nieuwe series zal kunnen begonnen worden. Bij ordonnantie van 10 Januari 1920 (stbl. No. 8) is het maximum bedrag, voor de in omloop te brengen muntbiljetten gesteld in de ordonnantie 18 Juli 1919 (stbl. 408), reeds verhoogd van ƒ 10 millioen tot ƒ 60 millioen, terwijl krachtens dezelfde ordonnantie ook een muntbiljet van ƒ 0.50 zijne intrede in het betalingsverkeer heeft gedaan. Dit biljet is, in tegenstelling met die van ƒ 2.50 en ƒ 1.—, die in Amerika vervaardigd zijn, van Indisch maaksel.

Tengevolge van het feit dat Nederland niet bij machte is geweest om Indië tijdig het noodige zilvergeld te verschaffen, is het niet te voorkomen, dat muntpapier tijdelijk in ons Indische betalingsverkeer eene belangrijke plaats zal innemen. In de gegeven omstandigheden kan tegen die emissie van muntbiljetten geen

gegronde bedenking gemaakt worden, want betalingsmiddelen moeten er eenmaal zijn, wil het verkeer en daarmede de welvaart niet tot stilstand gebracht worden. Is het onmogelijk de circulatie te voorzien van de noodige zilveren munten, zooals thans, doordat Indië van Nederland voor hare muntvoorziening afhankelijk is, het geval is, dan zijn tijdelijke papieren ruilmiddelen onontbeerlijk en ook niet aan bedenking onderhevig, mits slechts het tijdelijk karakter dezer papieren ruilmiddelen steeds in het oog wordt gehouden.

Ongewenscht toch is het bij voortduring in de behoefte aan betalingsmiddelen van *f* 0.50, *f* 1.— en *f* 2.50, te voorzien door uitgifte van biljetten. Voor de kleine betalingen, waarbij bedoelde ruilmiddelen telkens van hand tot hand moeten gaan, is papieren geld nu eenmaal minder geschikt. Spoedig is het vuil, gescheurd en ontoonbaar, en zelfs de vervaardiging uit het beste papiermateriaal, zooals bij de in Indië in omloop gebrachte biljetten het geval is en eene ruime inwisseling van versleten papier kunnen niet verhinderen, dat de circulatie altijd voor een groot deel zal bestaan uit biljetten, welke men niet dan noodgedwongen accepteert. Het lang rein houden der biljetten zoowel in het stads- als landelijk betalingsverkeer onder de bevolking is uitgesloten, en eene afdoende verversching van de circulatie, middels inwisseling der vuil geworden en geschonden biljetten door nieuwe, is onbereikbaar wegens de onmogelijkheid de slechte biljetten tijdig te achterhalen.

De muntbiljetten mogen derhalve slechts een tijdelijk ruilmiddel zijn, dat niet langer als zoodanig gebezigd wordt dan de noodzakelijkheid daartoe bestaat. Zoodra het betalingsverkeer weder voorzien kan worden van het betere ruilmiddel, de zilveren muntstukken, moet het muntpapier verdwijnen, en dit desideratum is bij de regeling van de uitgifte van onze tegenwoordige muntbiljetten ook niet uit het oog verloren.

De uitgifte der biljetten toch is krachtens de ordonnantie van 18 Juli 1919 (stbl. 408) in handen gelegd van de Javasche Bank, die de muntbiljetten niet in grooter hoeveelheden in de circulatie zal brengen en die emissie niet langer zal voortzetten dan voorzoover daaraan werkelijk behoefte bestaat. Heeft zij zilvergeld ter beschikking, dan zal zij de uitgifte van muntbiljetten terstond

staken, men behoeft er niet aan te twijfelen. Is derhalve de mogelijkheid van eene overmatige uitgifte uitgesloten, de in omloop gebrachte muntbiljetten zijn tevens van te voren bestemd binnen afzienbaren tijd ingewisseld te worden. De ordonnantie van 18 Juli 1919 (stbl. 408) zegt daaromtrent in art. 10: „tot de intrekking der muntbiljetten moet zoo spoedig mogelijk worden overgegaan, wanneer voldoende zilvergeld daarvoor aanwezig is", terwijl op de biljetten staat afgedrukt: „inwisselbaar in zilver na aankondiging".

Per Januari 1920 beschouwd is de toestand derhalve zoo, dat in de eerste plaats nieuwe zilveren guldens, halve guldens en rijksdaalders moeten aangemunt worden, ten einde zoo spoedig mogelijk een eind te maken aan de schaarschte aan kleinere ruilmiddelen die voortdurend tot ongerief van het verkeer blijft bestaan. In de tweede plaats moet zilvergeld aangemunt worden om binnen afzienbaren tijd de ± f 10 millioen muntbiljetten, die thans in omloop zijn, en de millioenen, die nog in omloop zullen gebracht worden, te kunnen intrekken en te vervangen door beter ruilmiddel, namelijk zilvergeld.

Het is moeilijk te schatten, tot welk bedrag de uitgifte van muntbiljetten zal stijgen, doch er is reden tot de verwachting, dat dit bedrag zeer aanzienlijk zal kunnen zijn. Tengevolge toch van den uitermate gestegen zilverprijs op de open markt zijn onze teekenmunten volwaardig, ja meer dan volwaardig geworden. Het gevaar bestaat derhalve dat onze zilveren ruilmiddelen versmolten en uitgevoerd worden, waardoor het verkeer van zijne metalen betalingsmiddelen zou beroofd worden. Ook het smeltingsverbod van zilveren munten (ordonnantie van 16 Aug. 1919 Stbl. 511) en het uitvoerverbod van zilver, gemunt en ongemunt (idem van 7 Aug. 1914, stbl. No. 543) kan dit gevaar niet afdoende bezweren. De Regeering heeft dan ook tijdig ingezien dat het in de gegeven omstandigheden roekeloos zou zijn voort te gaan met zilveren munten van het tegenwoordig gewicht en gehalte in omloop te brengen en heeft een wetsontwerp ingediend, dat in December 1919 door de 1e en 2e Kamer is aangenomen, waarbij het gehalte van onze zilveren standpenningen teruggebracht wordt van 945 duizendsten tot 800 duizendsten fijn, welk gehalte door de Mini-

sters van Financiën en Koloniën bij de behandeling van het wetsontwerp per wijzigingsnota, met het oog op den voortgang die de stijging van den zilverprijs maakte, tenslotte nog lager is gesteld, namelijk op 720 duizendsten fijn. Wij krijgen derhalve nieuwe zilveren teekenmunten, doch wat zal met de guldens, halve guldens en rijksdaalders van den ouden muntslag, die thans in circulatie zijn, geschieden? Zij zullen of door versmelting en clandestienen uitvoer uit het verkeer verdwijnen, of zij moeten tijdig van Regeeringswege door inwisseling ingetrokken worden. In beide gevallen zal echter eene vervanging der tegenwoordig in omloop zijnde munten door andere ruilmiddelen noodzakelijk zijn, waarvoor in den aanvang althans wel wederom van muntbiljetten gebruik gemaakt zal moeten worden. Zonder nu te willen aannemen dat in Ned.-Indië thans nog een bedrag aan zilveren munten in omloop is van totaal ƒ 381.000.000 (ƒ 237 millioen rijksdaalders, ƒ 103 millioen guldens en ƒ 39 millioen halve guldens, welke zeer globale schatting van de tegenwoordige circulatie gegeven wordt in het Muntverslag over 1918 bl. 25) of ook dat alle thans in omloop zijnde munten door nieuw ruilmiddel van dezelfde waarden zou moeten vervangen worden, staat toch wel vast dat eene vervanging op zeer groote schaal binnen afzienbaren tijd noodig zal zijn. Moge dit aanvankelijk door middel van eene verhoogde uitgifte van muntbiljetten geschieden, deze muntbiljetten zullen weder vervangen moeten worden door zilveren munten, zoodat ook uit dezen hoofde eene zeer aanzienlijke aanmunting zal noodig zijn, naast de aanmunting, die reeds om de hierboven genoemde redenen zal hebben te geschieden.

Bij deze aanzienlijke aanmuntingen, die zooals hierboven geschetst, voor de deur staan, is het een onbehaaglijk gevoel te weten dat Indië daarvoor uitsluitend op Nederland is aangewezen. Nederland heeft een munt, die ook Ned.-Indië moet bedienen en Indië is machteloos zich zelf de noodige zilvermunten te verschaffen. Als vanzelf dringt zich dan ook de gedachte naar voren of het niet wenschelijk is Indië thans te voorzien van eene eigen muntinrichting, zoodat het zich voortaan zelf zal kunnen helpen.

In vroeger jaren is de quaestie van een eigen munt voor Nederlandsch-Indië reeds herhaaldelijk ter sprake gekomen, doch het

slot der beschouwingen was nagenoeg algemeen, dat zulk een eigen munt niet noodig en ook niet nuttig zou zijn. Bij den tegenwoordigen stand der quaestie echter, nu het zeker niet gaat om afzonderlijke muntstukken met eigen muntslag voor Indië, dus niet om een eigen muntstelsel afgescheiden van het Nederlandsche, doch wel om in alle omstandigheden verzekerd te zijn dat in Ned.-Indië steeds de noodige hoeveelheden zilveren munt aanwezig zullen zijn, nu blijkt het dat een eigen muntinrichting in Nederlandsch-Indië zelve zeer nuttig zou zijn, en tot zekere hoogte ook onmisbaar is te achten.

Indië is gedurende den oorlog geruimen tijd van het Moederland afgesneden geweest. De noodzakelijkheid werd daaruit geboren, dat Indië in vele opzichten zelfstandig de behartiging harer belangen ter hand moest nemen, zoo ook wat betreft de voorziening van het betalingsverkeer met de noodige ruilmiddelen. Verstoken van een eigen munt kon die voorziening slechts zeer gebrekkig geschieden, zooals hierboven is uiteengezet, en het is zeer de vraag of de tegenwoordige, zoo hinderlijke en langdurige schaarschte aan ruilmiddelen niet voor een goed deel, ja, niet geheel, voorkomen zou zijn, wanneer Indië reeds nu eene eigen muntinrichting had bezetten. Met deze les der geschiedenis zal men goed doen ter dege rekening te houden. Het is zeker niet ijdel te veronderstellen, dat de mogelijkheid vrij groot is dat Indië vroeger of later nogmaals in eene zelfde positie zal komen dat het, afgesneden van het Moederland, in de binnenlandsche nooden en behoeften zelfstandig, zonder hulp van Nederland, zal hebben te voorzien. Is het dan verantwoord het er maar op aan te laten komen en Indië niet tijdig te voorzien van datgene, wat het niet zal kunnen ontberen, wanneer het noodgedwongen wederom zelfstandig zal moeten optreden? Neen, men zal integendeel moeten erkennen, dat éénmaal genoeg is, en dat wat nu gebeurd is, voor de toekomst uitgesloten moet zijn. Nu de fout aan het licht gekomen is, dient zij ook onmiddellijk hersteld te worden en een eigen munt voor Indië is wel een van de eerste maatregelen waarvan de overweging, als gevolg van de lessen van den oorlog, noodzakelijk is.

Wanneer wij nagaan welke werkzaamheden door de munt te Utrecht verricht worden, springt verder ook terstond in het oog welk groot aandeel daarin de leveranties van munten voor de circulatie in Indië innemen. Blijkens de Muntverslagen over de jaren 1904 tot 1918 bedroegen de aanmuntingen voor Nederland en Nederlandsch Indië respectievelijk in millioenen stuks in

(Millioenen) stuks	NEDERLAND		NEDERL.-INDIË	
	Zilveren stand-penningen	Pasmunt	Zilveren stand-penningen	Pasmunt
1904	2.—	18.6	1.—	7.—
1905	1.—	17.2	4.—	7.—
1906	0.5	33.—	1.—	11.5
1907	4.6	10.3	7.1	28.9
1908	3.—	5.7	5.7	28.6
1909	2.—	9.—	3.—	33.9
1910	—	3.1	5.—	21.—
1911	2.—	10.6	—	14.—
1912	—	12.6	7.—	42.—
1913	—	21.2	16.—	114.6
Totaal	15.1	141.3	49.8	308.5
1914	15.7	36.4	—	134.2
1915	14.2	24.9	—	66.4
1916	5.—	40.7	—	33.1
1917	—	39.—	2.3	12.—
1918	—	40.—	—	19.6
Totaal	50.—	322.3	52.1	573.8

Uit dit staatje blijkt wel zeer duidelijk, hoe belangrijk de aanmuntingen voor Ned-Indië de laatste 15 jaren zijn geweest: zij bedroegen in totaal 625 millioen stuks tegen 372 millioen voor Nederland en hebben die voor Nederland derhalve aanzienlijk

overtroffen. Het recht van bestaan, evenzeer als de levensvatbaarheid eener munt in Indië, acht ik hiermede terstond aangetoond. De belangrijkheid der Indische aanmuntingen zou intusschen misschien op zich zelf nog geen reden behoeven te zijn om daarvoor een eigen munt in Indië zelf op te richten. De beslissende vraag is echter: kan de Nederlandsche munt wel in alle omstandigheden de leveranties, die voor Indië noodig zijn, uitvoeren zoodat Indië evengoed geholpen wordt als hadde het zelf een munt? Wij hebben reeds gezien dat dit in oorlogstijd, wanneer de verbinding tusschen Nederland en Ned. Indië verbroken wordt, niet het geval is. Maar ook weten wij, dat wanneer gelijktijdig voor Nederland en Ned. Indië met volle kracht gewerkt zou moeten worden, de capaciteit van de munt te Utrecht onvoldoende is en Indië daarbij het loodje legt. Lezen wij niet in het Muntverslag over 1914 blz. 3 dat bij het uitbreken van den oorlog „de Indische „werkzaamheden onmiddellijk werden opgeschort, om alle krach„ten te kunnen concentreeren op aanmaak voor *eigen* behoefte, „al konden niet lang daarna ook de eerst bedoelde *gedeeltelijk* „weder worden opgevat"? Op dat oogenblik schaadde het, zooals wij hierboven hebben gezien, de Indische belangen niet, dat de aanmunting voor Indië achtergesteld werd bij die voor Nederland, doch indien dit thans, bij de dringende behoefte hier te lande aan meer zilveren ruilmiddelen, nog eens zou geschieden? In ieder geval blijkt uit het voorgevallene, dat de capaciteit van de munt te Utrecht niet groot genoeg is om Nederland en Ned. Indië tegelijkertijd te bedienen, wanneer op korten termijn groote hoeveelheden munten noodig zijn. In verband met de recente wijziging in de Muntwet zullen door de munt thans voor beide landen, naast de gewone aanmuntingen van gouden tientjes, pasmunt en medailles (voor het slaan van ducaten heeft de munt reeds bericht wegens drukke werkzaamheden voorloopig niet open te zijn), groote aanmuntingen verricht moeten worden, waarvan hierboven globaal een idee is gegeven, doch die in elk geval zoo aanzienlijk zullen zijn, dat er aan getwijfeld kan worden, of de munt in staat zal zijn de haar op te leggen taak in zoo korten tijd te volvoeren als wel gewenscht is. Verhooging der capaciteit van de munt is urgent. Doch beter is, thans tevens de scheiding voor te bereiden tusschen de aanmuntingen voor Nederland en Ned. Indië, in dier

voege, dat de munt te Utrecht ontlast zal worden van de haar te zwaar wordende taak om ook Indië van de daar noodige munten te voorzien, en om deze taak voortaan toe te vertrouwen aan een eigen, hier te lande gevestigde, nieuwe muntinrichting, die voor de behoeften van de kolonie zelf kan en moet werken. Dan zal het niet meer noodig zijn dat Indië bij Nederland moet vragen of aandringen op aanmunting en uitzending van het noodige zilvergeld, dan zal een conflict uitgesloten zijn, ontstaan uit een samen vallen van een dringende behoefte voor Nederland en voor Indië, waarbij beslist zal moeten worden welke behoefte het eerst bevredigd moet worden, dan zal Indië voor zich zelf kunnen en ook moeten zorgen en eventueel een tekort aan circulatiemiddelen alleen aan zich zelf te wijten hebben, niet meer aan Nederland, zooals nu het geval is.

Is er echter wel plaats voor een eigen munt in Indië, zal zulk een inrichting wel werk genoeg vinden en haar bestaan rendabel zijn? Na de hierboven gegeven cijfers, waaruit blijkt dat de aanmuntingen voor Indië die voor Nederland verre overtreffen, waaraan in afzienbare tijden wel geen verandering zal komen (de maatschappij van 46 millioen Inlanders is nog pas in het allereerste begin van hare ontwikkeling) is dit eigenlijk geen vraag meer: zulk een munt zal reeds dadelijk een groot arbeidsveld vinden. En duurder zal het zeker niet uitkomen, wanneer de munten in Indië zelf worden vervaardigd in plaats van in Nederland en van daar in Indië worden aangevoerd. Men is er zoo aan gewoon geraakt te denken dat aanvoer van munten uit Nederland de aangewezen weg is om de Indische circulatie van het noodige te voorzien en tot 1912 moge dit ook zoo geweest zijn. Sedert echter de aanmuntingen weder uit nieuw aangekocht zilver moeten geschieden, is het betrekken der munten uit Nederland te beschouwen als een mijl op zeven, als het gaan langs een omweg. Nederland produceert geen zilver en het materiaal, benoodigd voor de aanmuntingen, moet derhalve elders aangekocht worden, in Londen of in Amerika, en daarna naar Nederland gebracht om daar vermunt te worden. Welk voordeel is er nu aan verbonden, dat dit zilver eerst naar Nederland wordt vervoerd en daarna als munt nog eens van Nederland naar Nederlandsch-Indië, terwijl, wanneer Indië zelf een munt heeft, alleen een vervoer van

Engeland of Amerika naar Indië noodig is? Belangrijke posten aan vracht en assurantie zullen uitgespaard worden, wanneer dank zij de oprichting van een eigen munt in Indië, de omweg over Nederland niet meer gemaakt behoeft te worden. Maar bovendien, Indië zal ter verkrijging van het aanmuntingsmateriaal niet altijd zoo ver als in Engeland of Amerika ter markt behoeven te gaan. In Oost-Azië zelf wordt een belangrijke handel in zilver gedreven, zoodat Indië dikwijls veel dichter bij huis en met besparing van belangrijke vervoerkosten terecht zal kunnen en niet uitsluitend op Engeland en Amerika aangewezen zal zijn om zich te voorzien. Een vervoer van dit zilver eerst naar Nederland om daar verwerkt te worden is evenmin practisch als economisch te noemen en beveelt zich door niets aan. Het duidelijkst treedt echter nog het nuttelooze en kostbare van den omslag, verbonden aan het feit dat de munt, die Indische munten moet leveren, te Utrecht en niet te Batavia is gevestigd, aan het licht wanneer wij bedenken, dat Indië zelf zilver produceert, voor een deel in zulk een vorm dat het wel terstond voor muntdoeleinden bruikbaar is of althans na affinage, waartoe echter een opzending naar Nederland al evenzeer overbodig is. Enkele goud- en zilvermijnen zijn in Indië reeds in exploitatie en de productie is stijgende, zoodat ook uit dien hoofde een munt in Indië zeer op haar plaats zou zijn.

Uit een oogpunt van zuinigheid, verdient het derhalve al evenzeer aanbeveling een eigen munt in Indië te vestigen als uit een oogpunt van goede arbeidsverdeeling. En met het oog op de mogelijkheid van eene nieuwe afsluiting van Indië van het Moederland is die oprichting niet alleen wenschelijk, doch zelfs noodzakelijk te achten. Het is daarom voor Indië een zaak van groot gewicht er toe te besluiten zich spoedig eene eigen muntinrichting aan te schaffen.

II.

De circulatie in Nederlandsch-Indië bestaat, afgezien van pasmunt, uit zilveren munten, muntbiljetten en bankbiljetten. Gouden tientjes zijn niet in omloop. Zoowel de zilveren munten van *f* 0.50,

ƒ 1 en ƒ 2.50 als de muntbiljetten en de bankbiljetten [1]) zijn wettig betaalmiddel en moeten door ieder tot elk bedrag in betaling aangenomen worden. De muntbiljetten zijn echter slechts tijdelijk als ruilmiddel en wettig betaalmiddel in gebruik genomen en zullen binnen korteren of langeren tijd weer ingetrokken worden. Zij zullen na aankondiging ingewisseld worden tegen zilveren munten en met het oog op dit tijdelijk karakter en de latere vervanging der muntbiljetten door zilveren munten, kan bij deze beschouwing van de Indische circulatie gevoegelijk de aandacht geconcentreerd blijven bij het zilver en het bankpapier, al zal ten slotte ook het muntpapier nog even ter sprake moeten komen.

Het zilvergeld wordt door het Gouvernement in omloop gebracht met eene waarde, die in eene wettelijke verhouding staat tot het gouden tienguldenstuk. De halve guldens, de guldens en de rijksdaalders moeten in het betalingsverkeer aangenomen worden als eene waarde vertegenwoordigende van 1|20, 1|10 en 1|4 van het gouden tientje, dat 6.048 gram fijn goud bevat. De innerlijke waarde aan zilver dezer munten is echter tot vóór eenige maanden geleden steeds lager geweest dan hare wettelijke waarde, gesteld op 1|20, 1|10 en 1|4 van 6.048 gram fijn goud, vandaar dat zij met den naam van teekenmunten aangeduid worden. Deze lagere innerlijke waarde van de grove zilveren munten levert een groot voordeel op voor de regelmatige instandhouding van het betalingsverkeer. Daardoor toch wordt verzekerd, dat zij uitsluitend gebruikt worden voor het binnenlandsch betalingsverkeer en behoeft als regel niet gevreesd te worden dat op een gegeven oogenblik deze voor het verkeer noodzakelijke betalingsmiddelen daaruit zullen verdwijnen, omdat zij op groote schaal uitgevoerd worden naar het buitenland. De lagere intrinsieke waarde is daarom wel als een natuurlijke eigenschap voor onze zilveren munten te beschouwen in verband met het doel, waarvoor zij moeten dienen.

Op dit oogenblik zijn intusschen onze zilveren munten eigenlijk geen teekenmunt meer. Tengevolge van de uiterst sterke stijging van den zilverprijs toch zijn zij volwaardig, ja meer dan volwaar-

1) Behalve voor de Javasche Bank zelve.

dig geworden, zoodat zich thans inderdaad het gevaar voordoet dat zij, als munten of als baar zilver na versmelting, naar het buitenland zullen afvloeien en dus aan het binnenlandsch betalingsverkeer zullen komen te ontvallen. Weliswaar is èn de versmelting èn de uitvoer verboden (resp. bij ordonnantie van 16 Aug. 1919, stbl. 511, en van 7 Aug. 1914, stbl. 543), doch dit zal, wanneer de hooge zilverprijs zich lang blijft handhaven, wel niet kunnen verhinderen dat zij geleidelijk uit het binnenlandsch betalingsverkeer zullen verdwijnen. Blijkens de nota van de Ministers van Financiën en Koloniën naar aanleiding van het Kamerverslag over het wetsontwerp tot wijziging van de Muntwet 1901 en de Indische Muntwet 1912 acht de Nederlandsche Regeering het dan ook gewenscht de thans in omloop zijnde grove zilveren munten zoo spoedig mogelijk in te trekken en te vervangen door andere halve en heele guldens en rijksdaalders, die eene lagere innerlijke waarde aan fijn zilver bezitten dan de tegenwoordige. Krachtens de wijziging in de Muntwet, in December 1919 reeds door de 1e en 2e Kamer aangenomen, zal het gehalte der nieuwe munten niet langer 945 doch 720 duizendsten fijn zijn en daarmede zal hun weder het karakter van teekenmunt teruggegeven zijn.

Er zal dus steeds eene marge moeten zijn tusschen de innerlijke en de nominale waarde van ons zilvergeld, eene marge die, wil zij doel treffen, vrij belangrijk behoort te zijn. Onze gulden was in 1914 bij een zilverprijs te Londen van 27d. per ounce standard en een wisselkoers voor het pondsterling van *f* 12.10 volgens zijne intrinsieke waarde bijna 45 cent waard. Thans is hij meer dan volwaardig geworden en dreigt daardoor uit het betalingsverkeer te verdwijnen. Dit prijsverloop van het zilver in de laatste jaren, waardoor de geheele marge van ons teekengeld verdwenen is, zal ongetwijfeld aanleiding moeten geven dat ook voortaan die marge vrij ruim genomen zal worden, wil men voorkomen dat de stijgingen in den prijs van het zilver telkens wijzigingen in de Muntwet en aanmunting van nieuwe munten met een ander gehalte ter vervanging van de in omloop zijnde zullen noodig maken.

Onze zilveren ruilmiddelen zullen daarom ook in de toekomst weder niet volwaardig zijn. De hoeveelheid van het materiaal, waaruit zij gemaakt zijn, is niet waard, wat op de munt aangegeven staat.

En ons papieren geld, de bankbiljetten, heeft in het geheel geen innerlijke waarde, dat wil zeggen, de grondstof, waaruit het vervaardigd is, verleent aan het biljet in het minst niet de waarde die er op gedrukt staat en die het in het betalingsverkeer bezit als wettig betaalmiddel.

Deze onvolwaardigheid van onze ruilmiddelen is een punt dat ten zeerste de aandacht verdient in verband met het handelsverkeer met het buitenland.

Circulatiemiddelen dienen om daarmede betalingen te doen. Deze betalingen moeten gedaan worden hetzij in het binnenland hetzij in het buitenland. Door de binnenlandsche wetgeving is het mogelijk te verzekeren dat met de circulatiemiddelen, ook die van zilver en papier vervaardigd zijn, in het binnenlandsch verkeer steeds betalingen gedaan kunnen worden tot de waarde die op die circulatiemiddelen uitgedrukt staat. Voor de binnenlandsche betalingen heeft het derhalve geen enkel bezwaar, wanneer de circulatiemiddelen niet volwaardig zijn. Dit bezwaar treedt echter onmiddellijk op, zoodra aan het buitenland betalingen gedaan moeten worden: het is onmogelijk circulatiemiddelen van papier of zilver aan het buitenland ter betaling op te dringen voor eene hoogere waarde dan de innerlijke; voor het betalingsverkeer met het buitenland is de innerlijke waarde van het geld beslissend.

Het geld, dat in Nederlandsch-Indië in omloop is en wordt gebracht, is gemaakt van papier en zilver van geringer waarde dan de nominale, en dus niet volwaardig. Het kan daarom uitsluitend ook slechts dienst doen als ruilmiddel in het binnenlandsch betalingsverkeer. Voor betalingen in het buitenland is het niet geschikt, daar de innerlijke waarde daarvan geringer is dan de wet er aan toekent en onze wet slechts binnen onze grenzen van kracht is. Voor het betalingsverkeer met het buitenland is het daarom noodig, maar dan ook voldoende, dat ons geld, de zilveren munten en de biljetten, ingewisseld kan worden tegen zooveel goud als het volgens de wet waard is, hetzij in natura hetzij in buitenlandsche betalingsmiddelen tegen goudpariteit, waarmede dan aan het buitenland kan betaald worden. Goud is dus niet noodig in de binnenlandsche circulatie, maar moet voor het in het binnenland in omloop zijnde geld verkregen kunnen worden, zoodra met dat geld betalingen aan het buitenland gedaan moeten

worden. Een muntstelsel, op deze leest geschoeid, noemt men de Gold Exchange Standard. Voorop gesteld, dat „gold is an international, but not a local currency" (J. M. Keynes, Indian Currency and Finance, blz. 29) „the Gold Exchange Standard arises out of the discovery that, so long as gold is available for payments of *international* indebtedness at an approximately constant rate in terms of the national currency, it is a matter of comparative indifference whether it actually *forms* the national currency" (Keynes blz. 30) „The Gold Exchange Standard may be said to exist when gold does not circulate in a country to an appreciable extent, when the local currency is not necessarily redeemable in gold, but when the Government or Central Bank makes arrangements for the provision of foreign remittances in gold at a fixed maximum rate in terms of the local currency". (Keynes blz. 30).

Wanneer zal nu het geval zich voordoen, dat die omwisseling van het inheemsche geld tegen buitenlandsche betalingsmiddelen tegen goudpariteit gevraagd zal worden?

Nederlandsch-Indië is een exportland bij uitnemendheid, zoodat als regel de wisselkoers wel in zijn voordeel moet zijn. Intusschen moge de export meestal eene veel hoogere waarde vertegenwoordigen dan de import, dit brengt niet mede, dat de betalingsbalans ten slotte ook zoo'n aanzienlijk saldo in het voordeel van Indië vertoont. Indië toch heeft aan het buitenland, behalve zijn import, aanzienlijke bedragen voor vrachten, assuranties en andere diensten te betalen, terwijl het feit, dat in Indië voornamelijk buitenlandsch kapitaal werkzaam is, medebrengt dat een groot deel der winsten jaarlijks naar het buitenland geremitteerd moet worden. Als regel zal de betalingsbalans dus wel een saldo ten gunste van Indië geven en de wisselkoers in zijn voordeel zijn, mogelijk blijft het, dat die wisselkoers zich op een gegeven tijdstip ten nadeele van Indië stelt. Op dat oogenblik zullen dan op de vrije wisselmarkt geen betalingsmiddelen op het buitenland meer tegen goudpariteit verkrijgbaar zijn en zal het dus noodzakelijk zijn dat de houders van het binnenlandsche geld toch geholpen worden aan die betalingsmiddelen en wel tegen een prijs, overeenkomende met de wettelijke verhouding van het zilver tot het gouden tientje en de intrinsieke verhouding van het gouden tientje tot de buitenlandsche standaardmunt.

Het geval, dat wegens groote remises in tijden van een voor Indië ongunstigen wisselkoers, gedurende welke betalingsmiddelen op het buitenland dus slechts duur waren te verkrijgen, goudafgifte op aanzienlijke schaal noodig was, heeft zich niet lang geleden nog voorgedaan.

In het jaarverslag van de Javasche Bank over 1913|14 wordt gememoreerd, dat in dat jaar de suiker, het voornaamste product van uitvoer en destijds een waarde vertegenwoordigende van meer dan ƒ 150.000.000, geheel door het Oosten, n.l. door Britsch-Indië, China, Japan en Australië was gekocht. Geen picol van den oogst 1913 vond zijn weg door het Suez-kanaal naar het Westen, omdat de prijzen voor suiker in het Oosten besteed, geregeld boven Europeesche pariteit waren. Nu werd wel een deel van de uit Java naar het Oosten uitgevoerde suiker via Londen gefinancierd, doch het overgroote deel van de opbrengst kwam niet zooals andere jaren in sterlingwissels in de markt. Daardoor ontstond eene algeheele verandering in den loop der wisselmarkt en was het moeilijk op een gegeven moment voldoende wissels op Europa te verkrijgen. Voornamelijk door den handel werden groote aanvallen gedaan op de buitenlandsche reserves der Bank: voor ruim ƒ 44.000.000 werd door de Javasche Bank in Indië op haar Bijkantoor te Amsterdam gedisponeerd tegen ƒ 24.000.000 in het vorige jaar, eene vermeerdering dus van ƒ 20.000.000, die nagenoeg geheel toe te schrijven was aan de groote vraag van den handel (zie jaarverslag 1913|14 blz. 26).

ƒ 20.000.000 moest derhalve dat jaar, in verband met den loop der wisselkoersen, door de Javasche Bank in het buitenland aan betalingsmiddelen meer dan anders ter beschikking gesteld worden voor de houders van het inheemsche geld in Indië, en het zal dan ook geen verwondering wekken dat hetzelfde verslag eene vermindering van het gemiddelde der buitenlandsche reserves van de Javasche Bank in dat jaar vermeldt van ƒ 5.000.000 (blz. 21), en eene goudverscheping naar Holland van ƒ 10.000.000 (blz. 27).

In het algemeen echter zal de inwisseling van het inheemsche geld tegen buitenlandsche betalingsmiddelen noodig zijn, wanneer de betalingsbalans een nadeelig saldo voor Indië aanwijst, dat met het buitenland te vereffenen blijft. Dit zal het geval zijn wanneer

er eene crisis ontstaat tengevolge van misoogsten op groote schaal in de Indische cultures of door het prijsverloop der producten op de wereldmarkten.

Is de crisis toch van ernstigen aard dan ontstaat er dientengevolge voor Nederlandsch-Indië als geheel een ongunstige betalingsbalans tegenover het buitenland. Indië koopt dan wel, de import gaat door, doch de export vermindert, aangezien òf de producten ontbreken wegens misoogst òf niet te verkoopen zijn, omdat in het buitenland een crisis op de productenmarkt heerscht, die de producten onverkoopbaar maakt. De export wordt belangrijk minder en uit het provenu daarvan komen dus zooveel minder betalingsmiddelen op het buitenland ter beschikking. Die betalingsmiddelen moeten dan op andere wijze verkregen worden en wel door inwisseling van het inheemsche geld.

Ook de voedselgewassen kunnen door een misoogst getroffen worden. In dat geval zal in het binnenland eene schaarschte aan voedingsmiddelen ontstaan en de hoeveelheid voedsel niet voldoende zijn voor de binnenlandsche behoefte, zoodat het noodzakelijk is voedingsmiddelen uit het buitenland te importeeren. De import stijgt, hetgeen hetzelfde effect heeft als hierboven gezegd ten aanzien van de vermindering van den export tengevolge van misoogst in de cultures of eene crisis op de buitenlandsche productenmarkten: door inwisseling van het inheemsche geld zullen betalingsmiddelen op het buitenland verkregen moeten worden.

Het is wel interessant, ter illustratie van het voorgaande, te memoreeren wat in 1907 en 1908 in Britsch-Indië is geschied, waaruit gezien kan worden, welken omvang zulk eene terugvloeiing van zilvergeld kan aannemen en tevens hoe die omwisseling van inheemsch tegen buitenlandsch geld op dat tijdstip in Britsch-Indië heeft plaats gehad.

In de jaren 1905 tot 1907 had het Engelsche Gouvernement op groote schaal rupees aangemunt. Keynes zegt omtrent die, buitensporig geachte, aanmunting het volgende: „The coinage policy of the Government of India from 1905 to 1907 suggests one obvious reflection. A succession of years, in which there is a heavy demand for currency, makes it less likely that the heavy demand will persist in the year following. The effects of heavy coinage

are cumulative. The Indian authorities do not seem to have understood this. They were to all appearances influenced by the crude inductive argument that, because there was a heavy demand in 1905—6, it was likely that there would be an equally heavy demand in 1906—7, that this made it yet more likely that there would be a heavy demand in 1907—8. They framed their policy, that is to say, as though a community consumed currency with the same steady appetite with which some communities consume beer. In so far as the new currency is to satisfy the demands, not of hoarding, but of trade, it is hardly necessary to point out the fallacy. Moreover, even a superficial acquaintance with the currency history of India brings experience to the support of reason. Even when the rupee was worth no more than its bullion value, so that it was hoarded and melted much more than it is now, years of unusually heavy coinage were nearly always followed by a reaction. India has taken her coinage in great gulps and it need not have been difficult to see that the demand of 1905—7 was one of these" (blz. 134 en 135).

Er waren dus in Britsch-Indië groote hoeveelheden rupees in omloop gebracht en in September 1907 bedroegen de voorraden zilver, nog voor uitgifte ter beschikking van het Gouvernement, het buitensporige bedrag van 3148 lakhs (1 lakh = 100.000 rupees).

Toen deed zich het geval voor, dat wij hierboven in het algemeen beschreven: „The season of 1907—8 was a failure, and at the end of 1907 came the crisis in America. In place of there being a demand for new rupees, it was necessary to withdraw from circulation an immense volume of the old ones" (blz. 133—134).

De rupees moesten ingewisseld worden en daartegen beschikbaar gesteld worden betalingsmiddelen in het buitenland. Voor dit doel beschikte het Gouvernement op 1 September 1907 over sterling reserves te Londen, bestaande uit:

Goud	£ 10.300.000.—
Geld op korten termijn uitgezet	„ 5.200.000.—
Effecten	„ 15.400.000.—
	£ 30.900.000.—

De Secretary of State, die in Britsch-Indië voor de buitenlandsche betalingsmiddelen tegen de ingewisselde rupees had te zorgen, had dus ongeveer £ 31.000.000.— ter beschikking. En toen was „the storm soon on him. By the end of October 1907 it had become plain that the Indian harvest would be a bad one, and the financial crisis in the United States was fast developing". In den regel kon de Secretary of State in Indië betalingsmiddelen in Londen verkrijgen uit het sterling-provenu der Council Bills, n.l. wissels in Indië in rupees betaalbaar, die hij in Londen verkocht. Op 6 November echter kon hij nauwelijks nog 3.000.000 rupees verkoopen (omdat er in Londen geen vraag was naar rupees, wel in Indië vraag naar sterling) en dat niettegenstaande hij den koers op het minimum van 1sh. $3\,^{29}/_{32}$ d. per rupee stelde. „For several weeks following, at a time of year, when the demand for Council Bills is usually strong, he sold none at all".

Toen was derhalve het oogenblik gekomen, dat de goudwaarde van de rupee verdedigd moest worden, dat verhinderd moest worden dat de rupee in Londen beneden goudpariteit viel en het pondsterling in Indië agio ging doen. Aanvankelijk echter verzuimde de Secretary of State in te grijpen. Wel hield hij op met het verkoopen van Council Bills, en vergrootte dus niet langer het aanbod van rupees op de markt in Londen, doch hij nam niet „at once the more drastic steps for maintaining the gold value of the rupee which he had to take a few months later". „So inadequate was his action that at first the fall in exchange was scarcely stayed at all. Tumbling day by day, it reached on November 25 the rate of 1sh $3\,^{11}/_{16}$ d. This is below the gold export point (from India), and it could not have fallen so low, if the Government had made gold freely available in India". Maar de goudreserve van het Gouvernement was, zooals hierboven medegedeeld is, niet zoo heel groot n.l. £ 31.000.000.—. „Individuals were not permitted, therefore, to take out more than £ 10.000.— at a time; and in this manner the gold dribbled slowly away over a period of a few months. It would probably have been of more use if it had been allowed to disappear in a week at the moment when it was most badly wanted".

Zoo ging men voort tot December 1907, toen de autoriteiten besloten alles te doen wat de handhaving van de goudwaarde van de rupee noodzakelijk maakte: zij boden aan in Indië sterlingwissels op Londen te verkoopen tot een koers van 1sh. $3\,^{29}/_{32}$ d. per rupee.

De koers op Londen was intusschen wat gemakkelijker geworden, maar toch was in Maart 1908 over den geheelen voorraad, uit werkelijk goud bestaande, nagenoeg beschikt; de beleggingen in goudwaarde en het geld, op korten termijn in Londen uitgezet, waren echter nog intact. In April echter werd de koers weer ongunstiger en kwam het boven genoemde aanbod tot verkoop van Sterlingwissels tegen den koers van 1sh. $3\,^{29}/_{32}$ d. krachtig tot zijn recht. Eerst werden £ 500.000.— later £ 1.000.000.— per week van deze wissels verkocht, die betaald werden uit het provenu van de in Londen verkochte beleggingen in goudwaarden.

In Augustus werd op die wijze een bedrag van £ 8.000.000.— aan wissels in Londen betaald, en in September 1907 had de Secretary of State in Londen nog slechts de volgende middelen te zijner beschikking:

Goud	£	2.000.000.—
Geld op korten termijn uitgezet	„	1.850.000.—
Effecten	„	7.300.000.—
	£	11.150.000.—

In één jaar tijds waren dus deze middelen van £ 31.000.000.— tot £ 11.000.000.— teruggeloopen en het was waarlijk een uitkomst dat na October 1908 het getij veranderde: De oogst was bevredigend en sinds dien was het gevaar geweken. In de volgende jaren maakte Indië eene periode van bloei door, zoodat de wisselkoersen niet weder in die mate ten nadeele van Indië liepen en geen inwisseling van het binnenlandsche geld tegen betalingsmiddelen op het buitenland op groote schaal noodig was. In 1907—8 echter was „the active circulation reduced altogether by about 285 million rupees", dus £ 19.000.000.—, en dit bedrag komt ongeveer overeen met de vermindering van den voorraad van buitenlandsche betalingsmiddelen, die de Secretary of State oorspronkelijk tot zijne beschikking had gehad.

Met opzet is deze episode uit de Britsche muntgeschiedenis hier eenigszins uitvoerig geschetst, omdat een dergelijk geval zich hier in Indië ongetwijfeld vroeger of later ook kan voordoen. Waarom toch zou Nederlandsch-Indië niet eens getroffen worden door ernstige misoogsten en eene crisis in den producten-handel, die de betalingsbalans in het nadeel van Indië verandert, zoodat op groote schaal binnenlandsche betalingsmiddelen aangeboden en buitenlandsche gevraagd zullen worden? En het trekt de aandacht, dat in Britsch-Indië het Gouvernement een voorraad buitenlandsche betalingsmiddelen in reserve had, waarover voor dit doel beschikt kon worden, al werd dan ook van die reserve niet terstond het juiste gebruik gemaakt.

Dit aanleggen en aanhouden van een reserve in buitenlandsche betalingsmiddelen is een politiek, die onafscheidelijk verbonden behoort te zijn aan het gebruiken van ruilmiddelen in het binnenlandsch verkeer, die niet volwaardig zijn. Keynes zegt dienaangaande op blz. 192: „All countries, since the practice has been generally adopted of employing a medium of exchange composed of some cheaper material than the standard of value, must keep a monetary reserve". Er moet eene reserve zijn, waaruit geput kan worden, zoodra het binnenlandsche geld, dat niet volwaardig is en dus niet zelf als betalingsmiddel tegenover het buitenland gebruikt kan worden, in zulke buitenlandsche betalingsmiddelen ingewisseld moet worden. En ook in Indië is het een eerste eisch van goede muntpolitiek, dat alles in het werk gesteld wordt om aan het in omloop zijnde zilver en papier ten allen tijde eene inwisseling tegen goudwaarden, waarmede aan het buitenland betalingen gedaan kunnen worden, te verzekeren, in dier voege dat de zilveren of papieren guldens ook in het verkeer met het buitenland na die inwisseling dezelfde waarde vertegenwoordigen als hun wettelijke verhouding is tot het gouden tienguldenstuk.

Zooals wij hierboven gezien hebben, bestaat de bedoelde reserve voor Britsch Indië uit goud, uit beleggingen in fondsen en uit kasgeld, op korten temijn uitgezet; ook de twee laatste bestanddeelen der reserve kunnen evengoed als goud dienst doen om in geval van behoefte de buitenlandsche betalingsmiddelen tegen goudpariteit ter beschikking van de houders van zilveren munt op

papiergeld te stellen, en desgewenscht kunnen zij te allen tijd ook in werkelijk goud omgezet worden. Het is echter eene vraag van practisch muntbeleid voor elk land afzonderlijk, hoe groot de reserve moet zijn, én hoe de bestanddeelen der reserve zich ten opzichte van elkaar moeten verhouden. Wij behoeven ons daarin hier niet te verdiepen, doch kunnen volstaan met het algemeene beginsel in herinnering te brengen, dat b.v. Keynes op blz. 29 als volgt omschrijft: „The currency problem of each country is to ensure that they shall run no risk of being unable to put their hands on international currency, when they need it, and to waste as small a proportion of their resources on holdings of actual gold, as is compatible with this".

Wel is het misschien niet ondienstig hier nog even den nadruk te leggen op de wenschelijkheid dat de reserve zoo niet geheel, dan toch voor het grootste gedeelte in het buitenland aangehouden wordt.

De beste positie is, dat het goud en de goudwaarden, door welker afgifte de pariteit van het inheemsche geld gehandhaafd moet worden, zich reeds bevinden ter plaatse, waar de betalingen noodig zijn, zoodat het verdedigingswapen om zoo te zeggen á la minute de juiste plaats treft, zonder dat eerst nog goud moet worden getransporteerd, wat tijd en geld kost. Keynes zegt dan ook dienaangaande op blz. 193: „These reserves are most useful if they are held in London (hij beschouwt het geval van Britsch-Indië), where they must necessarily be wanted whenever there is need to make use of them".

Thans rijst de vraag: hoe komt men aan die reserve, die de goudwaarde van het binnenlandsche geld tegenover het buitenland moet handhaven, uit welke middelen moet zij opgebouwd worden? In Britsch-Indië vinden wij weder een antwoord uit de practijk op deze vraag: de reserve werd daar opgebouwd uit de winst, die met het aanmunten van rupees gemaakt wordt. De winst, die de Staat maakt door zilveren munten, die niet volwaardig zijn, aan te munten en tegen eene hoogere nominale waarde in omloop te brengen, de zoogenaamde seigniorage dus, wordt in de eerste plaats gebruikt om daarmede eene reserve van goud en goudwaarden aan te leggen, middels welke te zijner tijd dat

zilvergeld tegenover het buitenland op goudpariteit zal moeten worden gehouden. Mr. G. Vissering kwam bij zijne bekende voorstellen tot regeling van het muntwezen in China tot geen andere conclusie. Wij lezen toch in zijn On Chinese currency II in het hoofdstuk over: the maintenance of the gold parity of the silver token coins to be issued by means of a gold reserve, de volgende uitspraak: „this reserve will be principally formed from the seigniorage profits" (blz. 157). Hieraan knoopt Mr. G. Vissering dan vast eenige beschouwingen over de vraag, hoe en door wien de reserve beheerd moet worden. „This reserve must specially serve to maintain the gold parity of the token coins, and the administration of this reserve should be so arranged from the very beginning that this object is reached. The State may not therefore use this reserve for the payment of its own debts, and adequate guarantees must be furnished that this will not occur. This reserve will be principally formed from the seigniorage profits and is therefore really the property of the State. Nevertheless this reserve must be placed under the administration of an independent commission or, better still, of the Central Bank, who will keep it entirely separate, clearly divided from the administration of the gold reserve kept against its own notes".

Het ideaal, dat Keynes ook voor oogen zweeft (blz. 161): „the ultimate solution probably lies in the establishment of a Central Bank for India which .... shall hold the banking and currency reserves at the same time", is derhalve dat de staat uit de seigniorage eene goudreserve vormt ter verdediging van de goudwaarde van de door den staat uitgegeven teekenmunt en deze reserve in administratie geeft aan de centrale bank, de circulatiebank, die daarmede dan in voorkomende gevallen moet opereeren. Deze centrale bank moet zelf zorgen voor eene goudreserve voor verdediging van de goudwaarde van het door haar uitgegeven bankpapier, voor de grootte, samenstelling en doel van welke reserve in het algemeen hetzelfde geldt als hierboven meer speciaal van de reserve ter verdediging van de goudwaarde der zilveren munten is gezegd.

Gaan wij thans na, hoe het hier te lande met deze reserve voor de in omloop zijnde circulatiemiddelen gesteld is, dan zien wij, dat de Javasche Bank reeds jaren lang eene goudreserve aan-

houdt, ten einde daaruit te putten, zoodra de houders harer biljetten betalingsmiddelen in het buitenland van noode hebben.

De Javasche Bank is niet bij octrooi verplicht deze goudreserve, die bij voorkeur in het buitenland moet liggen, aan te houden; zij kan volstaan met aan de houders harer biljetten zilveren munten ter inwisseling te geven, die dezen echter voor betalingen naar het buitenland van geen nut kunnen zijn. Ook is de Javasche Bank in dit opzicht niet gebonden door eene afgelegde verklaring als de Nederlandsche Bank, die op verzoek der Ned. Regeering in 1904 aan haar de volgende schriftelijke verzekering heeft gegeven: „de Directie der Nederlandsche Bank verbindt zich tegenover de Regeering tot handhaving en voortzetting van de tot dusverre door haar gevolgde goudpolitiek door bij stijging van den wisselkoers op het buitenland boven de pariteit der goudwaarde, haren goudvoorraad zoolang zij daartoe bij machte zal zijn, voor uitvoer beschikbaar te blijven stellen op den voet van f 1653.44 per K.G. fijn voor baren en tot hiermede overeenkomende prijzen voor gouden muntspecie". Noch door octrooi, noch door overeenkomst echter daartoe verplicht, acht de Javasche Bank zich toch, blijkens de thans jaren lang door haar gevolgde politiek, gehouden zooveel als in haar vermogen is te zorgen voor de handhaving van de pariteit van den Nederlandsch-Indischen gulden tegenover het buitenland.

Hoe staat het echter met de goudreserve, die door Nederlandsch-Indië, als emittent van onvolwaardig zilvergeld, behoort aangelegd te worden uit de winsten, met die aanmuntingen gemaakt?

Vóór het jaar 1912 hebben voor Nederlandsch-Indië geen aanmuntingen plaats gehad; de voorziening van Indië met zilveren circulatiemiddelen geschiedde door aanvoer van zilvergeld uit de kelders van de Nederlandsche Bank, zoodat voor de munten, die tot 1912 in Nederlandsch-Indië in omloop zijn gebracht, geen reserve uit gemaakte winsten bij de aanmunting kan opgebouwd worden. Het is daarom practisch wel bezwaarlijk voor dit deel der zilvercirculatie alsnog eene goudreserve op te bouwen. Anders echter staat het met de zilveren munten, die na 1912 hier in omloop zijn gebracht. Deze zijn uit nieuw aangekocht zilver voor Indië aangemunt en de winst, hierop gemaakt, is nog aanwezig. Toen immers bij de muntwetten van 1912 (wetten van 31 October

1912, stbl. 324 & 325, Ind. stbl. 1912 No. 610 & 611) aan de Regeering weder de gelegenheid werd opengesteld voor Nederland zoowel als voor Nederlandsch-Indië nieuwe zilveren munten aan te munten, werd tevens voorgeschreven dat de winsten, die daaruit voor het Rijk zouden voortvloeien, terzijde zouden gelegd worden, zoodat zij niet rechtstreeks in de Rijksontvangsten opgenomen zouden kunnen worden. De seigniorage toch wordt gereserveerd en in een fonds belegd door aankoop van grootboekinschrijvingen of schuldbewijzen ten laste van Nederlandsch-Indië onder het hoofd van rekening: Fonds van de zuivere winsten, verkregen uit aanmuntingen voor rekening van het Rijk (of van Nederlandsch-Indië). Het doel, dat den wetgever die dit voorschrift maakte, echter voor oogen gezweefd heeft, was geenszins het aanleggen van eene goudreserve, om daarmede de goudwaarde der zilveren munten te handhaven. Het voorschrift toch is geheel en alleen ingegeven door de vrees van 1877, die in 1912 nog in de herinnering leefde, dat er een tijd zou kunnen aanbreken, dat er te veel zilvergeld aanwezig zou zijn, en dat dit te veel aan zilvergeld op een gegeven oogenblik weder ontmunt zou moeten worden, zoodat de Staat de volle nominale waarde aan de houders van het zilvergeld weer moest vergoeden. De Staat zou daarvoor dan de innerlijke zilverwaarde van het zilvergeld terugkrijgen, die waarschijnlijk, als zijnde van den aanvang af belangrijk minder dan de nominale waarde, na realisatie lang niet die nominale waarde zou opleveren. De winsten, oorspronkelijk op de aanmunting gemaakt moesten derhalve gereserveerd blijven om daaruit te zijner tijd deze verliezen bij eventueele ontmunting weder te kunnen bestrijden.

Thans staat het echter vast, dat van eene ontmunting der eenmaal aangemunte hoeveelheden zilvergeld, geen sprake meer kan zijn. Indië heeft geleidelijk, naar gelang zijne ontwikkeling voortgang maakt, meer zilvergeld noodig. De vroeger in Nederland aanwezige overtollige voorraad zilvergeld is reeds geheel in de Indische circulatie opgenomen, en kan daaruit niet meer gemist worden. Nieuwe aanmuntingen kunnen slechts verband houden met nieuwe behoeften aan meer ruilmiddelen, zoodat aan een teveel, waardoor ontmunting noodzakelijk zou zijn, niet gedacht

behoeft te worden. In de Memorie van toelichting op de met 1 Januari 1920 in werking getreden wijziging van de Muntwetten van 1901 en 1912 erkent de Regeering dit volmondig: „in dit verband zij er op gewezen, dat van een, met het oog op de eischen van de binnenlandsche circulatie in moederland en kolonie, overtolligen zilvervoorraad geen sprake meer is en dat de aanmaak van zilveren munten zal beperkt blijven tot hetgeen ter voldoening aan die eischen noodzakelijk is", en het doet vreemd aan de Regeering, in weerwil daarvan, toch in dezelfde Memorie van toelichting te zien stilstaan bij het geval eener ontmunting, die Zij zelf zooeven gezegd heeft niet meer mogelijk te achten, en Haar op de vraag van eenige leden, die blijkens het Kamerverslag vroegen of thans geen beslissing genomen kon worden over de bestemming van het muntfonds, met het oog op eventueele ontmunting van zilver gesticht, in Hare nota naar aanleiding van dit Kamerverslag te hooren antwoorden, dat Zij het van belang blijft achten dat de winst, welke voortvloeit uit het verschil tusschen de intrinsieke en de nominale waarde der zilveren munten, gereserveerd wordt, teneinde eventueel daaruit de bij ontmunting te lijden verliezen te kunnen dekken! Neen, ontmunting, en dus ook verlies bij ontmunting is uitgesloten, zoodat het muntfonds in dit opzicht doelloos is te achten; men kan alleen zeggen, dat aan de Regeering door de middelen van het muntfonds eene mooie gelegenheid geboden wordt om Staatsschuld bij zich zelf te plaatsen, zoodat de Regeering feitelijk met de winsten verkregen op de aanmunting van zilvergeld, hare schulden aflost, voorzoover Zij die winsten niet in Nederlandsche Staatsschuld heeft belegd. Wat echter wèl kan gebeuren, is dat op een bepaald oogenblik eene grootere behoefte dan gewoonlijk ontstaat aan buitenlandsche betalingsmiddelen en dat ter verkrijging daarvan een groot aantal zilveren munten ter inwisseling daartegen aangeboden wordt, een gang van zaken derhalve, zooals die zich in 1907 en 1908 in Britsch-Indië heeft voorgedaan en die hierboven uitvoerig is beschreven. Het zal dan zaak zijn, dat die betalingsmiddelen zonder aarzeling of moeilijkheid verschaft worden. Kan het muntfonds dan hulp bieden? m.a.w. kan dan op het muntfonds door Nederlandsch-Indië getrokken worden, evenals Britsch-Indië op zijne sterlingreserve te Londen in 1907|1908 trok? Neen, de wet laat

dat onder geen omstandigheden toe: de aan genoemd fonds toebehoorende grootboekinschrijvingen en obligaties Indische leening kunnen uitsluitend worden vervreemd tot dekking van verliezen door de ontmunting en vermunting van munten geleden. Dat het muntfonds zou kunnen fungeeren als goudreserve, te gebruiken voor de handhaving van de goudwaarde der zilveren munten, is uitgesloten, en men kan dus gerust zeggen dat het muntfonds bij de bepalingen, die het thans regeeren, in elk opzicht doelloos is. Voor het doel, waarvoor het muntfonds oorspronkelijk aangelegd is, behoeft het niet aangehouden te worden: ontmunting der zilveren munten, hetgeen verlies voor den Staat zou kunnen opleveren, is niet te verwachten; en aan den anderen kant is het muntfonds tengevolge van de wettelijke bepalingen niet te gebruiken, wanneer het wèl nut zou kunnen stichten, namelijk wanneer Indië in meer dan gewone mate betalingsmiddelen in het buitenland noodig heeft.

Zoo komen wij dan tot de conclusie, dat aan het muntfonds eene andere bestemming moet gegeven worden dan het nu heeft. Het muntfonds moet samengesteld zijn uit goud en goudwaarden, die moeten dienen als goudreserve in het buitenland tegenover de in Indië in omloop gebracht wordende zilveren munten. Het Ned.-Indische muntfonds vertegenwoordigt reeds de niet onaanzienlijke nominale waarde van *f* 23 millioen. Groote aanmuntingen staan voor de deur, zoodat het muntfonds nog belangrijk versterkt zal worden. Niet verdedigbaar is het echter om voort te gaan met de seigniorage op te leggen in een vorm, waaraan het muntwezen geen enkel nut kan ontleenen, en hoe eerder hoe beter dienen de wettelijke bepalingen herzien te worden, die het muntfonds thans regeeren. Wordt het Indische muntfonds vervormd tot goudreserve voor de in Indië in omloop zijnde zilveren munt, dan zal daaruit werkelijk eene groote zekerheid geboren worden, dat de Ned.-Indische gulden ook steeds op zijne goudwaarde te handhaven zal zijn: de Regeering zal dan evenzeer voor de verdediging van de goudwaarde van de door haar in omloop gebrachte zilveren munten gezorgd hebben, als de Javasche Bank voor de door haar uitgegeven biljetten.

Thans komt de taak der verdediging van de goudwaarde èn van de papieren èn van den zilveren gulden neer op de Javasche Bank.

In normale tijden zal zij met de haar ten dienste staande middelen wel in staat zijn de goudwaarde van ons papieren zoowel als van ons zilvergeld te handhaven, doch hoe zal het gaan, wanneer die handhaving in abnormale tijden veel grootere middelen zal vergen? De taak zou dan voor de Javasche Bank wel eens te zwaar kunnen zijn, en het is daarom wenschelijk en billijk, dat de Staat van zijn kant helpt door voor de zilveren munten, die hij in het verkeer brengt, eene goudreserve te vormen en deze aan de Javasche Bank in administratie te geven, teneinde ook die reserve te kunnen aanwenden wanneer de omstandigheden in het betalingsverkeer met het buitenland dat noodig maken. Het is beter dat de Staat deze goudreserve niet zelf administreert, omdat hij geen orgaan bezit dat daarvoor even geoutilleerd is als de Javasche Bank. En de middelen om zulk eene goudreserve op te bouwen, waarmede de Staat voor zijn deel medehelpt aan de verdediging van de goudwaarde van ons geld, heeft de Staat in handen: zij zijn te vinden in de reeds terzijde gelegde en nog te reserveeren winsten, met de aanmunting van het zilvergeld gemaakt. De seigniorage is gereserveerd, doch is belegd in zulk een vorm en onder zulke wettelijke bepalingen, dat daarvan geen gebruik gemaakt kan worden, wanneer ons betalingsverkeer met het buitenland daaraan behoefte heeft, wanneer dus de goudwaarde van ons geld tegenover het buitenland gehandhaafd moet worden. Het is daarom zeer gewenscht, dat in de thans geldende voorschriften ten aanzien van het muntfonds wijziging wordt gebracht, opdat over de middelen, die thans vastgelegd zijn in het muntfonds, eventueel kan beschikt worden ten behoeve van de verdediging van de goudwaarde van ons zilvergeld.

Ten slotte nog een enkel woord over de muntbiljetten. De muntbiljetten worden uitgegeven zonder gouddekking, hetgeen geen bezwaar behoeft op te leveren, zoolang de uitgifte tot een onaanzienlijk bedrag, b.v. *f* 10 millioen, zooals tot voor korten tijd nog het geval was, beperkt blijft. Thans echter is het maximum der uitgifte reeds verhoogd tot *f* 60 millioen en in het algemeen hebben wij hierboven gezien, dat de uitgifte van muntbiljetten waarschijnlijk een zeer grooten omvang zal aannemen en dat er wel geruimen tijd mede gemoeid zal zijn voordat ze tenslotte door zilveren munten vervangen zullen zijn. Nu zijn de bedenkingen,

welke tegen de uitgifte van ongedekt papier als betalingsmiddel ingebracht kunnen worden, bekend en daarover behoeft hier verder niet uitgeweid te worden. Wat echter voor de zilveren ruilmiddelen geldt met het oog op het betalingsverkeer met het buitenland, geldt a fortiori voor de muntbiljetten, waarop hier nog even de aandacht dient gevestigd te worden. De muntbiljetten toch hebben in het geheel geen innerlijke waarde, zij ontleenen hunne waarde uitsluitend aan de binnenlandsche wetgeving en het crediet van den Staat, die ze voor de volle nominale waarde in het betalingsverkeer brengt. Ook voor de muntbiljetten als circulatiemiddel is het derhalve noodzakelijk, dat ter verdediging hunner goudwaarde tegenover het buitenland een goudreserve wordt aangelegd, gelijksoortig aan die, welke voor de zilveren munten en het bankpapier noodig is. En evenals dat hierboven ten aanzien van de zilveren munten is uiteengezet, zal het wenschelijk zijn dat de Staat de Javasche Bank behulpzaam is bij het verdedigen van de goudwaarde ook van dit inheemsche geld, door uit de middelen, welke de Staat verkrijgt door de uitgifte tegen de volle nominale waarde van deze onvolwaardige circulatiemiddelen, een goudreserve op te bouwen en deze aan de Javasche Bank in administratie te geven. Het is gewenscht hiertoe terstond over te gaan, zoodra aanzienlijker hoeveelheden muntpapier, dan thans nog het geval is, in het betalingsverkeer worden gebracht.

Weltevreden, 1 Februari 1920.

Het Balische Huwelijksrecht

door

P. DE KAT ANGELINO.

II.

De gewelddadige schaking (melegandang of ngedjoek).

Deze wijze van huwelijkssluiting heeft steeds groote ongenade gevonden in de oogen van de meeste Baliërs; we kunnen ons indenken dat ouders in het bezit van huwbare dochters hoofdzakelijk deze gewelddadige schaking vreezen; het meisje wellicht reeds herhaalde malen ten huwelijk gevraagd door den verliefden jongeling heeft hem even veel malen een blauwtje laten loopen; het jongmensch vergaat van hartstocht en heeft slechts eene gedachte: dat meisje te bezitten; eenige kornuiten worden door hem omgepraat, de gangen van het meiske worden nagegaan, totdat op een goeden dag de slag wordt geslagen en het vogeltje in de knip loopt; onmiddellijk wordt zij meegevoerd naar de schuilplaats, waar het jongmensch niet lang wachten zal met zijn lusten bot te vieren; de ouders hooren welk onheil hun dochter is overkomen, doch wat te doen!

Hun dochter heeft gemeenschap met den schaker gehad, zoodat zij in de oogen van de mannen wellicht in waarde gedaald is, misschien nooit meer een goed huwelijk kan doen; bovendien is het mogelijk dat zij reeds bevrucht werd, zoodat zonder een huwelijk nog meer schande over hen zoude worden gebracht.

In vele gevallen zal daarom na een gewelddadige schaking een vriendschappelijke oplossing worden gezocht, maar naar we ons kunnen denken met een bloedend hart.

Werd vroeger de bedrijver van zoo'n schaking achterhaald, door de familie van het meisje, dan was zijn laatste ure geslagen; zonder pardon werd hij gedood; werd zijn euveldaad door den rechter gestraft dan kon óók de doodstraf gevraagd worden of een daarvoor in de plaats tredende boete van 49.500 kepeng.

De oudere regelingen hierover zijn te vinden in de Landsverordeningen van Bali op bladzijde 306 e.v.v. en in de verordeningen voor Lombok op bladzijde 170 en 207 e.v.v.

In het jaar 1910 is de gewelddadige schaking wederom geregeld bij peswara;

gewelddadige schaking van een meisje of weduwe wordt aldaar strafbaar gesteld met dwangarbeid buiten den ketting gedurende ten hoogste drie jaren;

gewelddadige schaking van een gehuwde vrouw wordt strafbaar gesteld met dezelfde strafsoort gedurende ten hoogste vijf jaar.

De hier opgelegde straf heeft zooals we zien heelemaal niet het karakter van een zoenoffer; van verzoening is alleen sprake als de ouders en het meisje zich bij den stand van zaken neerleggen; op bladzijde 481 van aflevering 6 van „Het adatrecht van Nederlandsch-Indië", lees ik dat een gewelddadige schaking zou kunnen worden goed gemaakt door het betalen van vier maal de gewone bruidschat.

Hiervoor heb ik geen gronden kunnen vinden; zoowel de wetboeken als de evengenoemde peswara, spreken duidelijk van een straf; ook de laatste peswara van 1910 heeft een zware straf opgelegd van drie en vijf jaren dwangarbeid; jammer moet ik het evenwel vinden dat in een peswara straffen als dwangarbeid worden opgelegd; een verbanning buiten de afdeeling, waarin de dader woonde is reeds meer dan zwaar genoeg; nu wordt hij wegens een adatmisdrijf met dwangarbeid gestraft, komt op plaatsen die heele goede strafplaatsen zijn voor misdadigers naar ons recht, kan heel veel verkeerds van deze menschen leeren en komt misschien als een slecht mensch terug. Het is haast onmogelijk dat de Balische priesters en hoofden, die tot deze peswara van 1910 zouden hebben medegewerkt, uit vrijen wil een dergelijke straf hebben kunnen opnemen.

Dwangarbeid kent de Balische adat niet; laten wij, bestuurders, dan ook niet dergelijke straffen opnemen in een peswara die de „adat"-voorschriften moet bevatten.

Op een vergadering van hoofden en priesters voorgezeten door den Resident, ddo. 16 September 1899, drong deze Voorzitter er op aan, dat schaking met geweld zeer zwaar zoude gestraft worden, in ieder geval met verbanning buiten Boeleleng, (let wel dat hier in 1899 gesproken werd van verbanning) terwijl zelfs wenschelijk werd geacht, dat gewelddadige schaking ook zonder voorafgaande klacht van den voogd van het meisje a m b t s h a l v e zou worden vervolgd.

Op een latere sangkepan nml. op 26 September 1903, werd de wenschelijkheid betoogd, bij de gewelddadige schaking te onderscheiden in:

Een schaking, die is aangevangen doch niet ten einde werd gebracht;

Een schaking die half voltooid werd;

Een schaking die geheel voltooid is, man en vrouw dus reeds in een woning schuilplaats hebben gevonden.

Voor deze gevallen zouden dan de volgende straffen worden opgelegd:

voor de onvoltooide schaking een boete van 24 pekoe of drie maanden dwangarbeid (dàár komt de dwangarbeid; waarom geen verbanning?);

voor de halfvoltooide schaking een boete van 49 pekoe of één jaar dwangarbeid en tenslotte voor de voltooide schaking ineens drie jaren dwangarbeid zonder de mogelijkheid van boete.

Ik kan deze regeling geen gelukkige vinden; de al of niet voltooiing van de gewelddadige schaking zal waarlijk niet van den dader doch hoofdzakelijk van de familie van het meisje afhangen, zoodat de schuld van den dader steeds even groot zal blijven; het meisje is even beleedigd bij een aangevangen schaking als bij een half voltooide schaking; wat halfvoltooid is wordt niet gezegd, zoodat de rechter onnoodig moeilijker problemen ter oplossing krijgt.

Het komt nog al eens voor dat de jonge meisjes of hun ouders een klacht indienen wegens vermeende gewelddadige schaking.

Bij het onderzoek zij de rechter steeds op zijn hoede; herhaaldelijk is mij gebleken dat een jong meisje — dat gaarne eenige vertrouwelijke oogenblikjes wilde doormaken met een jongmensch, doch daartoe niet in staat was omdat zij door haar ouders maar al te veel bewaakt werd, zoodoende geen kans ziende, 's nachts haar woning te ontvlieden — een afspraakje maakte met het bewuste jongmensch om haar overdag te schaken, waartoe de jongeling maar al te gereedelijk is over te halen.

Is de ontvoering gelukt en heeft zij in de armen van haar uitverkorene voldoende gedronken van de zoete liefdedrank, dan zal zij thuisgekomen natuurlijk voor de gestrenge vierschaar moeten verschijnen om verantwoording af te leggen voor haar lange afwezigheid; om dit te voorkomen begint zij dicht bij haar woning gekomen een geweldig misbaar te maken, om voor haar ouders onder de hevigste snikken te vertellen dat zij daar en daar door N.N. met geweld is geschaakt (ngedjoek), doch zij uit de schuilplaats heeft weten te ontvluchten; een lieve vriendin komt dan nog vol medelijden vertellen dat zij zag hoe de onschuldige dochter door eenige mannen werd meegesleurd ondanks haar hevig verzet en geween.

De vader raakt hoogst verbolgen en vliegt naar het hoofd der desa om deze snoodheid aan hem te rapporteeren; het meisje eenmaal het logenpad ingeslagen hebbende, durft niet meer terug en blijft voor den rechter verklaren dat zij door geweld is geschaakt naast welke verklaringen dan dikwijls andere gegevens verkregen worden waaruit blijkt dat de jonge dame wel zoo gewild heeft.

In vroeger tijden werd eenvoudig het meisje op hare verklaring beëedigd, waarna het jongmensch zonder meer gestraft werd (zie bladzijde 309 L.V.B.); tegenwoordig wordt een behoorlijk onderzoek ingesteld om zoo eenigszins mogelijk achter de waarheid te komen.

Bij een zoogenaamde schaking met geweld komt het ook wel voor, dat de jonge man de vrouw geen kans geeft om de schuilplaats te verlaten, terwijl het meisje geen zin heeft om voor goed aan hem gebonden te zijn; in zoo'n geval zorgt zij wel dat haar ouders een boodschap krijgen dat zij met geweld geschaakt is door N.N. en zich daar en daar ophoudt.

De vader of de broers begeven zich dan met het hoofd der desa naar de schuilplaats alwaar het meisje dan ondervraagd wordt, of zij geschaakt werd met toestemming (merangkat pada soekané) dan wel of zij met geweld is ontvoerd (ngedjoek).

Het meisje weet zeer goed dat zij zal moeten trouwen als zij bekent uit vrijen wil zich te hebben laten schaken, waarom zij ten antwoord geeft dat zij met geweld is ontvoerd.

Een vrouw die evenwel werkelijk met geweld is ontvoerd en met geweld is onteerd zal makkelijk te onderscheiden zijn van de vrouw die maar doet alsof; de eerste vrouw zal zich verzetten met de kracht der wanhoop, zal gillen, om hulp roepen en alles doen om te ontkomen aan het schrikkelijke dat haar zeker wacht; de man die haar in de schuilplaats ondanks haar verzet tracht te nemen zal ongetwijfeld wel eenige nagelafdrukjes in zijn gezicht kunnen laten zien, hem toegebracht door de fluweelen handjes van de meestal vrij gespierde Balische schoone.

Onlangs bleek mij, dat niet overal aan het woordje „ngedjoek" de beteekenis van schaking met geweld wordt toegekend; in verscheiden dorpen en streken wordt aan de — schaking overdag — de benaming ngedjoek gegeven; zoo kon het voorkomen dat eenige getuigen aan wie op de terechtzitting gevraagd werd of zij wisten dat N.N. gewelddadig geschaakt (ngedjoek) was, opgaven dat dit inderdaad zoo was; bij dieper onderzoek bleek dat zij geen gewelddadige schaking maar eene overdag-geschied bedoelde; we kunnen alzoo niet te voorzichtig zijn bij ons onderzoek.

Het inlijfhuwelijk.

Een inlijfhuwelijk wordt voor Bali niet vermeld, lezen we op bladzijde 481 van de reeds eerder genoemde aflevering 6 van „Het adatrecht van Nederlandsch-Indië".

Zoover ik kon nagaan wordt dit huwelijk inderdaad in de bestaande litteratuur niet genoemd, hoewel dit huwelijk n.m.m. over geheel Bali in zeer uiteenloopende schakeeringen voorkomt (zie *Koloniale Studiën* aflevering No. 5, October 1918).

Het inlijfhuwelijk met de verst strekkende gevolgen treft men aan in de onderafdeeling Tabanan, waar de man inderdaad opgenomen wordt in de familie van de vrouw, die als eenige dochter door hare ouders vroeger reeds is aangenomen als sentana, waar-

door zij de positie van een man gaat innemen; door het huwelijk met een dochter-sentana wordt de man die daar introuwt ook zooveel als sentana en erft te eeniger tijd met zijn vrouw de geheele nalatenschap der schoonouders.

In de overige streken van Bali komt deze figuur niet zoo sterk belijnd voor; wel komt overal het introuwen van den schoonzoon bij de schoonouders voor, vooral als de schoonouders geen zoons hebben; voor dit introuwen kennen de Baliërs de benaming ngandjoedin van anjoed wat afdrijven beteekent, hiermee doelende op den man die van zijn ouderlijk huis door zijn vrouw is afgedreven naar het huis der vrouw waar hij eigenlijk niet thuis hoort.

Een andere benaming voor dezen toestand is nog „pait bangkoeng"; pait beteekent getrokken worden en bangkoeng is de naam voor een vrouwelijk varken; met deze uitdrukking wil de Baliër zeggen dat de man ingetrouwd bij zijn vrouw door haar wordt weggetrokken van de plaats waar hij behoort evenals iemand wordt voortgetrokken door een vrouwelijk varken dat hij aan een touw voor zich uit laat loopen; hij loopt niet met het varken weg, maar het varken trekt hem heen en weer.

De rechten die de man, ingetrouwd bij zijn vrouw, krijgt zijn helaas al te vaag; de schriftgeleerden weten er eigenlijk geen raad mee, omdat zij niet verder kijken dan hun neus lang is, of te wel niet verder zoeken dan hun alwijze Hindoe-wetboeken; als het daarin niet staat dan is alle hoop vervlogen en staat men rechteloos voor hun grijze hoofden.

Mijn onderzoekingen in de desa zelf vestigen bij mij den indruk dat zij die hun schoonzoon bij hen verzoeken in te wonen daarmee bedoelen hem in de toekomst de nalatenschap te doen deelachtig worden, opdat hun dochter ook de goede gaven krijgt die de ouders tijdens hun leven hebben verworven.

De schoonzoon denkt erzelf ook zoo over; dikwijls komt hij uit een gezin waar ook genoeg te verdeelen valt; toch verlaat hij zijn ouderlijk erf, werkt van dag tot dag op de gronden van zijn schoonpapa, verbetert deze wellicht, werkt tegals om tot sawahs of tot klappertuinen, koopt vee van de overgespaarde duitjes enz.; en als dan de vader van zijn vrouw het moede hoofd te ruste legt, dan zouden de familieleden kunnen komen, hem uit het huis wijzen, alle gronden inrekenen en hem aan den weg met vrouw en

kind laten staan in zijn chemise; ik kan niet gelooven dat de Balische adat dit gedoogen zal.

En als hij dan met hangende pootjes thuis, dat is in eigen woning wil terugkeeren, zal hij daar met vreugdekreten worden ontvangen als de verloren zoon; zullen de broers die wellicht de nalatenschap aldaar reeds verdeelden met een breed gebaar ieder een deel van het hunne aan hem geven?

Ik vrees van niet; ondertusschen hangen zijn rechten op het oogenblik totaal in de lucht, omdat in de wetboeken daarover niet gesproken wordt en de conservatieve rechters van andere rechtsgronden niet weten willen.

De mogelijkheid bestaat ook dat het huwelijk tusschen die beide personen wordt ontbonden; wat dan?; krijgt hij een aandeel van de goederen of kan hij weer naar zijn vaderlijk huis terugkeeren; op al deze vragen kan de rechter geen antwoord geven en het eind van het lied is dat de man eenvoudig rechteloos daar staat.

Dit is wel heel jammer, omdat juist dit inlijfhuwelijk de positie der vrouw n.m.m. verhoogt; zij wordt niet uitgesloten van de nalatenschap harer ouders doch zou deze geheel bekomen met haar man; ware de rechtsgevolgen van deze huwelijken geregeld, dan zou ieder vader in het bezit van enkel dochters deze huwelijken verkiezen, terwijl wellicht langzamerhand de Baliër meer zoude gaan voelen voor een erfrecht met een aandeel voor de vrouwelijke nabestaanden.

In Boeleleng is een beweging gaande om het civiele recht eens terdege onder de oogen te zien; voor dat doel heeft I Goesti Poetoe Djlantik een viertal vragenreeksen samengesteld, over het huwelijk, (speciaal het schaakhuwelijk) erfrecht, sentanaschap en goederenrecht (grondrecht inbegrepen).

Deze vragen heeft genoemde Djlantik (tegenwoordig lid van den Raad van Kerta's te Singaradja) aan de hoofden ter overdenking en beantwoording toegezonden; iedere maand bespreken zij die antwoorden op hunne vergaderingen, om tenslotte tot een eindrésumé te komen.

Aan het einde van dit artikel zijn de vragen over het schaakhuwelijk opgenomen zooals deze door de meesten beantwoord werden; het spreekt vanzelf dat verschillen in antwoorden voor het grijpen liggen, soms omdat het betrekkelijke hoofd een beetje

aan het fantaseeren is geslagen, soms omdat inderdaad in eenzelfde afdeeling merkwaardige verschillen zijn aan te wijzen.

De bedoeling is om te gelegener tijd als tot een vergelijk in deze kwesties gekomen is de verkregen antwoorden in een peswara om te werken welke den Resident zal worden aangeboden ter overweging, waar dit zoeken en tasten geheel aan henzelf wordt overgelaten zonder de „best te missen Westersche voorlichting" mag verwacht worden dat iets goeds wordt gewrocht; ik hoop alleen dat zij daarbij het inlijfhuwelijk niet zullen vergeten.

Gemengde huwelijken.

Niet zoozeer de Javanen of Boegineezen en andere niet-inheemsche Inlanders-Islamieten als wel de zgn. Mohammedaansche Baliërs zoeken hun echtgenooten onder de Hindoe-Balische vrouwen, die zij ook door een schaakhuwelijk tot zich nemen.

Vreemde Oostelingen nemen ook wel Balische vrouwen tot zich, maar leven meestal buiten-echtelijk samen.

Wanneer de ouders van het Balische meisje bij monde van de pedjati's wordt medegedeeld dat hun dochter is geschaakt door een niet Hindoe-Baliër dan krijgen deze meestal de boodschap mede, dat de schaker geen pogingen behoeft te doen om tot een middellijke schikking te raken, aangezien zij hun dochter niet meer als zoodanig erkennen en haar verstooten.

Het paartje verschijnt daarna voor den penghoeloe die aan de jonge vrouw mededeelt dat zij eerst tot het Mohammedaansche geloof moet overgaan, waarop een zoodanig verzoek aan den bestuursambtenaar wordt gericht, welke ambtenaar verlof geeft om tot het Mohammedaansche geloof over te gaan, als de penghoeloe verklaart dat zij reeds voldoende is ingewijd in den godsdienst; merkwaardig vlug krijgt de vrouw dit certificaat; stelt men haar de meest eenvoudige vraag dan zal blijken dat zij van het onderricht geen syllabe heeft begrepen.

Deze vergunning van het bestuur berust op een besluit genomen op de vergadering van hoofden en priesters gehouden op 10 Maart 1900.

In Djembrana waar heel veel zgn. Mohammedaansche Baliërs wonen en dus ook vaak gemengde huwelijken worden gesloten, heeft de Vorst Poetoe Ngoerah Djambrana een peswara uitge-

vaardigd om het schaakhuwelijk te regelen indien tusschen man en vrouw verschil van godsdienst bestaat. (Zie L.V.B. peswara No. 143).

In peswara 29 van de Lomboksche landsverordeningen wordt ook besproken de schaking van Balische meisjes door Oostersche en Westersche vreemdelingen waarbij meer op naties dan op het geloof gedoeld wordt; alleen de soedra's zouden door die vreemdelingen mogen worden geschaakt, omdat duidelijk in de peswara staat dat zij (de vrouw) van gelijken stand moet zijn als de man.

Rechtsgevolgen van het huwelijk.

De vrouw door het huwelijk overgaande in de familie van den man, wordt zijn eigendom en na diens overlijden van de genoemde familie die haar weer aan een anderen man kan uithuwelijken.

De vrouw verliest alle aanspraken op de nalatenschap van haar familie, doch zal bij overlijden van haar man ook diens nalatenschap beheeren, zonder dat de mannelijke familie van den man daartegen iets doen kan, zoolang de vrouw de goederen niet verduistert of onbehoorlijk beheert.

Waar de vrouw een voorwerp van koop is spreekt het vanzelf, dat weinig rechten aan de gehuwde vrouw werden gegeven; toch gebeurt het in de praktijk niet zelden, dat de vrouw de eerste viool speelt in het echtelijk orkest; zij houdt de koorden der beurs, zij is het die door haar ijver en handelsgeest de bezittingen van den man steeds doet aangroeien en daardoor een stevige positie inneemt.

In rechten evenwel is de man het hoofd der echtvereeniging en kan alle mogelijke schikkingen treffen zonder zijn vrouw daarin te kennen.

Het wetboek Agama leert ons dat na 12 jaar gehuwd te zijn geweest eerst van een gevestigden echtelijken staat kan worden gesproken; als de gehuwden van hun ouders een stuk grond hebben ontvangen en een van hen sterft, voordat die fatale tijd is verstreken zouden de goede gevers hun liefdegave weer terug kunnen eischen. (Agama art. 129).

Zoo ook moeten man en vrouw reeds vijf jaren lief en leed hebben gedeeld wil beider bezit gemeenschappelijk goed worden; voor

dien tijd schijnt ieder er een eigen potje op na te houden (artikel 211 Agama).

De man is verplicht zijn vrouw te onderhouden, waaruit volgt dat de vrouw het recht heeft ontbinding van het huwelijk te eischen, zonder de verplichting van teruggave der huwelijksgelden en zonder de kans een boete te beloopen, indien zij kan aantoonen dat de man haar schandelijk verwaarloost; hiertegenover staat de verplichting van de vrouw om bij haar man in te wonen, een goede zorgzame huisvrouw voor hem te zijn; kwaadwillige verlating der echtelijke woning door de vrouw wordt volgens de peswara van 1910 strafbaar gesteld met een boete van 30 pekoe en terugbetaling der koopsom, zijnde deze gesteld op 20 pekoe.

De verplichting van den man om zijn vrouw te onderhouden, lezen we o. a. in artikel 257 Agama, waar staat dat een vrouw die niet geregeld van haar man die op reis gaat onderhoudsgelden ontvangt een anderen man mag zoeken.

De goederen die aan den man toevallen na den dood van zijn vrouw: heeten plat nohan (wetboek Koetara Agama artikel 26) of poeroes nohan (wetboek Adi Agama artikel 256), terwijl de goederen die de vrouw te beheeren krijgt worden genoemd toeroek nohan of baga nohan; de woorden plat — poeroes en baga — toeroek beteekenen niets anders dan de benaming voor de schaamdeelen van man en vrouw; voor nohan geeft Van der Tuuk op: zeer blijde — gelukkig, te vergelijken wellicht met het maleisch oentoek, zoodat de uitdrukking plat — nohan en toeroek — nohan te vertalen zijn met ten voordeele van den man en ten voordeele van de vrouw; in de bovengenoemde wetboeken wordt duidelijk gezegd dat de aan de vrouw door hare ouders medegegeven goederen na haar dood niet aan die ouders terugvallen maar onherroepelijk aan den man komen en omgekeerd; van een termijn van twaalf jaren, zooals straks werd genoemd in verband met de voorschriften van het wetboek Agama is hier geen sprake.

Wanneer een vrouw van haar vader door een schenking tijdens het leven (djiwa dana) eenig goed heeft gekregen zou tijdens het huwelijk volgens sommigen onder de Balische geleerden de man deze goederen niet mogen vervreemden, terwijl de vrouw zonder toestemming van haar man wel degelijk die goederen vervreemden mag; mij zijn gevallen bekend, dat niet alleen de ge-

leerden maar ook de vrouwen zelf, die een dergelijke schenking te beurt viel, in de meening verkeeren dat zij alleen daarover het beheer voeren en de man onder geen voorwaarde die goederen mag vervreemden, zoodat devrouw zelfs hem in rechten zou kunnen aanspreken voor de geleden schade.

In peswara No. 144 van de L. V. B. mag de vrouw zelfs echtscheiding vragen als de man zonder toestemming van de vrouw zich deze ten huwelijk meegebrachte goederen toeëigent, doch ook weer alleen als hij de vrouw niet gekocht heeft en de waarde der verduisterde goederen meer dan 20 pekoe bedraagt.

Noch de man noch de vrouw mogen de geslachtelijke gemeenschap in het huwelijk weigeren; als de man deze toch weigert, of ingeval van gebleken impotentie, heeft de vrouw het recht echtscheiding aan te vragen, zonder dat zij daardoor een boete beloopen kan.

Niet alleen impotentie maar ook allerlei ongeneeslijke ziekten kunnen voor de vrouw rede zijn ontbinding van het huwelijk te vragen, zooals we straks zullen zien.

Was de man als hoofd des gezins gerechtigd alle goederen in het huwelijk verworven te vervreemden tegen den zin der vrouw met uitzondering van de zooeven genoemde — djiwa dana —, daartegenover staat ook zijn absolute verplichting tot betaling van door zijn echtgenoote gemaakte schulden, voorzoover mag worden verondersteld, dat hij van die door haar gemaakte schulden afwist; zoo zal de man altijd de schulden van zijn vrouw hebben te voldoen als deze koopvrouw is en dus een beroep uitcefent dat bij den man bekend moest zijn.

In peswara No. 144 L. V. B. staat dat een vrouw die gekocht is het recht heeft van haar man te eischen het loon, dat zijzelf in het huwelijk verdiend heeft. In de praktijk houdt manlief daarmee geen rekening.

Niet altijd krijgt de man na zijn huwelijk een eigen huis zoo als in sommige werken wordt verkondigd; is het erf ruim en de beurs gevuld, dan kan de vader aan zijn getrouwden zoon een eigen huis afstaan; dikwijls gebeurt het evenwel dat de oudjes een bescheiden slaapplaatsje zoeken in de voorgalerij van hun woning, die zij dan afstaan aan de kinderen; ook wel wordt een

slaapbalé in de woning (metèn) bijgeplaatst, zoodat de ouders en het jonggehuwde paar in één huisje samen slapen.

Een eigen stuk grond wordt niet altijd aan den gehuwden zoon gegeven, ook al heeft de vader genoeg gronden; in het begin blijft hij zijn vader helpen (ngerob), die hem en zijn vrouw onderhoudt; de jonge vrouw vindt dit zeer begrijpelijk niet bijzonder aangenaam; zij wil baas in eigen huis zijn, vindt het vervelend iederen dag haar schoonmoeder te moeten lastig vallen voor wat rijst of voor andere benoodigdheden; zij zal dan ook haar echtvriend zoolang bewerken, totdat deze het van zijn vader gedaan weet te krijgen, dat hem een eigen stuk grond wordt toegewezen; is de vader gestorven en heeft de lijkverbranding plaats gehad, dan kan de gehuwde zoon van zijn moeder het hem toekomend aandeel der nalatenschap eischen.

De gehuwde man wordt mondig, kan lid worden van de dorpsvereeniging (krama bandjar), wordt tevens desadienstplichtig met uitzondering voor het eiland Lombok, waar iedere werkbare man dienstplichtig is, komt in aanmerking ook voor ambten zooals desahoofd, soebakhoofd waarvoor zoo mogelijk „eener vrouwen man" wordt gekozen.

Ontbinding van het huwelijk.

Het huwelijk wordt ontbonden door:
De dood.
Echtscheiding op verzoek van de vrouw.
Verstooting der vrouw door den man.
Echtscheiding na veroordeeling wegens overspel door de vrouw gepleegd.

Ontbinding van het huwelijk door den dood.

Sterft de man dan zal gewoonlijk de weduwe in de woning van haar man blijven wonen om de zorg voor de kinderen op zich te nemen; zij leeft daar van de opbrengst der door haar man nagelaten goederen of wordt bij niet aanwezig zijn daarvan gesteund door de familieleden; wanneer de vrouw niet bijzonder

harmonieert met de familie van wijlen haar man, maar vooral wanneer zij geen kinderen heeft, keert zij dikwijls terug naar haar ouderlijk huis — moelih dehe —; de vrouw is evenwel door haar huwelijk overgegaan in de familie van den man; wil zij in het genot van het vruchtgebruik der nalatenschap blijven dan moet zij aldaar blijven wonen; neemt zij bij terugkeer naar haar ouderlijk huis haar kinderen mee, dan kan de familie van haar man afstand der kinderen eischen.

Naar de tegenwoordige opvattingen mag een weduwe zonder kinderen naar haar ouderlijk huis terugkeeren; zij wende zich daarvoor tot het districtshoofd, die haar een schriftelijke verklaring geeft, waarna zij tot de merdika's gerekend wordt; gaat zij daarna een tweede huwelijk aan, dan behoeft de nieuwe man geen koopsom te betalen. Als de weduwe zwanger zijnde terugkeert naar haar ouderlijk huis, en daar het leven geeft aan een wereldburger dan moet dit kind op verzoek van de familie van den verwekker (haar overleden man) worden afgestaan als het den leeftijd van drie „otons" heeft bereikt; de kosten voor onderhoud van het kind tot aan dat tijdstip kan de moeder van de familie terugeischen (oton is een tijdperk van zes Balische maanden).

Voor de positie van de weduwe teruggekeerd naar het ouderlijk huis wordt verwezen naar de hierachter voorkomende vragenlijst betrekking hebbende op het schaakhuwelijk.

Zoolang de vrouw (weduwe) leeft mogen de kinderen geen enkele handeling, de nalatenschap betreffende, verrichten zonder haar goedvinden; we schreven het reeds eerder, zij beslist in alles, zij bepaalt wanneer de lijkverbranding zal worden gehouden, zij geeft aan hoeveel gronden zullen verpand of verkocht worden, zij bedisselt de huwelijksaangelegenheden harer dochters, is kortom de baas over alles.

In hoeverre zij in de praktijk de lakens uitdeelt, hangt natuurlijk hoofdzakelijk van haar karakter af; is zij van een lijdzame natuur, dan zal zij wel de teugels overgeven aan een zoon, die haar dan in alles de wet voorschrijft.

De familie van den man kan alleen haar veto uitroepen indien de weduwe zonder rede gronden of andere bezittingen wil vervreemden; zij heeft het vruchtgebruik van den grond o.a., en mag alleen bezittingen vervreemden ten behoeve van de lijkverbranding

van haar man; het spreekt natuurlijk vanzelf dat bij een goede familieverhouding de weduwe een en ander besproken zal met haar schoonouders of zwagers.

Wie als toeziende voogden of als voogden optreden als beide ouders zijn gestorven, zal worden besproken in een volgend artikel over het Balische erfrecht.

Echtscheiding op verzoek van de vrouw.

De vrouw mag echtscheiding vragen als de man impotent, hermaphrodiet, melaatsch, syphylitisch is, of ook andere verborgen gebreken heeft zooals vallende ziekte, tering.

De koopsom moet zij evenwel terugbetalen. (Agama artikel 118 en 259).

In artikel 260 van genoemd wetboek wordt aan de vrouw in die gevallen een termijn van maar eventjes drie jaar gesteld om af te wachten of in dien tijd de man misschien zoover komt dat hij zijn huwelijksplichten behoorlijk vervullen kan; lukt het dan nog niet dan mag de vrouw een andere echtvriend zoeken zonder de koopsom terug te betalen (anganti semining pang aking = wachten op het oogenblik waarop uit een reeds doode tak nieuwe uitspruitsels zullen schieten).

Het huwelijk wordt door de Goden ontbonden beschouwd indien de man na lange afwezigheid vergeet terug te komen; gaat hij heen om een broodwinning te zoeken zoo behoort de vrouw vier jaar op hem te wachten; is hij er op uit getrokken om de Boeken te bestudeeren, zoo zal de vrouw hem zes jaar lang trouw moeten blijven; ja zelfs als de man weggaat om een tweede vrouw te zoeken zal de vrouw vier jaar lang moeten uitkijken of de man nog niet met haar „madoe" terugkomt.

Na het verstrijken van die termijnen mag zij een anderen man gaan zoeken, zonder in eenige boete te vervallen, terwijl de man teruggekeerd daarover geen zaak mag maken (pinisahkan ing Dewa).

In de praktijk wordt geen rekening gehouden met die termijnen; is de vrouw wachtensmoede dan loopt zij in de armen van een anderen man, de risico voor de wraak van een terugkeerend echtgenoot op den koop toenemend.

In 1901 is een peswara gemaakt voor Boeleleng (peswara No. 149 L.V.B.) waarbij ook geregeld wordt scheiding wegens veroordeeling van den man tot dwangarbeid.

De Raad van Kerta's verleent die echtscheiding op verzoek van de vrouw, als de man is veroordeeld tot dwangarbeid voor den tijd van drie jaren of langer.

Nog mag de vrouw echtscheiding aanvragen als de man haar niet onderhoudt of haar mishandelt.

Alle bovengenoemde gevallen zijn geldige redenen tot het instellen van een eisch tot echtscheiding.

Daarnaast kan de vrouw nog echtscheiding aanvragen zonder daarvoor een geldige rede te hebben; meestal is zij zooals de dames hier zeggen „bosen" van haar man, of ook wel bevalt het haar niet dat een tweede vrouw over den drempel komt.

Op het zonder geldige redenen instellen van een eisch tot echtscheiding wordt dezelfde straf toegepast als vastgesteld voor kwaadwillige verlating, dus een boete van 30 pekoe en terugbetaling van het dubbele der koopsom zijnde 20 pekoe.

In vroegere tijden had echtscheiding alleen plaats vóór het hoofd, waarschijnlijk het desahoofd, die mededeeling deed aan de desagenooten. Tegenwoordig verschijnen man en vrouw met hun desahoofd voor den poenggawa (districtshoofd) die de echtscheiding met beider toestemming of de verstooting door den man in een register inschrijft. Samsam bidji koening vindt hierbij plaats. In artikel 4 van het wetboek Agama wordt voorgeschreven welke ceremoniën bij de echtscheiding moeten gehouden worden. De echtscheiding door verstooting behoort te geschieden tegenover getuigen; een koperen munt, de kèpèng, behoort te worden doorgebroken, waarbij de man verklaart dat de vrouw van hem gescheiden is; beiden worden besprenkeld met het koemkoeman water, terwijl rijstkorrels met gekerft „temen" blad om hem heen worden gestrooid.

Van deze ceremoniën is niet veel meer overgebleven; ik herinner mij dat in 1913 nog op de terechtzitting van den Raad van Kerta's te Singaradja waar een echtscheiding op verzoek van de vrouw was uitgesproken deze ceremonie ook gehouden werd; nadien heb ik het nooit meer gezien, ook later niet meer in Boeleleng.

Echtscheiding op verzoek van de vrouw geschiedt altijd voor den Raad van Kerta's als partijen niet tot een vergelijk komen; zooals reeds boven gezegd vraagt de vrouw meestal echtscheiding zonder geldige reden, eenvoudig omdat zij genoeg van haar man heeft; nog nooit ontving ik een verzoek tot echtscheiding omdat de man ziek was of naar een ander land was getrokken; ik denk zoo dat in zoo'n geval de vrouw een stille liaison aanknoopt met een vriendje uit de kampong en verder kalmpjes haar leventje leeft in de woning van haar man.

Een verzoek om echtscheiding wordt nooit direct in behandeling genomen; de vrouw vraagt dit dikwijls in een oogenblik van woede, waarom het goed is haar eerst te laten kalmeeren; daarom wordt een termijn van zes maanden gegeven om tot inkeer te komen; de vrouw verblijft dan in de woning harer ouders of woont in het verblijf van het districtshoofd (ngedjro); de man mag haar daar opzoeken en trachten haar tot betere gedachten te krijgen; het is werkelijk aardig te hooren hoe de Baliër zijn vrouw met zoete woordjes weer terug tracht te winnen (meléměsin).

Blijft de vrouw na zes maanden nog weigeren naar haar man terug te keeren dan eerst wordt de zaak voor den Raad van Kerta's gebracht. Een termijn van een jaar wordt in artikel 261 van het wetboek Agama genoemd; als de vrouw vertoornd is op haar man past het dezen een jaar geduld te oefenen; is na een jaar de boosheid nog niet verdwenen dan moet de vrouw de koopsom in duplo teruggeven (amantjal toeron = afstand doen van het echtelijk ledikant).

Heel vaak tracht de vrouw, die echtscheiding vraagt, aan te toonen, dat zij niet wettig getrouwd was omdat zij en haar man geen rapport uitbrachten bij het districtshoofd, of omdat zij niet gekocht werd, of omdat geen mesakapan werd gehouden; de Raad staat dan voor zeer moeilijke gevallen; wanneer zal hij een verbintenis tusschen man en vrouw een huwelijk noemen!; zeer moeilijk in een inlandsche maatschappij, waar aan de huwelijksregisters geen authentieke waarde mag worden toegekend, omdat de houders dier registers gemeenlijk op zeer nonchalante wijze hun boeken bijhouden en niet genoeg de bevolking nopen tot het inschrijven van huwelijken.

De vrouw die zonder geldige reden echtscheiding vraagt wordt beboet zooals we reeds zagen en krijgt geen aandeel in de huweliksgoederen; verstoot de man haar of vraagt de vrouw echtscheiding omdat zij niet wordt onderhouden of ingeval van mishandeling dan krijgt de vrouw een derde der huwelijksgoederen (artikel 249 van het wetboek Adi-Agama, artikel 103 van het wetboek Koetara Agama en artikel 101 van het wetboek Poerwa Agama).

Echtscheiding op verzoek van de vrouw ook al bestaat er niet de minste reden wordt steeds uitgesproken; de Balische vrouw verkeert hierdoor in veel gunstiger positie dan de Hollandsche vrouw, die niet scheiden kan als geen wettige reden aanwezig is of „gemaakt" wordt, waarbij we dan het gefingeerde overspel van den man bedoelen.

De kinderen worden allen aan den man toegewezen als ze de moederlijke zorg niet meer behoeven, ook al vraagt de vrouw scheiding omdat haar man een langdurige straf moet ondergaan.

Door de echtscheiding heeft de man alle rechten op zijn vrouw verloren; een wettig huwelijk zou niet meer mogelijk zijn; door haar te benaderen, te verkrachten maakt hij zich des doods schuldig; als de vrouw evenwel niet afkeerig daarvan was mag hierover geen klacht worden ingediend zegt artikel 361 van het wetboek Agama.

Verstooting der vrouw door den man.

Zelden hooren wij van zoo'n geval, omdat de verstooting niet voor den Raad van Kerta's komt.

De ceremoniën daarbij in acht te nemen bespraken we reeds; bij verstooting behoeft de vrouw de koopsom niet terug te betalen.

Als er kinderen zijn heeft zij evenwel geen recht op eenige dier kinderen. Van de huwelijksgoederen komt haar een derde gedeelte toe.

Echtscheiding na veroordeeling wegens overspel.

Wanneer de man een klacht inbrengt wegens door zijn vrouw gepleegd overspel wordt ter terechtzitting steeds getracht man en vrouw weer tot elkaar te brengen; gelukt dit niet dan wordt de vrouw voor haar misstap gestraft en het huwelijk ontbonden verklaard; dikwijls trouwt de vrouw dan met haar verleider.

De vrouw behoeft na de uitgesproken scheiding geen huwelijksgelden aan den man te betalen; is minnelijke schikking mogelijk dan betaalt de verleider (medeplichtige) 40 pekoe aan den beleedigden echtgenoot terwijl hij nog 17 pekoe boete beloopt (peswara van 1910).

De kinderen komen allen aan den man; van de huwelijksgoederen krijgt de vrouw niets.

Tot besluit laat ik nog volgen de vragenlijst van I Goesti Poetoe Djlantik, aan wien ik veel dank verschuldigd ben voor de inlichtingen mij gegeven.

Vragenlijst betrekking hebbende op het schaakhuwelijk.

1. Kan de voogd (d.w.z. hij die de vaderlijke macht uitoefent) van een meisje dat geschaakt, doch tijdens de vlucht achterhaald werd, tegen den schaker een klacht indienen?

De meeste hoofden vinden dat de voogd zeker een klacht kan indienen tegen den schaker van zijn pupil, omdat deze zich schuldig gemaakt heeft aan menschendiefstal; zij beroepen zich daarbij op de oude adat van het mepadik huwelijk; sommigen vinden zelfs dat de schaker gedood zou mogen worden als hij onderweg door de familie van het meisje werd achterhaald. Duidelijk blijkt dat zij zich hebben vastgebeten aan de voorschriften der wetboeken zonder om zich heen te zien en rekening te houden met de algemeen gebruikelijke rerangkathuwelijken. De meer verlichten vinden een klacht ongepast en dringen er op aan nooit den schaker van zijn dochter te achtervolgen. Heeft men achterdocht dat het meisje met geweld geschaakt werd zoo stelle men daarmee de Overheid in kennis.

2. Kan de voogd van een meisje dat reeds met den man die haar schaakte in de schuilplaats verborgen is (mengkeb) doch door hem wordt ontdekt een klacht indienen tegen den schaker?

Eén zegt zoolang nog geen 24 uur na de schaking verloopen zijn en zoolang de pedjati nog niet bij den voogd verschenen zijn mag deze het meisje opvorderen terwijl de schaker veroordeeld wordt tot

een boete (kakerangan); een ander zegt, dat zoolang we nog niet kunnen spreken van poepoet pasewakan (vergiffenis vragen voor de begane fout, en zoolang de voogd geen vergunning gaf tot nengah galang (in het publiek verschijnen — wdl. weer zichtbaar worden) deze het meisje kan opvorderen, terwijl de schaker beboet moet worden (kawirangan of pekerang) als zoengeld op te vatten zie L. V. B. peswara No. 124.

Weer anderen (waar ik het mee eens ben) zeggen: neen geen klacht is mogelijk; de mengkeb periode beschouwen zij gelijk aan het atatagon, de verlovingstijd bij het mepadik huwelijk; de schaker erkent tevens door het gaan naar een schuilplaats dat hij verkeerd heeft gedaan doch zijn zonde zoenen wil; zij willen zelfs den voogd die een meisje verlost uit de schuilplaats dwingen het meisje aan den schaker terug te geven, indien zij genegen is daarheen terug te keeren.

3. Wie treft straf als het meisje uit de schuilplaats vlucht en het ouderlijk huis weer opzoekt?

De meesten willen in dat geval den schaker beboeten met de pakerang, zooals in peswara 23 der L.V.L. vermeld; hij toch heeft het meisje reeds ontmaagd, en weet haar niet te bewaken, waarvoor een zoengeld noodig is terwijl het huwelijk niet doorgaat.

4. Kan de schaker die de schuilplaats verlaat, het geschaakte meisje latende zitten, gestraft worden?

Naar aller meening zal de schaker beboet moeten worden omdat hij èn het meisje èn haar voogd beschaamd gemaakt heeft.

5. Wat moet geschieden als een meisje nog in de schuilplaats vertoevende weer door een anderen man wordt geschaakt of een man nog in de mengkeb periode zijnde een tweede schaking pleegt?

5*a*. De meesten willen alleen den man die de vrouw het eerste schaakte bestraffen; voor den 2den schaker is geen boete noodig als hij den voogd tijdig inlicht (masewaka);

Steller dezer vragen wil beiden zoowel de vrouw als haar schaker straffen, omdat de eerste zich schuldig maakt aan aloen masawè tamoelan (Koetara Agama art. 74). De priesters meenen, dat de uitdrukking aloen masawè(n) tamoelan beteekent: = onderst bovenwerpen, vernietigen (aloen = golf) van een geplaatst (moela) verbodsteeken (sawèn); de vrouw in haar schuilplaats is als een stuk sawahgrond, waarop een verbodsteeken geplaatst is.

De man maakt zich schuldig aan amegati apoes (verbreken van de huwelijksbond) (Agama artikel 339).

5*b*. De man die in de mengkeb periode een tweede schaking pleegt behoort naar aller meening gestraft te worden waar hij de vrouw zoo beschaamd gemaakt heeft (ajon aloedehan).

Over de beteekenis ajon aloedehan kreeg ik twee uitleggingen.

I. ajon (ajoe) = vrouw; aloe (aloen) = verwoesten; deha = 't goede, de goede naam dus de goede naam van de vrouw naar beneden halen; II. of ajon = ajoewa, zich niet bekommeren om aloen (taloen) = grond, dèhan hij die beheer daarover heeft; i.c. de man, die zich niet om zijn bruid bekommert.

6. Mag de voogd op den dag der bebas ngorod (zie bldz. 48) als de vrouw tevoren reeds naar zijn woning komt om vergiffenis te vragen haar aanhouden en het huwelijk stuiten?

Volgens de meesten mag de voogd dit straffeloos doen omdat hij nog de ouderlijke of vaderlijke macht uitoefent; volgens den steller der vragen mag de voogd het huwelijk niet meer stuiten; aan de bèbas zijn immers alle andere formaliteiten voorafgegaan; de voogd heeft zich in alles geschikt en wordt door de bèbas, de mengkeb opgeheven; hen (het echtpaar) wordt daardoor vergunning gegeven om te gaan waar zij willen zooals aan een gevangene die uit de gevangenis ontslagen is. (Ook deze noemt dat bèbas.)

Zou de vrouw eerder naar de ouderlijke woning teruggegaan zijn om zoo haar man te ontloopen, dan wil steller aan die vrouw een boete opleggen.

7. Kan de schaker zonder de melepeh-formaliteiten na te komen incens zich wenden tot de Overheid voor het zgn. noenas peswara of noembas ke Ageng?

Neen dit is uitgesloten; de schaker behoort eerst te trachten door middel der melepeh formaliteiten tot een schikking met zijn a.s. schoonvader te komen; weigert deze evenwel hardnekkig de familie te ontvangen dan mag hij als de daarvoor gestelde termijn van 35 dagen verstreken is zich wenden tot de Overheid.

Steller der vragen wil in dat geval het vragen van een koopgeld afschaffen opdat niet iemand die buiten de familie staat een vrouw verkoopt.

Met dit laatste verzoek kan ik mij geheel vereenigen.

De voogd heeft ook het recht een klacht in te dienen als hij merkt dat de schaker na het zenden der pedjati nalaat de melepeh formaliteiten na te komen (masowaka). De vrouw heeft in dat geval ook volkomen het recht de schuilplaats te verlaten en terug te keeren naar haar ouderlijk huis.

Onder deze vraag bespreekt steller ook den tijd welke aan den schaker moet gegeven worden om zijn pedjati uit te zenden; hij wil alle personen die niet denzelfden nacht nog hunne pedjati's zenden een boete opleggen, teneinde te voorkomen dat wellicht de vader van het meisje noodeloos in groote ongerustheid verkeert over het lot van zijn kind.

Voorts vraagt hij hier ook een boete voor den man die een meisje schaakt, dat geen sapradeg bij zich heeft; brengt een meisje meer mee uit de ouderlijke woning dan kan de vader dit zoo hij wil terugeischen als de meegebrachte goederen tenminste niet het speciale bezit van het meisje zijn.

Tenslotte wordt nog vermeld dat de gastheer voor een meisje dat in zijn huis geschaakt wordt met goedvinden van haarzelve al gebeurt dit ook met behulp van genoemden gastheer geen straf kan oploopen, zooals dit in het boek Mantri Sesana wordt aangegeven met den naam „satroe wenang apoes" of het past om den vijand (d.i. de vader van het meisje) te bestrijden i.c. listen te leggen.

Zie ook Wetboek Agama artikel 14.

8. Als van een huwelijk geen rapport wordt uitgebracht aan het districtshoofd moet dit huwelijk (echtverbintenis) dan gelijkgesteld worden met een vrij huwelijk (mamitra)?

En kan een man die met een vrouw leeft zonder van zijn huwelijk rapport te hebben uitgebracht een klacht indienen wanneer die vrouw met een andere man gaat samenleven of tegen haar zin belaagd wordt door een anderen man?

De meesten zeggen ja, dat is een vrij huwelijk; de man kan nooit een dergelijke klacht indienen omdat zij niet wettig gehuwd zijn.

Steller kan een huwelijk dat volgens de Balische adat is gesloten doch niet ingeschreven werd in de registers niet gelijkstellen met mamitra (m.i. ten rechte); onder mamitra verstaat hij het samenwonen van man en vrouw die bij elkaar zijn gekomen zonder eenig huwelijksceremonieel.

De verhouding is volgens hem dus een andere; naar zijn meening kan de vrouw evenwel in een dergelijk huwelijk echtscheiding vragen zonder een boete te beloopen; de kinderen blijven bij den vader en krijgen een aandeel in diens nalatenschap.

Steller acht evenwel ook zeer wenschelijk een registratie der huwelijken, waarom hij in alle desa's een oproep zoude willen laten doen opdat allen, die zich gehuwd achten daarvan kennis geven, daarna alsnog een kala-kala (mesakapan) houden waarop de inschrijving behoort te volgen.

Een termijn van eenige maanden ware te stellen opdat de nog niet ingeschrevenen alsnog daartoe het noodige verrichten. (Zie peswara van 22 November 1914.)

9. Als een vrouw jarenlang in een vrij huwelijk samenleefde met een man wien zij eenige kinderen schonk, waarna zij met een anderen man huwde, aan wien komen in zoo'n geval de kinderen en eventueele vergaarde huwelijksgoederen?

De meesten willen de kinderen aan de moeder toewijzen; een schénkt ze aan den man, uitgezonderd wanneer hijzelf die vrouw verstoot; omtrent de goederen der gemeenschap bestaat ook verschil; de een wijst alles den man toe, anderen achten een gelijke verdeeling den rechtvaardigen weg.

10. Mag aan een kind uit zoo'n verbintenis geboren den naam djadah gegeven worden?

Het antwoord der meesten is bevestigend; één hoofd zegt dat voor de triwangsa's een dergelijk kind

benoemd zou worden met „astre" gelijkstaand met bebindjat.

Steller der vragen antwoordt ontkennend; hij meent dat de naam djadah alleen mag gegeven worden aan het kind geboren uit een hoer of uit een vrouw die niet bekennen wil wie de verwekker van het kind is.

11. Als aan een vrouw uit zoo'n vrij huwelijk een of meerdere kinderen worden toegewezen, waar vinden deze dan hun huistempel?

b. Wie kan als erfgenaam van zoo'n kind optreden als deze sterft met nalaten van goederen?

De meerderheid meent in de sanggah der familie van de vrouw.

Steller meent dat de kinderen een eigen sanggah moeten oprichten.

Allen wijzen de familie van de moeder als erfgename aan.

12. Kan een vrouw die scheidt van den man met wien zij in overspel samenleefde naar de ouderlijke woning terugkeeren; zou zij aldaar weer rechten op de nalatenschap kunnen laten gelden?

De meesten meenen dat zij niet in de ouderlijke woning kan terugkeeren in de beteekenis van moelih dehe (zij is reeds anjele palah), wel kan zij aldaar opgenomen worden als ware zij een bediende, doch kan zij na den dood harer ouders door de andere familie uit het huis gewezen worden. Zij kan geen rechten op de nalatenschap doen gelden. Eén hoofd meent dat wanneer zij terugkeert zonder kinderen zij nog een aandeel in de nalatenschap mag hebben; brengt zij de panden harer schande mede dan is zij buiten de erfgenamen gesloten.

13. Wat hebben we te verstaan onder moelih dehe?

De meest uiteenloopende antwoorden zijn hierop gegeven; de een zegt als het meisje uit de pengkeban naar het ouderlijk huis terugkeert heet dat moelih dehe; dit is zeker een misverstand, want hiervoor is reeds de naam bèbas ngrorod; het beste antwoord lijkt mij: het terugkeeren van de getrouwde vrouw, hetzij na scheiding

of na het overlijden van haar man, naar de woning waar zij als maagd dus voor haar huwelijk geleefd heeft.

14. Als een man behoorende tot de triwangsa een soedra vrouw trouwt, de mesakapan houdt, haar den titel „Djro" toebedeelt, doch het huwelijk niet doet inschrijven in de registers, wordt deze verbintenis met memitra gelijkgesteld en tot welke kaste wordt het kind gerekend?

Niemand durft dit voor de triwangsa memitra te noemen; de kinderen volgen de kaste van den vader.

15. Als de vrouw (Djro) van haar man gaat scheiden, krijgt zij dan een deel der kinderen en zoo ja welke kaste hebben dan die kinderen.

Sommigen willen de vrouw een deel der kinderen toewijzen, die dan volgens hen niet van kaste zouden zijn; anderen weer willen haar ook een deel der kinderen geven die den titel ook bekomen; dit zou gebeuren als de man de vrouw verstoot.

Nog anderen willen de vrouw geen kinderen toewijzen.

16. Als een man der triwangsa in overspel leeft met een vrouw van eigen kaste, heft dit dan de kaste op?

De meesten antwoorden in bevestigenden zin; een kind uit zoo'n verbintenis geven zij den naam van astra of bebindjat; een merkwaardig antwoord in verband met vraag 14.

Steller met eenige anderen vinden dat de kaste daardoor niet verlaagd wordt.

17. Krijgt een meisje (prawan), dat buiten huwelijk samen leeft met haar eigen kaste of met een man uit een hoogere kaste maar steeds verkeert in de woning haars vaders nog een aandeel in de nalatenschap?

Een zegt dat zoolang de vader haar de kost geeft en het meisje op het erf des vaders woont zij ook een aandeel in de erfenis krijgt; de meesten denken haar geen aandeel toe, omdat zij reeds van zoo'n slecht gedrag is (malaksané tan rahajoe zooals in art. 9 van peswara No. 88 van L.V.B. staat waarheen zij verwijzen).

Ik geloof evenwel dat vooral den nadruk moet gelegd worden op den regel die in dat artikel dan volgt, nml. „makadi itjal tinggal oemah paka ranannja" = en het familie-erf met der woon verlaat. Ik kan mij toch niet voorstellen dat een meisje door den vader nog als een dochter erkend wordende, buiten de nalatenschap zou gesloten worden omdat zij van slechten levenswandel is; geheel anders wordt het evenwel als zij als een publieke vrouw buiten het ouderlijk huis leeft, dan hier dan daar vertoevende (melantjong) een aanfluiting voor hare familie. Waar de Balische adat het instituut van verstooting kent ware het beter geweest in de peswara op te nemen dat een dochter, om die redenen verstooten, geen rechten meer op de nalatenschap heeft; aan de ouders wordt het dan overgelaten of zij termen aanwezig achten hun kind te verstooten. (Zie daarvoor Wetboek Agama artikel 82.)

18. Wanneer een wettig gesloten huwelijk wederom wettig wordt ontbonden op verzoek van de vrouw wegens geldige redenen (mishandeling door den man b.v.) aan wie komen dan de reeds geboren kinderen of als de vrouw zwanger is aan wie komt die vrucht des schoots?

De reeds geboren kinderen worden unaniem aan den vader toegewezen. Het kind waarvan de moeder zwanger gaat krijgt de moeder; zoo mogelijk moet evewel geen scheiding worden uitgesproken zoolang de vrouw zwanger is.

Steller wil al de kinderen aan den vader toewijzen en stemt alleen toe in verdeeling der goederen als de man schuldig is; hij verwijst hiervoor naar Adiagama bladzijde 72, alweer helaas naar de oude wetboeken.

19. Wanneer een wettig gehuwde vrouw wegens slechten levenswandel bij rechterlijk vonnis van haar man wordt gescheiden, behoort dan de koopsom aan den bedrogen echtgenoot te worden teruggegeven?

Neen luidt de algemeene opvatting; de beleedigde man vraagt veroordeeling, beschouwt zijn vrouw niet meer als zijn echtgenoote, zoodat alleen sprake kan zijn van een op te leggen boete.

20. Mag een wettig gescheiden vrouw terugkeeren naar het ouderlijk huis (moelih dehe) met recht op aandeel in de nalatenschap?

Terugkeer naar het ouderlijk huis met goedvinden der ouders is altijd mogelijk, doch nooit kan zij meer rechten op de nalatenschap doen gelden.

21. Kan een vrouw nog terugkeeren (moelih dehe) als alleen haar moeder nog leeft?

Het terugkeeren in de beteekenis van moelih dehe, dus als het ware weer kind in huis zijn, is volgens de meesten voor een eenmaal wettig gehuwde niet meer mogelijk; steller meent dat steeds de vrouw kan terugkeeren (moelih dehe) ook al zou de grootmoeder of grootvader alleen nog maar in het ouderlijk huis wonen.

Voor dergelijke vrouwen heeft men in Boeleleng tegenwoordig het woord „merdika" een import woord, dat de Baliër zelf niet kent. (Zie L.V.B. bladzijde 345.)

22. Mag de gescheiden vrouw of ook de vrouw die buiten huwelijk met iemand samenleefde terugkeeren in het ouderlijk huis (moelih dehe)?

De meening der meesten is: „geen moelih dehe is mogelijk"; steller zegt in alle gevallen is terugkeer in dien zin mogelijk; een derde meent dat een vrouw die eenigen tijd met een man buiten huwelijk samenleefde (memitra) mag terugkeeren (moelih dehe) als zij uit die echt geen kinderen heeft gekregen. (Zie bij vraag 12 hiervoor.)

23. Als aan een niet wettig gehuwde vrouw bij scheiding een deel der kinderen wordt toegewezen, kan dan door den vader, grootvader of broers der vrouw aan dat kind een deel der erfenis gegeven worden?

In rechten niet; doch als de *gezamenlijke* familie daartoe zou willen overgaan, omdat zij allen b.v. zeer op dat kind gesteld zijn, is zulks steeds mogelijk.

24. Als de man die buiten huwelijk samenleeft met de moeder zijner kinderen sterft, kan dan de familie van den man die vrouw de deur wijzen; en zoo ja, wie is dan voogd over haar en de kinderen?

De algemeene opvatting is dat de familie van den man de vrouw die niet wettig met den overledene was getrouwd, den verderen toegang tot diens woning weigert; de vrouw wordt „merdika", kan wonen in het huis harer ouders als deze dat goedvinden, doch niet in de beteekenis van moelih dehe; alleen steller der vragen vindt dat moelih dehe mogelijk blijft.

25. Als na een rerangkatan de voogd van het meisje „penatas" verzoekt mag dan de klian (desahoofd) daartoe het noodige verrichten?

Neen; het districtshoofd is daartoe de aangewezen persoon teneinde te voorkomen dat de voogd van het meisje misschien allerlei herrie gaat maken; wenschelijk is dat het desahoofd van de desa waar het meisje woont daarbij tegenwoordig is.

26. Indien bij het ondervragen van het meisje door het districtshoofd (penatas) blijkt dat zij met geweld is geschaakt doch zoowel het meisje als de voogd ziet af van een vervolging omdat zij den schaker gaarne mogen, moet dan ambtshalve toch een vervolging worden ingesteld?

Allen dringen aan om ambtshalve in zoo'n geval geen vervolging meer in te stellen, omdat toch tenslotte alleen de familie beleedigd is, waarom een vervolging moet afhankelijk blijven van de klacht der partijen. (Zie hiervoor op bladzijde 223, waar aangehaald werd dat de Resident in 1899 aandrong op vervolging ook ambtshalve van de gewelddadige schaking.)

27. Als bij het penatas het meisje bekent uit vrijen wil geschaakt te zijn, moet zij dan toch in haar schuilplaats blijven al heeft zij deze verklaring voor het districtshoofd in tegenwoordigheid van haar voogd afgelegd?

Ja, zij behoort in haar schuilplaats te blijven; de familie van den man moet tot drie maal toe bij den vader van het meisje om vergiffenis vragen (pasowaka); geeft deze vergunning tot nangah en vrouw de schuilplaats verlaten.

28. Als een gescheiden vrouw, teruggekeerd in de ouderlijke woning, een nieuw huwelijk aangaat, wie mag haar dan uithuwelijken?

Volgens steller haar voogd; deze ontvangt de pedjati en de pamelepehan; de anderen zeggen, de vrouw is merdika en heeft dus geen voogd meer noodig. (Zie ook L.V.L. peswara No. 43 op bladzijde 229 deel I.)

29. Kan een weduwe ongestraft zich onttrekken aan de voogdij der familie van haar overleden man?

Een weduwe kan ongestraft het erf van wijlen haar man verlaten; zij geve kennis van haar voornemen aan het districtshoofd die over de familie van haar man staat.

Mocht deze vrouw zwanger zijn dan zal zij het kind op zijn derde levensjaar op verzoek van de fa-

milie van den man aan hen moeten afstaan; de familie voornoemd is gehouden alle onderhoudskosten gedurende die drie jaren te vergoeden.

We zien ook hier weer dat voor de weduwen tegenwoordig heel wat mildere bepalingen gelden dan vroeger, zooals we kunnen lezen in peswara No. 42 der Lomboksche verordeningen.

Singaredja, November 1919.

Lichamelijke opvoeding en Onderwijshervorming in Ned.-Indië [1])

door

Dr. G. J. NIEUWENHUIS.

De *onafwijsbare noodzakelijkheid,* ons koloniaal onderwijs te *doordringen van zorg voor lichamelijke ontwikkeling,* en — *als gevolg daarvan* — het heerschend systeem van *kennis-ingieten* te *reorganiseeren* in *opvoedenden* zin, — die noodzakelijkheid kan bewezen worden: 1e langs historischen, 2e langs physiologisch-psychologischen en 3e langs sociaal-paedagogischen weg. Het is het doel van dit opstel, de belichtingsbundels uit deze verschillende richtingen geworpen, te projecteeren op één punt: de genoemde „onafwijsbare noodzakelijkheid": een *reorganisatie van ons koloniaal onderwijs aan te vangen met de invoering van lichamelijke opvoeding.*

I.

Wanneer we de geschiedenis der schoolopvoeding [2]) nagaan, dan zien we, dat de zorg voor lichamelijke ontwikkeling — al naar de heerschende religieuse en philosophische opvattingen — beurtelings naar voren treedt of op den achtergrond raakt, een getijdenwisseling van een eenzijdige vergeestelijking — in welke richting ook — en een veelzijdigen ontwikkelingsdrang.

---

1) Dit opstel werd in 1917 geschreven en der Indische Regeering aangeboden.

2) Zie: Prof. Monroe: The history of Education 1915.
Dr. F. Hemann: Geschichte der Pädagogik.

Hoog sloegen de golven van dien drang naar veelzijdige ontwikkeling op in de *klassieke oudheid.* [1]) Met verschillende bedoelingen, in verschillende systemen toegepast, waren toch Athene, Sparta en Rome gelijk in de groote zorg voor lichaam en karakter. Het kweeken van harmonisch ontwikkelde Staatsburgers in Athene, van geharde soldaten in Sparta en Rome eischte overal een stelsel van streng doorgevoerde lichamelijke en zedelijke opvoeding. Men heeft berekend, dat in Athene 50 % van den leertijd met gymnastische spelen werd doorgebracht.

Een ebbe trad in de *middeleeuwen* in. Van de vier verschillende opvoedingssystemen, de monastisch-moreel-dogmatische, de mystisch-spiritueele, de scholastisch-intellectueele, en de *ridderopvoeding,* was alleen de laatste op een harmonische ontwikkeling van lichaam èn karakter gericht, dacht evenzeer aan het kweeken van ridderdeugden als van een gehoorzaam, krachtig lichaam.

De renaissance begon met in den geest der klassieke opvattingen lichaam en ziel gelijke zorg te wijden.

In een verhandeling van Eneas Sylvius (1475) over opvoeding staat: Het is een essentieel deel van uw opvoeding, dat ge vroeg leert boog en speer te hanteeren, dat ge leert rijden, springen en zwemmen. Ook spelen voor kinderen zijn noodig, als ze maar niet ruw zijn en de handigheid bevorderen. Dit moet een deel uitmaken van de bezigheid van elken dag, als het onderwijs niet een voorwerp van afkeer zal worden". Terwijl de opvoeders van dien tijd verder voorschriften omtrent dieet en *algemeene hygiëne* geven, leggen ze steeds den meesten nadruk op de *moreele en sociale opvoeding,* op het vormen van goede Staatsburgers.

Het is ondoenlijk in dit vluchtig overzicht den invloed te bespreken die de Nederlandsche en andere Renaissance schrijvers, als Erasmus en Rabelais op de algemeene opvoedingsdenkbeelden hebben uitgeoefend. Ze dienen hier genoemd te worden, omdat ook zij de lichamelijke opvoeding niet verwaarloosden. Een combinatie van *ridder- en renaissance opvoeding* boden de *vorstenscholen,* in het begin der 16e eeuw in Italië en Duitschland opge-

---

1) Sourcebook of the History of Education.
For the Greek and Roman period.
Prof. Paul Monroe.
Prof. K. Kuiper: Atheensch Jongensleven 1916.

richt, kostscholen die de aanstaande leiders moesten opvoeden, en die zoowel de lichamelijke als de moreele, sociale en intellectueele opvoeding dienden.

Had de vroeg-renaissance in de klassieke litteratuur slechts een middel gezien om tot klassieke harmonische ontwikkeling naar lichaam en geest te geraken, als reactie dus op de eenzijdige geestesrichtingen der middeleeuwen, al heel gauw werd het middel doel, en het *enger humanistische onderwijs* werd geheel linguistisch-litterair, waardoor op den duur elk opvoedend element — ook het lichamelijke — verwaarloosd werd. De Duitsche gymnasia, de Engelsche public schools, de Amerikaansche grammarschools alle waren ze drilinstituten voor de klassieke talen, waarvan de beheersching voor alle hoogere Staatsbetrekkingen, voor het sociale aanzien, noodig was.

Heeft al het later optredende *realisme* ook andere leersof aan de klassieke toegevoegd, hebben ook Milton, Locke en Rousseau op de groote waarde van een harmonische opvoeding gewezen, waarin ook het lichamelijk deel tot zijn recht kwam, het eigenlijke onderwijs bleef zich voortbewegen in de banen, door 't Enger-Humanisme aangegeven, bleef linguistisch-eenzijdig, en bleef dat met hardnekkige taaiheid, waarbij dan nog het middelbare onderwijs het later optredende volksonderwijs in zijn richting meesleurde.

In de 18e en 19e eeuw is er veel veranderd. Rousseau, Pestalozzi, Froebel en Herbart hebben ieder hun stempel gezet op een deel van het onderwijs. Het belang der sociale en der lichamelijke opvoeding is vooral door Hegel, Basedow en Spencer aangeduid.

Herbert Spencer [1]) klaagt in zijn verhandeling „over opvoeding (4de stuk: 1859)" erover, dat men meer belangstelling heeft voor de lichamelijke verzorging van dieren dan van menschen. Hij wijst op het groote belang van sport en hygiëne, en zegt, dat evenals het afwijken van een algemeene zedeleer als zonde wordt gerekend, het verwaarloozen van de gezondheid als *physieke zonde* moest worden opgevat.

„Weinigen schijnen te begrijpen, dat er zoo iets bestaat als *physieke moraliteit*. De menschen schijnen over het algemeen te

---

1) Herbert Spencer: De l'Education (F. vert. Alcan).

meenen, dat het hun geoorloofd is, met hun lichaam te handelen, zooals zij dat verkiezen. De kwalen die ze door opstand tegen de natuurwetten oploopen, beschouwen ze als ongelukkige toevallen, niet als gevolgen van hun afkeurenswaardig gedrag. Hoewel de slechte gevolgen van dat gedrag op hen die schuldig waren en op de volgende geslachten zich wreken, evenzeer als die van misdaden, wanen ze zich het allerminst misdadigers .... Elk nadeel, vrijwillig aan de gezondheid toegebracht is een *physieke zonde*".

Hegel heeft als eerste taak van elk opvoedend onderwijs het kweeken van goede Staatsburgers genoemd, terwijl *Basedow* in zijn philantropinum evenals Rousseau tot de natuur terugkeerde, maar minder individueel opvoedde. Hem komt de eer toe, in de opvoeding weer *lichamelijke verzorging en gymnastiek* — dit laatste in aparte lesuren — op den voorgrond te hebben geplaatst.

Critiek op het heerschend onderwijssysteem is in enkele stemmen de heele 19de eeuw door gevoerd, werd echter eerst algemeen in de 80er jaren. Ze komt van verschillende kanten, ze valt verschillende zijden van het systeem aan. Medici wijzen op de gevolgen der overlading [1]), sociaal-paedagogen op het ontbreken van elk dieper opvoedkundig inzicht, schoolmannen op de onhoudbaarheid van het doode drilstelsel.

In Duitschland is het *Hugo Goring*, de stichter van de vereeniging voor schoolhervorming, die te beginnen met de rijke kinderen, de jeugd wil brengen naar het land, naar private scholen, waar in gezonder milieu, door sport en arbeid, een nieuw krachtig geslacht zal gekweekt worden.

Dr. Lietz is de eerste Duitsche uitvoerder dier ideeën, de stichter der „*Landerziehungsheime*" [2]), die hij echter naar Engelsch model copieerde [3]). Voorloopers van deze moderne Engelsche kostscholen waren de philantropinums der 18de eeuw, die steeds verbonden zijn aan den naam van Basedow, doch waarvan de kiemen in Zwitserland te zoeken zijn. Reeds in 1761, dus voordat Basedow

---

1) Zie: Gabr. Compayré. Etudes sur l'enseignement 1891.
2) Zie: O von Greienerz: Landerziehungsheime.
3) J. Kleefstra: Grondslagen van opvoeding en onderwijs 1913 p. 41—80.
Herman Lietz: Landerziehungsheime.
Ernest Contou: Ecoles nouvelles.
J. H. Badley: Bedales school.

zijn philantropinum van Dessau stichtte, had de predikant *Martin von Planta* in Haldenstein (Graubunden) een seminar geopend tot opvoeding van goede Staatsburgers. Natuurgenot, eenvoudige landelijke zeden, Christelijke beginselen moesten den bodem vormen tot het ontwikkelen van *sterke karakters*. Zelfwerkzaamheid, belangstelling, een republikeinsche schoolorganisatie, veel lichaamsoefeningen en handenarbeid, en bovenal het aankweeken van een diepe, *ware liefde tot het vaderland*, waren de voornaamste dier beginselen. Enkele hiervan (o.a. het plaatsen der leerlingen in verschillende klassen voor verschillende vakken) waren ontleend aan de school van Francke in Halle, die ook de practische handwerken had ingevoerd.

Andere voorloopers der Landerziehungsheime — buiten deze Duitsche en Zwitsersche philantropinums — zijn de *Engelsche public schools*, zooals ze door *Dr. Th. Arnold* gereorganiseerd waren. We zagen reeds hoe deze public schools als produkten van 't Humanisme slechts *taaldrilinstituten* waren zonder de minste opvoedende waarde. *Dr. Arnold, de hervormer van Rugby* (1828) heeft ze dienstbaar gemaakt aan de vervulling van een nationaal ideaal: het kweeken van *„Christian gentlemen"* [1]). Hij streeft op zijn school in de eerste plaats naar de vorming van een sterk karakter, van een *diep-religieuze natuur*, van een *gezond krachtig lichaam*, in de laatste plaats pas naar het geven van kennis. Onder zijn persoonlijke leiding ontstond die prachtige vrije tucht, dat gevoel van saamgehoorigheid, die „house feeling" die ook de moderne Erziehungsheime hun hooge opvoedende beteekenis gaven [2]).

De public schools waren „preparatory schools" en als zoodanig doordrenkt van linguistisch-klassieke studie, maar de geest die er heerschte, en vooral de moreele en physieke opvoeding, die men er gaf, maakten dat ze — zooals de Amerikaan Curtis het met iets overdrijving uitdrukt, nog prachtscholen zouden zijn, ook al werd les gegeven in Choktaw-Indiaansch en Hottentotsch [3]).

---

1) Zie de roman: Tom Browns School Days.

2) H. Curtis: Education through play 1915.

3) Deze idee is ook gepropageerd door de *„Muscular christianity"* school, gesticht door den schrijver *Ch. Kingsley*. Later door de Y. M. C. A. beweging, door tal van Katholieke organisaties.

In 1889 stichtte *Dr. Cecil Reddie* in Derbyshire zijn „*New School Abbotsholme*" en voerde in de oude, door Arnold hervormde public schools — een nieuw beginsel in, dat van *den arbeid*. Hij liet de jonge aristocraten niet slechts sport doen, maar gaf ze werk op een bij de school behoorende boerderij.

Had Dr. Reddie te kampen tegen aristocratische vooroordeelen bij de invoering van zijn arbeidsprincipe, veel meer nog ondervond Dr. Lietz tegenkanting toen hij op den voet van Abbotsholme het eerste Duitsche Landerziehungsheim stichtte in Ilsenburg. De Duitsche middelbare school toch had niet alleen geen lichamelijke arbeid gekend, maar evenmin sport, hoogstens hier en daar wat gymnastiek. Doch het besef dat het oude systeem de natie tot degeneratie bracht, was zoo sterk, dat de beweging der Landerziehungsheime snel voortgang maakte, en ook naar Zwitserland en Frankrijk oversloeg. In ons land heeft Kleefstra getracht er een in te richten, maar heeft fiasco geleden, wat volgens hem aan den Nederlandschen volksgeest, volgens anderen aan de persoon van den leider zelf lag.

De Landerziehungsheime, hoewel uitsluitend voor de kinderen der rijken geschikt, hebben niettemin grooten invloed op het volksschoolwezen uitgeoefend, daar ze een nieuwe richting aangaven die gedeeltelijk gevolgd werd later door de ook in ons land overal opgerichte *schoolvereenigingen*, [1]) vanwaar weer de volksschool beïnvloed werd.

De Duitsche regeering was intusschen ook tot het inzicht gekomen, dat hervormingen noodig waren. In 1892 zond ze een Commissie naar Engeland ter bestudeering van de sport, met dit gevolg dat thans over het heele rijk het Engelsche sportsysteem zich verbreid heeft. In 1912 hadden reeds 60000 onderwijzers cursussen in spelen gevolgd, en op het congres voor lichamelijke opvoeding in Weenen (1911) werd besloten dat een cursus in spelen tot de verplichte opleiding van den onderwijzer moest behooren. De scherpste critiek op het oude onderwijssysteem kwam van *Dr. L. Gurlitt*, die in zijn „*Erziehung zur Mannhaftigkeit (1906)*" op de decadentie wees van het Duitsche volk, en de schuld gaf

---

[1]) Hier heeft vooral de pas overleden Amsterdamsche paedagoog *C. Vrij* den stoot gegeven.

aan het dorre onderwijs, dat lichaam en karakter geheel verwaarloosde.

Naast de beweging voor lichamelijke opvoeding ontstond in Amerika en Duitschland een streven naar meerdere zelfwerkzaamheid en lichamelijke arbeid in de school. Hier zijn de Amerikaan Dewey, (workschool) de Duitschers Lay (Tatschule) en Kerschensteiner (Arbeitschule) en onze landgenooten Ligthart en Kl. de Vries voorgangers geweest.

Het zou te ver voeren de reformbeweging in de Europeesche landen en Amerika te volgen. Interessant is het te zien, hoe ook de litteratuur overal mee hielp den noodlottigen invloed van het heerschend onderwijssysteem te hekelen. In roman, drama en essay worden de rechten der jeugd bepleit [1]).

Zijtakken van de groote reactie waren bewegingen en systemen, tegen één speciale fout gericht. *Tolstoï's en Montessori's* ideeën en de toepassing ervan richten zich vooral tegen den dwang en de individualiteitsdooding, de *boschschool* beweging tegen hygiënische fouten der oude scholen.

Onafhankelijk van de reformbeweging, maar uit dezelfden bodem opschietend, groeide de beweging voor het openluchtspel, die in het stichten van den Olympischen Bond zich uitte. Ook in Nederland neemt de beweging snel toe, begint het besef door te dringen dat „er wat veranderen moet", maar vergeleken met andere landen zijn we pas aan het begin, althans van opvoedkundig standpunt beschouwd. Zoolang niet *veelzijdige sport* een *deel van het leerplan op alle onderwijsinrichtingen uitmaakt*, zal de karaktervormende waarde van het spel niet tot haar recht komen. Zoolang *sport alleen in „sportkringen"* beoefend wordt, en tot specialisatie en professionalisme neigt, is haar opvoedende waarde gering. Maar als wegbereider door de heerschende onverschilligheid en tegenzin in lichaamsverzorging, heeft ze zeker groote diensten bewezen.

---

1) O.a. in: Ellen Key's werken.
Wedekend: Frühlingserwachen.
Kielland: Gift.
O. Ernst: Asmus Semper.
Bierbaum: Stilpke.
Dickens, Tolstoï, Gorki enz.

Men zegt: ons volk mist spelinstinct. Doch slechts ten deele is dat waar. Een krachtig volk heeft overal en altijd op de wereld van spelen en lichaamsoefeningen gehouden, en ook onze litteratuur, onze schilderkunst, onze folklore bewijzen dat er in onzen bloeitijd veel gespeeld is. En de liefde waarmee de nationale sport: zeilen en schaatsenrijden wordt beoefend, en de hardnekkigheid, waarmee verouderde ruwere sportuitingen als palingtrekken en vogelschieten aangehangen werden, bewijzen dat ons volk wel degelijk sportzin heeft.

Ons onderwijs is schuld dat alle leven, alle geest in onze jeugd tijden lang is gedoofd en in de verkeerde banen van genotzucht en straatschenderij is geleid. In het laatste gedeelte dezer beschouwingen zullen we zien, welke gevolgen dat voor moederland en koloniën gehad heeft.

In één opzicht is het gezegde: „ons volk mist spelinstinct" waar. Van de zijde der *litteratoren*, der *opvoeders*, der *intellectueelen in het algemeen is weinig gedaan* om *sport als volksopvoeding* te doen herleven.

Onze historici hebben over alles geschreven; alleen hoe onze voorouders in den bloeitijd speelden, vertellen ze ons zoo goed als niet. En onze opvoeders, ook de reformators: Kooistra, Gunning, Casimir, Ligthart en Kleefstra, bespreken niet of slechts terloops de lichamelijke opvoeding. Dat was voor de vaklui. Onze litteratuur, hoewel in ons land evenzeer stof vindend als elders, heeft nooit het onderwijssysteem aangevallen. We hebben onze criminalistische jeugdschets: Boefje, onze psychologischen jeugdroman: Woutertje Pieterse, onzen kleinen Johannes, we hebben een aantal meisjes- en jongensboeken die wat van de scholen vertellen, maar een uiting van verzet van de zijde der kunstenaars tegen den heerschenden „zielemoord der scholen" [1]), ontbreekt. De fouten van ons onderwijssysteem zijn nooit zoo in het oog springend geweest als ze elders waren, en dat had tot gevolg dat de reactie ook nooit zoo heftig is geweest, nooit de kunst heeft meegesleept, zich steeds op détails als taalhervorming, vereenvoudiging van examens, invoering van sfoja heeft gericht. Maar het heeft ook gemaakt, dat het kwaad dieper kon doorvreten, dat het

---

[1]) Ellen Key's gelijknamig werk.

ons de illusie heeft gegeven, in onderwijs lang niet achteraan te komen, dat we ons beetje boekenkennis voor inzicht aanzagen, dat we geleidelijk de fouten, de degeneratiekenmerken vertoonen gingen, die tijdens dezen wereldoorlog in Holland en vooral in Indië zoo droevig zich uitten: *gebrek aan plichts*gevoel, *sterk materialisme*, gebrek aan zin voor *saamhoorigheid*, een zekere *onverschilligheid voor het nationale bestaan* [1]).

In hoeverre deze fouten nationale fouten zijn, in hoeverre de lange vredesperiode, de stijgende volkswelvaart meegewerkt hebben aan hun ontstaan, kan hier niet onderzocht worden. De geschiedenis der opvoeding leert, dat ze de heele historie door, en de heele beschaafde wereld over, telkens opgedoken zijn. En wat de renaissance-paedagogen, wat mannen als Rousseau, als Dr. Arnold, von Planta, Lietz, Gurlitt en Fisher in Europa, Monroe en Dewey voor Amerika gedaan hebben, dat is *overal en altijd hetzelfde*; het volk trachten *op te heffen uit de inzinking door een eenzijdig onderwijs bewerkt*, het vaderland te dienen door het mannen met karakter te schenken. Zeer zeker zal ook nu — als telkens in de geschiedenis — de nieuw ingetreden beweging in overdrijving culmineeren, in excessen doodloopen, en weer door reactiestroomingen afgewisseld worden, maar voorloopig zijn we zoo ver nog niet. Thans staan we pas aan het begin — in ons land eerst aan de nadering — eener reformbeweging, die zooals we nu zien zullen zich over de heele wereld uitstrekt.

Gaan we thans de ontwikkeling van het onderwijssysteem in het *Verre Oosten* na, steeds daarbij de *rol der lichamelijke opvoeding* in het oog houdend.

In *China* [2]) bestond, vóór Westersche invloeden zich gelden

---

1) Dit werd geschreven *vóór* de moreele inzinking in Europa na den oorlog, vóór dus de tegenwoordigs toestanden in Holland bekend waren.

2) The Chinese system of public Education. Dr. Ping Wen Kuo, New York 1915.

H. Bashford: China 1916.

E. A. Ross: The changing Chinese, 1911.

T. C. Chamberlin: China's Educ. problem. Independent, Sept. 1910.

H. E. King: The educ. system of China 1911.

W. A. P. Martin: Chinese Education 1909.

The Tsing Hua Journal 1 jaarg. 1916 (alle nummers) en private mededeeling aan het *Dep. v. Onderw.* in Peking.

deden, het oude, in eindelooze examens culmineerende onderwijssysteem, dat geduld en volharding in het leeren der klassieken beloonde met hooge ambtenaarsposten. Hoewel het de lichamelijke opvoeding totaal verwaarloosde, bracht het het Chineesche volk niet tot degeneratie, 1e omdat de groote massa der bevolking van onderwijs verstoken bleef, en 2e omdat de dragers der hoogere posities niet uit zekere bevoorrechte standen, maar telkens weer van onderaf gerecruteerd werden. De nadeelen echter traden meer aan het licht naarmate China met de buitenwereld in inniger aanraking kwam, en steeds na zoo'n onzachte beroering, dwz. na een verloren oorlog, een afgedwongen tractaat, werden verbetering in het oude systeem voorgesteld.

De gedwongen openstelling van 5 Chineesche havens (1842), brengt de eerste zendingsscholen, slecht en gebrekkig, doch als volksscholen in Westerschen zin de eerste. Het tractaat van Tiensin (1860) voert tot de erkenning, dat Westersche kennis noodig is. De school voor officieele tolken (later onder Dr. Martin de eerste Chineesche Universiteit), de zeevaartschool en de technische school waren in de zestiger jaren de eerste verspreidingshaarden dier kennis. Li Hung Chang's verzoek, om op de Staatsexamens ook natuurwetenschappen te plaatsen werd aanvankelijk (1875) geweigerd, doch na den oorlog met Frankrijk (1887) toegestaan.

De oorlog met Japan bracht een nieuwen impuls. De keizer laat zijn eunuchen alle vertalingen zoeken, die van Westersche boeken te vinden zijn. Scholen raken vol, een vloed van enthousiasme trekt over het land na de verschijning van Chang Chik Tung's geschrift „een opwekking tot onderwijs" (1896). Het stelt voor over het heele land scholen op te richten met Westersche en Chineesche vakken, de kosten te bestrijden uit den verkoop der tempellanderijen, terwijl de tempels zelf tot scholen ingericht kunnen worden. Door den keizer aan alle ambtenaren uitgereikt, in 30 millioen exemplaren gedrukt, heeft het grooten invloed gehad op de ideeën van het Chineesche volk.

In 1898 stelt de jonge keizer Kwang Hsu groote hervormingen, ook op onderwijsgebied voor, maar moet weldra wijken voor de reactionnaire keizerin-weduwe, die alles herroept. De Boxeropstand en de daarop gevolgde Europeesche inmenging brengt

Kwang Hsu's voorstellen weer naar voren, maar eerst de Japansch-Russische oorlog voert weer tot eigen initiatief. Men ziet in de Japansche zege een overwinning van het Japansche onderwijssysteem, de bewondering voor Japan stijgt en Tokio wordt het Mecca voor de Chineesche jongelingschap. Eerst nu wordt Yan Shi Kai's herhaalde poging met succes bekroond: het oude examenstelsel, dat de officieele posities alleen aan de in — klassieke richting — opgevoeden toekende, wordt afgeschaft (1905). Het nu opgerichte Ministerie van Onderwijs moet de hervormingen uitvoeren, in 1903 al voorgesteld en van 1905 tot 1911, het jaar der Revolutie hebben belangrijke veranderingen plaats [1]). Maar het inzicht ontwaakt, dat er méér noodig is dan kennis. Reeds wijst een decreet van 1906 erop, dat het doel van het onderwijs moet zijn: het kweeken van nationaliteitszin, van gehoorzaamheid aan den keizer, van bewondering voor krijgsmansdeugden. En de eerste onderwijsconferentie (1911) stelt voor: militaire oefeningen, afschaffing der klassieken op de lagere school, verplichte handenarbeid. Dan komt de revolutie, die alles stop zet, en de republiek, die de onderbroken hervormingen voortzet, doch nu in overeenstemming met de republikeinsche beginselen.

Het programma der lagere school wordt vereenvoudigd, de leertijd van 5 op 4 jaar gebracht, aan provinciale en stedelijke autoriteiten wordt grootere zelfstandigheid toegekend in de regeling der schoolzaken, het maken van schoolboeken wordt iedereen toegestaan: alles dus veranderingen in democratisch-decentraliseerenden zin.

Yan Sji Kai in zijn openingsrede van het congres van 1912 wijst er op, dat het doel van het onderwijs is: het kweeken van zedelijke Staatsburgers, waarmee hij dus in China zich op het standpunt plaatst dat ook de paedagogie van Hegel inneemt, en dat in Japan al een 30 jaren de basis van het onderwijssysteem vormde. Wel spreken ook enkele Europeesche onderwijswetten, o.a. de onze, over het aankweeken van burgerdeugden, doch in de prac-

---

1) In China — evenals in geheel Oost-Azië — heeft ook de *zending* enorm veel tot de onderwijsverbreiding bijgedragen. Als haar werk in deze nota genegeerd wordt, is dat allerminst uit gebrek aan waardeering van de zijde des schr., maar omdat de achtergrond van het geheele overzicht is: de toepassing op het *openbaar onderwijs* in Ned.-Indië.

tijk is dat meestal weinig meer dan een fraze. Het in het geheele onderwijs, ook als afzonderlijk leervak, aansturen op de ontwikkeling van den socialen zin, zooals dat de paedagogiek van de landen om den Stillen Oceaan wil, kent West-Europa slechts sporadisch.

Zoo komt het, dat de Chineesche lagere school (4 leerjaren) van de 22 lesuren er 2 besteedt aan moraal, 1 aan handenarbeid, 1 aan teekenen, 1 aan zingen en 3 aan lichamelijke ontwikkeling. Zoo heeft de voortgezette lagere school (3 leerjaren) van de 30 lesuren: 2 uur handenarbeid, 2 uur zingen, 3 uur lichamelijke opvoeding, 2 uur landbouw, terwijl de andere uren vooral met practische studie doorgebracht worden. De sportbeweging is in China buiten de onderwijsorganisatie om gegaan, groeit er eerst den laatsten tijd mee samen. Vooral nadat de tweede „Far Eastern games" in 1915 te Shanghai gehouden werden, is de belangstelling enorm gestegen [1]). Het aantal sportclubs is met 50 % gestegen, de hoogste autoriteiten op elk gebied zijn warme voorstanders en heel het jonge sportieve China spant zich in om de eer van het vaderland op te houden op de derde „Far Eastern Games" die nu (April 1917) in Tokio worden gehouden [2]).

Men is eindelijk tot het besef gekomen, dat de overmacht van het kleinere Japan over het grootere China, dat eigenlijk in alles de meerdere kon zijn, berust op een beter en eerder aanvaard opvoedingssysteem; men erkent nu dat de beleedigende 21 Japansche eischen de straf zijn voor oude educatieve zonden. En het zal geenszins verwondering hoeven te wekken als het antwoord op die eischen binnenkort verschijnt in den vorm van een onderwijsdecreet, dat voor het heele land een uitgebreid sportsysteem invoert. Dr. Wu Ting Fang, een der medeoprichters van den Aziatischen Olympischen Bond (the Far Eastern athletic association) thans Minister van Buitenlandsche Zaken in China, schreef na zijn bezoek aan de wedstrijden in Manila (1913) aan den Gouverneur-Generaal: „We are looking forward hopefully to the day when China will have a system of physical education equal to your own". Nog een nieuw Japansch ultimatum en — 't systeem zal er zijn.

---

1) Elwood Brown: Annual report 1915 Y. M. C. A.
2) Manila Times 29 October 1916.

Japan [1]). Zooals de oude Japansche beschaving wortelt in die van Korea en China, zoo staat ook het eerste onderwijs in Japan geheel onder Koreaansch-Chineeschen invloed. Vanaf de 3e eeuw n.C. zijn Chineesche klassieken via Korea in Japan gekomen, vanaf de 7e eeuw drong langs denzelfden weg het Boedhisme binnen.

Reeds in de 8e eeuw had Japan een universiteit voor ambtenaarszonen in de hoofdstad, en kleinere, gelijksoortige scholen in de provincies. Het onderwijs was geheel in Chineesch-klassieken geest. Daarnaast werden in 741 door den Boedhistischen keizer Shomu tempelscholen opgericht, waar ieder voor Boedhistisch priester leeren kon. Aanpassing van het Boedhisme aan de bestaande vooroudervereering maakte dat het Boedhisme zich onder het gansche volk verbreidde, en dat zijn priesters tot grooten invloed geraakten. Als na 1200 de feudale tijd intreedt, en door decadentie der hoogste kringen de lagere ambtenaren, streng en eenvoudig opgevoed, zich opwerken tot een militairen adel, een ridderstand, dan is het ook naar deze kloosterscholen vooral dat hun zonen gezonden worden. Als dan later de macht dier Samurais stijgt, komen overal nieuwe scholen waar de Chineesche klassieken onderwezen worden. Het gewone volk leert wat lezen en schrijven door de klassieken te copieeren, de *Samurais* ontvangen een vooral zedelijke opvoeding door de behandeling dier klassieken. Maar daarnaast wordt hun lichaam geoefend en gehard door een streng doorgevoerd systeem van *sport en gymnastiek:* worstelen, boogschieten, zwemmen en militaire dril. Het doel van dit opvoedingssysteem was: een sterk lichaam en een sterk karakter te verkrijgen door de voorbeelden in de litteratuur te kennen, en door lichamelijke oefening. Hier is een systeem van lichaamsoefeningen bedacht niet alleen om de *physieke*, maar ook om de *moreele* gunstige gevolgen [2]).

---

1) Zie: Baron Kikuchi: Japanese Education 1908.
Dr. I. Nitobe: The Japanese nation 1912.
41 annual report .... for Education 1916.
Education in Japan 1915.
The object of Education 1912.
The true value of Education 1912.
The Christian movement in Japan.
} Japan weekly Chron.

2) Prof. Nitobe: Bushido.

Het is een systeem dat zich in meer dan één opzicht met dat der Engelsche „public schools" vergelijken laat. Is het wonder als juist in *Japan en Engeland* de *voorgangers op bijna elk gebied* uit deze *aldus geschoolde aristocraten* zijn voortgekomen?

In de 18e eeuw komt het verlangen naar Westersche kennis op, en ons land valt de eer de beurt, hierin Europa te vertegenwoordigen. Hollanders moeten vertellen, wat er in de buitenwereld gebeurt, een Hollandsch anatomieboek wordt doorgespeld en omgewerkt in het Japansch (1774), de studie van het Hollandsch neemt overal toe. En als in 1857 de school gesticht wordt waaruit later de Universiteit van Tokio groeit, dan behooren er weer de Hollandsche taal en Hollandsche geneeskunde tot de eerste vakken, terwijl ook de eerste groep van naar buiten gezonden studenten voor Holland bestemd is.

Hoe groot zou onze invloed in het Oosten nu geweest zijn, als de leergierige Japanners een ander Holland hadden aangetroffen dan dat waarover Potgieter zich ergerde.

De revolutie van 1868, door de Japanners euphemistisch „het herstel van Meiji" genoemd, bracht groote veranderingen ook op onderwijs gebied.

"Kennis vergaderen van uit de gansche wereld" en *„onderwijs voor het heele volk"* waren de leuzen, die zich den eersten tijd vooral uitten in een ver gedreven utilitarisme. Vreemde gezanten moesten beletten dat het prachtige Ueno park in Tokio tot een theeaanplant werd omgekapt, dat de beroemde cryptomeren-allée in Nikko voor scholenbouw werd benut. Enorm was de toename van het aantal leerlingen gedurende de eerste jaren, maar tegelijkertijd groeide de critiek. Er was overlading in leerstof en te weinig plaats voor opvoeding. Verder deed zich het gemis aan lichamelijke opvoeding meer en meer voelen. Men begreep dat de veelwetende maar bijziende en bleeke jongelingschap niet Japan groot zou kunnen maken.

In 1878 werd de *opleidingsschool voor gymnastiek-onderwijzers* opgericht, onder leiding van een Amerikaan, ook werd gymnastiek ingevoerd aan de Normaalschool in Tokio. In 1880 werd het leerplan vereenvoudigd, door facultatiefstelling van enkele vakken, terwijl tevens als eerste leervak „zedeleer" werd opgenomen.

Nog grooter hervormingen bracht *Graaf Mori in 1886.* Hij stelde *gymnastiek verplicht* voor alle scholen en alle klassen en voerde voor de hoogere jaren een systeem van militaire oefeningen in, dat zoowel *zedelijke als lichamelijke ontwikkeling* ten doel had. De normaalschool werd vooral in militairen zin gereorganiseerd. Bleek na elken nieuwen oorlog, dat de opbloei van handel en nijverheid een steeds stijgend aantal bekwame vaklieden eischte, waardoor dan telkens het technisch en het handelsonderwijs gereorganiseerd werd, het ontstaan van een moderne industrie eischte ook *algemeene handigheid.* Zoo ontstonden de *lagere technische scholen* en het *leervak „handenarbeid"* op het rooster der *volksscholen* en *normaalscholen.* Nu worden van de 28 lesuren in de lagere school (6 jaar) er 2 doorgebracht met zedeleer, 3 met lichaamsoefeningen (sport + gymnastiek + militaire dril), 2 met zingen, en 2 met handenarbeid.

De 2 (of 3) jarige Muloschool (Higher Elementary school) heeft van de 30 lesuren er 2 voor zedeleer, 3 voor lichaamsoefeningen, *6 voor handenarbeid* (of landbouw of handelsonderwijs).

De normaalschool besteedt zelfs *6* van de 34 uren aan *lichaamsoefeningen,* 3 uur aan handenarbeid en 2 uur aan landbouw.

Ook op de middelbare scholen (5 jaar) worden van de 30 uur er 3 besteed aan lichaamsoefeningen, 1 aan zedeleer en 1 aan zingen.

Schoolwandelingen worden overal veel gedaan, niet alleen om de academische waarde, maar vooral om de leerlingen lichamelijk te trainen.

De *sociale opvoeding* wordt bevorderd door *vergaderingen* van onderwijzers met vaders en broeders (onze „ouder" avonden), door **de school tot middelpunt te maken van het leven der jeugd** middels *schoolfeesten, schoolclubs, schoolwedstrijden, tentoonstellingen enz.* Vooral ook de *aanstaande onderwijzers* worden diep *doordrongen van deze sociale taak der school.* Maar boven de sociale, de industrieele en physieke opvoeding staat weer, als bij de Samurais, de *zedelijke opvoeding,* die zich concentreert op trouw aan keizer en vaderland. Het *keizerlijk rescript* van 1890, dat het doel der nieuwe onderwijswetgeving aangeeft, is in alle scholen aanwezig, wordt bij elke gelegenheid plechtig voorgelezen, en als richtsnoer der zedelijke opvoeding genomen. Het begint:

„Onze keizerlijke voorouders hebben ons rijk gesticht op een breeden, eeuwigdurenden grondslag, en hebben diep en vast de deugd geplant. Onze voorouders, steeds vereenigd in trouw en kinderlijke liefde, hebben van geslacht op geslacht de schoonheid dier deugden in daden getoond. Dit is de roem en het fundamenteele karakter van ons rijk en hierin ligt de bron onzer opvoeding. Gij mijn onderdanen, weest gehoorzaam aan uw ouders, gehecht aan uw broeders en zusters, weest goede echtgenooten, trouwe vrienden. Gedraagt u bescheiden, weest matig .... eerbiedig de grondwet, gehoorzaam de wetten, en wanneer gevaren mochten dreigen, offert u moedig op voor den Staat. Steunt en bewaakt zoo den voorspoed van onzen keizerlijken troon, gelijk geborene met hemel en aarde".

Hier doet zich dus het interessante geval voor dat een *onderwijsdecreet* door de regeering *tot heilig geschrift*, tot Bijbel is gemaakt van een gecreëerden Staatsgodsdienst, het *imperialistische Shintoisme*.

Is er al van Europeesche [1]) en (doch schuchter) ook van Japansche [2]) zijde critiek uitgeoefend op deze zedelijke opvoeding, niemand zal kunnen ontkennen, dat ze een der hoofdfactoren is geweest in de militaire en economische opkomst van het Japansche Rijk.

Korea. [3]) De oudste scholen in Korea, de Sotangs, waarvan er als dorpsscholen nog een groot aantal bestaan, waren als de oude Chineesche scholen, enkel primitieve drilinrichtingen voor de kennis van wat letters en zinnen. In 1897 richtte de Koreaansche regeering een aantal lagere scholen op, gecopieerd naar Japansch model. In 1905 werd het lager onderwijs aanzienlijk verbeterd en uitgebreid, zoodat in 1909 al 9 gouvernementsscholen en 51 provinciale scholen waren, geleid door een Koreaan, onder toezicht van een Japanner.

---

1) Prof. B. H. Chamberlain: The invention of a new religion.
2) Y. Takekosji's art. in een Jap. blad (zie Jap. weekly Chron. 1912).
3) Manual of Education of Koreans. Seoul 1913.
Annual Report on reforms and Progress in Chosen: tot 1915.
W. E. Griffis: Corea, the Hermit Nation 1905.

Toen Korea in 1910 geannexeerd werd, richtte de Resident-Generaal, *Graaf Terauchi*, een proclamatie tot de bevolking, waarin hij de beginselen noemde van een nieuw onderwijssysteem, dat dan ook in *1911 werd georganiseerd*. Het aantal lagere scholen werd sterk uitgebreid, zoodat in 1913 ongeveer 400 lagere scholen waren voor Koreanen met ± 50.000 leerlingen (de bevolking van Korea telde toen ruim 15.000.000 zielen) en 250 lagere scholen voor Japanners met 25.000 leerlingen. In enkele opzichten bracht Terauchi belangrijke veranderingen aan in het systeem.

Als doel van het nieuwe systeem wordt opgegeven: het vormen van *loyale, goede onderdanen* door — op den voet van het keizerlijk Rescript — dàt onderwijs te geven, dat voldoet aan de behoeften van den tijd en de levensvoorwaarden van het volk. Daarom wordt het *vroegere onderwijs vereenvoudigd:* een reeks vroeger verplichte leervakken worden weggelaten, facultatief gesteld of dienstbaar gemaakt aan het — politiek noodzakelijke — *onderwijs* in de *Japansche taal.*

„In de eerste plaats moet het onderwijs *practisch* zijn zoodat, wat in school geleerd is, onmiddellijk kan gebruikt worden in het dagelijksch leven, *zonder dat een vervreemding van die werkelijke behoeften het gevolg is*".

„Daar de omstandigheden in Chosen (Korea) niet identisch zijn met die in Japan, moet de aandacht speciaal erop gericht zijn *zedelijke karakters* te vormen, de Japansche taal te verbreiden en trouwe onderdanen van den keizer te maken".

Daar de Koreanen een indolent, speelziek volk waren, voerde Terauchi een *uitgebreid industrieel onderwijsstelsel* in, dat als doel had, niet alleen „oefening en kennis van handwerken, maar meer nog: het *scheppen van vlijt*, het *opwekken van liefde* voor *arbeid.*

Merkwaardig is het dat aan de lichamelijke opvoeding wel zorg wordt besteed, dat op hygiëne en lichaamsoefeningen wordt gelet, maar — in mindere mate, en minder naar voren tredend als in Japan. Als in het moederland de a.s. onderwijzers 6 uur per week met lichaamsoefeningen doorbrengen, en de Koreaansche slechts 2, dan zal dat wel met politieke bedoelingen geschied zijn. Het is in Japan's belang in Korea *eerst een generatie harde werkers* te kweeken, geschikt de Japansche grootindustrie te dienen en het

maken van een krachtige weerbare bevolking zou voorloopig eer een politiek nadeel dan een voordeel kunnen zijn. Zonder twijfel zal het aantal uren aan spel en gymnastiek gewijd toenemen, naarmate Korea gejapaniseerd wordt. Voorloopig wordt de *lichamelijke* ontwikkeling vooral *langs den weg van de handenarbeid* gezocht, en wordt de *karaktervorming*, elders door sport verkregen, aan de *industrieele opleiding* overgelaten.

Critiek vreezend op zijn systeem, dat noch het beetje klassieke kennis der conservatieve scholen, noch de veelheid van leervakken der moderne bijzondere (zendings-) scholen wil, zegt Terauchi:

„Daarom, zelfs op het gevaar af van onwelwillende critiek door menschen die verkeerde denkbeelden omtrent opvoeding hebben, zal de Regeering niet trachten onderwijs te geven dat oppervlakkig mooi schijnt, compleet in vorm en systeem, maar onderwijs dat in overeenstemming is met de behoeften des tijds en den toestand van het volk. Het is slecht van een stiefmoeder haar stiefkinderen wreed te behandelen, maar ze zou haar plichten als moeder verwaarloozen, wanneer ze uit vrees voor critiek van buren en kennissen, de kinderen hun gang liet gaan en naliet hen onder rechte tucht op te voeden".

Zoo zien we [1]) dat van de 30 uren van het lesrooster der uitgebreide lagere scholen er 3 worden doorgebracht met industrieel onderwijs, (ons 5 en 6 leerjaar der lagere school), 2 met lichaamsoefeningen en 7 met onderwijs in de Japansche taal, dat ook voor de moreele opvoeding zorgt.

Op de Inl. Normaalschool van 38 uur

Zedeleer	2
Jap.	5
handenarb.	4
muziek	4
gymn.	2

De Philippijnen: Vóór 1863 bestond het eenige onderwijs op de Philippijnen uit het zeer gebrekkige onderricht door de Jezuïeten gegeven. In het genoemde jaar werd een systeem georganiseerd van openbaar lager onderwijs met een normaalschool als centrum, die ook weldra geheel in handen der Jezuïeten was. In 1897 waren er reeds 2200 scholen, terwijl de normaalschool van 1863 tot haar

---

1) Private mededeelingen van Dr. Hishida, Secr. v. Ond. Seoul (1916).

opheffing in 1905 een 2000 onderwijzers afgeleverd heeft [1]). Bestond er dus vóór de komst der Amerikanen reeds volksonderwijs, groote opvoedende waarde ging er niet van uit, en men denkt aan onze 18 eeuwsche scholen wanneer men leest en hoort hoe de meeste kinderen leerden [2]). De revolutie zette alles stil: scholen werden afgebrand of voor hospitalen en stallen ingericht. Na de occupatie door Amerika was het eerste werk — een algeheele organisatie van het onderwijs. Voorloopig begonnen veldpredikers les te geven in elk gebouw dat maar geschikt was; weldra kwam de eerste zending Amerikaansche onderwijzers. Aan strenge wetenschappelijke eischen hebben ze waarschijnlijk niet voldaan (de meesten hadden niet eens een volledige opleiding gehad), maar liefde voor het vak, lust om op te voeden hadden ze des te meer. In rijbroek en sporthemd te paard gezeten, trokken ze het binnenland in [3]), maakten zich een school, hier uit een klooster, daar uit een bamboebosch, en begonnen hun werk. Spraken sommigen wat soldatenspaansch, niemand kende een inlandsche taal, en zoo werd vanzelf hun taal, het Engelsch, de voertaal, die op de meest directe wijze, met het halve dorp als aanschouwingsmateriaal, geleerd werd.

Zoo is het te verklaren dat het onderwijs der eerste jaren nooit aan het eenzijdig intellectualisme geleden heeft, dat als reactie op klassiek-philosophische stelsels in China en Japan, en als copie van systemen in het moederland in Britsch- en Nederlandsch-Indië ontstond.

Toch legden Dr. Atkinson en Dr. Barrows, de eerste organisatoren, den meesten nadruk op het bijbrengen van kennis.

Eerst geleidelijk kwam men tot het inzicht dat kennis alleen een volk niet opvoedt, en dat een Maleisch volk met eeuwen van halfcultuur en 300 jaar Spaansche dommel vooral noodig heeft: liefde voor geregelden arbeid, begrip van samenwerking, verlangen naar lichamelijke ontwikkeling. Dit laatste verlangen was al opgewekt door de sport, die buiten de school om, zich over de eilanden verbreidde. Toen de Filippino's de eerste Amerikaansche

---

1) A. W. Cain. The history of the Spanish normal school. 1914.

2) Census of the Philippine Islands 1903 vol III.

3) William B. Freer. The Philippine experiences of an American teacher 1906.

soldaten baseball spelen zagen, keken ze met verbazing en minachting toe, hoe een troepje blanken zonder gedwongen te worden, en zonder eenig voordeel te behalen, zich in het zweet liep achter een kleine bal. De oude Maleische opvatting had lichamelijke inspanning niet zeer hoog geschat, en Spaansche denkbeelden hadden dat nog verergerd. Een gespierd lichaam werd voor plebejisch aangezien, en werken was werkelijk voor de dommen. Zoo waren dan ook de spelen vooral passief: het zien vechten van karbouwen, van hanen, vooral met het bijgenot van dobbelen. Ook hier zijn de Spanjaarden slechte leermeesters geweest. De Indonesische hanengevechten ontwikkelen zich door hen tot massa vertooningen waarbij duizenden tegenwoordig waren [1]).

Maar spel werkt aanstekelijk, en zoo speelden al gauw enkele Filippino's mee met de soldaten en weldra werden de eerste clubs opgericht [2]). De eerste jaren nam de sportbeweging weinig op, zij maakte echter meer vorderingen toen overal de onderwijzers meespeelden, en begon zich pas snel te verbreiden toen door interlocale en interprovinciale wedstrijden den onderlingen naijver werd opgewekt. Zoo werd in 1904 de eerste athletische bond opgericht in Zuid Luzon, weldra door meerdere gevolgd. Gouverneur-Generaal Forbes vooral is de groote promotor geweest, die de noodzakelijkheid inzag van lichamelijke training voor dit slappe menschenslag.

Geknoei van beroepsspelers was aanleiding dat in 1910 de „Philippine Amateur Athletic Federation" [3]) werd opgericht, waartoe weldra verschillende sportorganisaties toetraden. De 1e president was Gouverneur-Generaal Forbes, de eerste secretaris Mr. Elwood Brown. In 1911 trad ook het „Bureau of Education" (d.w.z. alle scholen) toe als lid van den bond, en in hetzelfde jaar werden verschillende nieuwe groepspelen op de scholen ingevoerd naast de sedert 1908 door het Bureau van Onderwijs ingerichte lichaamsoefeningen. Hoewel het Bureau met zijn 600.000 leden (alle leerlingen der scholen en onderwijzers) niet meer stem heeft, dan andere corporaties in den Bond, is zijn invloed nochtans

---

1) Voor deze cockpits zie: H. Miller Economic Conditions in the P. I. Zie: 2) Annual Report of the Dir. of Education 1914.

3) Ph. Am. Ashl. Fed. official reele and Handbook 1915—16 en 16—17.

groot. Zijn devies „*everybody in the game*", d.w.z. laat een zoo groot mogelijk aantal menschen spelen en kweek geen specialisten, werd de leuze, zijn moreele steun vooral maakte dat het amateur-principe hoog gehouden werd ondanks herhaalde aanvallen uit het kamp der beroepsspelers (de laatste aanval in Februari 1917). In 1911 gaf het Bureau een athletisch handboek uit [1]), waarvan ieder onderwijzer een exemplaar kreeg. De regels hierin over athletische hoffelijkheid, het voortdurend wijzen op de moreele zijde van sport, dat alles is de invloed van de opvoeders op de sportbeweging.

Al dadelijk na de invoering van sport deed zich natuurlijk de behoefte aan spelleiders gevoelen. Eerst waren het Filippino-onderwijzers, door de inspecteerende Amerikaansche onderwijzers getraind, die deze taak op zich namen, maar hun aantal was te gering om de groeiende beweging bij te houden. Een *extra cursus gedurende 2 maanden aan de normaalschool te Manilla* gegeven (1914) gaf instructeurs voor de provinciale normaalscholen, waar speciale cursussen weldra ruim 4000 spelleiders kweekten. Waren, om moreele redenen en op verzoek der Filippino's zelf, de eerste jaren Amerikanen de referees, langzamerhand konden ze door Filipino's vervangen worden en nu worden 95 % der spelen door hen geleid en bestuurd.

Een *consequent doorgevoerde organisatie controleert en leidt de geheele schoolsport.* Iedere school heeft haar eigen teams, haar eigen kleuren, haar eigen onderlinge wedstrijden, onder controle van het hoofd der school en de onderwijzers. Intercolaire wedstrijden in een stad staan onder toezicht van een plaatselijken inspecteur, intercommunale wedstrijden in een provincie onder dat van den provincialen „supervising teacher". En de groote jaarlijksche wedstrijden tijdens het carnaval in Manilla, waar vertegenwoordigers van alle eilanden in verschillende spelen optreden, ook tegen andere dan schoolcorporaties, vallen onder de opperste leiding van den *Directeur van Onderwijs* zelf, die zoo tevens de *hoogste autoriteit is voor de geheele spelende jeugd*, zelf echter weer gebonden aan de reglementen en uitspraken van de groote Sportfederatie, waarvan hij met zijn 600.000 leerlingen een

---

1) Athletic Handbook of the Phil. prim. schools 1913.

gewoon lid is. In het tweede gedeelte van deze nota, waar over de voordeelen van sport gesproken wordt, zal blijken hoe deze combinatie van sport en schoolorganisatie oorzaak is geweest van „efficiency" op elk schoolgebied, hoe ze de *school tot werkterrein heeft gemaakt van alle jeugdaspiraties*, tot *centrum* van het *sociale leven* in de gemeente.

Op den carnaval-wedstrijd van 1912 in Manila was als gast een Japansch universiteits-team baseballspelers. Plannen werden gemaakt, om de competities niet binnen de grenzen van school, stad, provincie en land te houden maar over de Chineesche Zee te richten, China, Japan en de Philippijnen omvattend. Zoo werd de *„Far Eastern Athletic Association"* opgericht, nadat Mr. Brown besprekingen in Japan en China had gehouden. Het zou een Bond zijn, die de lichamelijke ontwikkeling van alle Ver-Aziaten beoogde, een zusterorganisatie van den Olympischen Bond van het Westen. De eerste olympiade van 1913 in Manila was een groot succes. De tweede in 1915 te Shanghai gehouden genoot de medewerking van de hoogste autoriteiten, de belangstelling van tienduizenden. Hier voor het eerst werd de oude haat van Noord- en Zuid-Chineezen vergeten en werd elk spel, door zonen van het Hemelsche Rijk gewonnen bejubeld met een donderend „China!" Dr. Chang Po Lim, een bekend Chineesch opvoeder, zei, het duizendkelig gebrul hoorend, tot Mr. Brown: „Dat ik dezen dag beleven mag. Voor het eerst heb ik weer hoop in de toekomst van mijn land. Dit zal een éénvoelend China maken".

Baron de Coubertin, de president van het internationale Olympische Comité, erkende dan ook de F. E. A. A. als den Olympischen Bond van het Oosten, en sprak zijn wensch uit dat na den oorlog beide organisaties in wereldcompetitie treden mogen [1]). En dat verre perspectieven den leiders voor oogen zweven, blijkt uit het volgende fragment van een brief, die Bishop Brent, een der Amerikaansche hoofdbestuursleden, richtte aan Prof. Kano, de bekende Japansche Sportautoriteit: „As a vigorous peace advocate I treasure these international and cosmopolitan ties .... International athletics, as I view them ideally are also capable of being used as a factor in making that distant but not impossible goal „universal peace".

---

[1]) Med. van Mr. Brown.

Groot is het enthousiasme. De Philippijnsche jeugd streeft ernstig naar rasverbetering, om het land waardig te kunnen vertegenwoordigen in den vreedzamen wedstrijd der volkeren.

Japan is geheel gewonnen voor de Westersche spelen, nu Prof. Kano zijn tegenstand opgegeven heeft [1]).

China's belangstelling neemt enorm toe, en een bezoek dat de koning van Siam aan de Philippijnen bracht, heeft hem tot een enthousiast voorganger in zijn land gemaakt. Kort geleden zijn ook de Maleische Federatieve Staten toegetreden, en men koestert den wensch, weldra ook Nederlandsch-Indië als lid te mogen begroeten, al vreest men dat de Nederlandsche Regeering om politieke redenen zich voorloopig verzetten zal [2]).

De wedstrijden, nu in Tokio gehouden, moeten naar de voorbereiding door de bladen gemeld, alle vorige overtreffen. Is het niet om even te rillen: hier in het Oosten het jonge Azië zich sterkend voor den wereldstrijd; daar aan de Somme het oude Europa in onderlinge massamoord zich slachtend?

Gelijktijdig met de ontwikkeling van het sportsysteem groeide het inzicht dat de Filipino's, die nooit werken hadden geleerd, en die economisch in alles bijna achterlijk waren, meer noodig hadden dan schoolkennis. De Amerikaansche onderwijzer was van den aanvang af gedwongen geweest — en zijn aanleg had hem hierin geholpen — de arme bevolking te helpen door landbouwonderwijs en industrieele voorlichting. Deels om de school aantrekkelijk te maken, deels ook uit de overweging dat *geen onderwijs mogelijk is waar armoede heerscht*, had hij al van het begin af den kwijnenden handenarbeid geholpen, en op de school geleid, daarbij vooral ook op commercieele winsten lettend. Maar een systeem was het lang niet. Toen het Bureau van Onderwijs zag, wat deze verspreide pogingen nog uitrichtten, en aan de resultaten van enkele jaren sport kon afmeten wat van het „indolente tropenvolk" onder leiding te maken zou zijn, nam het de zaak in studie en het gevolg was een *prachtig systeem van industrieele opvoeding op de lagere*

1) Waarschijnlijk onder invloed van politieke perspectieven is de Jap. Regeering den allerlaatsten tijd (1919) minder geneigd tot steun van de F. E. A. A.

2) Particuliere mededeelingen aan schr. door vooraanstaande mannen in Tokio en Manila.

school, dat thans schitterende resultaten draagt [1]). De bedoeling van dit systeem is tweeledig:

1e. *paedagogisch*, de oefening van hand, oog en verstand, het bijbrengen van industrieelen zin, van liefde tot werk, van spaarzin en verlangen mee te werken aan den vooruitgang van huisgezin en Staat.

2e. *economisch:*

a. den levensstandaard van het huisgezin waartoe de leerling behoort, te verhoogen (koken, naaien, tuinwerk, huishouding, meubels maken),

b. geïmporteerde voorwerpen van dagelijksch gebruik geleidelijk door zelf gemaakte te vervangen,

c. den export te bevorderen van allerlei voorwerpen in huisindustrie gemaakt (borduursels, vlechtwerk, hoeden).

Het departement heeft een afdeeling die het heele industrieele onderwijs als bedrijf financiert, relaties met handelshuizen in Amerika aanknoopt en zoo den weg baant voor een toenemenden export van Filippijnsche huisvlijt-produkten.

Tegelijk met de industrieele opvoeding groeide het inzicht dat een in nieuwe banen zich bewegend volk voor alles noodig heeft: karaktersterkte, en gemeenschapszin, industrieele naast sociale vorming. En ook hierin ging de school voor. Door een ideale *samenwerking van alle departementen,* [2]) die met de volksopvoeding in contact staan, werden hier in korten tijd wonderen verricht.

Het departement van Openbare gezondheid regelde het onderwijs in hygiëne; scholen, gezondheidscommissies en vrouwenclubs werken samen om betere woningtoestanden, betere kinderverzorging, beter voedsel te krijgen [3]). B. O. W. geeft ontwerpen, Land-

---

1) *School* and *home gardening*, in the primary grades (1913) ook *Census* in 1916 (met handl.).
Agricultural clubs for Fil. boys and girls 1916.
Housekeeping. Handbook (intermediates schools 5—7 leerjaar) 1915.
Veel part. gegevens waaronder de meest recente — van *Mr. H. Miller*, den leider v|d Industr. Division.
Annual report of the Dir. of Ed. 1914 en 1915.
The Philippine craftman, versch. nummers (*uitgave Bur. of Ed.*).

2) *Coöperation* nummer v|d Phil. Craftman 6 October 1916.

3) Zie mijn artikel „*Gezondheidsopvoeding*" in de Ph. (*Java Bode*).

bouw verschaft zaden, en allen vragen op hun beurt weer den steun van Onderwijs voor de waardeering van hun werk [1]).

Telkens gehouden wedstrijden, en *programs* (feestavondjes met litterair, athletisch en muzikaal programma) *hebben de school tot sociaal centrum van het dorp gemaakt*, hebben *school en huisgezin tot elkaar gebracht* en *den gemeenschapszin bevorderd*. En dat heeft *vooral de sport* tot stand gebracht. Vindt bij ons in Indië elke poging tot verhoogd leven een vroegen dood, in de Philippijnen heeft sport volharding geleerd, heeft het geregelde trainen, het voortdurende samenwerken de *waarde van doorzetting* doen inzien. En dat het *opzettelijke onderwijs in zedeleer*, het bijbrengen der beginselen van een *practische ethica* geen dor getheoretizeer werd, is weer te danken aan speelterrein en werkplaats, die de theorieën met leven bezielde, de ideeën tot daden verwezenlijkte [2]) [3]).

Is een groot nadeel van het geheel systeem de overheersching der vreemde voertaal, en mag al in enkele (lang niet in alle) opzichten de academische kennis beneden de onze staan, *het onderwijs staat als geheel ontegenzeggelijk veel hooger*, daar het leerplan minder eenzijdig, *meer harmonisch is*, en ook de *andere zijden van opvoeding*, de *sociale*, *moreele*, *hygiënische* en *industrieele tot hun recht doet komen*.

Hiertoe heeft zeker veel bijgedragen de *aanwezigheid van* een *wetenschappelijke afdeeling* aan het departement, die de ideeën der groote paedagogen, en psychologen, van mannen als Monroe, Dewey, Stanley Hall, Kerschensteiner, James, in practische wenken en bepalingen kon omzetten, die de onderwijzende staf kon bezielen, hun gebrek aan vakkennis kon aanvullen. Als ons onderwijs in Holland en Indië niet met zijn tijd is meegegaan, en door zijn eenzijdig intellectualisme ons volk alle idealisme, durf en zelfgevoel heeft ontnomen, dan komt dit, *omdat het nooit van een hooger plan dan van het ambtelijke, hoogstens van het politieke standpunt is overzien*.

---

[1]) Particuliere mededeelingen en gegevens van Dr. Egner en Dr. Long (Dir. of Health).

[2]) Good manners and right Conduct. (Handbook for prim. grades) 1915.

[3]) Sixth annual book of the Ph. Normal school 1916.

Goed onderwijs, dit hebben de Amerikaansche onderwijsleiders ingezien, moet zich bewegen tusschen de polen van huiselijke tekortkomingen en maatschappelijke eischen. En als de eerste vele zijn door primitieve opvattingen van een onontwikkeld volk, door tegenwerking van milieu en klimaat, en als de laatste steeds zwaarder worden door het zich uitbreidende economische leven, door den zwaarderen bestaansstrijd, dan moèt de school meer zijn dan een kennisfabriek, dan moet ze een groot aandeel hebben in de algemeene vorming der jeugd, dan moet ze zijn — een opvoedingsinstituut [1]).

Het onderwijs in *Engelsch-Indië* is het voorwerp van scherpe en herhaalde critiek geweest [2]). Eenerzijds een onvoldoend aantal leerlingen bereikend, anderzijds te intellectualistisch heeft het weinigen bevredigd. Ook hier echter is verandering merkbaar. In een resolutie van den Gouverneur-Generaal „Indian Educational policy 1913" klinkt het als een belofte van reorganisatie: „In the forefront of their policy the Government of India devise to place the formation of the character of the scholars and undergraduates under tuition .... Already much attention is being given to religious and moral education in the widest sense of the term, comprising, that is, direct religious and moral instruction, and indirect agencies such as monitorial or similar systems, tone, social life, traditions, discipline, the betterment of environment, hygiëne, and *that most important side of education, physical culture* and *organised recreation*".

---

1) Zie art. Moet de school in opvoedenden zin wijzigen? *Loc.*

2) *a.* Pandir Shyama Shankar, M. A.: The problem of Education in India. The Asiat. Review 1915.
b. H. R. James: Education + Statesmanship.
c. National Education in India (F. Bose) Assist. Rev. Juli 1916.
d. H. P. Mody: The political future of India, 1908.
e. Het Rowlath Rapport 1918.
f. K. Vyaso Rao: The future gov. of India 1918.
g. Mijn artikelenreeks „School en Misdaad in Ned.-Indië" (Bat. Nwsbl. Juni 1919) met litteratuuropgave.
h. Valentine Chiroll: Indian Unrest (1910).
i. Het 6 deelig Universiteitsrapport van Calcutta (1919).
j. M. Roest: Education.

Het is de grondtoon van alle critiek op het onderwijssysteem in Britsch-Indië, dat het te eenzijdig intellectualistisch, te weinig karaktervormend is, dat er te weinig aan gedacht is, een Oostersch volk met andere middelen op te voeden dan een Westersch, en **dat een groot deel van de politieke ontevredenheid in het slechte onderwijs wortelt, dat de jeugd geestelijk topzwaar maakt, hun wat half verwerkte kennis en Westersche aspiraties geeft zonder die kennis op een solied karakter en een gezond lichaam te fundeeren.** Over het geheel geeft de studie van Britsch-Indische onderwijstoestanden een dieper blik in die van Nederlandsch-Indië, en zouden veel fouten bij ons vermeden kunnen worden, als we ons aan onze noordelijke buren spiegelden.

Wijzen we ten slotte nog op Siam, waar de koning, na een bezoek aan de Philippijnen verklaarde het onderwijs in Amerikaanschen geest te willen organiseeren, dan is daarmee ons vluchtig overzicht van de ontwikkeling der onderwijssystemen in het Verre Oosten afgeloopen.

Wanneer we in groote trekken dit overzicht nog eens nagaan en de data der hervormingen vergelijken, dan zien we, dat overal waar Oostersch onderwijs voor Westersch week, of waar dit een leege plaats bezetten ging, de *eerste drang zich richtte naar kennis*, kennis op zoo groot mogelijk gebied, kennis van al wat het Westen zijn economische superioriteit had gegeven. In de zich zelf besturende Oost-Aziatische rijken ging dat verlangen eenerzijds gepaard met een sterk utilarisme, anderzijds met een totale negatie van wat de eigen cultuur aan goeds bood, beide uitingen ontstaan als reactie op een eenzijdig klassicisme.

In de als koloniën afhankelijke landen was het systeem een gevolg van schoolpolitische onzekerheid, die zich in haar zwakte als vanzelf naar het moederland richtte.

Maar de reactie bleef niet uit. Men zag als eerste gevolg van een eenzijdig onderwijs in alle landen een baantjesjacht ontstaan, een verwachten dat het beetje Westersche kennis op gemakkelijke manier den bezitter aan den kost zou helpen.

Tevens begreep men in Japan, dat de geestelijk overladen, bleeke, bijziende jongelingschap niet het vaderland naar de economische overwinning zou voeren, in China, dat kennis alleen niet de

zoo noodige eenheid scheppen kon, in Korea en de Philippijnen dat een volk, niet aan werken gewend, ook andere training behoeft dan intellectueele.

En **zoo kwamen de hervormingen**, die **ingeleid werden door een erkenning der waarde van een sterk lichaam, van den invloed van lichaam op geest**, op **karakter**, op alle prestaties. Eerst in Japan, daarna in de Philippijnen, later in China, eindelijk in Siam en Britsch-Indië en — laten we hopen ook in onze koloniën — begon en begint men aan **lichamelijke** opvoeding te denken.

En het merkwaardige is, **dat vlak erna, soms gelijktijdig**, ook de andere zijden van opvoeding, de **moreele, sociale, industrieele, en avocationeele** ontwikkeling geleidelijk in het licht traden, waardoor men langzamerhand aanstuurde op wat de Amerikanen noemen een „**balanced curriculum**", — een **harmonisch leerplan**, d.w.z. een leerplan dat het bijbrengen van nuttige kennis, het **vormen van karakter**, de **ontwikkeling van het lichaam**, het **opwekken van socialen** zin, het **leiden van gevoelens** en **aspiraties**, het **van zijn vrijen tijd nuttig gebruik leeren** maken — dat dit alles beschouwt als evenwaardige deelen van één opvoedend onderwijssysteem. De hervormingen van **Yan Sji Kai** in China, van **Graaf Mori** in Japan, **Terauchi** in Korea, **Lord Curzon** in Indië, **Martin White** in de Philippijnen zijn alle gebaseerd op deze erkenning van moreele en physieke opvoedingsnoodzakelijkheid.

In het kort — en met enkele beperkingen — laat dit verschijnsel zich in de volgende wet formuleeren: „**In Oost- en Zuid-Azië was sport de baanbreker voor een harmonisch leerplan**".

Als we thans herinneren aan wat het eerste gedeelte van dit betoog leerde: de **verbinding in de geschiedenis der opvoeding altijd en overal** van **karaktervorming met lichamelijke opvoeding**, dan zien we dat de voor het Verre Oosten geldende wet slechts een apart geval is, door plaats en tijd licht afwijkend, van het algemeene, **universeele verschijnsel**, het **streven naar een alzijdig opvoedingssysteem**. En zoo zien we in de geschiedenis der opvoeding denzelfden spiraalgang, dezelfde up and downs als in elke historische ontwikkeling: het streven naar alzijdigheid afgewisseld met dat naar eenzijdigheid, elke nieuwe richting ten slotte uitloopend op overdrijving en zoo plaats makend voor de andere.

De **geschiedenis der opvoeding van den laatsten tijd toont duidelijk in welke richting de kromme zich nu beweegt.**

Europa was vóór den oorlog bezig zijn schoolsystemen in de richting van *veelzijdigheid* te hervormen. De Schulreform-beweging in Duitschland, gelijke richtingen in Frankrijk, Engeland, Zweden, Zwitserland, Italië (Montessori), zwakke pogingen in Nederland (vereenvoudiging van examens) [1]) waren alle reacties op het naturalistisch getinte, in den kern echter verbalistisch linguistische onderwijs. En de wereldoorlog heeft overal dit streven versterkt. Er zijn voorbeelden genoeg aan te halen die bewijzen dat na den oorlog een nieuw opvoedingssysteem het oude Europa helpen zal, het afgebeulde lichaam op te beuren [2]).

Amerika ging den weg al op, die haar groote opvoeders aangaven, past al toe wat voorgangers in Europa dezen hadden gesuggereerd, en de Amerikaansche litteratuur, de verslagen van den grooten onderwijsbond, wijzen er op dat de leider van de nieuwe beweging Amerika zal zijn, de Nieuwe Wereld, de in den oorlog onverzwakte, zelfbewuster geworden republiek, het in den smeltkroes der oude volken verjongde blanke ras. En hoe de nieuwe strooming over **Zuid- en Oost-Azië** trekt, bleek reeds voldoende uit de vorige beschouwingen.

Zoo zien we dat overal op de wereld waar een eenigszins intensief onderwijs bestaat, de nieuwe richting ingeslagen is en wordt, en **daarom mag op historische gronden aangenomen worden dat ook Nederland en Nederlandsch-Indië niet buiten de strooming zullen blijven, dat een ander, meer opvoedend onderwijssysteem moet komen.**

We hebben hiermee het eerste deel van ons betoog geëindigd en komen tot het tweede gedeelte, het langs physiologisch-psychologischen weg aantoonen waarom de lichamelijke opvoeding dezen grooten rol in de geheele opvoeding speelt, waarbij we gelegenheid zullen vinden haar groote voordeelen op te sommen.

---

1) En de later aangevangen Pallas Athene beweging (1918).

2) De hervormingen in Duitschland (1919) en Engeland (1918) toonen dat dit vermoeden juist was.

De Belastingplannen der Regeering, in verband met de Positie der Suikerindustrie op Java

door

L. DE BREE.

In de troonrede van September 1901 werd toegezegd een onderzoek naar de mindere welvaart op Java en bij besluit van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië dd. 15 October 1902 No. 31 werd ingesteld eene commissie, later meer algemeen bekend geraakt onder den naam van „Mindere Welvaart-Commissie".

Deze Commissie heeft ontegenzeggelijk in vele opzichten nuttig werk verricht, doch over de resultaten van het door haar gehouden onderzoek behoeven wij het hier niet te hebben. Ons doel, met de vermelding van de instelling dier Commissie is alleen om te doen uitkomen, dat in 1901 in zoodanige mate gebrek aan welvaart op Java heerschte, dat de Hooge Regeering het noodzakelijk achtte een onderzoek in te stellen naar de oorzaken van dat maatschappelijk verschijnsel.

De Commissie arbeidde jaren lang aan haar onderzoek en rapport, doch intusschen veranderden de toestanden geleidelijk, zij verbeterden zóó spoedig, dat reeds enkele jaren nà 1902 niet meer over mindere welvaart behoefde geklaagd te worden.

Wel opmerkelijk is, dat de suikercultuur op Java, na eene periode (van 1885 tot 1902) met sterk wisselvallige uitkomsten, welke over het algemeen zeer verliesgevend waren, vanaf 1904 in beteren doen is gekomen.

De gevolgtrekking ligt voor de hand, er bestaat een zeer nauw verband tusschen de welvaart op Java en de uitkomsten der suikerindustrie, ja, wij kunnen gerust zeggen: de welvaart van Ned.-Indië is grootendeels afhankelijk van de suikerindustrie op Java.

Vóór 1903 werd voortdurend een scherpe concurrentie-strijd gevoerd tusschen beetwortel- en rietsuiker, en die concurrentie-strijd werd verzwaard, omdat de Regeeringen van bijna alle beetwortel verbouwende Staten van Europa beschermende rechten (uitvoerpremies) toekenden aan hunne suikerfabrikanten. Door de geleidelijke verhooging dier rechten werd de positie der rietsuikerfabrikanten hoe langer hoe ongunstiger; geheele oogsten moesten met verlies verkocht worden. De fabrieken op Java geraakten voortdurend meer in de schuld; tegenover enkele goede jaren, was één slecht jaar voldoende, om eene onderneming voor langen tijd terug te zetten.

De groote cultuurlichamen werden door de omstandigheden, dikwijls tegen hun wil, gedwongen tot overname van te zeer in de schuld geraakte ondernemingen, met het resultaat, dat ook die lichamen aan hunne aandeelhouders geen of slechts magere dividenden konden uitkeeren. De terugslag hiervan moest zich natuurlijk op het economische leven van Java doen gevoelen. Een werkgever, die alle mogelijke moeite heeft om aan de concurrentie het hoofd te kunnen bieden, dient zijne uitgaven tot het strikt noodige te beperken; bezuiniging op alles en nog wat is eerste vereischte en versterking van positie door reserves uit gemaakte winsten gebiedende noodzakelijkheid.

De economische toestand van een land wordt vrij zuiver weergegeven door de jaarstukken van de bankinstellingen, en vooral van een land als Indië, een landbouwenden staat, waarvan het bedrijf voornamelijk rust op het crediet der banken.

Welke resultaten hebben nu de banken van Ned.-Indië opgeleverd in de jaren 1884 tot en met 1903? Het volgende staatje (ontleend aan ons werk „Het Bankwezen", pag. 18) geeft daarop het antwoord.

Over genoemd tijdvak werd gemiddeld aan dividenden uitgekeerd door de:

Ned. Handel Mij.	6.95	%.
Ned. Ind. Handelsbank	3.43½	„
Ned. Ind. Landbouw Mij. (1885—1903)	2.32	„
Intern. Cr. en Hs. Verg. Rotterdam	3.58	„
Cult. Mij der Vorstenlanden (1888—1903) pref.	7.09	„
idem gew.	1.9	„
Handels Verg. Amsterdam	6.75	„
Koloniale Bank pref.	—.97½	„
idem gew.	—.50	„
Javasche Bank	4.934	„
Ned. Ind. Escompto Mij.	6.712½	„

Deze cijfers spreken, zij leggen geen getuigenis af van welvaart, integendeel voor de meesten van een kommervol bestaan, en die meesten hadden dat te danken aan de slechte uitkomsten hunner suikerbelangen.

In dien treurigen toestand is afdoende verbetering gekomen door de Brusselsche Suikerconventie van 1902, waarbij alle beschermende rechten voor de beetwortelsuiker in Europa werden afgeschaft. Zij trad in werking met 1903 en had tengevolge dat de suikerprijs meer stabiel en ook voor Java winstgevend werd.

De hoogere suikerprijzen maakten dat de fabrieken zich uit de schuld konden werken, dat de noodige verbeteringen konden worden aangebracht, dat niet meer de uiterste zuinigheid behoefde betracht te worden, dat in de suikerstreken welvaart begon te heerschen, waar vroeger over mindere welvaart geklaagd werd. Voorts trokken de suikerwinsten de aandacht van het buitenland en gaven het aanleiding om een deel der middelen in den Indischen landbouw aan te leggen. Hierdoor werden tal van ondernemingen over geheel Indië geopend, welke aan duizenden handen volop werk gaven. De schatkist voer er wel bij, want de inkomsten van het Gouvernement stegen voortdurend en in belangrijke mate, niet het minst door de bijdragen der suikerindustrie. In één woord, de goede resultaten der suikercultuur straalden af op den geheelen economischen toestand van Ned.-Indië en hadden eene opleving van dit eilandenrijk tengevolge, als te voren in de geschiedenis nooit is kunnen worden geconstateerd.

Waren nu de suikerprijzen gemaakt in de jaren 1900 tot en met 1913 (dus de normale jaren aan den oorlog voorafgaande) zoo

hoog? Neen, het bij uitstek slechte jaar 1902 uitgezonderd, toen als gemiddelde slechts *f* 5.01 per picol werd verkregen, bedroeg het gemiddelde per picol jaarlijks bedongen *f* 5.88 tot *f* 8.26 per picol. Enorm groote winsten als 1919 en 1920 opleveren, waren *toen* onbekend. Wanneer men evenwel leest, dat in het tijdvak 1885—1900 de gemiddelde suikerprijs per annum uitkwam op ruim *f* 7.— per picol, en daar tegenover stelt de uitkomsten der jaren 1901 tot en met 1913, weinig daarmede verschillende, dan moet men zich verwonderen, hoe in het tijdvak nà 1900 zulke goede winsten konden gemaakt worden, bij groote verliezen vóór 1900. De oorzaak van dit verschijnsel is natuurlijk geen andere, dan het verder terugbrengen van den kostprijs der suiker. Daartoe werden verschillende middelen gebezigd.

De gemiddelde aanplant eener suikerfabriek besloeg in 1894 ± 542 bouws, in 1900 ± 705 bouws en in 1913 ± 1078 bouws.

De totale rietproductie nam toe van ± 82.7 millioen picols in 1894 tot ± 125 millioen in 1900 en tot ± 246 millioen in 1913.

De gemiddelde suikerproductie per bouw bedroeg 81.15 picols in 1894, tegen 93.75 picols in 1900 en 115.9 picols in 1913.

De totale suikerproductie steeg van 9.600.000 picols in 1894, tot 12.345.000 picols in 1900 en tot 23.736.000 picols in 1913.

Langs welke wegen werden die enorme verbeteringen bereikt? Gedeeltelijk zijn ze reeds uit vorenstaande cijfers af te leiden. De aanplant per fabriek werd sedert 1894 ongeveer verdubbeld, de rietproductie werd verdriedubbeld en de suikerproductie circa 2½ maal vergroot. Een en ander is niet mogelijk geweest zonder de uiterste krachtsinspanning der fabrikanten, die van hun cultuur eene wetenschappelijke hebben gemaakt, daartoe geforceerd door de suikerprijzen en andere omstandigheden.

Waar noodig, werd er niet tegen opgezien fabrieken te sluiten, de gronden daarvan aan te trekken bij andere fabrieken en de installaties voor zoover mogelijk door die andere fabrieken te doen benutten.

De uitbreiding van den aanplant bracht tevens uitbreiding der fabrieksinstallaties teweeg, het vroegere karbouwen- en karrentransport werd ten deele vervangen door uitgebreide railinstallaties en locomotieftransport. De campagne, welke vroeger ± 5 maan-

den duurde, werd niettegenstaande het verdriedubbelde rietkwantum, hetwelk vermalen moest worden, tot ± 4 maanden teruggebracht.

Om dit rietkwantum te verkrijgen werden kosten, noch moeite gespaard, de gronden werden wetenschappelijk onderzocht en de beste rietsoort met het hoogste suikergehalte daarvoor uitgekozen; daartoe werden de noodige bemestingsproeven genomen en de meststoffen ter dege aangewend.

In de fabriek kwam een chemisch laboratorium met speciale suikerchemikers ten einde den fabrikant omtrent alles wat voor zijne onderneming op dat gebied van belang was, van advies te dienen.

Proefstations werden opgericht, waarvan de landbouwkundigen alles in het werk stelden om de cultuur van suikerriet vooruit te helpen.

***

Uit het vorenstaande volgt, dat de suikercultuur op Java eene kunstmatige is, welke alleen tot bloei is kunnen komen 1° doordat sedert 1902 hare bestaansvoorwaarden werden verbeterd door mindere concurrentie met de beetwortelsuiker in Europa en 2° door aanwending van de Westersche energie, wetenschap, werkkracht en kapitaal om de suikerfabrikatie op de meest economische wijze te bewerkstelligen.

Dit resultaat werd bereikt ten koste van millioenen en millioenen guldens in de jaren 1884—1903 niet alleen, maar ook daarna. Het wisselvallige der cultuur is genoegzaam gebleken in de jaren 1884—1902, doch volgende jaren leverden eveneens ups en downs voor haar, gelijk trouwens met alle producten- en goederenprijzen steeds het geval is geweest en zal blijven.

Zal de Inlander binnen een afzienbaar tijdperk in staat zijn de suikercultuur, met eenigszins bij die der Europeanen bijkomende uitkomsten, te drijven?

Deze vraag dient zeer zeker ontkennend beantwoord te worden. Om eene dergelijke cultuur te drijven, moet beschikt worden over andere capaciteiten, maar meer nog over andere karaktereigenschappen dan de Inlander bezit. Zijne karaktereigenschappen zitten den Inlander in den weg, en het is zeer de vraag, of die ooit

op gelijk niveau van den Westerling kunnen gebracht worden. Een Oostersch volk is in dat opzicht te zeer verschillend van een Westersch, om te kunnen aannemen, dat ze ooit op een gelijk standpunt zullen komen. Zelfs de Europeaan heeft moeite om in Indië zijne werkkracht en energie te behouden!

Niettegenstaande de Inlander de kennis der cultuur van den Europeaan heeft kunnen leeren en afzien, maakt hij slechts 400 picols riet per bouw, terwijl de Europeaan 1000 tot 1200 picols verkrijgt! Wat zou er van moeten terecht komen, wanneer de Inlander te eeniger tijd kapitaal verkreeg en trachtte eene suikeronderneming te exploiteeren, welke in zoo groote mate alle werkkracht en energie van den Westerling behoeft om in normale tijden met voordeel te kunnen werken?

Bestaat er eenige kans, dat de gronden, thans op Java door de suikercultuur ingenomen, ten meerdere profijte door den Inlander zullen kunnen worden bebouwd? Ook deze vraag moet ontkennend beantwoord worden met een beroep op de geringe opbrengst, welke in het algemeen door hem van zijn grond wordt verkregen. In dit verband wenschen wij voorts te wijzen op de hoogere arbeidsloonen, prijzen voor Inlandsche materialen enz. en de bate van de suikercultuur in allerlei vorm aan de schatkist opgebracht.

Wij herinneren hier voorts aan de bevloeiïngen door of met behulp der suikerindustrie op Java tot stand gebracht, waarvan ook de Inlander in ruime mate voordeel heeft getrokken en blijft trekken.

Een aanmerkelijk deel dier bevloeiïngen is tot stand gekomen in den tijd, toen de suikerondernemingen ernstig te kampen hadden met de moeilijkheid om het hoofd boven water te houden, iets waarvan door Inlanders, bij gebrek aan fondsen nooit zou kunnen gedacht zijn of worden.

Omdat nu de suikercultuur door toevallige omstandigheden, voortspruitende uit den oorlog, enkele jaren van groote winsten heeft doorgemaakt, zijn de Inlandsche volksleiders, daarbij trouw geholpen door enkele van rust en orde afkeerige Europeanen, eene politieke campagne begonnen tegen „het suikerkapitaal, dat zich misdadig verrijkt ten koste der Inlandsche bevolking".

De Regeering voerde eene nieuwe grondhuurordonnantie in met verhoogde grondhuren en bemoeilijking der cultuur, enz. Tegen

rietbranden en diefstallen wordt zoo weinig krachtig opgetreden, dat de ondernemingen het politietoezicht zelf moeten gaan uitoefenen.

Door een en ander tast de Regeering de bestaansvoorwaarden der suikercultuur in normale tijden aan, daarbij vergetende, dat die cultuur eene zeer wisselvallige en kunstmatige is.

Ja, zij gaat verder, zij bouwt hare financiëele politiek op die wisselvallige en kunstmatige cultuur!

Ook de Regeering is verblind door enkele jaren van voorspoed voor de suikercultuur en zij is hare uitgaven zoodanig gaan verhoogen, op grond van de hooge verwachtingen omtrent de baten, welke uit de suikercultuur haar zullen toevloeien, dat het aan het roekelooze grenst.

Zij heeft zich ingeleefd op de belastingheffing van oorlogswinst; de opbrengst dezer belasting, in het leven geroepen tot dekking van crisisuitgaven gedurende de achter ons liggende oorlogsjaren, wordt sedert eenigen tijd gebruikt tot dekking van de gewone uitgaven van 's lands huishouding. Nu het eindigen van den oorlog van zelf aan het heffen van belasting op de oorlogswinst een einde maakt, heeft de Regeering bestaande belastingen moeten verhoogen en tal van nieuwe belastingen moeten ontwerpen tot dekking der door haar buitensporig opgedreven uitgaven van den gewonen dienst:

„Bij de onmogelijkheid eenerzijds om de oorlogswinstbelasting „te bestendigen en de **zekerheid** (!) anderzijds, dat in de komende „**jaren** nog winsten zullen worden gemaakt, die ten deele veroor„zaakt zijn door den oorlog, doch zonder dat valt uit te maken „in welke mate, moet het beginsel *belastingheffing van oorlogswinst* „worden prijsgegeven en vervangen door het beginsel *belasting„heffing van buitengewone winsten*, onverschillig of de oorlog dan „wel andere omstandigheden deze veroorzaakten of beïnvloedden". (Aanvullingsbegrooting 1920, 2e Nota van Wijzigingen, onderwerp 3, stuk 9, pag. 23).

Tegen het beginsel op zich zelve is natuurlijk weinig in te brengen, zoolang het binnen de perken wordt toegepast. Maar het ongezonde en vooze in de politiek der Regeering om 's lands huishouding te doen steunen op belastingheffing van buitengewone winsten, dus op uiterst wisselvallige inkomsten, springt in het

oog. Met recht mocht de heer Mr. H. 's Jacob in den Volksraad deze politiek qualificeeren als eene Montecarlopolitiek, die 's lands huishouding aan de speeltafel plaatst!

Wat de suiker betreft, heeft de Regeering aanvankelijk het plan gehad om van dit product uitvoerrecht te heffen. Tegenover den heer Mr. J. Gerritzen, die in de eerste zitting 1919 van den Volksraad de zeer groote, aan deze belasting verbonden bezwaren uitvoerig uiteenzette, hield de Regeering vol, dat zij die bezwaren zoo niet geheel, dan toch grootendeels zou kunnen ondervangen; doch bij de uitwerking harer plannen moest zij al heel spoedig erkennen zich te hebben vergist, en zij moest ten aanzien der suiker het denkbeeld van het heffen van uitvoerrechten loslaten 1° om den uitgebreiden tusschenhandel in dit product niet te benadeelen en 2° om het gevaar te ontgaan, eenerzijds van overbelasting van de op de minst gunstige condities werkende ondernemingen, anderzijds van eene verwaarloozing van eene algemeene stijging van den kostprijs.

„Deze overwegingen hebben er toe geleid voor de suiker eene „bijzondere belasting in den geest van de in Staatsblad 1906 no. „250 geregelde *Suikerbelasting* boven de heffing van een uitvoer„recht te verkiezen, waartoe te eerder overgegaan kan worden, „omdat de geldelijke resultaten zonder veel moeite zeer nauwkeu„rig door de administratie kunnen worden vastgesteld.

„De bedoelde belasting zal geheven worden van de gemaakte „winst per picol suiker, waarbij de geheele oogst op dezelfde wijze „als bij de onderlinge verrekeningen tusschen de bij de Vereenigde „Javasuikerproducenten aangesloten ondernemingen gebruikelijk „is, tot zijne kristalwaarde zal worden omgerekend.

„De belasting zal bedragen:

Bij eene winst per picol kristal van		in centen per picol
beneden	*f* 1.—	nihil
ten volle	„ 1.—	3
„ „	„ 1.25	5
„ „	„ 1.50	7
„ „	„ 1.75	9

Bij eene winst per picol kristal van		in centen per picol
ten volle	f 2.—	12
,, ,,	,, 2.25	16
,, ,,	,, 2.50	20
,, ,,	,, 2.75	26
,, ,,	,, 3.—	32
,, ,,	,, 3.25	38
,, ,,	,, 3.50	45
,, ,,	,, 3.75	53
,, ,,	,, 4.—	59
,, ,,	,, 4.25	64
,, ,,	,, 4.50	70
,, ,,	,, 4.75	75
,, ,,	,, 5.—	81
,, ,,	,, 5.25	86
,, ,,	,, 5.50	92
,, ,,	,, 5.75	97
,, ,,	,, 6.—	102
,, ,,	,, 6.25	108
,, ,,	,, 6.50	113
,, ,,	,, 6.75	118
,, ,,	,, 7.—	123
,, ,,	,, 7.25	128
,, ,,	,, 7.50	133
,, ,,	,, 7.75	138
,, ,,	,, 8.—	143
,, ,,	,, 8.25	148
Voor ieder vol bedrag van 25 cent boven f 8.25 wordt het bij dit winstcijfer geheven bedrag vermeerderd met		$4^1/_2$

(Aanvullingsbegrooting 1920, 2e Nota van Wijzigingen, onderwerp 3, stuk 9, pag. 27).

Bovenstaand tarief is billijk, er bestaat dan ook geen bezwaar tegen eene extra-belastingheffing bij behoorlijke winsten.

Wij zullen gelegenheid hebben om de consequenties dezer belasting aan de financiëele politiek der Regeering te toetsen, doch wenschen eerst het woord te geven aan de suikerindustrie zelve.

Het oorspronkelijk ontwerp dier belasting toch werd ter fine van advies aangeboden aan het „Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Ned.-Indië, dat daarop dd. 9 September 1919 aan den Directeur van Financiën heeft ingediend eene „Nota over het ontwerp suiker-ordonnantie 1920".

Deze nota bevat tal van wetenswaardige bijzonderheden en werpt een licht op de suikerindustrie van Java, dat niet onder de korenmaat dient gehouden te worden, terwijl het tevens een helder inzicht op de belastingpolitiek der Regeering mogelijk maakt.

Wij achten het een voorrecht voor de lezers van dit tijdschrift, dat wij welwillend in staat gesteld werden, hen van den voornaamsten inhoud dier nota te kunnen doen kennis nemen.

De stof der nota is verdeeld in een achttal hoofdstukken:

I. **Algemeene bezwaren tegen het ontwerp Suikerbelasting.**

„De *zuivere* gewone ontvangsten en uitgaven van Ned.-Indië vertoonden het volgende verloop volgens pag. 605 der Handelingen van den Volksraad, welke cijfers ontleend zijn aan Handelingen 1e zitting 1918 Gedrukt stuk No. 34, pag. 15 (op pag. 587 worden dergelijke cijfers tot 1918 genoemd, ontleend aan Begrooting 1920, stuk 6, pag. 2).

Ontvangsten in 1912 *f* 179 millioen; in 1919 *f* 240 millioen; toename der ontvangsten 35 %

Uitgaven „ „ „ 156½ „ ; in 1919 *f* 304½ millioen; toename der uitgaven 95 %

Saldo in 1912 batig *f* 22½ millioen; in 1919 nadeelig *f* 64½ millioen; achteruitgang *f* 87 millioen.

Op pag. 605 der Handelingen zegt UHEdG. van zulke cijfers, dat zij „tot ernstige zorg", ja, „tot bezorgdheid" stemmen.

Het verloren evenwicht, dat over 1919 reeds 64½ millioen bedroeg, werd hersteld door 3 maatregelen voor te stellen.

I *f* 10 millioen werd als crisisuitgaven beschouwd, te dekken door *tijdelijke suiker- en kinabelastingen*, die resp. 9½ en ½ millioen moeten opbrengen.

II. *f* 4 millioen werd als buitengewone uitgaven beschouwd.

III. *f* 51 millioen werd door het creëeren van *nieuwe (blijvende) belastingen* gevonden; blijkens Begrooting 1920 Stuk 6 p. 8 hebben deze betrekking op accijnzen en invoerrechten *f* 16 millioen; op uitvoerrechten van stapelproducten *f* 30 millioen; vervoersbelasting *f* 3 millioen en petroleumbelasting *f* 2 millioen.

Op pag. 607 vergelijkt UHEdG. de omstandigheden, die deze maatregelen noodig maakten, met den toestand van „een man, die na jaren ver beneden zijn inkomsten te hebben geleefd, plotseling zijn levensstandaard aanmerkelijk heeft opgevoerd en gekomen is op een punt, dat hij zijn geheele inkomen tot den laatsten cent verteert". „Van een ultra voorzichtig beleid met een tamelijk groote kapitaalvorming zijn wij echter in enkele jaren gekomen tot een beleid, waarbij elke kapitaalvorming wordt gestaakt; wij hebben de vrije ruimte, die wij voor ons hadden, met enorm snellen pas doorloopen en hebben ons derhalve met meer dan gewone nauwgezetheid af te vragen, in welk tempo wij zullen kunnen verder gaan".

Volgens pag. 608 hebben de Volksraadleden Gerritzen en Bosscha bezwaren tegen een uitvoerrecht en zouden zij het vereischte geld liever vinden door het verhoogen van de belasting naar het inkomen, speciaal van de winst- en de overwinst-belasting. UHEdG. antwoordt echter: „De *f* 30 millioen, welke als inkomsten van de uitvoerrechten zijn geraamd op de begrooting, zijn tot den laatsten cent noodig. Om een dergelijke opbrengst te krijgen zouden wij, wanneer wij die alleen zouden willen vinden in de verhooging van de belasting op winst en overwinst, komen tot een percentage van 20 % op de belasting van de winst en tot 40 % op de overwinst. Mijnheer de Voorzitter, een dergelijk percentage kan natuurlijk niemand goedkeuren". En wat verder: „Er is ook aan gedacht, de inkomstenbelasting te verhoogen over de geheele linie. In de Memorie van Antwoord is reeds uiteengezet, dat gedacht is aan een verhooging van de inkomstenbelasting in de hoogste klassen tot een percentage van 22½ %. Wij krijgen hier een eenigszins vreemd percentage, omdat men hier heeft een progressieve schaal met progressieve opcenten. Bij een maximum van 22½ %, een winstbelasting van 6¼ % en een overwinstbelasting van 12½ % zou in vergelijking met den in de begrooting

voor 1920 neergelegden opzet een meerdere opbrengst van niet meer dan 12 millioen worden verkregen. Men behoeft niet te vragen in welke mate men de inkomstenbelasting zou moeten opvoeren, om eenigszins een compensatie te hebben voor de *f* 30 millioen die wij zouden moeten missen. Op deze wijze zal het dus niet zijn te vinden.

Trouwens de heeren die zoo buitengewoon geporteerd zijn voor het verhoogen van de inkomstenbelasting, behoeven hun ongeduld niet lang te bedwingen, want de Regeering zal waarschijnlijk reeds het volgende jaar komen met een verhooging van de inkomstenbelasting".

Het zijn deze Uwe mededeelingen, die ons tot bezorgdheid stemmen. De Suikerbelasting is een onderdeel van het schema van Uitvoerrechten; zij is in de plaats gekomen van een uitvoerrecht op suiker, omdat zulk een recht den termijnhandel in suiker op Java onmogelijk zou maken. De Suikerbelasting zal vrijwel uitsluitend van andere dan natuurlijke personen geheven worden, die dus ook reeds onderworpen zijn aan de belastingen op winst en overwinst. Indien nu de fiscus uit de kas van een Naamlooze Vennootschap wenscht te putten, is het van nog meer belang, wèlk bedrag wordt geput, dan of dit bedrag vóór of na een zekere bladzijde in de boeken paraisseert. Indien volgens Uwe woorden „natuurlijk niemand een percentage van 20 % op de belasting van de winst en tot 40 % op de overwinst kan goedkeuren", dan kunnen wij ook niet goedkeuren dat hetzelfde bedrag wèl geheven wordt een bladzijde der boekhouding vroeger, als winst en overwinst nog niet berekend zijn. Als erkend is, dat te veel verlangd wordt van den wijn, dien wij uit onze druiven persen, dan baat het ons weinig, indien men een naar verhouding even groote hoeveelheid van onze druiven wegneemt, voordat deze nog geperst zijn. En in werkelijkheid wil de fiscus inderdaad nog meer dan die hoeveelheid wegnemen; immers in plaats van àlle vennootschappen, zullen slechts diegene extra belast worden, die zich bezighouden met suikerfabricage en eenige andere met name te noemen bedrijven, waardoor het door hen te dragen aandeel in het te heffen bedrag dus slechts grooter kan zijn geworden.

Ons algemeen bezwaar tegen het ontwerp Suikerbelasting is dus, dat die belasting geheven zal worden naar een maatstaf, be-

Zoolang een cultuur of industrie of ander bedrijf onder monopolie of onder bijzonder gunstige omstandigheden werkt, is in een speciale heffing op groote winsten geen direct gevaar gelegen. Als de bedragen echter opgevoerd worden tot een zoo groote hoogte als in het ontwerp Suikerbelasting, kan van vooruitziende economie niet meer gesproken worden.

---

aan winstbelasting	ƒ 6.8	millioen
„ overwinstbelasting bij een kapitaal van een half milliard	„ 11.6	„
bij gem. winst over 1911, 12 en 13 van 34 millioen		
„ oorlogswinstbelasting	„ 40.8	„
„ extra suikerbelasting	„ 10.—	„

of totaal ƒ 69.2 millioen

„of 40.7 %. Het is welletjes. De fiscus is nu eenmaal onbescheiden maar „die onbescheidenheid heeft een grens en ik meen dat die thans is bereikt".

Tot zoover de Directeur van Financiën, zegt iemand uit de suikerkringen in Nederland in eene correspondentie in De Nieuwe Financier en Kapitalist van 19 Sept. 1919 no. 6224. Hij vervolgt dan aldus:

Van belang is nu na te gaan wat van die ƒ 170 millioen verder door de maatschappijen, de aandeelhouders en het personeel aan belastingen in Indië en hier wordt geofferd:

Stel tantièmes Indisch personeel 15 pct., dan is bij ƒ 170 millioen nettowinst de bruto winst ƒ 200 millioen geweest. Wanneer van deze tantièmes ad ƒ 30 millioen als belastbaar wegens O.W. is te beschouwen ƒ 20 millioen, is daarvan verschuldigd 30 pct. of ƒ 6.000.000.

Voorts heeft men de Indische inkomstenbelasting over het saldo (na aftrek der O.W.-belasting) dus over ƒ 24 millioen 5 pct. = ƒ 1.200.000.

Nemen wij aan dat alle maatschappijen en alle aandeelhouders in Nederland gevestigd zijn en dat globaal ƒ 100 millioen uitgekeerd wordt, t.w. de hierboven door den Directeur van Financiën geraamde winst van ƒ 170 millioen, na aftrek der belastingen ad ƒ 69.2 millioen. Verder wordt aangenomen dat de aandeelhouders daarvan 85 pct. ontvangen en dat de bestuurs-tantièmes 15 pct. uitmaken. Men krijgt dan nog de volgende belastingen:

Dividendbelasting met opcenten 9.05 pct. van ƒ 85 millioen = ƒ 7.692.500, waarvan echter door maatschappijen die haar bedrijf (als het onderhavige) in Indië hebben slechts 1|3 verschuldigd is, derhalve ƒ 2.564.000.

De tantièmebelasting (met opcenten als in Amsterdam) 7.85 pct. van ƒ 15 millioen = ƒ 1.177.000.

De inkomstenbelasting der gemeenten zeg 7½ pct. van ƒ 100 millioen = ƒ 7.500.000.

De rijksinkomstenbelasting 5 pct. plus 33 opcenten of 6.65 pct. van ƒ 100 millioen = ƒ 6.650.000.

II. Bezwaren tegen de grootte der voorgestelde heffing.

Gaan wij thans na, of de heffing volgens het ontwerp in overeenstemming is met de behoeften der schatkist, zooals deze in de Begrooting voor 1920 tot uiting komen. Volgens stuk 5 pag. 7 dier Begrooting wordt het zoo sterk verbroken evenwicht van den gewonen dienst 1919 over 1920 volkomen hersteld.

	1919	1920
Gewone ontvangsten	ƒ 392½ millioen	ƒ 480½ millioen
Gewone uitgaven	„ 456½ „	„ 480 „
Saldo *gewone dienst*	ƒ 64 millioen *nadeelig*	ƒ ½ millioen *voordeelig*.

Op pag. 5 van stuk 6 wordt bovendien meegedeeld, dat de ontvangsten over 1919 vermoedelijk 39½ millioen boven de raming zullen komen tegen de gewone uitgaven slechts 3½ millioen, zoo-

---

Verdedigingsbelasting II zeg gemiddeld 5 pct. van ƒ 100 millioen = ƒ 5.000.000.

Aangenomen wordt dat de inkomsten verteerd en dus niet als vermogen opgelegd worden, zoodat niet gerekend worden de vermogensbelasting en de verdedigingsbelasting I.

Het totaal der hierboven opgesomde belastingen is dan:

O.W. belasting personeel	ƒ 6.000.000
Ind. inkomstenbelasting id.	„ 1.200.000
Dividendbelasting	„ 2.564.000
Tantièmebelasting	„ 1.177.000
Gemeente-inkomstenbelasting	„ 7.500.000
Rijksinkomstenbelasting	„ 6.650.000
Verdedigingsbelasting	„ 5.000.000
totaal	ƒ 30.091.000

Voegt men dit bedrag bij de hierboven door den Directeur van Financiën berekende belastingen ad ƒ 69.200.000, dan wordt het totaal ƒ 99.291.000, van ƒ 170 millioen uitmakende ruim 58 pct. (ten rechte 58.4 %).

De hooge cijfers zijn niets nieuws en toch dringt het maar weinig door ook tot de antisuikerpolitici, dat de Indische cultuurinstellingen zulk een groot percentage harer winst en zulke groote bedragen aan de staatshuishouding bijdragen.

Wel mocht de Directeur van Financiën zeggen: De fiscus is nu eenmaal onbescheiden! Dit zeide hij reeds van de belastingen, welke direct van de naamlooze vennootschap worden geheven, in totaal bedragende 40.7 % van de winst. Maar daarbij komen dan nog volgens bovenstaande berekening 17.7 % van diezelfde winst, welke door natuurlijke personen worden opgebracht! d. B.

dat het nadeelig saldo van den gewonen dienst van 64 tot 28 millioen terug zal loopen. Voor 1920 kan dus ook een dergelijke zeer gunstige kans bestaan. Tegenover een eventueel te lage raming der uitgaven staat het feit, dat de Oorlogswinstbelasting over 1919 slechts pro memorie is opgebracht. Op pag. 8 van stuk 6 der Begrooting 1920 wordt meegedeeld, dat wijzigingen en aanvullingen der Begrooting 1920 bestreden zullen worden door de oorlogswinstbelasting voor 1920 te bestendigen, dan wel eene daarmede overeenkomende belasting te heffen; de oorlogswinstbelasting is over 1920 eveneens slechts pro memorie op de begrooting gebracht.

Afgaande op al deze mededeelingen, is aan de directe behoeften der schatkist dus voldaan door de 3 maatregelen I, II en III, in den aanvang van dit schrijven genoemd. De suikerindustrie zal dus ten behoeve van begrooting 1920 o. a. nieuw hebben op te brengen:

1e. de *f* 9½ millioen tijdelijke suikerbelasting;
2e. haar aandeel in de *f* 30 millioen, die moeten komen uit uitvoerrechten op stapelproducten (of daarvoor in de plaats gestelde belastingen).

De *f* 9½ millioen tijdelijke suikerbelasting zullen volgens het ontwerp Suikerordonnantie 1919 bij Uwe missive No. 26606K van 5 Juni 1919 geheven worden in 1920 en berekend worden naar een maatstaf van *f* 0.50 per pikol in 1919 geproduceerde hoofdsuiker, waarbij de belasting niet geheven zal worden indien de winst per pikol hoofdsuiker minder dan *f* 2.— bedraagt. Naar dezen maatstaf komt de ordonnantie inderdaad in overeenstemming met het voor de Begrooting 1920 gestelde bedrag.

Ditzelfde kunnen wij niet zeggen van het thans besproken ontwerp blijvende Suikerbelasting. Deze belasting wordt in 1921 geheven eveneens ten gunste van Begrooting 1920 en zal berekend worden naar de hoeveelheid in 1920 geproduceerde suiker. Zij moet een aandeel in de vereischte *f* 30 millioen Uitvoerrechten opbrengen, waarbij de raming volgens de Memorie van Antwoord stuk 34 (*a*) pag. 11 gebaseerd is op een middenprijs van *f* 11.— voor suiker; *f* 35.— voor koffie en *f* 15.— voor copra per pikol; voor caoutchouc en peper werd de voor de raming aangenomen middenprijs aldaar niet vermeld, doch wel werd de heffingsschaal voor

copra en caoutchouc opgegeven. Welk aandeel de suiker ongeveer heeft op te brengen, kan wellicht eenigszins volgen uit de ook op pag. 11 vermelde verdeeling der waarden van stapelproducten over het bedrag van de totale waarde der uitvoerproducten, bij voorbeeld als gemiddelde der uitvoerstatistieken over 1913 tot 1917. Van de *f* 643 millioen totale uitvoerwaarde zijn dan *f* 204 millioen suiker; *f* 63 millioen caoutchouc; *f* 50 millioen copra; *f* 21 millioen koffie en *f* 14 millioen peper, samen *f* 352 millioen. Indien de suiker gemiddeld 204/643 deel der nieuwe Uitvoerrechten zou moeten opbrengen, welk cijfer wij slechts als een globale aanwijzing bedoelen om de gedachten te bepalen, dan zou dat gemiddeld *f* 9½ millioen per jaar zijn, of juist het bedrag dat ook de tijdelijke suikerbelasting over oogst 1919 moet opbrengen.

Uit dit cijfer van *f* 9½ millioen wenschen wij tweeërlei te concludeeren.

Ten eerste blijkt er uit, dat de zoo plotseling noodzakelijk geworden blijvende suikerbelasting voorwaar een enorme heffing genoemd mag worden. De winsten der Javasuikerindustrie zijn over een langere periode, die zoowel ups als downs dezer industrie inhoudt, door ervaren mannen als J. J. Benjamin en Mr. A. Paets tot Gansoyen berekend en zij kwamen daarbij tot zeer matige, soms zelfs tot schamele bedragen. Om te beseffen, hoe onjuist het is om de huidige nooit gekende suikerconjunctuur als basis te nemen voor blijvende belastingen, leze men de studie „Winsten van Suikerfabrieken" door Mr. A. Paets tot Gansoyen in Archief 1913 pag. 1447. Het beste jaar, dat de suikerindustrie tot dat tijdstip gekend had, was het jaar 1911, toen de suikerprijs hooger was dan sinds 1895 het geval was geweest, terwijl bovendien in 1911 de grootste oogst per bouw werd verkregen, die tot dien tijd op Java bekend was geweest (dit record werd pas in 1917 weer verbeterd). In 1911 keerden de 90 ondernemingen, waarvan gegevens verkregen konden worden, het volgende bedrag per bouw aanplant als winst aan hun aandeelhouders uit (Archief 1913 pag. 1470).

Uitkeering per bouw		gemiddelde uitkeering per 100 bouw aanplant
f 0 tot *f* 25	5 fabrieken	⅛ ton
„ 26 „ „ 75	9 „	½ „

f 76 tot *f* 125	13	fabrieken	1 ton
„ 126 „ „ 175	15	„	1½ „
„ 176 „ „ 225	30	„	2 „
„ 226 „ „ 275	9	„	2½ „
„ 276 „ „ 325	7	„	3 „
„ 326 of meer	2	„	meer dan 3 ton.

Het is dus wel zeer riskant, te onderstellen dat in komende jaren gemiddeld niet minder dan *f* 200.— per bouw of 2 ton per 1000 bouw zal worden uitgekeerd, hetwelk voor een areaal van 220.000 bouw riet toch nog slechts *f* 44 millioen per jaar zou zijn.

Dit bedrag wordt door den fiscus in niet geringe mate belast, zoodra het de aandeelhouders (eigenaars der fabriek) bereikt; als door de thans in te stellen suikerbelasting bovendien vooraf nog eens *f* 9½ millioen geheven zal worden, dan mag dit ongetwijfeld een enorme heffing heeten. Het komt eenvoudig hierop neer, dat de Staat vooraf een gemiddelde winst van 47 fabrieken met ieder 1000 bouw aanplant confiskeert, indien zij een bijdrage van *f* 9½ millioen uit de blijvende suikerbelasting wil eischen.

En dat deze belasting werkelijk blijvend zal zijn, daarover laten de Handelingen van 14 Juli 1919 pag. 607 niet veel twijfel, waar UHEdG. opmerkt: „Mijnheer de Voorzitter, het zou veel gemakkelijker zijn om het voorstel er door te krijgen wanneer men zou zeggen het is een tijdelijke belasting, maar ik geloof niet, dat wij dat mogen doen. Het is natuurlijk onmogelijk te voorspellen hoe zelfs de naaste toekomst zal zijn; bijzondere onvoorziene omstandigheden daargelaten acht ik het echter vrijwel uitgesloten dat wanneer wij eenmaal gewoon zijn geraakt aan die belasting er ooit een moment zal komen, dat wij van die 30 millioen weer af kunnen. Wat ik echter zou willen vragen aan den heer Gerritzen is, wat hij er voor in de plaats kan stellen". Op Uw vraag aan den heer Gerritzen, hoe deze het gat wil stoppen, antwoordde deze inderdaad alleen, dat de Regeering het niet zoo ver had moeten laten komen.

Intusschen grijpt de confiscatie van het kapitaal op deze wijze snel om zich heen, en wel in een nieuwen, onverwachten vorm: de eigenaar mag nominaal eigenaar blijven, hij behoeft alleen de baten af te geven. Hij mag het bedrijf blijven voeren met behulp van de nieuwste resultaten van techniek en wetenschap en met

de meest geselecteerde Westersche energie; hij mag op eigen kosten de wetenschap doen opbouwen, met wier hulp de productiviteit van den met suikerriet beplanten grond in 50 jaren verdubbeld is en welke productiviteit thans het vijfvoudige in voedingswaarde bedraagt van die bij den inlandschen landbouw; en daarna mag hij een groot deel van zijn baten afgeven aan een Regeering, wier houding tegenover onze industrie niet altijd in overeenstemming was met de wijze, waarop de Regeering thans haar belang aan die industrie wil verbinden.

Indien de suikerindustrie gemiddeld *f* 9½ millioen per jaar moet bijdragen als aandeel in de *f* 30 millioen, die jaarlijks uit Uitvoerrechten verwacht worden, dan zal aan deze industrie elke ontwikkelingskans gegeven moeten worden om te voorkomen, dat haar winsten niet beneden de in deze calculatie onderstelde 2 ton per 1000 bouw zullen dalen. Daar de stichting van een suikeronderneming van 1000 bouw thans een kapitaal van meer dan *f* 3 millioen vereischt alvorens van winst sprake kan zijn, is een lagere winst niet voldoende om den ondernemer te lokken, zij het ook dat vele oude ondernemingen van die grootte met een fictieve nominale kapitaalwaarde van slechts 5 ton werken en bij 2 ton winst dus 40 % winst schijnen te maken, die in werkelijkheid slechts 6 2/3 % van de kapitaalwaarde vertegenwoordigen.

Onze eerste conclusie luidt dus, dat een gemiddelde heffing volgens dit ontwerp van *f* 9½ millioen uit de Javasuikerindustrie slechts mogelijk is als geen nieuwe periode van inzinking voor die industrie in aantocht is en de conjunctuur dus nog geruimen tijd gunstig voor haar blijft. [1])

---

1) Hier wordt gesproken van *f* 9½ millioen, die de suikercultuur jaarlijks aan den fiscus zal moeten opbrengen.

De Nota der suikerfabrikanten dagteekent echter van September 1919; daarna kwam de suppletoire begrooting voor 1920 met daarbij behoorende nota's van wijzigingen, die zoowel de uitgaven voor den gewonen dienst als de belastingen op de cultures, speciaal de suikercultuur, enorm verhoogde.

Zooals wij nader zullen aantoonen, wordt voor de toekomst door de Regeering eene jaarlijksche bijdrage van *f* 32 millioen gevorderd als haar aandeel in de door de Regeering ontworpen productenbelastingen boven en behalve haar aandeel in andere belastingen. d. B.

De tweede conclusie is, dat een ontwerp, dat veel meer dan dit bedrag uit de suikerindustrie zou willen trekken, geen motiveering vindt in het geraamd tekort voor 1920.

Immers reeds thans is het ontwerp der Regeering 1920 sluitend voor den gewonen dienst, zij het ook met inbegrip van de zooeven besproken enorme heffing onzer industrie. Als veel meer geheven wordt, is er geen sprake meer van een ontwerp suikerbelasting (ter vervanging van Uitvoerrecht) tot dekking van een begrootingstekort, doch is er sprake van een gelegenheidsontwerp dat in karakter bijzonder veel overeenkomst vertoont met de Oorlogswinstbelasting.

III. Het ontwerp Suikerbelasting draagt in de hoogere deelen der schaal het karakter van Oorlogswinstbelasting.

Wanneer wij straks de schaal bespreken, volgens welke het ontwerp voorstelt de heffing te doen plaats hebben, dan zal inderdaad blijken, dat het ontwerp tweeërlei karakter in zich vereenigt; dat het niet alleen de dekking geeft die voor het begrootingstekort noodig is, maar dat het door de hooger gelegen deelen der schaal bovendien een Oorlogswinstbelasting in optima forma is. Indien deze schaal kracht van wet kreeg, en indien de oogst 1920 gemiddeld verkocht werd voor een prijs als waarvoor de eerste 3½ millioen pikol suiker uit dien oogst heden reeds verkocht zijn, dan zou de Staat over dien oogst meer dan *f* 125 millioen heffen alleen al krachtens deze blijvende Suikerbelasting. Het karakter van Oorlogswinstbelasting spreekt hieruit maar al te duidelijk: er is geenerlei verband meer tusschen de normale behoeften der Begrooting en de voorgestelde heffing over oogst 1920.

Dat een Oorlogswinstbelasting slechts gemotiveerd was als noodmaatregel tot bestrijding van plotseling noodig geworden crisisuitgaven, daarover zijn wel allen het eens. Zulk een belasting toch draagt er toe bij, de maatschappelijke productie als het ware te doen versteenen op het peil van het als grondslag genomen jaartal. Ieder die meehelpt om de massaproductie op te voeren boven het in 1911, '12 en '13 bereikte peil, wordt voor dien belangrijksten van allen arbeid gestraft met een buitengewone heffing van de meerdere door hem gemaakte winst. Nu het eigenlijke be-

grip „profiteering" of „Oorlogswinst" met het sluiten van den vrede weer afgedaan heeft, zou een Oorlogswinstbelasting speciaal hen treffen, die hun bedrijven tot hoogere productie opvoerden en die daardoor de eenige werkzame medicijn reikten aan de door den oorlog ziek geworden maatschappij. Wij mogen dan ook hopen, dat Indië zoo spoedig mogelijk het voorbeeld van Nederland zal volgen, dat blijkens Uwe mededeeling in de Handelingen 14 Juli 1919 pag. 606 de oorlogswinstbelasting reeds vanaf 1 December 1918 wilde afschaffen, doch nu dit niet mogelijk blijkt, althans met het einde van 1919 daartoe zal overgaan.

UHEdG. merkt bij de begrooting 1920 stuk 6 pag. 8 op, dat het in het voornemen ligt, de oorlogswinstbelasting zelfs voor 1920 nog te bestendigen, dan wel eene daarmede overeenkomende belasting te heffen. Wij mogen aannemen, dat die „daarmede overeenkomende belasting" dus gelegen is in de hoogere deelen der schaal van het ontwerp Suikerbelasting, waarmede dan verklaard zou zijn, waarom die schaal in dit ontwerp tot zulk een exorbitante heffing is opgevoerd.

Inderdaad is de tegenstelling met de Suikerbelasting Staatsblad 1906 No. 250 wel groot. In beide ontwerpen begint de schaal progressief, om daarna met een gelijkblijvend percentage door te loopen, zoodat de bruto winst onbeperkt tot het einde met een maximum belast wordt. Dit maximum bedroeg echter in de wet van 1906 niet meer dan 7 %, in het ontwerp van thans daarentegen 24 % van de bruto winst. Toch werd de Suikerbelasting van 1906 reeds weder afgeschaft met ingang van 1 Jan. 1908 (Ind. St. 1908 No. 300) en vervangen door een algemeene belasting, nl. de Inkomstenbelasting. De suikerprijzen motiveerden ook geen speciale belasting van de suiker. Wel was de periode van inzinking, die in 1902 den suikerprijs op gemiddeld *f* 5.31 bracht, in 1906 voorbij, maar de boven vermelde 90 ondernemingen, waarover cijfers verkregen konden worden, keerden blijkens Archief 1913 pag. 1470 niet meer dan de volgende winsten aan hun aandeelhouders uit over het jaar 1906.

Uitkeering per bouw		Gemiddeld uitkeering per 1000 bouw aanplant
f 0 tot *f* 25	13 fabrieken	⅛ ton
„ 26 „ „ 75	40 „	½ „

f 76 tot *f* 125	25 fabrieken	1	ton
„ 126 „ „ 175	4 „	1½	„
„ 176 „ „ 225	7 „	2	„
„ 226 en hooger	1 „	meer dan 2½	ton.

In het licht van deze cijfers stemt het wel droevig, dat de Regeering hare Uitgaven thans reeds heeft opgevoerd tot een peil, waarbij zij een extra suikerbelasting noodig heeft van *f* 9½ millioen per jaar, derhalve gelijk staande met een winstuitkeering à 2 ton van 47 fabrieken van 1000 bouw rietaanplant ieder.

Met zulke zware bijzondere suikerbelastingen zou de industrie zich niet zoodanig door verbetering en uitbreiding harer installaties hebben kunnen ontwikkelen als thans het geval is geweest. Wanneer wij de industrie eens mogen vergelijken met een vruchtboom, dan prijzen wij ons gelukkig dat de Regeering geen brandhout heeft gekapt van een deel van zijn bloeiende takken. Daardoor is deze boom thans is staat, volle vrucht te leveren en daaruit ruimschoots bij te dragen in het huishouden van den Staat. Wij hopen voor het nageslacht, dat de Regeering ons thans niet gaat berooven van 24 % van ons bloeiend hout. Zij neme van onze vruchten, doch late de kroon tot vollen wasdom komen. Het is gemakkelijk, een vruchtboom in een enkelen dag te vellen, doch het eischt jaren, zulk een boom tot volle vruchtdracht op te laten groeien.

En ziedaar juist de oorzaak van onzen onverwachten tijdelijken voorspoed. In Rusland, België en Noord-Frankrijk heeft de suikerindustrie den opbouw van lange jaren in luttel tijds voor een belangrijk deel zien ineenstorten. Volgens de Osaka Mainichi (aangehaald in het Bat. Nieuwsblad van 20 Aug. 1919 en daaruit overgenomen in Weekblad van de Handelsvereeniging te Soerabaja 28 Aug. 1919) is de totale productie van beetwortelsuiker in Europa van 8.2 millioen ton in 1913 teruggeloopen tot 3.7 millioen ton in 1918, dat is nog minder dan Cuba thans alleen aan rietsuiker produceert. De totale productie van rietsuiker, die 9.7 millioen ton bedroeg in 1913, werd tijdens den oorlog daarentegen opgevoerd tot 12.3 millioen ton in 1917, hetwelk tot 11.6 millioen ton terugviel in 1918 (o.a. tengevolge van groote droogte in Britsch-Indië, waar de suikeroogst in 1918 slechts 2.3 millioen ton bedroeg tegen 3.3 millioen ton in 1917). De rietsuikerindustrie

heeft het tekort der bietsuikerindustrie in al die oorlogsjaren niet kunnen inhalen. Terwijl beide industrieën vóór den oorlog gemiddeld ieder omstreeks 9 millioen ton produceerden, leverden zij in 1918 tezamen slechts 15.4 millioen ton, terwijl de suikerbehoefte thans op 16.5 millioen ton geschat wordt. Het tekort van 1.1 millioen ton tegen die behoefte is voldoende geweest om de suikerprijzen tot meer dan het driedubbele op te voeren, en daarin is dan ook de prikkel gelegen om het verbroken evenwicht zoo spoedig als mogelijk is te herstellen door opvoering der productie. Hiertoe spannen de meeste rietplantende landen zich in. In de Louisiana Planter van 12 Juli 1919 pag. 25 lezen wij, dat op een plaats der Hawai-eilanden schoolkinderen buiten de schooluren 524 acres riet geplant hebben. De Javasuikerindustrie kan aan zulken extra arbeid niet meedoen. Zij is gekneld in het keurslijf van ordonnanties, dat haar geen ruimte tot eenige ontwikkeling laat zoodat zij geen bouw riet extra mag planten en het arbeidsveld aan hare concurrenten moet openlaten.

De hier geschetste omstandigheden der wereldsuikerproductie mogen dus wel als zéér bijzonder worden aangemerkt. Zij versterken de positie het meest van diegenen der rietsuikerproducenten, die het meest vrij zijn in hun expansie, dat zijn de maatschappijen op Cuba waar nog enorme gebieden voor rietcultuur beschikbaar liggen. In deze periode van hooge suikerprijzen is waarschijnlijk het culminatiepunt reeds gepasseerd; die periode zal in enkele jaren ten einde zijn. Als de Javasuikerindustrie met behulp van hare extra winsten hare installaties op het peil brengt van Hawai en Cuba, waar viermoleninstallaties van enorme capaciteit een goedkoop en veilig bedrijf geven, dan kan zij de komende magere jaren met meer gerustheid tegemoet gaan. Als de Regeering daarentegen meent, die extra winsten als een vorm van oorlogswinst voor zich te moeten opeischen, dan kapt zij de kroon van den vruchtboom in en neemt de vruchten weg, die voor het nageslacht bestemd waren.

Wij willen dus waarschuwen tegen oorlogswinstheffingen als het ontwerp met zijn tot 24 % oploopende schaal beoogt. Een periode als de huidige komt nooit weerom; zij is het loon voor al de ontberingen, die de industrie in magere jaren doorstaan heeft, en zij is de noodzakelijke voorbereiding om tegen de volgende

inzinking bestand te zijn. Het is roekeloos, iets anders te belasten dan de aan aandeelhouders uit te keeren winst. Er is geen reden om een enkelen nieuwen rietmolen, die vroeger ƒ 30.000 kostte en thans een ton kost, nog eens met 24 % prijsverhooging voor den fiscus te belasten zoodra de onderneming het in het ontwerp toegestane bedrag van ƒ 60.— per bouw voor vernieuwing en uitbreiding heeft overschreden. Er is wel reden voor het omgekeerde: het is in het belang van dit land en van de wereld, dat een zoo groot mogelijk deel der winsten belastingvrij besteed wordt aan de opvoering der massaproductie.

Als er ten slotte nog een goede winst voor aandeelhouders overblijft, bedenke men, dat zij veelal hun aandeelen geenszins voor parikoers gekocht hebben. Zooals Paets het in Archief 1913 pag. 1460 uitdrukt: „Een aandeelhouder, die op een aandeel, waarvoor hij 300 % betaalde, een dividend van 15 % ontvangt, maakt in werkelijkheid slechts 5 % van zijn geld. En hij heeft de volle risico, dat hij op een goeden dag niets meer ontvangt. Pag. 1451 vermeldt dat van 33 ontbonden vennootschappen in de Javasuikerindustrie er *23 nooit eenig dividend hebben uitgekeerd*. Volgens pag. 1457 ontvingen van de 111 toen in beschouwing genomen suikerondernemingen hoogstens van 19 de aandeelhouders geregeld ieder jaar een uitkeering; de aandeelhouders in 12 ondernemingen ontvingen nooit eenig dividend, terwijl ten aanzien van 19 ondernemingen gedurende de helft van den tijd geen dividend werd uitgekeerd.

Wij verkeeren dus thans in een geval als de appel- en perzikkweekers van Idaho U.S.A.; zij maken gemiddeld slechts eens in de 7 jaren een schitterenden oogst, terwijl nachtvorsten de meeste oogsten bederven. Dat ééne jaar maakt de cultuur echter zeer loonend. Zoo moge ook in de huidige periode de Javasuikerindustrie haar aandeel in de taak tot aanvulling van den wereldsuikernood beloond zien door een winst, die niet door den fiscus als oorlogwinst grootendeels geconfiskeerd worde, maar die de slechte jaren moet goedmaken. Ook de fiscus hebbe zijn deel, en een goed deel, aan de winst dezer nooit terugkeerende periode; maar hij reserveere dat bedrag voor al die slechtere jaren, waarin de suikerindustrie geen ƒ 9½ millioen gulden kan opbrengen. Als hij over een voor ƒ 30.— of ƒ 25.— per pikol te verkoopen oogst 1920

een bedrag van bij voorbeeld *f* 70 millioen hoopt te heffen, moge hij ons in 7 magere jaren den druk verlichten door zijn blijvende eischen aan te vullen uit de baten van het komende topjaar in de geschiedenis onzer industrie.

Dat wij dit punt hier speciaal naar voren brengen, komt omdat de Memorie van Antwoord op de Algemeene Beschouwingen van Begrooting 1920 ons in dit opzicht niet geheel geruststelt. Pag. 12 van stuk 34 (*a*) dier Memorie zegt toch:

„Desniettemin zijn aan een dergelijke wisselvalligheid uit begrootingsoogpunt ontegenzeggelijk bezwaren verbonden en dit te meer, aangezien een eventueele sterke daling van de opbrengst der uitvoerrechten zeer waarschijnlijk gepaard zou gaan met een inzinking van den algemeenen economischen toestand, waarvan ook de overige Landsmiddelen den weerslag zouden ondervinden.

De Regeering overweegt derhalve de mogelijkheid eene oplossing te zoeken in deze richting dat als opbrengst van de uitvoerrechten jaarlijks niet meer wordt geraamd dan het constante bedrag, dat men rekent in ieder geval — ook onder minder gunstige omstandigheden — te zullen ontvangen, terwijl alsdan het surplus zal komen ten bate van den buitengewonen dienst. Op deze wijze wordt niet alleen de gewone dienst tegen te zware schokken behoed, maar verkrijgt men bovendien een onontbeerlijke aanvulling van het stelsel — Van Gijn. Dit stelsel moge in zich zelf volstrekt juist zijn, de algeheele stopzetting van de kapitaalvorming van overheidswege, welke daarvan het gevolg is, kan voor een land als Indië niet zonder meer worden aanvaard. Juist daarom is een dergelijke opzet in de oogen der Regeering zoo aantrekkelijk, omdat daarbij de kapitaalvorming wordt voortgezet en wel in een tempo, hetwelk met de algemeene draagkracht onmiddellijk verband houdt".

Bij zulke woorden ontzinkt ons alle moed. Hier toch wordt in uitzicht gesteld, dat de Regeering niet alleen den goeden regel van de algemeenheid der belastingen wil opofferen door de onderhavige, principieel af te keuren heffing van bijzondere belastingen. Maar bovendien stelt zij zich voor, hare kapitaalvorming voortaan uit zulke bijzondere belastingen te doen plaats hebben. Zij wil de ups der particuliere industrie voor zich nemen voor hare kapitaalvor-

ming, en de downs aan hare onderdanen laten. Ziedaar dus de onbeperkte opportunistische heffing verdedigd. Waarvoor zullen wij ons dan nog verder moeite geven? Laat ons dan onze ondernemingen liquideeren en slechts inschrijvingen nemen op de voorloopig nog veiliger 6 % leeningen onzer openbare lichamen, waarna wij weldra zullen wederkeeren tot den primitieven staat van het tropisch volk, waar geen ondernemingsgeest is en dus ook geen ondernemerswinst behoeft te bestaan en waar de rijkdom leeft van het leenen van den arme.

UHEdG. haalt in de Handelingen van 14 Juli 1919 pag. 604 den ouden regel aan omtrent de Huishouding van den Staat: „Er is verschil tusschen een particuliere huishouding en de huishouding van openbare lichamen; bij de laatste zet men niet de tering naar de nering, maar kijkt men in de eerste plaats wat men noodig heeft en brengt men daarna de nering daarmede in overeenstemming. Dat is het groote verschil".

Deze regel was vroeger in hare toepassing onschadelijk. Het ging er slechts om, de belastingen van 2 op 2½, van 2½ op 3 % te brengen. Men bepaalde den Hoofdelijken omslag der gemeenten tot in 2 decimalen nauwkeurig. Die tijden zijn voorbij; thans stelt Amsterdam voor, den omslag ineens te verdubbelen. De oorlog en de eischen der arbeidersklasse hebben van de halve percenten tot zelfs tientallen percenten gemaakt. En daarmee is het gedaan met dien voor den staatsman zoo aangenaam klinkenden regel. Hij heeft zijn effect geheel verloren. Thans gaan in vele Europeesche staten de begrootingen snel genoeg omhoog, doch daarmee is geen toenemende bevrediging van de behoeften der inwoners meer zichtbaar. Wel het omgekeerde. Wel lazen wij, dat de productiekosten van een doosje lucifers in Hongarije van 1 Heller op 23 Heller gestegen zijn, nu men den onschuldigen regel van den ouden spaarzamen tijd is gaan toepassen in de hoogere percentages der belastingschaal.

Voor onze nieuwe toestanden zullen wij den regel hebben te herzien: Hier in Ned.-Indië hebben wij niet te doen met eischen eener arbeidende klasse, doch slechts met den hersenschim eener meer voelende dan denkende groep die meent, dat een volksontwikkeling van eenige eeuwen gecomprimeerd kan worden in enkele tientallen jaren. Ook zulk een experiment is kostbaar als een

kleine oorlog. Wij betwijfelen, of de Regeering in Indië beter zal slagen dan in Europa en of het Haar gelukken zal, het „ultra voorzichtig" beleid van vroeger met duurzaam succes in dit kapitaalarme land te vervangen door het „Systeem Van Gijn".

Wij achten het veiliger, dat de Regeering Haar tering niet zoo ver uitzet dat Zij de nering Harer onderdanen in productiviteit doet achteruitgaan. Wij denken terug aan den tijd, die nog zoo kort achter ons ligt, toen zulk een voornaam deel van de taak der Regeering bestond in actieve opvoering van de productie harer onderdanen en toen, horribile dictu, er staten waren die hun suikerindustrie tot uitbreiding brachten zelfs door uitvoerpremie's op suiker te geven. Wij betwijfelen, of de tijd reeds gekomen is om tevreden te zijn met wat het voorgeslacht spaarde. Wij althans zouden er de voorkeur aan geven, onze winsten niet alle ter vertering af te staan, doch ze in ruime mate te besteden voor vergrooting van onze fabrieken, en als wij vele nieuwe molens gaan koopen, zouden wij daarvoor niet gaarne gestraft worden met *f* 24.000 belasting voor elke ton, die wij aan den maatschappelijken rijkdom toevoegen.

IV. De belastingschaal volgens artikel 4 van het ontwerp Suikerbelasting.

Dit gedeelte der nota heeft voor den lezer te weinig actueel belang om het in zijn geheel over te nemen. Het oorspronkelijk ontwerp der Suikerordonnantie deed de belasting reeds aanvangen bij eene winst per picol kristal van 25 cents.

De nota toont daarvan de onbillijkheid aan o.a. met het volgende:

In de laatste en beste periode der Javasuikerindustrie is het product gemiddeld beneden 114 pikol kristal per bouw geweest, hetwelk bij een bruto winst van *f* 0.25 per pikol minder dan *f* 28.50 per bouw zou beteekenen, of voor een onderneming van 1000 bouw aanplant minder dan *f* 28.500.—. Men zal zeker niet onderstellen, dat de voor het voorbestaan van zulk een groote onderneming noodzakelijke, doch in den staat bij Artikel 3 alinea 2 niet toegelaten uitgaven van verschillenden aard, met *f* 28.500.— te bestrijden zouden zijn, zoodat voor winstuitkeering een negatief bedrag zou overblijven.

De nota stelt voor *f* 1.65 winst per picol als aanvang te nemen en daarvan 2 % belasting te heffen, dat percentage verder progressief te verhoogen met 2 % voor elke 87½ cents meer winst per picol tot een maximum van 16 %.

De bedoeling der Regeering is thans de belasting te doen aanvangen bij een winst per picol kristal van *f* 1.—, waarover 3 % belasting zal geheven worden, terwijl dit percentage progressief verhoogd wordt tot een maximum van 18 %. Dit laatste was bij het ontwerp 24 %, welk percentage in de nota als veel te hoog gewraakt werd met de volgende opmerkingen:

De suikerindustrie is voor de wereldmarkt alleen loonend als grootbedrijf. De grootste ondernemingen hebben in deze industrie *onder overigens gelijke omstandigheden* den laagsten kostprijs vandaar dat de gemiddelde grootte der bedrijven nog steeds toeneemt en de concurrentie tegen de grootste bedrijven voor de kleinere steeds moeilijker wordt. In Louisiana produceeren de 134 fabrieken van thans veel meer suiker dan de 1400 fabriekjes die daar in 1861 werkten (Louisiana planter 14 Juni 1919 p. 372); toch bevindt de vanouds beroemde suikerindustrie van Louisiana, die lange jaren de leiding der wereld heeft gehad op suikerchemisch en -technisch gebied, zich thans op den rand van den afgrond en zij zal vrij zeker binnen weinig jaren vallen als eerste slachtoffer van de expansie der Cubasuikerindustrie. Cuba heeft in de laatste campagne omstreeks 4 millioen ton suiker afgeleverd in 196 fabrieken, tegen Louisiana slechts 250.000 ton suiker in 134 fabrieken. De 196 suikerfabrieken op Cuba leveren gemiddeld ieder thans 20.000 ton suiker, dat is ruim 10 maal zooveel als een fabriek in Louisiana, en 2½ maal zooveel als een fabriek op Java gemiddeld aflevert. De fabriek „Chaparra" op Cuba vermaalde op 10 April 1919 niet minder dan 112.000 pikols riet in één etmaal, welk toenmalig record op 8 Mei daaraanvolgende reeds weder door de grootste suikerfabriek der wereld „Delicias" gebroken werd door het vermalen van **133.000 pikols riet in één etmaal** (Louis. Pl. 17 Mei 1919 p. 311). **„Delicias" (van de Cuban-American Sugar Company) produceerde in 1918 bijna 1½ millioen pikol suiker** (Louis. Pl. 9 Nov. 1918 p. 295).

Zoolang men op Java den strijd wenscht vol te houden, zal men dan ook moeten voortgaan op den weg van uitbreiding en verbe-

tering der installaties, en men zal zich daarbij niet kunnen ontveinzen, dat op een goeden dag al het daarin gestoken en nog te steken kapitaal toch ten deele waardeloos kan worden, indien Cuba zijn producties van 4 millioen ton op 6 of 8 millioen ton heeft gebracht en een goedkooper kostprijs loco onze afzethavens bereikt zal hebben dan Java.

Hieruit moge duidelijk zijn, dat een concurreerende moderne suikerindustrie niet kan bestaan, indien zij niet nu en dan jaren van grove winsten doormaakt, die voor een goed deel besteed worden aan de versterking en uitbreiding der industrie. Dit geldt niet alleen voor Java; ook op Cuba en Hawai wordt de expansie voor een groot deel verkregen uit de industrie zelf. De bruto winst mag in zulk een industrie niet zonder meer als winst beschouwd worden; de ervaring leert dan ook, dat zij slechts voor een deel aan aandeelhouders kan worden uitgekeerd, en voor een ander deel gereserveerd moet worden teneinde in slechte jaren het bedrijf op peil te kunnen houden of zelfs naar den eisch te verbeteren. In dit opzicht lijkt de suikerindustrie o.a. op de reederijen, die ook in perioden van voorspoed moeten reserveeren indien zij in jaren van lage vrachten hun vloot voor den concurrentiestrijd op peil willen houden [1]). Bruto winstcijfers over één jaar of over enkele jaren geven in zulke riskante bedrijven een geheel onjuist beeld; men behoort die cijfers te nemen over een langere periode, die zoowel de ups als de downs inhoudt. Hooge reserveering is voor

---

1) Wij achten deze vergelijking al zeer ongelukkig gekozen, omdat 1° de scheepvaartmaatschappijen zich vóór den oorlog tegen de concurrentie dekten door shippingrings, vrachtenconferenties, vrachtrabatten enz. en 2° tijdens den oorlog hunne vrachten tot willekeurige hoogte opvoerden, juist onder het mom van de noodzakelijkheid tot het maken van groote reserves met het oog op mogelijke groote concurrentie nà den oorlog.

De Javasuikerindustrie kon zich vóór den oorlog *niet* tegen de concurrentie dekken, *evenmin tijdens den oorlog*, terwijl verder de Javaproductie in verhouding tot de wereldproductie te weinig gewicht in de schaal legt om zelfs bij voortdurend aaneengesloten blijven der fabrikanten, noemenswaardigen invloed op den suikerprijs ter wereldmarkt te kunnen uitoefenen.

A propos, waarom worden de scheepvaartmaatschappijen, die zulke buitengewone winsten maken, niet door den Indischen fiscus extra belast, hoewel ze toch die winsten evenals de suikerfabrikanten door Indië verkrijgen? d. B.

die bedrijven in waarheid een conditio sine qua non en tevens een hoog maatschappelijk belang. Natuurlijk behoeft dit niet in den vorm van „afschrijving" zonder meer te geschieden, waardoor veel te lage nominale kapitalen met hoog schijnende dividenden ontstaan; de N. V. kan den aandeelhouder in plaats van koerswinst even goed een grooter nominaal kapitaal geven, waardoor de aansluiting bij de werkelijkheid beter bewaard zou blijven dan thans op Java het geval is. In beide gevallen is de fiscus dan bij den aandeelhouder aan het goede adres.

Het is in economisch opzicht derhalve een hoogst gevaarlijk experiment, de bruto winst van een veel kapitaal verbruikend bedrijf als belastingsobject te kiezen. Een voorzichtig finantieel beleid dient zich te beperken tot belasting der *netto* winst; zulk een belasting kan zelfs bij hooge heffingspercentages het bestaan der industrie niet in direct gevaar brengen. Tijdens den oorlog heeft Engeland de belasting der dividenden o. a. tot 25 % opgevoerd; aandeelhouders hebben zich daarin geschikt en het bedrijf kon ongestoord voortgang hebben; zelfs werkte de belasting als een prikkel om niet roekeloos alle gemaakte winst uit te keeren doch om een behoorlijk deel daarvan tot versterking van het bedrijf te besteden.

Het maatschappelijk nut hiervan willen wij nog aan een sprekend voorbeeld op Java demonstreeren. Toen de Sf. Djatiroto ten koste van ettelijke millioenen guldens opgericht was, bleek zij veel meer kapitaal te verbruiken dan ondersteld was. Pas nadat omstreeks 13 millioen gulden op deze onderneming waren afgeschreven, was zij ver genoeg ontwikkeld om een economisch en maatschappelijk waardevolle onderneming te kunnen heeten. Indien de zusterfabrieken hare bruto winst niet ter beschikking hadden kunnen stellen, zou Djatiroto thans weder grootendeels een ontoegankelijke moerassige rimboe met de ruïne van een suikerfabriek zijn; thans is zij een der best verzorgde streken van Java, met het mooiste railbaannet en een productie van omstreeks 600.000 pikol suiker per jaar tegen een normalen kostprijs; zij is verreweg de grootste suikerfabriek van Java, met 5500 bouw aanplant en een capaciteit van 50000 pikols riet per dag .

Voortaan wenscht dus de Regeering haar aandeel op te eischen ook in de gelden, waarmee de industrie op deze wijze haar maat-

schappelijke taak van opvoering der productie vervult. Zij zou de besteding dier ƒ 13 millioen tot opvoering van den maatschappelijken rijkdom volgens dit ontwerp gestraft hebben met een extra heffing van eenige millioenen guldens, en dat op een tijdstip toen nog niemand voorspellen kon, of van die ƒ 13 millioen ooit een cent zou terugkeeren. Indien de omstandigheden dit onafwendbaar hebben gemaakt, dan mag een druk van 24 %, zooals het ontwerp voor de hoogste bruto bedrijfsuitkomsten verlangt, toch wel als onduldbaar zwaar worden aangemerkt.

Men meene niet, dat het op gelijk niveau houden der industrie voldoende is; en daarvoor alleen dient het in den bij artikel 3 al. 2 bedoelden staat onder F17 vermelde bedrag van ƒ 60.— per bouw, hetwelk daarvoor zelfs lang niet voldoende is omdat vele kosten zoo zijn gestegen sinds het jaar 1906, toen dit bedrag reeds op dezelfde grootte van ƒ 60.— per bouw vastgesteld werd. Ook al wordt dit bedrag aanzienlijk verhoogd, zoo zelfs dat de achterstand in aanschaffing tijdens de oorlogsjaren thans kan worden ingehaald, dan toch blijft de voorgestelde 24 % belasting ten volle drukken op alle pogingen om de Javasuikerindustrie in de jaren van voorspoed door groote kapitaaluitgaven belangrijk vooruit te brengen in den wedloop met hare concurrenten. De ordonnantie van 1906 Ind. St. No. 250 ging dan ook niet verder dan tot een heffing van 7 % en wij meenen, dat een belasting gaande tot 16 % wel het zwaarste is dat ook bij de huidige geldbehoefte der Regeering toelaatbaar is.

V. Uitkomsten van de door ons voorgestelde belastingschaal voor den fiscus.

Dit gedeelte van de nota kan achterwege blijven, omdat de fiscus een andere belastingschaal wil.

VI. De kapitaalwaarde der Javasuikerindustrie in verband met de heffingsschaal der suikerbelasting.

Doordat de kapitaaluitgaven in de suikerindustrie in zoo vele gevallen door de bedrijven zelf opgebracht werden, wordt het in die industrie gestoken kapitaal veelal onderschat. De laatste op Java opgerichte groote suikerfabrieken hebben elk millioenen gul-

dens gekost, en wij zullen te zijner tijd trachten, van de eigenaars gegevens te verkrijgen omtrent de juiste sommen, die in den loop der eerste jaren aan die ondernemingen besteed zijn alvorens zij rente konden gaan afwerpen (Djatiroto, Poerworedjo, Bandjaratma, Petaroekan, Soemberhardjo). Door den oorlog zijn de stichtingskosten van een suikerfabriek thans bovendien nog weer sterk gestegen.

Men zou die kosten kunnen berekenen per 1000 bouw aanplant, of wat voor Java ongeveer op hetzelfde cijfer neerkomt, per 10000 pikols riet maalcapaciteit per etmaal. De laatste methode verdient de voorkeur, teneinde een vergelijking met andere landen mogelijk te maken, waar meestal van de geplante oppervlakken weinig met nauwkeurigheid bekend is en waar opkoopriet een veel grootere rol speelt. Wij telden de maalcapaciteit der fabrieken op Java bijeen volgens de opgaven in het laatste Jaarboek voor Suikerfabrikanten in Ned.-Indië over 1917—'18. Deze bleek totaal 2.455.500 pikols te zijn, of rond 2½ millioen pikols riet per dag. De aanplant 1916—'17, waarop dat jaarboek betrekking heeft, was groot 226.000 bouw. De dagcapaciteit was dus op Java in 1917 gemiddeld 10.865 pikols riet per 1000 bouw aanplant.

Naar dien maatstaf kunnen wij althans een globale vergelijking met andere landen maken. Ook daar toch zijn met de oprichting van moderne suikerfabrieken groote sommen gemoeid, en wij vonden daaromtrent in de literatuur meer gegevens dan over Java, waar de gegevens tot nu toe helaas bijzonder weinig bestudeerd of althans te weinig gepubliceerd zijn.

Enkele gegevens uit Suriname staan vermeld in het „Rapport der Commissie, benoemd bij Gouvernements-Resolutie van 25 Januari 1905 No. 980" (Algemeene Landsdrukkerij 1906). Op pag. 64 staat hier dat in Suriname voor een fabriek met een maalcapaciteit van 700 ton of 11200 pikols riet per etmaal met woningen en inrichting van den aanplant reeds te dier tijde aldaar een som van *f* 3.200.000 noodig zou zijn. Dit is dus *f 2.857.000 per 10000 pikol maalcapaciteit in Suriname in 1906.*

Naar dien maatstaf ware de waarde der Javasuikerindustrie in 1906 met 2½ millioen pikols capaciteit dus *f* 700 millioen.

Het Suriname Suiker-Syndicaat zond den Java-expert L. Diephuis in 1917 naar Suriname om de stichtingskosten van een nieuwe

suikerfabriek aldaar te onderzoeken. Zijn gedrukt rapport geeft op pag. 66 voor een fabriek met een maalcapaciteit van 14.400 pikol per dag een kostprijs op van *f* 1.756.800 volgens den maatstaf der Cubafabrieken vóór den oorlog van *f* 122.— per pikol dagcapaciteit. Hij rekende ten tijde van zijn reis op 30 % verhooging tengevolge van den oorlog, zoodat het bedrag komt op *f* 2.283.840 of rond *f* 2.3 millioen. Dit is echter alleen voor de fabriek. Voor woningen, transportmiddelen, gronden enz. eischt de begrooting bovendien *f* 2.2 millioen, waarvan slechts *f* ¼ millioen voor aankoop van gronden. De kapitaalrekening op pag. 80 komt daardoor op *f* 4½ millioen, dat is *f 3.125.000 per 10000 pikol dagcapaciteit in Suriname in 1917*. Naar dien maatstaf is de waarde der Javasuikerindustrie *f* 780 millioen.

Indien de opzet voor Javatoestanden in verschillende opzichten wat goedkooper zou kunnen, staat daar tegenover, dat een prijsverhooging van 30 % na den oorlog ongetwijfeld veel te laag geschat is. Ook zijn wij er niet gerust op, dat een prijs voor de fabrieksinstallatie van *f* 122 per pikol dagcapaciteit, die volgens pag. 66 van het rapport vóór den oorlog voor de Cubafabrieken gold, behalve voor de enorme capaciteiten van Cuba ook voor de op Java vereischte kleinere dagcapaciteiten geldig was.

De exploitatierekening van de begrooting op pag. 81 van het rapport wees een jaarlijksche uitgaaf van *f* 1.153.696 aan.

Voor de fabriek te Dabijo op Formosa met een maalcapaciteit per etmaal van 800 à 900 ton of 13.600 pikol riet werd volgens Archief Bijblad 1909 pag. 835 een maatschappelijk kapitaal van 3 millioen yen bijeengebracht; dit is dus omstreeks *f 2.022.000 per 10000 pikol maalcapaciteit op Formosa* in 1909.

Hawai breidt zijn suikerindustrie thans uit tot op de Philippijnen en bracht 2 millioen Amerikaansche dollars bijeen om aldaar een suikerfabriek te stichten op het eiland Negros (Louis. Pl. 12 April 1919 pag. 231). Volgens Louis. Pl. 7 Juni 1919 pag. 360 is dit bedrag een voorlooper van een totaal van 8 millioen dollars, die door Hawai aan de uitbreiding der suikerindustrie op de Philippijnen besteed zullen worden, grootendeels met machinerieën van de Honolulu Iron Works (l.c. pag. 299). Nadere opgaven ontbreken nog; scherp omlijnde opgaven omtrent het kapitaal besteed in suikerfabrieken zijn trouwens vrij schaarsch ook in de buitenlandsche literatuur.

Het rapport „The Cane Sugar Industry", Miscellaneous Series No. 53 van het Department of Commerce U.S.A. 1917, specificeert op pag. 215 afzonderlijk de waarde in grond, gebouwen, machinerieën, pompinstallaties enz. van een groep van 32 fabrieken op Hawai op 31 Dec. 1914. Tezamen bedroeg deze waarde 77.737.132 Amerik. dollar, hetwelk per fabriek dus bijna 2½ millioen dollar of ruim 6 millioen gulden is.

Op pag. 285 van dit rapport wordt de waarde van grond, gebouwen, machinerieën en andere installaties vermeld voor een groep van fabrieken op Portorico in verband met belastingen in 1912—'13. De totale waarde was 30.187.396 Amerik. dollar, terwijl 2.823.625 ton riet werd vermalen. Java vermaalt 5 1|3 maal zooveel riet, zoodat naar den maatstaf van Portorico de waarde der Javasuikerindustrie uit een belastingoogpunt in 1912—'13 omstreeks 161 millioen dollar of *f* 402 millioen zou bedragen hebben.

Op pag. 343 worden voor Louisiana de kosten van een fabrieksinstallatie op zich zelf, zonder woningen enz. voor een capaciteit van 16000 pikols riet per etmaal op 473.314 dollar geschat; indien de kosten bij kleiner capaciteit evenredig kleiner werden, zou dit *f* 740.000 voor 10000 pikols riet zijn, een bedrag dat wel zeer ver beneden de latere werkelijkheid is, ook voor de fabrieksinstallatie op zich zelf, aangezien vóór den oorlog deze installatie op Cuba reeds op *f* 1.220.000 gerekend werd.

Het Engelsche „International Sugar Journal" Juli 1919 pag. 346 publiceert in een rapport van H. M. Commercial Secretary te Buenos Ayres gegevens over de fabrieken in Argentinië. Deze produceerden in 1914 hun maximum oogst ten bedrage van 335.833 ton suiker, terwijl het er in belegde kapitaal op £ 15 millioen geschat wordt. Voor een rendement van 10 % suiker in riet en een maaltijd van 120 dagen voor dezen maximalen oogst zou dit een capaciteit voor alle fabrieken tezamen van 447.727 pikols riet per dag zijn, of een kapitaal van *f 4.020.000 per 10000 pikol maalcapaciteit in Argentinië*. Naar dien maatstaf is de waarde der Javasuikerindustrie *f* 1005 millioen of ruim één milliard.

Al deze opgaven wijzen op een kapitaalwaarde van minstens *f* 3 millioen voor een suikeronderneming met 10000 pikol maalcapaciteit, hetwelk voor de 2½ millioen pikols riet capaciteit per dag op Java dus een waarde geeft van minstens *f 750 millioen* als kapitaalwaarde der gezamenlijke ondernemingen.

Een ander houvast geven ons de gevallen van verkoop eener onderneming op Java. Volgens de Indische Mercuur van 26 April 1918 was de Sf. Soemengko bij Modjokerto kort tevoren door de Chineesche eigenaars verkocht aan een Japansche firma voor ƒ 1.400.000. Deze hoogst bescheiden geïnstalleerde fabriek verwerkte 556 bouw aanplant en werd verkocht in een tijd van groote depressie en onzekerheid voor de Javasuikerindustrie, maar toch was de verkoopprijs, berekend op een verwerking van 1000 bouw, dus nog 2½ millioen gulden.

De Sf. Soekoredjo, die minder dan 1000 bouw aanplant op grootendeels zeer slechte gronden verwerkte en tot de slechtst rendeerende fabrieken van Java behoorde, werd in 1917 aan een Japansche firma verkocht, volgens bericht voor omstreeks 2 millioen gulden [1]).

---

1) De boekwaarde van de fabrieken der Ned.-Ind. Landbouw Mij. was onder ult°. 1885 ƒ 1.184.292.48.

Hoeveel die fabrieken toen reeds *gekost* hadden, is niet na te gaan uit de jaarverslagen, evenmin als te traceeren valt, hoeveel werd afgeschreven op de vorderingen van eigenaren van fabrieken later door de Ned.-Ind. Landbouw Mij. onder min of meer bezwarende voorwaarden overgenomen.

Onder ult°. 1902 was de boekwaarde aangegroeid tot	ƒ	7.947.005.47
nadat was afgeschreven van 1885—1902	„	4.978.447.24
van 1903—1916 werd afgeschreven voor nieuwe machineriën, gebouwen en vervoermiddelen	„	10.017.690.98
De acht fabrieken der N.-I. Landbouw Mij. hebben dus tot ult°. 1916 *minstens* gekost	ƒ	22.943.143.69

of ruim ƒ 2.860.000 per fabriek van ± 1300 bouws aanplant.

Wij hebben reden om aan te nemen, dat de Ned.-Ind. Landbouw Mij. er niet aan denken zou om *in den tegenwoordigen tijd* één harer fabrieken voor ƒ 3.500.000 af te staan!

Volgens mededeeling in het verslag der Koloniale Bank over 1912 zou hare fabriek Bandjaratma bij de vermaling van haar eersten aanplant (in 1913) met inbegrip der kapitale uitgaven, railnet enz. te staan komen op ongeveer ƒ 2.600.000. De fabriek werd opgezet ter verwerking van 12.000 pic. riet per etmaal, (tot 24.000 pic. op te voeren), het plantareaal werd vastgesteld op 1800 bouws. In 1913 werden vermalen 901 bouws-aanplant.

d. B.

Zoolang geen speciaal onderzoek is ingesteld naar de kapitaalwaarde der suikerondernemingen op Java, mogen wij op grond van alle meegedeelde cijfers aannemen, dat voor de slechtste ondernemingen de kapitaalwaarde nog minstens 2 millioen gulden per 1000 bouw is, en voor de beste ongetwijfeld eenige malen dat bedrag. Als wij de reëele verkoopwaarde gemiddeld op 3½ millioen gulden per fabriek van 1000 bouw aanplant stellen, is dit voor de industrie die in 1918 met gemak een aanplant van 229000 bouw verwerkte, dus een totale waarde van ruim *800 millioen gulden*. Voor dit bedrag zou de Javasuikerindustrie niet te koop zijn, en er zou ook geen nieuwe suikerindustrie van dien omvang voor gesticht kunnen worden.

Het is bekend, dat de eerste jaren van een nieuwe suikerfabriek bijna altijd lijdensjaren zijn. Als de onderneming in dien tijd van decepties en duur gekochte ervaring gedragen kan worden door zusterfabrieken, dan komt zij de moeilijkheden veelal te boven door aanwending van veel kapitaal tot verbetering van drainage en irrigatie, aanvoer en onderricht van werkvolk, selectie van gronden, keuze der rietsoorten, verbetering der cultuurmethode ter plaatse, enz. (Bandjaratma, Petaroekan, Soemberhardjo, Djatiroto, resp. eigendom van krachtige lichamen als de Koloniale Bank, de Ned.-Ind. Landb. Mij., de Ned. Handel Mij. en de Handelsver. Amsterdam). Staat de nieuwe onderneming apart, zoodat de steun zwakker moet zijn, dan loopt zij gevaar om na korter of langer tijd weer te worden opgeheven met verlies van bijna het geheele kapitaal (Kebonhardjo, Kabat, Rogodjampi). De bestaande ondernemingen doen hun voordeel met de lessen, getrokken uit het mislukken der opgehevene, en het zou niet mogelijk zijn een industrie van zulk een omvang te stichten zonder kostbare vergissingen te begaan en menige mislukking te boeken. De overblijvende ondernemingen vertegenwoordigen dus ook de waarde der mislukte. Als men de ten koste van kapitaalverlies verkregen ervaring van het personeel der industrie en de langzaam opgebouwde organisatie van het bedrijf te midden der bevolking ook geldelijk in rekening wil brengen als een soort goodwill der onderneming, dan is **de kapitaalwaarde der Javasuikerindustrie zeker op niet minder dan 1000 millioen gulden te schatten.**

Indien naar dezen maatstaf een kapitaalrente van 5 % mag vrijblijven van de speciale suikerbelasting, dan betreft dit bij een oogst

van 25 millioen pikols suikerkristal een netto winst van ƒ 2.— per pikol kristal. De door ons als compromis voorgestelde schaal der speciale suikerbelasting vangt reeds aan bij een bruto winst van ƒ 1.50 per pikol en het wil ons voorkomen, dat een nog lagere benedengrens geheel onbillijk zou zijn. Ook voor een bruto winst van ƒ 2.— per pikol is een speciale belasting nog ongemotiveerd, zoodat de heffing in den aanvang van de belastingschaal niet hooger kan zijn dan door ons is voorgesteld.

VII. Bezwaren tegen sommige artikels van het ontwerp.

Deze bezwaren, hoewel op sommige punten interessant, kunnen hier gevoegelijk achterwege gelaten worden.

VIII. Slotbeschouwing.

Thans willen wij nog de positie van de Javasuikerindustrie bespreken in verband met de belastingplannen der Regeering.

Wij zijn getroffen door de tegenstrijdigheid der meeningen, die over de belangrijkste van Java's industrieën zijn geuit bij de belastingdebatten in den Volksraad op 14 Juli 1919.

Met bijzondere juistheid werd op pag. 615 door UHEdG. omtrent de suikerindustrie opgemerkt, dat men „in 4 à 5 regels precies kan uitrekenen, hoe groot de winst wel is". Inderdaad is nauwelijks een tweede industrie denkbaar met zulk een volkomen openbaarheid der gegevens; het Binnenlandsch Bestuur kent door de grondhuurbepalingen elke bouw grond die wij beplanten; de Spoorwegmaatschappijen kennen elke pikol suiker die wij afvoeren; onze statistici publiceeren van bijna elke fabriek het rietgewicht, het rendement, het suikergehalte van alle sappen en de hoeveelheden der geproduceerde suikers; de dagbladen vermelden de marktprijzen en de verkoopen; en onze verkoopsorganisatie publiceert de verkochte hoeveelheden en de bedongen sommen compleet en nauwkeurig. Wij stellen een eer in onze openbaarheid. En niettemin wordt geen industrie heftiger bestookt dan de onze in haar glazen huis, zij het alleen door hen, die kortzichtig genoeg zijn om niet te bedenken dat een volk eerst produceeren moet alvorens het kan consumeeren.

Aan onze openbaarheid danken wij een uitspraak als die van UHEdG. En niettemin worden daartegenover uitspraken gehoord, die getuigen van een groote onbekendheid met de economische positie onzer industrie ook bij Volksraadleden, wier advies telt bij de bespreking van ons lot in den Volksraad. Wij denken o.a. aan het debat tusschen de leden Cramer en Schmutzer op pag. 614. Het lid Cramer zegt: „in de ongeveer achttien jaren, dat ik in Indië ben, is het over het algemeen vrij goed gegaan met de suiker". Hij zegt er niet bij, dat de Javasuikerindustrie van 1885 tot 1902 met den dood geworsteld heeft; dat 17 jaar geleden, in 1902 de oogst verkocht moest worden voor een gemiddelden prijs van slechts *f* 5.31 per pikol, en dat in de 10 jaren van 1902 tot 1911 die prijs resp. bedroeg *f* 5.31; *f* 5.92; *f* 6.13; *f* 7.31; *f* 6.27; *f* 6.27; *f* 6.82; *f* 6.93; *f* 7.69 en *f* 7.74. Hij zegt niet, dat het eerste betere jaar 1905, dat een middenprijs van *f* 7.31 bracht, door de Regeering begroet werd met de bijzondere heffing volgens de Suikerordonnantie 1906 en dat deze ordonnantie met het einde van 1907 door den terugslag der prijzen al weer buiten werking moest komen.

Wij hebben thans een buitengewone periode; dit jaar maken wij gemiddeld zelfs ruim *f* 16.— per pikol, een prijs die sinds de tachtiger jaren niet meer mogelijk geacht was. En naar aanleiding van dit korte en onverwachte voordeel zegt het lid Schumann op pag. 614: „Daaruit volgt, dat door de hooge prijzen het mogelijk wordt gemaakt, dat de suikerindustrie een schoone winst heeft van 20 % en ik geloof daarom, dat bij een dergelijke onbelaste winst er alle reden is om de belastingschroef voor de suiker nog een beetje aan te draaien". Ziedaar dus wat het lid Schumann den ondernemenden producent toedenkt als loon voor zijn jarenlange inspanning en al zijn risico. Door een uitzonderlijk gunstige samenloop ontvangt de ondernemer eens een keer 20 % winst op zijn kapitaalbezit, nadat de Naamlooze Vennootschap tevoren reeds ruim 2|5 deel van de verkregen winst aan den fiscus heeft moeten afstaan, zooals de Directeur van Financiën eenige minuten eerder had verklaard; de 20 % winst die de aandeelhouder ontvangt zijn nu echter geenszins onbelast, doch de fiscus eischt thans ook van dezen physieken ontvanger wederom inkomstenbelasting en personeele belasting, (vide noot op pag. 292—293).

En dan vindt het lid Schumann toch den tijd gekomen, de belastingschroef nog wat verder aan te draaien, dus om van de Naamlooze Vennootschap die de productie in massa onderneemt, ook de voor reserves bestemde gelden weg te nemen, waarmee zij den volgenden ebbetijd had moeten doorkomen. Wij weten niet, bij welken econoom zulke leden ter schole zijn gegaan, en hoe zij zich onder hun regime de instandhouding der massaproductie denken.

Het lid Schmutzer spreekt op pag. 614: „Er zijn vele fabrieken, waarvan het maatschappelijk kapitaal in geen verhouding staat tot de werkelijke waarde. Ik noem bijvoorbeeld de zusterfabrieken Padokan en Barongan, die naar ik meen bij een nominaal kapitaal, van elk 6 ton, gezamenlijk een aanplant van circa 2000 bouws vermalen". Het lid Cramer antwoordt: „Dat zijn uitzonderingen". Het lid Schmutzer repliceert: „Dat zijn geen uitzonderingen. Dat is vrijwel algemeene regel voor de ondernemingen, die gedurende lange jaren op Java werkzaam zijn geweest". Het lid Cramer zegt: „*Ik spreek dat ten stelligste tegen*".

Laten wij kijken in het Handboek voor Cultuur- en Handelsondernemingen in Ned.-Indië 1917 in de lijst van de Naamlooze Vennootschappen der Landbouwnijverheid, waarin de volgende 99 Naamlooze Vennootschappen voorkomen die tezamen 124 suikerfabrieken exploiteeren. De fabrieken zijn alle apart vermeld, met het aantal bouws volgens het Jaarboek voor Suikerfabrikanten tusschen haakjes er achter. De rangschikking is alfabetisch naar den naam van die fabriek der Maatschappij, welke het eerst in het alfabet voorkomt.

1. Mij. tot Expl. der suikerondern. Karangsoewoeng (912), **Adiwerna** (1100) en Djatibarang (1729); te Amsterdam.
2. N. V. Aments Suikerfabrieken; te Batavia; exploiteert de Sf. **Ardjawinangoen,** (742), Gempol (700) en Paroengdjaja (766).
3. N. V. Suiker Cultuur Mij.; te Amsterdam; exploiteert de Sf. **Assembagoes** (923) en Sempalwadak (1160).
4. Cultuur Mij. **Balongbendo** (1188); te Amsterdam.
5. N. V. Landbouw Mij. **Bangak** (1140); te Den Haag.
6. Mij. tot Exploit. der suikerondern. Sentanenlor (1081), Brangkal (1238) en Dinoyo (740); te Den Haag; exploiteert ook de Sf. **Bangsal** (1139) en Pohdjedjer (740).
7. Cultuur Mij. **Banjoepoetih** (154); te Semarang.
8. N. V. Landbouw Mij. **Bantool** (692); te Den Haag.

9. Mij. tot Exploit. der Sf. vroeger van Liem Tik Koeij; te Kertosono; exploiteert de Sf. **Baron** (1469).
10. N. V. Padokan (1175) en **Barongan** (1116); te Semarang.
11. Cultuur Mij. „De Maas"; exploiteert de Sf. Sragi (1270), Soekowidi (650), De Maas (600) en **Bekassie-Oost** of Winongan (1400).
12. N. V. Cultuur Mij. **Beran** (1078); te Den Haag.
13. N. V. Cultuur Mij. **Besito** (950); te Den Haag.
14. N. V. Sf. **Bodjong** (1781); te Amsterdam.
15. Cultuur Mij. **Boedoean** (850); te Amsterdam.
16. Cultuur Mij. **Bogokidoel** (1175); te Den Haag; exploiteert ook Poerwoasri (1500).
17. Cultuur Mij. **Delanggoe** (1130); te Den Haag.
18. Cultuur Mij. **Djatie** (1115); te Den Haag.
19. Mij. tot expl. der suikerondern. **Djatiwangi** (1200); te Batavia.
20. Cultuur Mij. **Doekoewringin** (900); te Amsterdam.
21. N. V. Gajamsche Cultuur Mij.; te Den Haag; exploiteert de Sf. **Gaijam** (655).
22. Mij. tot Exploit. der Kendalsche Suikerfabrieken; te Batavia; exploiteert de Sf. **Gemoe** (1425) en Tjepiring (1625).
23. Cultuur Mij. **Gempolkrep** (2471); te Den Haag.
24. N. V. Cultuur Mij. **Gending** (1301); te Amsterdam.
25. N. V. Cultuur Mij. **Gesiekan** (1038) en Magoewo; te Den Haag.
26. Cultuur Mij. **Gondanglipoero** (500); te Semarang.
27. N. V. Cultuur Mij. **Kadipaten** (1636); te Den Haag.
28. Mij. tot Expl. der Sf. **Kalibagor** (1307); te Amsterdam.
29. N. V. Landbouw Mij. **Kalimati** (1420); te Amsterdam.
30. N. V. Sf. **Kaliredjo** (1002); te Amsterdam.
31. N. V. Cultuur Mij. **Kaliwoengoe**-Plantaran (1033); te Amsterdam.
32. Mij. tot Expl. der Sf. **Kandangdjatie** (911); te Soerabaja.
33. Cultuur Mij. Djoengkaré; te Klaten; exploiteert de Sf: Ponggok (457), **Karanganom** (650) en Prambonan (1216).
34. Cultuur Mij. **Kartasoera** (930); te Semarang.
35. Cultuur Mij. **Kebonhardjo** (550); te Amsterdam.
36. Cultuur Mij. **Kedaton Pleret** (1181); te Amsterdam.
37. Cultuur Mij. Kedawoeng-Kawisredjo; te Pasoeroean; exploiteert de Sf. **Kedawoeng** (973).
38. Cultuur Mij. **Kemanglen** (925); te Amsterdam.
39. N. V. Cultuur Mij. **Kenongo** (800); te Batavia.
40. Landbouw Mij. **Ketanen** (1092); te Den Haag.
41. Cultuur Mij. **Ketanggoengan-West** (1390); te Amsterdam.
42. N. V. Cultuur Mij. **Klampok** (2400); te Semarang.
43. Mij. tot Exploit. van de suikerondern. **Koning Willem II** (1260); te Soerabaja.
44. N. V. Cultuur Mij. Gedaren v|h A. B. Kraag; te Djocja; exploiteert de Sf. **Kradjanredjo** (485).
45. N. V. Suikerfabriek **Krebet** (1425); te Semarang.

46. N. V. tot Exploit. der Sf. **Kremboong** (925) en Toelangan (760); te Den Haag.
47. N. V. Suikerfabriek **Krian** (925); te Amsterdam.
48. N. V. Cultuur Mij. **Langsee** (1325); te Den Haag.
49. N. V. Suikerfabr. Tjeweng (1000) — **Lestari** (1200); te Soerabaja.
50. N. V. Landbouw Mij. **Madjenang** (680); te Batavia.
51. N. V. Cultuur Mij. **Majong** (953); te Rotterdam.
52. N. V. Landbouw Mij. **Manishardjo** (846); te Semarang.
53. N. V. Cultuur Mij. **Maron** (875); te Amsterdam.
54. Cultuur Mij. **Medarie** (1075); te Amsterdam.
55. Cultuur Mij. Lawoe; te Amsterdam; exploiteert de Sf. **Modjo** (2040).
56. Cultuur Mij. **Modjopanggoong** (1800); te Rotterdam.
57. N. V. Cultuur Mij. **Ngelom** (1150); te Soerabaja.
58. N. V. Cultuur Mij. Wonolangan (904); te Amsterdam; exploiteert ook de Sf. **Oemboel** (1100) en Wringinanom (1200).
59. Mij. tot Exploit. der Sf. Phaiton (901) en **Olean** (925); te Rotterdam.
60. N. V. Cultuur Mij. **Pagottan** (1575); te Den Haag.
61. N. V. Sf. **Pakkies** (1300); te Semarang.
62. N. V. Cultuur Mij. **Pandjie** (2000) en Tandjoengsarie; te Soerabaja.
63. N. V. Cultuur Mij. **Panggoengredjo** (1378); te Den Haag.
64. Mij. tot Exploit. der Sf. **Pangka** (1647); te Amsterdam.
65. Cultuur Mij. **Peterongan** (925); te Amsterdam.
66. N. V. Cultuur Mij. **Petjangaän** (950); te Den Haag.
67. N. V. Cultuur Mij. **Pleret**-Kloerahan (1491); te Pasoeroean.
68. N. V. **Poendoeng** (826); te Den Haag.
69. N. V. Suikerfabr. **Poerwokerto** (1100); te Amsterdam.
70. N. V. Suikerondern. **Poerworedjo** (3000); te Amsterdam.
71. N. V. Suikerfabr. **Ponen** (975); te Semarang.
72. N. V. Cultuur Mij. Watoetoelis (1000) — **Poppoh** (1000); te Den Haag.
73. Cultuur Mij. **Pradjekan** (1002) — Tangarang (1020); te Amsterdam.
74. N. V. Cult. Mij. **Randoegoenting**-Tjandisewoe (1259); te Amsterdam.
75. Mij. tot Exploit. der Sf. **Redjoagoeng** (1932); te Amsterdam.
76. N. V. Japarasche Cultuur Mij.; te Den Haag; exploiteert de Sf. **Rendeng** (1151) en Tandjoeng Modjo (2019).
77. N. V. Cultuur Mij. **Rewoeloe** (1020); te Amsterdam.
78. Cultuur Mij. **Seboroh** (625); te Amsterdam.
79. N. V. Cultuur Mij. **Sedatie** (802); te Soerabaja.
80. Cultuur Mij. **Seloredjo** (1386); te Amsterdam.
81. Cultuur Mij. **Sewoegaloor** (1096); te Amsterdam.
82. N. V. tot Exploit. der Sf. **Sindanglaoet** (1625); te Batavia.
83. Cultuur Mij. **Soemberkareng** (843); te Den Haag.
84. Cultuur Mij. **Soemberredjo** (1025); te Amsterdam.
85. Cultuur Mij. Ploembon; te Batavia; exploiteert de Sf. **Soerawinangoen** (1375).
86. Mij. tot Exploit. der Sf. **Tandjong Tirto** (1095); te Den Haag.

87. N. V. tot Exploit. der Sf. **Tanggoelangin** (1927); te Semarang.
88. N. V. Cultuur Mij. **Tanggoengan** (1103); te Den Haag.
89. Cultuur Mij. Tersana; te Amsterdam; exploiteert de Sf. **Nieuw-Tersana** (2260).
90. Mij. tot Exploit. der Sf. **Tjebongan** (1804); te Den Haag.
91. Cultuur Mij. **Tjepper** (1543); te Amsterdam.
92. N. V. Cultuur Mij. **Tjoekir** (1150); te Soerabaja.
93. N. V. Cultuur Mij. **Tjokrotoeloeng** (1200); te Semarang.
94. Mij. tot Exploit. der suikerondern. **Tjomai** (2345); te Den Haag.
95. N. V. Cultuur Mij. **Trangkil** (906).
96. Mij. tot Exploit. der suikerondern. **Waroe** (1050); te Amsterdam.
97. N. V. Sf. **Wonoaseh** (742) te Probolinggo.
98. N. V. Landbouw Mij. en Sf. **Wonoredjo** (700); te Amsterdam.
99. Cultuur Mij. **Kabat** (674); te Rotterdam; in 1917 opgeheven.

Wij duiden deze vennootschappen nu aan met het volgnummer dat zij in voorgaande lijst bezitten, alsmede met het in de lijst onderstreepte alfabetwoord. Wij vermelden van iedere vennootschap den totalen aanplant volgens het Jaarboek voor Suikerfabrikanten 1917—'18 (1000 pikol opkoopriet voor 1 bouw gerekend); het gestorte aandeelenkapitaal waarover dividend wordt uitgekeerd; en de dividenden in verschillende jaren, voorzoover deze in den jaargang 1917 van het Handboek voor Cultuur- en Handelsondernemingen vermeld zijn. No. 22 heeft zijn aandeelenkapitaal eenige jaren geleden verdubbeld en het in Handboek 1917 vermelde cijfer is dus dubbel zoo groot als dat waarover de vermelde dividenden 1911 tot '13 berekend zijn; wij hebben voor No. 22 daarom het vroegere aandeelkapitaal van *f* 1½ millioen moeten opnemen. De beschikbare tijd liet niet toe om zulke bijzonderheden alle op te sporen, zoodat er misschien nog enkele cijfers bij nauwgezette studie eenige wijziging zullen moeten ondergaan, die aan het geheel echter niets kunnen afdoen.

Wij berekenden vervolgens het gemiddelde der vermelde dividenden; het gestort aandeelenkapitaal der vennootschap omgerekend op 1000 bouw aanplant; en het dividend omgerekend naar een kapitaalwaarde van *f* 3½ millioen per 1000 bouw aanplant, zulks in verband met onze beschouwingen onder VI, waarheen wij verwijzen. Wij rekenen dus enkel de waarde der realia; wilden wij ook den onder VI besproken goodwill rekenen, dan zouden wij moeten omrekenen op bijna 4½ in plaats van op 3½ millioen gulden per 1000 bouw, waardoor de dividenden in de laatste kolom nog belangrijk lager zouden worden.

No. der N. V.	Aantal bouws aanplant	Gestort aandeelenkapitaal in mille	% Dividend in					Gemiddelde der dividenden	Aandeelenkapitaal in mille per 1000 bouw	Dividend berekend naar f 3½ millioen kapitaalwaarde per 1000 bouw
			1911	1912	1913	1914	1915			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	10
30 Kaliredjo	1002	2.300				0	0	0.0	2295	0.0
35 Kebonhardjo	550	900			0	0	0	0.0	1636	0.0
70 Poerworedjo	3000	4.500	4	0	0	0	0	0.8	1500	0.3
77 Rewoeloe	1020	1.500	4	0	0	8¼	13	5.1	1471	2.1
47 Krian	925	1.350	15	12	12	10	18	13.4	1459	5.6
3 Assembagoes c.s. [2]	2083	3.000	10	10	10	10	16	11.2	1440	4.6
98 Wonoredjo	700	1.000							1429	
54 Medari	1075	1.500		8	8	8	12	9.0	1395	3.6
14 Bodjong	1781	2.325	10	8	0	0	0	3.6	1305	1.3
7 Banjoepoetih	154	200	15	15	15	15	15	15.0	1299	5.6
44 Kradjanredjo	485	600							1237	
26 Gondanglipoero	500	600							1200	
50 Madjenang	680	750							1103	
65 Peterongan	925	1.000							1081	
4 Balong bendo	1188	1.244	12½	12	5	6	11	9.3	1047	2.8
37 Kedawoeng	973	1.000							1028	
53 Maron	875	800	20	12	12	14	20	15.6	914	4.1
76 Rendeng c.s. [2]	3170	2.880	18	18	5	7	12	12.0	909	3.1
46 Kremboong c.s. [2]	1685	1.500							890	
89 Nieuw Tersana	2260	2.000	12			11½	18	13.8	885	3.5
92 Tjoekir	1150	1.000	24	24	32	32	64	35.2	870	8.7
8 Bantool	692	600							867	
60 Pagottan	1575	1.350	10	8	0	10	15	8.6	857	2.1
95 Trangkil	906	768					5	5.0	848	1.2
62 Pandjie	2000	1.680	27	30	14	18	25	22.8	840	5.5
9 Baron	1469	1.224							833	
20 Doekoewringin	900	750	30	0	12½	19		15.4	833	3.7
31 Kaliwoengoe	1033	850	22	20	15½	16	32	21.1	823	5.0
59 Olean c.s. [2]	1826	1.500	12½	10¾	7	10	11¾	10.4	821	2.4
23 Gempolkrep	2471	2.000							809	
19 Djatiwangi	1200	960	22					22.0	800	5.0
63 Panggoongredjo	1378	1.100	10	8	7	12	20	11.4	798	2.6
68 Poendoeng	826	650							787	
21 Gayam	655	510	8	8	5	0	8	5.8	779	1.3
24 Gending	1301	1.000	35	30	29	29	36	31.8	769	7.0
11 Bekassie-Oost c.s. [4]	3920	3.000	19	15	14	14	19	16.2	7[illegible]5	3.5
93 Tjokrotoeloerg	1200	900							750	
28 Kalibagor	1307	976	1613	20	18.5	25.6	25.8	21.2	747	4.5
80 Seloredjo	1386	1.000	13	13½	10	8	16	12.1	722	2.5
10 Barongan c.s. [3]	2291	1.650	41	35¼	41¾	37⅞	83⅛	47.8	720	9.8
78 Seboroh	625	450	10	0	0	0	0	2.0	720	0.4
15 Boedoean	850	600							706	
99 Kabat (opgeheven)	674	474	0	0	0	0	0	0.0	703	0.0

No. der N. V.	Aantal bouws aanplant	Gestort aandeelenkapitaal in mille	% Dividend in					Gemiddelde der dividenden	Aandeelenkapitaal in mille per 100 bouw	Dividend berekend naar 7 3½ millioen kapitaalwaarde per 1000 bouw
			1911	1912	1913	1914	1915			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
45 Krebet	1425	1.000							702	
79 Sedatie	802	560	3	—	—	—	—	0.8	698	0.2
38 Kemanglen	925	640							692	
81 Sewoegaloor	1096	750	25	25	3	40	37	26.0	684	5.1
97 Wonoaseh	742	500					10	10.0	674	1.9
16 Bogokidoel c.s. [2]	2675	1.800	40	45	32	32	38	37.4	673	7.2
69 Poerwokerto	1100	740	24.9	18.2	19.1	18.9	33.9	23.0	673	4.4
67 Pleret	1491	1.000							671	
82 Sindanglaoet	1625	1.080	50	35	20	10	27	28.4	665	5.4
17 Delanggoe	1130	750							664	
2 Ardjawinangoen c.s. [3]	2208	1.440					25	25.0	652	4.7
33 Karanganom c.s. [3]	2323	1.500							646	
34 Kartasoera	930	600	10	15	12.5	9	25	14.3	645	2.6
88 Tanggoenan	1103	700			48	40		44.0	635	8.0
13 Besito	950	600	20	22				21.0	632	3.8
66 Petjangaän	950	600	35	47	24	15	—	24.2	632	4.4
39 Kenongo	800	500							625	
42 Klampok	2400	1.500	10	10	8	10	10	9.6	625	1.7
73 Pradjekan c.s. [2]	2022	1.250	6	6	5	6	10	6.6	618	1.2
71 Ponen	975	600							615	
72 Poppoh c.s. [2]	2000	1.200	45	48	40	50	50	46.6	600	8.0
83 Soemberkareng	843	504	30	15	5	12½	20	16.5	598	2.8
51 Majong	953	560	38	40	20	16	7	24.2	588	4.1
25 Gesiekan	1038	600	40	35	40	25	30	34.0	578	5.6
18 Djatie	1115	640	22.9	20.9	15.9	28.3		23.8	574	3.9
58 Oemboel c.s. [3]	3204	1.836	18	10	10	10	12	12.0	573	2.0
6 Bangsal c.s. [5]	4938	2.750	31	25	27	25	35	28.6	557	4.6
90 Tjebongan	1804	1.000	30	20	30	38	50	33.6	554	5.3
40 Ketanen	1092	600	20	14	18	18	40	22.0	549	3.5
49 Lestarie c.s. [2]	2208	1.200	25	21	11½	15	16	17.7	543	2.7
64 Pangka	1647	875	31	22	15	10	13¾	18.4	531	2.8
5 Bangak	1140	600	33	30	24	21	44	30.4	526	4.6
57 Ngelom	1150	600	30		17	18	40	26.3	522	3.9
91 Tjepper	1543	800	10	10	10	10	10	10.0	518	1.5
74 Randoegoenting	1259	645	27	17	25	26	40	27.0	512	3.9
85 Soerawinangoen	1375	700							509	
41 Ketanggoengan-West	1390	700							504	
32 Kandangdjatie	911	450	25.5	17.6	13.5	17		18.4	494	2.6
22 Gemoe c.s. [3]	3050	1.500	50	55	38			47.7	492	6.7
1 Adiwerna c.s. [3]	3741	1.824	36¼	22¾	15	10½	17¼	20.4	488	2.8
84 Soemberredjo	1025	500	16	12½	12½	12½	20	14.7	488	2.0
12 Beran	1078	512							475	
61 Pakkies	1300	600							462	
86 Tandjong Tirto	1095	500							457	

No. der N. V.	Aantal bouws aanplant	Gestort aandeelenkapitaal in mille	% Dividend in					Gemiddelde der dividenden	Aandeelenkapitaal in mille per 1000 bouw	Dividend berekend naar 3½ millioen kapitaalwaarde per 1000 bouw
			1911	1912	1913	1914	1915			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
29 Kalimati.....	1420	640							451	
48 Langsee.....	1325	576	50	58	44	35	40	45.4	435	5.6
55 Modjo.....	2040	883	40	40	29	35	40	36.8	433	4.6
94 Tjomal.....	2345	1.000					10	10.0	426	1.2
93 Kon. Willem II..	1260	492	19	15	15	6½	15	14.1	390	1.6
27 Kadipaten	1636	600							367	
52 Manishardjo.....	846	300							355	
56 Modjopanggoeng.	1800	600							333	
96 Waroe.....	1050	350	50	39½	29	14½	63	39.2	333	3.7
75 Redjoagoeng....	1932	600							311	
87 Tanggoelangin..	1927	600							311	
36 Kedaton Pleret..	1181	300	80		70	70	160	95.0	254	6.9
Totaal 124 fabrieken van 99 Mijen....	143.999 bouws	102.688 mille	Gemiddeld nominaal aandeelenkapitaal per 1000 bouw.....						736 mille	3.88% dividend over de reële waarde

In deze tabel gaven wij alle cijfers, die in het genoemde Handboek te vinden waren, zonder eenige schifting. Er ontbreken dus een aantal Chineesche en andere fabrieken, alsmede alle fabrieken die ingelijfd zijn in den eigendom van lichamen, in wier gemengd bedrijf geen splitsing van suikerwinst en andere winst in de dividenden te zien is. Toch is het gezamenlijk oppervlak van de 124 fabrieken der tabel 144000 bouw of omstreeks 2|3 van den totalen aanplant.

Wij behoeven niet bevreesd te zijn, dat door het wegvallen der bankfabrieken de beste suikerondernemingen aan het lijstje zouden ontbreken; integendeel, zooals Paets terecht opmerkt in Archief 1913 pag. 1450: „Verschillende dezer ondernemingen moesten in den loop der jaren veelal wegens schulden noodgedwongen door deze bankinstellingen overgenomen worden. Het zijn dus lang niet altijd de beste ondernemingen, die onder deze rubriek vallen, zoodat het zeer te betreuren valt, dat deze groep niet in de onderhavige beschouwingen begrepen kon worden. Bovendien heeft de weglating dezer rubriek tot noodwendig gevolg dat niet blijkt van

de kostbare proefnemingen, die enkele groote instellingen zich op het gebied der suikerrietcultuur konden veroorlooven, en van de dikwijls zeer groote verliezen, die nieuwe ondernemingen zich gedurende de eerste jaren van haar bestaan gewoonlijk moeten getroosten".

In het Handboek ontbreken helaas vele opgaven van dividenden, die uit andere bronnen later wellicht nog aangevuld kunnen worden, doch die aan het aspect niets zullen veranderen.

De periode, waarover de tabel loopt, begint met het uitmuntende jaar 1911, waarin de toenmalige recordoogst gemaakt werd, en eindigt met het jaar 1915 waarin de suikerprijs door den oorlog zóó hoog werd dat de Regeering zich onmiddellijk genoopt voelde, weder een speciale suikerbelasting in te stellen (heffing van 10 % van de opbrengst boven bepaalde minimumprijzen; Staatsblad 22 Juli 1916 No. 512, ingetrokken bij St. 1917 No. 591 wegens het instellen eener algemeene Oorlogswinstbelasting; de prijzen daalden trouwens weldra weer op een verliesgevend peil, in 1918 zelfs tot *f* 4¼ per pikol).

De periode omvat dus de eerste 5 jaren van den huidigen bloeitijd onzer industrie. Toch is het gemiddeld dividend, dat in dien tijd uitgekeerd werd, slechts 3.88 % van een matig geschatte reëele kapitaalwaarde der ondernemingen.

Als wij de maatschappijen rangschikken naar het gemiddeld % dividend van 1911 tot 1915 van de nominale en van de reëele waarde, dan krijgen wij het volgende overzicht.

% Div. naar de *nominale* kapitaalwaarde	0-1	1.1-5	5.1-10	10.1-20	20.1-30	30.1-40	meer dan 40 %
Aantal Maatschappijen ..	5	3	10	19	17	8	6

% Div. naar de *reëele* kapitaalwaarde.	0	0.1-1	1.1-2	2.1-4	4.1-6	meer dan 6 %
Aantal Maatschappijen ..	3	3	11	22	21	8

Werkelijk hooge *reëele* dividenden zijn dus in de 9e kolom der groote tabel niet talrijk. Wij vermelden hieronder de vennootschappen, die de hoogste *reëele* dividenden konden uitkeeren, na-

melijk degenen die over de in de tabel voorkomende jaren gemiddeld 6 % of meer over hun kapitaalbezit verdeelden. Dit waren alleen de volgende 8 vennootschappen:

	Reëel dividend.	Nominaal kapitaal per 1000 bouw.
10 Barongan en Padokan	9.8 %	*f* 720.000
92 Tjoekir	8.7 „	„ 870.000
72 Poppoh en Watoetoelis	8.0 „	„ 600.000
88 Tanggoenan	8.0 „	„ 635.000
16 Bogokidoel en Poerwoasri	7.2 „	„ 673.000
24 Gending	7.0 „	„ 769.000
36 Kedaton Pleret	6.9 „	„ 254.000
22 Gemoe en Tjepiring	6.7 „	„ 492.000

Nu zal geen kenner der Javagronden zich verwonderen, dat juist *deze* fabrieken de gelukkigen waren. Zooals de vruchtbare klei van het Oldambt in Groningen ons rijke boeren en kapitale boerenhuizen voor den geest brengt, zoo spreken de gronden van deze weinige ondernemingen van rijke suikeroogsten, die zeer ver boven het gemiddelde der Javaproductie uitsteken en op goedkoope wijze verkregen worden.

Wij bevelen de 3 laatste kolommen der groote tabel, in de aandachtige beschouwing van UHEdG. aan. De kolom der reëele dividenden bewijst, dat de suikerindustrie Java niet draineert, zooals sommigen lichtvaardiglijk beweren; de industrie geeft den aandeelhouder immers slechts een matige huur voor de kapitaalwaarde van zijn bezit en besteedt de rest der winsten aan den verderen uitbouw der middelen voor de massaproductie op Java. Wij betwijfelen of er iemand gevonden zal worden, bereid om aan de Regeering voor het stichten, van de door sommigen gewenschte Staatssuikerfabrieken het geld te leenen voor een nog lagere rente, dan de aandeelhouders in een bloeiperiode onzer industrie ontvingen van hun bezit. En wij betwijfelen, of het zelfs de Regeering gelukken zou, suikerfabrieken tot rentabiliteit te brengen met behulp van een kapitaal, kleiner dan *f* 3½ millioen per 1000 bouw, niettegenstaande zij haar „goodwill" niet als wij behoeft te veroveren, doch zich zelve alle faciliteiten kan verschaffen die binnen de grenzen der door haar zelve gemaakte en nog te maken ordonnanties liggen.

De voorlaatste kolom doet zien, welke waarde het heeft als het lid Cramer tegen het lid Schmutzer zegt: „Ik spreek dat ten stelligste tegen". De ondernemingen met een aandeelenkapitaal van weinig meer dan 6 ton per 1000 bouw, waarvan Dr. Schmutzer er reeds een tweetal noemde, blijken inderdaad niet zulke zeldzame uitzonderingen te zijn. In de tabel zijn de Vennootschappen gerangschikt volgens de grootte van het aandeelenkapitaal per 1000 bouw aanplant. Van de 99 Mijen blijken er 19 Mijen met 22 fabrieken een aandeelenkapitaal van minder dan 5 ton per 1000 bouw te hebben; 16 Mijen met 23 fabrieken hebben tusschen 5 en 6 ton kapitaal; 20 Mijen met 27 fabrieken hebben 6 tot 7 ton kapitaal; 26 Mijen met 32 fabrieken hebben 7 tot 9 ton kapitaal; en slechts 18 Mijen met 20 fabrieken hebben meer dan 9 ton kapitaal, alles per 1000 bouw aanplant.

Het laagste cijfer in de lijst is Kedaton Pleret met ƒ 254000 aandeelenkapitaal per 1000 bouw aanplant, ofschoon het een der allerhoogst produceerende en goedkoopst werkende ondernemingen van Java is. Of liever, juist daarom is het kapitaal zoo laag; het is effectief slechts 3 ton bij een aanplant van 1181 bouw, want voor aandeelhouders bleef steeds genoeg over, ook al besteedde men enorme bedragen aan de installatie zonder het nominaal kapitaal te vergrooten. Kedaton Pleret keerde dan ook gemiddeld 95 % dividend uit, in 1915 zelfs 160 %, en toch is deze verblindende winst gemiddeld nog geen 7 % van de reeële kapitaalwaarde geweest. Paets vermeldde in Archief 1913 pag. 1459 nog lager cijfers: er waren toen 3 vennootschappen ieder van omstreeks 1000 bouw aanplant, waarvan de 1e en 2e resp. 1 en 1½ ton aandeelenkapitaal hadden, de 3e (een nieuwe onderneming) daarentegen ƒ 2 millioen.

Slechts 16 vennootschappen met tezamen 17 fabrieken hadden minstens ƒ 1 millioen aandeelenkapitaal per 1000 bouw aanplant. Hiervan komt boven ƒ 2 millioen slechts 1 onderneming, die nieuw en nog in de lijdensjaren is. ƒ 1½ millioen of meer hebben slechts 2 nieuwe ondernemingen, waarvan de eene in 1918 weer opgeheven moest worden. Onder de overigen van deze groep zijn nog 2 nieuwe ondernemingen; alsmede 3 zeer kleine met resp. 154, 485 en 500 bouw, die naar verhouding zooveel meer kapitaal vereischen.

83 van de 99 Vennootschappen met 107 van de 124 fabrieken hebben dus minder dan *f* 1 millioen dividendtrekkend kapitaal per 1000 bouw aanplant. Een zeer groot deel van de bruto winst is derhalve aan de aandeelhouders onthouden om het tot versterking van het bedrijf en opvoering der productie aan te wenden.

Tusschen de nominale aandeelenkapitalen en de reëele kapitaalwaarde is daardoor al bijzonder weinig verband. Deze voorlaatste kolom legt getuigenis af van den spaarzin der Naamlooze Vennootschappen. Zij zijn het, die ook bij andere industrieën de enorme middelen hebben verschaft, waarmee de huidige massaproductie tot stand gebracht wordt. Het was een slecht oogenblik, toen een gemakzuchtige fiscus voor het eerst de winsten der Naamlooze Vennootschappen zwaar ging belasten, toen kapte hij van het hout van den vruchtboom, die aan zijn opvolgers meerder vrucht had kunnen verschaffen. Zooals de spaarzame boer Frankrijk heeft rijk gemaakt, zoo hebben de Naamlooze Vennootschappen Java tot het rijkste tropenland der wereld gemaakt. En de Javasuikerindustrie mag zich den lof toekennen, dat zij daarin het leeuwenaandeel gehad heeft. Zonder haar zou Java nog op verre na niet het schitterende wegennet, spoornet en tramnet bezitten, dat dit land zoo te stade gekomen is om de bergcultures tot de snelle en rijke ontwikkeling der laatste jaren te brengen. Zonder haar zou de Javaan niet de kostelijke irrigatiewerken van thans bezitten, doch nog altijd in elken Westmoesson de primitieve dammen zien wegbandjirren, waarmee hij zijn sawah's eeuwen lang gebrekkig irrigeerde. Thans keert zich het kind tegen zijn ouders; nu de sawah's uit de bruto suikerwinsten met vele honderdduizenden bouws uitgebreid en verbeterd zijn, betwist men het recht op water aan de moederindustrie.

Laten wij hopen, dat de suikerindustrie bij de ongetelde millioenen, die zij in meer dan een halve eeuw in den bodem van Java vastlegde, nog ongetelde millioenen zal mogen voegen, waarvan er reeds vele gereed worden gehouden, en thans behalve voor Java ook voor het zusterland Sumatra en andere deelen van dezen schoonen Archipel.

De derde kolom van rechts eindelijk doet zien, waar de faam der suikerwinsten vandaan komt. Hier wordt de dividendtrekker verblijd met een schoonen schijn, die hem moet doen vergeten dat de N. V. zooveel geld aan de beschikking van den aandeel-

houder onttrekt en rechtstreeks toevoegt aan den uit besparing verkregen rijkdom van productiemiddelen. De aandeelhouder krijgt een ton dividend, berekend naar een kapitaal van een half millioen, terwijl tegelijk zijn goedkeuring gevraagd (of niet gevraagd) wordt om een andere ton uit de bruto winst te bestemmen tot uitbreiding der fabriek. Zoo groeit het half millioen aan tot 3½ millioen, en het dividend der verveelvoudigde en gemoderniseerde fabriek groeit aan tot een verblindend cijfer, omdat het nog altijd gerekend wordt over dat half millioen. Op die wijze zijn de Staat en de maatschappij zijner inwoners economisch het best gediend; de aandeelhouder wordt rustig gehouden; doch de argelooze toeschouwer raakt in afgunst en toorn op dien dividendtrekker ontstoken. Laat hem zijn toorn inbinden; hoe hooger het dividend schijnt, des te kostelijker is de moderne fabriek die achter het oude gerafelde half millioen aandeelen staat, en des te lager wordt de kostprijs der gefabriceerde suiker. Hoe meer winst, hoe grooter fabrieken; en daardoor wordt de goede witte suiker zoo spoedig mogelijk weer als vroeger volop verkrijgbaar voor een klein prijsje, dat toch voor den maker voldoende winst laat [1]).

---

1) Te dezen opzichte dient aangeteekend te worden, dat de suikerindustrie zelve aanleiding geeft tot verkeerde conclusies van het publiek omtrent de winstgevendheid van het bedrijf.

Wanneer wij vermelden, dat in het jaarverslag der Handelsvereeniging Amsterdam over 1917 wordt voorgesteld, hare veertien suikerfabrieken elk voor ƒ 1.—, dus voor totaal ƒ 14.— in de boeken te doen paraisseeren, dan zal wel duidelijk zijn, wat wij bedoelen.

In ons werk „Het Bankwezen" hebben wij aangetoond (pag. 294), dat die veertien fabrieken aan de H. V. A. *minstens* gekost hebben ƒ 39.043.820.45, rekening houdende met de afschrijvingen, kosten van onderhoud, nieuwe machinerieën, gebouwen, rails enz.

Het publiek is gewend een balans, waarop de bezittingen met ƒ 1.— voorkomen, als eene prachtbalans te beschouwen. Wij deelen die opinie niet, doch zijn van meening, dat een balans een juist begrip moet opleveren van den stand der onderneming en dat daarop baten en lasten naar de waarde van den dag der balansopmaking behooren te verschijnen.

Wil men afschrijven, goed, doch dan dient men die afschrijvingen te laten zien, b.v. door eene afschrijvingsrekening tegenover de bezittingen te stellen.

Het is niet alleen de H. V. A. die zich aan ondertaxatie harer bezittingen schuldig maakt, het is in de suikerindustrie *regel* en het gevolg daarvan is, dat feitelijk geen enkele fabriek met eenige juistheid kan opgeven, wat haar de suiker kost. Alle opgaven, welke daaromtrent gedaan

Het is hier niet de plaats om dieper in te gaan op de beteekenis der Naamlooze Vennootschappen voor deze landen. Het is trouwens ook te laat om de Regeering te raden, den druk op de N. V. niet te verzwaren: de tering is reeds buitenmate boven de grens eener vruchtbare staats-nering uitgezet, en wij erkennen, dat het ontstane gat niet meer gestopt kan worden dan met opoffering van veel kapitaal, dat gewelddadig aan den uitbouw der productiemiddelen onttrokken moet worden.

Wij willen echter trachten, den indruk een weinig weg te nemen, alsof de suikerindustrie een der beste objecten zou zijn voor de speciale heffingen, die het gat moeten stoppen. Het is begrijpelijk dat die gedachte ontstaan is. Deze industrie is een der oudste van Java; zij is hier de wegbereidster geweest voor den grooten lateren opbloei; haar winsten vloeien echter niet regelmatig, doch schoksgewijze, waardoor somtijds een oogverblindende goudstroom (van onze buitenlandsche afnemers afkomstig, en *naar* Java gericht) voor een oogenblik de aandacht der toeschouwers trekt en zich vastlegt in hun geheugen als een momentopname op de fotografische plaat. Deze industrie heeft tengevolge van

---

worden zijn fictief, omdat nergens rekening gehouden wordt met de kapitaalrente over den juisten kostprijs der onderneming.

En met die onjuiste opgaven der kostprijzen wordt niet alleen zand in de oogen gestrooid van het publiek, maar ook van de suikermenschen zelve.

Wanneer van jaar tot jaar in de berekening van den kostprijs ware opgenomen de kapitaalrente over den werkelijken kostprijs der fabriek, dan zou men hoogstwaarschijnlijk hebben kunnen constateeren, dat de suikercultuur in ordinaire jaren te weinig voordeel gaf; en indien men daarbij optelt de jaren vóór 1903 meer verlies dan winst heeft afgeworpen.

Wij onderschrijven gaarne de meening in de nota gehuldigd, dat een moderne suikerfabriek van 1000 bouws eene verkoopwaarde thans heeft van ƒ 3½ millioen. Nemen wij nu aan, dat 114 picols suiker per bouw daarvan verkregen worden, en dat de kapitaalrente op 5 % te stellen is (6 % zou meer overeenkomstig de waarheid zijn), dan bedraagt die kapitaalrente per picol suiker alleen reeds ƒ 1.53½ (bij 6 % rente zelfs ƒ 1.84). Met dit bedrag wordt nooit of bijna nooit rekening gehouden en het gevolg daarvan is, dat de winsten der suikerfabrieken veel te hoog worden aangeslagen.

Die kapitaalrente vertegenwoordigt geen belang bij suikerprijzen van ƒ 30.— en hooger per picol, doch wel degelijk, zoodra die prijzen terugvallen tot ƒ 10.— en daar beneden, welke laatste prijzen als meer normale mogen worden aangemerkt. d. B.

haar oorsprong uit den tijd van het Cultuurstelsel nog vele oude overblijfsels waaronder de genoemde boekhouding, die zelfs magere winsten als schitterende dividenden „vortäuscht". Maar niettemin is de vermelde gedachte onjuist. De foto van het paard gedurende den luchtsprong blijft, doch de sprong heeft slechts even geduurd. Het bergstroompje kan een grooten bandjir geven, en toch is zijn debiet over langeren tijd slechts gering.

Dat de winst uit onze suikerindustrie niet vloeit als een rustige rivier met veilig debiet, moge uit het volgende verklaard worden.

Alle suikerrietcultuur is risicocultuur; rijke suikerlanden van vroeger hebben hun industrie moeten opgeven, nieuwe en betere zijn opgekomen. Empirisch zijn de gebieden gevonden, waar de kostprijs het laagst kan zijn; deze liggen vrijwel alle tusschen den 15den en 23en breedtegraad, waar de nachten reeds koel genoeg zijn om ook in gelegerd riet een loonend rendement te geven. Naarmate men die streek van de enkele seizoenwisseling, die tegelijk de streek is van de nu en dan optredende „hurricanes", verlaat om naar de zwoelere equatoriale streken te gaan, worden de kansen der rietcultuur geringer, en eischt de rietcultuur meer inspanning om een goede grondstof voor de industrie te kweeken. Daardoor is Java reeds geenszins meer een rietland bij uitnemendheid, en heeft de Javasuikerindustrie pas na jarenlangen zwaren strijd een voorloopige overwinning behaald op de omstandigheden.

Wij zullen hierover thans niet in technische bijzonderheden afdalen; genoeg zij het op te merken, dat de industrie haar behoud na 1902 slechts te danken heeft aan het kweeken van zaadrietsoorten, die Java een hooger suikerproduct per bouw hebben verschaft dan ieder ander land der wereld; met uitzondering dan van Hawai, welk land Java ten deele zoozeer overtreft door zijn schitterende irrigatie [1]).

Zien wij nu, met welk product per bouw onze concurrenten een kostprijs maken die hen in staat stelt om op de wereldmarkt te verschijnen.

De voornaamste concurrent is *Cuba*, dat *per bouw de helft* maakt van het Javaproduct, nl. 56 pikol suiker per bouw. De mees-

---

[1]) Niet geheel juist, het verminderen der concurrentie door de Brusselsche conventie en andere voren reeds beschreven oorzaken hebben eveneens daartoe medegewerkt. d. B.

te andere landen maken niet meer, en *Formosa* maakt per bouw nauwelijks *een derde gedeelte* van ons product; het schat zijn oogst 1919 volgens de Louisiana Planter van 12 Juli j.l. pag. 119 zelfs op slechts 28 pikol suiker per bouw, tegen een normale oogst van 37 pikol per bouw. Thans envaheert de suikerindustrie van Hawai ook de Philippijnen en brengt de dreiging dichter bij. Wat zal er geschieden, als Cuba eindelijk van zijn traditioneele rietsoort, het zwakke Wit Preanger (= Cristallina Cuba = White Transparent = Rose Bamboo) afstapt en de op Java gemaakte beter produceerende nieuwe rietsoorten gaat planten? Wat zal Formosa doen, als het eveneens zijn Wit Preanger (dat daar Rose Bamboo heet) vervangt door Javariet? Reeds gaf Argentinië het voorbeeld: het heeft zijn jammerlijk ziek geworden Preangerriet en Zwart Cheribon, waaraan de industrie bijna te gronde was gegaan, weggedaan en vervangen door onze Javarieten, die er het dubbele product blijken te geven. Een volgende prijsdaling zal ook Formosa en Cuba tot zulke maatregelen brengen.

Wat zal er gebeuren, als de ontwikkeling der Cubaindustrie nog eenigen tijd aanhoudt met het tempo der laatste jaren? In het Archief van October 1915 pag. 1559 lezen wij het volgende bericht uit Cuba.

„Het orkanenseizoen op Cuba is nu voorbij, tenminste het gevaarlijke stadium, en er is niets gebeurd. De aanplantingen staan goed; er zijn tien nieuwe ondernemingen opgericht, en de bestaande zijn sterk uitgebreid. Al werkt dit alles in het eerste jaar nog niet op volle capaciteit, toch zal reeds in 1916 de opbrengst vergroot worden, en men hoort cijfers van 3 millioen ton noemen, ofschoon het voor zulke taxaties nog véél te vroeg is".

In 1915 dus de *schuchtere* voorspelling, dat Cuba haar product tot 3 millioen ton zal opvoeren. En ziedaar, in het seizoen 1918—'19 is het product reeds tot 4 millioen ton geklommen, met de zekerheid van een snelle nog verdere opvoering.

Het is moeilijk, zich van zulke gebeurtenissen een kwantitatief juiste voorstelling te maken, hoezeer de oorlog ons ook aan groote getallen gewend heeft. Laten wij het daarom eens op de volgende wijze probeeren.

20 jaar geleden, in 1899, produceerde Java ¾ millioen ton suiker, dat is 2½ maal zooveel als Cuba in dat jaar.

In 1910 produceerde Cuba reeds evenveel als Java in 1911, namelijk bijna 1½ millioen ton suiker. Cuba had zijn product dus in 11 jaren vervijfvoudigd, Java had het zijne slechts verdubbeld.

Vier jaar later, in 1914, maakte Cuba 2.6 millioen ton, tegen Java juist de helft of 1.3 millioen ton. Cuba had die 4 jaren dus benut om een volledige Javasuikerindustrie uit den grond te stampen, onder de goede politieke leiding van zijn President Menocal.

Nog 4 jaar later, in 1918, had het dit kunststuk nog eens herhaald; wederom is 1.4 millioen ton aan zijn productie toegevoegd en thans maakt Cuba dus 3 maal zooveel suiker als Java. De verhouding is in 20 jaren tijds juist omgekeerd, niettegenstaande Java haar industrie in dien tijd ook verdubbeld heeft.

Dat is de spaarzin van het kapitaal. Cuba is even groot als Java en het maakt thans meer suiker dan heel Europa. En tot loon voor den vlijt der Amerikaansche energie staat thans de dollar op *f* 2.67 in dezen tijd, nu het pond sterling op *f* 11.30 gedaald is. De Cubaan koopt thans van zijn behoeften uit het Buitenland *f* 2.67 voor een dollar.

Op Java heerschen andere economische begrippen. Wij hebben in den tijd, dat Cuba twee nieuwe Javasuikerindustrieën er bij schiep, slechts enkele bouws aan ons areaal toegevoegd en veel over Inkrimping gesproken; en wij zijn een nieuwe „Grondhuurordonnantie" deelachtig geworden. Het is wel poover.

Dit is dus de toestand. Cuba verschijnt op de markt met *het halve product per bouw* van Java, en toch is zijn kostprijs concurreerend; volgens International Suger Journal van Maart 1919 pag. 141 maakt Cuba zelfs slechts 448 pikols riet per bouw.

Onze kostprijs is dus zeer hoog, als wij ons enorm suikerproduct, verkregen uit 1200 pikols riet per bouw, in aanmerking nemen. Als Cuba zijn product per bouw opvoert door verandering van rietsoort, loopt Java kans, een fossiele suikerindustrie te krijgen, zooals men door andere oorzaken op Jamaïca en op andere eilanden te zien heeft gekregen. Als dit onheil niet door tijdige maatregelen wordt afgewend, zal de Regeering met weemoed kunnen terugdenken aan het jaar, toen zij als speciale heffing 80 millioen of meer wenschte weg te nemen uit de kassen der Naamlooze Vennootschappen, die zij volgens UHEdG. toch reeds tot aan de grens van het toelaatbare belast had met het afstaan van 2/5 van hare inkomens.

Over de plannen van Cuba behoeven wij ons geen illusie te maken. Zooeven citeerden wij uit het Archief 1915 pag. 1559: „Er zijn tien nieuwe ondernemingen opgericht, en de bestaande zijn sterk uitgebreid". In Archief 1917 pag. 85 lezen wij: „op Cuba zullen 16 nieuwe suikerondernemingen gedurende campagne 1916—'17 in werking zijn". De Louisiana Planter voorspelde dezer dagen weldra 6. of 8 millioen ton, terwijl dit blad, dat zoo goed is ingelicht over Cuba (waar trouwens zijn Spaansche editie verschijnt en de Engelsche editie haar meeste lezers vindt) op 31 Maart 1917 pag. 196 over de Savannah-landen van Cuba schreef: „**These lands when put into sugar cane are sufficient in area to increase the crop to 20 millions of tons per annum**" [1]).

Wij hopen UHEdG. duidelijk te hebben gemaakt, wat de risico's van den ondernemenden producent zijn. Men mag zijn bezit niet

---

1) In de nota wordt o.i. te weinig aandacht geschonken aan de algeheele ontbinding der Brusselsche Suikerconventie, welke nu een feit geworden is. Het gevolg daarvan zal zijn, dat verschillende landen van Europa zullen trachten hun eigen beetwortelsuikerindustrie en|of de rietsuikercultuur hunner koloniën te bevoordeelen, dan wel uit te breiden.

De zich thans in Europa manifesteerende zucht tot arbeidsreductie probeeren de Regeeringen te doen afnemen door toekenning van garanties voor prijzen van landbouwvoortbrengselen w.o. suiker (Engeland en Duitschland). Bovendien neemt de suikerproductie van Europa toe zoodra meer geregelde toestanden beginnen te heerschen.

De concurrentie tusschen riet- en bietsuiker zal dus na verloop van tijd weder een aanvang nemen, en deze zal voor de rietsuiker moeilijker zijn vol te houden 1° door den afstand; 2° door de toegenomen productie, als reeds in de nota vermeld en 3° door de bevoordeeling zijner koloniën door Engeland, een der grootste suikerverbruikers.

Voorts worden o.i. in de nota de productiekosten van Javasuiker te licht geteld. De werkloonen, grondhuren, materialen, meststoffen enz. alles is véél duurder dan vóór den oorlog, en het moet betwijfeld worden, of daarin afdoende verbetering zal komen.

De extra-kosten kunnen slechts goedgemaakt worden door verhoogde productie en daarbij verkeert Cuba onder de gunstigste omstandigheden.

Java kan de productie bij gebrek aan gronden niet noemenswaardig verhoogen (vandaar dat tegenwoordig het oog gevestigd is op Sumatra voor de suikercultuur), en moet dus trachten door andere middelen tot goedkoopere productie te komen, waartoe de concurrentie dwingend zal ingrijpen.

gelijk stellen met dat van een veilig staatseffect, en men mag de schoksgewijze winst der N. V. niet belasten met den progressieven maatstaf van een gewone belasting op het inkomen van physieke personen. De suikerprijs op de wereldmarkt is o. a. de resultante van de bij uitbreiding van industrie telkens zich verplaatsende evenwichten, zoodat na elke prijsstijging weer automatisch de daling intreedt zoo lang de uitbreiding der industrie nog zooveel invloed heeft op den kostprijs van het product, als bij de suikerindustrie het geval is.

Als wij thans onze verouderde molens door een grootere en goedkooper werkende viermoleninstallatie met moderne shredder willen vervangen, moeten wij een half millioen gulden neertellen. En voor de ketelinstallatie, de verdamp- en kook-batterij, de stoomleidingen en pompen, de filterpersen en al de rest naar verhouding. Om ons met de nieuwe fabrieken te meten, en behalve onze installaties ook de transportmiddelen te verbeteren, het woningpark van Europeesch en Inlandsch personeel uit te breiden, te assaineeren, van waterleidingen te voorzien, om hospitalen op te richten, en zooveel meer, zouden wij thans gaarne eenige millioenen per fabriek besteden. Dat is het lot van den ondernemer: die niet waagt, die niet wint. En de voornaamste maatschappelijke winst zijn de productiemiddelen, die wij nalaten aan het nageslacht.

Wij hebben in deze nota ons gesteld op het standpunt van UHEdG., dat er een gat in de Begrooting te stoppen was tot elken prijs, ook al moeten eenige bloeiende takken van den vruchtboom gekapt worden. Het zij zoo, doch wij verzoeken Uwe medewerking om den snoei tot het uiterste te beperken. Het wil ons voorkomen, dat een progressie als in het ontwerp van 2 % per interval van *f* 0.82½ opbrengst een bijzonder hooge is; zij voert in ons voorstel tot een maximum belasting van 16 %. Wij hebben haar niet willen wijzigen, met het oog op de mogelijkheid dat wij werkelijk een quotum van gemiddeld *f* 9½ millioen als bijzondere belasting per jaar zouden moeten bijdragen. Doch indien in andere middelen nog eenig verschiet zit, zouden wij UHEdG. willen voorstellen, deze progressie van 2 % op 1½ % terug te brengen, met behoud *overigens* van onze schaal. Het bij *f* 8.25 te bereiken maxi-

mum wordt dan 12 % in plaats van 16 %, en 12 % mag voor een speciale belasting die in hoofdzaak op Naamlooze Vennootschappen drukt, toch waarlijk ook in deze tijden nu hooge belastingen gebruikelijk zijn, nog zwaar heeten.

Wij willen er hier den nadruk op leggen, dat bij alle door ons genoemde cijfers de gedachte aan eenzijdigheid of overdrijving moet uitgesloten worden. Wij hebben daarom alle bronnen vermeld, waaruit wij de cijfers omtrent de rentabiliteit der suikerindustrie geput hebben. Als ons meer tijd ter beschikking gegeven ware, zouden wij nog meer actueele cijfers hebben kunnen verzamelen. Ongetwijfeld zou dan gebleken zijn, dat onze aanname van *f* 3½ millioen als stichtngskosten van een fabriek van 1000 bouw thans ver beneden de werkelijkheid blijft. Wellicht zal *f* 5 millioen dichter bij de waarheid blijken te zijn, en wij verzoeken UHEdG. hiernaar zoo mogelijk een onderzoek te willen doen instellen. Op basis van *f* 5 millioen zou de kapitaalwaarde van een suikerindustrie met 229000 bouw aanplant echter geen *f* 800 millioen doch *f* 1145 millioen zijn, en met een goodwill van *f* 200 millioen dus *f* 1345 millioen in plaats van het milliard, dat wij onderstelden. Daar echter vele installaties oud zijn en geheel vervangen moeten worden, hebben wij deze basis niet willen gebruiken, het verschil van *f* 345 millioen beschouwende als een som, die wij alsnog in onze installaties zullen moeten steken om ze up to date te maken. In elk geval moge hierin een aanleiding voor UHEdG. liggen om zoo mogelijk onze schaal alsnog op basis van 1½ % progressie en 12 % maximum om te rekenen.

Het wil ons voorkomen, dat voor deze concessie alle reden bestaat. De suikerindustrie is geen industrie die op Java onder gunstiger of even gunstige omstandigheden gedreven wordt als in de voornaamste concurreerende landen. Hawai voert thans de helft van zijn product naar de Westkusthavens van U. S. Amerika, de andere helft door het Panamakanaal naar de Oostkust van dat land (Louisiana Planter 19 Juli 1919 pag. 35), begunstigd door vrijdom in U. S. A. van het recht van bijna *f* 3½ per pikol dat Cuba in Amerika betalen moet. Hoe spoedig zullen wij dien suikerstroom zien omkeeren, als Cuba zijn surplus door het Panamakanaal op de ten deele nog vrije markten van Oost-Azië en Britsch-Indië zal zenden en als ook de Philippijnen daar als sterkere con-

currenten verschijnen [1]). Het zal UHEdG. bekend zijn, dat kort voor den oorlog in 1914 de eerste lading Cubasuiker reeds op de Oostkust van Azië verschenen is, en in de 5 jaren sindsdien heeft Cuba niet stil gezeten. In deze jaren hangt het lot der Javasuikerindustrie af van de versterking, die het bedrijf uit de groote winsten moet ondergaan.

Dat ook de markt der suikeraandeelen niet rekent op de uitkeering van buitengewone dividenden, moge blijken uit het volgende. Van de groote lichamen kwamen de koersen nauwelijks boven 300 %, ook niet toen de suikerprijzen tot boven de *f* 30.— per pikol waren opgeloopen. De enorme risico der rietcultuur blijft in de koersen uitgedrukt. Slechts één der groote lichamen, de Handelsvereeniging „Amsterdam", zag koersen tot 600 %, en het is zeker geen toeval dat juist dit het lichaam is, dat de uitbreiding van zijn suikerbelangen vrijwel heeft stop gezet om zich op enorme schaal te wenden tot de cultuur van Cassave, Agave, Rubber, Thee, Koffie en Olie. Ook het publiek begrijpt dus, dat als twee maatschappijen beiden geregeld 25 % uitkeeren, de koersen zich daarom nog zeer goed als 300 % tot 600 % kunnen verhouden, en dat een uitsluitende suikerbezigheid geen aanbeveling is voor een fonds, hoe aangenaam op zich zelf zulk een fonds als oud bezit in sommige families ook moge zijn.

Bij een aandeelenkapitaal van *f* ½ millioen en een reële waarde van *f* 3½ millioen, zooals bij zoovele fabrieken voorkomt, is *bij volkomen veiligheid* een koers van bijna 700 % gewettigd als het dividend gemiddeld bij voorbeeld 6 % van de reële kapitaalwaarde en dus 42 % van de nominale waarde bedraagt. Dat de koersen gemiddeld niet hooger dan 300 % zijn, bewijst eenerzijds dat het dividend gemiddeld lang geen 6 % van de reële kapitaalwaarde bereikt, anderzijds dat de risico zeer groot geacht wordt.

Deze Archipel in de vochtige equatoriale zone is bij uitnemendheid de streek voor de cultuur van rubber en spijsvetten; de snelle ontwikkeling dezer cultures is er het bewijs van. Wij hopen, dat ook deze cultures gespaard mogen blijven voor vernielende hef-

---

[1]) Luzon is bijna even groot als Cuba, en er is gelegenheid om aldaar nog ettelijke suikerondernemingen op te richten; er stroomt thans tot dat doel veel Amerikaansch kapitaal naar dat eiland. „International Sugar Journal".

fingen op de Naamlooze Vennootschappen; maar in elk geval achten wij hare positie's voor een verdere toekomst vele malen veiliger dan die der suikerindustrie. De suikerindustrie mag zeker niet zwaarder worden belast dan de genoemde cultures.

Wellicht zijn nog betere bronnen voor heffing aan te boren. Wij denken hierbij niet aan producten van den landbouw, die met arbeid in meerdere of mindere mate overal kunnen worden gemaakt waar de zon schijnt en waar tevens water voorhanden is, maar wij denken aan de grondstoffen die in beperkte hoeveelheid in den bodem gereed liggen. Volgens de Handelingen van 14 Juli 1919 pag. 610 bedraagt de petroleumproductie in Ned.-Indië op het oogenblik 1.7 millioen ton. Dat is een groote hoeveelheid; aan suiker werd in de laatste jaren meestal niet meer dan 1½ millioen ton geproduceerd; slechts 2 keer zijn wij de 1.7 streep gepasseerd.

Ook de waarde der beide stoffen zal wel een grootheid van dezelfde orde zijn. Er zijn noodlijdende petroleummaatschappijen, zooals er noodlijdende suikermaatschappijen zijn.

Nu valt het ons op, dat de bijdrage der petroleumindustrie in de *f* 30 millioen, die voor de Begrooting 1920 noodig geacht worden, slechts op *f* 2 millioen begroot wordt, terwijl wij bij onze calculaties van de onderstelling zijn uitgegaan dat de suiker gemiddeld *f* 9½ millioen moet opbrengen. Dit verschil is wel groot. En het is een magere troost voor den belastingbetaler die het tekort van anderen moet aanvullen, indien hij op pag. 610 leest: „Voor het treffen van een definitieve regeling heeft de tijd ten eenenmale ontbroken. Blijkt dat de petroleumindustrie met 2 of 2½ millioen te licht wordt getroffen, dan kan dit het volgende jaar worden recht gezet".

Wij twijfelen geen oogenblik aan de bedoeling van UHEdG. om den belastingdruk billijk te verdeelen, vooral na Uwe woorden op pag. 615:

„De vraag is niet, of de suiker bij een winst van 170 millioen nog een hoogere belasting kan dragen. Wij moeten kijken naar den druk, die op de gemeenschap gelegd wordt en dan is het onbillijk, den druk te veel op één punt te leggen. De suiker verkeert in ongunstige omstandigheden, in zooverre dat wij in 4 à 5 regels precies kunnen uitrekenen hoe groot de winst wel is. Dat kunnen wij niet van andere industrieën, b.v. niet van de petroleum. Het is niet anders dan billijk, den druk gelijkelijk te verdeelen; wan-

neer op de suiker 70 millioen wordt gelegd, dan krijgt die industrie wis en zeker een behoorlijke portie. Het zou onbillijk zijn nog verder te gaan. Indien bij een winst van 170 millioen onder zeer buitengewone omstandigheden gemaakt, een 70 millioen aan 's Lands huishouding wordt uitgekeerd, is dit een bedrag dat in vergelijking met hetgeen van anderen wordt gevorderd, alleszins behoorlijk kan worden genoemd".

Wederom verplaatsen wij ons in de moeilijkheden van den fiscus, die de winsten der suikerindustrie zoo goed kent als het salaris van zijn ambtenaren, maar die moeilijk de boekhouding kan ontwarren van de petroleumindustrie, die een ingewikkeld bedrijf over alle deelen der wereld uitoefent met bijzonder ongelijkmatig verdeelde winsten. Toch zouden wij in overweging willen geven, een poging te wagen om de klaarheid in de boekhouding der suikerindustrie ook bij nadere belastingplichtige bedrijven te eischen, desnoods met behulp van daartoe te maken wettelijke bepalingen en met voorlichting van ervaren practici uit handel en nijverheid. Wij zouden niet gaarne willen, dat de petroleumindustrie zwaarder belast werd dan eenige andere. Wel ontvangt zij uit handen van den staat hare grondstoffen, die in beperkte hoeveelheid in den bodem gereed liggen; wel zal deze industrie na het opgebruiken dier voorraden niets meer tot nut der maatschappij hebben aan te bieden, in tegenstelling met de landbouwindustrieën die blijvend produceeren zoolang er zon en water en menschelijke arbeidskracht beschikbaar is; maar ook de petroleumindustrie behoort een ruim loon te hebben voor hare geweldige risico's.

Het is echter billijk, dat zij van hare winsten niet minder betaalt dan anderen wier winsten zich beter door buitenstaanden laten berekenen. Ongetwijfeld zijn er bij deze industrie Maatschappijen, die groote winsten maken. Volgens het Handboek voor Cultuur- en Handelsondernemingen 1917 pag. 1160 is o.a. van het kapitaal der Koninklijke Nederl. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen in Ned.-Indië reeds een groot deel van het kapitaal van ƒ 150 millioen volgestort, terwijl de aandeelen in de Ind.-Mercuur van 18 Juli 1919 pag. 533 koersen tot zelfs van 800 % te zien geven. Zulke resultaten op zulk een groote schaal zijn in de suikerindustrie nooit bereikt.

Wij hopen derhalve, dat de aandacht, die de Javasuikerindustrie in zoo ruime mate (zij het niet altijd op de door ons gewenschte punten) van de zijde der Regeering geniet, ook in zoodanige mate aan andere industrieën geschonken zal worden, dat de productie van een zoo allergewichtigst voedingsmiddel als suiker niet méér door de belastingwetgeving geschaad moge worden dan door de omstandigheden onafwendbaar geëischt wordt.

Wij blijven betreuren, dat de fiscus zich niet in hoofdzaak wil beperken tot het belasten der aan aandeelhouders uit te keeren dividenden, bij voorbeeld door verhooging of wijziging der huidige 4 % inkomstenbelasting der N. V. en der overwinstbelasting (thans 8 % van het uitgekeerd dividend boven 5 % van het maatschappelijk kapitaal). Indien daardoor de zwaarte der heffing in een helderder licht zou komen, kunnen wij dit slechts toejuichen. Het verbergen der heffingen op minder in het oog vallende plaatsen kan wel een eventueel noodige verandering in het financieel beleid vertragen, doch kan deze niet onnoodig maken.

De fiscus gaat met dit ontwerp ingrijpen in de economische ontwikkeling der industrie, die op Java nog geenszins het peil heeft bereikt dat door de veiligheid geboden wordt. Het is niet uit weelde, dat deze industrie alleen aan hare Proefstations reeds bijna een millioen gulden 's jaars uitgeeft; veeleer is dit het gevolg van het besef harer bestaansonzekerheid, waardoor zij tot zulk een voor den Staat heilzame activiteit geprikkeld wordt. Zal de Regeering deze industrie in tijden van crisis steunen met de vele millioenen, die dan in de bijna bodemlooze put der prijsdaling zullen verdwijnen? Kan Zij de reserve, die Zij thans uit onze tijdelijke winsten wil halen, op zij leggen om ons in tijd van nood te helpen? Zij verhoogt thans de spoorvrachten, die het vervoer der suiker voor de verst van de haven gelegen fabriek in Madioen niet minder dan 78 % duurder zullen maken; andere maatschappijen volgden reeds dit voorbeeld en de suiker zal omstreeks *f* 2 millioen 's jaars meer aan vracht hebben te betalen. Wij twijfelen niet of de Staatsspoor zal de lagere vrachten voor het massaartikel, waaraan zij haar welvaart te danken heeft, in tijden van nood herstellen, maar zal de Regeering in staat zijn, ook overigens onze komende inzinking te overbruggen?

Tot nu toe hebben wij ons zelf moeten redden; de Regeering heeft haar financieele inmenging alleen telkens aangewend tot

het maken van ordonnantie's op de heffing van bijzondere suikerbelastingen, zoodra de prijzen voor korten tijd aanzienlijk opliepen. Is het wonder, dat wij het veiliger achten, zelf ons reservefonds te vormen dan dat de Staat dit doet? Wij hebben in tijden van nood niêt, als de Staat, andere middelen om onze inkomsten te schragen. Wij hopen, dat de Regeering ons genoeg reserve zal laten en dat Zij zich zal beperken tot een heffing, wier bovengrens 12 % of althans in geen geval meer dan 16 % van de bruto winst zal bedragen.

Hiermede hebben wij den inhoud der zeer belangrijke nota doen spreken. Zij geeft een duidelijk beeld van de suikercultuur. Het beeld vertoont niet zijne lachende zijde, maar het is niettemin volkomen naar waarheid geteekend, het werd niet gechargeerd om te trachten den fiscus een rad voor de oogen te draaien.

De suikercultuur is eene industrie, waaraan zeer veel risico verbonden is en de groote fout van de Regeering is, dat Zij dat risico niet wil inzien. De Regeering is al even verblind door de tegenwoordige hooge suikerprijzen, als een groot deel der leden van den Volksraad, als het publiek, dat geen aanrakingspunten met de suikercultuur heeft.

De fiscus verwacht over 1920 eene extra bate — als suikerbelasting — van die cultuur tot een bedrag van 106¾ millioen gulden (2e Nota van Wijzigingen op de Aanvullingsbegrooting 1920, onderwerp 3, stuk 9, pag. 31).

Tegen den afstand van zulk een groot bedrag mag ditmaal bij de suikerfabrikanten geen bezwaar bestaan, omdat de winsten van dien aard zijn, dat die belasting *kan* worden opgebracht, zonder noemenswaardige schade toe te brengen aan de fabrieken.

De nota doet echter duidelijk uitkomen, dat het ongerijmd zou zijn te verwachten, dat een gelijk bedrag in den vervolge jaarlijks zou kunnen worden opgebracht, ja, zij oppert zelfs twijfel of de suikercultuur op den duur jaarlijks wel *f* 9½ millioen aan den fiscus zal kunnen offeren. Zij stelt derhalve aan de Regeering voor de hooge bijdrage van 1920 te beschouwen als eene reserve voor komende minder goede jaren, evenals de suikerindustrie uit de groote voordeelen van 1920 de noodige reserves voor volgende jaren zal en moet aanhouden.

De Regeering is echter *niet* zoo verstandig geweest. Integendeel, de oorspronkelijk voor 1920 ingediende begrooting onderging door verschillende nota's van wijzigingen en de suppletoire begrooting met dito nota's ingrijpende wijzigingen met het gevolg, dat de gewone uitgaven, oorspronkelijk op ƒ 479.7 millioen geraamd, ten slotte op ƒ 526.1 millioen geraamd werden, d.i. dus ruim ƒ 46 millioen meer.

Ter dekking dezer enorm verhoogde uitgaven voor den gewonen dienst stelde de Regeering onder meer voor om in plaats van uitvoerrechten productenbelastingen te heffen van suiker, tabak, thee en koffie. De raming der uitvoerrechten werd met ƒ 10 millioen verminderd, terwijl de raming van de opbrengst der productenbelastingen (die ten aanzien van voormelde producten in de plaats van uitvoerrechten moeten komen) werd gesteld niet op ƒ 10 millioen, maar op ƒ 43½ millioen. Blijkens de becijferingen der Regeering in de meergenoemde 2e Nota van Wijzigingen betreffende de suppletoire begrooting (pag. 26—31) verwacht de Regeering als opbrengst van de productenbelasting op thee, koffie en tabak te samen ruim ƒ 11 millioen, zoodat de suiker ƒ 32 millioen moet opbrengen om het door de Regeering geraamde bedrag van ƒ 43½ millioen vol te krijgen.

De schatkist drijft dus op de suikercultuur, d.w.z. op een cultuur, waaraan zooals wij gezien hebben de grootst mogelijke risico verbonden is.

Wat zal er van de financiën van Ned.-Indië moeten terecht komen, wanneer de prijs van suiker daalt tot den vóór den oorlog schitterenden prijs van ƒ 11.— per picol, terwijl nu als kostprijs reeds *becijferd* wordt ƒ 8.25, hoewel ƒ 8.50 à ƒ 9.— dichter bij de waarheid zal zijn?

Dan schiet er weinig voor den fiscus over.

Zal het dan mogelijk zijn de andere producten te doen betalen, hetgeen op suiker tekort komt? Met het oog op de eigen berekening der Regeering moet deze vraag ongetwijfeld ontkennend worden beantwoord.

Over 1920 toch denkt de fiscus te zullen ontvangen:

uit de koffiebelasting	ƒ	4.300.000.—
„ „ tabaks „	„	6.000.000.—
„ „ thee „	„	1.000.000.—
totaal	ƒ	11.300.000.—

De nota der suikerfabrikanten oppert twijfel of het der suikercultuur mogelijk zal zijn op den duur jaarlijks *f* 9½ millioen als suikerbelasting op te brengen. De Regeering is optimistisch en verwacht — tegen den Haar bekenden zoo juist geopperden twijfel der vaklieden in — jaarlijks *f* 32 millioen uit de opbrengst van dat belastingmiddel!

Blijkens haar voorgenomen tarief van heffing (vide pag. 285—286) kan *f* 32 millioen alleen ontvangen worden bij een suikerprijs van *f* 16.— per picol en een kostprijs van nog geen *f* 9.—. Een prijs van *f* 16.— kon alleen verkregen worden doordat de wereld door den oorlog op haar kop gesteld werd. Vóór den oorlog was een prijs van *f* 11.— per picol schitterend, en toen waren de productiekosten een paar gulden per picol minder dan tegenwoordig.

Een mijnbouwspeculant kan niet verwoeder à la hausse speculeeren, dan de Regeering te dezen opzichte op hooge suikerprijzen speculeert.

Het is bijna niet aan te nemen, dat de suiker hoog blijft noteeren, actie wordt steeds gevolgd door reactie, en daling ligt daarom evenzeer in de lijn, als cultures afhankelijk zijn van de weersgesteldheid, als kwantitatief hooge opbrengsten van den bodem gevolgd worden door lagere.

Evenmin als verwacht kan worden, dat de suiker hoog blijft noteeren, mag worden aangenomen, dat koffie, tabak en thee op de prijzen zullen blijven, welke thans, als uitvloeisel van den oorlog, daarvoor betaald worden.

Maar *dan* zullen die producten ook evenmin als de suiker zooveel opbrengen als de Regeering daarvan over 1920 als belasting verwacht!

Dat zij ooit in staat zouden zijn om het te kort op de opbrengst der suikerbelasting te dekken, is wiskunstig als bijna uitgesloten te beschouwen.

De landsuitgaven zijn derhalve opgeschroefd tot eene buitensporige hoogte, immers buiten eenige verhouding staande tot de prijzen van producten in normale omstandigheden. En de welvaart van Ned.-Indië is ten nauwste met de suikercultuur verbonden!

Hoe zal de toestand worden, wanneer de hochconjunctuur een einde genomen heeft? Dan *moeten* de landsuitgaven in verhouding tot de inkomsten worden teruggebracht! En „de Regeering is van

„oordeel, dat hare uitgaven de grenzen onzer financiëele span-„kracht beginnen te naderen op eene wijze, welke aan de Regee-„ring op financiëel gebied meer dan ooit de verplichting tot groote „waakzaamheid oplegt". Dit vertelde de Directeur van Financiën reeds in den Volksraad op 14 Juli 1919 (zie de Handelingen van den Volksraad 1919 pag. 606).

Daarna werden de gewone uitgaven echter met ƒ 46 millioen verhoogd. Commentaar lijkt ons overbodig.

De Regeering heeft door hare maatregelen de suikercultuur op extra-kosten gejaagd: hoogere grondhuren en bemoeilijking van den inhuur van gronden, hoogere arbeidsloonen geprovoceerd, politiediensten voor rekening der ondernemingen uitgelokt enz. Waar hare belangen zóó zeer zijn saamgeweven met die der suikercultuur, handelt zij niettemin daarmede voortdurend in strijd door hare voormelde maatregelen en zij werkt er dus toe mede, om in normale jaren geen suikerbelasting te kunnen heffen, omdat de kostprijs te hoog zal uitkomen.

Men moet ongetwijfeld het geduld van suikerfabrikanten bewonderen, zij nemen maar steeds genoegen met de maatregelen, welke door het Bestuur te hunner nadeele worden ten uitvoer gelegd. Zij dragen nu reeds het grootste gedeelte der belastingen zonder mopperen, terwijl zij aan den anderen kant zien, dat hun bestaansvoorwaarden door het Gouvernement steeds meer worden bemoeilijkt. Zij moeten zich te weer stellen tegen allerlei aanvallen door de Inlandsche (en Europeesche) volksleiders gedaan op het „suikerkapitaal", dat welvaart onder de Inlandsche bevolking verspreidt en aan die bevolking uit de belastingen, door dat kapitaal opgebracht, sociale verbeteringen toevoert.

Niet tevreden met de reeds door de suikerindustrie verleende hoogere werkloonen, zijn agitatoren thans bezig de bevolking der suikerstreken op te zetten tot het eischen van een werkloon van minstens ƒ 1.— per dag, onder bedreiging verder met werkstaking.

Hoe zullen de fabrieken in staat zijn in normale tijden zulke hooge loonen te blijven voldoen? Zij kunnen werkstakingen niet voorkomen, hoe ongerijmd deze soms ook mogen zijn. Dergelijke stakingen zijn aan de orde van den dag. Het recht van staking tot afdwinging van gunstiger arbeidsvoorwaarden wordt algemeen

erkend, ook door Regeeringen. Maar dan staat daar toch onmiddellijk tegenover, dat een gelijk recht aan de producenten niet mag worden onthouden! Wanneer de werkgevers door de omstandigheden gedwongen, van dit recht wenschen gebruik te maken, dan zal niemand hun dat in gemoede kwalijk kunnen nemen.

Wat zal er gebeuren, wanneer de Javasuikerindustrie, door de omstandigheden, (de reeds genomen en nog te nemen Regeeringsmaatregelen, welke in strijd zijn met de belangen der suikerindustrie, de tegenwerking der Inlandsche en Europeesche volksleiders — de voortdurende stijging der eischen van de Inlandsche arbeidskrachten en de onderbreking van het bedrijf door werkstakingen) gedwongen, eens het besluit nam eveneens van haar stakingsrecht gebruik te maken? De hooge prijzen der suiker van den tegenwoordigen tijd stellen de industrie thans in staat, om met geringe productie hare onkosten goed te maken, dus den aanplant van suikerriet sterk te beperken.

Waar zullen dan de hooge inkomsten, welke de Regeering van de suikerindustrie in den vervolge denkt te trekken vandaan moeten komen? Hoe zal de toestand der schatkist zijn, wanneer de suikerfabrikanten, al was 't ook slechts één jaar, hunnen aanplant op bovenomschreven wijze beperkten? Wat zou er dàn van de bevolking, welke nu op de suikercultuur teert, terecht komen?

Het recht van verweer mag den producent niet onthouden worden.

De Regeering zou in een leelijk parket komen, doch .... niet onverdiend, omdat zij afwijkende van de gezonde politiek, de tering naar de nering te zetten, overgegaan is tot het opvoeren der uitgaven buiten verhouding tot de inkomsten in normale tijden en daardoor de bestaanszekerheid van den producent in gevaar brengt.

De Directeur van Financiën verdedigde zijne belasting-voorstellen o.a. met een beroep op de steeds hooger wordende belastingen in Europa, en meende daaruit te mogen concludeeren, dat ook in Indië de belastingen gerust kunnen verhoogd worden, zonder afbreuk te doen aan de binnenvloeiing van buitenlandsch kapitaal, hetwelk zoo zeer benoodigd is om Indië vooruit te brengen. Deze redeneering gaat absoluut mank, 1° omdat de hooge belastingen in Europa noodgedwongen werden opgelegd, terwijl

die noodzaak voor Indië kunstmatig (door het loslaten van den juisten regel: de tering naar de nering zetten) is in het leven geroepen en 2° omdat in Indië de belastingen in hoofdzaak moeten worden opgebracht door 2 % van de bevolking, dat hard moet werken in een afmattend klimaat, tegenover 98 %, dat als stelregel heeft zijn arbeid tot het minst mogelijke te beperken en daarom geen bijdrage van belang tot de landsinkomsten kan leveren.

Zoodra het gedaan is met de hooge inkomsten uit extra productenbelastingen, zullen bij de te sterk gestegen landsuitgaven de cultures te zwaar belast worden, waarvan het gevolg zal zijn, dat het buitenlandsch kapitaal zich afwendt van Ned.-Indië.

Wij wenschen dit artikel te besluiten met de volgende aanhaling uit de rede over „Het duurte-vraagstuk" door Mr. G. Vissering gehouden op 26 April 1919 in de Kon. Akademie van Wetenschappen (zie de brochure daarover, pag. 55 en 56), welke aanhaling voor het grootste deel op Ned.-Indië van toepassing mag verklaard worden:

„Het moet thans uit zijn met de lichtvaardigheid in het uitge-
„ven van geld; wij zullen zware belastingen moeten opbrengen;
„hiertoe moeten wij allen bereid zijn, en in ons eigen leven moeten
„wij daarom ons beperken in niet bepaald noodige uitgaven; wij
„moeten dan echter de zekerheid hebben, dat de door ons met
„moeite opgebrachte belastinggelden worden besteed voor inder-
„daad noodzakelijke uitgaven en voor amortisatie van (oorlogs-
„en crisis) leeningen, en dat dus ook de openbare lichamen niet
„blijven voortgaan met hun onzuinig beheer der laatste jaren.
„Wij moeten thans in het huishouden van den Staat en van
„de Gemeenten ook de tering naar de nering leeren zetten; geen
„nieuwe uitgaven mogen worden gedoogd, indien niet eerst nauw-
„lettend wordt overwogen uit welke regelmatige inkomsten die
„uitgaven in afzienbaren tijd te dekken zullen zijn"

Het zij zoo!

Gedachtenwisseling

Het grondhuurvraagstuk op Java.

De Redactie vergunne mij, als belangstellende in de verte, een bescheiden plaatsje voor een enkel woord naar aanleiding van het Naschrift door den heer Cohen Stuart gegeven op het artikel „Het Grondhuur-vraagstuk op Java" van den heer Meijer Ranneft, beide voorkomende in de December-aflevering van 1919.

Het komt mij voor, dat beide geachte schrijvers niet zoover van elkander staan als het Naschrift zou doen denken. In het wezen der zaak toch is de nieuwe grondhuur-ordonnantie een stap in de richting van emancipatie van den grondbezitter, immers hij kan — want hierop komt het ten slotte neer — daardoor den niet-inlander een zeer langdurig pachtrecht op zijn grond geven; daardoor wordt op zij gezet de thans telken jare onmisbare medewerking van de dessahoofden waarover de heer Tjokroaminoto in den Volksraad klaagde. Voor hen, die slechts heil mochten zien in eene onmiddellijke opheffing van het verbod van vervreemding van grond door inlanders aan niet-inlanders is de thans gedane stap stellig veel te klein en te onbeduidend, maar voor hen die — en ondergeteekende behoort tot hen — gelooven dat de juiste beginselen eener sociale politiek zich, ook ondanks den wetgever, vanzelf baanbreken in de wetgeving, zien in dien stap een eerste, mogelijk en naar te hopen spoedig te volgen door de tweede nl. de voorgenomen wijziging van artikel 62 R.R., welke de verhandelbaarheid van den inlandschen grond zal inleiden.

Wij hebben met onze beschermende politiek den inlander mogelijk wat lang onnoodig gebonden maar toch het onschatbaar voordeel verkregen, dat de mondigheid op een oogenblik zal komen, waarop hij in staat is de vruchten van onze voogdij te waardeeren. Het is ongetwijfeld een goede daad van den heer Cohen Stuart geweest om het element van dualisme in onze wetgeving ter sprake te hebben gebracht; m.i. echter komt die opmerking het betoog van den heer M. R. slechts ten goede. Ook hier toch een

begin van opheffing van het dualisme, in dien zin namelijk dat de niet-inlander een, in het wezen der zaak zakelijk, zij het slechts tijdelijk, recht op den bouwgrond van den inlander kan verkrijgen, maar dan op zoodanige betalingsvoorwaarden, dat de waarde die de grond voor den inlander heeft, steeds ten volle zal worden genoten. En de nieuwe grondhuurregeling is tevens een pleit voor de juiste grondslagen, waarop onze agrarische politiek is opgebouwd. De deur gaat open, zij het wat langzaam voor hen die groote haast hebben.

H. CARPENTIER ALTING.

Den Haag, 13|2-'20.

Persoverzicht

Staatkundige hervormingen in Britsch-Indië.

In de zitting van het Britsche Hoogerhuis van 30 Juni jl. werd besloten, in overeenstemming met hetgeen door het Lagerhuis was aangenomen, om het wetsontwerp betreffende staatkundige hervormingen in Britsch-Indië naar een gemengde commissie uit beide Huizen te verwijzen.

Interessant was, dat bij de daarvoor gevoerde beraadslagingen de waarschuwing, dat Britsch-Indië wachtende was, de commissie dus bekwamen spoed behoorde te betrachten, uitging van Lord Curson, den gewezen onderkoning van Britsch-Indië, die bij de Indiërs voor aarts-conservatief doorgaat.

Lord Curson verklaarde nog, dat het Britsch-Indië van nu niet meer het Britsch-Indië van een jaar of vijftien geleden was, zooals hij het gekend had. Wat toen het bestuur nog als een ideaal voor oogen kon staan, kon thans niet meer voldoende geacht worden om te voorzien in de behoeften van een gewijzigden en zich nog steeds wijzigenden toestand. Britsch-Indië, zeide hij, voelt, dat de dagen der voogdij tot het verleden behooren, en het was nu voor het Britsche parlement weggelegd om den weg voor Britsch-Indië's verdere ontvoogding te banen, maar tevens te waken tegen overijling en gevaarlijke stroomingen, zooals die, welke onlangs verschillende deelen van Britsch-Indië in beroering brachten.

De parlementaire commissie kon reeds in de eerste dagen van Juli, onder voorzitterschap van lord Selborne, haren arbeid aanvangen. Zij heeft zich voor de studie van het onderwerp doen voorlichten door een aantal Indiërs, zoowel als Engelschen, onder welke laatsten, gelijk van zelf spreekt, het bestuurselement een voorname plaats innam. De zittingen dier commissie, waarin die deskundigen door haar werden gehoord, waren openbaar — mevrouw Annie Besant was een geregelde belangstellende toehoorster. En nu, nog niet vijf maanden na het hierboven genoemd besluit van het Hoogerhuis, kon de commissie reeds haar rapport indienen, waarin zij op grond van de studie van het Chelmsford-Montagu-rapport en van de haar van deskundige zijde verstrekte gegevens tot de conclusie kwam, dat de in laatst genoemd rapport voorgestelde hervormingen, op eenige punten gewijzigd behooren te worden aanvaard.

Wij hebben na de verschijning van het Chelmsford-Montagu-rapport het essentieele daaruit medegedeeld. Genoeg zij het thans nog even in herinnering te brengen, dat daarin werd voorgesteld, om het behoud van een krachtig centraal gezag met de werkelijke zeggingschap van den Indiër in het bestuur een begin te maken in de provinciën, waar een aantal z.g. transferred (overgedragen) onderwerpen geheel te hunner beoordeeling zouden worden gelaten, behoudens de bevoegdheid van het provinciaal bestuurshoofd om zoo noodig in te grijpen.

De arbeid der parlementaire commissie omvatte behalve de staatkundige hervormingen, aangegeven in het Chelmsford-Montagu-rapport ook de naar aanleiding hiervan door bijzondere commissiën opgemaakte ontwerpen voor het kiesrecht en voor de verdeeling der verschillende bestuursaangelegenheden over het centraal gezag, de provinciale besturen en het Indisch zelfbestuur in de provinciën.

De voorstellen der Commissie komen in het kort op het volgende neer.

In de eerste plaats stelt de commissie voor, dat de volledige verklaring van 20 Aug. 1917, waarin aan Britsch-Indië staatkundige hervormingen worden toegezegd, in de inleiding voor het wetsontwerp zal worden opgenomen.

„Het moge in herinnering worden gebracht, dat sommige getuigen een onderscheid trachtten te maken tusschen de verschillende deelen der verklaring om daaraan een verschillende waarde toe te kennen. **De commissie acht het van het grootste belang, dat het Parlement het van den beginne duidelijk make, dat de verantwoordelijkheid voor de opvolgende stadia van ontwikkeling van zelfbestuur in Indië alleen bij het Parlement berust en dat het in die verantwoordelijkheid niet kan deelen met, nog veel minder deze kan overdragen op de nieuwe gekozen vertegenwoordigingen in Indië".**

Zoo ook verklaart de commissie dat zij, hoezeer erkennende dat een aangroeiend aandeel van de Indiërs in het bijzonder door wijs beleid en rechtvaardigheid is geboden, het noodig oordeelt volkomen duidelijk te maken, dat de Britsch-Indische regeering vrij blijft om Europeanen voor die betrekkingen aan te wijzen, waarvoor zij in het bijzonder noodig en bevoegd zijn.

Wat den eersten stap tot werkelijk *zelfbestuur* betreft, *nl. in de provinciën*, heeft de commissie eene wijziging gebracht in de lijst der transferred (overgedragen) onderwerpen. Zoo zal in de provinciën het onderwijs, behoudens zeker voorbehoud ten aanzien van de universiteiten, in zijn vollen omvang worden gebracht onder het ressort der verantwoordelijke ministers. Ten einde wrijving te voorkomen zal de gouverneur, wanneer in eenige provincie ter zake wrijving te vreezen is, moeten worden gemachtigd nu reeds eene percentsgewijze verdeeling der inkomsten tusschen de overgedragen en gereserveerde onderwerpen op te maken, welke minstens voor het geheele leven der bestaande wetgeving zal gelden.

De ministers, van wie er in elke provincie minstens twee zullen zijn, zullen worden benoemd uit de gekozen leden van den wetgevenden raad. Een minister zal, wanneer zijn advies niet door den gouverneur wordt aanvaard kunnen aftreden, terwijl den gouverneur het recht toekomt om een minister te ontslaan, wiens politiek aanleiding geeft tot ernstige klachten of niet in overeenstemming is met de inzichten der wetgevende macht. Een geheel nieuw geluid in een Britsche koloniale wetgeving is, dat de commissie aanbeveelt dat het in den wetgevenden raad aan alle ambtelijke leden, met uitzondering van de leden van den uitvoerenden raad en van de ministers, vrij moet staan om te spreken en te stemmen naar eigen inzicht. De gouverneur zal niet tevens voorzitter zijn van den wetgevenden raad, maar voor een tijd van vier jaren een voorzitter aanwijzen, terwijl de raad een vice-president kiest. Na vier jaren zal ook de voorzitter door den raad worden gekozen.

De provinciale begrooting wordt, behoudens uitzondering ten aanzien van bepaalde in de wet aan te geven posten, in haar geheel, aan het oordeel van den wetgevenden raad onderworpen. Mocht deze een post, betrekking hebbende op een der gereserveerde onderwerpen, verminderen dan is de gouverneur zonder meer bevoegd om als hij dat voor een goeden gang van zaken bepaald noodig acht, den post tot het voorgesteld bedrag op de begrooting te brengen.

Het denkbeeld om door middel van een zg. groot comité maatregelen van wetgeving tegen den zin van den wetgevenden raad in de provincie door te drijven, is door de commissie losgelaten. Acht de gouverneur zulk een maatregel noodig, niettegenstaande de raad na ampele bespreking zich daartegen heeft verklaard, dan zal hij dien op eigen verantwoordelijkheid moeten treffen, onder nadere goedkeuring, door tusschenkomst van den gouverneur-generaal, van het Britsche Parlement.

Wat het kiesrecht voor de provinciale wetgevende raden aangaat, de commissie stelde eenige wijzigingen voor, waardoor de vertegenwoordiging der aan het gevaar van verdrukking blootgestelde klassen der bevolking, zooals de niet-Brahmanen in de provincie Madras, tot haar recht kan komen.

Ten aanzien van het *opperbestuur* in de kolonie komt de commissie tot een overeenkomstig besluit als voor de provincie, wanneer het geldt maatregelen te treffen, waarmede de wetgevende vergadering niet kan instemmen. Zij verwerpt het denkbeeld om een *Council of State* (raad van state) in te stellen als college, waarop de gouverneur-generaal zijne verantwoordelijkheid voor het nemen van zulke maatregelen zou kunnen afwentelen, met de absolute zekerheid omtrent de meegaandheid van zulk een lichaam. De Indische begrooting zal b.v. aan het oordeel van de wetgevende vergadering worden onderworpen, onder voorbehoud wat o.a. betreft de kosten der verdediging. Brengt de vergadering eenige wijziging in de begrooting, dan kan de gouverneur-generaal, wanneer hij dat voor een goeden gang van zaken noodzakelijk acht, de betrokken posten ongewijzigd handhaven doch op eigen verantwoordelijkheid, onder nadere goedkeuring van het Britsche parlement.

De commissie stelt voor den Council of State tot een werkelijke tweede Kamer, beter gezegd wellicht Eerste Kamer, te maken. Maar uit het ons ten dienste staande Times-overzicht blijkt niet, welke rol aan zulk een college werd toegedacht.

Van de staatsinstellingen in Indië overgaande op die, met betrekking op Indië, in het moederland, beveelt de commissie voorloopig ten minste aan den *„Council of India"*, als adviseerend lichaam voor den minister voor Indië te behouden. Zij meent echter dat de termijn, waarvoor de leden worden benoemd, van 7 tot 5 jaren zal moeten worden teruggebracht en stelt voor dat de kosten voor dit college ten laste van de Britsche begrooting komen.

De commissie-arbeid, die nu ten behoeve van Britsch-Indië door het ministerie voor Indië wordt verricht, zal overgaan op een *hoogen commissaris* voor die kolonie, naar het voorbeeld van de „dominions", de groote zelfstandige Britsche kolonies.

Wat de positie van den *minister voor Indië* betreft, de commissie meent dat, deze redelijkerwijze gehouden kan worden geacht, alleen in *bijzondere gevallen* te kunnen worden geroepen om tusschen beide te komen in zuiver Indische aangelegenheden, wanneer regeering en wetgevende macht in Indië het daarover met elkander eens zijn.

Vooral wijst de commissie op de noodzakelijkheid om aan de in Indië bestaande meening, dat de Indische fiscale politiek van Whitehall uit wordt gedicteerd in het belang van de Britsche nijverheid, elken grond te ontnemen. Aan Britsch-Indië moet vrijheid worden gelaten om zoodanige tariefregelingen te maken, als het meest in overeenstemming met de behoeften van het land, als integreerend deel van het Britsche rijk. Tusschenkomst van den minister voor Indië zou dus alleen nog kunnen worden geboden met het oog op de internationale verplichtingen van het rijk of op eenige voor het geheele rijk geldende regeling.

Ten aanzien van het *Europeesche bestuurspersoneel* merkt de commissie op, dat zij zich bewust is, dat de taak van dat personeel aanmerkelijk zal worden verzwaard. Er is in die kringen twijfel gekweekt aan de raadzaamheid van diep ingrijpende hervormingen, als die nu aanhangig zijn gemaakt. Mochten er zijn, die zich tegen die taak niet opgewassen gevoelen, dan zou, naar de commissie meent, er aanleiding zijn om dezen in de gelegenheid te stellen bij andere diensten over te gaan of hun een pensioen toe te kennen, in evenredigheid met hun diensttijd.

Ingrijpende wijzigingen in de thans voorgestelde wet zullen slechts mogelijk wezen op voorstel van een *wettelijke commissie*, die niet dan na verloop van tien jaren zal worden benoemd.

De commissie stelt voor haar weder te benoemen om het parlement van raad te dienen in zake de voorschriften, die nog voor de uitvoering der wet noodig zijn. Zij stelde tevens voor om *een permanente commissie* in te stellen, welke in Indische aangelegenheden de beide Huizen van advies zou kunnen dienen, b.v. wanneer het gaat om te beslissen in zaken van geschil.

De wet zal geen betrekking hebben op Birmah, daar de Birmanen evenzeer van de Indiërs in ras en godsdienst verschillen als van de Britten. De commissie meent echter dat Birmah recht heeft op gelijksoortige instellingen als thans voor Britsch-Indië worden voorgesteld.

Aan het slot gaf de commissie een wenk, welke ook elders behartiging verdient. Zij zegt met vele getuigen in te stemmen, dat de **Britsch-Indische regeering en de provinciale besturen wat minder gesloten zouden kunnen zijn en hunne inzichten over wat het welzijn van Indië eischt met meer moed en volharding** moeten doen kennen dan in het verleden het geval was.

Op het oogenblik wordt er van overheidswege niets gedaan om de groote massa der bevolking in te lichten omtrent de werkelijke bedoelingen van de Indische regeering en de provinciale besturen, terwijl integendeel door de Inlandsche pers steeds meer onder de massa stemming wordt gemaakt om de overheidsgestie in discrediet te brengen.

Het staat wel zoo goed als vast, dat de hierboven geresumeerde voorstellen der commissie in de nieuwe grondwet voor Britsch-Indië zullen worden belichaamd. Zij zullen de nationalisten aldaar, wier aspiratiën reikten tot volledig zelfbestuur voor de provinciën en het begin van een parlementair stelsel in de centrale regeering niet kunnen bevredigen. Toch gaan zij reeds verder dan het Chelmsford-Montagu-rapport in beide genoemde opzichten. Maar zij blijven ook nu nog wat de centrale regeering betreft beneden de bij de instelling van den Volksraad in Nederlandsch-Indië aan de eerste vertegenwoordiging verleende bevoegdheden. De Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië is toch gehouden de begrooting in haar vollen omvang vast te stellen, in overeenstemming met het gevoelen van den Volksraad, terwijl in Britsch-Indië verschillende onderwerpen w.o. de defensie aan het oordeel der wetgevende vergadering blijven onttrokken en den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid is toegekend de begrooting vast te stellen in afwijking van het gevoelen der vergadering. (Ontleend aan het *Alg. Hbl.*)

De Indonesiër en zijn grond.

De door prof. van Vollenhoven gedane aanval op het wetsontwerp tot herziening van art. 62 regeeringsreglement lokte van verschillende zijden polemiek uit.

Alvorens deze weer te geven worden ter vergemakkelijking van het overzicht hieronder achtereenvolgens de oude en de voorgestelde tekst van art. 62 afgedrukt.

Artikel 62 reg. reglement volgens de wet van 1854, later aangevuld.

(1) De Gouverneur-Generaal mag geene gronden verkoopen.

(2) In dit verbod zijn niet begrepen kleine stukken gronds, bestemd tot uitbreiding van steden en dorpen en het oprigten van inrigtingen van nijverheid.

(3) De Gouverneur-Generaal kan gronden uitgeven in huur, volgens regels, bij algemeene verordening te stellen. Onder die gronden worden niet begrepen de zoodanige, door de inlanders ontgonnen, òf uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen of dessa's behoorende.

(De leden 4 tot en met 8 zijn toegevoegd in 1870).

(4) Volgens regels, bij algemeene verordening te stellen, worden gronden afgestaan in erfpacht voor niet langer dan vijf-en-zeventig jaren.

(5) De Gouverneur-Generaal zorgt, dat geenerlei afstand van grond inbreuk make op de regten der inlandsche bevolking.

(6) Over gronden, door inlanders voor eigen gebruik ontgonnen, of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behoorende, wordt door den Gouverneur-Generaal niet beschikt dan ten algemeenen nutte, op den voet van artikel 77, en ten behoeve van de op hoog gezag ingevoerde kultures, volgens de daarop betrekkelijke verordeningen, tegen behoorlijke schadeloosstelling.

(7) Grond, door inlanders in erfelijk individueel gebruik bezeten, wordt, op aanvraag van den regtmatigen bezitter, aan dezen in eigendom afgestaan onder de noodige beperkingen, bij algemeene verordening te stellen en in den eigendomsbrief uit te drukken, ten aanzien van de verpligtingen jegens den lande en de gemeente en van de bevoegdheid tot verkoop aan niet-inlanders.

(8) Verhuur of in-gebruik-geving van grond door inlanders aan niet-inlanders geschiedt volgens regels, bij algemeene verordening te bepalen.

Artikel 62 reg. reglement volgens het ontwerp van 1918.

(1) Alle grond, waarop niet door anderen recht van eigendom wordt bewezen, is Landsdomein.

(2) Beschikking over Landsdomein geschiedt overeenkomstig bij algemeene verordening te stellen regels.

(3) Vervreemding van Landsdomein, anders dan tot uitvoering van eenig werk van openbaar nut of aan gewesten en gedeelten van gewesten, waarop het eerste lid van artikel 68a is toegepast, aan inlandsche zelfbesturen of inlandsche gemeenten, is alleen toegelaten ten aanzien van stukken van geringe uitgestrektheid.

(4) Afstand van Landsdomein in erfpacht geschiedt voor niet langer dan 75 jaren.

(5) Overal waar aan de inlandsche bevolking het vrij genot en de vrije beschikking over den grond toekomt, wordt dit recht als inlandsch eigendom erkend; die erkenning, zoomede de aan den inlandschen eigendom verbonden bevoegdheden en verplichtingen worden bij algemeene verordening geregeld.

(6) Andere rechten der inlandsche bevolking op den grond worden, zooveel zulks met het algemeen belang bestaanbaar is, geëerbiedigd en voor zoover noodig bij algemeene verordening geregeld.

(7) Naar gelang de omstandigheden het toelaten worden de in het vijfde lid bedoelde eigendomsrechten in openbare registers ingeschreven; de wijze van in- en overschrijving en de uitreiking van afschriften of uittreksels der registers worden bij algemeene verordening geregeld.

(8) Overgang van rechten op grond van Inlanders op niet-Inlanders is niet toegelaten, behoudens uitzonderingen bij algemeene verordening te stellen.

(9) Verhuur of ingebruikgeving van grond door Inlanders aan niet-Inlanders geschiedt volgens regels, bij algemeene verordening te bepalen.

In het *Koloniaal Weekblad* van 4 December jl. waarschuwde de heer P. H. van der Kemp tegen het misverstand dat zou kunnen voortspruiten uit hetgeen door Prof. van Vollenhoven in het historisch gedeelte van zijn vlugschrift werd beweerd over het stelsel der door Raffles geïmporteerde landrente: „Aan het dorpshoofd werd een zeker belastingbedrag voorgeschreven, welk bedrag zijn dorpsgemeente *moest* opbrengen; maar tegelijk werd hem bevoegdheid toegekend om het akkerbezit zoodanig te wijzigen, dat de belasting de beste kans had regelmatig binnen te komen".

Dat aan het dorpshoofd zulk een opdracht behoorde te geschieden, wordt door den wetgever van 1819 niet gelast, wel het tegendeel, zooals blijkt uit de regeling in *Stbl.* 1819 No. 5.

Prof. van Vollenhoven verdedigde zich op dit verwijt, door aan te voeren dat hij een beeld had willen geven niet van de bedoelingen van Raffles of de Commissie-Generaal, doch van de praktijk; hetgeen door hem nader werd toegelicht.

In de *Nieuwe Courant* van 9 October t.v. betoogde de heer G. J. D. C. Stempels, hoofdcommies bij het Ministerie van Koloniën, dat prof. van Vollenhoven het wetsontwerp in zijn eigenlijke strekking volkomen had misverstaan.

Immers diens hoofdbezwaar tegen dat ontwerp betrof het z.g. beschikkingsrecht der Inlandsche rechtsgemeenschappen, dat met voeten getreden zou zijn. Door het Inlandsch bezitsrecht te qualificeeren als eigendom zou op de lichtvaardigste wijze het nog altijd beklemde grondbezit zijn losgerukt uit het verband van het verdere adatgrondenrecht en van het Indonesische dorpswezen.

Maar zal dit nu, vraagt schrijver, werkelijk de uitwerking van het wetsontwerp zijn? En hij gaat als volgt voort:

„Om deze vraag te beantwoorden moet men er zich rekenschap van geven wat dat ontwerp, 't welk gewaagt van Inlandsch eigendom, met dien term bedoelt. En wanneer ik nu op bladzijde 2 der Memorie van Toelichting uitdrukkelijk vind erkend, dat aan het recht, 't welk de Inlandsche bevolking op gronden in individueele, in communaal- of in familiebezit uitoefent, zekere verplichtingen zijn verbonden jegens de Inlandsche rechtsgemeenschap, en nergens in die Memorie melding vind gemaakt van een voornemen om aan die verplichtingen te tornen, dan besluit ik: het wetsontwerp verstaat, in tegenstelling met Europeesch eigendom, onder Inlandsch eigendom dien eigendom, waaraan de zooeven bedoelde verplichtingen zijn verbonden. En lees ik nu nog eens het wetsontwerp over, dan blijkt mij de strekking daarvan deze te zijn, dat de wetgever tot de Inlandsche bevolking zal zeggen: „uw bezitsrecht erken ik als Inlandsch (of wil men: Oostersch) eigendom, boven welken eigendom geen domeinrecht van het Land staat. Uw erkende eigendomsrechten zullen (te beginnen op Java en Madoera) in openbare registers worden inge-

schreven naar gelang de omstandigheden het toelaten; de erkenning van uw bezitsrecht als eigendom is echter niet van die inschrijving afhankelijk".

Welke is nu echter de conclusie van prof. Van Vollenhoven? Deze: volgens het regeeringsvoorstel zal de omzetting in Westersch eigendom niet anders dan zeer geleidelijk en vooreerst alleen op Java en Madoera plaats vinden, zoodat gedurende een afzienbaar getal van jaren voor alle buitengewesten en voor een groot deel van Java en Madoera het Inlandsch bezitsrecht alle bescherming door artikel 62 Regeeringsreglement zal derven (bladzijde 109; cursiveering van mij). En voorts, gelijk boven reeds vermeld: het beschikkingsrecht wordt met voeten getreden.

„A bon entendeur salut!" Van geleidelijke omzetting in Westersch (Europeesch) eigendom is in het regeeringsvoorstel hoegenaamd geen sprake; alle bezitsrechten zullen volgens het wetsontwerp op slag worden erkend als Oostersch (Inlandsch) eigendom, zoodat er geen Inlandsch bezitsrecht meer zal bestaan en bescherming daarvan door artikel 62 Regeeringsreglement derhalve 'n overbodige luxe mag heeten!"

'Schrijvers slotsom is dat het aanhangig wetsontwerp méér in de richting van den hoogleeraar stuurt dan oppervlakkige of vooringenomen beschouwing zou doen denken. Het domeinrecht valt voor alle Inlandsche grondbezit weg en krijgt dus een eenvoudige figuur, terwijl dit grondbezit zelf — zonder dat aan het daarop betrekking hebbend beschikkingsrecht ook maar in een enkel opzicht wordt tekort gedaan — tegen inbreuk van wie ook wordt beveiligd. Wel zal het domeinrecht van kracht blijven voor gronden, waarop de Inlandsche bevolking weide- en zamelrechten e.d. pleegt uit te oefenen. Dergelijke rechten zullen slechts worden geëerbiedigd voor zoover zulks met het algemeen belang bestaanbaar is, en zullen bij algemeene verordening worden geregeld. Dat de hoogleeraar hierin ziet een met handen en voeten overgeleverd zijn van de bevolking aan haar belagers en vijanden, noemt schrijver een uiting van bolsjewisme.

In *Het Vaderland* van 1, 3 en 4 November 1919 komt de heer Stempels op hetzelfde onderwerp terug.

Hij zet hierin uiteen hoe een primitieve streek met een primitieve landbouwende bevolking de eigendom van gronden wordt beschouwd en hoe de overheid daartegenover in een geordenden staat optreedt. Die overheid zal, veronderstelt de schr., een standpunt innemen dat voor de bevolking aldus valt te formuleeren: alle grond waarvan gij, bevolking, duurzaam het vrij genot en waarover gij de volle beschikking hebt (zooals uwe akkers, uw vaste weiden, de gronden waarop uw woningen staan, welke zijn ingenomen door uwe tuinen e.d.) al die gronden zijn van u en zullen onverkort van u blijven. Doch wat aangaat de gronden waarop ge pleegt te jagen, hout te hakken, vruchten te zamelen en wat dies meer zij, wat die gronden betreft, zult ge mogen handelen als voorheen voor zoover ik, overheid, van oordeel ben dat hierdoor geen algemeene belangen worden geschaad. Want, ziet ge, deze gronden zijn niet van u; ge oefent er wel een zeker gewoonterecht op uit, maar dat openbaart zich uitsluitend als 'n recht van profijt zonder dat daar eenige zorg uwerzijds tegenover staat.

Op de vraag welke rechten de inlander op zijn grond heeft, antwoordt de schr.: eigendomsrecht, en hij zet uitvoerig uiteen, dat dit zoo is al zijn er die beweren, dat de inlander geen eigendom kent. De Gouverneur-Generaal, verpersoonlijkend de Indische Regeering, mag aan de genoemde gronden alleen raken voor 't geval het algemeen nut onteigening vordert, en dan tegen behoorlijke schadeloosstelling, overeenkomstig de voorschriften der wet. Hebben dus de Inlanders van die beschikking het vrij genot en daarover de volle beschikking (de kenmerken van wat hier en elders eigendom heet), of niet, en is grondeigendom hun dus wezenlijk vreemd?

Die eigendom wordt echter niet beheerscht door de bepaling van het Indisch B. W. maar door de regelen van het inheemsche gewoonterecht of adatrecht.

Dit nu is ongeschreven recht, en uit overweging dat het voor den individueelen Inlander van belang kan zijn dat hij met betrekking tot zijn grond een beschreven recht of schriftelijken titel heeft, is de wetgever er toe gekomen hem tot het verkrijgen van zoo'n titel in de gelegenheid te stellen. (Art. 62, R.R. 7e alinea, alinea 4 van de agrarische wet van minister De Waal). De wet erkent dus, naar 'schr. meening „betrekkelijk" het duurzaam door inlanders uitgeoefend ongeschreven grondrecht als eigendom.

Het bij de Tweede Kamer aanhangige wetsvoorstel tot herziening van art. 62, R.R. zet niet nieuwe lijn aan, maar trekt met een rectificatie een oude lijn door. Voortaan zal, dit is de conclusie, van overheidswege doelbewust worden aangestuurd op inschrijving der thans „openlijk" erkende eigendomsrechten en dat niet alleen voor zoover zij individueel, maar ook voor zoover ze gezamenlijk worden uitgeoefend.

Niemand kan hiertegen in redelijkheid iets inbrengen naar het oordeel van den schr. En er kan te minder bezwaar tegen bestaan wijl het, blijkens het 8e lid van het wetsontwerp, in het voornemen ligt om, bij algemeene verordening vast te stellen, overgang van rechten op grond van Inlanders op niet-Inlanders niet toe te laten; het gouvernement zal dus den Inlander zijn eigen belang de hand boven het hoofd houden.

En de andere, door gewoonterecht verkregen rechten op den grond (b.v. het recht om boschproducten in te zamelen), wat zegt het wetsontwerp daarvan? Antwoord: het schenkt ook wat deze rechten betreft klaren wijn: ze zullen, zegt het 6e lid, worden geëerbiedigd zoowel zulks met het algemeen belang bestaanbaar is, en voor zoover noodig bij algemeene verordening worden geregeld. In verschillende streken zijn reeds daartoe strekkende regelingen in werking (Lombok, Sumatra's Westkust, Menado); ook hier dus niet een nieuwigheid, maar een ronduitkomen voor een beginsel van bejaarde praktijk.

Als men alle ter zake geldende voorschriften raadpleegt, en in het oog houdt, dat de Koninklijke wetgever ondergeschikt is aan den Rijkswetgever, dan blijkt dat het in art. 1 van het „agrarisch besluit" genoemde staatsdomeinbeginsel ten aanzien van den rechtstoestand der duurzaam

bij de bevolking in gebruik zijnde gronden niet het minste effect heeft; de Staat heet van die gronden eigenaar, maar is het per saldo niet.

Er is hier dus een kronkel in de wetgeving, 'n kronkel die intusschen voor den Staat een geldelijk voordeeltje oplevert; en in zóóver dus practisch gevolg heeft. Want wanneer iemand van een Inlander grond wil koopen, vindt hij, nadat hij met dien Inlander geldelijk de zaak heeft klaargespeeld, achter den bruinen broeder nog den Staat staan, die, hoewel fictief eigenaar, nochtans 'n reëele koopsom vraagt!

Het reeds genoemde thans aanhangige wetsontwerp brengt ook in dit opzicht zuivering. Alleen de z.g. woeste gronden zullen voortaan staatsdomein zijn.

Prof. van Vollenhoven zet zijn standpunt nader uiteen in de *Gids* van December 1919. Hij betwist dat nu reeds het recht van den Indonesischen grondbezitter in wezen een eigendomsrecht zou zijn, zoodat het ontwerp niet anders zou beoogen dan den naam van het inlandsch bezitsrecht in overeenstemming te brengen met de zaak. Een recht van vrij genot en vrije beschikking over genot (of gelijkwaardigheid tusschen Indonesisch grondbezit en ons recht van eigendom) acht hij alleen aanwezig voor Atjeh, Madoera, West-Java en de vloeiakkers op Deli; voor de uitgestrekte rest van Indië betwijfelt hij die gelijkwaardigheid. Hij beroept zich tot bewijs van zijn opvatting op de gegevens, die opgetast liggen in de 8100 plaatsen der Pandecten van het adatrecht, deelen I—IV, waarvan de hoofdinhoud werd geresumeerd in den tweeden druk der Encyclopaedie van N.-I. I, blz. 820—825.

De hoogleeraar vraagt of de heer Stempels misschien gemakshalve maar aanneemt dat de adatbeperkingen, waarin het grondbezit in de streken buiten de hiergenoemde zit ingeklemd, wel zullen afloopen met de „opbrengsten in geld of in arbeid" jegens de dorpsgemeente en den lande, die al in het bestaande art. 62 lid 7 worden herdacht. Bovendien vreest hij dat zijn bestrijder de gelijkwaardigheid met het eigendomsrecht deductief haalt uit art. 62, lid 6, hetwelk geen aantasting van bevolkingsrechten op grond gedoogt dan op den voet van onteigening; alsof zulk een toezegging ook maar iets zou beslissen over inhoud en omvang van het beschermde recht.

Het betoog van den heer S. dat in het ontwerp van omzetting in Westersch eigendomsrecht geen sprake is, acht de hoogleeraar niet afdoende, waar in officieele stukken tot dusver aan de verschilpunten tusschen Indonesisch eigendomsrecht (waar dit reeds bestaat) en Westersch eigendomsrecht geen aandacht is geschonken. Bovendien hebben de verklaringen, door den Directeur van Justitie op 19 Februari 1919 en 19 November 1918 in den Volksraad over de unificatie-voornemens afgelegd, den hoogleeraar verontrust. „De heele unificatie-beweging staat borg dat „inlandsche eigendom" in de algemeene verordening niet veel anders zal worden dan een vereenvoudigde „Europeesche eigendom" met die drie uitzonderingen, die de bureaux sinds jaar en dag kennen en die de memorie van toelichting slechts overschreef". Uit een alsnog te produceeren

regeeringsstuk zal afdoende moeten blijken dat ooit notitie is genomen van de eigenaardige trekken van het Indonesische bezitsrecht. En hoe staat het met 'schrijvers grief tegen de erkenning van communaal grondbezit als dorpseigendom van grond?

De hoogleeraar houdt zijn opvatting vol dat het rechtsgevolg van de erkenning der eigendomsrechten slechts geleidelijk zal kunnen intreden. Ook blijft hij twijfel mogelijk achten of „eigendom" alleen op Europeesch eigendomsrecht dan wel mede inlandschen eigendom kan zien.

Ten onrechte verwerpt z.i. de heer Stempels Indonesische aanspraken op woeste gronden, waar geen zorg tegenover staat. Hij acht zoodanige aanspraken geenszins absurd, noemt den eisch van een zekere recognitie, op te brengen b.v. door een jager in het beschikkingsgebied, bescheiden.

Hij meent dat men kan spreken van het praktisch nut dezer Indonesische dorpsrechten en betoogt dat bij de bevolking het onderscheid tusschen beschikkingskringen en niemandsgrond, tusschen het recht van kringleden en vreemden nog leeft. Hij blijft bij zijn betoog dat art. 62 R.R. volstrekt niet hetzij erfpachtsuitgifte van beschikkingsgrond, hetzij wettelijke regeling van land- of boschbouwbelangen verbiedt. Hij meent dat tegenover de voordeelen uit het beschikkingsrecht wel degelijk zorg staat en veelal een vrij strenge aansprakelijkheid, nl. bij de dorpsgemeente, den dorpenbouw of den stam, die drager is van dit recht.

De hoogleeraar betwist de opvatting dat art. 62, lid 3 en lid 6, R.R. zijn bescherming niet uitstrekt over woesten grond; dat bij de aanhangige herziening alleen bevolkingsrechten op cultuurgronden in het geding komen, bouwvelden, woonerven e.dgl. Z.i. gaat de heer Stempels hier verder dan de memorie van toelichting, welke de bevolkingsrechten op woesten grond althans erkent, al wordt zorggedragen ze onschadelijk te maken. Prof. van Vollenhoven beroept zich in deze op de wetgeving van af 1854, die ook de rechten op woesten grond heeft gewaarborgd en voorts op de bijbladen 377 en 2001, die van het zamelen van boschproducten op gronden in gebruik bij de bevolking reppen. Ook wijst hij er op dat Mr. Duijmaer van Twist op het binnenhof meer dan eens heeft doen uitkomen dat tot de dorpen op Java dikwijls een uitgestrektheid onbebouwden of woesten grond behoort, waarop die desa's recht hebben met uitsluiting van alle anderen en dat bijblad 377 zoowel als het Koninklijk besluit van 1856 op verhuur van woesten grond (beide door hem zelf geïnspireerd) juist beoogd hebben, niet dien woesten grond aan de dorpen te ontzeggen, doch om scheiding te maken tusschen deze gronden, bij art. 62 lid 3 R.R. beschermd, en den woesten niemandsgrond, door de regeering aan de dorpen toegevoegd als bloot bestuurs- en politieressort.

In *Het Vaderland* kwam de heer Stempels nader op de zaak terug. Hij begon met er op te wijzen dat twijfel bestaat of het Adatrecht van prof. van Vollenhoven in elk opzicht aan de eischen van onbevangen objectiviteit voldoet. In 1909 betoogde Mr. F. C. Hekmeijer in de *Indische Gids* reeds, dat het werk als bron met zeer veel behoedzaamheid moet worden gebruikt. De stof werd door den hoogleeraar te polemisch en te eenzijdig

behandeld; hij toonde een sterke neiging om in de adat iets bijzonders te zien in gevallen dat die in hoofdzaken met het Europeesch recht overeenkomt.

De schrijver overweegt nu of de resultaten van prof. van Vollenhoven's eigen onderzoek diens meening rechtvaardigen dat erkenning van het Inlandsch grondbezit als eigendom de Inlandsche samenleving zal ontredderen. Hij ontkent dit. Die erkenning immers heeft uitsluitend betrekking op de cultuurgronden, op gronden dus, waarop het z.g. beschikkingsrecht òf in verzwakte mate òf in het geheel niet meer geldt, als zijnde totaal afgesleten. Waar dit recht in verzwakte mate bestaat, openbaart het zich in tweeërlei: verplichte medewerking van den stam (c.q. het district of dorp) bij transacties en verbod van overdracht aan niet-stam-(districts- of dorps-)genooten. Zou hier nu niet van oostersch eigendom gesproken kunnen worden? Dit ware een inconsequente opdrijving van de beteekenis van het beschikkingsrecht. Wat is er tegen om zoolang het beschikkingsrecht als beperking van het bezitsrecht nog niet geheel is afgesloten, de luttele resteerende beperkingen van het bezitsrecht op cultuurgronden te aanvaarden als beperkingen van den oosterschen eigendom, gelijk ook de westersche eigendom aan beperkingen kan zijn gebonden? Schrijver kan het niet inzien.

Schrijver vraagt waaruit blijkt dat het de bedoeling is, bij algemeene verordening een omschrijving te geven van de bevoegdheden en verplichtingen der toekomstige eigenaars, voor zoover die in het adatrecht wortelen. Evenals destijds is geschied bij de opsomming van de bevoegdheden en verplichtingen van den agrarischen eigenaar (Stbl. 1872 No. 117) kan hier naar gemeentelijke regelingen worden verwezen.

Van opzijschuiving van het adatrecht bij de invoering van het instituut van Inlandschen eigendom bespeurt schrijver niets.

Hij doet verder uitkomen dat dadelijk de erkenning van Inlandsch grondbezit als eigendom effect zal sorteeren. Immers, heeft betwisting plaats dan kan de betrokkene op aanvraag kosteloos uitwijzing van zijn eigendomsrecht verkrijgen en wel volgens den rechtsgang, voorgeschreven in de regeling van 1872.

Twijfel over de beteekenis van „eigendom" in het eerste lid van het ontwerp is niet gemotiveerd; § 4 der memorie van toelichting toch geeft duidelijk aan, dat de Inlandsche eigendom niet geacht zal worden tot het landsdomein te behooren.

De zamelrechten enz. hebben z.i. slechts zoolang aanspraak op eerbiediging van de zijde der overheid als ze niet tegen het algemeen belang indruischen. In de lijn onzer praktische agrarische staatkunde heeft een dergelijke onaantastbaarmaking nimmer gelegen.

Schrijver treedt nu in bespreking van een voorstel, gedaan in de *N. Rott. Courant* van 3 Januari jl. om met het oog op het gebleken verschil van meening het voornemen tot erkenning van het Inlandsche grondbezit als eigendom te laten varen. Bij Koninklijk besluit of ordonnantie zouden dan de 3 volgende maatregelen kunnen worden getroffen: uitbreiding van

schriftelijke bewijzen voor het Inlandsch grondbezit, terugneming van het tot dusver boven dat grondbezit opgevorderd domeinrecht, en afschaffing van den agrarischen eigendom.

Men behoeft zich echter, aldus schrijver, van de bedoelde erkenning niet te laten afschrikken uit vrees voor moeilijkheden, verbonden aan de regeling van de bevoegdheden en verplichtingen der Inlandsche eigenaars bij algemeene verordening. Want het is geenszins de bedoeling om bij algemeene verordening die bevoegdheden en verplichtingen te omschrijven, v.z.v. zij in het adatrecht wortelen; ter zake kan naar de plaatselijke adat verwezen worden. Verder is het niet geoorloofd den agrarischen eigendom af te schaffen, zoolang de wet imperatief voorschrijft dat die eigendom op aanvraag van den rechtmatigen bezitter wordt verleend.

Overigens zou het denkbeeld der *N. R. Ct.* wel uitvoerbaar zijn, maar .... het aanhangig wetsontwerp ligt geheel in de lijn van onze praktische agrarische staatkunde.

De heer Stempels tracht dit laatste nader aan de toonen in een artikel, getiteld „Het keerpunt in onze Indisch-agrarische staatkunde" in de *Ind. Gids* van December 1919. Hij geeft hierin een overzicht van het ontwerp-cultuurwet, in 1865 op initiatief van Fransen van de Putte ingediend, en de z.i. deloyale houding, daartegenover door Thorbecke aangenomen. In dit ontwerp ligt onze geheele agrarische staatkunde der laatste halve eeuw besloten. Daarom moeten wij in dat ontwerp het keerpunt der Indische agrarische politiek zoeken, niet in 1870 of 1920.

Prof. J. T. Niermeijer sprak in een lezing voor het *Indisch Genootschap* over de Javaansche dorpsgemeenschap twijfel uit of het periodiek verdeelen van de bouwvelden meerendeels is ontstaan onder invloed van den druk, door het vorstenbestuur geoefend, en door maatregelen in verband met de landrente en de heerendiensten in het cultuurstelsel. Prof. van Vollenhoven, die deze meening is toegedaan, beschouwt de merkwaardigste instellingen der dorpsgemeenschap als gekunsteld en is daarom geneigd, het verdwijnen daarvan als een weldaad voor de maatschappij te beschouwen. Spreker bleek het hiermede niet eens te zijn. De landbouw in vele Javaansche streken staat niet achter bij dien in de Soendaneesche streken, waar individueel bezit heerscht. Hooger ontwikkeling en sterker intensiveering van het grondgebruik is volstrekt niet onvereenigbaar met een krachtig levende akkergemeenschap. Prof. van Vollenhoven acht vrijheid van beschikking en van bezit ook voor den Javaan het ideaal. Maar spr. betwijfelt of dit voor het dichtbevolkte tropische eiland opgaat. Zijn grootste bezwaar tegen het afsterven van het communaal bezit is de kans op het ontstaan van grootgrondbezit en de zeer sterke versnippering van het kleinbezit daarnaast. Beide nemen thans in de Preanger Regentschappen reeds een bedenkelijken omvang aan. Spr. wenscht een moderniseering van de dorpsgemeenschappen, waarbij de gemeenschapszin en het goede in de dorpsinstellingen zooveel mogelijk behouden blijven. Spr. is voor een verbod tot vervreemding van de akkers. Wordt deze toegestaan, dan zal dit moeten leiden tot proletariseering van de bevolking.

In de *Locomotief* van 13 Februari jl. wordt aan prof. van Vollenhoven verweten dat zijn brochure te machtspreukig is, te weinig bewijzen levert en voorts dat zij geen blijk geeft van inzicht in de eischen, door de economische behoeften van Indonesië gesteld.

Besproken wordt hoofdzakelijk het beschikkingsrecht van Indonesische rechtsgemeenschappen op woesten grond, welke adatfiguur vooral de aandacht verdient met het oog op het directe practische belang voor de ontginning van de uitgebreide woeste gronden in de buitengewesten. Het wordt twijfelachtig geacht dat met art. 62, lid 6, R.R. zou zijn beoogd, de woeste gronden in die mate voor het dorp te reserveeren, hetwelk beweert daarop recht te hebben, dat bedoeld dorpsrecht alleen bij wege van onteigening ten algemeenen nutte zou zijn te verwrikken. Het was een juiste politiek der Indische regeering, de woeste gronden, behoudens zekere ontginningsrechten der dorpsgenooten, tot het landsdomein te rekenen. Daarbij beschikte zij niet willekeurig over deze gronden, doch voor de behoeften der bevolking werd ruim gereserveerd. Door deze regeling kon een juiste boschbouwpolitiek worden gereserveerd en werd voorkomen dat de dorpsbesturen den grond voor een kleinigheid aan den eersten den besten concessiejager verkwanselden. Zeer terecht heeft de Indische regeering krachtens haar hoogere economische en staatkundige bevoegdheid van de dorpen overgenomen wat feitelijk een overheidsfuctie was.

Het nut van dit ingrijpen wordt door Prof. van Vollenhoven niet geheel ontkend. Maar hij had liever een regeling gezien krachtens welke de regeering over de uitgifte van beschikkingsgrond aan vreemden slechts te beslissen had *naast* het bestuur van dorps- of dorpenbond en stam. Maar als nu deze gemeenschap uitgifte van woesten grond weigert? Hiervoor weet van Vollenhoven geen raad, hoewel hij toch erkent dat dergelijke uitgifte ter ontwikkeling van den particulieren landbouw noodig is. Feitelijk wil hij den economischen vooruitgang leggen in handen van primitieve gemeenschappen. Die dan nog maar een zeer kwestieuzen rechtstitel hebben op de bedoelde woeste gronden.

Wil men een beroep doen op den religieusen grondslag van het dorpsrecht, het geloof in den genius loci? Maar de primitieve religie is in veel opzicht, evenals de primitieve rechtsopvatting, slechts een uitdrukking van machtsverhoudingen. De dorpsgeest moet ook naar de opvatting der dorpelingen in gezag wijken voor den geest van het Indische Gouvernement.

Uit een economisch oogpunt is het ook niet te betreuren dat het primitieve exclusivisme der dorpen wordt verdrongen door een verruiming van het economische gebied, intensievere arbeidsverdeeling en een waardevolle verhooging van het maatschappelijk productievermogen worden hierdoor in de hand gewerkt. Prof. van Vollenhoven gaf in zijn werk „De eendracht van het land" blijk, dit duidelijk in te zien. Thans echter schrikt hij er niet voor terug den vooruitgang van Indië op te offeren aan het ideaal, van dit land een adat-museum te maken. Wil hij dan de

uitzwerming van Javanen naar de buitengewesten tegengaan? Wil hij de instrooming tegenhouden van het kapitaal, dat de buitengewesten tot bloei zou kunnen brengen ten voordeele van den Indischen fiscus? Deze heeft tegenwoordig immers juist in het belang van den vooruitgang van Indië zoo krachtige versterking noodig. Ten slotte wordt ernstig gewaarschuwd tegen de door Prof. van Vollenhoven gevoerde propaganda, die een „afschrikwekkend perspectief" opent.

Bescherming van het inlandsch grondbezit in de Filippijnen.

In de *Manilla Times* van 8 December j.l. lezen wij het volgende: „Het beroemde ontwerp eener agrarische wet voor de Filippijnen door de wetgevende macht in haar vorige zitting aangenomen en naar Washington gezonden voor de goedkeuring van den President is door dezen geteekend en daardoor wet geworden.

Krachtens haar bepalingen zal het voortaan geen vreemdeling meer vergund zijn zich in de Filippijnen grondbezit te verwerven en de gronden welke thans in handen van vreemdelingen zijn, zullen bij hun dood aan Filipino's moeten worden verkocht.

Deze wet is voornamelijk gericht tegen de Japanners, die de eilanden binnendringen met onbegrensd kapitaal ten behoeve van grondaankoop.

Door bedoelde agrarische wet zal geen vreemdeling meer grond kunnen krijgen op de eilanden en bij overlijden van vreemdelingen, die in het bezit zijn van grondstukken zullen deze bezittingen door hun erfgenamen moeten worden verkocht wanneer die erfgenamen vreemdelingen zijn en slechts ingeval zij Filipino's zijn aan hen mogen blijven".

De wet werd geboren uit het initiatief van de inheemsche bevolking en heeft ten doel de toekomst van de Filippijnen te bevestigen.

Kroniek

WETGEVENDE KRONIEK.

De Zelfbestuursordonnantie.

In den aanvang van 1914 werd het noodig geacht om in wettelijken vorm eenige nadere regelen vast te stellen aangaande de rechten, bevoegdheden en verplichtingen van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië eenerzijds en van de zelfbesturende landschappen, wier verhouding tot dat Gouvernement wordt beheerscht door de z.g. Korte verklaring of een der daarmede in strekking en hoofdzaken overeenkomende documenten anderzijds.

Zoodanige regelen werden dan ook bij ordonnantie van 17 Januari 1914 in het staatsblad afgekondigd, met de bepaling evenwel aan het slot dat zij, voor zooveel noodig gewestgewijze, in werking zouden treden op nader door den Gouverneur-Generaal aan te geven tijdstippen.

Gewestwijze zijn daarop nopens deze inwerkingtreding gegevens verzameld en van de hoofden van gewestelijk bestuur zijn beschouwingen ter zake ontvangen van zoodanige verscheidenheid, dat er een onverteerbaren bundel van gevormd werd, welke jarenlang onverwerkt bleef liggen. De zelfbesturende landschappen op de Buitenbezittingen, want daar gaat het hier om, met uitzondering van een achttiental, welke nog een lang politiek contact hebben, konden het voorloopig blijkbaar nog wel zonder eene wettelijke regeling van dezen aard stellen.

Thans, ongeveer zes jaren later dus, heeft bij ordonnantie van 24 December 1919 (stbl. no. 822) intrekking plaats gevonden van de nooit in werking getreden ordonnantie van 1914 en zijn opnieuw regelen als voren bedoeld afgekondigd, welke principieel van de vorige niet afwijken, doch slechts op enkele punten van ondergeschikt belang wijziging of aanvulling geven. Ook deze ordonnantie eindigt weer met de weinig goeds voorspellende mededeeling dat zij, voorzooveel noodig gewestgewijze, in werking treedt op nader door den Gouverneur-Generaal aan te geven tijdstippen!

Is men reeds geneigd zijne schouders op te halen over het werk van „bureau-heeren", die er blijkbaar behagen in scheppen om eene nimmer in werking getreden ordonnantie te vervangen door eene wederom niet in werking tredende dito, te grooter is de verrassing, wanneer men bij verdere doorbladering van het staatsblad reeds in het volgende nummer een besluit van den Gouverneur-Generaal aantreft, waarin bepaald is dat de zelfbestuursordonnantie — inmiddels omgedoopt in „Zelfbestuursregelen 1919" — met speciale regeling voor eenige aangegeven landschappen op enkele ondergeschikte punten — in werking treedt op 1 April 1920.

Men heeft dus den knoop weten door te hakken en er van afgezien om voor de zoo talrijke groepen van landschappen onderling afwijkende regelingen vast te stellen, naar het voorkomt terecht, waar zoodanige afwijkingen toch slechts als regel gebaseerd zouden zijn op toevallige inzichten van spoedig weer voor andere plaats makende gewestelijke bestuurshoofden en niet op in de landschappen aanwezige verhoudingen en instellingen, welke immers — voorzoover zij in de ordonnantie, die aan bestaande landschappen, instellingen, gewoonten en gebruiken zooveel mogelijk volle recht laat wedervaren, regeling vinden — onder leiding van ons bestuur in den loop der jaren op vrijwel uniforme wijze gevormd en ontwikkeld zijn.

De vraag rijst waarom eene wettelijke regeling als de onderwerpelijke werd noodig geacht en waarom er desondanks in de praktijk zoo weinig behoefte aan scheen te bestaan, dat de invoering ervan tal van jaren kon worden uitgesteld?

Ter verklaring hiervan moge eene eenigszins omstandige uiteenzetting volgen.

Voorzoover vorm en inhoud van het aan tal van landschappen verbleven recht van zelfbestuur nadere aanduiding vercischten, placht zulks eertijds te geschieden door zoogenaamde lange politieke contracten met die landschappen te sluiten, waarin de noodige aangelegenheden omstandig regeling vonden. Zulks geschiedde ook in Atjeh, waar met de radja's soms langere soms kortere contracten werden aangegaan. In de praktijk bleek echter dat velen dier radja's, die lezen noch schrijven konden, uit den inhoud dier contracten alleen begrepen dat zij onderhoorig waren aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, zich daarvan verder niets aantrokken en zich slechts naar den wil van het Gouvernement voegden, wanneer hun die met kracht werd opgelegd. Feitelijk beheerschten dus onze bevelen en de kracht daaraan gegeven en niet de bepalingen der politieke contracten onze verhouding tot de Atjehsche Zelfbesturende landschappen.

Op voorstel van generaal Van Heutsz en Dr. Snouck Hurgronje is toen besloten om de formeele regeling dezer verhouding te doen aansluiten aan de feitelijke en werd op 13 December 1898 door den radja van Teunom de eerste Korte Verklaring afgelegd.

Bij de Korte Verklaring wordt verklaard dat het landschap een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve staat onder de heerschappij van Nederland, wordt trouw gezworen aan Hare Majesteit de

Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal als Hoogstderzelver vertegenwoordiger, wordt afgezien van staatkundige aanrakingen met vreemde mogendheden en wordt tenslotte beloofd dat zullen worden nagekomen en gehandhaafd alle regelingen, die met betrekking tot het landschap door of namens de Koningin of den Gouverneur-Generaal zijn of zullen worden vastgesteld of toepasselijk verklaard, en dat in het algemeen alle bevelen zullen worden opgevolgd, die door of namens den Gouverneur-Generaal zijn of zullen worden gegeven.

Deze Korte Verklaring, oorspronkelijk alleen voor Atjeh bestemd, is langzamerhand meer en meer toepassing gaan vinden en thans algemeen geworden.

In de Korte Verklaring is men het middel gaan zien om onze regelingen in zelfbesturend gebied van toepassing te krijgen met minder moeite dan het telkens sluiten van afzonderlijke contracten anders eischte, en uitdrukkelijk is door Gouverneur-Generaal Van Heutsz, zoowel als door Minister Fock verklaard dat daarbij niet de bedoeling heeft voorgezeten om nu ook op gemakkelijke wijze zelfbesturende landschappen in rechtstreeks bestuurd gebied te kunnen omzetten.

Eene andere verklaring van Minister Fock, welke bij beschouwing van het onderwerp in kwestie van veel gewicht is, komt hierop neer dat de Korte Verklaring geacht moet worden een politiek contract te zijn, waardoor alle voorafgesloten „lange" politieke contracten dus zijn komen te vervallen.

In die lange contracten waren evenwel tal van aangelegenheden geregeld als de uitgifte van concessies, de onderhoorigheid der zich binnen de landschapsgrenzen bevindende personen, het recht tot het heffen van belastingen, de compententie der gouvernementeele rechtbanken en rechters, enz., enz.

Konden al deze regelingen nu zoo maar op eens buiten werking worden gesteld zonder dat zij door andere bepalingen werden vervangen?

Natuurlijk niet, zal men zeggen, doch niettemin gebeurde het! Het in de lange contracten vervatte deel van het vigeerend stellig recht in Nederlandsch-Indië werd door de Korte Verklaring buiten werking gesteld en langen tijd werd er niets voor in de plaats gegeven.

In de praktijk wist men zich echter te redden door eenvoudig aan te nemen dat voor de kennis van vorm en inhoud van het aan eenig landschap gelaten recht van zelfbestuur het vervallen lange contract, dan wel een gewestelijk model-contract en soms zelfs het al dan niet vervallen politieke contract van naburige landschappen voorloopig maar als richtsnoer genomen moest worden!

Het willekeurige en onwettige van het aldus omspringen met wat men zou kunnen noemen de grondwetten der zelfbesturen heeft in de praktijk blijkbaar nimmer tot moeilijkheden geleid en schijnt als iets heel gewoons te zijn beschouwd, aangezien men niet de minste haast gemaakt heeft om een einde te maken aan dezen zonderlingen toestand.

De noodige regelingen, met gebruikmaking van de Korte Verklaring eenzijdig door het Land uit te vaardigen, zijn thans evenwel met ingang van 1 April jl. voor alle landschappen met de K. V. in werking getreden, ten gevolge waarvan reeds lang vervallen politieke contracten metterdaad eerst buiten effect zijn gesteld.

De ordonnantie, waarbij de bedoelde regelingen getroffen zijn, stelt blijkens hare bewoordingen regelen vast „*aangaande de rechten, bevoegdheden en verplichtingen van het Land eenerzijds en van de zelfbesturende landschappen buiten Java, wier verhouding tot de Regeering van Nederlandsch-Indië wordt beheerscht door de z.g. Korte Verklaring anderzijds*", welke terminologie ons niet bijzonder gelukkig gekozen schijnt. Het is of men hier te doen heeft met eene burgerrechtelijke overeenkomst tusschen twee gelijkwaardige partijen, terwijl het in wezen betreft het scheppen of bevestigen van een zekere rechtsorde binnen de grenzen van ons territoir, het regelen van een deel van het vigeerend stellig recht.

De zelfbesturende landschappen zijn deelen van Nederlandsch-Indië, zij zijn opgenomen in het Nederlandsch staatsverband en dientengevolge aan het hoogste staatsgezag onderworpen. De wil van het hoogste staatsgezag beslist dan ook geheel vrij over den vorm en de wijze van wetgeving en bestuur ook voor deze gedeelten van het Nederlandsch grondgebied en wanneer zulks gewenscht voorkomt kan — gelijk in talrijke gevallen reeds plaats vond — het recht van zelfbestuur dan ook geheel worden ontnomen en rechtstreeksch bestuur worden ingevoerd.

Van een overeenkomst tusschen gelijkwaardige partijen is hier dus geen sprake, gelijk ook uit den inhoud der Korte Verklaring ten overvloede kan blijken.

Minder juist is ook de mededeeling in den considerans der ordonnantie, dat de verhouding der onderwerpelijke landschappen *tot de Regeering van Nederlandsch-Indië* door de Korte Verklaring geregeld wordt, alsof daardoor niet tevens ook hunne verhouding bijv: tot de Koningin en tot den hoogsten wetgever in Nederland bepaald zou worden; de gekozen bewoordingen moeten dan ook geacht worden zich bezwaarlijk te verdragen met het voorkomende in artikel 1 der Korte Verklaring, waarin o. m. vermeld staat dat het landschap als deel van Nederlandsch-Indië staat onder de heerschappij van Nederland.

Het is werkelijk jammer dat aan de weergegeven terminologie der ordonnantie, welke eenigszins gewijzigd overgenomen is uit den considerans van de zelfbestuursordonnantie van 1914, niet een vorm gegeven is, waardoor men de tegenwoordige staatsrechtelijke positie der zelfbesturende landschappen en van hunne bestuurders als ondergeschikte organen van den staat, die ook in hun eigen landschappen lang niet in ieder opzicht het hoogste gezag uitoefenen, duidelijker had doen uitkomen. Thans is het alsof de landschappen nog eenigermate hunne onafhankelijkheid dan wel hun karakter van staatjes of rijkjes behouden hebben, wat toch werkelijk geenszins het geval is, waar bijv. het gezag der zelfbesturen

zich over een deel, soms een groot deel der zich binnen de landschapsgrenzen bevindende personen, de zoogenaamde landsonderhoorigen, zelfs in het geheel niet uitstrekt.

Het lag naar het voorkomt voor de hand dat instede van de geincrimeerde bewoordingen te bezigen, aansluiting ware gezocht bij de terminologie van artikel 27 lid 2 R.R., dat op zoo bijzonder gelukkige wijze zegt dat de algemeene verordeningen op die gedeelten van Nederlandsch-Indië, alwaar het recht van zelfbestuur aan de inlandsche volken gelaten is, slechts in zoover toepasselijk is als met dat recht bestaanbaar is. Omschrijving, afbakening van het gelaten recht van zelfbestuur, dat is hetgeen door de ordonnantie geschiedt en daaraan had naar het voorkomt in den considerans uitdrukking gegeven behooren te worden.

Alvorens tot vermelding van den inhoud der ordonnantie over te gaan mogen eenige beschouwingen worden gewijd aan de vraag of de ordonnantiewetgever tot de vaststelling van de in zijne regeling vervatte bepalingen wel bevoegd kan worden geacht.

Uit de Korte Verklaring volgt ongetwijfeld dat de landswetgever eenzijdig tot vaststelling van de noodige regelen kan overgaan, maar welke onzer wetgevers de daartoe bevoegde is, valt daaruit niet te lezen.

Denkelijk is zonder veel beraad maar aangenomen dat de aangelegenheden, welke in de lange politieke contracten door den Gouverneur-Generaal in samenwerking met de zelfbesturen geregeld werden, zonder bezwaar door den Gouverneur-Generaal bij ordonnantie konden worden geregeld nadat de zelfbesturen bij de Korte Verklaring reeds bij voorbaat met eenzijdige regeling van landswege hunne instemming hadden betuigd. Feitelijk werken ook hierbij, evenals bij de totstandkoming der lange politieke contracten, immers de Gouverneur-Generaal en de zelfbesturen samen!

Deze redeneering, indien zij al gevolgd mocht zijn, is evenwel foutief.

De politieke contracten vormen eigenaardige producten van wetgeving, welker formeele totstandkoming is geregeld in het wat zijn terminologie betreft, zeer verouderde artikel 44 van het regeeringsreglement, waarin zij nog met de benaming van „verdragen" worden aangeduid, en waaruit blijkt dat zij in het leven geroepen worden door den Gouverneur-Generaal in samenwerking met de zelfbesturen; de inwerkingtreding er van is nergens afzonderlijk bepaald doch aangenomen is dat zij van kracht worden op den dag van de goedkeuring en bekrachtiging door den Gouverneur-Generaal. Hun werkingssfeer wordt aangegeven door artikel 27 lid 2 van het regeeringsreglement, dat doet zien dat hunne voorschriften de werking van onze algemeene verordeningen tegenhouden voorzoover zij, hetgeen zij in werkelijkheid voor het voornaamste deel ook doen, vorm en omvang van het aan de betrokken landschappen gelaten recht van zelfbestuur regelen. Kwalitatief zijn de politieke contracten dus producten van wetgeving van de hoogste orde. Voor de zelfbestuursaangelegenheden kan daarin toch alles worden geregeld, wat voor het rechtstreeks bestuurd gebied is neergelegd in algemeene verordeningen, niet

alleen in gewestelijke keuren en ordonnanties, doch ook in koninklijke besluiten en wetten, maar daaruit volgt geenszins dat daarbij wijziging zou kunnen worden gebracht, waartoe bovendien nergens een poging wordt gedaan, in de aan onze verschillende wetgevers krachtens de op dit stuk bestaande voorschriften van den Lande toekomende regelingsbevoegdheid. Dit laatste betreft natuurlijk eene aangelegenheid, welke de zelfbesturen niet regardeert.

Ook de Regeering heeft zich in dezen zin uitgesproken, toen de vraag beantwoord moest worden of een hoofd van gewestelijk bestuur aan de Korte Verklaring geen ruimer bevoegdheid kan ontleenen dan hij ten aanzien van rechtstreeks bestuurd gebied bezit. Terecht heeft toen de Regeering als haar oordeel uitgesproken (zie bijblad No. 6801) dat wanneer krachtens de bij de korte verklaring aan het Gouvernement verleende bevoegdheid, van Gouvernementswege tot vaststelling van eenige regeling ten aanzien van een zelfbesturend landschap wordt overgegaan, de vraag welke autoriteit die regeling moet vaststellen, afhankelijk gesteld moet worden van hetgeen de bestaande verordeningen nopens de bevoegdheid der verschillende organen van het staatsgezag bepalen. Elk regeeringsorgaan ontleent toch zijne bevoegdheden aan onze algemeene verordeningen en kan geen andere of ruimere bevoegdheden hebben dan aan dat orgaan bij de verordeningen zijn toegekend, en aangezien een hoofd van gewestelijk bestuur, óók wanneer die autoriteit regelend optreedt uit krachte van een korte verklaring, geen andere qualiteit bezit dan die van regeeringsorgaan, is hij als zoodanig onbevoegd om bijv. eene heerendienstregeling vast te stellen, zijnde de bevoegdheid tot vaststelling van zulk eene regeling bij onze algemeene verordeningen toegekend aan een ander regeeringsorgaan.

De aanvaarding van deze opvatting brengt mede dat overschrijding ook door den ordonnantiewetgever van zijne normale bevoegdheden door een beroep op de korte verklaring niet gewettigd kan worden, zoodat ook aan de voorliggende ordonnantie de eisch gesteld moet worden dat hare voorschriften alle binnen de bevoegdheidssfeer des gewonen ordonnantiewetgevers vallen.

Dat aan dezen eisch door de ordonnantie niet voldaan wordt, mogen eenige voorbeelden duidelijk maken. Zoo bevat de ordonnantie de regeling van het recht van gratie (art. 17) en van het exorbitant recht tot in- en externeering en kent deze beide rechten toe aan den Gouverneur-Generaal, terwijl deze beide onderwerpen voor het rechtstreeks bestuurd gebied, gelijk bekend, in het regeeringsreglement, in eene wet alzoo, zijn behandeld. Zoo regelt de ordonnantie voorts de competentie van 's Lands rechtbanken en rechters in burgerlijke en strafzaken, waarbij landschappen dan wel landschapsonderhoorigen betrokken zijn, terwijl het rechtswezen voor de Buitenbezittingen regeling vindt in reglementen, vastgesteld bij kroonordonnanties, dus bij ordonnanties met Koninklijke medewerking.

De inhoud der nieuwe zelfbestuursordonnantie komt overigens in het kort op het volgende neer.

Gebied. Begonnen wordt met de verklaring dat de landschappen geenerlei zeegebied omvatten, zulks natuurlijk met het oog op de internationale beteekenis der zee. Nochtans kan de Gouverneur-Generaal rekening houden met de rechten, die het landschap of zijne bevolking op voortbrengselen van de wateren langs de kusten volgens de volksinstellingen en gebruiken uitoefent.

De wijze, waarop de grenzen der landschappen worden vastgesteld, is voorts aangegeven, terwijl dan volgt de bepaling dat de landschappen op verzoek kosteloos de noodige gronden ter beschikking van het Land moeten stellen, waarbij rechthebbenden op eene billijke schadeloosstelling aanspraak zullen kunnen maken. Betreffende de gronden, welke benoodigd zijn voor uitbreiding van steden of andere plaatsen, is bij staatsblad 1915 no. 474 eene regeling getroffen, waardoor uitgifte door de zelfbesturen kan plaats hebben, zonder afstand aan het Land.

Bestuur, bestuurders, landsgrooten. De inrichting van het zelfbestuur over de landschappen wordt overgelaten aan de landschapsinstellingen, gewoonten en gebruiken, voorzoover daarvan niet door of tengevolge van de bepalingen der ordonnantie is afgeweken.

Het is de bedoeling om van de zelfbestuurders geen ambtenaren te maken doch om hen volkshoofden te doen blijven en om de landschapsinstellingen zooveel mogelijk te handhaven zonder deze echter een hinderpaal te doen zijn voor verdere ontwikkeling. In vele landschappen worden bijv. talrijke niets uitvoerende waardigheidsbekleeders aangetroffen, waardoor, in verband met de lasten die tengevolge daarvan op de bevolking worden gelegd, de welvaart in het landschap belemmerd wordt, terwijl ook de verdeeling der bestuursfunctiën natuurlijk zoo doelmatig mogelijk behoort te zijn.

Op grond dezer overwegingen worden de hoofden van gewestelijk bestuur in een volgend artikel bevoegd verklaard om, het Zelfbestuur gehoord, in de inrichting van het bestuur over eenig landschap zoodanige wijzigingen aan te brengen als in het belang van het landschap wenschelijk zullen voorkomen, waarbij voor het Zelfbestuur de bevoegdheid wordt opengelaten om bij niet instemming met een getroffen maatregel de beslissing van den Gouverneur-Generaal in te roepen. Met groote bedachtzaamheid zal van deze bevoegdheid gebruik gemaakt dienen te worden, wil de voorafgaande bepaling, waarbij de landschapsinstellingen in beginsel gehandhaafd worden, niet alle beteekenis verliezen.

Bij het openvallen van een bestuurderszetel of bij ongeschiktheid dan wel wangedrag van een bestuurder doet het hoofd van gewestelijk bestuur de noodige voorstellen aan den Gouverneur-Generaal, terwijl het gewestelijke bestuurshoofd in dringende gevallen tot schorsing van een bestuurder kan overgaan.

Landsgrooten worden, het Zelfbestuur gehoord, benoemd en ontslagen door het hoofd van gewestelijk bestuur.

Alleen Nederlandsche onderdanen kunnen bestuurder of landsgroote zijn, terwijl de waardigheid van bestuurder of landsgroote onvereenigbaar

is met eenige betrekking van Landsdienaar, met uitzondering — om praktische redenen — van het onbezoldigd lidmaatschap van een landraad.

Bepaald is verder dat de leden van het Zelfbestuur ten laste van de middelen van het landschap vaste bezoldigingen genieten, waarvan het bedrag, het Zelfbestuur gehoord, door het hoofd van gewestelijk bestuur wordt vastgesteld overeenkomstig de aanwijzingen van den Gouverneur-Generaal. Door dit voorschrift is uitdrukking gegeven aan de scheiding van de publieke middelen van het landschap en de particuliere middelen van de leden van het Zelfbestuur, welke scheiding in vroeger jaren niet bestond. Andere landschapsdienaren worden natuurlijk op gewone wijze uit de landschapskas bezoldigd. In de ordonnantie is rekening gehouden met den in sommige streken bestaanden toestand, dat door Zelfbestuursleden de opbrengst van ornamentsvelden, vijvers, domeingronden e.d. genoten wordt, doch de Regeering wenscht dat bij de vaststelling van de geldelijke inkomsten met de aanwezigheid van dergelijke bronnen van van inkomst rekening zal worden gehouden, al staat dit in de ordonnantie zelf ook niet vermeld.

Bevoegdheid van bestuurders en landsgrooten. De bestuurder vertegenwoordigt het landschap in en buiten rechten, zegt de ordonnantie, daarmede de rechtspersoonlijkheid van het landschap buiten twijfel stellend.

Voorts wordt de bestuurder verantwoordelijk gesteld voor den gang van zaken in het geheele landschap, wat — hadde men hier niet met een nudum prescriptum te doen — al heel onrechtvaardig zou moeten heeten daar in vele landschappen niet hij alleen doch hij tezamen met de landsgrooten het Zelfbestuur vormt en de landschapsaangelegenheden regelt en bestuurt, terwijl dit Zelfbestuur bovendien niet zelfstandig werkzaam is doch onder de leiding van het hoofd van gewestelijk bestuur en de hem ondergeschikte ambtenaren en ten slotte in het geheel niets te zeggen heeft over een deel der bevolking van het landschap, nl. over de landsonderhoorigen. Den bestuurder onder deze omstandigheden geheel alleen verantwoordelijk te stellen voor den gang van zaken in het geheele landschap schijnt van dezen waardigheidsbekleeder werkelijk wel wat veel gevergd! De bepaling is in het leven geroepen met het oog op het in sommige landschappen bestaande gebruik om apanages aan leden der bestuurdersfamilie uit te geven, waarmede overdracht van zekere bestuursrechten gepaard gaat, en wil den bestuurder de mogelijkheid benemen om de verantwoordelijkheid voor uitbuiting van de bevolking in zoodanige gedeelten van het landschap van zich af te wentelen op de apanagehouders. Dit doel wordt door het weergegeven voorschrift der ordonnantie echter wel wat voorbij gestreefd.

Ten einde eenige zelfstandigheid der bestuurders mogelijk te maken, is bepaald dat zij, na gehouden gedachtenwisseling van den plaatselijken Europeeschen bestuursambtenaar, de belangen van het landschap bij den Gouverneur-Generaal, de hoofden der departementen en het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur kunnen voorstaan.

De regeling en het bestuur der aangelegenheden van het landschap geschieden, gelijk terloops reeds is opgemerkt, door het Zelfbestuur onder leiding van het hoofd van gewestelijk bestuur en de hem ondergeschikte ambtenaren, terwijl uit de Korte Verklaring volgt dat het Zelfbestuur in het algemeen alle bevelen heeft op te volgen, die door of namens den Gouverneur-Generaal of diens vertegenwoordiger zijn of zullen worden gegeven. Het is evenwel de wensch der Regeering dat handhaving en bevordering van het eigen leven der Zelfbesturen het streven moet blijven en dat de taak der besturende ambtenaren dus zal zijn door leering en samenwerking de aan hun zorgen toevertrouwde Zelfbesturen met tact geleidelijk te doordringen van juiste beginselen van bestuur en hen aldus gaandeweg te ontwikkelen tot goede bestuurders, in staat de belangen van hunne landschappen te behartigen.

De landsgrooten zijn overeenkomstig de volksinstellingen en gebruiken onder de leiding dan wel tezamen met den bestuurder werkzaam.

Uitdrukkelijk wordt den Zelfbesturen de plicht opgelegd om aan vaartuigen in nood zooveel mogelijk bijstand te verleenen.

Het gezag der Zelfbesturen is voorts op tweeërlei wijzen beperkt, voorcerst door de bepaling dat het zich, zooals wel van zelf spreekt, niet uitstrekt buiten de grenzen van het landschap en voorts dat het zich binnen de grenzen van het landschap slechts tot de landschapsonderhoorigen uitstrekt en niet tot de landsonderhoorigen, die onder rechtstreeksch gezag van het Land staan en aan de rechtspraak van het Land zijn onderworpen. Onder Landsonderhoorigen vallen voornamelijk alle Europeanen en Vreemde Oosterlingen, met uitzondering van afstammelingen van deze laatsten, die geacht kunnen worden in de inheemsche bevolking te zijn opgegaan, voorts de Inlandsche landsdienaren, Inlanders van buiten het gewest, die zich tijdelijk in het landschap bevinden, koeliecontractanten en in de door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen landschappen de aangewezen Inlandsche christenen.

Door den Gouverneur-Generaal zijn als zoodanig aangewezen de Inlandsche christenen, afkomstig uit de Minahassa en de Sangi- en Talaudeilanden, die gevestigd zijn in een der zelfbesturende landschappen in de afdeeling Midden-Celebes en in de onderafdeeling Bolaang Mougondou der afdeeling Menado.

Het geldt hier de zoogenaamde exterritorialiteit der landsonderhoorigen, welke op den duur niet te handhaven is en ongetwijfeld bestemd is om te eeniger tijd te verdwijnen, waarmede evenwel gepaard zal dienen te gaan eene omvorming van de inrichting van de Zelfbesturen over de verschillende landschappen, waarvoor dan de naam van Zelfbestuur nog oneigenlijker zal worden dan thans reeds het geval is.

Bij twijfel of iemand lands — dan wel zelfbestuursonderhoorige is, beslist het hoofd van gewestelijk bestuur in hoogste ressort, welke beslissing naar het voorkomt eerder bij den rechter thuis behoort.

In de ordonnantie wordt voorts eene opsomming gegeven van tal van aangelegenheden, waarover het gelaten recht van zelfbestuur zich, onverminderd de beperkingen die het ondergaat als rechtstreeksch gevolg van

de Nederlandsche Opperheerschappij, niet uitstrekt. Opgenoemd worden o.m. verleening van zeebrieven, jaarpassen en andere scheepspapieren, regelingen betreffende vuurwapens, de havenpolitie en het havenbeheer, bescherming van telegraafkabels, *de opsporing en de ontginning van delfstoffen*, artesische boringen, *ondernemingen van boschbedrijf*, koeliewetgeving, regelingen omtrent openbare verkoopingen enz. waarna dan de conclusie volgt: zullende mitsdien de van Landswege uitgevaardigde of nog uit te vaardigen, op de genoemde aangelegenheden betrekking hebbende verordeningen, bepalingen en voorschriften voor het Zelfbestuur en zijne onderhoorigen van verbindende kracht zijn of blijven.

Het Zelfbestuur is bevoegd politiehulp van ons bestuur in te roepen en omgekeerd ook verplicht desgevraagd zoodanige hulp op eerste aanvrage te verleenen aan degenen die van Landswege met de zorg voor de politie belast zijn.

Justitie. Ten aanzien van de zelfbestuursonderhoorigen geschiedt de rechtspraak onder leiding en toezicht van ons bestuur in het algemeen volgens de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken, voorzoover die niet in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, terwijl aan de kennisneming van de rechtbanken en rechters van het Land in het algemeen zijn voorbehouden de burgerlijke rechtsvorderingen en de strafvorderingen, waarbij het landschap dan wel landschapsonderhoorigen tezamen met landsonderhoorigen betrokken zijn, de misdrijven en overtredingen tegen de veiligheid van den Staat of ten aanzien van de eigendommen en inkomsten van het Land en de overtreding van algemeene verordeningen en gewestelijke keuren, die voor de zelfbestuursonderhoorigen verbindende kracht hebben.

Van de bemoeienissen van ons bestuur met de landschapsrechtspraak moge hier genoemd worden de bevoegdheid, toegekend aan het hoofd van gewestelijk bestuur, om in hoogste ressort gewezen vonnissen van de inheemsche rechtbanken, welke veroordeeling inhouden tot een vrijheidsstraf van langer dan één jaar of tot geldboete van meer dan *f* 100.— en welke vóór de tenuitvoerlegging aan zijn oordeel moeten worden onderworpen, ten voordeele van den veroordeelde zoodanig te wijzigen als hem billijk en rechtvaardig zal voorkomen, terwijl hij het vonnis in het belang eener goede rechtsbedeeling ook kan vernietigen en eene nieuwe behandeling van de zaak gelasten door eene rechtbank met andere of meer leden dan die, welke het eerste vonnis wees. In burgerlijke zaken wordt, indien een der partijen binnen veertien dagen na van de uitspraak kennis genomen te hebben, den wensch daartoe aan den voorzitter van de rechtbank te kennen geeft, een over eene geschilwaarde van meer dan *f* 100.— loopend, in hoogste instantie gewezen vonnis eener inheemsche rechtbank niet ten uitvoer gelegd dan na bekrachtiging door het hoofd van gewestelijk bestuur, dat bevoegd is het vonnis te vernietigen dan wel eene nieuwe behandeling te gelasten door eene rechtbank met andere of meer leden dan die, welke het eerste vonnis wees.

Strafplaats-aanwijzing geschiedt van Landswege, terwijl alleen de Gouverneur-Generaal gratie kan verleenen van straffen opgelegd bij vonnis van den inheemschen rechter. De doodstraf wordt niet ten uitvoer gelegd alvorens de Gouverneur-Generaal in de gelegenheid is gesteld van het recht van gratie gebruik te maken.

Voor de landschappen in de Westerafdeeling van Borneo is eene afwijkende regeling vastgesteld.

Het recht om aan personen, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, het verblijf binnen het landschap of een gedeelte daarvan te ontzeggen of een bepaalde plaats daarbuiten tot verblijf aan te wijzen, berust uitsluitend bij den Gouverneur-Generaal.

Niet tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië behoorende personen worden door het Zelfbestuur in het landschap niet toegelaten zonder toestemming van het hoofd van gewestelijk bestuur of van den plaatselijk besturenden ambtenaar.

Geldmiddelen van het landschap. Jaarlijks wordt eene begrooting van inkomsten en uitgaven van het landschap vastgesteld met inachtneming van de door of vanwege den Gouverneur-Generaal dienaangaande gegeven voorschriften. De begrooting treedt niet in werking dan nadat zij door het hoofd van gewestelijk bestuur is goedgekeurd.

Op het landschap rust de verplichting om de in het rechtstreeksch belang van het landschap door het Land gedane uitgaven naar vermogen te restitueeren. Het restitutiebedrag wordt door den Gouverneur-Generaal bepaald.

Jaarlijks wordt door hem, die de begrooting vaststelde, eene rekening van de uitgaven en ontvangsten voorloopig vastgesteld, terwijl het hoofd van gewestelijk bestuur het slot der rekening vaststelt.

Algemeen toezicht. Belastingregelingen der Zelfbesturen ten bate der landschapskas behoeven, alvorens van kracht te zijn, de goedkeuring van het hoofd van gewestelijk bestuur.

Onder de onmiddellijke leiding van het hoofd van gewestelijk bestuur, die deze leiding niet dan overeenkomstig bijzondere aanwijzingen op hem ondergeschikte ambtenaren kan overdragen, zijn gesteld: daden van wetgeving door de Zelfbesturen, maatregelen, die geldelijke gevolgen voor het landschap hebben en de vaststelling van regelingen door meerdere Zelfbesturen gezamenlijk.

Afstaan, verhuren of in gebruik geven van gronden aan landsonderhoorigen kan slechts geschieden met schriftelijke toestemming van of van wege het hoofd van gewestelijk bestuur.

Overigens is voor het aangaan van overeenkomsten van niet strikt persoonlijken aard, met wien ook, door het landschap of het Zelfbestuur de schriftelijke toestemming vereischt van het hoofd van gewestelijk bestuur.

Van de door het Land uit vergunningen en concessieën verkregen baten zal de helft aan het betrokken landschap worden afgestaan, uitgezonderd in het gewest Atjeh en Onderhoorigheden, waar het aandeel van het landschap als van ouds het viertiende deel blijft bedragen.

Bij ontginning van Landswege wordt in ieder geval afzonderlijk door den Gouverneur-Generaal geregeld hoeveel van de baten aan het landschap zal worden toegekend.

J.

Uit het staatsblad.

.De ordonnantie in staatsblad 1919 No. 495 heft op het tijdens den oorlog (in 1918) ingesteld toezicht van de Regeering op den uitvoer van tin, tinerts, thee, koffie, copra grondnoten, aardolie en de producten daarvan. Het toezicht op den uitvoer van andere stapelproducten was reeds eerder opgeheven nl. bij staatsblad 1919 No. 144 (Kroniek Juni 1919-aflevering van dit tijdschrift, blz. 638). Mede is bij eerstgemeld staatsblad opgeheven het tijdelijk uitvoerverbod van automobielbanden, zwavelzure amonia, explosiestoffen, prikkeldraad e.d.

In het belang van den omloop van de wettige zilveren munten is bij de ordonnantie in staatsblad 1919 No. 511 het gebod uitgevaardigd dat ieder, die wettige zilveren munten tot een bedrag van *f* 500 in voorraad heeft daarvan verplicht is aangifte te doen bij het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur. Den Directeur van Financiën is de bevoegdheid toegekend z.n. omwisseling van de munten boven gemeld bedrag te gelasten. In aansluiting met deze bepaling is voorts bij staatsblad No. 665 bepaald dat het verboden is: 1e bij de wisseling van wettige betaalmiddelen agio te berekenen, 2e muntbiljetten voor minder dan de nominale waarde in betaling te geven of te nemen.

Aan de leden van den Volksraad is bij staatsblad no. 545 een form privilegiatum toegekend; in eersten aanleg en tevens hoogste ressort zullen zij, voor zoo ver het berechting van overtreding of misdrijven betreft, voor het Hooggerechtshof terechtstaan.

De nieuw gewijzigde artikelen 75 en 109 van het Regeeringsreglement zijn afgekondigd in staatsbladen No. 621 en 622. Deze wetten bevatten wijzigingen van de bij de wetten van 31 December 1906 vastgestelde artikelen 75 en 109 van het Regeeringsreglement, welke zoodanig waren geredigeerd, dat men een uitvoering ervan achterwege heeft gelaten. De nieuwe artikelen luiden thans:

Artikel 75.

1. Het burgerlijk- en handelsrecht en het strafrecht, zoomede de burgerlijke rechtsvordering en de strafvordering worden, onverminderd de bij of krachtens dit reglement aan anderen toegekende strafwetgevende bevoegdheid, geregeld bij algemeene verordening. De regeling geschiedt hetzij voor alle of eenige bevolkingsgroepen of onderdeelen daarvan of gebiedsdeelen gezamenlijk, hetzij voor een of meer dier groepen of deelen afzonderlijk.

2. In de algemeene verordeningen regelende het burgerlijk- en handelsrecht worden:

a. voor de Europeanen de in Nederland geldende wetten gevolgd, van welke wetten echter mag worden afgeweken zoowel wegens de bijzondere toestanden in Nederlandsch-Indië, als om hen met een of meer der overige bevolkingsgroepen of onderdeelen daarvan aan dezelfde voorschriften te kunnen onderwerpen;

b. de Inlanders, de vreemde oosterlingen en de onderdeelen waaruit deze beide groepen der bevolking bestaan, voor zooverre de bij hen gebleken maatschappelijke behoeften dit eischen, hetzij aan de voor Europeanen geldende bepalingen, voor zooveel noodig gewijzigd, hetzij met de Europeanen aan gemeenschappelijke voorschriften onderworpen, terwijl overigens de onder hen geldende, met hunne godsdiensten en gewoonten samenhangende rechtsregelen worden geëerbiedigd, waarvan echter mag worden afgeweken, wanneer het algemeen belang of de bij hen gebleken maatschappelijke behoeften zulks vorderen.

3. In de algemeene verordeningen regelende het strafrecht, de burgerlijke rechtsvordering en de strafvordering worden, wanneer zij uitsluitend op Europeanen toepasselijk zijn, de in Nederland geldende wetten gevolgd, echter met die wijzigingen welke wegens de bijzondere toestanden in Nederlandsch-Indië noodig zijn; gelden zij, tengevolge van toepasselijkverklaring of van onderwerpen aan gemeenschappelijke voorschriften, ook voor andere bevolkingsgroepen of onderdeelen daarvan dan worden die wetten slechts in zooverre gevolgd als met deze omstandigheid vereenigbaar is.

4. Inlanders en vreemde oosterlingen zijn bevoegd om, voor zooverre zij niet reeds met de Europeanen aan gemeenschappelijke voorschriften zijn onderworpen, zich in het algemeen of voor eene bepaalde rechtshandeling te onderwerpen aan niet op hen toepasselijke voorschriften van het burgerlijk- en handelsrecht der Europeanen. Deze onderwerping en hare gevolgen worden bij algemeene verordening geregeld.

5. De op dit artikel berustende algemeene verordeningen zijn in die gedeelten van Nederlandsch-Indië waar de inlandsche bevolking gelaten is in het genot van hare eigene rechtspleging in zooverre toepasselijk als hiermede bestaanbaar is.

6. Het thans voor de inlanders en vreemde oosterlingen geldende burgerlijk- en handelsrecht blijft van kracht zoolang en voor zooverre het niet door algemeene verordeningen, als hierboven onder 2b bedoeld, is vervangen.

Artikel 109.

(1) Wanneer bepalingen van dit Reglement, van algemeene en andere verordeningen, reglementen, keuren van politie en administratieve voorschriften onderscheiden tusschen Europeanen, inlanders en vreemde oosterlingen, gelden voor hare toepassing de navolgende regelen.

(2) Aan de bepalingen voor Europeanen zijn onderworpen:

1e. alle Nederlanders;

2e. alle personen, niet begrepen onder No. 1, die uit Europa afkomstig zijn;

3e. alle Japanners en voorts alle van elders afkomstige personen niet begrepen onder Nos. 1 en 2, die in hun land onderworpen zouden zijn aan een familierecht, in hoofdzaak berustende op dezelfde beginselen als het Nederlandsche;

4e. de in Nederlandsch-Indië geboren wettige of wettelijk erkende kinderen en verdere afstammelingen van de personen, bedoeld onder Nos. 2 en 3.

(3) Aan de bepalingen voor inlanders zijn, behoudens den bij algemeene verordening te regelen rechtstoestand der inlandsche Christenen, onderworpen allen, die behooren tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië, en niet tot eene andere bevolkingsgroep dan die der inlanders zijn overgegaan, gelijk mede zij, die, behoord hebbende tot eene andere bevolkingsgroep dan die der inlanders, zich in de inheemsche bevolking hebben opgelost.

(4) Aan de bepalingen voor vreemde oosterlingen zijn, behoudens den bij algemeene verordening te regelen rechtstoestand dergenen onder hen, die het Christendom belijden, onderworpen allen, die niet vallen in de termen van het tweede of van het derde lid van dit artikel.

(5) De Gouverneur-Generaal is bevoegd om in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op personen, daaraan niet onderworpen. De toepasselijkverklaring geldt van rechtswege mede voor de daarna geboren wettige of wettelijk erkende kinderen en verdere afstammelingen van den betrokkene.

(6) Ieder kan volgens bij algemeene verordening te stellen regelen door den rechter doen beslissen tot welke categorie van personen hij behoort.

De inwerkingtreding van deze artikelen is bepaald op 1 Januari 1920 (Staatsblad 1919 No. 816). Als men bedenkt dat reeds in 1895 een herziening van deze artikelen aan de orde werd gesteld en door de Indische Regeering voorbereid, wordt door dezen gang van zaken de stroefheid van de wetgevende machine wel duidelijk aangetoond.

Voor het gewest Palembang is bij Staatsblad No. 641 een nieuwe regeling der heerendiensten vastgesteld.

De bij Staatsblad 1919 No. 689 tot stand gekomen wijzigingen in het strafgeding voor de Europeanen en de Inlanders werden reeds door H.P. in de kroniek van de Decemberaflevering van het vorige jaar (blz. 448) besproken.

De Huurcommissie-ordonnantie is, ten einde een veel voorkomende ontduiking te voorkomen bij Staatsblad No. 740 gewijzigd door toevoeging o. m. van de bepaling dat (voor de toepassing van deze ordonnantie) de huur van een woning wordt geacht te omvatten de huur van het daarbij behoorend erf met hetgeen zich daarop bevindt, zoomede van het huisraad en van alle andere zaken, door den verhuurder in of aan de woning aangebracht en aan den huurder ten gebruike gegeven. Zijn afzonderlijke vergoedingen, onder welken naam of in welken vorm ook, voor

het gebruik van die zaken bedongen, dan worden die vergoedingen geacht een deel der huishuur uit te maken en is mitsdien onder huurprijs der woning in den zin van deze ordonnantie te verstaan het gezamenlijk bedrag der aan den verhuurder verschuldigde vergoedingen.

Voor de Inlandsche gemeenten in het gewest Palembang zijn bij Staatsblad No. 814 vastgesteld bepalingen met betrekking tot de regeling van hun huishoudelijke belangen (Inlandsche gemeente-ordonnantie voor Palembang).

ECONOMISCHE KRONIEK.

Duurtebestrijding.

Bij Koninklijke boodschap van 27 November 1919 werd aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal een wetsontwerp aangeboden „houdende maatregelen ter bestrijding van het onredelijk opdrijven en hooghouden van prijzen".

Dit ontwerp was vrucht van het onderzoek en den arbeid der bij Kon. besluit van 28 Augustus 1919 ingestelde Duurtecommissie, die ook een belangwekkende memorie van toelichting aan het ontwerp toevoegde.

Wegens de beteekenis die de duurtebestrijding van overheidswege ook in onze kolonie kan hebben moge hier een en ander uit en naar aanleiding van toelichting en ontwerp worden meegedeeld.

Na een kenschetsing van het duurteverschijnsel aan de hand van Engelsche indexcijfers, die, door de afwijkende behoeftenschaal in Indië, voor ons geen beteekenis hebben, geeft de memorie de oorzaken der duurte als volgt aan: „De schaarschte aan goederen, zelve gevolg van het onttrekken van een groot aantal handen aan de normale vredesproductie, van het beslagleggen voor oorlogsdoeleinden op een groot deel der internationale scheepsruimte, van de economische maatregelen der belligerenten, van den duikbootoorlog en andere in gelijken zin werkende factoren, werd met het voortduren van den oorlog steeds grooter.

Het natuurlijk gevolg was prijsstijging voor oorlogsdoeleinden. Door deze prijsstijging werd een drang in het leven geroepen naar verhooging van loonen en vaste salarissen, waardoor eenerzijds de productiekosten werden verhoogd en anderzijds de koopkracht van groote groepen der maatschappij, in geld uitgedrukt, toenam [1]). Dit alles, gevoegd bij het stijgen in koopkracht van die groepen voor welke zulks reeds dadelijk uit de prijsstijging als zoodanig voortvloeide, en in de hand gewerkt door de verzwakking, die de waarde van het geld in tal van landen in meerdere of mindere mate onderging, moest op zijn beurt voortgezette prijsstijging tengevolge hebben". En verder: „In zijn kern is het duurte-

---

1) Deze factor geldt in onze kolonie, wegens de weinig ontwikkelde organisatie van de werknemers, in veel geringer mate. De prijsstijging, voorzoover deze de wereldmarkt vermag te volgen, komt daardoor veel meer uitsluitend den kapitaalbezitters ten goede.

vraagstuk een vraagstuk van aanpassing van productie en consumptie. Van de productie wordt thans niet alleen gevorderd te voorzien in een consumtie van verbruiksgoederen, die op het oogenblik wellicht eerder neiging heeft zich uit te zetten dan zich in te krimpen, en daarnaast, gelijk voor den oorlog, in het geregeld jaarlijksche verbruik van machines en andere hulpmiddelen bij de productie, maar bovendien staat zij voor de taak in een zoo gering mogelijk aantal jaren het ontzaglijk tekort aan machines en andere kapitaalsgoederen, dat gedurende den oorlog is ontstaan aan te vullen".

Deze onevenredigheid tusschen vraag en aanbod kan worden bestreden door het aanbod te verhoogen (teeltdwang, uitvoer verboden, requisities) en door de vraag te verminderen (rantsoeneering). Andere maatregelen heffen de onevenredigheid niet op, maar bestrijden slechts het misbruik door de sterkste partij (de producent) van zijn positie gemaakt. Deze strijd kan gestreden worden door de verbruikers zelf of door de overheid. In Europa en elders, waar de organisatie van de verbruikers in verbruiksvereenigingen reeds ver gevorderd is, kan aan deze de strijd voor een deel worden overgelaten. Daarnaast hebben ook tijdelijke aaneensluitingen van consumenten getracht door grootinkoop den prijs te matigen. Toch zijn ook in landen waar de verbruikscooperaties het krachtigst zijn ontwikkeld, als bijv. in Engeland, de verbruikers tegen de producenten en verkoopers niet opgewassen gebleken en heeft de overheid moeten ingrijpen.

Mc Curdy, voorzitter van de „Committee of Trusts" kon in 1918 verklaren „Prijzen worden niet langer vastgesteld door het vrije spel van aanbod en vraag en door het verlangen van een tusschenhandel, wedijverend wie het goedkoopst kan verkoopen. Zij worden vastgesteld door combinaties, die uitmaken wie het duurst kan verkoopen".

Tegen dergelijke combinaties, wanneer zij internationaal zijn, is vooral een klein land niet opgewassen. Bovendien, waar het bestaansbehoeften betreft, kan de machtige producent zich tegen prijszetting door de overheid verzetten door het aanbod stop te zetten.

Vandaar dat aan de prijszetting andere maatregelen als verbod van het aanhouden van voorraden, verkoopdwang enz. zoo mogelijk productiedwang of bedrijfsovername gepaard moeten gaan.

Vooral in een kolonie als de onze, die nog in belangrijke mate van het buitenland afhankelijk is zal het veelal onmogelijk zijn den producent te treffen en zal men hoogstens kunnen tegengaan dat de tusschenhandel zijn overmatige winst op die van den producent legt. Maar ook met al dit voorbehoud kan een duurtebestrijding nuttig werken.

In Indië is het aantal feitelijke plaatselijke monopolies legio.

Gebrekkige verkeersmiddelen, onkunde omtrent marktprijzen, sociale afhankelijkheid, indolentie laten den verkooper bij de prijsbepaling vrijspel. De hulpelooze massa, die haar basis voor de prijsbeoordeeling verloren heeft, legt zich zonder kritiek neer bij de eischen van den handelaar. Daarbij komt dat de ontwrichting van de voortbrenging ieder oogenblik de gelegenheid opent voor den speculant om een kunstmatige of zelfs

een gefingerde schaarschte te verwekken en de angst van den verbruiker te exploiteeren. De memorie van toelichting wijst daar ook op, waar zij zegt: „het ondeskundig publiek heeft het gezicht op de prijzen verloren. Het reageert niet meer als voorheen op prijsverhoogingen; zelfs plaatselijk laten zich in den prijs van eenzelfde artikel afwijkingen constateeren, die voor den oorlog volstrekt onmogelijk zouden zijn geweest". Dit is de psychologische kant van het duurtevraagstuk. Een duurtewet kan hier heilzaam werken door het publiek een hart onder den riem te steken en de openbare meening gelegenheid te openen gehoor te vinden. En ook voor den bona fide handelaar moet zij welkom zijn inzoover zij overdreven voorstellingen van winst tot haar juiste afmetingen terugbrengt.

Hoe tracht nu het ontwerp duurtewet den verbruiker te helpen?

Men moet bij de beoordeeling van haar bepalingen er rekening mede houden, dat zij door andere regelingen wordt aangevuld. Zoo kent bijv. voorbeeld de Distributiewet 1916 den minister van landbouw de bevoegdheid toe tot inbezitneming na voorafgaande vordering en tot het vaststellen van maximumprijzen.

Het ontwerp duurtewet dan wenscht drieërlei organisaties in het leven te zien geroepen: een centrale duurteraad, regionale duurteraden en plaatselijke duurtecommissies. De taak van den *centralen duurteraad* wordt in het het ontwerp (art. 3) als volgt omschreven: „De centrale duurteraad is bevoegd om, indien en „voor zoover hij dit in het algemeen belang der bevolking ter bestrijding van het onredelijk opdrijven of hoog houden van prijzen van goederen of diensten noodig acht:

„*a.* een bij overeenkomst bedongen prijs terug te brengen tot wat, alle „omstandigheden in aanmerking genomen, een redelijke prijs mag „worden geacht;

„*b.* een beding, waarbij de vrijheid om overeenkomsten aan te gaan wordt „beperkt, geheel of gedeeltelijk, te vernietigen;

„*c.* eene overeenkomst, geheel of gedeeltelijk, te vernietigen".

De bevoegdheid onder *a* geldt niet ten aanzien van prijzen, bedongen in den kleinhandel of daarmede gelijk te stellen bedrijven.

Hier treden de *regionale duurteraden* op, wier bevoegdheid in artikel 27 als volgt wordt omschreven:

„De duurte-raad is bevoegd in het algemeen belang op klacht een in „den kleinhandel of daarmede gelijk te stellen bedrijf binnen zijn gebied „bedongen of in rekening gebrachten prijs terug te brengen tot wat, alle „omstandigheden in aanmerking genomen, een redelijke prijs mag worden „geacht".

Tot het doen van klacht zijn bevoegd *de plaatselijke duurtecommissies* en hij van wien de prijs is bedongen of aan wien deze in rekening is gebracht.

Laatstbedoelde commissie (artikel 38.)

„*a.* houdt hare aandacht gevestigd op prijzen, welke in den kleinhandel „of daarmede gelijk te stellen bedrijven binnen haar gebied worden „gevraagd, en verstrekt aan het publiek de door haar in verband „daarmede nuttig geachte wenken;

„*b.* is overeenkomstig artikel 27 bevoegd tot het doen van klacht bij den „duurteraad tegen een in den kleinhandel of daarmede gelijk te stellen „bedrijf binnen haar gebied gedongen of in rekening gebrachten prijs;

„*c.* brengt gegevens, welke voor de taak van den centralen duurteraad „of den (regionalen) duurteraad van beteekenis kunnen zijn, ter ken- „nis van die colleges;

„*d.* vestigt de aandacht van B. en W. (die dit lichaam benoemen) en van „den centrale duurteraad op maatregelen, die naar haar oordeel zijn „te nemen tot bestrijding der duurte;

„*e.* dient B. en W., den centralen duurteraad en den (regionalen) duurte- „raad desgevraagd van bericht en raad in alle zaken de bestrijding „der duurte betreffende".

De centrale duurteraad heeft bovendien tot taak aan het publiek wenschen en mededeelingen te verstrekken de bestrijding der duurte betreffende en den minister van landbouw eigener initiatief of desgevraagd te adviseeren.

De duurteraden hebben begrijpelijkerwijs het volledig recht van enquête. De werkkring der raden beperkt zich niet tot prijzen van goederen maar is ook uitgebreid tot prijzen van diensten. Hij die na door een duurteraad te zijn gewaarschuwd voor goederen of diensten van de soort als in die waarschuwing vermeld buitensporige winst bedingt wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste een jaar of geldboete van ten hoogste *f* 10.000 dan wel indien de bedongen winst hooger is dan *f* 5.000 ten hoogste tweemaal het bedrag dier winst.

Zoowel het verhoor als de gemotiveerde waarschuwing zijn openbaar. Op deze wijze hoopt men dat ook de preventieve werking der wet, die desnoodig kan worden aangevuld door algemeene maatregelen van bestuur en gemeenteverordeningen, zich bij de prijsbepaling gunstig zal doen gevoelen.

J. H. B.

Zooals reeds in de Februari-aflevering werd vermeld, heeft de Vereeniging het verlies te betreuren van het Bestuurslid den heer O. P. Besseling. Bovendien zijn uit het Bestuur getreden de heeren K. A. R. Bosscha en W. de Cock Buning, laatstgenoemde wegens vertrek naar Europa.

De evenbedoelde drie vacatures zijn, onder nadere bekrachtiging door de Algemeene Vergadering, vervuld door de heeren R. A. A. Achmad Djajadiningrat, Regent van Serang, J. van der Waerden, Gedelegeerd Lid van de Commissie voor de Fabrieksnijverheid en E. P. Wellenstein, Civiel-ingenieur.

Het Bestuur der Vereeniging heeft besloten als onderwerp ter behandeling in een nader bijeen te roepen congres aan de orde te stellen:

„Het Arbeidsvraagstuk, in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der buitengewesten".

De heer J. van der Waerden heeft zich bereid verklaard een prae-advies samen te stellen; een tweede praeadviseur wordt gezocht in de planterswereld. De praeadviezen zullen te zijner tijd gedrukt en onder de leden verspreid worden.

Met het oog op de stijging der onkosten en den omslag, verbonden aan tweeërlei contributie, is de contributie alsook de prijs van het abonnement op Koloniale Studiën voor Nederland op hetzelfde bedrag gesteld als voor Indië, derhalve op *f* 18.— per jaar.

In verband met zijn vertrek naar Europa zal de heer Mr. A. B. Cohen Stuart begin Mei (tijdelijk) uit de Redactie van Koloniale Studiën treden.

GOUVERNEMENTS ZAADTUIN VOOR KOFFIE

BANGELAN, Halte Ngebroek O/L.

Zaadkoffie beschikbaar van de volgende soorten:

(Alle onmiddellijk leverbaar van verschen pluk)

1. Liberia
2. Abeocuta. 1ste en 2de generatie
3. Excelsa. Importtuin en 1ste generatie
4. Dybowsky. 1ste generatie
5. Canephora. 1ste en 2de generatie
6. Canephora. Madagascar. Importtuin
7. Canephora. Stenophylla Paris. Importtuin
8. Canephora var. Kouillouensis. 1ste generatie
9. Canephora var. Sankuruensis. 1ste generatie
10. Canephora Ws. Nr. 1 grofboon
11. Canephora Ks. No. 1
12. Canephora Dr. No. 2
13. Laurenti. 1ste generatie
14. Quillou. 1ste generatie (12-jarige tuin): 1ste, 2de en 3de generatie zaadtuinen
15. Robusta. 1ste generatie (12-jarige tuin): 1ste, 2de en 3de generatie zaadtuinen
16. Uganda 1ste generatie
17. Congensis import
18. Congensis var. Chalotti import
19. Bukobensis

Van Nr. 1, 2 en 4 alleen kleine hoeveelheden beschikbaar.

Van Nr. 3 Excelsa, Importtuinen 1ste generatie, is wegens het groote aantal binnengekomen bestellingen eerst tegen het einde van het jaar zaad beschikbaar.

De **prijs** is franco halte Ngebroek voor Robusta *f* 1.50, voor alle andere soorten *f* 2.50 per katti.

De zaadkoffie wordt geoogst van goedstaande **zaadtuinen**, welke telkens van een afzonderlijken, superieuren moederboom afstammen. Tuinen, waarin veel afwijkingen voorkomen, of waarin ziekte optreedt, worden van de zaadlevering uitgesloten.

Bestellingen worden uitgevoerd in de volgorde, waarin zij binnenkomen. Den aanvragers wordt het vermoedelijk tijdstip van levering ommegaand medegedeeld en bij de afzending bericht gezonden.

De **levering** geschiedt met vermelding van het **nummer van den tuin**, waarvan de zaadkoffie afkomstig is. Desgewenscht wordt de productie van den zaadtuin opgegeven. Alle boeken, tuinregisters enz. liggen voor bezoekers ter inzage.

Bangelan is te bereiken per auto van Malang uit 1½ uur, of per spoor en verder per karretje van Soember Poetjoeng uit (afstand ongeveer drie kwartier). Bezoekers, die meer dan een dag aan den tuin wenschen te besteden, kunnen na voorafgaande aanvrage onderkomen vinden in een passanggrahan. In elk geval wordt verzocht het bezoek uiterlijk een dag te voren aan te kondigen.

Alle **inlichtingen** geeft de Beheerder, Postadres Halte Ngebroek O/L.

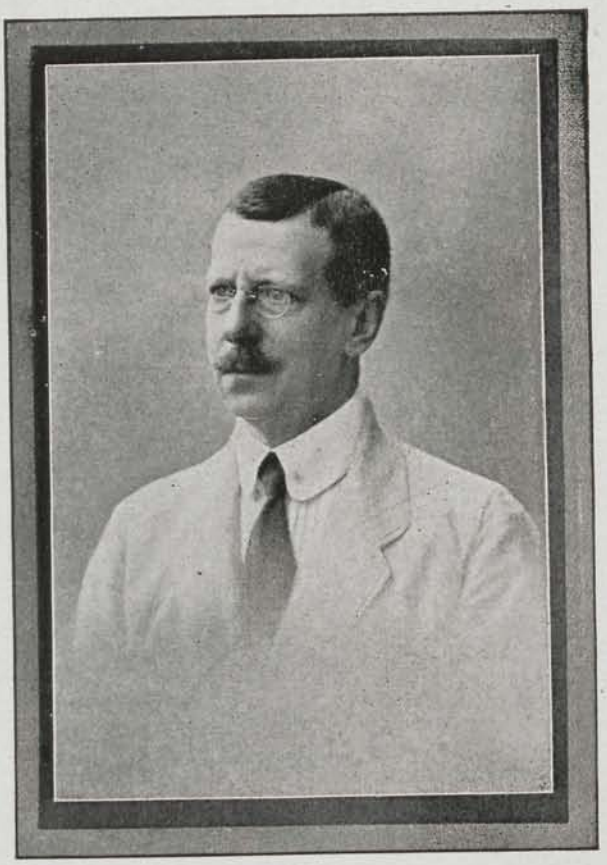

Mr. Jan Gerritzen.

Van Mei 1916 tot Juni 1920 de eerste Voorzitter van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal Maatschappelijke Vraagstukken.

Het bestuur en de redactie, die de warme en altijd actieve belangstelling, het heldere en practische inzicht, het rustige leiderstalent, de sterke en eerlijke overtuiging, de jeugdige strijdlust, de gulle gastvrijheid en de oud-hollandsche vroolijkheid van dezen eersten Voorzitter gedurende zijn vier-jarig mandaat het best hebben leeren kennen en het verlies van zijn heengaan het diepst gevoelen brengen Mr. Gerritzen hierbij den dank van leden en lezers voor hetgeen hij voor de vereeniging en het tijdschrift is geweest en roepen hem een hartelijk vaarwel toe en, kan het zijn, een tot weerziens.

Over het onderzoek der Javaansche en daarmee verwante muziek

door

J. S. BRANDTS BUYS.

De Engelsche physicus Ellis schrijft ter inleiding van zijne metingen, betreffende verschillende exotische toonschalen, waaronder de Javaansche Salendro en Pelog: „the results here given have to be compared with many other results from other instruments of the same kind, tuned by different tuners, before the intended intervals could be, if they ever can be, satisfactorily determined". [1])

En de Leidsche hoogleeraar Land, de richtingen voorteekenend aan een verder onderzoek der Javaansche muziek, wenschte dat: „waar b.v. aan hoogere burgerscholen natuurkundigen en physische toestellen (als monochorden of tonometers en sirenen) aanwezig zijn, van de gelegenheid tot toonmetingen op instrumenten van bekende herkomst (zou) worden gebruik gemaakt". [2])

Deze beide geleerden, welhaast de eenigen, die de Javaansche toonstelsels aan een ernstig en wetenschappelijk onderzoek hebben onderworpen, achtten zelf een nadere contrôle hunner resultaten noodzakelijk. Is er aan hun verlangen voldaan?

De heer Snelleman [3]) vermeldt dat „de intervallen .... herhaaldelijk, op verschillende manieren en met gebruikmaking van

[1]) Alexander J. Ellis ... assisted by Alfred J. Hipkins ... „Tonometrical Observations on some existing Non-harmonic Musical Scales". („Proceedings Roy. Soc. Lond." Nov. 1884, Blz. 374 v.v.).

[2]) Dr. J. P. N. Land, „Over onze kennis der Javaansche muziek". („Verh. Kon. Ak. v. Wetensch." afd. Lett. XIX, 1890). Afzonderlijke uitgave blz. 19. Vergl. noot 18).

[3]) Joh. F. S. „Muziek en Muziekinstrumenten" („Encyclopaedie v. Ned.-Indië", tweede druk, 1918, blz. 817).

allerlei speeltuigen met vaste tonen, oude en nieuwe, uit de desa's en van de hoven afkomstig .... gemeten zijn".

Maar van de acht auteurs, die hij in zijn tabel met de getallen voor de Salendro-toonschaal samenvat, behooren er zes tot hen die „de grootte der intervallen geschat (hebben) alleen op 't gehoor". De twee anderen zijn Ellis en Land zelf.

Wat zulke schattingen voor objectieve waarde bezitten, moge een opmerking van Ellis [1]) leeren: „attempts to express the effects of the intervals by the European equally tempered scale (are) utterly delusive and misleading". Zeker is het dus niet geheel onbedenkelijk dergelijke ruwe pogingen tot benadering, in ronde getallen omgezet, te vermengen met de resultaten van nauwkeurig onderzoek. Het geheel moge aan overzichtelijkheid winnen, er ontstaat tevens een bedriegelijke schijn van exactheid.

Wanneer bv. Wilkens een reeks Javaansche tonen weergeeft met g, a, c, d, e, zegt men teveel door deze tonen voor te stellen, als successievelijk 200, 300, 200 en 200 „cents" van elkaar afliggend. („Cent" beduidt het honderdste deel van een getempereerden halven toon, die zelf nauwkeurig het twaalfde deel van een octaaf groot is.)

Het opmerkelijkste in de bedoelde tabel is echter iets anders: Er komt geen enkele auteursnaam op voor, jonger dan die van Ellis en Land. Dus blijkt hier, dat het voortgezette onderzoek, door beide geleerden gewenscht, tot nu toe verzuimd is, althans niet is geslaagd. (Doch zie de slotnoot.)

Enkele pogingen dienen hier echter genoemd te worden: Mevr. Linda Bandara heeft met een monochord metingen verricht aan de Pakoe-Alamsche gamelans, en hare resultaten in onderscheiden tijdschriften gepubliceerd. [4])

Hare cijfers kunnen echter niet als juist worden aanvaard.

Voor Salendro komt ze tot de navolgende trillingsgetallen:

Barang 486, goeloe 525, dådå 564, limå 615, nem 641.

Hieruit de intervallen tusschen deze vijf tonen afleidende, krijgt men achtereenvolgens: 134 cents, 124 cents, 140 cents en 72 cents.

De totale afstand barang — nem ware dientengevolge op 470 cents te stellen.

---

4) Zie „Die Musik" van 1912. Resp. „De Taak". 1e jrg. 1917—1918 No. 23. Resp. de artikels „Javaansch Muziekschrift" in het „Weekblad v. Indië", 16e jrg. No. 32, 33, (blz. 483), 34 en 36, 1919—1920.

Daar nu een geheel octaaf 1200 cents telt, zou de afstand van nem tot den volgenden hoogeren barang 730 cents moeten bedragen. M. a. w., de gemelde trillingsgetallen houden in, dat de vijf tonen van de Salendro-schaal binnen het interval van een kwart samengedrongen liggen; (de getempereerde kwart is 500 cents groot); en daarop zou een gaping volgen van ruim een kwint, waarbinnen geen enkele toon zou gelegen zijn.

Men kan dit nog korter aantoonen door op te merken, dat het hypothetisch trillingsquotient van barang en nem: 641|486, minder ware dan het trillingsquotiënt van den zuiveren kwart: 4|3 of 548|486.

Op dezelfde wijze vindt men uit de trillingsgetallen door genoemde schrijfster voor pelog gegeven, te weten: bem 514, goeloe 537, dådå 567, pelog 610, limå 631, nem 647, barang 665, een afstand bem-barang met een trillingsquotient 665|514; hetgeen minder is dan 4|3 of 685|514; zoodat wederom de tonen der schaal, in dit geval zeven, binnen een kwart zouden zijn samengedrongen, en daarop een leeg interval van ruim een kwint zou volgen.

Niemand, die voor de Javaansche toonstelsels een dergelijke abnormale constructie accepteert, ook Mevr. Linda Bandara niet, naar ze zoo goed is mede te deelen.

Verder dient hier nog gememoreerd te worden een poging van K. M. A. Soorjo Poetro [5]). Hoewel dit niet nadrukkelijk staat opgegeven, moeten sommige zijner figuren, die n.l. waarbij er tusschen de snaarlengten voor Pelog- en Salendro-tonen verschillen zijn, het resultaat van proefnemingen afbeelden, terwijl een andere figuur de verwerkelijking zijner bedoeling inhoudt, voor de tot dusver van elkaar gescheiden slindro- en pelog-melodieën een gemeenschappelijke stemming vast te stellen. De waargenomen snaarlengten zijn blijkens vroegere opstellen van den auteur, alle waarschijnlijk gevonden ingevolge proeven op gamelan-instrumenten in 's Rijks Ethnographisch museum te Leiden. Jammer genoeg blijken zijne opgaven niet volledig. Hij noteert de successieve snaarverkortingen waardoor hij de opeenvolgende salendro- of pelog-tonen op viool of cel verkrijgen kan; maar de totale snaarlengten ontbreken, zoodat

---

5) „De Slindrô- en Pèlog-toonladders op de viool en violoncel uitgezet, en het daaraan beantwoordende muziekschrift", („Ned.-Indië Oud en Nieuw" IIe Jrg. 1917—1918, blz. 317 v.v.).

nauwkeurige berekening der intervallen onmogelijk is. Alleen blijkt er dit: Wanneer men het onbekende snaardeel tracht te vinden, uitgaande van de door Soorjo Poetro aangehangen stelling, „dat de intervallen bij de .... normale slindro van toon tot toon onderling aan elkaar gelijk zijn" (waartoe de snaarlengten van elk tweetal opeenvolgende tonen onderling steeds één en dezelfde verhouding moeten vertoonen), dan vindt men voor deze eene onbekende een reeks aanmerkelijk verschillende waarden. Men mag dus besluiten, dat de theorie der onderling gelijke salendro-intervallen geen sterken steun in de metingen van den heer Soorjo Poetro vindt.

Trouwens de bepaling van intervallen door uitzetting der tonen op een onzer strijkinstrumenten, moet uit den aard der zaak resultaten geven, veel minder nauwkeurig dan metingen per monochord; terwijl van experimenten met den monochord (en de sirene), Ellis getuigd heeft, dat ze „are .... very apt to mislead".

Voor we verder spreken over de zooeven vermelde theorie, valt nog te noemen de hypothese van Daniel de Lange (Sr), in de literatuur gemeenlijk niet weergegeven. Het verslag eener door hem gehouden lezing [6]) toont, dat hij de Salendro-schaal toentertijde verstond als

D (E?F) G A (B?C) D [7])

Daar de Javaansche muziek geen bepaalde grond- of uitgangstonen kent, (ook noemt De Lange geen Javaansche toonnamen), kan men deze reeks vanaf een anderen toon beginnen en lezen:

A (B?C) D (E?F) G A.

Zoodoende blijkt ze, behoudens transpositie, identiek met die welke De Lange in later jaren heeft opgesteld [8]).

---

[6]) Voor de 27ste Alg. Verg. v. h. Aardrijkskundig Genootschap. Zie het „Alg. Handelsbl." v. Dinsdag 28 Oct. 1879. De titel der lezing was: „Het onderscheid der Javaansche en Europeesche muziek".

[7]) (E?F) moge een tusschen E en F liggenden toon beduiden.

[8]) Zie: „Exposé d'une théorie de la Musique" Paris. Librairie Fischbacher. 1908.

D (E?F) G (A?Bes) C (D)

Na reeds in zijn lezing deze tonen natuurtonen genoemd te hebben, preciseert De Lange later, dat de intervallen DG en GC zuivere kwarten zijn, (zooals men die tusschen de 6e en 8ste natuurtonen vindt,) en de tonen (E?F) en (A?Bes) den 7en natuurtoon, resp. van een grondtoon [9]) G en C beduiden. Daar De Lange zich beroept op metingen door hem verricht, heeft het voor deze toonnamen goeden zin ze in cijfers om te zetten.

Het schijnt echter dat bij de hypothese van De Lange dwalingen van het geheugen, of vergissingen hebben meegespeeld. Immers, hij spreekt over de metingen van andere onderzoekers, alsof die tot hetzelfde resultaat hebben geleid [10]), en dit is geheel onjuist. (Wel kent Land in Salendro een interval van dezelfde grootte als dat tusschen een 7en en een 8sten natuurtoon; maar bij hem ligt het in een andere positie).

Hieronder mogen de getallen volgen der intervallen van het Salendro-octaaf (uitgedrukt in cents), voor zoover die na metingen zijn opgesteld. De eerste rijen hebben betrekking op een onvolledig onderzoek van Dr. Figée, en een vorig onderzoek van Land zelf; beide zijn te vinden bij Ellis [1])

	C	D	(E?F)	G	(A?Bes)	C
Figée	275	210	?	?	243	
Land I	270	200	266	239	243	
Land II	251	231	224	239	255	
De Lange	(204)	267	231	267	231	
Ellis	228	256	244	232	240	
Theorie Ellis	240	240	240	240	240	
	barang	goeloe	dådå	limå	nem	barang

De laatste getallen representeeren een theorie van Ellis: „Salendro (is) very uniform in its intervals, (it has) no interval so small as a major Second, or so large as a minor Third .... The tempered form, (vijf gelijke intervallen, ieder van 240 cents), seems to have been that aimed at". Land bestrijdt dit. Hij twijfelt aan

---

9) De grondtoon telt als eerste natuurtoon.

10) „Quelques professeurs (M. M. Land, Figée, Loman) et moi, nous avons fait le calcul exact des sons dont se compose le „Slendro", et nous avons trouvé, que ce mode est formé par deux quartes justes ....", blz. 9.

de juistheid der stemming van den gamelan, waarop Ellis geëxperimenteerd heeft, („een Soerabajasche straatgamelan").

Eigenaardig genoeg echter schommelen Lands definitieve getallen bijna even nauw om een gemiddelde van 240 heen als die van Ellis zelf, passen ze haast even goed bij diens voorstelling. Nergens is de afwijking grooter dan de limiet, die Ellis aangeeft. [11])

Naar we gezien hebben, neemt Soorjo Poetro bedoelde theorie aan; ook de heer Snelleman heeft neiging daartoe. En schrijver dezes, onlangs een stel van vijf bijeen-hoorende kleine angkloengs ten ruwste onderzoekende, noteerde (zonder aan pentatoniek te denken), successievelijk als hun tonen:

c' (laag) — d' (hoog) — (e' a f') — g' — a' (zeer hoog).

Men ziet, dat ook nu de intervallen, alle kleiner dan een terts maar grooter dan een heele toon, het octaaf tennaastebij in vijf gelijke afstanden verdeelen.

Van de auteurs die de afstanden in Salendro geschat en niet gemeten hebben, verschaffen Raffles [12]), en Crawfurd [13]), (of diens muzikale zegsman Crotch), opgaven die neerkomen op een reeks van het type: C D E G A C. Daar zij echter geen Javaansche toonnamen noemen, laten zij geen vergelijking met de overigen toe.

Bij de volgende is die echter wel mogelijk.

Poensen [14]) geeft, vanaf barang gerekend: C D E G A C.

Wilkens [15]) E G A C D E; (er is geen reden om zijn opgaaf, gelijk Land en ook Snelleman doen, als onjuist te beschouwen of te wijzigen).

Adriaan Holle [16]) C D (E?F) G A C.

---

11) „The actual intervals ... never represent the intervals intended by the tuner, within from 5 to 20 cents either way, on account of the extreme difficulty of precise tuning, especially ... non-harmonic (intervals)".

12) „The History of Java" (1817. Vol. I, blz. 524, v.v. der IIe editie).

13) „History of the Indian Archipelago" (Vol. I, blz. 333, v.v. en plaat X, 1820).

14) „De Wajang", in „Mededeelingen Ned. Zendel. Gen.", XVI, 1872, blz. 89.

15) „De Séwâkâ" (Inleiding) ... Tijdschrift v. N.-I. 1850, IIe deel, blz. 390.

16) Medegedeeld door Prof. A. D. Loman. Zie [2]) blz. 23.

R. M. A. Soorjo Poetro en R. M. Noto Soeroto [17]) D F G A C D.
Groneman [18]) (Cis?D) E (Fis?G) A (laag) B (Cis?D).

Transponeert men al deze opvattingen zóó dat barang C wordt, dan krijgt men:

Poensen:	C D	E G A C.
Wilkens:	C Es	F As Bes C.
Holle:	C D	(E?F) G A C.
S.P. en N.S.:	C Es	F G Bes C.
Groneman:	C (D?Es)	F (G?As laag) (A?Bes) C.

Hier ziet men dat Groneman alle intervallen te groot voor een secunde en te klein voor een terts vond; maar de overigen hebben de kleine tertsen op schier alle mogelijke plaatsen van de Salendroschaal gehoord of vermoed. Dit zou een gereedelijke verklaring vinden zoo ze overal en nergens lagen, alle intervallen evenveel of even weinig op een terts geleken, ze alle gelijk waren. [19])

Latere muziekgeleerden schijnen Ellis' hypothese tot een algemeene theorie uitgebouwd te hebben, die men o.a. moet aantreffen bij Curt Sachs. [20])

---

17) „Causerieën over Javaansche Muziek" IV. „Ned.-Indië Oud en Nieuw". Ie Jrg. 1917—1918, blz. 312 v.v.

De auteurs schijnen hier nog niet tot de overtuiging gekomen, dat alle Salendro-intervallen onderling *gelijk* zijn: „Afgaande op ons gehoor en na herhaalde proefnemingen op piano en viool zijn wij tot het besluit gekomen dat de Slindro-tonen niet zuiver weer te geven zijn in het Europeesche toonstelsel.

.... „In het Oud-Chineesche stelsel, dat .... door de paters-zendelingen als F, G, A, C, D is weergegeven, hooren wij een bijna gelijkluidende opeenvolging van tonen als die van goeloe, dâdâ, limâ, nem en barang".

18) Dr. J. Groneman, „De Gamelan te Jogjâkartâ". (Verh. Kon. Ak. v. Wetensch." afd. Lett. XIX, 1890). Afz. Uitgave met als voorrede Land's opstel „Over onze kennis der Javaansche Muziek", blz. 28.

19) Alleen de opgave van H. Smeding in „Bezoekreis naar de Gemeenten in Kediri ..." Zie „Mededeelingen Ned. Zendel. Gen." V, 1861, blz. 127, past niet in dit systeem. Land (blz. 8) wantrouwt de gamelan in kwestie als „waarschijnlijk bijzonder valsch". Snelleman blijkt voor A, C, D, E, F, te lezen: A, C, D, E, Fis.

Waarschijnlijk terecht. Want de groote terts FA is slecht te verklaren, Smeding zelf merkt op, dat de intervallen van een halven toon ontbraken, terwijl EF er juist een is.

20) „Die Musikinstrumente Indiens und Indonesiens", 1915. Zie de inleiding.

(Bedoeld boek is hier momenteel onbereikbaar.) In de natuurlijke ontwikkeling der muziek zou er niet slechts overal een pentatonisch stadium zijn, of geweest zijn [21]), maar deze oorspronkelijke pentatoniek zou het octaaf steeds in vijf *gelijke* afstanden ingedeeld hebben.

Hoewel het bovenstaande zekere aanwijzingen levert vóór de gelijkheid der pentatonische afstanden bij de Javanen, valt niet te ontkennen, dat apriori beschouwd, deze gelijkmatige indeeling, als algemeen primitief stadium van muzikale ontwikkeling, iets onwaarschijnlijks heeft. Immers, men kan zich voorstellen, hoe een onontwikkeld volk de snaarverdeeling in drieën, en daarmee de natuurlijke kwint vindt, en uit deze kennis later een toonsysteem opbouwt, dat consequent slechts met kwint- of kwart-betrekkingen rekent, gelijk het Pythagoreesche, (de Chineesche theoretici verklaren trouwens de pentatoniek hunner nationale toonkunst volgens Pythagoreesche relaties). Ook de toevallige observatie en bewuste toepassing der boventonen laat zich denken. [22])

---

21) De muziek der Schotten, der oude Grieken, der Chineezen, Japanners, Javanen, Indianen, Melanesiërs etc. geeft er blijk van.

22) Zie [3]) blz. 835. De groote, heilige fluiten van Nieuw-Guinea schijnen hard genoeg te worden aangeblazen, om de boventonen op te roepen: „Soms wordt er zoo hard geblazen, dat een tweede of derde harmonische toon gehoord wordt". Daar deze fluiten, (evenals de meest-voorkomende pansfluiten) gedekte pijpen representeeren, geven ze de natuurtonen slechts om den andere. De eerste overgeblazen toon zou dus een kwint (duodecime) zijn, de tweede een terts.

Wat de muziek dezer heilige fluiten betreft, evenals zooveel merkwaardigs meer, dat de Archipel thans nog vertoont, schijnt ze met vernietiging bedreigd. Prof. Wichmann wraakt het in „Nova-Guinea" IV, 1917, blz. 166, dat te Toba die fluiten door den posthouder, (op aandrang van zekeren „Hetzapostel", zegt W. onvrindelijk), aan de bevolking waren afgenomen. En in een aardig feuilleton, N. R. Crt. Mailed., 13 Mrt. 1920, bejammert H. G. Cannegieter het, dat door zendingsinvloed onlangs „Voor de laatste maal de heilige fluiten" bespeeld zijn te Djamna. Men zou daar vrindelijk een dringend verzoek willen bijvoegen: Indien bedoelde fluiten nog ergens in gebruik zijn, worde hun opruiming uitgesteld tot er van hun muziek een behoorlijk wetenschappelijk phonogram is opgenomen.

Wie de oude beschavingsdocumenten, (of, wil men, kenteekenen der barbaarschheid), niet kan, niet mag, of niet wenscht te ontzien, die doe ze althans niet verloren gaan voor de wetenschap. De fluiten, zonder meer, bijzetten in een museum helpt niet, want geen Europeaan kan ze blazen.

Maar niet zoo gemakkelijk is het in te zien, hoe primitieve stammen tot een octaafverdeeling zouden geraken, waarbij noch de natuurtonen, noch een eenvoudige snaarverdeeling hen wegwijs maken kan. (De snaarlengten, bij een in vijf gelijke intervallen gedeeld octaaf, verhouden zich telkens als 1 tot de 5de-machtswortel uit 2). Ook blijkt niet, waarom juist steeds een verdeeling in vijf en niet in twee of drie intervallen zou worden ondernomen.

Misschien is Sachs' bedoeling alleen, als algemeen voorkomend primitief stadium aan te duiden, een octaafverdeeling in *gelijke* intervallen, en niet speciaal zulk een verdeeling in *vijven*.

C. Stumpf [23]) heeft ontdekt, dat de Siameesche muziek het octaaf in *gelijke* deelen verdeelt, doch in *zeven*. Stumpf hield, toen althans, deze indeeling niet voor primitief. Hij vermoedde, dat de Boeddhistische Siameezen het getal 7 niet om muzikale, maar om mystieke redenen gekozen hebben. Voor de mogelijkheid van den opbouw eener zoodanige mathematische toonreeks, verwijst hij naar „die nächstliegende und wohl einzig mögliche Annahme .... dass die aufeinanderfolgenden, geometrisch gleichen Tonstufen sich für die Siamesen in der Empfindung als gleiche Tonabstände darstellen". Hetzelfde zou gelden voor het Javaansche Salendro.

Opgemerkt moet worden, dat een onmiddellijk, instinctief-herkennend oordeel over de gelijkheid of ongelijkheid van twee intervallen met verschillenden uitgangstoon, ongetwijfeld mogelijk is. (De grenzen der nauwkeurigheid van dit oordeel dienen door bijzondere proefneming te worden bepaald.) Een betrekkelijk gelijkmatige, heptatonische (of pentatonische) indeeling van het octaaf eenmaal gelukt zijnde, is een contrôle met het oor zeer wel denkbaar.

Maar dit verklaart nog niet het *tot-stand-brengen* dier indeeling. Dáárvoor is niet slechts een *oordeel* over de mate van gelijkheid noodig, doch het *actieve intoneeren* of spelen van intervallen, gelijk aan een voorbeeld, doch beginnend met een anderen toon. Deze capaciteit bestáát ongetwijfeld, immers „treffende", of transponeerende (op een viool, bv.), oefenen wij haar dagelijks.

---

23) „Tonsystem und Musik der Siamesen", „Beiträge zur Akustik und Musikwiss". Hft. 3, 1901, geciteerd door O. Abraham en E. v. Hornbostel in „Ueber die Bedeutung des Phonographen für vergleichende Musikwissenschaft", „Ztschr. f. Ethnologie", 1904, blz. 222.

Echter, het tastende zoeken en vinden van een interval, dat, vijf- of zeven maal genomen, *precies* een octaaf vult, veronderstelt een zeer gecompliceerde orde van proefneming, te gecompliceerd voor een primitief volk. En ook voor een volk, gelijk het oude Javaansche, bekwaam tot mystieke bespiegeling, maar niet tot theoretische abstractie.

Het best is zulk een gelijkmatige octaaf-verdeeling nog te begrijpen als een wijziging van een oudere ongelijkmatige indeeling. Iets dergelijks schijnt ook E. v. Hornbostel te bedoelen, waar hij, sporen van een gelijkmatige pentatoniek vindend in Melanesië [24]), en een tamelijk direct verband leggende [25]) tusschen de Javaansche en sommige Melanesische toonstelsels, schrijft: „Es ist mehrfach vermutet worden, dass auch die Salendro-Leiter von der altchinesischen abstamme; die Temperatur käme dann auf Rechnung der malayischen Kultur".

---

24) Erich M. von Hornbostel „Notiz über die Musik der Bewohner von Süd-Neu-Mecklenburg", in Dr. Emil Stephan u. Dr. Fritz Graebner: „Neu-Mecklenburg", 1907, blz. 131 v.v.

25) Niet alleen zouden op Neu-Mecklenburg sommige pansfluiten (en andere fluiten) dezelfde intervalsverhoudingen vertoonen, als in het Javaansche Salendro bestaan, ook hun absolute toonshoogte zou wonderlijk goed met de Javaansche stemming overeen komen.

Aangemerkt dient te worden, dat volstrekt niet uitgemaakt is, of de Javanen iets hebben als een standaardstemming: Niemand weet binnen welke grenzen de barang der onderscheiden gamelans varieert. Er is te weinig materiaal (de metingen van Land en Ellis) om daarover te concludeeren.

Verder: v. H. neemt aan, dat de stemming van muziekinstrumenten gemeenlijk tot op ongeveer 6 trillingen nauwkeurig is; althans in de middelste octaven. Zoo krijgt hij in het octaaf tusschen 400 en 800 trillingen 400|6 = 70 goed onderscheiden toonliggingen. De kans, dat van een bepaald toonsysteem een of andere toon, *zuiver bij toeval* met een toon van eenig ander toonsysteem samenvalt, (dan wel een of meer octaven hooger of lager ligt) is volgens v. H. dus 1|70.

1°. Bij de berekening der mogelijke liggingen in het octaaf ware het juister, 400 te deelen door 2 × 6. De uitslagen, onnauwkeurigheden tot 6 trillingen toe, (resultaat der constructiefouten door den instrumentmaker, plus de onnauwkeurigheden van den stemmer, en de waarnemingsfouten van den onderzoeker), kunnen evengoed in negatieven als in positieven zin uitvallen. Zoodoende krijgt men plus-minus 35 liggingen in het octaaf. Ellis rekent op onnauwkeurigheden tot 20 cents „either way", hetgeen zou opleveren 1200 : (2 × 20) = 30 liggingen.

Het is buitengewoon moeilijk, uit te maken, wat in de eigenaardige muziek van een bepaald volk de betrekkelijk late cultuurcomponenten zijn, en wat de relatief-oudste, de primitieve, bestanddeelen. Pas daarna, kan door onderlinge vergelijking van de muziek veler volken, het algemeen-menschelijke, noodzakelijke beginstadium aller muziek bepaald worden.

De naïeve meening, dat onze eigen, zoogenaamd „natuurlijke" toonstelsels aan *alle* muziek, ook de minst-ontwikkelde zouden ten grondslag liggen, veroudert thans, maar een scherpzinnig man als Hugo Riemann heeft haar nooit willen loslaten. Vervolgens vindt men bij onderzoekers, die hoofdzakelijk werken in de toonkunst van volken met schier uitsluitend vocale-muziek [26]), een meening,

---

2°. In een gelijkmatige schaal zijn alle intervallen en alle tonen principieel gelijkwaardig. Zoo van zulk een pentatonische of heptatonische schaal een der tonen samenvalt met een willekeurigen toon eener andere schaal van dezelfde soort, vallen, (v. H. merkt het zelf op), *alle* tonen en intervallen samen. Maar dan is de kans, dat dit bij pentatonische gelijkmatige schalen *toevallig* geschieden zal, ook niet 1|35, doch 1|7. Een kans van die grootte beduidt volstrekt geen onmogelijkheid of onwaarschijnlijkheid.

Die toevallige kans vermindert, de onwaarschijnlijkheid neemt toe, indien bv. ook de *onderste* toon bij een instrument van het eene èn van het andere volk steeds gelijk zijn. Maar dit wordt door v. H., waar hij Javaansche sarons en gambangs met Melanesische pansfluiten vergelijkt, niet gesteld. Overigens zal een vergelijking van de Melanesische met de oude Soendaneesche pansfluiten beteren zin en bewijskracht kunnen hebben.

v. H. heeft verder ook een overeenkomst naar constructie en absolute ligging gevonden tusschen sommige N.-Mecklenburgsche pansfluit-stemmingen en het Javaansche Pelog, en hij acht de conclusie „unabweislich, dass zwischen Java und den Südsee-Inseln Verbindungen bestanden haben ....".

26) Zie de interessante publicaties van Frances Densmore: „Chippewa Music", „Chippewa Music II", „Teton Sioux Music", Bulletins 45, 53 en 68 van de Smithsonian Institution, 1910, 1913, 1918. Op blz. 3 van 45 schrijft zij: „Indian Music seems to belong to a period in which habit takes the place of scaleconsciousness". En: „The study of Indian music deals with a free tonal expression". Op blz. 14 van 53: „Intervals smaller than a semitone are familiar to every student of Indian music. .... It is the opinion of the writer that these minutily graded tones are survivals of a less differentiated vocal expression".

Deze publicaties geven overigens zoo min tonometrische ontledingen als het artikel van v. Hornbostel over de Oost-Afrikaansche Wanyamwezi.

het best geformuleerd door den Amerikaanschen muziekpsycholoog B. J. Gilman [27]).

Alleen Europeanen en andere cultuurvolkeren, Arabieren, Indiërs, Chineezen, (Javanen), zouden, al zingende, voortdurend een algemeen-gebruikelijk toonsysteem in hun hoofd hebben, en er hun intonaties door laten regelen. Het geheugen van primitieve zangers echter, bevat geen vast toonsysteem. Ze kunnen de intonaties der intervallen, al naar hun stemming en het te uiten gevoel, zeer sterk variëeren, indien slechts de karakteristieke beweging, contour, van het muzikale motief bewaard blijft [28]).

Een theorie, zeer verschillend van de zoo juist weergegevene, en daarmee kwalijk te combineeren, duidt Von Hornbostel aan in het opstel „Ueber ein akustisches Kriterium für Kulturzusammenhänge" [29]). Onder de „naturbedingten Merkmale", direct uit de menschelijke psychologie en physiologie voortgevloeid, en die dus algemeen-menschelijk zijn, hoewel „manche im Laufe kultureller Entwicklungen zurückgedrängt werden, und dann zunächst vereinzelt erscheinen", tot ze zich „nachträglich als ganz „natürlich" und universell erweisen", (zoodat ze geen cultureele *verbanden* kunnen aantoonen), rekent hij het „Gebrauch „distanzgleicher" an Stelle von „konsonanten" Tonschritten". Hiermede zouden de Javaansche Pentatonische en de Siameesche Heptatonische „distanzgleiche" toonschaal als betrekkelijk primitieve overblijfselen zijn gekenmerkt.

Bij zangmuziek zijn deze ongetwijfeld bezwaarlijker dan bij instrumentale. Toch ware, terwille van het karakter der „tones whose pitch varies .... *constantly*" zulk een onderzoek voor de Indiaansche liederen gewenscht geweest.

27) „Hopi Songs" in „Journal of American Ethnology and Archeology", V, 1908, geciteerd door E. v. Hornbostel in „Wanyamwezi-Gesänge", „Anthropos", IV, 1909 blz. 1033.

28) De Indianen vertoonen wellicht een toestand, waarbij de intervallen voor een déél reeds gefixeerd, gestold zijn. Deze fixatie zou thans kunstmatig verhaast worden door het contact met de Europeesche muziek: „The phonographic record shows the octavo (and) fifth ... sung acurately by men who give the other intervals with uncertain pitch. This pecularity is found in records made by Indians whose environnement is primitive and who rarely hear the white man's music". Fr. D. in Bull. 45, blz. 5. Met de inzameling der muziek van de andere Indianen is men dus feitelijk *te laat*!

29) Ztschr. f. Ethnologie 43, 1911, blz. 602.

Een groot bezwaar is niet zoozeer die stelling zelf, dat natuurvolken, primitieven, gemakkelijker dan wij reeksen zouden bouwen uit niet-consonante onderling-gelijke intervallen. Dat kan apriori ontkend noch bevestigd worden, doch alleen onderzocht. De moeilijkheden komen, zoodra dergelijke reeksen in een geordend octaafverband willen worden gebracht. Voor het minst echter, zal men eischen, zulke reeksen in gebruik te zien, die nog *niet* in dat verband gebracht zijn, waarbij de zich-herhalende interval geen zuiver onderdeel is van het octaaf.

Von Hornbostel heeft het bewijs geleverd, dat ze voorkomen. Laatstgenoemd stuk van hem geeft een aantal trillingsgetallen, gemeten op zekere pansfluiten uit Melanesië, (van Choiseul, een der Salomo-eilanden), en van een Indianenstam, de Uanána, uit Brazilië.

Von Hornbostel spreekt over hun stemmings-systeem als „eine Art Quartenzirkel". De eerste 12 pijpen, (de andere geven octaafverhoogingen van sommige dier reeks), brengen, naar men uit zijn trillingsgetallen afleiden kan, een rij van tonen voort, die telkens 260 cents van elkaar af liggen, (indien men zich tenminste enkele een octaaf verlaagd denkt). De vijfde der reeks willekeurig c noemend, krijgt men een reeks van het type:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
d	— * —	g	— * —	c	— * —	f	— * —	bes	— * —	es	— *

D.w.z., de afstand tusschen het 1ste, 3de, 5de, 7de lid van deze reeks (etc.) is telkens grooter dan de natuurkwart, (omgekeerde kwint), van 498 cents. Het verschil blijkt vrijwel gelijk aan een syntonisch komma van 21,5 cents. (Zoo konden de afwijkingen der tonen hier aangeduid worden met de traditioneele kommastrepen. Een streep onder den toon beduidt: één komma te laag; erboven één komma te hoog; twee strepen twee komma's, etc.) Maar dit moet toeval zijn, daar de natuurterts, 5de natuurtoon, door wier gebruik zulke komma's ontstaan, bij dit systeem niet in het geding is, noch gebracht kan worden. Wel echter gebruikt het den derden natuurtoon. Von Hornbostel, wiens volledige publicatie over dit onderwerp [30]) onbereikbaar bleek, schrijft, dat

30) Notiz in Koch-Grünberg: „Zwei Jahre unter den Indianern. II", 1910.

deze kwartencyclus „unter Orientierung an den Ueberblasungstönen zustande kommt".

Dus zal de natuurkwint, geobserveerd, en daarna opzettelijk een constant bedrag te klein genomen worden, om bij de omkeering de te groote kwart te krijgen. Bovendien is ieder dier eigenaardige kwarten precies midden door gedeeld, wat de tonen 2, 4, 6, etc. oplevert; voor hun onderlinge contrôle zullen weer de overgeblazen kwinten dienen.

Hier ware dus een toonstelsel met „distanzgleichen" en onnatuurlijke intervallen, dat wel, voor verleggingen en verdubbelingen, de octaven gebruikt (die als relatieve identiteit apriori in den menschelijken geest gegeven schijnen), maar zich overigens om het octaaf volstrekt niet bekommert. De voortschrijdende intervallen komen, tegenstelling tot de Javaansche en Siameesche, niet meer op het octaaf terecht.

Ziet dit systeem en zijn stemmingscontrôle er echter in eenig opzicht primitief uit? En wordt die primitiefheid waarschijnlijker, als v. H. het stelsel voor Brazilië van Oud-Peruaanschen oorsprong acht? [31]).

Overigens vergete men één ding niet: Vele onzer musici voelen de streng Pythagoreesche stemming, waarin geen natuurtertsen te pas komen, doch alle relaties geregeld worden door de kwint 3|2, als ideaal zuiver. Zeker is deze stemming voor ons toonsysteem in eenvoudige, niet ver moduleerende muziek zeer goed mogelijk. Maar, zoo gestemd, wordt ons eigen muziekstelsel een systeem met „distanzgleichen" intervallen.

De reeks kwinten bes—f—c—g—d—a—e—b—fis etc. is door omleggingen ingeschakeld binnen het octaaf. Kwinten hebben het voordeel „natuurlijk" en consonant te zijn, maar trekken zich, evenmin als dat Zuid-Amerikaansche systeem, in principe iets aan van het octaaf.

---

31) Overigens betoogt hij nog nader een genetisch verband tusschen de bedoelde Zuid-Amerikaansche en Melanesische pansfluiten. Het geschetste systeem is zoo kunstmatig gevormd, dat een herhaalde zelfstandige uitvinding daarvan weinig waarschijnlijk lijkt. De instrumenten stemmen niet slechts met de theoretische waarden fraai overeen, doch, ook door hun absolute toonshoogte, correspondeeren zij merkwaardig. Ook is de laagste toon der systemen identiek. Een toevallig samentreffen van zooveel opmerkelijke verschijnselen is nagenoeg ondenkbaar.

v. Hornbostel legt nog een ander verband, en wel tusschen de heptatoniek der Achter-Indische en die der Afrikaansche xylophonen. Hier is hij echter veel minder overtuigend dan in het Zuid-Amerikaansch-Melanesische geval. De gelijkheid der onderste tonen ontbreekt. En het feit, dat beide systemen „distanzgleich" zijn, is, volgens zijn eigen theorie, zonder bewijskracht, wegens de universeelheid zulker stelsels. Dus blijft alleen over de *gelijkheid* van het aantal trappen binnen het octaaf (zeven), en de goede overeenstemming der absolute toonhoogte, die echter, (vergl. noot [25]), een kans van 1|5 heeft bij toeval te ontstaan.

Nog worde vermeld, dat v. H. het Javaansche Pelog wellicht te verklaren acht uit een contaminatie van het Siameesche systeem en Salendro [24]).

Ellis achtte, gelijk we gezien hebben, zijn eigen onderzoek naar een enkel Javaansch orchest niet definitief beslissend. Maar dan is er ook een contrôle-onderzoek noodig op de experimenten, door Stumpf (en Abraham) verricht aan een Siameesch hoforchest bij gelegenheid van een tentoonstelling te Berlijn in 1900.

Geen der gesignaleerde theorieën schijnt vooralsnog gefundeerd op een afdoend aantal proefnemingen.

Met speculatieve beschouwingen is het vraagstuk van de oorspronkelijke toonverdeeling en het primitieve stadium der muziek niet tot een oplossing te brengen. Slechts zeer vele nauwkeurige, objectieve waarnemingen en vergelijkingen van de feitelijke toestanden, voorkomende bij volken van verschillenden ontwikkelingsgraad, kan uitsluitsel tusschen de verschillende theorieën geven. Met name is dit onderzoek wenschelijk bij de Javanen.

Welke physische instrumenten dienen hierbij te worden gebruikt?

Land noemt monochord en sirene. Ellis echter waarschuwt tegen beide. De gangbare voorstelling, dat de trillingsgetallen omgekeerd evenredig zijn met de snaarlengten, blijkt voor minutieus onderzoek een fictie. De sirenen hebben o.a. het nadeel hunner oorverdoovendheid. Fijnere instrumenten, tonometers, bestaande uit een reeks stemvorken, resp. tongen, onderling telkens een bekend, gering aantal trillingen verschillend, blijken op Java niet aanwezig. Er is bij hun gebruik trouwens een moeilijk, sterk aan subjectieve fouten onderhevig muzikaal oordeel noodig, alreeds

om uit te maken, tusschen welk tweetal stemvorken een bepaalde (innerlijk wellicht zwevende) toon (als die van een gong) valt.

Het zal daarom overweging verdienen, bij de metingen der Javaansche toonverhoudingen, (ook die van de Pelog-toonschaal [32]) behoeven nader onderzoek), middelen te kiezen, waardoor de subjectiviteit van het oordeel zooveel mogelijk wordt beperkt. Hiertoe schijnen phonogrammen het meest geschikt. Immers, wanneer men middel vindt, om bij een phonogramlijn de tijdscomponente nauwkeurig te meten, hetzij door naast de toonlijn een tijdsverdeeling (in secunden of onderdeelen) zich te doen afschrijven, hetzij op andere wijze, dan wordt de meting van het trillingsgetal, toonshoogte, van een opgenomen toon, tot aftellen of uitrekenen gereduceerd [33]).

Niet steeds zullen de tonometrische onderzoekingen zich behoeven te beperken tot metingen aan gamelan-instrumenten. Immers, hoewel er niet blijkt van een dergelijke zorgvuldigheid bij de ordinaire gamelans, worden volgens Groneman [34]) de Jocjå-

32) Ellis schijnt na het in [1]) genoemd en bij Snelleman [3]) verwerkte opstel zijn onderzoek betreffende Pelog nog uitgebreid te hebben met dat van een saron, van Raffles afkomstig. „On the musical scales of various nations", „Journal of the Society of Arts", Maart en October 1885. Stumpf heeft een Pelog-gambang (onvolledig?) gemeten. Vgl. voor een en ander [23]).

33) Voor zoover bekend, is de onmiddellijke ontleding van een phonogramlijn in dienst der muziekstudie nog niet beproefd. Abraham en von Hornbostel vergelijken bij hun metingen de phonogramtonen met die van Appun's tongentonometer, resp. met den „bijzonder gevoeligen" Tonvariator van Stern, „dessen Prinzip darin besteht, dass eine angeblasene Flasche ihre Tonhöhe mit minimaler Abstufung verändert, wenn der Boden der Flasche mit mikrometrischer Einstellung gehoben oder gesenkt wird". (Z. f. E. 1904, blz. 227). Of wel met de „continuirlich veränderliche Lippenpfeifen oder Zungen", waarover v. H. schrijft in [29]) blz. 605.

Zoodoende vermijden ze niet de resteerende gebreken dezer instrumenten, noch de waarnemingsfouten van hun oor.

Wel hebben onderscheiden physiologen talrijke phonogramlijnen ter „Analyse der vocaalachtige spraakgeluiden", aan een wiskundige ontleding onderworpen. (Zie dr. H. Zwaardemaker „Leerboek der Physiologie" II, 1911, blz. 87, v.v.). Op dit oogenblik kan niet worden nagegaan, volgens welke methoden, en welke eischen van nauwkeurigheid het tijdselement door hen is vastgesteld.

34) Zie [18]) blz. 28: „want het overbrengen van een gamelan van den kraton of van den eenen dalem naar den anderen, kan reeds ontstemming ten gevolge hebben, en den panéwoe gending . . . tot stemmen verplichten".

sche orchesten, en de goede andere waarschijnlijk dus ook, telkens gestemd. Daar men, een gamelan onderzoekende, eigenlijk de toonvoorstelling van den stemmenden musicus tracht na te speuren, schijnt het gewenscht, deze meer onmiddellijk waar te nemen.

Daartoe ware een klein snareninstrument (met claviatuur en hamers) te construeeren, dat, controleerbaar op zijn toonvastheid, (spanningsmeter voor iedere snaar), en gemakkelijk verstembaar, (stemkrukken), den muzikalen Javaan een zuiverder en sneller verwerkelijking van de hem voorzwevende toonverhoudingen zou mogelijk maken, dan b.v. een bonang [35]).

Naast talrijke metingen der tonen, door vele verschillende Javaansche musici aldus verkregen, moet het onderzoek der gezongen intervallen staan.

Eindelijk zal het goed zijn, de orde van proefneming ook om te keeren: het octaaf zoo nauwkeurig mogelijk in vijf gelijke afstanden te verdeelen, en daaraan te controleeren, in hoeverre de Javaan deze stemming waarneemt als van een ideale zuiverheid.

Niet slechts terwille van de toonmetingen, en de daarmede verbonden theoretische belangen, ook om nader te ontvouwen practische redenen, zal het nuttig zijn, over een goeden phonograaf te beschikken.

Reeds in 1889 schreef Land [36]) dat niet te lang mocht worden uitgesteld, wat er voor de studie der Javaansche muziek viel te doën. De armoede bedreigde „veel van hetgeen tot de hoogere beschaving der natie behoort, met een wie weet hoe spoedig verval. En dan", (ging hij voort), „de Javaan heeft zich reeds vele jaren zoo bij uitnemendheid geschikt getoond om europeesche muziek te leeren uitvoeren, dat het alligt niet lang meer duren zal voordat onze eigene in menig opzicht verkieslijke kunstoefening de plaats der kostbare inheemsche komt innemen, en daarmede een belangwekkende schepping van het muzikaal vermogen voor onze wetenschap op weinige overblijfselen na verloren gaat".

De Javaansche toonkunst heeft zich, in de dertig jaren sinds verloopen, beter gehandhaafd dan was te voorzien. Maar toch is er alle reden Land's waarschuwing thans met klem te herhalen. De druk onzer Europeesche samenleving en van haar, volstrekt

35) Zie [18]) blz. 34.
36) Zie [2]) blz. 19.

niet in ieder opzicht verkieslijke, kunstoefening op de Javaansche cultuur, is inmiddels sterk toegenomen. Bij de spoorwegen, door Groneman [37]) gesignaleerd als de Javaansche kunst benadeelende, zijn inmiddels de automobielen en de bioscopen gekomen. Daartegenover zal het ontwaakte nationalisme, naar wij mogen hopen, steeds méér een bewust verzet bieden aan de vernietiging der nationale kunst [37a]).

In ieder geval worden de eerstvolgende vijfentwintig jaar voor de Javaansche muziek een tijd van crisis. Men weet, dat haar productieve kracht op heden niet groot is. R. M. Soemitro [38]) karakteriseert den toestand als „niet zeer gunstig". De meeste degelijke muziekstukken (dateeren) niet (uit) de laatste halve eeuw .... De bepaald klassieke composities (zijn) afkomstig uit de 17de eeuw, (den bloeitijd van het) Mataramsche rijk onder Sultan Agoeng .... In de laatste jaren zijn wel allerlei stukken verschenen, heel mooi en welluidend, maar wanneer men ze op den keper beschouwt, dan blijken ze slechts een bewerking te zijn der klassieke, of een kunstige samenkoppeling van plagiaten uit

---

37) Zie 18) blz. 26.

37a) Zie het ongeteekende (redactioneele) artikel „Toonkunst in de Toekomst" in „Wederopbouw" III, 4, (1920). Indien de kenteekening van den toestand aan het Sålåsche hof juist is, dan lijkt de ondergang der Javaansche muziek toch wel zeer dreigend: „Van oudsher is aan het Solosche hof steeds een der hofdienaren belast met het toezicht, de schikking (van het) ten gehoore aan te bieden repertoire, en het componeeren van nieuwe stukken. We vernemen van betrouwbare zijde, dat de toonkunst thans geen aparte departementale afdeeling vormt, (vgl. lager, in den tekst, het niet bezet zijn der waardigheid van Wedånå Nijågå te Jogjå), doch op den achtergrond is geraakt. Daarentegen neemt de Westersche muziek meer ingang en wint veld door de bemoeienissen en de leiding van wijlen Toemenggoeng Wreksådiningrat, den bewonderaar van het Westen, die jaren de Westersche toonkunst bestudeerde, ja zelfs de Europeesche danskunst, (Amerikaansche dansen als one-step en cake-walk) trachtte ingang te doen vinden onder de Solosche kunstminnenden".

Zie voorts nog in dit interessante opstel de mededeeling over het krontjongorkest van den zelfden Toemenggoeng, dat oude gamelanmuziek tokkelt; en over een Jogjåsch orkest, gemengd uit gamelan- en krontjonginstrumenten.

38) „Een en ander over den Gamelan" in „Voordrachten en Mededeelingen der Indische Vereeniging", IIe Bundel No. 2, (1913).

oudere werken [39]). Wel wordt Java, tenminste Midden-Java, op gezette tijden overstroomd door allerakeligste modische gamelanen zangwijzen, die uit een artistiek oogpunt even hoog of even laag staan als „Ein Walzertraum" of „Puppchen".

Het is duidelijk, dat een kunst, die haar wezenlijke vermogen van productie heeft ingeboet, desnoods zal kunnen voortbestaan indien ze verkeert in een toestand van afzondering, hoewel ook dan het gevaar van verschrompeling, mummificeering, dreigt. In contact, in symbiose met uitheemsche kunst echter, zal een improductieve kunstvorm als de Javaansche muziek onafwendbaar overwoekerd worden. Het is dus begrijpelijk, wanneer de Javaansche intellectueelen zich over deze improductiviteit verontrusten, en naar middelen en teekenen van verandering uitzien.

Maar R. M. A. Soorjo Poetro geeft in zijn „proeve van notatie, Rarjwo Sarojo .... uit oudere en nieuwere motieven", [5]), slechts een bewerking, evenals R. M. Suardhy Surya Ningrat in de Javaansche romance „Kinanthie Sandoong", [40]).

De heer Soorjo Poetro teekent bij het laatstgenoemde toonstuk aan, dat „S. Surya Ningrat .... getoond heeft met theoretisch-muzikale zelfopleiding Javaansche melodieën te kunnen instrumenteeren", (dat is: van een instrumentale, i.c. piano-begeleiding te voorzien), „en wellicht ook te orchestreeren .... Dat hij in de naaste toekomst zijn aandacht ook bepale bij orchestratie ten behoeve van den gamelan, is (zijn S. P.'s) persoonlijke en ongetwijfeld ook veler hoop".

---

39) Men vergelijke het volgende uit Capt. N. A. Willard's „A Treatise on the Music of Hindostan" (1843): „(The) authentic melody (of Hindostan) is limited to a certain number, said to have been composed by professors universaly acknowledged to have possessed not only real merit, but also the original genius of composition, beyond the precincts of whose authority it would be criminal to trespass. What the more reputed of the moderns have done is that they have adopted them to their own purposes, and found others by the combination of two or more of them ... It is implicitly believed that it is impossible to add to the number of these one single melody of equal merit".

40) Zie Soorjo Poetro: „Muziekschrift voor Java's Toonkunst", in „Ned.-Indië Oud en Nieuw", 1ste Jrg. 1916—1917, blz. 375. Beide heeren gebruiken soms den term „op muziek gezet" of „getoonzet" (wat in het Nederlandsch synoniem is met gecomponeerd), dáár, waar zij blijkbaar bedoelen: „gezet" (hetgeen een min-gebruikelijke doch niet onjuiste term is voor: geharmoniseerd of bewerkt).

Elders spreekt Soorjo Poetro nader over een toekomstige ontwikkeling der Javaansche muziek [41]). De melodische structuur (onzer) muziek bevredigt niet in alle opzichten .... Wil het Javaansche orchest streven naar de individualiseering van de muziek, dan moet in de eerste en voornaamste plaats de melodische structuur worden herzien. Want bij de karakteristieke Javaansche intervallen van de vijf- en zeventonige toonschalen, kan er aan harmoniseering niet gedacht worden. En verder [42]): De Javaansche muziek .... vooral de instrumentale, heeft een vermeerdering van aesthetische elementen noodig, welke in de melodische structuur tot uiting moet komen .... De instrumentale muziek heeft hare zelfstandigheid en individualiteit tot dusver niet voldoende ontwikkeld. De associatie van deze muziek, met de gebarenplastiek heeft een symetrische orchestpartituur in het leven geroepen met een metrisch thema. De eigenlijke melodie is op dat metrische raamwerk verweven, in grootere en kleinere gelijke vakken verdeeld. Ook door de achterlijkheid van hare blaas- en strijkinstrumenten is de gamelanmuziek niet in staat, niet voldoende teekenend, om de verscheidenheid van stemmingskarakter, om den nieuwen geest, te vertolken.

De Javaansche muziek vertolkte tot nu toe meestal vredig geluk en rustige blijheid, dan wel weemoed en ootmoed, of, in de dramatiek, den strijd. De Javaansche psyche kan onder den indruk van het levensgebeuren heviger trillingen doormaken .... bitterheid, ... vertwijfeling, ... verslagenheid, ... innerlijke jubeling, ... drang naar groote daden. De muziek moet spreken, vrij en frank, van de verborgenheden der menschelijke ziel, ... van jeugdigen overmoed, van de stormen, die mannelijke kracht doorbruisen .... Kortom laat zij de veerkracht van het sentiment in zwiepende taal doen suizen.

De Javaansche melodiek moet daartoe worden herzien en herbouwd. Algeheele verandering van den architectonischen bouw is onvermijdelijk. Dit vindt plaats met gereconstrueerde instrumenten.

41) Zie in de N. R. Crt., Maileditie v. 5 Sept. 1919 het verslag zijner lezing „De Muziek en Wajang in het Javaansche Volksleven", gehouden voor het congres van het Indonesisch Verbond van Studeerenden.

42) Zie „Over de Ontwikkeling van de Javaansche Muziek" in „Wederopbouw" IIe Jrg. blz. 192 v.v. Hierboven wordt de gedachtengang van den auteur zooveel mogelijk in zijn eigen woorden weergegeven.

Tot zoover de heer Soorjo Poetro.

Naar men ziet, begeert deze Javaansche theoreticus voor de muziek van zijn volk hervorming van alle kanten te gelijk. Om het thematische materiaal meer te doen spreken, wil hij er de metriek, de architectonische verbanden, het orchestrale coloriet van wijzigen, zoo niet ook de intervallen en het harmonische stutsel.

Hij wil hierdoor een scherpere individueele expressie mogelijk maken.

Men mag vragen, of zijn doel, bevordering van het individualisme, niet reeds strijdig is met het wezen eener Oostersche kunst. Bewijst het niet, dat deze auteur te zeer onder den invloed der kunst van het Westen is gekomen? Hij vergist zich door te meenen, dat de classieke stijl van zijn volk in aanleg minder expressief is dan de Westersche. Ze is minder expansief, ja. Maar Westersche expansie waarborgt volstrekt geen intensiteit van uitdrukking.

Er is veel juists in de formuleering, mondelinge uiting van een jongen Javaan, dat de Westersche muziek het hart opent, de Javaansche het hart sluit. Deze pudeur verliezende, zou ze niet meer zichzelf zijn. En een kunst, die „haar hart toesluit" kan daarbinnen schatten bevatten van innigheid.

Hoe is het nu met de bijzondere tekortkomingen, die Soorjo Poetro vindt in de muziek van zijn volk?

Hij acht den gamelan-klank te beperkt door de onvolkomenheid van haar blaas- en strijkinstrumenten. Daartegenover kan men aanvoeren, dat die klank buitengewoon zuiver in evenwicht, en haar heldere, maar ietwat korte spectrum buitengewoon fijn is genuanceerd.

De Europeesche kunst is met de moderne Franschen den waan van het groote geluid allang weer voorbij. Zoo een Westersch toonkunstenaar thans nieuwe instrumenten zoekt, dan is dat terwille van een subtielere differentiatie. Daarvoor zou hij ieder der gamelan-instrumenten als een verrijking van zijn orchest kunnen aanvaarden — zoo de prachtige gulden tonen uit het Javaansche brons, zoo de kendang, die véél muzikaler is dan eenige Europeesche trom. Waarschijnlijk zou een fijnzinnig, modern Westerling met de klankmiddelen, die het gamelan-orchest beschikbaar heeft, zijn aandoeningen volkomen kunnen uiten, indien niet het Oostersche toonstelsel zijn Westersche denken belemmerde.

Maar daarentegen ware een uitbreiding van het gamelanorchest met instrumenten, gelijk de Europeesche, een uiterst gevaarlijk experiment, zou er stijl en eenheid van verbreken [42a]).

Wat nu het harmoniseeren aangaat, zeker, in den Salendro- en ook in den Pelog-toonaard is harmonisatie naar Westersch systeem onmogelijk. Maar de heer S. P. *mist* haar toch niet? Slechts tweemaal in de geschiedenis der menschheid bracht de muziek het tot een rijke veelklankigheid: Eens in het Westen, de Europeesche muziek, — eens op Java.

We mogen onszelf niet verarmen, en één dier beide schoonheden laten absorbeeren door de andere, gelijk geschiedt indien men Javaansche muziek Westersch harmoniseert.

Bovendien, zoo tot dusver de samenklanken in de Javaansche muziek toevallig, kaleidoscopisch ontstaan, niets belet den toekomstigen Javaanschen componist het bewust combineeren zijner klanken. Ze zijn daar volkomen geschikt voor, en dus doende zou de Javaan juist zoo ver zijn als de moderne Westerling thans is, die immers den traditioneelen bouw der accoorden, en de voorgeschreven gang hunner verbindingen opgeeft, om in volle vrijheid het geluid te kiezen en te mengen.

De metrische en architectonische bevrijding, door Soorjo Poetro voor de gamelanmuziek opgeëischt, is misschien het redelijkst, daar hij zich op de ongebondener beweging, op het vrijere rythme van den Javaanschen zang beroept. Vanzelf zal blijken, of het mogelijk is, dit rythme over te brengen op de Javaansche orchestmuziek.

De Europeaan kan in zake de toekomstige ontwikkeling der Javaansche kunst en muziek, niet anders dan raadgeven, — of waarschuwen, gelijk in het bovenstaande beproefd is. Komen er

---

42a) Schrijver dezes werkte dit laatste punt uit in een correspondentie aan de „N. R. C.", zie de maileditie van 30 Maart 1920: „Twee muzieken".

Van een andere orde dan het invoeren van nieuwe, is het door „Wederopbouw" 37a) gesignaleerde meervoudig bezetten der verschillende oude instrumenten in den gamelan van een Chineesch muziekliefhebber; (15 tjalempoengs, 8 gendèrs, 5 soelings, 8 peneroes, 4 gambangs, 17 verschillende gongsoorten); hoewel, deze massaliteit heeft o.a. dit tegen, dat ze, evenals het noteeren der orkestpartijen trouwens, de ornamentale improvisatie zal belemmeren, die een schoonheid, en de waarschijnlijke oorsprong van den eigenaardigen Javaanschen orkeststijl is.

Javanen van wezenlijk productief talent, dan lossen zich al deze kwesties vanzelf op. Zooveel echter is zeker, over vijftig jaar zal de muziek der Javanen of zijn te loor gegaan, (op overblijfselen aan enkele Vorstenhoven na), — of ze zal zich hebben geëvolueerd.

In geen geval zal ze wezen, wat ze nu is.

Dáárom, en om de historische en aesthetische belangrijkheid van haar huidigen staat, moeten we er op bedacht zijn, haar voor later vast te leggen.

Hoe moet dit geschieden?

Er is tot nu toe van de Javaansche muziek een en ander in Europeesch notenschrift gefixeerd. Opgave vindt men bij Land, die zelf talrijke gamelanwijzen naar Jogjåsche gegevens heeft getranscribeerd [43]). Men vergelijke ook nog Crawfurd [13]), en de stukken opgeteekend door de heeren Noto Soeroto, Soorjo Poetro en S. Surhya Ningrat [44]); voorts de kinderspeelliedjes in „Rarjwo Sarojo" [45]). Mogelijk is er nog wel méér gepubliceerd. Ook wachten op publicatie talrijke notaties van gamelanstukken door den heer Paul Seelig, die van sommige Javaansche stukken buitendien bewerkingen heeft doen verschijnen [46]).

Echter hebben opteekeningen in een notenstelsel, dat aan het wezen der genoteerde muziek vreemd is, van nature een sterk subjectief element. Land klaagt, dat in het vóór zijn tijd gepubliceerde materiaal de bedoelde Javaansche intervallen niet zuiver zijn weergegeven, en gemeenlijk daaruit ook niet kunnen worden afgeleid.

Land's eigen overzettingen naar de oorspronkelijke opteekeningen van den Jogjåschen P. A. Adi Winåtå, en van den P. Ad. A. Pakoe Alam IV, zijn wat de intervalfixatie betreft onverdacht. Maar, gedeeltelijk ingevolge de beknoptheid der notaties van de bedoelde Javaansche prinsen, gedeeltelijk doordat er twijfel mogelijk is, of Land's opvatting van de rythmische eigenaardigheden overal juist mag heeten, laten zijn notaties, wat betreft de Javaan-

43) Zie [2]) blz. 5 en 14, blz. 57 v.v.

44) Zie [5]) en [40]), voorts de „Causerieën over Javaansche Muziek" I. II, III, IV en V, in „Ned.-Indië Oud en Nieuw" 1ste Jrg. 1916—1917, blz. 17, 74, 115, 170, 312, en eindelijk nog den „Ladrangan Wîro Brodjo" idem IV, 1919—1920, blz. 186.

45) Bewerker P. Ario Koesomo Diningrat, uitg. van het bureau Widya Poestaka, 1917.

46) Zie de uitgaven „Matatani", J. H. Seelig, Bandoeng.

sche rythmiek en metriek te veel vragen open. En, waar bovendien van Javaansche zijde Land's opgaven gekenmerkt zijn als „niet met de werkelijkheid overeenkomend", [47]) doet men goed, nader te wachten op onaanvechtbaar materiaal, eer men begint met het definitieve onderzoek omtrent de constructieve eigenaardigheden der Javaansche muziek, waaraan ongetwijfeld behoefte bestaat. Want zelfs de fundamenteelste vragen zijn onuitgemaakt. Zoo is b.v. in de literatuur de zeker wel juiste opvatting, dat de Javaansche muziek vaste maten bezit, [48]) even gangbaar als het tegendeel [49]).

Onaanvechtbaar materiaal vermogen notaties nimmer te geven. De opteekeningen in gewoon Europeesch notenschrift natuurlijk het minste. Land, wiens eigen notatiewijze een vervorming van het Europeesche schrift beduidt, heeft terecht de onderzoekers der muziek bij weinig bekende volken tegen naïeve notaties gewaarschuwd [50]). Hij wilde, dat zij zich de wijze van musiceeren dier volken zouden eigen maken, om later zelf het voorwerp van wetenschappelijk onderzoek te worden. (Waarbij de zekerheid, in hoeverre het aanleeren der exotische muziekbeoefening hun gelukt ware, toch wel zeer zou hebben ontbroken.)

Zijn waarschuwing wordt ook nu te vaak veronachtzaamd.

Zoo mist men in het schijnbaar heldere, maar bij nadere bestudeering slordig blijkende rapport van Gaston Knosp over de Indo-Chineesche muziek [51]) iedere poging tot bepaling der intervallen; noch weet men of zijne opvatting van hare rythmiek gerechtvaardigd is; hetgeen beduidt dat er een nieuw onderzoek noodig ware om den sleutel tot zijn notaties te vinden. Voorts laat hij ernaar raden, of de Siameesche en Birmasche eigenaardige heptatoniek ook voor Cambodja geldt. Van deze kwestie blijkt zelfs niet, dat hij ooit heeft gehóórd!

---

47) Zie Mevr. Linda Bandara in „Weekbl. voor Indië", XVIe Jrg. No. 33, 1919—1920.

48) Vgl. hierboven het betoog van Soorjo Poetro, dat op een verbreking van het te starre maatstelsel aandringt.

49) Vgl. Smeding in zijn stuk genoemd in noot [19]); en Mevr. Bandara, zie [4]).

50) Zie zijne recensie over de dissertatie van Dr. Karl Hagen, in het „Internat. Archiv für Ethnogr.", V, (1892).

51) „Rapport sur une Mission officielle d'étude Musicale en Indochine", zie Band XX en XXI, (1912 en 1913) van het „Int. Archiv f. Ethnogr.".

De pogingen om voor de Javaansche muziek een adaequaat toonschrift te scheppen en in te voeren, wat Jogjå aangaat begonnen door bovengenoemde prinsen, zijn later voortgezet door R. T. Kertånegårå, (den tegenwoordigen P. A. Poerwådiningrat). Ze naderen thans hun voltooiing door de ijverige bemoeiingen, eenerzijds van R. M. A. Soorjo Poetro, anderzijds van Mevr. Linda Bandara [4]). De laatste zag haar stelsel met eenige wijzigingen ingevoerd in den Jogjåschen Kraton door R. T. Djåjådipoerå, die thans aan dat hof op voortreffelijke wijze de aangelegenheden van muziek en dans beheert, (zonder den titel van Wedånå Nijågå te bezitten).

De heer Soorjo Poetro bracht zijn notatiewijze in gebruik bij Javaansche muziekliefhebbers in Nederland [52]).

Mevr. Bandara noteert èn Salendro èn Pelog op een zevenlijnigen balk, Salendro tusschen, Pelog op de lijnen. De heer S. P. gebruikt voor Salendro een vierlijnigen, voor Pelog een vijflijnigen balk.

Zijn schrift is compresser dan dat van Mevr. Bandara, wier stelsel echter vóór heeft, dat het den vijflijnigen balk met zijn associaties aan Europeesch notenschrift geheel vermijdt; bovendien vermijdt het alle theoretische vooronderstellingen, is theoretisch neutraal.

Het schrift van den heer S. P., met de nem (geflankeerd door limå en barang) stéédsmidden in den balk, (bij Salendro tusschen de 2e en 3e, bij Pelog op de 3e lijn), en steeds een goeloe op de *laagste* en een dådå op de *hoogste* lijn, schijnt fraaier in zijn symmetrie, (die zich ook toont in de ligging der twee extratonen van Pelog). Echter heeft die symmetrie onbewezen theoretische vooronderstellingen. Ze gaat n.l. van de gelijkheid der afstanden goeloenem, en nem-dådå uit, onderling, en in de beide toonstelsels. Ze heeft zonder deze geen zin en zelfs de gevaarlijke eigenschap een niet-bestaande gelijkheid te suggereeren. De auteur schijnt al die afstanden te willen rekenen als scherpe kwinten. Hij spreekt in zijn jongste stuk over „de mogelijkheid de afgescheidenheid tusschen de twee toonstelsels op te heffen door middel van een

52) Zie behalve 5), 17), 40); Soorjo Poetro „Voorloopige Mededeeling omtrent het Nieuwste systeem van Javaansch notenschrift", in „Ned.-Indië Oud en Nieuw" IV, 1919—1920, blz. 318 en een aangekondigd artikel van bedoeld auteur in „Mudato".

gemeenschappelijke stemming in scherpe quinten op strijkinstrumenten" hetgeen bewijst, dat hij in Pelog niet slechts één interval ter waarde van een scherpen kwint veronderstelt.

Moge het al waarschijnlijk gemaakt zijn, dat Salendro in bedoelde intervallen werkelijk te groote kwinten van omtrent 720 cents heeft, (hoewel Land voor goeloe-nem maar 694 cents noteert), in Pelog staat hier niets van vast. De cijfers van Land [2]), en de oudste van Ellis [1]), geven eer kwinten van omtrent 700 cents. Eéne kwint van Land, barang-pelog, is 729 cents. Ellis latere bepaling [32]) levert enkele gróóte kwinten (729, 757). De onvolledige (?) cijfers van Stumpf [32]) ook enkele (721, 755).

Zoo ziet men, zelfs voor de beoordeeling der waarde van een muziekschrift is een behoorlijke definitieve bepaling van de grootte der Javaansche intervallen noodzakelijk.

Overigens eischt overweging het gevaar, dat ontstaat, zoo het tot de invoering van méér dan een modern schrift voor de Javaansche muziek tegelijk komt. Tijd tot véél overweging is er echter niet. Een begin van verwezenlijking als thans aan het Jogjâsche hof gegeven is, dient te worden doorgezet éér de gewekte belangstelling wellicht weer verflauwt.

En **het ontbreken van algemeen bruikbare notaties der oude muziek kan doodend worden voor haar behoud.**

Toch, ook met een goed eigen schrift, zal een *volkomen* vastlegging van den huidigen staat der Javaansche Toonkunst waarschijnlijk illusoir blijken.

Immers, men weet, dat een aantal der versierende stemmen bij het gamelanspel improviseerend worden gevarieerd, en dus moeilijk in notenschrift kunnen worden gevat. Over de gamelan-partituur, uit notaties volgens het schrift van vorst Pakoe Alam IV opgebouwd, zegt Land [53]). „Hetgeen door een goed orchest ten gehoore wordt gebracht, is veel rijker dan het door den schrijver onzer orchestpartijen .... kon worden weergegeven; een menigte toonarabesken, die hij zonder moeite zou uitvoeren, onttrekt zich nog aan zijn voorstelling in namen of op- en neergaande lijnen, en moest .... vereenvoudigd worden".

Zoo zijn, om voor de toekomst een juiste kennis van den huidigen stand der Javaansche muziek te waarborgen, naast tonometrische onderzoekingen, goede en talrijke phonogrammen, in ver-

[53]) Zie [2]), blz. 18.

schillende streken van Java opgenomen, noodzakelijk te achten [54]). Hetzelfde geldt overigens ook voor de andere eilanden van den archipel, waar, (met uitzondering van Bali — welks kunst trouwens in samenhang met die van Java moet worden behandeld), de veel zwakkere inheemsche toonkunst eerder dreigt te loor gaan dan die op Java [22]).

Speciaal voor de Javaansche toonkunst is voorts nog, ter ontraadseling der vroege muziekgeschiedenis, een nader onderzoek noodig van de literaire en architectonische gedenkteekenen, alsmede van de overblijfselen der antieke instrumenten [55]).

---

54) Aan het verzamelen zal dienen vooraf te gaan een onderzoek naar het reeds door anderen vergaderde materiaal, opdat onnoodig werk en overbodige kosten vermeden worden.

Volgens M. L. Azoulay: „Les Musées et Archives phonographiques ...." in „Bulletins et Mémoires de la Soc. d'Anthr. de Paris", VIe S.-T. II, 1911, bezat Leiden in totaal 200 phonogrammen. — Zoo juist ontvangen lijsten sommen een totaal van 250 phonographische reproducties op, waaronder echter *geen enkele* Javaansche. — Omtrent het Berlijnsche Phonogr. Archiv, Afdeeling van het Psychologisch Instituut (Stumpf), vermeldt Azoulay, dat het zijn meeste materiaal verkregen heeft ingevolge missies, gewoonlijk georganiseerd door het Ethnogr. Museum te Berlijn (Von Luschan). Hieronder zou er ook een geweest zijn naar Java. Omtrent zulk een inzameling door Duitsche geleerden, gelukte het niet iets naders te vernemen. Echter maken verschillende omstandigheden het onwaarschijnlijk, dat ze ooit is geschied. Overigens kan de eventueele collectie, voor vergelijkings-doeleinden bijeengebracht, niet den omvang hebben, die een, de Javaansche muziek in het bijzonder en in hare geheele uitgestrektheid behandelend, onderzoek hebben moet.

55) (Noot bij de correctie.) Prof. v. Hornbostel was inmiddels zoo vriendelijk, als zijn tegenwoordig standpunt mede te deelen, dat „Salendro entgegen aller (auch der Javanischen) Tradition **jünger** ist als Pelog".

v. H. heeft 3 nieuwe metingen aan gamelans (in de Hamburgsche en Brusselsche musea) verricht. De eerste daarvan staat in zijn „Musik der Kubu", onderdeel van B. Hagen „Die Orang Kubu auf Sumatra" 1908, (welk boek hier tijdelijk onbereikbaar was).

Lichamelijke opvoeding en onderwijshervorming in Ned.-Indië

door

Dr. J. J. NIEUWENHUIS.

II.

Eerst dient vastgesteld te worden, wat we onder lichamelijke opvoeding verstaan.

In physiologisch-psychologischen zin is elke opvoeding tevens lichamelijk, daar intellectueele, volitioneele, moreele, emotioneele en aesthetische ontwikkeling gepaard gaat met physiologische veranderingen.

Zoo is het slechts een toenadering tot deze wijdste opvatting, als men de industrieele opvoeding, en de ontwikkeling der zinnen in het algemeen tot de lichamelijke rekent. In dien zin is de opvoeding der zinnen zooals Rousseau en Montessori die zich denken, een lichamelijke opvoeding, en zoo heeft Prof. Horne [1]) gelijk, wanneer hij als de 4 deelen der lichamelijke opvoeding noemt: handenarbeid (manual training), spel, gymnastiek en athletiek.

Maar handenarbeid geeft meer dan spier- en zinnentraining; het is een middel tot materieele zelfuiting en als zoodanig bij uitstek opvoedend. Het schept samenwerking van hand en hersenen, het geeft geschiktheid, om ideeën materieel te verwerkelijken, het gaat indolentie tegen, vormt gewoonten van accuratesse, van eerlijkheid, van stiptheid en vlijt, het doet beseffen de waarde van arbeid, het geeft het geluksgevoel dat elk scheppen opwekt. En zoo is handenarbeid — als het practisch en niet dilettantisch op-

1) Dr. H. H. Horne: The philosophy of Education 1916 p. 73.

gezet is [1]), een uitnemend middel tot lichamelijke, zedelijke en sociale opvoeding geworden, en hebben hervormers als Kerschensteiner, Dewey en Lay, hun arbeidsscholen tot opvoedingsinstituten gemaakt. En de geschiedenis van het onderwijs in het verre Oosten toont, dat Terauchi's inzicht juist was: **Wie een Oostersch volk wil opvoeden, moet het leeren werken, en alle werk begint met de handen.**

Met gymnastiek en sport, zingen en teekenen heeft handenarbeid gemeen dat het ook andere vermogens dan de intellectueele ontwikkelt, en daardoor voor de noodzakelijke afwisseling van het lesrooster zorgt. Een bijzondere vorm van handenarbeid is op de lagere en gedeeltelijk ook de middelbare scholen in Japan, Korea en de Philippijnen ingevoerd, nl. **huishoudonderwijs.** De jongens hebben de zorg voor schoolterreinen speelveld, timmeren loodsen, voeren lichte reparaties in school en sportterrein uit, en hebben ook bij den aanleg meegewerkt. Op de kleineren rust de taak, de school te dweilen, te vegen, te versieren. De meisjes koken (voor de overblijvers) en leeren andere huishoudelijke bezigheden. Het doel van dit alles is vooral: **respect voor arbeid** te geven, zoo zeer noodig in landen, **waar lichamelijk werk als minderwaardig werd beschouwd.**

We naderen hier een ander leervak, dat met meer recht dan handenarbeid tot de lichamelijke opvoeding kan gerekend worden, zooals Spencer, Monroe en Stanley Hall dan ook doen: **het onderwijs in hygiëne.**

Vooral in een tropisch land, waar — al is de bevolking er niet onzindelijker dan de doorsnee bewoner van Nederland — toch door de primitieve woningtoestanden, de mindere publieke zorg, en het vochtig-warme klimaat een verhoogde infectie-kans bestaat, vooral hier is **onderwijs in hygiëne een gebiedende eisch.** En zoo is op de lesroosters der lagere scholen in Japan, Korea, de Philippijnen en Britsch-Indië (hier pas in principe) voldoende tijd voor dat onderwijs uitgetrokken [2]).

---

[1]) Handenarbeid hier niet opgevat als het leervak op de Hollandsche scholen, maar als de „industrial education" van Korea, de Philippijnen en elders, als handwerk, dus.

[2]) Zie: mijn artikel: Onderwijs in gezondheidsleer op de Philippijnen (Java Bode). Verder: Kikuchi: Japanese Education.
Curzon: Educational Policy in India.

Hygiëne van huis en hof, van voeding en kleeding, van genot en werk moet een deel uitmaken van elke lichamelijke, van elke complete opvoeding.

Zoo zijn we gekomen aan de lichamelijke opvoeding in engeren zin, het **onderwijs in spel, athletiek, vrije en orde-,** en **toesteloefeningen,** kort gezegd: **in sport en gymnastiek.** Een vergelijking van deze beide hoofddeelen der lichamelijke training toont, dat ze ieder geheel verschillende functies te vervullen hebben, dat ze elkaars complement zijn.

Terwijl bij gymnastiek de oefening zuiver subjectief, individueel is, een vooraf bepaald doel in het oog houdt, is het doel van sport het winnen van het spel, terwijl de physieke gevolgen onopzettelijk zijn. Terwijl de primaire gevolgen van gymnastiek hygiënische en athletische zijn, de secundaire organische, ontspannende en psycho-motorische; is dit bij sport juist andersom. Daar is het geven van ontspanning, van psycho-motorische ontwikkeling (vlugheid) van organische training (kracht) hoofddoel, en zijn de hygiënische (gezondheid) en de athletische voordeelen slechts secundaire gevolgen [1]).

Een goed systeem mag dus geen der twee elementen verwaarloozen, maar moet de meeste aandacht wijden aan de voornaamste: de sport.

Toesteloefeningen zullen voor de massa wel nooit bereikbaar zijn om financieele en klimatologische redenen. Daarom zal gymnastiek wel hoofdzakelijk uit **vrije en orde-oefeningen** bestaan. En nu leert de ervaring in ons land en daarbuiten [2]) met hoe weinig belangstelling — en nut deze oefeningen in den regel gehouden worden. Ze zijn te onnatuurlijk, te saai, te inspannend voor den geest ook vaak. Hoewel een prachtig opvoedingsmiddel voor verschillende karaktereigenschappen (orde, tucht, vlugge uitvoering van bevelen, zin voor harmonie), missen ze de groote belangstelling [3]). Door sterke rhytmiseering, door begeleiding van muziek kan die belangstelling vergroot worden, maar nooit wordt ze zóó, dat ze gymnastiek algemeen bemind maakt. In landen met sterken

---

1) Prof. Paul Monroe: Principles of secundary Education 1915.

2) Zie o.a. Paul Hanus: Standards for efficiency.

3) De kwestie „Duitsche of Zweedsche" gymnastiek is hier buiten beschouwing gelaten. Er zijn redenen om aan te nemen, dat de Zweedsche ook Indië veroveren zal.

disciplinairen zin kunnen de oefeningen met animo uitgevoerd worden, ook al zou sport ze niet afwisselen. Maar bij een volk als het onze, dat noch veel discipline, noch veel lichaamsoefeningen kende, moest de enkele invoering van vrije en orde-oefeningen op een fiasco uitloopen. En voor Indië laat zich hetzelfde voorspellen. Gymnastiek kan als correctief dienen, als afwisseling, doch de **voornaamste plaats komt toe aan sport**, aan een combinatie van spelen en oefeningen, die op oude raciale instincten gebazeerd zijn, die uitgaan van onderlingen wedijver, van goal of record.

En elk systeem, dat niet hiermee aanvangt, is vooraf ten doode opgeschreven.

Zoo zal dan de lichamelijke ontwikkeling in dienst der nationale opvoeding, hoofdzakelijk uit spelen en wedoefeningen bestaan, uit sport of athletiek, hoe men het ook noemen of onderscheiden wil.

Maar niet elke sport, alle athletiek is opvoedend. Wat wij in Nederland gekend hebben, de overdrijving, niet door, maar met een eenzijdige sport, het eeuwig gevoetbal, de flirt van een andere, het tennissen, heeft met opvoedende sport weinig te maken. Als reactie op een eenzijdig onderwijs is de jeugd zich in 't andere uiterste gaan bewegen en heeft met een eenzijdige sport overdreven. En dat was psychologisch verklaarbaar. De krachtigste, de meest vitale naturen kwamen het eerst in verzet tegen het onnatuurlijk opvoedingssysteem, en hebben de uit Engeland overgewaaide sport met heel den hartstocht van een onderdrukt, krachtig lichaam aangepakt. En waar de school niet leidde, maar tegenwerkte, bleven excessen niet uit, en werd de school ten slotte zelf de dupe. **Goede, opvoedende sport moet van de school uitgaan, onder haar leiding, onder haar contrôle staan.** Zij moet **veelzijdig** zijn, in haar constructie **bewust de karaktervorming beoogen,** een middel zijn tot intensiever schoolleven. Ze gaat specialisatie tegen, ze verhindert professionalisme, ze tracht een zoo groot mogelijk aantal spelers — en niet kijkers te verkrijgen, ze belet ruwheid en tweedracht door een streng opgevolgde beleefdheidscode en een krachtige opperleiding. Wanneer dan ook in deze beschouwingen over lichamelijke opvoeding wordt gesproken, is behalve aan onderwijs in hygiëne en wat gymnastiek, vooral aan sport in dezen zin gedacht.

We kunnen nu de vraag trachten te beantwoorden, aan het slot van het eerste gedeelte gesteld: Waarom is het juist de lichame-

lijke opvoeding geweest, die in de geschiedenis steeds met de zedelijke, vaak met de sociale was verbonden, die ook nu de laatste jaren in Oost- en Zuid-Azië de baanbreekster was voor een veelzijdig, opvoedend onderwijs. En dan luidt dat antwoord: omdat de oude en nieuwe paedagogen, die een opheffing uit verval, een veelzijdige ontwikkeling als reactie op eenzijdigheid zochten, begrepen, dat **geest èn lichaam** door lichamelijke opvoeding worden gesterkt, en dat **eerst waar beide krachtig zijn, nieuwe idealen ingang vinden.** Zoowel bij de aristocratische opvoeding in Oud-Indië, Japan, Hellas, Persia, Italië en Engeland — in 't kort van heel de Oudheid, de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, — voor het vormen van leiders [1]), als bij de democratische in modern Europa, Amerika en Azië voor het kweeken van ontwikkelde staatsburgers, vormde dit idee de grondslag. En in de landen van het Verre Oosten, waar het tempo der volksontwikkeling wat snel genomen moest worden, trok men leering uit de lessen der geschiedenis, en wist men door sociale en industrieele opvoeding in te voeren, elders gemaakte fouten te vermijden, de nieuwste Europeesche ideeën te gebruiken, en zoo **met de aangevangen lichamelijke opvoeding als physieken wegbereider,** het meest intensieve onderwijs te bereiken.

De zuiver physieke gevolgen der lichamelijke opvoeding mogen als voldoende bekend worden geacht. Jarenlange ervaring, en onderzoekingen over de heele wereld hebben aangetoond, dat, — mits overdrijving wordt verhinderd, — die gevolgen zijn:

1. Lichamelijke ontwikkeling: vermeerderde groei, gewicht, lichaamskracht.
2. Vermeerderde algemeene vitaliteit: grooter longcapaciteit (afname der tuberculose in de Philippijnen), sterker hartslag, beter spijsvertering, algeheele weerstandsvermeerdering.

We zullen in het derde gedeelte dezer beschouwingen zien, van welk belang deze zijde van de zaak voor de koloniale opvoeding is.

---

[1]) Zie: Keay: Ancient Indian Education.
Dr. Ping: The Chinese system of publ. education 1915.
Monroe: History of Education.
Nitobe: Bushido.
Modi: Iranian Education.

3. Mooier lichaam:

   Een mannelijker lichaamsbouw, een grootere elasticiteit, meerdere vrouwelijke gratie, beter gelaatskleur en huidkarakter, glanzender haar, sterker ooguitdrukking, etc.

   De aesthetische en verdere gelukswaarde van dit alles buiten beschouwing latend, moet hier toch gewezen worden op de moreele gevolgen: een beter uiterlijk door gezonde inspanning verkregen, verhoogt het zelfrespect, het zelfbewustzijn. 't Is niet toevallig als de leden van het uiterlijk knapste Europeesche volk overal als „gentlemen" gecopieerd worden, en de dragers der wereldheerschappij zijn. Ook de klassieke oudheid geeft hiervan voorbeelden en daar — als in modern Europa — heeft eerst overdrijving in de richting der uiterlijkheid tot decadentie gevoerd.

4. Psycho-motorische ontwikkeling: vlug gehoorzamen der spieren aan een gegeven wilsbevel, grootere algemeene vaardigheid.

   Hier vooral ligt de groote moreele waarde van sport en gymnastiek: wilsopvoeding door spiertraining, **opvoeding tot arbeid door de lichamelijke**.

   Zoo zien we dus als physiek gevolg der lichamelijke opvoeding: een betere gezondheid.

Daar ieder mensch streeft naar de grootste som van geluk, en bijna alle wat het leven waardevol maakt en tot geluk stemt, van gezondheid afhangt, is alleen daarmee al het goed recht der lichamelijke opvoeding verdedigd. Maar er is meer.

Men begint meer en meer te beseffen, dat de intellectueele opvoeding voor een zeer groot deel van de lichamelijke gesteldheid der leerlingen afhangt. Hoe men ook over de sociale gevolgen van kindervoeding, van schoolbaden, schoolartsen moge denken, de gunstige uitwerking op het leeren wordt door niemand ontkend. En ook hierom is lichamelijke opvoeding een vereischte: geestelijke hygiëne is grootendeels lichamelijke hygiëne. Ten slotte nog een belangrijk gevolg van gezondheid, waarop Prof. de Garmo [1]) wijst. Opvoeding is een aankweeken van geërfde en verkregen goede eigenschappen, een dooden van de slechte. En nu moge de erfelijkheidsleer oppervlakkig de taak dier opvoeding hopeloos maken, de leer der latente erfeigenschappen brengt weer haar

[1]) Principles of secondary Education vol I.

waarde zeer op den voorgrond. Elk mensch brengt in de kiemcel een aantal eigenschappen mee — zegt hij — die, voldoende aangekweekt, zich ontwikkelen, sterk tegengegaan — wegsterven. Hierin ligt de waarde van het milieu — omgeving of lichaam — en van de opvoeding. Hoe sterker gezondheid, hoe grooter „surplus of energy", hoe betere bestrijding der latende slechte erfeigenschappen, hoe gunstiger ontwikkeling der goede.

Zoo is het dus de lichamelijke opvoeding, die, door de meerdere gezondheid, de mogelijkheid tot opvoeding zèlf opent.

Hoe de moderne cultuur over de heele wereld het geslacht lichamelijk verslechtert, is herhaaldelijk betoogd. Het meerdere intellectueele, en zittende leven, de meerdere haast, de specialisatie, de grootere luxe, de ontwikkelde techniek hebben tot **zintuigverslechtering** en tot **decadentie** ook op geestelijk gebied gevoerd. Wat hier minder eenzijdig onderwijs doen kan, de ontaarding tegen te gaan, toonen cijfers over bijziendheid: In 1906 waren 30 % der Duitsche gymnasiasten bijziende, 70 % der Duitsche studenten, 14 % der Engelsche, en slechts 10 % der Amerikaansche. De cijfers der laatste jaren zullen — na den grooten opbloei der sportbeweging in Duitschland ongetwijfeld gunstiger zijn. Toch kan nog Prof. Hueppe in 1911 zeggen: [1]) „Für das ganze Volk sind die Körperübungen ein unerlässliches Mittel im Kampfe gegen die Entartungserscheinungen seiner eigenen Kultur". [2])

We zien dus dat lichamelijke opvoeding — door de veroorzaakte meerdere gezondheid — grooter geluk geeft, de mogelijkheid voor alle opvoeding (dooden der slechte, ontwikkeling der goede latente erfeigenschappen) opent, en de intellectueele ontwikkeling bevordert [3]). En hiermee zijn we aan een tweede reeks gevolgen dier lichamelijke opvoeding gekomen: de **geestelijke.**

Prof. Meumann zegt [4]): „Hoe men ook de verhouding van lichaam en ziel in verband met zijne levensbeschouwing opvatten

---

1) In Rubners Handb. der Hygiëne, vol III.

2) De physieke noodtoestand van Europa door oorlog en revolutie roept allerwege een systeem van lichamelijke opvoeding op, dat aan intensiviteit en wetenschappelijke doordachtheid ongeëvenaard is. Alle reconstructieplannen zijn op haar gebaseerd (1920).

3) In een aantal cursusvoordrachten op verschillende plaatsen in West-Java heeft schr. sedert aangetoond, hoezeer de Lich. opv. de basis van alle opvoeding is.

4) E. Meumann. Intelligenz und Wille 1913.

moge, als een wisselwerking (dualisme), als een innerlijke eenheid (monistisme) of als een geheel naast elkaar gaan (parallelisme), in ieder geval toont ons de ervaring, een wederzijdsche afhankelijkheid .... Een sterke, volhoudende wil, een boven de middelmaat uitstekende intelligentie veronderstelt steeds als noodzakelijk physiek aequivalent een sterk lichaam, ten minste krachtige groote-hersenen. De schijnbare uitzonderingen hierop zijn inderdaad slechts schijnbaar. Voorbeelden als Caesar en Kant, die in zwakke lichamen een groote energie en intelligentie toonden, moeten toch in enkele opzichten een krachtige lichamelijke „Leistungsfähigkeit" gehad hebben, ze moeten een sterk stel groote hersenen bezeten hebben".

Is er dus een direct verband van intelligentie en organensterkte, de verhouding van zedelijke en lichamelijke kracht is niet minder innig.

De groote rol, die in de moderne psychologie en paedagogie toegekend wordt aan spierbewegingen, de door sommige schrijvers uitgesproken hypothese, dat elk psychologisch element, op deze spierbewegingen gebaseerd is, de waarde die ze bij elk onderwijs toekent aan het „doen" van wat men leert, de voorname plaats die de belangstelling heeft in de geestesprocessen — dit alles verklaart de waarde van de lichaamsoefeningen voor de ontwikkeling van intellect en karakter [1]).

Laten we eens nagaan, in hoeverre sport (en gymnastiek) deze karakter- en geestontwikkeling bevorderen, wat hun zedelijke en intellectueele gevolgen zijn:

1. **De wil.**

Het verlangen te winnen, de eer van het team op te houden, gevoelens van schaamte, van solidariteit of trots maken, dat afkeer tot inspanning, neiging tot luiheid, wordt overwonnen, dat een oorspronkelijk zwakke wilsimpuls voldoende wordt gesterkt, om zekere bewegingen te veroorzaken, dat .... de wil wordt geoefend.

Psychiaters hebben kinderen met pathologisch zwakken wil door het doen uitvoeren van enkele eenvoudige bewegingen er toe gebracht, één oogenblik een gedachte (hier bevel) vast te houden

---

[1]) Een Am. physioloog. Prof. Tyler bewijst in zijn boek „Growth and Education", dat alle hersenontwikkeling op spierontwikkeling moet berusten, en dat de Lagere School in hoofdzaak Lich. opv. brengen moet.

en tot een daad om te zetten, hebben lichaamsoefeningen als opvoedingsmiddel van een zieken wil benut. En wat hier op pathologisch gebied in het kleine geschiedt, doet sport in het groot. Ons overig onderwijs, de geheele huisopvoeding geven evenzeer gelegenheid te over tot wilsontwikkeling, maar het eerste mist vaak de gewichtige stimulans der belangstelling, de tweede die der competitie, der milieu-suggesties. En wat op één gebied geleerd wordt, blijft ook voor andere van waarde. De wet der „Mitübung" voor het geheugen aangenomen, wordt door Prof. Meumann ook op de wilsontwikkeling toegepast. Wie zijn geheugen in één richting oefent, zal ook in andere een versterking ontdekken, wie zijn wil met spelen en gymnastiek sterker maakt, vergroot hem ook in elke andere uiting [1]).

Prof. James [2]), over het vormen van gewoonten sprekend zegt: Wees systematisch heldhaftig of ascetisch in kleine onnoodige dingen: doe elken dag iets om geen andere redenen dan dat ge het liever niet deedt. Als dan de nood nadert, zal hij u niet ongeoefend en zwak vinden. Dit soort ascetisme is als een soort verzekeringspremie, die voor het moment geen voordeel oplevert, misschien het nooit zal doen, maar die àls de brand, àls de ramp komt, u voor ondergang behoedt".

Geen beter middel dan sport, waar zoozeer de persoonlijkheid op prijs gesteld wordt door de jeugd zelve, om die dagelijksche zelfcultuur, die stelselmatige wilsopvoeding aan te moedigen.

Juist bij onze rijpere jeugd, op de leeftijd na de puberteitsjaren is een verlangen domineerend, uit te blinken op lichamelijk meer dan op geestelijk gebied [3]) en dit verlangen kan in de sport aangewend worden tot opvoeding van den **wil**, den meest belangrijken factor in persoonlijkheidsopbouwing. Er is een zekere overdrijving in, als in Engeland de uitkomsten eener **bootrace** over iemands carrière beslissen, als de prijswinners tot de „picked men" voor de hoogere posities worden gerekend, maar ook slechts een zékere overdrijving: de prachtige wilsontvouwing, die de winners maanden lang hebben getoond, doet van hen groote dingen verwachten, zooals ze dat in het **oude China** deed, waar de deelnemers aan de

1) E. Meumann. Intelligenz und Wille.
2) Psychology vol II.
3) Stanley Hall: Adolescence.
„ „ Youth.

eindelooze, afmattende examens hun energie met een mandarijnenpositie beloond zagen. De Engelsche methode van selectie heeft dan nog op de Chineesche voor, dat ze niet herhaaldelijk aanvulling van uit de onderste sociale lagen noodig heeft, om degeneratie te voorkomen. Ze heeft Engeland een aristocratie geschonken, die China ontbreekt.

Als we de verschillende eigenschappen van den wil nagaan, dan zien we hoe voor vele ervan de lichaamsoefeningen — vooral weer het spel — een prachtige training uitmaken, 1e doordat ze de reeds genoemde voor elke **wilsontvouwing** noodzakelijke lichamelijke **gezondheid** bevorderen, en 2e door hun directe **psychologische** uitwerking. Enkele dezer eigenschappen van den wil, wier aanwezigheid in een persoon diens karaktertype bepalen, zijn:

a. de **kracht van den wil**, de **energie**, die voor verschillende menschen in verschillende richtingen zich beweegt, maar bij allen zeer zeker opgevoerd kan worden. Als ze zooals sommige psychologen willen, van de **intensiteit van het gevoelsleven** afhangt — is hiermee verklaard, waarom juist sport zoozeer haar opwekt. We zullen laten zien, waarom geen bezigheid der jeugd zoozeer de emoties in roering brengt als sport. Als de energie zooals anderen beweren, op een aangeboren gedisponeerdheid tot willen en op **physieke wilskracht** berust, dan is evenzeer sport als gezondheidsbrenger, als ontwikkelaar van latente erfeigenschappen, een groote factor. Groote energieontvouwing is meestal aan lichamelijke sterkte gebonden, en de — reeds genoemde — voorbeelden als Kant (die met een zwak gestel 80 jaar werd) Willem III, Caesar e.a. zijn geen uitzonderingen, maar bewijzen alleen dat als slechts een deel van het organisme die physieke kracht bezit, de geest sterk kan zijn.

b. **duurzaamheid van den wil**: is hij lang werkend of vlug uitgeput. Ook hier hangt weer alles af van de lichamelijke gesteldheid, terwijl langs psychischen weg sport vooral den duur der wilsontvouwing verlengen kan. Het perspectief van een localen, een provincialen, een nationalen, een internationalen wedstrijd, dat zich in tijd uitbreidt naarmate de plaatselijke grenzen verder worden getrokken — maandelijksche plaatselijke, halfjaarlijksche provinciale, jaarlijksche nationale, tweejaarlijksche internationale competities — dat eischt van de krachtinspanning,

de wilsontvouwing steeds langer werkingsperiode, dat ontwikkelt den wilsduur. Wilssterkte en wilsduurzaamheid samen bepalen eigenlijk alle groote daden van een mensch, op deze ook berust de **vlijt**. En zoo is dan — als we Meumann's wet der medeoefening aannemen, verklaard waarom weer een moreel, gecontroleerd sportsysteem zoozeer de algemeene vlijt bevordert, waarom het geheele schoolleven zóó door sport verdiept wordt. Waar de eenzijdig overdreven, vaak immoreele voetbalsport in Nederland steeds op voet van oorlog heeft gestaan met de school, die — zelf overdrijvend in andere richting, de schuld van een overdreven reactie was —, daar blijkt **dat in Europa en Azië sport in den goeden zin een gunstige factor in de geheele schoolopvoeding werd** [1]). Er is grooter aandacht bij de les, er wordt harder gewerkt, er is meer volharding, grooter „efficiency". Hiertoe werkt, naast den invloed der sport zelf, méé de bepaling, dat geen leerling in een wedstrijd kan treden die niet voldoende vlijt op school toonde. Naast het certificaat van den dokter is dat van den onderwijzer noodig.

In het derde gedeelte van deze verhandeling, waarin meer speciaal Indische toestanden worden beschouwd, zal nagegaan worden, hoe het met deze opvoeding tot intensieven arbeid, tot „efficiency" in Indië staat.

c. **de snelheid van de wilsuitvoering**: de vlugge beslissing. Meer dan eenige andere bezigheid geeft sport aanleiding tot ontwikkeling van deze eigenschap. In **één** seconde te moeten kiezen, wàt te doen; naar de paal te rennen of stil te staan; het resultaat van een heel jaar inspanning, de **eer van een heele school, een land** te voelen afhangen van één ondeelbaar klein moment, dat leert vlug beslissen, dat geeft vlugge beslotenheid. Er zijn een aantal spelen (o.a. baseball) die in dit opzicht groote opvoedende waarde hebben.

De andere eigenschappen van den wil, als de meerdere of mindere intellectueele of zedelijke motiveering, de grootere of kleinere instinctmatigheid hebben met sport niets te maken en kunnen dus hier buiten beschouwing blijven.

---

[1]) Zie de Philipp. Enquête, in dit opstel besproken. Volgens mond. meded. aan schr. gedaan heeft men op enkele scholen in Indië dezelfde ervaring reeds opgedaan.

2. **Zelfbeheersching.**

Voor een groot gedeelte op wilssterkte berustend, voor een ander deel op **spierbeheersching**, wordt ook deze karaktereigenschap door sport ontwikkeld. En wel op twee wijzen.

Eerstens geeft het spel zelf gelegenheid te over, zijn lichaam in bedwang te houden. Midden in de vaart te stoppen om de paal te raken, eischt physieke beheersching. Plots stil te staan, omdat **een spelregel** verbiedt, met een bal te loopen, het verlangen in te houden, om vooruit te komen, om een ander op zij te duwen, alleen omdat de regel, **een hoogere wet dat verbiedt**, dat geeft moreele zelfbeheersching. Maar nog indirecter en langduriger inwerkend wordt door sport de zelfbeheersching getraind.

Wie in een beslissenden, belangrijken wedstrijd — en dat is naar de opvatting van den medespeler bijna iedere wedstrijd — mee wil helpen aan de overwinning, die moet van zijn lichaam eischen wat het bij uiterste inspanning en met de grootste verzorging, geven kan. Die moet verzwakkende prikkels, alcohol, tabak, sexueele uitspattingen vermijden; die moet naar een **hygiënisch ascetisme** streven, dat in dagelijksche kleine overwinningen bereikt wordt. En deze — indirect verkregen — zelfbeheersching, die bij de jeugd om geen zedelijke overwegingen zóó nagestreefd wordt als om sportieve, die zelfbeheersching komt — moreel en physiek — de geheele persoonlijkheid ten goede. En vooral dit gevolg van sport is het geweest, dat in de geschiedenis haar waarde bepaald heeft, haar plaats in opvoedingshervormingen heeft doen vaststellen. Een breed, harmonisch, gecontroleerd sportsysteem — of het in Hellas optreedt, in het Italië der Renaissance, in het middeleeuwsch Japan of in het moderne Amerikaansche koloniale onderwijs, gaat steeds gepaard met het streven naar **matigheid** in ander genot, naar **zelfbeheersching**. En vooral deze waarde van sport heeft haar tot de practische uitvoerster gemaakt van de lessen in zedelijke opvoeding, elders gegeven. Het **„gij zult niet"** .... **en „gij moet"** .... vond toepassing in de sport, die daarmee de **geheele moreele opvoeding**, waarnaar de hervormers streefden, tot ruggegraat diende, en de basis werd voor de „sublimatie-theorie der nieuwere sexuaal paedagogen (Stanley Holl. Forel. Calligan enz.).

3. **Zelfbewustzijn.**

Meerdere **spierkracht**, grooter **vitaliteit**, een **gehoorzamer**, soepeler en mooier lichaam verhoogt het gevoel van **eigenwaarde**. De **zelfkennis** op physiek gebied, het uit verschillende proeven weten wat men kan, het door de wedstrijden zien, hoever men staat, dat alles geeft bij voortgezette training het aangename gevoel, dat men wat bereikt heeft, en tot meerder succes in staat is, en deze **zelfkennis** samen met het groeiend gevoel van **eigenwaarde** sterkt in hooge mate het **zelfbewustzijn**, die eerste voorwaarde voor **succes in 't leven.**

Heel veel door ons onderwijs **als dommen veroordeelde** leerlingen, voortdurend in de hoek gedrukt, en gebukt onder het besef, nietsnutters te wezen, zouden in sport den bevrijder uit den ban der machteloosheid zien. De sterkere naturen onder hen richtten zich na hun doorgeworstelde schooljaren wel weer op, en toonen vaak leiders op elk gebied te worden, maar de — ook moreel — zwakkeren kunnen voor eeuwig bedorven worden. Hier zou een andere, een moreel-lichamelijke zijde van het onderwijssysteem ze gered hebben.

4. **Moed.** [1]) Er is in den grond geen verschil tusschen physieke en moreele moed; alleen de achtergrond is anders. Wie geestelijk of zedelijk zooveel fond bezit dat hij zedelijk leed verdragen kan, zal een moreelen moed toonen, wie lichamelijk (ook nerveus) lichamelijke pijn beter kan doorstaan, zal zijn moed eer op physiek gebied toonen. Het gemeenzame van beide is: onmiddellijk leed verdragen voor een verder afgelegen geluksbevrediging, waar ook die bevrediging ligt, in het vervullen van wat men als zijn plicht beschouwt, in het naderen tot een zich gesteld ideaal, of in gewoon klein eigen belang.

En daarom is het aankweeken van elken vorm van moed heilzaam voor een andere. Wie zijn angst voor tandentrekken overwint, en flink de tang in den mond laat steken, die zal ook beter voor de waarheid opkomen — als hij maar goed van die waarheid is overtuigd, en intelligent genoeg is, haar te uiten.

---

[1]) In een opstel in de revue der Sporten (3 Maart 1920) ontkent Hubert van Blyenburg — op zwakke gronden en met een merkbare tendenz — deze formeele waarde van sport.

Zoo zullen lichamelijke oefeningen als duiken, van een loopplank springen, schermen, hoogspringen enz. den moed ook op zedelijk gebied ontwikkelen. Wat men overwint, komt er niet op aan; de zaak is, dàt men iets overwint, vrees verdrijft uit welke overweging dan ook.

Kweekt dus sport een aantal deugden aan, die het individu in zijn verhouding tot zich zelf vooral betreffen zooals **wilskracht, wilsduur, wilssnelheid, zelfbeheersching, zelfbewustzijn en moed,** ook in de verhouding tot anderen, in sociaal opzicht is er een belangrijke winst. **Hier werkt sport mee aan de sociale opvoeding,** volgens vele paedagogen het einddoel van elke opvoeding.

Welke deugden, die tot het vormen van goede staatsburgers noodig zijn, worden door sport opgewekt?

1. **Het begrip van saamhoorigheid.**

Alle groep-oefeningen, zij het bij gymnastiek of spel, eischen samenwerking, **zelfcorrectie in de richting van gemeenschapseischen.** Men moet iets vlugger, iets langzamer een beweging uitvoeren dan men individueel geneigd zou zijn, ter wille van het **rhythme,** van het **effect** der totaaluitvoering. Men moet **eigen** kleine **verlangens** onderdrukken, de **fouten** van anderen aanwijzen en verbeteren, critiek ook van anderen aannemen, men moet zich naar elkaar **schikken** omdat het samenspel dit eischt. Men krijgt verder **„teamgeest"**, begrip van met anderen een **eenheid** te vormen, die met verdere eenheden in wedijver treden kan. En naarmate de grenzen dier competities wijder worden uitgezet, wordt het begrip „saamhoorigheid" wijder, omdat het de club, de stad, het land, het werelddeel geldt.

Toen in de Philippijnen eenmaal de lust opgewekt was, en de eerste tijd van versterkte intertribale veeten doorworsteld was, toen men met andere landen in het perk treden kon, toen is sport gebleken een bij uitstek krachtig bindmiddel te zijn der vroeger elkaar vijandige bevolkingsdeelen, een groote factor in den opbouw eener Filippijnsche natie.

En hetzelfde voelde Dr. Chang Po Lim toen hij op de internationale match van Shanghai (1905) het duizendvoudig gebrul van „China!" hoorend, ontroerd zei: Dezen dag te mogen beleven: ik geloof nu weer aan de toekomstige eenheid van China: hier zijn geen Noord of Zuid Chineezen meer: hier zijn alleen Chineezen!" En een van de middelen Korea te „pacificeeren" is: invi-

taties aan Koreaansche teams, om in Tokijo met Japanners te spelen.

Een voor de geheele opvoeding gunstig gevolg van dit saamhoorigheidsgevoel is, dat er meer **schoolgeest** bestaat, dat er verlangen komt, — ook buiten het spel — de **eer der school op te houden** [1]).

2. Nauw verwant met dit gevoel, is het opwekken van **trouw**, van **loyaliteit** aan school of club, stad of land.

Men wil **samen** winnen, en laat daarom zijn **vrienden** niet in den steek, **ook al bleef men liever weg.** En hoe wijder weer de grenzen der saamhoorigheid getrokken worden, hoe breeder, hoe onpersoonlijker de trouw wordt, hoe meer ze zich beweegt in de richting van een ideaal: trouw aan het vaderland, trouw aan een partij, trouw aan God en zijn geweten.

Nauw verbonden hiermee is de bevordering der onderlinge **waardeering,** van zoo geweldig sociaal belang. Het is niet toevallig als juist de voorzitter van den Olympischen Bond, De Coubertin, een boek schrijft over „le mutual respect".

3. **Gehoorzaamheid.**

Zelfbeheersching, begrip van saamhoorigheid en trouw aan de groep, werken alle mee tot het leeren van **gehoorzaamheid.**

De bepalingen in het lidmaatschap eischen onmiddellijke onderwerping aan het oordeel en het besluit van den scheidsrechter. Eerst na gehoorzaamd te hebben, kan protest aangeteekend worden [2]).

„De regels van het spel moeten beschouwd worden als een onderlinge overeenkomst, die men naar letter of geest, evenmin breekt als elke andere overeenkomst tusschen „gentlemen". Het stelen van voordeel in sport is **diefstal** als elk ander stelen. Beslissingen van autoriteiten (referee etc.) moeten gehoorzaamd worden, ook al schijnen ze onbillijk [3]).

Daar het gehoorzamen niet een blinde onderwerping is aan elke gestelde macht, maar aan zelf gewilde bepalingen, zelf gekozen

---

1) Voor de „Schoolspirit" der Engelsche scholen. Zie: Tom Browns schooldays.

2) Zie: Athletic Handbook for the Phil. schools.

3) Curtis: Education through Play.

scheidsrechters, ontstaat de ware moreele tucht. Het is de eenige gehoorzaamheid die de rijpere jeugd tot zelfstandige mannen maakt, de ware voorbereiding tot **zelfregeering**.

4. **Versterkt en veredeld sociaal leven.**

Een uitgebreid sportsysteem, door de **school georganiseerd,** door **andere corporaties** gesteund, voert vanzelf tot de inrichting van **„speelterreinen"** (playgrounds), en **nu** toont de litteratuur over deze „playgrounds" hoe deze overal **het sociale leven versterkt** hebben.

De speelterreinen-beweging is de laatste 10 jaren enorm vooruitgegaan en heeft in de groote centra van Amerika en Europa belangrijke verbeteringen veroorzaakt. **Tuberculose** is afgenomen, de **onzedelijkheid** verminderd, de **misdaad** evenzeer. Waar vroeger de schoolkinderen en vooral de volksjeugd na de schooljaren, de opgeschoten jongens en meisjes kattekwaad uithaalden, straatschenderij pleegden en met slechte gewoonten, op slechte plaatsen den tijd doorbrachten, hebben de speelterreinen allen drang naar actie tot zich getrokken en in goede banen geleid. Een ideaal speelterrein staat onder strenge, moreele leiding, is — electrisch verlicht ook 's avonds open (voor de fabrieksarbeiders etc.), geeft speelgelegenheid voor alle leeftijden — van baby tot jonge-man — is een ontmoetingscentrum van oud en jong. Wie niet meespelen, vaders en moeders, oudere broers of zusters, komen kijken en het gezonde, veredelende spel maakt kijkers en deelnemers gelukkig.

En als de **school van alles het centrum is,** en dat behoort ze — althans naar den invloed — te zijn, dan breidt zich de werkzaamheid ook tot andere gebieden uit. Dan worden tooneel — litteratuur — debat — muziek — dansclubs opgericht, die op geregelde feestavondjes, waaraan de heele school en alle ouders deelnemen, samenwerken. En zoo wordt de school tot middelpunt van het geheele sociale leven van het kind, waarin het gezin deelt [1]). En zonder het gezinsleven te schaden, wat vaak der veelzijdige schoolopvoedende richting verweten is; integendeel wordt het reiner en gelukkiger, daar geen kunstmatige prikkels gewekt hoeven te worden om de jeugd te bevredigen.

---

1) In hoeverre dit alles in Indië mogelijk en wenschelijk is, wordt hier voorloopig buiten beschouwing gelaten.

Hier ligt een bij ons totaal verwaarloosd deel der opvoeding, de **avocationeele opvoeding, het leeren van zijn vrijen tijd gebruik maken, het leeren genieten** [1]).

De waarde van een mensch, als centrum van invloed, wordt niet slechts bepaald door erop te letten hoe hij werkt, naar evenzeer: hoe hij uitrust, hoe hij zich ontspant.

Voor de individueele „genietingen" (onze taal mist een woord voor „leisure, avocation"), de artistieke, de intellectueele, de physieke, de incidenteele, zorgt het gezin. Voor de sociale zorgen tot zekere hoogte gezinsgroepen, maar intensiever toch kan het de school doen, vooral waar het grootste gedeelte der ouders absoluut niets geeft en geven kan [2]).

En het is weer de sport, die hier baanbreekster is, omdat zij haren beoefenaars de activiteit geeft, noodig voor het doen voortbestaan der samenkomsten, en ook omdat zij over terreinen beschikt, en zalen waar de samenkomsten plaatshebben.

Zoo is het tenslotte de lichamelijke opvoeding, die van verschillende richtingen uit aanstuurt op een ontwikkeling der individualiteit, die der deels onderdrukte, deels verwaarloosde of eenzijdig gevormde persoonlijkheid haar rechten hergeeft.

Maar is het niet overdreven, al deze voordeelen slechts op rekening van sport te schrijven? Ontwikkelen ook niet de andere schoolleervakken de bovengenoemde karaktereigenschappen, is ook niet het verdere leerplan dienstbaar aan de sociale opvoeding? Zeer zeker is het dat, maar alleen niet in die mate, als het spel dat doet. En wel om de eenvoudige reden, dat geen bezigheid der jeugd zoozeer de volle belangstelling, de geheele ziel heeft als juist spel. Van de **verschillende speltheorieën**, die van **Spencer**, van **Groos** en van **Stanley Hall**, is de laatste de aannemelijkste, die in het spel ziet een overblijfsel van oude rasinstincten. Wat onze primitieve voorouders deden in den strijd om het bestaan, een hert rennend volgen, een steen wegslingeren, een knods zwaaien, dat verrichten wij voor ons genoegen in het spel, in wedloop, discusworp of schermgevecht.

---

1) Zie de syllabus der voordrachtenserie, door schr. over „Geluksopvoeding" gehouden.

2) Vooral na den oorlog en de revolutie is deze „geluksopvoeding" van de hoogste beteekenis geworden. Zij vooral is het, die tot een andere wereldbeschouwing zal doen voeren, en verder door de wassende democratie noodzakelijk wordt gemaakt.

En als men de spelen van klein kind tot volwassene naar den aard van het gespeelde en den leeftijd der spelers indeelt, dan ziet men, dat ook hier de evolutie der maatschappij zich in het individu herhaalt, dat philogenese en ontogenese parallel loopen. Ook in de ontwikkeling der spelen toont zich een verandering van het individueele tot het sociale: met het stijgen van de leeftijden der spelers neemt de neiging tot samenspel toe.

Physiologische behoeften, raciale instinten, en — na de puberteit — ook sexueele elementen, maken dat het spel en de wedstrijd (de twee elementen van sport) die liefde, die volle toewijding vinden, die geen andere bezigheid ontvangt.

Het is de taak van ons onderwijs, deze geweldige krachten in goede banen te leiden, tot meerder nut dan louter lichamelijk, of zooals Prof. De Garmo het uitdrukt:

't Is van groot belang, idealen van physische superioriteit te helpen vormen, en 't is gemakkelijk ook, daar de jeugd niets liever wil. Maar 't is van meer belang — en moeilijker tevens — deze krachten naar de juiste eindpunten te leiden, lagere idealen door hoogere te vervangen, door geestelijke training, door wilsvorming, door de voortdurende ontwikkeling van alle constructieve krachten.

Waar de leerling in contact komt met het leven, in werk of spel, in 't openbaar of thuis, daar moet hij een volle stroom van levende energie uitgieten. „Zaaiend moet hij oogsten, wegschenkend opnieuw scheppen".

Hier vooral ligt de geweldige beteekenis van sport voor den geheelen moreelen opbouw der menschheid: ze vormt één der krachtigste „uitlaten" voor de oudste oerinstincten, die van **strijd** en **libido**:

Wordt het eerste door moreel geleide sport in pacificistische banen gevoerd. (Prof. Bovet „l'instinct combatif 1917), het laatste wordt evenals vooral door ontlading in sport gekanalizeerd in een richting, die tot de hoogste menschelijke prestaties leidt. Het is deze grondgedachte der „sublimatie van het sexueele instinct" die groote sexuaal-paedagogen als Stanley Hall en Calligan tot hun systeem van sexueele opvoeding bracht.

Vooral in een land als Indië, waar Oostersch-primitieve sexueele begrippen in conflict komen met Westersche efficiency — noodzakelijkheid, is **sexueele opvoeding** — en daarom haar eerste

middel, sport — van het hoogste belang voor den opbouw der nieuwe maatschappij.

We hebben in het eerste gedeelte dezer verhandeling gezien, welke rol de **lichamelijke opvoeding in de geschiedenis** der opvoeding heeft gespeeld. Aan de hand van jaarverslagen, en talrijke andere gegevens zagen we daarna, dat de neiging tot opvoedend onderwijs over de geheele wereld zich verbreidt, en dat in Oost- en Zuid-Azië, de landen om onzen Archipel, het de sport was die baanbreekster werd voor een harmonisch leerplan.

In het tweede gedeelte bij de opsomming der physiologische en **psychologische gunstige gevolgen van sport** en gymnastiek vonden we een verklaring, waarom juist aan sport deze groote rol toegevallen is.

Voordat we in een derde gedeelte nagaan zullen, wat van dit alles de **toepassing voor ons koloniaal Onderwijs** is, willen we eerst de **resultaten van een enquête meedeelen,** die een prachtige illustratie vormen op wat rapporten en onderwijslitteratuur ons in de beide eerste gedeelten leerden.

Een verblijf van ruim 3 maanden in de Filippijnen, nadere kennismaking met honderden onderwijzers, studenten, bureauambtenaren en handelslui, Amerikanen en Filippino's, het volgen van de literatuur over onderwijskwesties en het dagelijksch vertoeven — en vaak zelf lesgeven — in allerlei inrichtingen van onderwijs, dat alles had me een eenig begrip gegeven van wat de Amerikanen hebben willen bereiken met hun onderwijssysteem.

Op talrijke avondjes, bij verschillende sportwedstrijden was ik de gast, kreeg ik van ieder inlichtingen, waar ik ze vroeg en — eenigszins ingeburgerd in het leven van Manila — vaak van intiemer aard dan men aan vreemdelingen gewoon is te geven.

't Was in de dagen van de Jones Bill, herfst 1916. Het vraagstuk der onafhankelijkheid was het thema van den dag, Harrison kreeg serenades uit dankbaarheid, Quezon werd als een triumphator binnen de oude muren van Manila gehaald; het waren de eerste blijde voorteekenen van de geboorte der politieke vrijheid.

Er was heftig meeningsverschil: gejubel van de oude, Spaanschgezinde politici, die het succes bewerkt hadden, geschimp van de republikeinsche Amerikanen — en dat waren de meesten — over de lafheid van Harrison, de kortzichtigheid van Wilson, geklaag, — schuchter geuit, — van de jongere vooruitstrevende elementen

onder de Filippino's, die met angst de democratische leiding der groote republiek van zich zagen wegtrekken.

Maar toch ook eenheid, eenheid van opvatting bij de jongeren, dat nu de tijd gekomen was te toonen, dat het volk toch geleerd had; dat de Filippino — van de Amerikaansche school een ander type was dan die van 't Spaansche systeem.

En eenheid ook in deze opvatting, dat vooral de **sport** die verbetering bewerkt had.

Zoo zocht ik naar een middel, dat me eenigszins tastbaar de resultaten der sport kon vastleggen, om ze onzen Indischen autoriteiten voor te kunnen leggen. Want als experimentveld op dit gebied is geen land zoo geschikt als juist de Philippijnen. Een **Maleisch volk,** met sterk mestiezenelement, drie honderd jaar lang onder invloed van **Spanje, met aangeboren en verkregen indolentie** dus, een volk welks aristocratie minachting voor elke lichamelijke inspanning, welks geestelijkheid afkeer toonde voor lichamelijke verzorging, welks groote massa niet de minste neiging had tot physieke verbetering, zoo'n volk geleid door het meest actieve, sportieve en democratische volk ter wereld: een slak in de leer bij een renpaard. En waar ondanks het groote verschil van meester en leerling de proef gelukt is, waar de Filippino's een sportsysteem bezitten, opgezet en gevolgd in een omvang, met een liefde als **geen volk ter wereld** kent; daar is de vraag gewettigd: Zou bij ons — waar sportief minder groote afstand bestaat, zoo-iets bereikt kunnen worden?

Want — en hier kom ik op mijn enquête terug — er is enorm veel bereikt.

Cijfers, statistieken waren zoo goed als niet te krijgen. Ieder zag, ieder kende den vooruitgang, maar niemand bijna had hem geregistreerd [1]). Zoo bleef me niets anders over dan me met het neergeschreven, subjectieve oordeel van veel bekende personen te vergenoegen, waarbij dan het neerschrijven — en de veelsoortigheid der ondervraagden me eenige objectiviteit waarborgde. Ik zond een 40 onderwijzers, zakenmenschen, beambten, geleerden,

---

1) Aan de Universiteit zijn de laatste jaren anthropologische metingen genomen. Ook de geneeskundige afdeeling der Maréchaussee (constabulary) had enkele cijfers, die ik echter nog niet heb kunnen krijgen. Zoowel echter Dr. Hall — de generaal-arts, als Prof. Cassigny van de Univer. verzekerden me, dat ze op groote verbetering wijzen.

journalisten, artsen, zendelingen en juristen — zoowel Amerikanen als Filippino's de volgende 3 vragen:

a. Heeft naar Uw meening het systeem van lichamelijke opvoeding in de scholen en de groote belangstelling voor sport onder jongelui, hen physisch en moreel verbeterd (gezondheid, uiterlijk, karakter, gewoonten)?

b. Heeft U critiek op het systeem?

c. Heeft U andere opmerkingen te maken uit Uw eigen ervaring?

Daar ik — om mijn vertrek — den termijn van beantwoorden wat kort gesteld had, kreeg ik niet alle antwoorden binnen. Toch ontving ik 21 formulieren ingevuld terug en een 5-tal werd me mondeling beantwoord. Menschen — min of meer direct in de organisatie betrokken had ik niet mijn lijst gezonden. Van hen — zooals de sportleiders der Y. M. C. A., den directeur van Onderwijs en andere departementsambtenaren had ik voldoende uitingen in hun jaarverslagen, rapporten en mondelinge mededeelingen [1].

In de antwoorden wordt op **lichamelijke, zedelijke** en **geestelijke verbetering** gewezen. Sommigen blijven bij één zijde stilstaan, anderen letten op meerdere.

Slechts één van de beantwoorders (Prof. Otly Beyer) is zoo critisch, de algemeen geconstateerde verbetering ook aan andere oorzaken dan de sport toe te schrijven, te wijzen op den hoogeren levensstandaard, de verbeterde woontoestanden, meerdere hygiënische zorg, en zoo dus te waarschuwen tegen overdreven waardeering van één factor.

De critiek is over het geheel vrij mild. De rector van de Spaansche Universiteit, erkent de groote voordeelen voor gezondheid en zedelijkheid, maar is tegen de co-educatie die ook bij de sport soms toegepast wordt.

Een zendeling Dr. Wright — wijst op de overdrijving van het rennen in de gloeiende middagzon, zou in plaats van veel sport graag wat meer vrije en ordeoefeningen zien.

De reeds genoemde professor Otley Beyer — de grootste kenner van Filippijnsche ethnologie — zou meer inlandsche spelen wenschen, die nader staan tot het volkskarakter daar „such forms would be more permanent because of their psychological appeal". Wie de stijgende belangstelling in de Amerikaansche sport over

---

[1] Zie het 1 gedeelte van dit opstel.

het heele Oosten zag, zal voor ontbreken aan permantheid niet vreezen, en de „psychological appeal" ook in nieuwe spelvormen erkennen.

Judge Harvey, die verklaart dat het systeem zijn „unqualified support and approval" heeft, waarschuwt nochtans voor een overdrijving, waarbij athletiek en sport van meer belang voor de jeugd wordt geacht dan verstandelijke ontwikkeling.

De (katholieke) Inspecteur van het bijzondere Onderwijs, Mr. O. Malley is tegen 't optreden van meisjes op publieke wedstrijden in korfbal, baseball enz. omdat „my observation has been that participation in these public contest has a tendency to coarsen them". De president van de „Anti-Tuberculosis Society", evenzeer een warm voorstander van 't systeem, zegt dat er — althans in de provincie — niet voldoende medische contrôle is op de individueele geschiktheid der spelers. Doch, zoo vervolgt hij — de tegenstrijdige opinies over vermeerdering van ziektegevallen (hier tuberculose) zijn toe te schrijven aan een onvoldoend in rekening brengen van andere factoren, de familie-geschiedenis der spelers, hun leefwijze, en andere morbide invloeden".

De Filippijnsche burgemeester van Manila, Mr. Roxas, critiseert in zijn tweede antwoord de hier en daar gehoorde critiek op het systeem: „The athletic program of the public schools has been so well organized and is so carefully supervised that it is believed that no material criticism can be made against this program. Competent medical officers examine practically all of the children of the public schools who participate in athletic games: girls participating in athletics are properly supervised by carefully selected women teachers". Dit laatste mag voor de stad van Mr. Roxas gelden, in de meeste provincie plaatsen is medische contrôle van schoolkinderen nog steeds een wensch, op welker vervulling elk jaarverslag weer aandringt.

De vleiendste critiek op 't systeem is wel door den **Directeur van den Burgerlijken Geneeskundigen dienst** gegeven. **Dr. Long**, die op mijn vraag: „Have you any criticism to offer against physical training in the Philippines?" kortweg antwoordt: „**There might very well be more of it**". Dit — wat de critiek betreft.

Nu de waardeering. Een groot aantal antwoorden somt **lichamelijke voordeelen** op.

Generaal Hall, die als chef van de „Constabulary" over anthropologische gegevens beschikt, zegt: „The physique and especially the stature of young men of the Philippines have considerably increased during the past few years".

Dr. Cox, de **directeur van het „Bureau of Science"** (het centrale instituut voor natuuronderzoek) verklaart: „vergelijkt men studenten — onder 't Amerikaansche systeem opgevoed, met die van andere scholen (met minder of geen sport) dan kan men gemakkelijk zien dat de eersten een gezonder, krachtiger voorkomen hebben, terwijl de laatsten er meestal bleek en slap uitzien". Ook hij zegt, dat het „is believed that stature and appearance of the present generation is superior to that of the former". Alweer dus geen concrete, in cijfers uitgedrukte resultaten, maar de uitspraak van een man, wiens oordeel om zijn wetenschappelijken naam en positie groot gewicht in de schaal legt.

Ook de **chef van politie te Manila** noemt deze „anthropologische metingen, die een aanzienlijke toename in lengte, longcapaciteit en algemeene lichaamsontwikkeling toonen". Zelf heb ik deze cijfers nooit gezien, maar de generaal-arts der constabulary die ze over een 10 jaar bezit, verklaarde me dat ze bestonden, in bewerking waren en me later gezonden zouden worden. Tot dusver kan ik — als de anderen — alleen nog zeggen „it is believed", maar — gezien de resultaten van sport over de heele wereld, de metingen in Japan, Frankrijk, Amerika en elders gedaan, die alle op verbetering wijzen, is er geen reden, dit „it is believed" de waarde van een „on dit" toe te kennen.

Naast de lichamelijke voordeelen worden echter ook voor al op de **geestelijke,** de **intellectueele** en **moreele** gewezen. Over 't algemeen **wordt een versterking van alle geestelijke uitingen,** een **meerdere „efficiency" geconstateerd.**

In lijnrechte tegenspraak met wat men tegen de overdreven, eenzijdige sport van andere landen heeft ingebracht, n.l. dat ze het leeren op school tegen zou werken, zijn de uitingen der Filippijnsche autoriteiten.

De Amerikaansche **superintendent Scouller,** zoowel als het Filippijnsche **schoolhoofd Buenaventura,** en de burgemeester van Manila, Mr. Roxas noemen als gevolgen van het systeem: **meerdere** vroolijkheid en levendigheid in de klasse, **meer activiteit** in

de geheele school, meer belangstelling ook voor ander werk, en **geregelder schoolbezoek.**

De **president van de Universiteit, Dr. Villamor,** is van dezelfde meening, als hij wijst op: een **reiner en frisscher universiteitsleven,** beter geest onder de studenten, beter, intensiever werk: „athletics make college life cleaner and sweeter, morally higher and are of the greatest value in creating University interest and spirit within the student's body".

Een groot aantal antwoorden noemt: **karakterverbetering.**

De oude „dullness and languor" is verminderd (Scouller), de afkeer voor lichamelijke inspanning, de vrees in de betere standen, zich vies te maken door iets aan te pakken, de vroegere **indolentie is sterk afgenomen (Scouller — Ryes).**

Aan den anderen kant hebben de lagere standen grootere zindelijkheid leeren betrachten, de frissche witte sportkleeding, de geregelde douches overal geëischt, de meerdere zorg voor het lichaam, ook voor 't uiterlijk, hebben grootere reinheid gebracht. En dat die reinheid dieper ging dan tot op de huid, bewijst het **kleine, en steeds afnemend aantal geslachtsziekten op de Universiteit** (Prof. Cassedy). Evenals op de Engelsche moderne kostscholen, de Duitsche Erziehungsheime, en vele Amerikaansche en Canadeesche scholen heeft de voldoende ontlading die sport en arbeid geeft en het verlangen zooveel mogelijk te presteeren, de lagere genietingen onderdrukt.

't Hoeft dan ook niet te verwonderen, als telkens gewezen wordt op een **sterk afnemen van: drinken, rooken en dobbelen,** en van het bezoeken der „cockpits" (plaats voor hanengevechten): Een algemeen Indonesisch volksvermaak, door Spaanschen invloed tot massa-vertooning gegroeid, waaraan duizenden kijkers op elkaar gehoopt dobbelend deelnemen, is zoo'n hanengevecht een broedplaats van lagere hartstochten. Bij mijn bezoeken aan enkele dier cockpits had ik gelegenheid den genoemden invloed van school en sport op dobbelen na te gaan. Het viel me op dat verreweg het grootste % der duizenden toeschouwers mannen waren van over de 35 jaar, menschen dus die het Amerikaansche schoolsysteem niet doorgemaakt hadden. En van de 30 à 40 jongeren die ik zag, kreeg ik op wat ik vroeg, steeds antwoord in het Spaansch of het Tagalog: ook zij hadden blijkbaar nooit op een Amerikaansche school gegaan. **De jeugd,** die met het **Amerikaan-**

sche schoolsysteem, dat betere vermaken leerde, grootgebracht is, bezoekt niet of zelden de cockpits.

Menschen, die nog den ouden tijd meegemaakt hebben, zooals de bekende zakenman, **Milton Springer**, de **opperrechter Johnson**, **rechter Harvey**, en enkele **zendelingen** beweren, dat de — met sport getrainde employé's en lagere beambten **beter, intensiever werk verrichten** dan de anderen, en allen zijn het er over eens, dat de **nieuwe generatie physiek en moreel een ander type toont als de oude**.

Burgemeester Roxas zegt in zijn antwoord o.a. „As a result of these games interbarrial (interlocale), interprovincial and **interisland relations have been greatly improved** by means of contests which take place between the above mentioned units". Gelijkluidende verklaringen werden me mondeling gegeven door Mr. **Brown**, door **enkele schoolinspecteurs, bekende politici** en **journalisten**. Ze kunnen misschien een verklaring zijn van het feit dat de Filippijnsche onafhankelijkheidspartij, die overigens lang niet alles in 't Amerikaansche schoolsysteem goedkeurt, [1]) de ontwikkeling van het sportsysteem steeds heeft bevorderd. Wat in Japan en China werd erkend, werd ook hier ingezien; geen beter middel **dan sport** om van **de 37 talen sprekende, op honderden eilanden wonende, elkaar meestal vijandige bevolking, één Filippijnsche natie te maken.**

Mag er dus — resumeerende — eenige critiek bestaan omtrent bijzaken, zooals de verhouding van spel en gymnastiek, het deelnemen van meisjes, over de hoofdzaak zijn allen het eens: het **systeem van lichamelijke opvoeding heeft het Filippijnsche volk gezonder** en **beter gemaakt**, het **onderwijs op een hooger peil gevoerd, oude volksondeugden doen afnemen** en het **nationaliteitsbegrip bevorderd**. Het heeft de inwerking van een veelzijdig, practisch opvoedend onderwijs mogelijk gemaakt, den weg gebaand voor **politieke eenheid en onafhankelijkheid.**

Verregaand onwetend of onverschillig heeft de politieke partij in Amerika, die de laatste jaren het roer in handen had, de vrijmaking der Filippijnen, de Filippinizatie van het bestuur, uitgevoerd in een tempo dat (wat met talrijke voorbeelden te bewijzen

---

[1]) Ze bereidt op dit oogenblik (1920) een hevigen strijd tegen de (Engelsche) voertaal voor. De Philippijnsche missie op Java besprak met schr. de mogelijkheid van een onderwijs op nationale basis.

is) nu al slechte gevolgen doet zien. Dat die gevolgen niet nog fataler werden, dankt het volk aan de uitnemende leermeesters, die in elken tak van dienst hun pionierswerk met sterk idealisme verrichten, dankt het vooral aan het **opvoedingssysteem**, dat van den stelregel uitging:

Maak het jonge geslacht gezonder en beter en **de intellectueele, economische en politieke verheffing zullen volgen.**

III.

En wat is van dit alles de toepassing op ons koloniaal onderwijs? [1]) In hoeverre wordt dit beroerd door de stroomingen die over Oost- en Zuid-Azië trekken? Welke hervormingen zijn van sociaal-paedagogisch standpunt gezien, hier noodig, en welke rol speelt weer de lichamelijke opvoeding in deze veranderingen? En eindelijk in hoeverre zullen de wereldgebeurtenissen der laatste jaren dat onderwijs beïnvloeden?

Daar het onderwijs hier vooral van opvoedkundige en sociale zijde wordt beschouwd, moet, waar milieu en bestemming der leerlingen zoo principieel verschillen, er een indeeling worden gemaakt naar dit onderscheid.

Al loopen meer en meer 't Europeesch en 't inlandsch onderwijs in elkaar over, sociaal-paedagogisch is de scheiding niet op te heffen, zou eer nog een fijnere verdeeling gewenscht zijn. De Hollanders (en Indo Hollanders) uit de betere standen, de armere Indo Hollanders, de Chineezen en de verschillende groepen uit de inlandsche wereld, voeden allen hun kinderen zoo geheel verschillend op, met ook zoo totaal verschillende eindbedoelingen, dat een algemeene beschouwing van onderwijs en opvoeding gepraat in de ruimte is. En toch is geen indeeling mogelijk, die scherp de verschillen uiteenhoudt.

Een verdeeling naar de **rassen** in Europeesche, Chineesche en Inlandsche opvoeding, wordt met den dag meer onzuiver. Ten eerste worden de verschillende betrekkingen meer en meer voor alle rassen opengesteld, zoodat het einddoel der opvoeding meer en meer één wordt, en ten tweede zijn de invloeden van het milieu,

---

1) Uit onkunde met West-Indische toestanden zijn hier alleen de Oost-Indische behandeld.

steeds minder raciaal te classificeeren. Verschillende Chineezen en beschaafde Inlanders voeden hun kinderen „Europeescher" op dan veel Hollanders. En de andere helft der milieu-invloeden, die buiten 't gezin, zijn voor alle groepen ook niet naar rassen te scheiden.

Meer recht van bestaan zou hebben een indeeling naar de **eindbestemming** der opgevoeden, in: aanstaande **leiders**, en aanstaande **volgers**. Hier is althans een der beide polen, waarnaar een schoolsysteem zich richten moet: de maatschappelijke eisch, vast. Van welk ras, uit welk milieu ook de a.s. leider afkomstig is, hij heeft een zelfde mate van kennis, een aantal gelijke karaktereigenschappen noodig. Maar hier is de andere pool weer te beweeglijk: die der milieu-tekortkomingen. Bij de verschillende aanstaande leiders moet de school op geheel verschillende wijze aanvullen, wat het milieu niet geeft. Daar echter die aanvulling over het algemeen voor de gezinnen der aanstaande leiders wel minder groot zal zijn dan voor die der volgers der volksmassa, is een verdeeling naar dezen grondslag nog niet zoo verwerpelijk.

Richt de eerste indeeling, die naar rassen, zich vooral naar den invloed van het milieu, de tweede let in de eerste plaats op de eindbestemming der leerlingen. Beide indeelingen combineerend wordt op de **beide polen** gelet, **waartusschen schoolonderwijs zich heeft te bewegen, wil het opvoedend, wil het sociaal zijn**: wat **eischt de maatschappij van den aanstaanden burger?** en: **wat geven gezin en andere educatieve factoren hem niet?** Een positieve pool dus van **maatschappelijke eischen**, en een negatieve van **huiselijke tekortkomingen**.

We zagen in het begin van deze beschouwingen dat gedurende de laatste 10 jaren over de heele wereld een streven merkbaar is, de **individueele** paedagogie van vroeger met de **sociale** van latere jaren te verbinden waarbij dan overal de sociale zijde sterk belicht wordt. We zullen dus ook bij een bespreking van ons koloniaal onderwijs **sociaal-paedagogisch** te werk gaan, en in de eerste plaats op de sociale beteekenis ervan letten.

Theoretisch is er geen onderwijsprogramma van de laatste halve eeuw, dat niet op deze sociale eindbestemming zich richt, dat niet spreekt van 't aanbrengen van nuttige kennis en kundigheden, van het aankweeken van christelijke en maatschappelijke deugden.

Maar **waarom** deugden en kundigheden nuttig en maatschappelijk zijn, wordt verder in den regel niet overwogen; een aantal klassieke leervakken, ontstaan onder invloed van vroegere opvattingen, wordt onderwezen, en met tegenzin en slechts stuksgewijze worden de nieuwe opvattingen tot het heilige huisje toegelaten.

Zoo was — en is het — in Nederland [1]), zoo ging het in Indië, en hier met grooter onredelijkheid, en met noodlottiger gevolgen.

Want de **beide polen liggen niet vast**, en zijn bovendien **niet dezelfde als in 't moederland**, zoodat geheel andere stroomingen, die het onderwijs drijven, ontstaan.

Dat het koloniaal onderwijs zich voor 't Europeesche — en daarmee gelijk opgevoede — kind geheel naar dat in Holland richtte, en voor het Inlandsche kind naar den geest, althans evenzeer, is voor een deel te wijten aan de ouders zelf. Aan Europeesche ouders, ambtenaren en particulieren, die de aansluiting met 't onderwijs in Holland vreezen te missen, en hun renteniers-vooruitzichten niet graag bedorven zien door een jaar langer verbanning, of een jaar meer schoolgeld-betalen. Aan de mogelijkheid van karakter- of lichaamsbederf hunner kinderen is in hun berekening geen plaats gelaten. Aan inlandsche ouders, die in westersche schoolkennis het middel zien, tot meerdere welvaart hunner kinderen, en die eerst geleidelijk aan in gaan zien, dat hun maatschappij meer behoeft dan schoolkennis.

Ook schuld echter heeft de regeering in 't moederland, die tot voor kort met geen enkele bepaling 't overgaan van Indië naar Holland vergemakkelijkte, en zoo vanzelf het koloniaal onderwijs onbillijk belastte, en buiten het koloniale leven voerde.

Nog is het geheele M. O. en het Europeesche lager onderwijs op die scheeve basis gefundeerd. Kennis van Indische geografie, rissen vulkanen en kali's, maar daarnaast alle compagnonsvaarten en kleidorpen. Maar dan verder ook voor het kind dat tot zijn 19e jaar op een eiland aan den Pacific woont, geen andere kennis dan voor zijn neef in Sappemeer. Alle mannen van Jacoba van Beieren, en geen enkele Manchu-dynastie; literatuurles over Racine, Milton en Lessing, waarvoor zich zelfs in Holland geen schooljongen interesseert, en de Indische literatuur, de Javaansche

---

1) De lezer wordt er nogmaals aan herinnerd dat het artikel 3 jaar geleden geschreven werd. Er is, goddank! nu een begin van verandering te bespeuren.

cultuur, waarvan elke steen, elke berg spreekt, geheel genegeerd. Dat alles zal weldra veranderen. Holland **zàl** zich hebben te schikken naar Indische verlangens en behoeften.

Maar vooral lag de schuld bij de onderwijs-organisatie, bij de uitvoerders ervan in Indië zelf. **Onze onderwijzers** zijn in Holland, wat de eigenlijke beroepskennis betreft, zeer bekrompen grootgebracht. Een dun aftreksel van wat Herbartsche beginselen, een minder dan populair overzicht van zielkunde, en voor de rest een tot in onbenulligheden uitgewerkte kennis van wat de heerschende bovenmeesterskliek, die de handleidingen fabriekt, methodenleer noemt. **Geen eigen experimenten, geen inzicht in de eenvoudigste wetten van het zieleleven, geen,** ook maar vaag begrip van **sociale paedagogie, van onderwijsfilosifie: wat nagestamelde, door de docenten zelf niet begrepen, klanken, geen echte kennis.** Zoo zijn ze naar den anderen kant van de wereld getrokken, hebben weinig gelegenheid gehad meer over hun vak gewaar te worden, lazen in hun vakblad veel over positieverbetering, over verlofsbepalingen, over reglementswijzigingen, maar weinig over de geestelijke stroomingen die over de heele wereld de opvoedingsideeën beheerschten. Zoo werden ze vakman, meer en meer geroutineerd in de techniek, gaven vaak hun heele hart en werkkracht aan hun leerlingen, maar bleven missen elke sociaal-paedagogische, elke psychologische basis ook voor hun handelen.

Zoo klommen ze op de ambtelijke ladder, werden 2e klasser, werden hoofd, werden inspecteur, werden de adviseurs van de regeering in onderwijszaken, moesten de te volgen banen helpen traceeren, zij **die nooit een uitzichtsheuvel beklommen hadden.**

En aan het departement zelf? Daar heerschte, als het kan, nog grooter onwetendheid in de vakwetenschap.

Grootambtenaars, onderwijzers en juristen vormden hier de staf, hadden te adviseeren, te beslissen over kwesties, die zeer zeker **òok van wetenschappelijk** standpunt bekeken dienen te worden. Met alle eerbied voor de persoonlijke bekwaamheden, den grooten werkijver van departements- en afdeelingschefs, noch hun vooropleiding, noch hun vroegere werkkring heeft hun ook maar eenigszins in staat kunnen stellen, van een hooger niveau dan het ambtelijke, hoogstens het politieke — hun werkgebied te overzien. Een verdienstelijk ambtenaar ter algemeene secretarie, een bekwaam leeraar in Oostersche talen, heeft nog geen begrip van

opvoedingswetenschap, nog geen kennis van de vreemde onderwijssystemen en de onderliggende principes, inzicht in het wezen der opvoedingsvraagstukken.

En we zagen het reeds — de hem officieel aangewezen „vakkundige" adviseurs, de inspecteurs, stonden paedagogisch wetenschappelijk beschouwd, vooral niet hooger; misten zelf ook nog elk ander wetenschappelijk breeder inzicht. Intusschen werd — bij de nieuwe richting in de koloniale politiek — de taak van het onderwijsdepartement steeds zwaarder, de verantwoording immer grooter. De problemen schoten als paddestoelen op. Economische, politieke, rassenpsychologische en sociaal-paedagogische problemen, naast vraagstukken van meer practischen aard, zooals personeelsvoorziening, kleine roosterveranderingen, enz. vroegen om een oplossing aan menschen, die door den aard hunner vooropleiding en vroegere werkzaamheden, en door de drukte hunner tegenwoordige, geen gelegenheid hadden gehad meer dan de laatste, de practische vraagstukken, te leeren kennen.

Waren al de administratieve en de practisch-paedagogische zorgen in goede handen, vond de departementschef in den adviseur voor inlandsche zaken een grooten steun bij politieke en rassenpsychologische kwesties, de vraagstukken op theoretisch opvoedkundig gebied, sociaal-paedagogische, psychologische, anthropologische problemen bleven op wetenschappelijke behandeling wachten.

Wat in Amerika, in Oost-Azië, in enkele Europeesche landen meer en meer plaatshad, de **vorming van wetenschappelijk-paedagogische afdeelingen aan de Onderwijsdepartementen**, werd in Indië vergeten.

Wat voor de groote cultures, bij de departementen van landbouw, van Openbare Werken, bij den B. G. D. noodzakelijk werd geoordeeld: advies van wetenschappelijk getrainde experts, kon 't onderwijsdepartement missen. En ten onrechte. Want zou de suikercultuur die vlucht hebben genomen, als tuinemployé's en administrateurs alleen de werkwijze hadden bepaald, zou de agricultureele opvoeding de laatste jaren zoo vooruit zijn gegaan als het departement van landbouw niet voor een staf van wetenschappelijke werkers had te beschikken?

Maar Holland kon het zonder stellen. [1]) Ja, hoe? en met welk resultaat? En zelfs al was het onderwijs in 't moederland goed, wat bewijst dit, dat in Indië, ver van de geestelijke stroomingen in Europa, in een land met zoo oneindig veel nieuwe problemen, met zoo weinig sociale reflectie, dat hier **niet** òòk wetenschàppelijke voorlichting noodig ware geweest.

Dit, wat betreft de oorzaken, nu over de gevolgen. Ons **koloniale onderwijs, is nooit van sociaal standpunt** overblikt. Daardoor is eenerzijds te **weinig aan Indische gegevens en eischen** gedacht, anderzijds te weinig erop gelet, dat deze in **laatste jaren sterk gewijzigd zijn.** Zal het onderwijs sociale waarde hebben, dan moet het zich richten naar de **veranderende sociale toestanden.** En dat heeft ons Indisch onderwijs niet genoeg gedaan.

Het heeft te vergeten dat **Indië niet Holland** is en dat **Indië van vroeger** niet het **Indië** van **nu** is. Kortzichtigheid dus in geographische en in historische richting, naar ruimte en tijd.

Als we de ontwikkeling der opvoeding sociologisch vervolgen, dan zien we dat bij de primitieven de geheele maatschappij voor de opvoeding der toekomstige leden zorgt, dat gezin en stam samen de deugden en bekwaamheden bijbrengen, noodig voor het leven in den stam.

Naarmate de maatschappij zich ontwikkelt, komen **nieuwe educatieve elementen** het gezin helpen. Eerst de **kerk,** daarna de school, nog later alle mogelijke particuliere of **staatsinstellingen: bibliotheken,** de **pers,** de **vakvereenigingen,** de **kazerne,** het **geheele maatschappelijke leven.**

De grootte dier verschillende educatieve factoren, het aandeel dat elk instituut aan de opvoeding heeft, wijzigt zich geleidelijk, in verschillende deelen van de wereld in verschillende mate, maar toch overal in een bepaalde richting. In Europa, Azië en Europa heeft — op plaatselijke uitzonderingen na, overal de kerk haar invloed als opvoedster van de jeugd sterk zien afnemen. En evenzeer heeft het gezin aan educatieve kracht ingeboet. Dr. Gunning moge beweren, dat die achteruitgang slechts schijnbaar is, de paedagogische literatuur is niet op zijn hand — en de feiten zijn het evenmin.

---

[1]) Sedert dit geschreven werd, zijn 4 leerstoelen voor paedagogiek opgericht.

Vergelijken we eerst de waarde der verschillende educatieve elementen in Nederland met **die in Indië** — hierbij voorloopig alleen lettend op het **Europeesche** kind — dan zien we dat er een groot verschil is.

De invloed **der kerk** als jeugdopvoedend instituut is geringer dan in Holland. Het meerdere materialisme, het wonen verder van elkaar, maakt, dat de kerk direct aan de opvoeding weinig meewerkt, tenzij in zelf opgerichte scholen.

Het **politieke en het vakvereenigingsleven** is in Indië over 't geheel veel zwakker dan in Nederland en heeft als zoodanig de jeugd nog niet bereikt. En het **geheele maatschappelijke leven** zoo veel minder ontwikkeld en intensief nog dan in Europa, heeft ook voor 't kind en den volwassene zoo veel minder opvoedende kracht. Op **artistiek gebied** bieden alleen enkele hoofdsteden iets, dat boven 't banale en sensationeele zich verheft; noch architectuur, noch wooninrichting, noch schilderkunst of muziek werkt voor de meeste Europeanen aan hun aesthetische opvoeding mee.

Het **bibliotheekwezen** begint op te komen, maar nog mist men overal groote leeszalen, met een eenigszins volledige boekerij, die althans gebruikt wordt. [1]) En **musea** zijn nog zeer sporadisch zoodat ze als volksopvoedingsmiddel nog zoo goed als niet in aanmerking komen.

Een ander gewichtig element in de moderne volksopvoeding werkt in Indië voor een deel meer negatief dan positief; **de pers.** Indië heeft onderwijs-vakbladen, die vooral de belangen der onderwijzers en leeraren bespreken, maar het mist een opvoedkundig tijdschrift, dat alleen om der wille van het kind geschreven en gelezen wordt, een orgaan, dat de eigen problemen, de koloniale toestanden behandelt. [2])

De Indische samenleving zucht **onder den druk van een aantal oude, slechte tradities.**

De tijd toen een groot gedeelte der kolonisten in een of ander opzicht minderwaardig waren, toen het geld verdienen gemakke-

---

1) Eerst het laatste jaar is men bezig de overal verspreide boekenschatten in centrale bibliotheken te verzamelen en ten dienste te stellen van een grooter publiek.

2) Sedert trachtte „Jong Leven" hierin te voorzien, doch 't blad is opgedoekt door gebrek aan belangstelling bij 't hoofdbestuur van 't N. I. O. G., dat het uitgaf.

lijker ging, het prestige ophouden met machtsmisbruik was gepaard, die tijd heeft onzer nieuwere, op een hooger peil staande samenleving veel verkeerde gewoonten nagelaten. Onze **gekke dagverdeeling**, op veel eten en slapen gebaseerd, [1]) onze **afkeer van lichamelijke** inspanning, onze heilige-huisjes-tactiek, ons **geringe besef van samenwerking**, van sociale actie, dat alles zijn enkele gevolgen: onze **schandaalzucht**, de **toon in een deel onzer pers** is een ander. Als in breede kringen van onopgevoeden nog steeds die zucht naar schandaal en sensatie bestaat, moeten de betere elementen in de Indische samenleving, sterker in aantal dan vroeger, krachtig opkomen voor een zuivering der zeden. In een jonge maatschappij als de Indische is dat een **opvoedkundige noodzakelijkheid.** Enkele andere organisaties werken nog mee aan de opvoeding der jeugd, en eerst den laatsten tijd met een activiteit die aan Europa denken doet; in de eerste plaats de **padvinderij**, en verder enkele **jongelieden-vereenigingen** op moreelpaedagogischen grondslag. Ze verrichten hier prachtig werk, maar uit den aard van het koloniale leven vindt men ze alleen nog maar in de groote steden, dus niet overal verspreid als in Holland.

Valt dus een vergelijking met het moederland in ongunstigen zin uit, waar het de **andere educatieve** elementen dan het gezin betreft, de **gezinsopvoeding zelf**, vergeleken met die van vroeger, toont ook **achteruitgang** in enkele opzichten.

In dit opzicht volgt Indië slechts de strooming, die over heel de wereld merkbaar is. Het vervangen der oude huisindustrie door fabrieksnijverheid, het opkomen der groot-industrie, de toenemende vrouwenarbeid heeft in den arbeiders- en den kleinen burgerstand het gezin aan educatieve kracht doen verliezen; de emancipatie der vrouw, de zwaardere bestaansstrijd deed het voor den middelstand, de grootere luxe voor de hoogere kringen. [2]) Als minder intensieve maatschappij vertoont Indië dit verschijnsel nog in mindere mate, maar toch voldoende om er rekening mee te houden.

Een groot gedeelte der Europeanen woont in steden, en de stijgende **woningnood** daar, treft dus veel Indische Nederlanders. In plaats van in ruime huizen met koele erven, en groote tuinen,

---

[1]) De vrouwenraad probeert hierin verandering te brengen.

[2]) Zie voor Amerika hierover: Dr. Goodsell: The family as a social and educational institution.

woont een groot gedeelte der Europeanen — (de kampong-Hollander, de pauper nog niet eens medegerekend —) in kleine op elkaar gedrukte „villa'tjes", in tegen den muur geplakte pavilloentjes, in hotel- of pensionkamers. En dat belet de in dit klimaat zoo noodige vrije beweging der kinderen, of drijft ze voor hun spel buitenshuis, naar sportveld of speelpark.

Wie de verhalen der oude blijvers hoort, wordt jaloersch op de jeugd van vroeger, toen — ook in de steden — de meeste kinderen hun paardje hadden, toen het heele huiselijke leven voor de kinderen zooveel prettiger en intensiever was.

De **auto's** hebben de uithuizigheid bevorderd, zooals in Holland de fietsen dat deden; de verengelsching van zekere kringen het clubleven, waaraan meer dan vroeger ook de vrouwen deelnemen. De ouderwetsche eetpartijtjes thuis maken meer en meer plaats voor diners in de soos of in een restaurant, de kosten voor de vroegere open tafel worden besteed aan mevrouw's toiletten.

Daar komt bij, dat de **kortere tusschenverlofsperioden** de zuinigheid zeer bevorderd hebben, maar tevens de gezelligheid verkleind. Men moet sparen, om een prettigen verloftijd te hebben, en men redt zich hier een poos in een klein huis of in een pension. De zwaardere bestaansstrijd ten slotte maakt dat **veel vrouwen mee verdienen** moeten, dat de **man minder tijd** aan zijn gezin geven kan, afgematter de avonduren thuis doorbrengt, of ook deze nog voor zijn werk gebruiken moet. Dit alles wil niet zeggen dat de **opvoeding** vroeger beter was. Integendeel: veel misbruiken uit den ouden tijd zijn sterk aan 't afnemen, en in de opvoeding dringen betere ideeën door; maar in verschillende opzichten, vooral wat de **lichamelijke opvoeding** betreft, heeft het gezin aan waarde verloren. En daar moet de school mee rekening houden.

Vatten we thans alle educatieve elementen, het gezin en daarbuiten samen en letten we daarbij tevens op de klimatologische, geografische en ethnologische invloeden, dan zien we dat de **opvoeding in Indië, vergeleken met die in Holland,** nadeelen en voordeelen aanwijst.

Nadeelen:

Een **gebrek aan gezonde prikkels,** physische en psychische, een **eentonigheid** op klimatologisch, geographisch en sociaal gebied.

Geen groote temperatuursverschillen, slechts afwisseling in

regenval, geen opvolging van lente en winter met de daaraan verbonden vermeerderde vitaliteit, geen jaargetijdenwisseling, die de emoties en zóó de kunstuitingen oproept.

Geene groot landschapsonderscheid; bosschen en sawahs, maar weinig in 't oog vallende variaties; gelijkheid in hoofdzaak over heel den Archipel.

Gebrek ook aan **sociale prikkels**. Geen groote steden met intensief en sociaal leven, geen interessante uitstallingen, tentoonstellingen, weinig artistiek en politiek leven; geen gestoffeerde landschappen, torentjes en villa's, waarop het oog kan rusten in de boomenzee, geen gelegenheid binnen enkele uren in een geheel andere omgeving te zitten.

Dan een **menschenmilieu, dat weinig verheft**: inlanders der lagere standen met geheel andere moreele en sexueele opvattingen dan wij in onze kinderen wenschen, Europeanen, die ook lang niet altijd geestelijk en zedelijk tot model kunnen dienen.

Eindelijk een **aantal nagebleven tropensuggesties**, die ontwikkeling tegengaan: afkeer voor inspanning, het neerzien op zelf aanpakken, het verlangen naar ongezonde, demoraliseerende prikkels. Want het ontbreken van gezonde, natuurlijke prikkels, afwezigheid van de kennis om hen te vervangen, heeft bij de **geringe werkelijke beschaving van een groot deel der kolonisten** den **genoegens** der meesten een zeer **„koloniale"** tint gegeven. Wel is er de laatste jaren veel verbeterd. De ruwheid der zinnelijke genietingen is verminderd, drankmisbruik en dobbelzucht zijn afgenomen, in de acht groote plaatsen is door de oprichting van **„kunstkringen"** een levendiger genieten ook op aesthetisch gebied gekomen, terwijl eindelijk de oplevende sport overal gezonder ontspanning gebracht heeft. Maar veel meer dan klimaat en omgeving noodig maken, leven nog oude tradities voort, niet het minst ook in de opvoeding. In de groote steden vooral behooren **bals, bioscopes, vermaakparken en partijtjes tot de geregelde, vaak wekelijks herhaalde uitspanningen van de jeugd**, kinderen die in Holland nog slechts kinderlijke genoegens kennen, worden hier, niet door 't klimaat, maar door de verkeerde gewoonten, flirtende, rookende, fuivende heertjes en dametjes. H.B.S.'ers noemen zich en gedragen zich als studentjes, dank zij de **training in fuiven sedert hun prilste jeugd**.

Gelukkig is er naast deze nadeelen ook een aantal punten te noemen, waarin de Indische opvoeding **gunstig afsteekt** bij die in Holland.

Er is nog altijd **meer ruimte,** men leeft den meesten tijd in de **openlucht,** en vanaf de geboorte is het kind luchtig en los gekleed geweest. Dat alles maakt de lichamen leniger, de bewegingen soepeler, geeft de „Indische" jongen zijn geschiktheid voor sport. Dan is de **technische opvoeding** in 't Indische huis veel beter dan in Holland. Men heeft hier weinig hulp en is voor 't bedenken van verbeteringen in huis of tuin en voor 't herstellen van wat daar bedorven werd, of aan halve deskundigen of aan zijn eigen handigheid overgelaten. Een groot aantal kinderen hoort thuis over technische onderwerpen praten. Kinderen van planters, van ingenieurs, en bestuursambtenaren zijn zoodoende van jongsaf bekend met machines, bouwconstructies, lichtinstallaties enz., terwijl het groote aantal auto's daarbij sterk meewerkt. Dat **zooveel jongens hier ingenieur** willen worden ligt voor een groot deel aan deze technische opvoeding thuis. Een niet gering voordeel eindelijk der Indische opvoeding is, dat de kinderen van klein af **twee beschavingen om zich zien,** een Oostersche en een Westersche, die zoo geheel verschillende zijn, dat een groote soepelheid van geest noodig is voor een zich invoelen in beider uitingen. Dat maakt, dat Indische menschen, niet zoo gauw iets gek vinden, zich gauwer in een anderen toestand verplaatsen kunnen, eerder een ruimen blik krijgen dan de in Holland opgevoeden. Voor een aantal kinderen, dat ook Europa zag, komt daar dan nog de meerdere wereldkennis bij.

Willen we de opvoeding hier zoo goed mogelijk maken dan moeten we van de voordeelen, die Indië geeft, partij trekken en de nadeelen zooveel mogelijk wegwerken.

Het gezin kan dat doen in verschillende richtingen. Als we onze omgeving zoo moreel mogelijk houden, onze kinderen nooit aan bedienden overlaten, zelf minder bezoeken afleggen, minder uitgaan, maar meer ons met onze kinderen bemoeien, dan is de slechte invloed der omgeving niet veel grooter dan in Holland. 't Gaat met onze kinderen als met onze meubels en onze sigaren: ze kunnen hier goed blijven, maar 't kost wat meer moeite.

Als we verder 't gebrek aan gezonde prikkels aanvullen door voor heilzame afwisseling te zorgen, door af en toe een reisje te

maken, een wandel- of boottochtje te doen, door liefde voor planten en voor dieren, voor natuurschoon op te wekken, door een strijd te beginnen tegen de surrogaten van gezonde prikkels, 't rooken, 't bioscope-afloopen, de vele fuiven, dan hoeven de opvoedingkansen van 't Indische kind niet veel slechter te zijn dan die van de kinderen in Holland. Altijd blijft natuurlijk het ongezondere klimaat, maar ook hier kan een verstandige opvoeding veel goedmaken. Grootere zorg voor het dieet, meerdere hygiëne, en **vooral lichaamsbeweging** kunnen de vatbaarheid voor tropische ziekten zeer reduceeren, [1]) de aanleg tot tropische indolentie geheel doen verdwijnen. Er zijn den laatsten tijd, vooral nu de oorlog ook de meergegoeden dwingt, hun kinderen hier te houden, voorbeelden in overvloed van ouders, die op verstandige wijze hun kinderen voor de meeste tropische nadeelen weten te behoeden.

Maar het gezin kan dat niet alleen, de school moet meewerken, moet dat vooral doen voor de oudere leerlingen. Een der kenmerken der puberteitsjaren is het **ontwaken van het sociale instinct**, het verlangen samen te zijn, samen te werken, te genieten, te praten. En dat verlangen kan op dien leeftijd niet meer geheel thuis bevredigd worden. Plaatsen van vermaak worden bezocht, clubs worden opgericht. In Indië zijn dat, in overeenstemming met de heerschende moraal, meest nog vereenigingen, die voor een feest werken, met een klein getal meewerkenden en een groot aantal meefuivenden. Er zijn enkele gunstige uitzonderingen, zooals o.a. de **Padvindersorganisatie**, die den laatsten tijd vooral door toedoen van Mevrouw De Gravin van Limburg Stirum sterk opkomt. [2]) Het is vooral de **school**, die aangewezen is, tijdens en vooral na de lesuren de ontwakende neigingen in goede banen te leiden. En dat doet ze vrijwel niet.

Uitgaand van Hollandsche behoeften, met een leerplan dat geheel op Holland gericht is, staat ze in twee richtingen buiten 't Indische leven. Zooals we al zagen, zijn de educatieve factoren buiten de school, waaronder ook het gezin, van een geheel andere waarde dan die in Holland. Dit alleen al doet voor de school andere

---

1) Prof. J. J. van Loghem: klimaat en ziekte 1916.

2) Wie op 't gebied van maatschappelijke arbeid geen vreemde is, zal weten hoezeer de krachtige steun van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal en niet minder de persoonlijke toewijding van Mevr. van Limburg Stirum het sociale leven in Indië gunstig beïnvloeden.

eischen stellen. Maar ook naar de andere pool is er verschil. **Onze maatschappij stelt geheel andere eischen dan de Hollandsche.** Bijna alle leerlingen der Indische scholen blijven hier of keeren na enkele jaren in de Indische maatschappij terug, en hebben dus, willen ze in 't leven slagen, eigenschappen noodig, die **dezer** maatschappij ten goede komen, en **die niet dezelfde zijn als in 't moederland.**

Allen wacht een **ruimer arbeidsveld, een grooter verantwoordelijkheid** dan in Holland. Allen hebben ze te werken in een **jonge, pas zich ontwikkelende maatschappij,** te midden van een volk dat nog veel leeren moet. Alle hebben ze dat te doen onder vaak **ongunstiger omstandigheden:** een moreel lager milieu, een deprimeerend klimaat, geringer steun van anderen. Voor de leerlingen der inrichtingen die verder gaan dan 't gewoon lager onderwijs komt daarbij, dat zij de **aanstaande leiders der koloniale maatschappij** worden, als dokter of planter, ingenieur, onderwijzer of handelsman menschen te leiden, tot voorbeeld te strekken hebben.

Er zijn — ten deele terecht — den laatsten tijd stemmen opgegaan en voorstellen gedaan voor een „Indische school" met een program, dat vooral op dit land acht slaat, maar niemand nog heeft erop gewezen, dat **méér noodig is dan bloot een roosterverandering.** De Indische school, vooral die voor de rijpere jeugd, — vakschool, muloschool en H. B. S. — **moet een opvoedingsinstituut worden, dat koloniale deugden aankweekt.**

Het leven in een tropisch land met grootere infectiekans en eerdere afmatting eischt een **krachtiger lichaam,** grooter **weerstandsvermogen, sterker zenuwen,** eischt dus meer hygiënische kennis en aandacht, meer gematigde lichaamsbeweging.

Het leven temidden van een lager ontwikkeld volk eischt een **sterker karakter: meer zelfvertrouwen en energie, sterker wil, grooter rechtvaardigheidsgevoel.**

Het leven in een primitieve omgeving, waar meer indolentie, meer gevaar, meer eenzaamheid ons omringt, eischt grooter **activiteit, meer moed,** vraagt de gave, het **geluk in eigen kring** te **zoeken,** bevrediging te vinden in **eigen** werk.

Het leven in een Oostersch land met een ver doorgevoerde vormenverfijning eischt gemakkelijkheid van beweging, innerlijke

en **uiterlijke beschaving**, zonder welke spontane eerbied niet mogelijk is.

Het leven eindelijk in een jonge opkomende maatschappij die naar eigen aanwending streeft van haar tallooze hulpbronnen, eischt **groote liefde voor de algemeene zaak**, sterk saamhoorigheidsgevoel, eischt een **practisch idealisme**, dat de groote lijnen ziet.

We zien dus dat de **eischen** voor den toekomstigen hoogeren werker in de koloniën **zwaarder** zijn dan in 't moederland, en zagen eveneens dat de **educatieve factoren buiten de school ongunstiger** zijn dan daar. Logisch volgt daaruit, dat **het de school is, die het grootere verschil tusschen wat de overige opvoeding geeft, en wat de maatschappij eischt, heeft aan te vullen.**

Doet de Europeesche school dat?

De lagere school slechts ten deele, de **middelbare in 't geheel niet.** [1])

Overlading van leerstof bij beide, een programma, dat, vooral voor de H. B. S. al in Holland zich in den volksgeest wreekt, maar hier noodlottig wordt.

Wij Hollanders, geuren graag met onze kennis, en, wat algemeene ontwikkeling — althans aan de oppervlakte — betreft, kunnen we zeker de vergelijking met andere naties doorstaan. We beschikken over de erfenis van een oude hooge cultuur, we hebben erfeigenschappen, die ons met elk volk, kunnen doen meedingen. Maar heeft onze schoolopvoeding van ons gemaaakt, wat er van te maken was? Of lijden wij niet, als de volken om ons heen deden, [2]) aan een eenzijdig intellectualisme, dat **bij elkaar geraapte schijnkennis stelt boven gezondheid, gevoel, durf** en **idealisme?**

Alleen al om onze koloniën, om onze buitenlandsche betrekkingen, is verandering van 't middelbaar onderwijs in Holland noodzakelijk. En in Indië is die hervorming om alle genoemde redenen nog meer gebiedend. **Wat** doet de lagere school en de middelbare school aan **lichamelijke** ontwikkeling, aan hygiënische opvoeding? Letterlijk niets. De lagere school heeft van de 33

---

1) Zie mijn studie: De puberteitsjaren en de Middelschool.

2) Zie Gürlitt.
Dr. Le Bon: Psychol. de l'Education.
Ellen Key, Kjelland enz.

lesuren geen minuut voor lichaamsoefeningen, de H. B. S. in de 1e klasse drie kwartier van de 120, in de overige leerjaren af en toe een vrij kwartier, dat nog, doordat de gymnastiek facultatief is, slechts door enkelen benut wordt. Openluchtspel, lichte athletiek, onderwijs in hygiëne, niets.

Wat doet de Middelbare school om bij haar leerlingen die eigenschappen aan te kweeken, die de aanstaande **leiders** der koloniale maatschappij zoozeer behoeven? Slechts wat halfverwerkte kennis brengt ze bij en het besef, dat we heele Pieten zijn, de kiem, door 't Hollandsche academieleven nog versterkt, van de **zelfgenoegzaamheid en gewichtigdoenerij, die een groot deel van ons ambtenarendom kenmerkt.**

Wat geeft de H. B. S. gedurende de jaren, zoo bij uitstek voor karaktervorming geschikt, aan **moreele** opvoeding? Leert ze samenwerking, zelfbewustzijn, handelend optreden, brengt ze idealisme, voert ze tot krachtige werkzaamheid, tot „efficiency"?

Meer nog dan in Holland is de middelbare school hier een plaats, waar met een minimum van inspanning een maximum van rapportpunten wordt nagestreefd, een plaats waar de eenige vorm van samenwerking bestaat in het samen een mop uithalen, samen de tucht ontduiken, een soort apachencoöperatie. De veelheid van vakken, onze lesmethodes, de weinige aansluiting met het leven, met Indische praktijk en omgeving, de lange lesdag (van 7—1), de **absolute negatie der psyche van den jongelingsleeftijd,** verder het Indische klimaat, dat vaak eischt onder een slaapverwekkend regengeruisch of een droomerige warmte les te geven, — dit alles maakt, dat **zelden** de **vòlle aandacht** en de **vòlle inspanning** bij het werk is. „Zeven jaren werken met **halve stoom**", zegt Prof. Eliots, ex president der Harvard Universiteit, zijn de dood voor elke energie". Hoe zondigt ons onderwijs in elke richting tegen de **vijf eischen,** die Eliots stelt aan de opvoeding tot een **krachtig, intensief leven:** [1]) het verkrijgen van een **gezond lichaam** en van **sterke zinnen,** voortdurende **aandachtsconcentratie,** het leeren gebruik maken van **zijn vrijheid,** het verwekken van **enthousiasme,** het **leeren waardeeren** van wat goed en **schoon** is. Dat zondigen is niet alleen te wijten aan de onderwijsleiding in Holland en Indië, aan 't verlangen naar programma-opvoering bij de ouders

1) Prof. Eliots: Education for Efficiency.

zelf, ook aan den personeelnood en de onvoldoende leeraarsopleiding.

Meer nog dan in Holland, waar omgeving en tradities zooveel beter zijn, is in Indië opvoedkundig inzicht noodig, begrip van jeugdpsychologie, meer nog dan daar moet hier zijn toewijding en liefde voor het vak. En omstandigheden maken dat al deze eigenschappen in Indië minder aanwezig zijn dan in Holland. Ook daar wordt van den jongen leeraar niet de minste paedagogische vooropleiding verlangd, maar het groote aanbod van personeel maakt, dat er althans selectie kan plaatshebben, en de leeraren, met natuurlijken opvoedkundigen aanleg in 't voordeel raken. De personeelnood hier geeft deze selectie niet. Indië heeft aan te nemen wat het toegezonden krijgt, en dat is helaas nog niet altijd het beste.

Dan gaat het verwordingsproces, waaraan vele opvoeders blootstaan, hier sneller dan in Holland. De met maatschappelijken zin bedeelden blijven actief, maar raken weldra zóó overladen met velerlei arbeid, dat hun eigenlijke werk er licht door lijdt. En zij die weinig voor sociaal werk voelen, hebben kans op de klassieke Indische verwording: soos en kletspraat, of op een sterker zoeken van bijverdiensten, wat trouwens voor velen de zwaardere bestaansstrijd wel noodzakelijk maakt.

Zoo werken verschillende oorzaken samen om de middelbare school opvoedende kracht te onttrekken.

En toch roepen de veranderde maatschappelijke omstandigheden immer sterker om opvoedend onderwijs. **Indië is op den weg van decentralisatie, economische onafhankelijkheid, en zelfbestuur.** Oude tradities verdwijnen, nieuwe problemen, nieuwe moeilijkheden rijzen op. **Steeds meer moet het prestige der leiders** steunen, niet op machtsontzag, maar op **eerbied, op het erkennen van een zedelijke en verstandelijke meerderheid.** Als bij elk overgangstijdperk zal ook hier sociale ontwrichting, en overdrijving de taak der leiders verzwaren, en zal van die leiders niet in de eerste plaats kennis, maar vooral karakter geëischt worden. De Indische middelbare school, waar Inlanders, Europeanen en Chineezen tot die leiderstaak worden voorbereid, zal hiermee rekening hebben te houden. Niet alleen een reorganisatie van de leervakken zal noodig zijn, **een geheele verandering, in opvoedenden zin** zal komen moeten. In één opzicht wel het allermeest. Ons **middelbaar**

onderwijs geeft niet meer weer de **geest van onze maatschappij**. Beweegt deze laatste zich, ook in de koloniën — steeds meer in democratische richting, het eerste is nog steeds autocratisch, bureaucratisch. Niet alleen dat den leerlingen zelf elken vorm van meezeggenschap, van meeregeling onthouden wordt — zeer ten nadeele van het onderwijs — ook de dan volgende naaste belanghebbenden, de ouders, staan geheel buiten de schoolzaken, en de evenzeer direct geïnteresseerden, de leeraren, zien alle macht in handen gelegd van een buiten de school staand onderwijsdepartement: Zoo voelt van de partijen, die samenwerken moesten, niemand zich geheel verantwoordelijk.

De jongens voor wie alles bedisseld wordt, steunen de regeling niet méér dan ze uit vrees voor straf wel doen moeten.

De ouders, wier stem nooit gevraagd wordt (de commissie van toezicht heeft niets met ouders te maken) mopperen op het schoolpersoneel, als hun iets niet aanstaat, maar houden toch, als er rechtmatige critiek is, hun mond, uit vrees voor weerwraak bij examens. De leeraren, die, als de departementschef een verstandig, welwillend man is, alleen af en toe een advies mogen geven, mopperen op 't departement dat alles bedisselt. En als er dan nog, (wat aan de Indische H. B. S.'en geen uitzonderingen zijn), kwesties zijn tusschen directeuren en leeraren, en tusschen de leeraren onderling, dan is de kans op samenwerking, eerste voorwaarde voor sociale opvoeding, al heel gering.

En toch vraagt de **Indische samenleving dringend om opvoeding in deze richting.**

De **sociale zin is hier** door verschillende oorzaken nog **steeds heel zwak.** De verschillende bevolkingsgroepen, ieder met eigen belangen, het Oostersche begrip van samenwerking, dat het gezin ten nadeele van andere groepeeringen begunstigt, de kolonistenopvatting der „trekkers", — gauw binnen zijn en dan weggaan, dat alles heeft dit gebrek aan socialen zin, waarvan de voorbeelden voor 't grijpen liggen, veroorzaakt.

Daartegenover staat een jonge maatschappij, die voor Europeanen als voor Oosterlingen, bij den dag meer **socialen zin eischt**, een geographische omgeving, die telkens meer de waarde ervan erkent. **Japan** heeft zijn onderwijssysteem vooral op de aankweeking van dien zin gebaseerd, en zijn succes ten deele eraan te danken. In **China** wordt ingezien, dat het hoofdgebrek der natie

hier ligt, **Australië**, democratisch bestuurd, gaat vanzelf in deze richting, en **Amerika** eindelijk heeft de opvoeding van 't **Filippijnsche** volk vooral van dezen kant uit aangepakt. De **samenwerking der verschillende departementen** bij de volksopvoeding, de **industrieele** opvoeding, het maken van de school tot **sociaal middelpunt**, het organiseeren van **schoolclubs**; van **ouderavonden**, van **better-, food-, baby-, Cour-** en **gardencampaigns**, het **geheele sportsysteem** ten slotte dienen alle, om in het Maleische volk het begrip bij te brengen, dat **politieke onafhankelijkheid op democratischen grondslag slechts bestaan kan in een maatschappij met voldoend ontwikkelden gemeenschapszin.**

Onze middelbare school negeert nog steeds totaal deze geheele zijde der opvoeding, evenals ze de moreele verwaarloost, en de lichamelijke niet kent. Haar methodes voeren tot passiviteit, haar vakkenoverlading tot oppervlakkigheid en schijnkennis, haar jacht naar cijfers en proefwerkresultaten brengen de aesthetische en de emotioneele opvoeding, die nog van de litteraire en historische vakken zou kunnen uitgaan, geheel in verdrukking.

Zoo is het voornaamste resultaat dat de vijf jaren daar doorgebracht, geven: een **papier**, dat de poort tot hooger onderwijs, den weg tot een aantal betrekkingen opent.

Kan er dan niets veranderd worden voordat de personeelnood voorbij, de leeraarsopleiding verbeterd, de lesrooster hervormd is? Zeer zeker kan dat, en zonder groote kosten.

Het oprichten kan bevorderd worden van schoolclubs op **moreelen** grondslag, met geleidelijk meezeggenschap in enkele schoolzaken, die het gedrag der leerlingen betreffen.

Aan de ouders kan stem gegeven worden in adviescommissies van ouders en leeraren die de schoolclub bijstaan.

Op ouderavonden kunnen school- en algemeene opvoedingskwesties besproken worden, op de voordrachtsavonden der clubafdeelingen kunnen leeraren en andere sprekers — in de groote steden van Indië op velerlei gebied te krijgen — vraagstukken behandelen, die den jongelui beter dan op de gewone lesuren belangstelling geven in 't maatschappelijke leven.

En de regeering kan door 't verstrekken van **sportterreinen** en 't aanstellen van sportleiders de sport bevorderen en haar in goede banen leiden.

Van wat voor andere landen in Oost-Azië heeft gegolden, geldt ook hier voor ons Europeesche onderwijs, lager en middelbaar: sport kan de baanbreker zijn voor een veelzijdiger, meer opvoedend onderwijssysteem, maar dan ook, niet sport als in Nederland, [1]) die, **naàst** de school georganiseerd, deze vaak tegenwerkt; maar als in Oost-Azië en Amerika en enkele Europeesche landen, **sport onder moreele leiding**, onder hygiënische contrôle, sport, **georganiseerd als deel van een opvoedingssysteem**.

Is bij de bespreking van 't onderwijs aan Europeanen reeds een groot aantal Inlandsche en Chineesche kinderen ingesloten, nl. zij, die, na een Europeesche school bezocht te hebben, de Europeesche H. B. S. afloopen, thans rest de behandeling van de grootste groep der Indische kinderen, van hen die andere scholen bezoeken. [2])

De Hollandsch-Chineesche scholen hebben hetzelfde leerplan als de Europeesche, verheugen zich dus in een even intensieve lichamelijke opvoeding.

Van de inrichtingen voor „middelbaar vakonderwijs", de scholen voor inlandsche rechtskundigen, de bestuursschool, de opleidingsscholen voor inlandsche ambtenaren, de inlandsche artsenscholen, de middelbare landbouwschool en de Nederlandsch-Indische veeartsenschool hebben slechts enkele de zorg voor lichamelijke opvoeding, en dan nog als gymnastiek op hun leerplan staan. Wel wordt op andere, voor zoover ze internaten bezitten, aan sport gedaan, maar een georganiseerd, veelzijdig, moreel geleid systeem ontbreekt geheel. Ook de **Hollandsch-Inlandsche scholen, de 2de klasse scholen en de volksscholen missen nog elke lichamelijke opvoeding**. En als we het laatste algemeen verslag van het onderwijs in Nederlandsch-Indië (1916) doorbladeren, dan zien we op de illustraties keurig aangedane kinderen om hun onderwijzers staan, we zien ze netjes in de klas zitten, we zien zelfs dat aan één school (in Tondano) les wordt gegeven in tuinbouw, in teekenen naar de natuur, in houtwerken, kleiarbeid en dergelijke moderne zaken, maar nergens zien we als in de verslagen der

---

[1]) Ook hierin is weer veel verbeterd van 1917—'20.

[2]) Door verschillende oorzaken is in dit opstel vooral aan de scholen der leiders, en dan nog speciaal de Europeesche, gedacht. Een vervolgartikel zal in de kwestie meer het nationaal-Indische standpunt belichten.

andere landen in Zuidoost-Azië, schoolteams en spelende klassen afgebeeld. [1])

Toch zijn er aanwijzingen voor geheele verbetering. In Bandoeng is in 1917 een cursus gehouden, waar onderwijzers aan kweekscholen tot spelleiders werden gevormd, die zoo weer onder de aanstaande inlandsche onderwijzers de sport hebben te verspreiden, zooals Japan dat voor 30, de Philippijnen voor 20 jaar deden. Een onderwijzer met acte M. O. gymnastiek is aangesteld, die de organisatie moet voorbereiden en de sport aan de scholen moet controleeren. De 5 plaatjes met tuinarbeidende, zagende en modelleerende Tondanosche kinderen, al zijn ze in Indië nog een exceptie, wijzen er althans op, dat de regeering de onderwijsidealen toch ook in practische, vormende richting zoekt. En als het verslag van 1917 foto's van den Bandoengschen cursus vertoonen gaat, zal ook dat een belofte zijn voor hervormingen in veelzijdig opvoedenden zin. Want veelzijdig is ook ons onderwijs aan de landskinderen nog lang niet; kennis mag het bijbrengen, **opvoeden doet het weinig.**

Het Hollandsch-Inlandsch onderwijs, waar Nederlandsch de voertaal is, staat onder verdenking [2]) de inlandsche maatschappij „topzwaar" te maken, bij uitbreiding meer Westersch-opgevoeden op te gaan leveren dan de maatschappij nog gebruiken kan.

Voorloopig lijkt dat bezwaar wel wat fictief; onze Indische maatschappij, welke ook haar andere nooden zijn, zal de eerste jaren in stijgende mate behoefte hebben aan opgevoede — en dat is in een jonge Oostersche maatschappij aan min of meer **Westersch** opgevoede hoogere arbeiders. Als nù onder de abiturienten van de H.-Inl. scholen vooral naar „baantjes" gezocht wordt, ligt de schuld daarvan niet aan de voertaal (die veel grooter gevaren meebrengt), aan het Hollandsch cachet dier scholen, maar aan het eenzijdig intellectualisme, dat hier heerscht — en vooral aan de geheele verwrikking in de Inlandsche maatschappij.

Ook in Europa heeft de instelling van volksonderwijs aanvankelijk de baantjesjacht veroorzaakt, omdat de in 't oude schoolsysteem opgevoede proletariër kapitaal en energie mist voor ander

---

[1]) Op het Jong Java Congres van 1919 was in geen vorm aan sport gedacht — een verschijnsel dat op geen jeugdcongres van de wereld zou gebeuren.

[2]) Mr. K. F. Creutzberg en J. Hardeman. Het onderwijs in N.-I. 1916.

werk dan het baantje van hem vroeg en omdat de maatschappelijke veranderingen nieuwe mogelijkheden voor hem openden. En de „Arbeitschule" in Duitschland en Amerika is niets anders dan een correctie van deze eenzijdigheid, die elk pas ingevoerd onderwijssysteem schijnt te hebben gekenmerkt. In Egypte, Engelsch-Indië, China, Japan, Korea en de Philippijnen, overal heeft de eerste jaren die eenzijdigheid geheerscht, en overal bracht ze baantjesjagerij, vorming van geestelijk proletariaat mee. Zooals we in 't eerste gedeelte dezer beschouwingen zagen, zijn de hervormers vooral hierom den weg van veelzijdiger, meer opvoedend onderwijs ingegaan. Niemand, die dat beter zagen dan Graaf Terauchi en 't Amerikaansche onderwijs-departement op de Philippijnen. De hier niet alleen als ambachtsonderwijs, maar ook op de lagere school als leervak gegeven practische **„manual training"** wil in de eerste plaats zin voor geregelden handenarbeid, eerbied voor alle werk wekken, en den jongen Filippino het begrip bijbrengen, dat zijn vaderland meer noodig heeft dan een aantal menschen, dat zijn handen schoon kan houden. En Graaf Terauchi zegt in zijn onderwijsordonnantie van 1911: o.a. „the education of Korean children must have as its main aim, the stamping out of idle and frivolous customs, hitherto existent among Koreans, and replacing such with healthly and industrial habits, so that an industrious and steady people with healthly ideas may be brought up" In vele opzichten zijn de **omstandigheden in Korea en de Philippijnen** identisch **met die in Nederl.-Indië**. Heeft Korea vóór de hoogere oudere beschaving, de Philippijnen het als Christenen dichter staan bij Westersche ideeën (door de positie van de vrouw vooral), Java het intensievere economische leven, in alle drie gebieden woont een min of meer indolent volk, dat onder vreemde leiding in Westerschen zin moet leeren werken. En daarom is het voo ons van groot belang te zien hoe in de hoofdlijnen het onderwijs in de beide vreemde gebieden onderling overeenstemt en — afwijkt van het onze.

In beide landen wordt **de school beschouwd als het centrum van nieuwere opvoedingsdenkbeelden** in een zekere streek. Er wordt dan ook bij de beoordeeling der resultaten van iemands werk niet in hoofdzaak erop gelet of de voorgeschreven kennis afgewerkt is, maar of de **geest** in de schoolomgeving verbeterd is, of in elk huisgezin eenig begrip bestaat omtrent de nieuwere

ideeën, neiging tot samenwerking met de school. In handleidingen, in circulaires, redevoeringen en leerplantoelichtingen wordt voortdurend met klem eropgewezen, dat de **onderwijzer** zijn taak heeft op te vatten als die van een **cultureele zendeling**.

„Your moral and educational influence must spread over your locality, with your school as centre", zegt de „Manual of Education of Koreans". De onderwijzer moet zijn school goed beheeren, maar vooral ook trachten een gunstigen invloed uit te oefenen op de menschen buiten de school. „In recent days schools at home (Japan), have been paying much attention to this work, but in Chosen (Korea) there is more necessity for this work than in Japan".

Het is dezelfde geest als herhaaldelijk spreekt uit de Philippijnsche onderwijsliteratuur. **Samenwerking van huis en school, bijeenkomsten van ouders en onderwijzers,** van moeders alleen (de motherclubs van Amerika in de Philippijnen door onderwijzeressen georganiseerd), van vader en oudere broers (Japan, Korea); de school als **„civic factor"**, als **„social centre"**, de onderwijzer als popularizator en **verspreider der denkbeelden** door de departementen van landbouw, van openbare gezondheid, van boschwezen en van onderwijs zelf, allen hierin prachtig samenwerkend, bedacht, de school **als onderste uitstralingspunt der nieuwere beschaving.**

In beide landen is verder het volksonderwijs in de eerste plaats **practisch** en zoo weinig theoretisch, dat al van te voren critiek gevreesd wordt. [1])

Groote waarde wordt toegekend aan voorbereidend landbouw- en ambachtsonderwijs, dat niet als leervak wordt opgevat, maar als integreerend deel van de geheele schooltaak. Men begrijpt dat de jonge industrie zich niet ontwikkelen kan, dat de natuurlijke hulpbronnen dus niet ten volle zullen worden benut, zoolang de neiging voor eenvoudige handwerk niet wordt bevorderd. In dezen zin werkt de industrieele zijde van de schoolopvoeding als „tegengif" tegen de intellectueele, **werkt ze de baantjesjacht tegen.**

Hetzelfde doet de **lichamelijke opvoeding,** die even als de industrieele vooral bedoeld is als geneesmiddel tegen de van oudsher **heerschende indolentie** en speelzucht. **Lichamelijke, industrieele en intellectueele opvoeding** samen geven de **practische toepassing van een opzettelijke zedelijke opvoeding, zonder welke een Oos-**

[1]) Zie 1e deel: Korea.

tersch volk zich geen opvoedingssysteem volledig denkt. Van de **aesthetische** vakken wordt in Korea **teekenen** vooral uit practische overwegingen gegeven, in de Philippijnen ook voor de aesthetische vorming, die nogal te wenschen overlaat. Wat het Maleische volk nog aan, door Hindoe-invloeden verkregen, kunstgevoel bezat, hebben de Spaansche geestelijken er wel uitgekregen. Behalve wat primitieve, animistisch-hindoeïstische volkskunst in 't uiterste Noorden (Igorots) en Zuiden (Moro's) is over de gansche Filippijnsche archipel elke inheemsche kunstuiting afwezig: En de Amerikanen hebben nog weinig hierin verbeterd: de producten van schoolnijverheid, op de teekenafdeeling van het departement ontworpen, de teekeningen van lagere en middelbare scholen, het werk zelfs der „kunstacademie" alles mist ook maar de zwakste eigen opvatting, de geringste kunstaanleg. Hoe oneindig veel hooger staat dan Korea. Van de papiervouwsels der fröbelschool, het prachtige teekenwerk der lagere en middelbare scholen (b.v. decoratieve ontwerpen in modernen en oud-Koreaanschen trant) tot de vazen en weefsels der industrieschool toe, alles wijst hier op de aanwezigheid van een eigen oude, kunstaanleg, door artistieke leermeesters geleid en ontwikkeld. Hier is dan ook het teekenonderricht — de vele ontwerpen voor toegepaste kunst, ook al op de lagere school, bewijzen het — niet in de eerste plaats bedoeld als aesthetische vorming, maar voor **industrieele toepassing van een aanwezig talent.** En hierin sluit Indië althans bij Korea — niet bij de Filippijnen aan. Het werk dat men van schooljongens soms te zien krijgt, de groote hoogte van het geheele kunstbegrip der Javanen, de oude tradities van kunstnijverheid — alles wijst er op, dat teekenonderwijs hier dezelfde perspectieven zou hebben als in Korea. Een vrouw, die veel voor de ontwikkeling der Javaansche kunstnijverheid gedaan heeft, Mevr. Ter Horst, verklaarde, dat die ontwikkeling zeer gebaat zou zijn met goed teekenonderwijs op de lagere school. [1])

Het andere aesthetische vak, **zingen,** staat in beide landen niet alleen in dienst der zedelijke opvoeding, maar vooral in die der taalontwikkeling. In beide landen toch — en hier is weer overeen-

---

1) De heer Adolf verkreeg op zijn H. I. S. te Siak verbazingwekkende resultaten met zijn nieuwe methode, die geheel den grooten aanleg der jonge Maleiers tot zijn recht doet komen. Ook de Mulo in Bandoeng toont prachtig werk.

komst met Ned.-Indië — is de taal der overheerschers de hoofdvoertaal bij 't onderwijs, al is de motiveering ervan in alle drie gebieden een verschillende.

Uit deze vluchtige vergelijking blijkt, dat ons meest ontwikkeld lager onderwijs aan inlanders (de H.-I. school) in de volgende punten afwijkt van dat in Korea en de Philippijnen.

1e. de school is minder een sociaal middelpunt.

2e. er is minder leiding bij de cultureele taak der onderwijzers, minder samenwerking met andere departementen, minder inzicht in het begrip „volksopvoeding".

3e. er is geen opzettelijke zedelijke opvoeding, zooals in geheel Oost- en Zuid-Azië noodig wordt geoordeeld (vooral ter aankweeking van 't sociale gevoel).

4e. er is geen lichamelijke opvoeding; geen les in sport, gymnastiek of hygiëne.

5e. er is geen handenarbeid (tuinwerk, eenvoudige industrie enz.) 'tzij als karaktervorming, 'tzij als industrieele en agricultureele vooropleiding bedoeld.

6e. er is geen opzettelijke aesthetische opvoeding (zingen, teekenen).

Drukken we de zorg, die in Oost-Azië aan de verschillende gebieden der opvoeding, de mate van **evenwichtigheid van 't rooster** — dus — uit door het aantal uren, aan elk deel besteed, te vergelijken met het totaal aantal lesuren, en nemen we in **China, Korea, Japan,** de **Filippijnen** en **Nederl.-Indië** zooveel mogelijk gelijkwaardige inrichtingen en leerlingleeftijden, resp. het 5e, 6e, 7e leerjaar der higher primary school in China, der high Common school in Korea, der elementary school in Japan, der intermediateschool in de Philippijnen, en de hoogste klassen der H.-Inl. school in Nederl.-Indië, dan krijgen we de volgende tabel:

	Lich. opv.	Zedel. opv.	Industr. opv.	Aesth. opv.	Intell. opv.
China	10 %	7 %	13 %	6 %	64 %
Korea	6 %	3 %	21 %	6 %	64 %
Japan	10 %	7 %	20 %	14 %	49 %
Philipp	12½ %	7½ %	20 %	12½ %	47½ %
Ned.-Ind. [1])	0 %	0 %	0 %	0 %	100 %

[1]) Nu (1920) is de verhouding *iets* beter.

Uit deze tabel volgt natuurlijk niet, dat er in Ned.-Indië niets aan de zedelijke opvoeding gedaan wordt, alleen, dat er geen afzonderlijk lesuur aan gewijd wordt. Waar echter in de andere vier landen, vooral in Japan evenzeer die toevallige zedelijke vorming bij andere leervakken (geschiedenis, taalonderwijs, aardrijkskunde etc.) bestaat, kan men veilig aannemen, dat de behoefte aan bovendien nog een opzettelijk onderwijs erin op grooteren drang naar zedelijke vorming wijst.

In de Philippijnen staat de zedelijke opvoeding vooral in dienst van het lees- en spreekonderwijs. Lessen en gesprekken over „good manners and right conduct" zijn bij de vrijwel ongemanierde Filippino's geen overbodige weelde en de **lessen in „civics" geven elementaire sociale opvoeding, dringend noodig in een jonge, naar zelfbestuur strevende maatschappij.** [1])

Zoo is eveneens in China, Korea en Japan, welke verschillende motieven en verschijningen er de zedelijke opvoeding ook mogen hebben, hierin overeenkomst, dat deze in alle landen vooral **den socialen zin** bevordert, opvoedt tot lid van **een intensiever werkende gemeenschap.** Niet dus in de eerste plaats zedelijke opvoeding uit een oud Oostersch verlangen naar zielsverfijning, maar uit een **modern Westersch** inzicht dat zedelijkheid en socialiteit identiek stelt. [2])

Als het vraagstuk der zedelijke opvoeding ook ons onderwijs zal bezighouden, dient uitgemaakt te worden, welke streken voor vormverfijning in aanmerking komen, en waar de zedelijke opvoeding meer individueel- of sociaal-moreel moet vormen. Richten we alleen het oog op Java, dat met ¾ van alle bewoners van Ned.-Indië 't meest meetelt, dan kan men al dadelijk aannemen, dat de volksopheffing voor een groot gedeelte van de volksopvoeding afhankelijk zal zijn. Welke maatregelen tot verbetering men ook aangewezen heeft, de eisch van meer en beter onderwijs was unaniem. Maar onderwijs, dat uitsluitend kennis aanbrengt, — we zagen het in de vorige bladzijden — is nergens ter wereld geschikt gebleken een onontwikkeld volk sterker te maken in den economischen strijd.

---

1) Het vak „burgerkunde" is sedert 1917 overal naar voren getreden.
2) Prof. Jean Izoulet. La cité moderne p. 467, 1894.

Het Javaansche volk heeft een aantal ondeugden, karakterfouten die zeer zeker gedeeltelijk door de economische en politieke verbeteringen afnemen zullen, maar die niettemin een aparte behandeling eischen bij de jonge generatie, wanneer het herborensproces **niet te lang** zal duren.

Verschillende Hollandsche auteurs, w.o. Poensen, Schmalhausen, Kohlbrugge, Mayer, hebben een aantal karaktergebreken der Javanen genoemd, het **rapport der mindere-welvaartcommissie**, die veel te weinig bekende **schatkamer van kennis over Java**, geeft een aantal uitspraken van eigen zonen.

In het IXe deel **„Inlandsche stemmen over de laksheid van den inlander"** (1912) worden de volgende fouten genoemd door autoriteiten als de regent van Pekalongan, de Kweekschoolleeraren M. Dwidjo Sewojo, en M. Sosro Soegondo, den architect Atmodirino, den landbouwkundige R. M. Soerio Pranoto, den onderwijsinspecteur R. Kamil en anderen: **gebrek aan durf**, aan **zelfvertrouwen**, aan **doorzicht** en aan **volharding** en **vlijt**, gebrek aan **altruïsme**, aan zin **voor samenwerking**, aan **verantwoordelijkheidsgevoel**, verder: **schuchterheid, kleinmoedigheid**, zucht naar goedkoope populariteit, geringe kennis, gauw tevreden zijn, weinig hart voor 't werk. Als we de vraag buiten bespreking laten in hoeverre dit zondenregister, door de eigen landskinderen opgemaakt, verdiend is, dan valt ons allereerst op, dat de meeste karakterfouten **meer negatieve deugden** dan **positieve ondeugden** zijn.

En als we erbij weten, dat andere uitspraken voor zekere bevolkingsgroepen wel die deugden in voldoende mate aanwezig achten, dat bv. een militaire autoriteit als Kol. van der Weyden op den moed en de volharding van Javaansche soldaten wijst, en dat de geschiedenis van Java een periode van algemeene durf en energie gekend heeft, waarin Javaansche schippers den Archipel doorvoeren, **dan is er hoop, dat de opvoeding van enkele generaties, terug kan winnen wat in eeuwen verloren ging.**

Het tropisch klimaat is hier niet de schuld, is alleen de bijkomende factor geweest, die den terugval bespoedigd heeft. En daarom is er, nu de **druk van boven in stuwkracht naar voren** veranderd is, alle hoop op een regeneratie van het Javaansche volk.

Het welvaartrapport en verschillende politieke programma's hebben tientallen middelen genoemd om tot die herleving te voeren. **Verandering van ons onderwijssysteem in intensief op-**

voedenden zin werd slechts terloops en dan nog voor enkele gedeelten genoemd, de **waarde der lichamelijke ontwikkeling voor de volksopvoeding werd hier nooit ten volle begrepen**.

Waar het historisch overzicht toonde, hoe meer en meer de laatste jaren over de geheele wereld — en vooral in de landen rondom ons — die waarde erkend wordt, waar het onderzoek van de physiologische en psychologische zijde der lichamelijke opvoeding ons haar enorme voordeelen voor individu en maatschappij liet zien, waar eindelijk de enquête naar de practische resultaten op de Philippijnen, deze theoretische bewijzen experimenteel bevestigde, daar kan de noodzakelijkheid niet langer worden ontkend, ook in Ned.-Indië de lichamelijke ontwikkeling der jonge generatie krachtig ter hand te nemen. En dàt ook begreep de Indische Regeering toen ze besloot in de eerste plaats de lichamelijke opvoeding voor de Inlandsche jeugd aan te pakken. In de groote vacantie 1917 werd te Bandoeng de reeds genoemde cursus voor spelleiders gehouden, voor onderwijzers aan kweek- en normaalscholen, die nu ieder op hun eigen inrichting sport en athletiek hebben te onderwijzen. Een prijzenswaardig begin, maar niet genoeg, en niet intensief genoeg omdat het tempo der verzorging aldus veel te langzaam wordt. Sportscholen zijn noodig, ook voor de jongere inlandsche onderwijzers om zóó in den kortstmogelijken tijd en op de grondigste wijze aan alle Inl. scholen lichamelijke opvoeding te geven.

Dat zal meer geld kosten dan de 25.000 gulden die er nu voor op de begrooting staan, 1|10 % uitmakend van het heele onderwijsbudget.

Toch treft de regeering, deze regeering allerminst, die meer te hervormen heeft, hier geen blaam. Een koloniaal onderwijsdepartement moet den weg uitpalen, die de volksopvoeding te volgen heeft. Maar zelf heeft het niet alleen te leiden, maar ook te volgen. De heerschende meening in moederland en koloniën kan niet al te veel genegeerd worden, en waar deze meening daar en hier nog zoozeer lauw is ten opzichte van de lichamelijke opvoeding, heeft ze matigheid in acht te nemen — ten nadeele der volksontwikkeling. Want **topzwaarte** in de jonge maatschappij — we zeiden het reeds — komt niet door het Westersch, maar door **het eenzijdig intellectueel karakter** van het onderwijs. Er moet een zekere evenredigheid in tempo bestaan tusschen de uitbreiding

van het onderwijs in 't algemeen en van het streven naar een harmonisch leerplan. En de in 1918 op te richten 150 nieuwe scholen naast de 25 mille voor een nieuw, noodzakelijk deel van dat onderwijs, toonen die evenredigheid niet.

Het zelfs in beschaafde kringen heerschend **gemis aan inzicht** in 't wezen der volksopvoeding, blijkt in verschillende uitingen.

De simpele 25 mille op de begrooting uitgetrokken voor de lichamelijke ontwikkeling van de heele Indische schooljeugd werden door Mr. Thomas in 't *Bat. Handelsblad* grofweg een bewijs van „verstandsverbijstering" der regeering genoemd.

En de propaganda van schr. dezes voor de lichamelijke opvoeding der Inlanders werd door den voorzitter van 't N. I. O. G. verdacht gemaakt, als van militairistische bedoelingen uit te gaan. [1])

De oorzaak van die onkunde en dat verzet ligt in de eenzijdige opvoeding die de tegenwoordige gezaghebbende personen zelf ontvingen, en in het feit dat zij, meestal **mannen boven de 40 jaar — de soepelheid van geest missen,** zich in nooit doorvoelde toestanden **in te denken.** Ook in Frankrijk is deze omstandigheid erkend als oorzaak van conservatief verzet tegen de weerbaarheidsopvoeding in sportieven zin. Bij de besprekingen in 't parlement in den zomer van 1916 deed zich hier 't merkwaardige geval voor, dat de militaire autoriteiten tegen militaire vooropleiding, en vóór een uitgebreid sportsysteem waren, (hierbij wijzend op het „uit den grond gestampte" Engelsche leger) en dat de civiele afgevaardigden in den Senaat juist voor militaire vooroefening waren. Dat dan ook in landen met **ontwakenden sportzin** overal de **officieren de eersten** zijn, die het nationale belang beseffen, is niet uitsluitend aan vakbelang te wijten, zooals vaak smalend beweerd wordt. Het komt vooral hierdoor, dat **militairen vrijwel de eenige** onder de **meer dan 40-jarigen zijn,** die aan den lijve gevoeld hebben wat lichamelijke opvoeding vermag, en hoezeer ze noodig is.

Aan den anderen kant wekt — vooral in deze laatste tijden van groeiend anti-militairisme — het meedoen van militairen argwaan bij de democratische burger-elementen. Een argwaan, die tot onthouding, vaak tot tegenwerking voert, wat zéer dom en **zeér**

---

[1]) Een motie ten gunste van Lich. opv. op het 1e N.-I. Ond. Congres door overste De Witt en schr. voorgesteld, werd verworpen.

ondemocratisch is. Want juist **democratie behoeft veelzijdige opvoeding het meest**. Een autocratisch of aristocratisch geregeerde natie heeft aan wat schijnkennis of vakkennis onder de breede volkslagen genoeg, om de staatsmachine te doen loopen. Elke veelzijdigheid is tegen het belang der regeerende klassen, die echter wel die veelzijdigheid aan haar eigen zonen instampt. De **harmonische** opvoedingssysteem in de geschiedenis waren steeds **aristocratische**; de middeleeuwsche ridderopvoeding, de vorstenscholen, de Japansche samurai-opvoeding, de Engelsche publicschools, de Duitsche Landerziehungsheime. Maar de nieuwe democratieën bewezen, ook voor haar zonen te wenschen, wat de élite vroeger genoot. De Amerikaansche opvoeding streeft naar veelzijdigheid, de Amerikaansche democratische opvoeding der Filippino's gaat uit van de meest consequent doorgevoerde veelzijdigheid (waarvan sport de ruggegraat is), de Fransche regeering nam pas een voorstel aan tot sportverplichting voor alle scholen.

Democratie beteekent: samenwerking.

Opvoeding tot democratie wil zeggen: evenredigheid in de individueele en de sociale opvoeding, ontwikkeling tot krachtige persoonlijkheden met sterken gemeenschapszin.

En waar de politieke ontwikkeling overal — voorloopig althans — in de democratische richting zich schijnt te bewegen, ook in Nederlandsch-Indië, daar moet, waar de saamhoorigheidszin nog zoo zwak is bij blank en bruin, allereerst deze ontwikkeld worden.

Niemand die dat beter doen kan dan de lichamelijke opvoeding.

Als Izoulet (La cité moderne et la metaphysique de la sociologie) in 1893 een match bijwoont tusschen Fransche en Engelsche studenten, en de Engelschen schitterend ziet winnen door hun samenspel, zegt hij eenigszins bitter: le joueur français échoue pár l'égoisme; le joueur anglais triomphe par la solidarité! Maar als hij dan hoort dat de jongere generatie van 10 of 12 jaar wel weet „passer le ballon", en hij bij 't corrigeeren der drukproeven van zijn boek in 1894 leest, dat de Franschen de Engelschen verslagen hebben, dan roept hij vol hoop uit: „Nous avons trop cru aux fatalités ethniques. En **deux ou trois générations on peut modifier un caractère national**".

Heeft niet de houding van Frankrijk 20 jaren na deze uitspraak bewezen, dat hij bewaarheid zal worden?

Hoeveel generaties zullen wij ervoor noodig hebben? [1])

---

1) Ik kan tot mijn spijt, den lof aan de Regeering in 1917 toegezwaaid, nu in 1920 niet herhalen. Er is bitter weinig schot in de Lich. opv. gekomen, en de belangstelling door 't Dep. ervoor betoond, schijnt een te platonische. Wanneer zal men beseffen wàt men verstikt? N.

Eenige beschouwingen over de „White Australia policy"

door

P. E. TEPPEMA.

Dit overzicht van een der meest belangrijke hoofdstukken der geschiedenis van Australië begint met de phenomenale goudontdekkingen omstreeks 1861 en eindigt met de Parijsche Vredesconferentie van 1919.

Het „White Australia" ideaal komt, beknopt omschreven, hierop neer dat het de toekomstige bestemming van Australië is, dat dit werelddeel alleen door Europeesche rassen zal worden bevolkt en dat daarom de immigratie van gekleurde werkkrachten verkeerd is en verboden moet worden. Een leer, vanzelf in lijnrechten strijd met de stelling, dat alleen gekleurde rassen den tropischen landbouw kunnen drijven en dat derhalve invoer van kleurlingen voor de ontwikkeling van het land onmisbaar is.

Het vraagstuk brengt echter niet alleen physieke wereldverhoudingen met zich, doch heeft ook de maatschappelijke en politieke bestemming van eene natie ten doel zooals nader zal worden aangetoond.

De geschiedenis van Australië wijst geene bezwaren met de inheemsche bevolking aan. De inboorlingen zijn gering in aantal, zeer verspreid en uitstervende. Het voor Australië zoo moeilijke probleem vindt zijn oorsprong buiten de landgrenzen t.w. in de nabijheid van Indië, China en Japan. Een enkele oogopslag op de kaart geeft aan, dat de ligging van Australië wezenlijk verschilt van alle andere gedeelten van het Britsche Rijk nl. niet op groote handelswegen, ver van Europa, daarentegen slechts 7 dagen van Indië, en 10 etmalen van China.

Een vasteland ter grootte van 1|17 der oppervlakte van den aardbodem, en met eene blanke bevolking van slechts 5 millioen (1|400 der wereldbevolking), omringd door landen met eene uitsluitend gekleurde bevolking, voorzeker alle factoren zijn aanwezig voor een vraagstuk dat als volgt te formuleeren is: Hoe dat reusachtige continent hetwelk voor meer dan ¼ in de tropische zone gelegen is, en slechts door een handvol blanken is bewoond, waar de bevolkingstoeneming uiterst langzaam is (van bevoegde zijde wordt geschat dat het bevolkingscijfer in 1930 6.5 millioen zal bedragen), en waar immigratie tot uiterst beperkte grenzen is teruggebracht, hoe dit vasteland „blank" te houden, omringd als het is door honderden millioenen van Aziaten met grooten bevolkings-aanwas, die voortdurend een uitweg voor hun overbevolking zoeken en daartoe vaak door hongersnood in dicht bevolkte centra worden gedwongen?

De eerste Aziaten, die hun blikken naar het vijfde werelddeel richtten waren de Chineezen, die, in gemeenschap met het avontuurlijke element in Europa en elders, door de groote goudontdekkingen naar deze streken werden aangetrokken.

De geographische ligging van Australië werkte toen reeds ten voordeele van China, want de binnenstrooming van de zonen van het Hemelsche Rijk was in de zestiger jaren al zoo groot, dat in Australië zich al ras het Engelsch-Europeesche element tegen hen verhief. Waarom? Was het de wensch om de Engelsche (Europeesche) raszuiverheid te bewaren? Was het de vrees voor vreemde overweldiging? Tot antwoord zij verwezen naar de toenmalige dagbladliteratuur. Heftig wordt tegen den Chinees te velde getrokken omdat — aldus zijn tegenstander — hij onzedelijk en ongeloovig is, omdat hij met zijn landgenooten op onhygiënische wijze woont, omdat hij speelt en opium rookt enz. Maar zijn dat de ware redenen? Neen, de tegenstand waarop de Chinees stuitte lag niet in de opgegeven ondeugden doch in zijn economische deugden: zijne betrouwbaarheid, matigheid, ijver, zuinigheid enz., in het feit, dat de levensstandaard van den Chinees zooveel lager is, zijn ijver zoo groot, zijn werktijd zoo lang en het aantal zijner landgenooten zoo groot.

Men ziet het vraagstuk is in eerste instantie van economischen aard, want het verschil in loon waarmede de Chinees zich tevreden stelt en dat waarop de Europeaan, (een verhouding van 1 : 3), als minimum aanspraak maakt is afdoende compensatie voor de superieure vlugheid en bekwaamheid van laatstgenoemde.

Het is duidelijk, dat de gewraakte slechte eigenschappen van den Chinees door de wetgevende macht zeer wel niet alleen binnen paal en perk zouden kunnen worden gehouden, doch dat ook aan de hand van strenge voorschriften aan vele tegenwerpingen een einde zou kunnen worden gemaakt en verder dat het niet moeilijk zou zijn om maatregelen te nemen, die het voor Chineezen minder winstgevend zouden maken zich in Australië te vestigen en daar te werken. Aan de toen ter tijd aldus geuite opinie werd echter toegevoegd, dat men zich speciale wetgeving, van voor China beleedigenden aard, niet tot doel mocht stellen, dat wrijving met het Chineesche Rijk vermeden moest worden, daar China en Australië ten slotte te dichte naburen waren en elkander te nuttig konden zijn om zich de wederzijdsche vijandschap op den hals te halen en dat derhalve betrekkingen van vriendschappelijken aard noodig waren. Deze te vestigen dacht men de aan de diplomatie toevertrouwde taak, terwijl de handel als vanzelf aangewezen werd geacht die betrekkingen te versterken en te handhaven.

De Australische Regeeringen gaven door hunne houding echter al spoedig te kennen, dat de immigratie en behandeling van vreemdelingen zaken van zuiver plaatselijk belang waren en namen weinig of niet in aanmerking de mogelijkheid, dat de gevoeligheden van vreemde Regeeringen, welker onderdanen door beperkende en ongunstig-onderscheidende bepalingen werden getroffen, door hunne wetgevingen zouden kunnen worden gekwetst.

De Staat, die in Anti-Chineezen wetgeving het voorbeeld gaf was Victoria, waar de eerste Wetgevende Raad in 1855 een wet aannam, waarbij aan Chineezen de binnenkomst in dien Staat werd ontzegd. De andere Staten volgden en „Chinese Immigrants Restriction Acts" zagen achtereenvolgens in Nieuw-Zuid Wales, (1861), Nieuw-Zeeland, Zuid-Australië, Tasmanië en West-Australië het licht. Van de wetgeving ten deze dient nog de

merkwaardige „Act to restrict the influx of Chinese into New South Wales" van 1881 genoemd te worden, waarbij bepaald werd, dat slechts één Chinees voor elke 100 ton van de tonnenmaat van het schip mocht worden aangebracht en verder dat door elken Chinees, aldus geland, een recht van £ 10 moest worden betaald.

De in 1891 gehouden volkstelling gaf aan, dat de Chineezen het 1|50 gedeelte der mannelijke bevolking uitmaakten en dat zij 1|5 der werklieden leverden in een zestiental bedrijven, (hoofdzakelijk winkeliers, venters, waschbazen, groenteboeren, koks en meubelmakers), doch dat de groote bedrijfsvormen van Australië, zooals de landbouw, veehouderij, en mijnindustrie toen nagenoeg geheel van Chineesche binnendringing vrij waren.

Het is omstreeks dezen tijd (1890), dat in toenemende mate de vraag wordt gesteld of het niet aanbeveling zou verdienen Chineezen als werkkrachten in het tropische gedeelte van het continent te gebruiken. In verband hiermede zij er op gewezen, dat ¼ van de geheele oppervlakte van Australië een gemiddelde wintertemperatuur van 65.5° Fahrenheit heeft, en in den zomer de thermometer meer dan 87° registreert. In de betrokken streken (Northern Territory, Noord-Queensland en Kimberly district van West-Australië) was en is nog steeds veel vruchtbaar land onbevolkt en zal dit naar alle waarschijnlijkheid blijven. Voorstanders van de „White Australia" politiek hebben, theoretisch gesproken, vermoedelijk gelijk als zij de mogelijkheid van uitsluitend blanke kolonisatie bepleiten en een hunner meest gebruikte argumenten, dat alcoholmisbruik en niet zware handenarbeid onder een tropische zon voor het sterftecijfer van 14 per 1000, (in Noordelijk Queensland), aansprakelijk was, heeft mogelijk een element van waarheid, doch het was de maatschappelijk-politieke zijde van het vraagstuk, die andere en ernstigere bezwaren naar voren bracht. Sir Samuel Griffith [1]) wees den voorstander van den invoer van gekleurde werkkrachten indertijd op het gevaar, dat de toelating van kleurlingen als gevolg zou hebben de ontwikkeling van een gevoel van kaste-verschil, waardoor op handenarbeid, in het alge-

1) Voormalig Premier van Queensland en tot voor kort „Chief Justice" van Australia.

meen of in zekeren vorm, welke aan het gekleurde ras zou zijn toegewezen, mettertijd neergezien en deze als aan blanken onwaardig zou worden beschouwd en verder, dat telken male dat toegelaten kleurlingen beschuldigd zouden worden van inbreuk op de voorrechten van het blanke ras te hebben gemaakt door arbeid te verrichten, die door blanken zou kunnen worden gedaan, hoogere loonen geëischt zouden worden en de arbeidssfeer van het lagere ras zoodoende verder beperkt. Indien nu de wetgevende macht alleen in de handen van het blanke element zou berusten dan is het gevaar, dat die macht alleen voor eigen welzijn, zou worden aangewend, met weinig of geen zorg voor de belangen van het gekleurde ras, inderdaad niet denkbeeldig.

De volgende punten stonden dan ook in verband hiermede voorop:

1. Indien de bevolking uit twee verschillende rassen bestaat en een dezer heeft politieke macht en de andere niet, dan zal klasseverschil daarvan het uitvloeisel zijn;
2. Arbeid of in alle geval zekere soort van arbeid zal als vernederend worden beschouwd;
3. Een democratische regeeringsvorm leent zich in dit geval niet tot de verzekering van het welzijn der geheele bevolking;
4. In een dusdanig land zal ten slotte democratie voor een anderen regeeringsvorm plaats moeten maken.

Maar afgescheiden van de mogelijkheid van een anderen regeeringsvorm, die eventueel de permanente nederzetting van groote hoeveelheden kleurlingen in haar nasleep zou kunnen brengen, is ook de verstoring der homogeniteit en beschaving van het werelddeel in aanmerking te nemen. Verder wees de voorstander van de leer van een Wit Australië er op, dat de physieke voorwaarden het mogelijk maken, dat de tropische landbouw in het klein door Europeanen bedreven wordt, en het stelsel van uitgifte in eigendom van kleine boerderijen zooveel mogelijk in praktijk moest worden gebracht. Dit systeem heeft tot nog toe geene bevredigende uitkomsten gehad, als men in aanmerking neemt dat de totale blanke bevolking in het „Northern Territory", (523.620 vierkante mijlen groot), [1]) nog niet één per 100 vierkante mijlen

[1]) D.w.z. zoo groot als Frankrijk, Duitschland, Italië, Zwitserland, België en Nederland samen.

bedraagt. Hiervoren werd reeds gewag gemaakt van het economische karakter van het „White Australia" ideaal. In den loop der tijden heeft zich dat karakter, met name wat betreft de machtige arbeiderspartij, hoe langer hoe meer versterkt, zoodat het begrip van „living wage" ten slotte het fundamenteele idee van de beweging belichaamt. In geen land ter wereld is men zoo ver gegaan — en reeds vele jaren geleden — in de erkenning, dat er een minimum standaard van levensgemak in woning en omgeving is, onder welken geen mensch te komen dient. Instinctmatig werd dan ook van den beginne af aan, het gevaar gevoeld, dat mogelijk uit ongelijke mededinging op de arbeidsmarkt zou kunnen voortkomen en het kan niet worden ontkend, dat de logische ontwikkeling van die vrees — het instinct van zelfbescherming — op onbetwistbare gronden rust, immers eenmaal onbeperkte concurrentie toegestaan, moet de overwinning aan hem blijven, wiens behoeften met het kleinste arbeidsloon bevredigd worden.

Westersche en Oostersche beschaving.

Hiervoren werd met een enkel woord van dit punt gewag gemaakt en het loont de moeite deze zijde van het vraagstuk eenigszins van nabij te beschouwen. De Westersche beschaving is een product van vele eeuwen van strijd en proefneming van de zijde der voorvaderen van het hedendaagsche blanke ras en is in wezen Europeesch. Zij is sedert het begin van het Christelijk tijdperk weinig of niet door het Oosten beïnvloed, want zijn haar godsdienstige ideeën, haar begrippen over vrijheid, zedelijkheid, maatschappelijke gebruiken, wetsprincipes enz. niet essentieel Westersch gebleven? De elementen van dit ingewikkeld geheel worden den blanke van het oogenblik van zijn geboorte bijgebracht, hij groeit in dien atmosfeer op en wanneer hij vollen wasdom heeft bereikt, wordt de waarheid van de geleerde begrippen door hem tenauwernood in twijfel getrokken, zelfs als hij zich van zekere gebreken rekenschap geeft en naar hervorming streeft.

Aan den anderen kant, de Westersche beschaving is niet de eenige. Het Oosten heeft ook een civilisatie die veel ouder is en fundamenteel van de Westersche verschilt. Nagaan welke de beste is, of voorzeggen, dat Westersche ideeën en begrippen in de toe-

komst over de Oostersche zullen zegevieren, of omgekeerd, kan wel niemand. De tijd zal dat leeren, want de kennis van het Oosten is nog zoo onvolmaakt, dat zelfs ware vergelijkingen niet kunnen worden gemaakt. Intusschen dient men te erkennen dat de Oosterling, wanneer hij met de Westerlingen in aanraking komt, een even bepaald product van zijne beschaving is als wij van de onze en zelfs de Japanneezen, die de materieele paraphernalia van het Westen vlugger en vollediger dan eenig ander Aziatisch volk hebben aangenomen zijn, van nabij beschouwd, ons vreemd. Ongetwijfeld kunnen beide rassen van elkander leeren, — men denke aan de philosophie der Chineezen en den geest van zelf-opoffering der Japanneezen, — en omgekeerd zou de Oosterling iets van de practische zakenleiding van het Westen kunnen overnemen. Maar of veel verder dan dat zal worden gegaan?

Het is in het feit, dat het Oostersche ras verschilt van het Kaukasische, dat het niet geassimileerd kan worden en dat het ten slotte altijd een vreemd element is, dat een der grootste moeilijkheden in zake Aziatische immigratie moet gezocht worden. Het verschil in uiterlijk, kleur, taal, ideeën, temperament, geschiedenis, gewoonten, geloof, in alles behalve de meest elementaire menschelijke instincten is te groot dan dat daarover heen kan worden gestapt tenzij na verloop van eeuwen Aziatische immigranten in een blanke gemeenschap, al zijn zij ook welopgevoed en in een vak bekwaam, vormen voor vele geslachten, overzeesche uitgangspunten van Oostersche ideeën, Oostersche tradities en Oostersche drijfveeren.

De rassenstrijd in de V.S. van Amerika wordt den Australiër voortdurend voor oogen gehouden en aan de aldaar voorkomende oproeren tegen de negerbevolking wordt door de pers steeds ruime bekendheid gegeven.

Politiek van het moederland.

De houding van Groot-Britannië en Ierland ten opzichte der wetgevende maatregelen van de verschillende Australische koloniën vóór de federatie, ter zake van beperking of uitsluiting van Aziaten, levert een belangrijk hoofdstuk in hare koloniale geschiedenis.

Tot het tijdstip dat, krachtens de Constitutie van den Australischen Statenbond, de wetgeving op het stuk van immigratie aan het Gemeenebest overging, hadden de onderscheidene Staten hunne eigen wetgeving ten deze, die in het jaar 1896 van dusdanigen aard was, dat wat betreft Nieuw Zuid-Wales, Zuid-Australië, Tasmanië en Nieuw-Zeeland, (hier genoemd omdat het is begrepen in het geographisch begrip Australasia), geen dier maatregelen de Koninklijke goedkeuring wist te verkrijgen. Om tot een juist begrip te geraken van de motieven, die het Britsche Gouvernement in deze hebben geleid, kan worden volstaan met te verwijzen naar de door den toenmaligen Secretaris van Staat voor de Koloniën in 1897 bij gelegenheid eener conferentie van Australische Premiers te Londen afgelegde verklaring, toen de Heer Chamberlain ongeveer als volgt sprak:

„Dat hij geheel sympathiseerde met het door de blanke be-
„volking genomen besluit, — omringd als zij is door honderden
„millioenen Aziaten —, dat er geene binnen-vloeiïng van
„vreemdelingen mocht zijn, die vreemd in beschaving, gods-
„dienst en gewoonten waren, wier binnenstrooming op de
„meest ernstige wijze met de rechtmatige aanspraken van de
„bestaande arbeiderspartij in botsing zou komen *maar* dat hij
„ook verzocht om de overleveringen van het Rijk in gedachten
„te houden, tradities, die geen onderscheid maken ten voor-
„deele van, of tegen, ras en kleur, en om geen personen uit
„te sluiten uit hoofde van hun kleur". Daaraan werd toege-
„voegd, „dat de gewraakte wetgeving zoo beleedigend werd
„geacht, dat het Harer Majesteit ten zeerste pijnlijk zou zijn
„om aan dezelve Hare sanctie te moeten verleenen", en ten slotte nog de opmerking, „dat een immigrant, met het oog
„op zijn kleur, niet noodzakelijker wijze ongewenscht is, doch
„omdat hij onzedelijk, armlastig of vuil is of eenige andere
„hoedanigheid hem eigen is, die in een wet kon worden om-
„schreven".

Zooals men ziet wordt door de Engelsche Regeering alleen verzet aangeteekend tegen de uitsluiting van vreemdelingen uit hoofde van de vernederende reden van kleur of ras, een motief zeer in strijd met de tradities en geheele politiek van het Britsche Rijk.

West-Australië was de eenige Australische Staat, welker wetgeving op het stuk van de immigratie van kleurlingen niet zóó offensief was, dat daaraan door bevriende mogendheden aanstoot werd genomen. Daar was nl. de zg. „Education test" in de wet opgenomen in navolging van de bekende „Natal Act", in welke op aandringen van de Keizerlijke Regeering, die „test" als beperking op de groote immigratie van Hindustan was voorgeschreven. (De Natal Act verordende, dat een immigrant een certificaat in een of andere Europeesche taal zou kunnen uitschrijven.

Een andere afwijking van de offensieve uitsluitingspolitiek van de Australische Staten was waar te nemen in het geval van Queensland, welke staat een overeenkomst met Japan had aangegaan, krachtens welke het aantal van in Queensland verblijvende Japanneezen op het zelfde aantal zou blijven en dat, in geval een zeker aantal den Staat verliet, aan een even groot aantal toelating zou worden verleend. Deze overeenkomst was, van de zijde van Queensland, ongetwijfeld een hoffelijke erkenning van de plaats van Japan onder de beschaafde mogendheden.

In verdragen van dezen aard schijnen de toenmalige Australische Gouvernementen weinig vertrouwen te hebben gehad, (bezwaarlijke tenuitvoerlegging en verder dat loyale samenwerking van beide zijden steeds onmisbaar was), en het voorbeeld van Queensland vond geene navolging. Het is dan ook de „education test", waarop bij verwerping van anti-kleurlingenwetgeving omstreeks 1896, door Chamberlain wordt aangedrongen, mede in verband met de door Japan bij monde van haar ambassadeur Kato bij het Hof van St. James ingediende vertoogen. Door Japan werd toen toegegeven dat, van een zuiver zakelijk standpunt bezien, hare grieven niet groot waren, (de landverhuizing was in die dagen onbelangrijk), doch dat de omstandigheid, dat Japan wat peil van moraliteit en beschaving betreft, op één lijn werd geplaatst met China en andere Aziatische mogenheden zeer pijnlijke gevoelens had gewekt en beschouwd werd als een smet op de Japansche nationaliteit. Ook van die zijde werd te kennen gegeven, dat bij aanneming van de „Natal Act" in de praktijk geheel het doel der Australische Koloniën zou worden bereikt daar

alleen welopgevoede Japanneezen aan die bepaling konden voldoen en dat het aantal van deze klasse, dat zou wenschen te emigreeren uiterst gering zou zijn.

Joseph Chamberlain bleef onvermoeid op de uniforme aanneming van het „Natal Act" principe aandringen niet alleen om de gevoelens van Japan en China niet te kwetsen maar ook met het oog op de Indische onderdanen van het Keizerlijk. Engeland was inderdaad in een uiterst moeilijk parket, ter eene zijde hare verdragen met Aziatische mogendheden, krachtens welke de wederzijdsche onderdanen verondersteld waren over en weer in elkanders territoriën dezelfde rechten te genieten en wat niet minder belangrijk was hare verplichtingen ten opzichte harer Indische onderdanen, waardoor dezen in alle gedeelten van het Rijk gelijke behandeling verzekerd werd, en ter andere zijde de onbuigzame wil van de Australische bevolking. In Groot-Britannië en Ierland verhieven zich dan ook herhaaldelijk waarschuwende stemmen in de pers en elders, waarbij er op gewezen werd, dat Australië overal en in elk geval op de bescherming van het Moederland steunde, doch inmenging in hare anti-kleurlingen-wetgeving niet duldde en dat de Australische houding dikwerf zoo uitdagend was, dat elk oogenblik de mogelijkheid van een conflict met eene bevriende mogendheid onder de oogen was te zien. Die tegenstand en de onwelwillende houding van het Britsche Gouvernement verstoorde echter geenszins de kalmte van de Australische Regeeringen. Op het stuk van een „White Australia" bleven zij van één meening en de door het Engelsche Gouvernement van betrokken mogendheden en Britsch-Indië ontvangen protesten werden steeds aan de Australische Regeeringen overgebracht, door dezelve echter niet publiek gemaakt tenzij in het algemeen en de Australiërs kwamen er ten slotte toe te gelooven, dat de betrokken regeeringen en volken zich met hunne wetgeving, hoe zeer dan ook tegen hun zin, vereenigd hadden. Engeland zag van den beginne af aan in, dat elke poging, die meer dan een mondeling protest te boven ging, schipbreuk zou leiden en overigens voor de hartelijke verhouding tusschen het moederland en de koloniën noodlottig zou zijn.

Deze dan was de houding der onderscheidene staten vóór de federatie, in een tijd toen zij ten eenenmale tot eigen defensie niet in staat waren in geval hun politiek tot ernstige wrijving met Aziatische mogendheden had aanleiding gegeven. En hier komen wij aan een logisch gevolg der „White Australia Policy", nl. de noodzakelijkheid van bewapening, welke noodzaak op haar beurt een der allereerste factoren was voor de totstandkoming van den Statenbond. Op welke wijze de betrokken politieke leer ten slotte in Statenbondsstatuut werd vastgelegd, zal hierna worden vermeld, doch alvast zij aangestipt, dat het verwijt, hetwelk Australië vroeger trof., nl., dat de staten eene uitdagende houding aannamen zonder in staat te zijn een eventueelen aanval te weerstaan, niet langer gold, want de federale regeering nam, en is ten deze nog steeds doende, defensiemaatregelen van de meest uitgebreide strekking te nemen, (gedwongen dienstplicht, oorlogsvloot, oorlogshavens, strategische spoorwegen, scheepswerven, arsenalen, enz.). Met dat al, het fundamenteele verschil tusschen de van overheidswege in het Vereenigde Konikrijk gehuldigde meening en het algemeene gevoel van de Australische bevolking blijft. De drang van dwingende omstandigheden van het Empire en Engeland's wereldmacht doen als vanzelf overhellen tot een redelijk vergelijk tusschen het Australische exclusivisme en het recht van vrije binnenkomst voor Indië, China en Japan. Een Australiër kan over het algemeen niet van sentimentaliteit beschuldigd worden maar in zijn leer van een Wit Australië brengt hij een massa sentiment. Met trots zal hij U, in verband met Engelsche meening, zeggen dat hij een meer nobel ideaal heeft van zijne verplichtingen als deelgenoot in het groote Britsche Rijk — met recht „plus royaliste que le roi" dan zij, die in het belang van een wereldpolitiek, de vrije of onbeperkte toelating van Aziaten eischen.

Federale wetgeving.

Thans komende tot de Statenbonds-wetgeving in welke het „White Australia" idee werd vastgelegd, dien ik met een enkel woord gewag te maken van de samenstelling van het eerste federale parlement (1901—3). Er waren toen drie politieke partijen, de protectionisten, (onder Barton), de officieele oppositie, (onder G. H. Reid), die een tarief alleen voor fiscale doeleinden voor-

stond en ten slotte de Labour partij, (geleid door J. C. Watson). Het was deze laatste partij, welke ofschoon eerst in 1904 aan het roer komende, van den beginne af aan den sleutel tot de politieke situatie in handen had en zulks omdat zij, in de meest belangrijke aangelegenheden, het Barton-cabinet ter zijde stond, hetwelk zonder den arbeidssteun haar programma nooit zou kunnen hebben uitvoeren.

Twee wetsontwerpen dan hadden de strekking om de „White Australia policy" te verzekeren; het eene had tot doel de immigratie van gekleurde rassen te verhinderen, het andere diende om de Kanakken uit de suikeraanplantingen van Queensland te verwijderen.

De waarschuwingen van Chamberlain indachtig, had Barton de „education test" van de Natal Act, in den vorm van een „dictation test", in zijn ontwerp overgenomen om zoodoende niet in botsing te komen met het Engelsche standpunt, dat disqualificaties uit hoofde van ras of kleur in tegenspraak waren met de algemeene gelijkheidsbegrippen, die steeds het leidende principe van Britsche heerschappij hadden uitgemaakt.

Het artikel der wet, (de Aliens' Immigration Restriction Act), hetwelk de uitsluiting van Aziaten beoogt, luidt als volgt:

> „The immigration into the Commonwealth is prohibited of, „amongst others, any person who fails to pass the dictation „test: that is to say who, when an officer dictates to him not „less than fifty words in any prescribed language, fails to „write them out in that language in the presence of the „officer".

Op het eerste gezicht schijnt het, alsof deze bepaling de gekleurde rassen niet noodzakelijker wijze behoeft uit te sluiten, edoch, bij gelegenheid der kamerdebatten bleef het Gouvernement niet in gebreke uitdrukkelijk te verklaren, dat de clausule slechts een uitvlucht of voorwendsel was, en dat dezelve niet in alle omstandigheden (t.w. niet op Europeanen) zou worden toegepast; verder dat het natuurlijk gemakkelijk zou zijn eene zoodanige passage te dicteeren, dat daaraan door hem, op wien de maatregel werd toegepast, onmogelijk zou kunnen worden voldaan.

Heftige critiek deed zich hooren, niet ten aanzien van het wezen van het ontwerp maar over den gebruikten dekmantel. Men eischte direkte uitsluiting op den grond, dat zulks eerlijker, manhaftiger en rondbostiger zou zijn doch Barton hield voet bij stuk en wist de „education test" in de 1902 Act er door te krijgen als zijnde de voor de Britsche Regeering minst onaangename manier van tenuitvoerlegging eener politiek, van welke zij geen voorstander was.

Was in de vroege geschiedenis van de Australische koloniën de Chinees de gevreesde en ongewilde immigrant, bij de in het federale Parlement gehouden redevoeringen werd haast uitsluitend alleen Japan genoemd. De voor die natie gekoesterde vrees werd niet in bedekte termen gehuld maar bij monde van den toenmaligen Minister van Justitie werd categorisch verklaard: — „It is not „the bad qualities of the Japanese, but the good qualities of these „alien races that make them dangerous to us. It is their inexhau„stible energy, their power of applying themselves to new tasks, „their endurance and low standard of living, that make them such „competitors".

De wetgeving, betreffende de Zuidzee-eilanders, werd te zelfder tijd behandeld. Kanakken waren reeds zeer vroeg in de suikerrietvelden van Queensland gebruikt, waar door het groote gebrek aan werkkrachten die cultuur anders niet met succes gedreven kon worden. De inboorlingen werden door eigenaars van loggers in de Zuidzee-eilanden gerecrutreerd zg. onder contract ofschoon in werkelijkheid het systeem, vooral zooals het in de vijftiger en zestiger jaren in toepassing werd gebracht, neerkwam op een verkapte slavernij. „Kidnapping" had weinig of geen ontzag noch voor de wet, noch voor humaniteit of de natuurlijke rechten der ongelukkige eilanders en zulke ernstige schandalen kwamen aan het licht, dat het Queensland Gouvernement in 1868 besloot dezen handel in menschenvleesch te regelen. Oorspronkelijk had de wet weinig of geen uitwerking doch in den loop van den tijd had de recruteering onder een strenger systeem van toezicht plaats, „kidnapping" hield op en den Kanakken werd een minimum van £ 6 per jaar betaald, terwijl zij na afloop van hun contract naar hun eilanden werden teruggevoerd. Toen het oogenblik kwam, dat de Labour-partij

zich als een sterke macht in de politiek van Queensland deed gevoelen, deed zij een vastberaden aanval op den invoer van Kanakken werkkrachten. Een der redenen, die Queensland bewoog zich bij de federatie aan te sluiten, was ongetwijfeld dat allerwegen werd begrepen, dat bij totstandkoming van den Bond het systeem eindigen zou en dat de federale regeering maatregelen zou treffen om de rietsuikerindustrie te beschermen, indien deze eenmaal van de zoo hoogst onwenschelijk geoordeelde bron van arbeidskrachten zou zijn afgesloten.

Na de federatie werd de Labourpartij in hare verwachting ten deze niet teleurgesteld. De Regeering bracht eene „Pacific Island Labourers' Bill" voor. Er waren toen 8.710 Kanakken in de rietsuiker-velden werkzaam tegen 5.715 blanken en de wet had tot doel dat na 1906 geen Zuidzee-eilander meer in Queensland zou werkzaam zijn. Clausule 3 dier wet zeide nadrukkelijk: „No Pacific Islands labourer shall enter Australia after the 1st day of March 1901".

Aldus werd aan de onbevredigende Queensland-wetgeving ten deze van 1868 en 1880, (in welk jaar het employeeren van Zuidzeeeilanders tot den tropischen landbouw werd beperkt), een einde gemaakt en deed verder een nieuwe leer hare intrede, dat nl. de tropische landbouw evengoed door uitsluitend blanke werkkrachten kan worden bedreven en zulks de beweringen van het planterselement ten spijt, dat suikerriet alleen met gekleurde werkkrachten kan worden verbouwd. Een ineenstorting der nijverheid werd door de planters voorspeld en zou zeker ook gevolgd zijn indien het federale gouvernement niet een hoog invoerrecht op suiker had ingesteld ten einde de Australische markt voor eigen planters te behouden en verder door premiën toe te kennen aan hen, die suiker, met blanke werkkrachten alleen, produceerden. In bijzonderheden is deze wetgeving nu en dan gewijzigd doch aan het principe werd vastgehouden.

Kosten van de „White Australia Policy".

De quaestie van de rietsuikerindustrie brengt de vraag op het tapijt: wat zijn de kosten van de betrokken politiek?

Vooropgezet ten eerste, dat suiker in Queensland met blanke werkkrachten alleen kan worden geproduceerd als de prijs beschermd wordt tegen de met gekleurde werkkrachten elders voortgebrachte suiker en ten tweede, dat suiker in Queensland even goedkoop als in andere tropische eilanden zou kunnen worden geproduceerd indien de werkkrachten gelijk waren, moet het antwoord op evenvermelde vraag luiden, dat de eerste tastbare kosten van deze politiek gevonden worden in den prijs, die aan de suiker uit hoofde van invoerrecht wordt toegevoegd. De gemiddelde suikerinvoer gedurende de 6 jaren 1912—1917|18 bedroeg 1.331.813 cwt. en bracht tegen 6|- per cwt. aan invoerrecht £ 399.543 op.

De verdere kosten zijn moeilijk onder cijfers te brengen, maar dat die zeer aanmerkelijk moeten zijn kan hieruit worden afgeleid, dat indien de invoer van suiker aan geen rechten onderhevig was de prijs van biscuits, jams, melk-preparaten enz. veel lager zou zijn.

Tegenstanders van de White Australia Policy.

Eene georganiseerde partij, die tegen de politiek van een blank Australië verzet aanteekent, is er in Australië niet. Wel heeft schrijver dezes zich kunnen overtuigen, dat onder de werkgeversklasse er velen zijn, die voor het principe en de strenge doorvoering daarvan weinig of geen sympathie hebben. De houding van den werkman, — die ten slotte het land regeert — is echter van dien aard, dat een ieder, die met het politieke leven in aanraking komt, inziet dat hij zich onmogelijk staande kan houden, tenzij hij zich tegen de immigratie van gekleurde rassen verklaart.

De groep, die voor algeheel vrije binnenkomst van kleurlingen is, is zoo klein en hare meeningen zijn zoo onpopulair dat zij veilig kan uitgeschakeld worden. Maar er is een andere, op vrij groote schaal, verbreide meening, die den invoer van gekleurde werkkrachten bepleit voor de ontwikkeling van den tropischen landbouw. Van die zijde is op bezadigde wijze er op gewezen, dat indien de systematische pogingen van de Regeering, strekkende tot

blanke kolonisatie van tropisch Australië falen, dan, met inachtneming van speciale voorschriften, kleurlingen dienen te worden gebruikt. Toegegeven wordt, dat theoretisch gesproken, de blanken in de tropen handenarbeid kunnen verrichten maar dat in Australië zij nu eenmaal zulks niet wenschen te doen, niet voor eenige tijdruimte althans, tenzij een buitengewone prikkel, (goudontdekkingen b.v.) in het spel is. Een ander argument, nl. dat het onbevolkte Noorden een punt van groote zwakte is, is eveneens niet zonder grond.

Kolonisatie-voorstellen voor tropisch Australië.

Aannemende dat het principe der „White Australia" politiek in zekeren zin gerechtvaardigd is, zoo zijn in het speciale geval van het tropische Noorden alsmede ten aanzien van de vruchtbare tropische kuststreek, verschillende kolonisatie-methoden bepleit, waarvan de voornaamste als volgt kunnen worden opgesomd:

1. **Het trekken van een „kleurlijn"**; (zegge tot den 24sten of 26sten parallel). Discussie ten deze heeft men echter altijd als vruchteloos beschouwd daar de Labourpartij daarvoor absoluut geen ooren zou hebben. De te kennen gegeven vrees, dat het gekleurde element mettertijd naar het Zuiden zou afzakken kan over het hoofd worden gezien maar eventueele aanneming zou dusdanige afbreuk aan het **principe** doen, dat 4|5 der Australische kiezers een dergelijk voorstel ongetwijfeld steeds zou verwerpen.

2. **De invoer („indenture") van gekleurde werkkrachten na drie jaren terug te zenden.** Hiervoor is wel het meeste te zeggen, niettegenstaande de verdenking en wantrouwige houding, waarvan bij bespreking steeds wordt blijk gegeven. Indien voor eene behoorlijke uitvoering zou worden zorg gedragen, zou het bestaan der „White Australia Policy" niet op het spel staan. Bovendien zou er een groot voordeel aan verbonden zijn daar een aanmerkelijk aantal blanken van winstgewend werk zou worden voorzien. De veronderstelling, dat de ingevoerde (indented) werkkrachten in tropische streken met blanken zouden concurreeren is onjuist daar de blanken als opzichters zouden worden geëmployeerd. Terecht

is er op gewezen dat tropische landbouw door blanken alleen gedreven, (— en vooral door Australiërs, die in welvaart, comfort en vrijen tijd aan de spits van de arbeiders over de geheele wereld staan —), zóó kostbaar zou zijn, dat alleen voor eigen land, (met behulp van de noodige tarieven), zou worden geproduceerd.

3. Het derde en thans gevolgde alternatief komt practisch hier op neer **blanken te betalen,** (kostbaar systeem van subsidies en een leger van ambtenaren), voor het **zich vestigen in de tropische streken.** Dit systeem ligt zeker in de lijn van eene consequente toepassing van de „White Australia" politiek, maar er zijn zooveel uitgaven aan verbonden, dat men zich onwillekeurig de vraag stelt of Australië's financieele draagkracht daarmede op den duur kan voortgaan, vooral met het oog op haar oorlogslasten. (De openbare schuld van Australië bedraagt reeds meer dan 700 millioen pond sterling.)

Het „Northern Territory" verslindt elk jaar honderd duizenden ponden sterling, de mijnindustrie ligt er stil, de „cattle-runs" employeeren een ongeloofelijk klein aantal blanke werkkrachten, (meerendeels Australische inboorlingen), tropische landbouw wordt er op onbeduidende schaal uitgeoefend en waren er niet de vleeschfabrieken van Vestey Bros te Darwin, in welke eenige millioenen Britsch kapitaal zijn belegd, dan zou in het geheel geen vooruitgang waar te nemen zijn.

De „White Australia Policy" een Monroe-doctrine.

Prévost Paradol, een Fransch schrijver, die in 1868 een boek over de koloniën van zijn land publiceerde, voorspelde dat de dag komen zou waarop een nieuwe Monroe-leer Europa, in naam van de Vereenigde Staten van Australië, verhinderen zou om op eenig eiland van den Stillen Oceaan voet te zetten. Nu is een dusdanige exclusieve politiek nimmer verkondigd, ofschoon eene conventie van alle Australische koloniën, in 1883 te Sydney gehouden, protest aanteekende tegen het verkrijgen van nieuwe territoriën in de Pacific ten Zuiden van den evenaar door onverschillig welke vreemde mogendheid, maar, tot de federatie tot stand kwam,

ging het Australische volk te veel in eigen aangelegenheden op om de aandacht te wijden aan de mogelijkheid of, en in hoeverre, hunne toekomstige belangen bij de vele eilandengroepen in den Stillen Oceaan betrokken konden zijn.

De geschiedenis der inbezitneming van Nieuw-Caledonië, de Nieuwe Hebriden, Papua en tal van andere groepen ligt buiten het kader van dit overzicht maar het is in direct en nauw verband met de beveiliging van het „White Australia" ideaal, dat door den Eersten Minister van den Statenbond, W. M. Hughes, bij gelegenheid der Parijsche Vredesconferentie en bij zijn triomfantelijken terugkeer in Australië in September 1919 openlijk werd verklaard, dat het door Australië ten aanzien van den Stillen Oceaan ingenomen standpunt analoog was aan de Monroe-doctrine, waarbij Europeesche interventie in de aangelegenheden van Amerika werd uitgesloten. Daaraan werd met nadruk toegevoegd, dat voor zooveel den Stillen Oceaan betrof, hoe groot de oppervlakte en sfeer van Australië's invloed ook zou zijn, dezelve door de Australische Monroe-doctrine werd gedekt en hij verklaarde in verband met de League of Nations categorisch dat „Australia would not regard anything relating to the Pacific as proper for submission to the decision of the International tribunal".

In dezelfde kamerzitting sprekende over de „White Australia Policy", zeide de heer Hughes, dat Australië op de Vredesconferentie er in geslaagd was de erkenning van deze zoo noodige politiek te verkrijgen. De clausule van rassengelijkheid had van alle zijden wijzigingen ondergaan en was ten slotte teruggebracht tot alleen die vreemdelingen, die nu toegelaten waren, maar, sprekende voor Australië, had de heer Hughes zelfs dat niet willen aanvaarden. In antwoord op baron Makino, die hem den trots van het Japansche volk, hetwelk zijde aan zijde met het Australische gestreden had, onder het oog bracht en er op wees dat het niet te dulden was, dat de Japanneezen niet als gelijken werden beschouwd, repliceerde de Eerste Minister van den Australischen Statenbond, dat niemand meer dan hij, (W. M. Hughes), den geest en volharding van het Japansche volk erkent en al hetgeen door hen in den oorlog was gedaan en dat hij hoopte, dat Australië en Japan welker kusten door een zelfden Oceaan waren omspoeld

steeds goede vrienden zouden blijven. Hij herinnerde er echter aan dat, ofschoon bevriend, men daarom niet al zijne kennissen in het gewone leven in eigen huis ontving en dat zelfs, indien tot een bezoek uitgenoodigd, zij niet blijvende bewoners werden. De idealen van beide rassen zijn verschillend, zoo ging de heer Hughes voort; niet dat het Australische ras hooger stond of beter was, maar hij stelde zich tevreden het verschil te constateeren. Australië evenals Japan moesten elk hun eigen weg betreden, onder de leiding van den aandrang en dat instinct, welke door de geschiedenis den wederzijdschen volken waren aangeboren.

Van het standpunt van den voorstander der „White Australia" politiek bezien heeft de heer Hughes zijne missie naar Europa schitterend volbracht. Niet dat het gevaar aan hetwelk het ideaal bloot stond in den vorm van een dreigement werd geuit maar het werd belichaamd in een formule, die mogelijk de aandacht van een minder waakzamen gedelegeerde had kunnen verschalken. Ontegenzeggelijk stemt Australië, als een politiek geheel, in met de door den heer Hughes aangenomen houding door te weigeren om van de nationale politiek van dit continent afstand te doen of zijne goedkeuring te hechten aan een dubbelzinnige overeenkomst.

Voor zooveel het vredesverdrag betreft, is Australië dus vrij haar ras-integriteit te handhaven en heeft het verder de bevoegdheid om dezelfde politiek in de vroegere Duitsche koloniën toe te passen evenals het die leer tot nog toe in zijn eigen koloniën in praktijk had gebracht.

Wat betreft de verkondiging van eene met de Monroe-leer gelijkwaardigde doctrine, vraagt men zich onwillekeurig af of door den heer Hughes ten deze wel duidelijke of gelukkig gekozen woorden zijn gebruikt. Is de analogie met Amerika, gelijk zooveel historische overeenstemmingen, niet misleidend? De wereldoppervlakte is begrensd en omsloten en het is de Stille Oceaan waarheen zich het zwaartepunt der wereldpolitiek heeft verplaatst, (verklaring van Kolonel Amery, Onderstaats-secretaris voor de Koloniën). Alle eilanden van dezen Oceaan zijn thans onder de naties van de wereld verdeeld. Voor sommige dier eilanden is Australië „trustee", van andere is zij eigenaar. Wordt nu de veiligheid van

Australië niet voldoende gewaarborgd door annexaties krachtens andere voorwaarden en door de bepaling van het mandaat, dat de vroegere Duitsche eilanden-groepen niet zullen mogen worden versterkt?

Slotsom.

Schrijver dezes heeft getracht in het voorgaande de ontwikkeling en het tegenwoordige stadium der „White Australia Policy" weer te geven. Tot de Parijsche Vredesconferentie van 1919 hadden de Australische immigratie-moeilijkheden, dank zij het Britsch-Japansche bondgenootschap, niet het ernstige karakter van den toestand in Amerika, waar Japan met veel meer pressie voor de rechten van haar burgers is opgekomen. Het was zoodoende mogelijk om de landverhuizingskwestie van de grootere vraagstukken van internationale politiek min of meer gescheiden te houden. De vraag is thans of, in verband met de door Japan op de Vredesconferentie aangenomen houding, verwacht kan worden, dat die toestand onbepaald zal blijven voortduren. Men bedenke, dat de handelsbetrekkingen met Japan bij den dag belangrijker worden en reglementatie vereischen en dat anderzijds afdoende gebleken is hoe gevoelig Japan op het stuk van behandeling harer onderdanen is en dat aan voorstellen van handelsverdragen, die niet op gelijkheid van behandeling zijn gebaseerd, een goed onthaal wordt ontzegd.

Het is een open vraag of het tot de mogelijkheden behoort, dat vroeg of laat de immigratie-kwestie de buitenlandsche betrekkingen van het Britsche Rijk in verwikkelingen brengt. En zoo zulks ooit het geval zou worden, vergete men niet dat Australië te kennen heeft gegeven, (reeds in Augustus 1910 bij monde van Senator Pearce, Statenbonds-minister van Defensie), dat immigratie door haar gerangschikt wordt onder de geschillen, de levensbelangen, onafhankelijkheid en nationale eer betreffende, en dus niet als aan arbitrage onderhevig wordt beschouwd.

Uit de wijze, waarop de federale immigratie-wet thans (sedert October 1914), in praktijk wordt gebracht kan worden afgeleid, dat Australië geen bezwaar oppert tegen **aanraking** met Aziaten voor zoover het bone fide kooplieden, touristen en studenten betreft; immers aan dezen wordt de binnenkomst in Australië niet

geweigerd en de toestemming om in Australië te landen, die voor een jaar wordt verleend, kan van jaar tot jaar worden verlengd. Het schijnt, dat van Japansche zijde bij de Australische federale Regeering verschillende malen stappen zijn gedaan om tot een formeele overeenkomst te geraken waarbij die toelating officieel zou worden erkend. Voor de teekening van eene dusdanige overeenkomst, naar hetwelk als het „gentleman's agreement" verwezen wordt, heeft men echter Australië tot nog toe niet kunnen bewegen en de tegenwoordig gevolgde gedragslijn ten aanzien van de toelating van Japansche touristen, studenten enz. schijnt te berusten op een niet-formeele afspraak welke hierop neerkomt, dat Japan alleen paspoorten verstrekt aan hen, tegen wier binnenkomst en tijdelijk verblijf in Australië door de Regeering van het Gemeenebest geen bezwaar wordt gemaakt.

Sydney, 21 October 1919.

Persoverzicht

Organisatie van een Economischen Raad.

Onder dit opschrift treffen wij in De Taak van 15 Mei jl. een artikel aan van de hand van den heer Kiewiet de Jonge, waaraan wij het volgende ontleenen.

Vooraf wordt zeer beknopt aangegeven wat er al zoo aan de economische politiek van deze landen ontbreekt.

Indië behoeft, zoo heet het, meer doelmatig verband zoowel tusschen gouvernementsdiensten en particuliere ondernemers, als tusschen die diensten onderling, teneinde met zoo gering mogelijke kosten en moeiten 's lands rijkdommen ten snelste en ten beste te ontginnen en deels naar het buitenland af te zetten.

Indië moet daarbij echter zorgen dat de prijzen van inheemsche grondstoffen en producten in het land zelf zoo laag mogelijk blijven, liefst even boven de zelfkosten, zoodat de levensstandaard er zoo weinig mogelijk wordt opgevoerd door prijsstijgingen op de buitenlandsche markt. Dan toch stijgen 's Lands uitgaven niet onnoodig en wordt de voor de ontwikkeling dezer streken noodzakelijke kapitaalinvloeiing — hetzij particulier, hetzij in den vorm van leeningen aan het Gouvernement — terdege bevorderd.

Om dit tweeledig doel te bereiken is er noodig een centraal instituut, dat zich met het bestudeeren en ontwerpen van de vereischte organisatorische regelingen bezig houdt, alle daarop betrekking hebbende factoren overziende.

Na deze vooropstelling volgt een korte schets van de bevoegdheden, van de uit die bevoegdheden voortvloeiende positie en van de samenstelling van zulk een centraal instituut, van een Economischen Raad.

Aan een Economischen Raad, meent de heer Kiewiet de Jonge, kan drieërlei bevoegdheid worden toegekend: regelende, uitvoerende, adviseerende.

Nagegaan wordt dan welke van deze drie mogelijkheden practisch aanvaardbaar is, bij welk onderzoek, in verband met den drang der omstandigheden, behalve de deugdelijkheid, **de onmiddellijke uitvoerbaarheid** als onherroepelijke eisch wordt gesteld. Onmiddellijk in dien zin dat vertragende wetswijziging voorkomen, en de Raad zoo samengesteld wordt, dat de noodige personen er voor direkt te vinden zijn.

Eerste oplossing. Krijgt het college **regelende**, dat is verordenende, wetgevende bevoegdheid, dan is dit, volgens den schrijver, in verband met

zijn centrale positie alleen mogelijk door het in te voegen in de Regeering, dus door op economisch gebied den Landvoogd in Rade te laten beslissen.

Hiertegen, meent de heer K. d. J., bestaat velerlei bezwaar. Allereerst en afdoende reeds dit, dat, sinds na 1836 van de wetgevende bevoegdheid van den Raad van Indië een minimum overbleef, de ontwikkeling van het Indisch staatsrecht een loop heeft genomen, waarbij een regelgevend college, als hier bedoeld, geenszins aanpast.

Het moet hoogst ongewenscht geacht worden om de instelling van een Economischen Raad te koppelen aan een zoo ingrijpende bestuurshervorming als de totstandbrenging van zulk een regelgevend college wezen zou. Dit beteekende een zeer lang en daarmee, naar 's schrijvers oordeel, zeer noodlottig uitstel.

Tweede oplossing. Wordt aan het meer bedoelde college **uitvoerende** macht verleend, dan moet die — krachtens de overweging waarop de instelling ervan berust — alomvattend wezen op economisch gebied. Dat wil zeggen, de Raad behoort te kunnen leiding geven aan den uitvoerenden arbeid van bijna alle departementen, voorzoover die van economische beteekenis is.

Dit nu ware, naar de heer K. d. J. meent, mogelijk op tweeërlei manier:

a. De Economische Raad staat boven de departementshoofden. Deze worden dus tot ondergeschikte ambtenaren des Raads.

b. Eenige departementshoofden — bijv. die van Financiën, Gouvernementsbedrijven, B. O. W., en Landbouw — worden vereenigd in een college, waaraan, voorzoover het economisch beleid betreft, de andere directeuren ondergeschikt zijn.

Het lijkt den schrijver overbodig de ongewenschtheid ook van deze oplossing uitvoerig aan te toonen. Want het onder *a* aangeduide stelsel zou geheel afwijken van den huidigen ontwikkelingsgang in het Indisch staatsrecht. Deze toch doet veeleer den groei der directeuren tot verantwoordelijke ministers verwachten en nog afgezien hiervan zou de instelling van een Economischen Raad, werd zij aan een zoo ingrijpende hervorming van het huidig Indisch staatsrecht verbonden, eerst bij een herzien regeeringsreglement tegemoetgezien kunnen worden.

Ook van de onder *b* gegeven solutie is geen succes te hopen, want daarvoor is de druk der omstandigheden weer niet zwaar genoeg. Alleen toen het levensbehoud van volk en staat ernstig bedreigd werd ging men in Engeland en Frankrijk over tot het vormen van een college van slechts enkele departementshoofden op één doel ingesteld. Het is zelfs zeer de vraag of zulk een eenzijdig gericht beleid, waaraan al het andere ondergeschikt wordt gemaakt, op economisch gebied wel ooit bevredigend, zoo al verdedigbaar zijn kan. Alleen in oorlogsnood schijnt het toelaatbaar.

Derde oplossing. **Adviseerend**, zoo vervolgt de heer K. d. J., kan de Economische Raad op drieërlei wijze worden gedacht:

1. Advies uitbrengend aan den Landvoogd op ongeveer overeenkomstige wijze als de Raad van Indië adviseert.

2. Advies uitbrengend aan den Landvoogd door samenwerking van alle of eenige directeuren, eventueel met eenige niet-ambtelijke personen aan-

gevuld. Dus eenigszins vergelijkbaar met de wijze, waarop de Raad van Departementshoofden adviseert.

3. Advies uitbrengend aan de betrokken directeuren.

Uitvoerig wordt door den heer K. d. J. vervolgens uiteengezet welke bedenkingen alzoo geopperd kunnen worden tegen de sub 1 en 2 weergegeven constructies van een Economischen Raad, waardoor van eene verwezenlijking daarvan moet worden afgezien, om ten slotte te komen tot het aangeven van de z.i. meest verkieslijke oplossing van het voorliggend vraagstuk.

Alvorens, zoo zegt de schrijver, een voorstel van economisch belangrijke strekking aan de Regeering aan te bieden, zendt elk departementshoofd dit aan den Economischen Raad of aan het Economisch Bureau. De beschouwingen van dit instituut doet de betrokken directeur met zijn opmerkingen er over den Landvoogd toekomen. Overigens kan het de economische publicaties uitgeven, welke het goeddunkt.

De Raad is gedacht te bestaan uit drie leden, maar als Economisch Bureau is ook de leiding van een persoon voldoende, welke persoon of personen, ter bevordering van eene onafhankelijke positie, voor een vast aantal jaren worden benoemd.

Het instituut ontvangt van alle regeeringsbureaux de gevraagde inlichtingen. Het beschikt echter zelf over een bureau, zoo goed uitgerust, dat economische gegevens, welke op aanvrage niet worden verstrekt, in het algemeen door dit bureau zelf kunnen worden verzameld.

De Economische Raad adviseert dus de departementshoofden, welke de in verantwoordelijkheid groeiende functionarissen kunnen blijven. De volle verantwoordelijkheid blijft op den departementschef en de Regeering rusten, doch het zal wenschelijk zijn, dat, hetzij wettelijk, hetzij als conventie de verplichting ontstaat om, wijkt de Regeering in belangrijke mate van het Raadsadvies af, **dit dan onder de betreffende Volksraadsstukken te publiceeren.**

Dit is een zeer belangrijk punt, want de Economische Raad heeft tot taak 's volks welvaart te verbeteren, 's lands positie in de wereldproductie en werelddistributie zoo gunstig mogelijk te doen zijn, en de inzichten van een dergelijk instituut behooren publiek eigendom te wezen en niet door bureaucratische manipulaties te kunnen worden gesmoord, zij moeten volk zoowel als Volksraad tot voorlichting strekken, om openbare discussie over 's Lands hoogste belangen uit te lokken.

Dat men daarmee de Regeering door innerlijk meeningsverschil zou verzwakken, is een denkbeeldig gevaar, want hare algemeene economische politiek is richtsnoer bij de benoeming zoowel van een directeur als van een Raadslid. In het algemeen zullen conflicten dus meer de toepassing dier eenmaal gekozen politiek in speciale gevallen betreffen. En dan is het juist waardevol, wanneer de Volksraad zich over die toepassing goed voorgelicht kan uitspreken en steeds tot eenheid in economische maatregelen medewerken. Bovendien werkt de publicatie der Economische Raads-adviezen preventief tegen het willekeurig voorbijgaan daarvan door de departementshoofden.

Behalve duidelijke afbakening van der directeuren positie, vervolgt de heer K. d. J., is een voordeel van de hier voorgestane oplossing, dat het nieuwe college in ledental beperkt kan zijn, ja zelfs als Economisch Bureau onder eenhoofdige leiding kan staan, iets wat zoowel der snelle werkwijze als der gemakkelijke samenstelling ten goede komt.

De vorming van het aanbevolen instituut behoeft geen onoverkomelijke bezwaren van personeelen of anderen aard op te leveren. Uit particuliere en ambtelijke kringen in Indië, Nederland en daarbuiten zal dan ook het vereischte drietal leden, juist ook doordat men niet aan een organieke bezoldiging gebonden is, toch wel te vinden zijn, terwijl zoonoodig met één man, voor een Economisch Bureau, kan worden volstaan.

Kroniek

ECONOMISCHE KRONIEK.

De Poenale Sanctie.

In het Februari-nummer van dit jaar hebben wij in deze rubriek reeds een overzicht gegeven van verschillende meeningen nopens het vraagstuk der poenale sanctie; een rapport van Dr. Pekelharing, eene verhandeling van de hand van het Hoofd van den dienst der Arbeidsinspectie en een studie van Mr. Schneider, den adviseur der Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (A. V. R. O. S.), opgesteld in opdracht dier vereeniging, passeerden achtereenvolgens de revue.

Thans ligt voor ons mededeeling no. 8 van het Deli-planters-comité, waarin een overzicht wordt gegeven van verschillende adviezen in zake de afschaffing der poenale sanctie. Na hetgeen ter zake in dit tijdschrift reeds is medegedeeld schijnt het alleen nog van belang hier melding te maken van het standpunt der Deli Planters Vereeniging, dat men in bedoeld overzicht uitvoerig uiteengezet vindt, alsmede van het voorstel van de in Maart 1917 benoemde commissie uit de Tweede Kamer, die het ontwerp-Van Blommestein had te beoordeelen.

Evenals de A. V. R. O. S. veroordeelt het Planters-Comité den snellen overgang in vier jaar van contractarbeid tot vrijen arbeid voor de gereëngageerde koelies en is het van meening dat met de vanwege het departement van Justitie aangegeven overgangsmaatregelen als werken met vrije koelies, bijbouwen van arbeiderswoningen, in het leven roepen van arbeidersnederzettingen in het gewest, betere behandeling der koelies en hooger loon, in die enkele jaren geen geleidelijke overgang naar vrijen arbeid kan worden bereikt voor de ± 120.000 gereëngageerde arbeiders. Vooral als het gevolg der afschaffing van de poenale sanctie inderdaad zou zijn dat, zooals het Hoofd van den Dienst der Arbeidsinspectie aanneemt, men twee vrije arbeiders noodig heeft voor één contractant, dan blijkt, volgens het Planters Comité, dat de aangegeven wijze van afschaffing een verkeerde is, want door de vermeerdering der daaraan verbonden kosten alleen zou de tabakscultuur onbestaanbaar zijn.

Het Comité wenscht dus in de eerste plaats een langzamer overgang en meent dat deze het best verkregen kan worden door jaarlijks een hoeveelheid contractanten — en wel een aantal gelijk staande met 5 pct. van het oorspronkelijk aantal contractarbeiders — niet meer als zoodanig doch als vrije lieden in dienst te houden. Zoodoende zal men gemakkelijker kunnen tegemoetkomen aan de moeielijkheden, die bij het werken in

vrijen arbeid zullen rijzen, zal men in staat zijn om tijdig — zij het ook met groote inspanning — voor de gewezen contractanten de huizen en tuinen der vrije arbeiderskampongs gereed te hebben — want de tabaksplanters zijn op grond der verkregen resultaten van meening, dat deze wijze van vestiging bij zal dragen tot een geregelde en behoorlijke werkprestatie en tevens de betrokken vrije lieden aan de onderneming zal binden — en zal men tijd hebben eenigszins eene selectie toe te passen, telkens alleen de beste arbeiders in die vrije kampongs opnemende. Ook zal men tijd en gelegenheid vinden om den invoer van meerdere werkkrachten te verkrijgen benoodigd bij mindere arbeidsprestatie der vrije arbeiders.

Het Comité is zich ervan bewust, dat vele jaren met deze conversie gemoeid zullen zijn doch het meent dat dit niet anders mogelijk is, waar sinds den eersten aanvang de cultures op contractarbeid zijn gebaseerd geweest en dus niet op eens nieuwe toestanden in het leven geroepen kunnen worden.

Door het Planters Comité is zijne zienswijze in eene nota neergelegd, welke in Mei 1919 aan den Gouverneur der Oostkust van Sumatra werd aangeboden, terwijl in September d.a.v. eene tweede nota daarin eenige wijziging en aanvulling bracht. Aan de nota is toegevoegd een ontwerp eener gewijzigde koelie-ordonnantie, waardoor de positie van den contractant, vooral van den gereëngageerde, belangrijk gewijzigd wordt.

In dit ontwerp is een geheele verandering gebracht in den band, die tusschen werkman en werkgever thans bestaat. Volgens de bestaande koelie-ordonnantie zal de arbeider zijn contract moeten afwerken tenzij door hem de ontbinding gevraagd wordt omdat hij voortdurend ongeschikt is voor den arbeid of omdat zich bijzondere gevallen voordoen.

Die gebondenheid wordt in het ontwerp van het Planters Comité geheel gewijzigd door de mogelijkheid aan te nemen dat de werkman ten allen tijde, dus ook zonder bepaalde aanleiding, den dienst verlaat met inachtneming van een opzeggingstermijn van vier maanden.

Er zal op den werkman niet de verplichting rusten om eerst zijn eventueel genoten voorschot terug te betalen alvorens hij op deze wijze den dienst verlaat. Bij dringende redenen, die in het ontwerp worden genoemd, kan de werkman onmiddellijke ontbinding der overeenkomst vragen.

Hierdoor worden dus de bezwaren tegen den langen contractduur en de moeielijke oplossing van het dienstverband opgeheven.

De opzeggingstermijn van vier maanden is gesteld, ten einde zoo noodig in staat te zijn tijdig nieuwe werkkrachten van Java of China aan te voeren. De speciale eischen, welke vooral de tabakscultuur stelt, maakt dezen opzeggingstermijn onmisbaar, doch het ontwerp geeft den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid om den duur van den termijn van opzegging te verkorten.

Wordt, gelijk reeds vermeld, terugbetaling van eventueel voorschot niet geëischt, wèl wordt bij ontslagname van den nieuweling, den immigrant eene schadeloosstelling geëischt, beoogende de restitutie van een

evenredig deel der werfkosten. Het Hoofd van Gewestelijk Bestuur zal elk jaar het betrekkelijke bedrag vaststellen.

Op het voorbeeld van A. V. R. O. S. wordt eene wijziging in de behandeling van den werkman gezocht in de instelling van arbitrage in twee instantiën, aan wier oordeel de verschillende kwesties, tusschen werkgever en arbeider gerezen, worden onderworpen.

Verdere wijzigingen van de vigeerende koelie-ordonnantie worden nog voorgesteld, ten doel hebbende meerdere vrijheid aan den werkman te geven en een beperking der strafbepalingen te verkrijgen.

Gereëngageerde koelies zullen nl. slechts in twee gevallen met den strafrechter in aanraking kunnen komen: wanneer zij de onderneming verlaten of daarvan wegblijven met het kennelijk doel om niet meer terug te keeren zonder dat het contract op behoorlijke wijze is ontbonden, en wanneer zij zich schuldig maken aan voortgezette weigering om te arbeiden. Terwijl thans van den gezonden werkman geregeld werk d.w.z. dagelijkschen arbeid gevergd wordt, zal hij volgens het ontwerp per maand 6 dagen of 7 dagen in maanden van 31 dagen, het werk kunnen verzuimen zonder strafbaar te zijn.

In alle andere opzichten, niet naleven der overeenkomst, niet opvolgen der voorschriften enz., die thans nog strafbare overtredingen beteekenen, is hij niet strafbaar zoodat aan den gereëngageerden werkman een veel grootere mate van vrijheid, als overgang naar geheel vrijen arbeid, is gegeven.

Voor immigranten, nieuwelingen in het eerste contract, zal de thans bestaande toestand blijven gelden, d.w.z. dat de straf- en dwangbepalingen op hen in dezelfde mate toepasselijk zullen zijn als in de bestaande koelie-ordonnantie het geval is. Met het oog op het gehalte der nieuwelingen van Java is het nog noodig dat zij aldus tot andere menschen en daarmede tot meer bruikbare werklieden worden gevormd.

Ter bevordering van een goeden gezondheidstoestand op de onderneming is, evenals in het ontwerp der A. V. R. O. S., den werkman onder strafbedreiging de verplichting opgelegd om zich medisch te laten onderzoeken en eventueel te laten behandelen.

Verdere wijzigingen in de tegenwoordige koelie-ordonnantie zijn nog:

a. Volgens de koelie-ordonnantie kan de werkgever eischen dat de werkdagen, waarop om bepaald aangegeven redenen geen arbeid was verricht, tot een zeker maximum worden ingehaald of nagewerkt als het contract is afgeloopen. Dit nawerken zal niet meer geëischt kunnen worden volgens het ontwerp.

b. De werktijd per dag is verkort en evenals in het ontwerp der A. V. R. O. S. op negen uur gebracht.

c. Door de ontbinding der arbeidsovereenkomst door opzegging van de zijde van den werkman ten allen tijde mogelijk te maken kan de verplichting tot terugzending volgens de bestaande koelie-ordonnantie niet behouden blijven. De terugzending is nu in het ontwerp zóó geregeld dat, indien de arbeider zijn contract opzegt en hij reeds 1½ jaar op de onderneming werkzaam was, de betrokken werkman recht

heeft op kostelooze terugzending naar zijn land. In de andere gevallen van ontbinding buiten dat van ontbinding door opzegging, heeft de werkman aanspraak op dadelijke terugzending, behalve wanneer het contract bij uitspraak van den arbiter tusschentijds ontbonden wordt tengevolge van de schuld van den werkman; alsdan gaat het recht op terugzending voor den werkman verloren.

d. Het voorschrift der koelie-ordonnantie, volgens hetwelk de werkman zich niet van de onderneming mag verwijderen zonder schriftelijke vergunning behalve op vrije dagen of ten einde zich te gaan beklagen, is in het ontwerp niet overgenomen, daar het toch reeds in onbruik geraakt is.

e. Gunstige bepalingen zijn in het ontwerp opgenomen ten behoeve van vrouwen met het oog op hare bevalling of in verband met het bezit van kleine kinderen.

Overigens houdt het ontwerp nog bepalingen in omtrent den inhoud der werkcontracten, omtrent de verplichtingen van den werkgever en van den arbeider, bepalingen betreffende het loon (ook een minimum-loon) en de uitbetaling daarvan, omtrent den arbeidstijd enz., grootendeels uit de bestaande koelie-ordonnantie ongewijzigd overgenomen.

Een ontwerp voor een regeling, die voor de vrije arbeiders zal gelden, is door het Planters Comité niet overgelegd, doch wordt nog overwogen.

Door de leden der Deli Planters Vereeniging zullen proeven worden genomen met het aanvoeren van lieden van Java (gezinnen), die zonder contract van Java zullen vertrekken en ter Oostkust verder als vrije arbeiders zullen werkzaam zijn. Men verwacht hiervan eene vermeerdering der immigratie, die weldra noodig zal zijn wanneer contractanten vrije arbeiders worden. In de praktijk zal moeten blijken welk nut deze nieuwelingen als vrije arbeiders voor de onderneming zullen hebben. Het Comité hoopt bij het zoeken dezer lieden op den steun van het Gouvernement te mogen rekenen.

Het verschil van meening dat tusschen de rubberplanters en de tabaksplanters bij het onderhavige vraagstuk bestaat komt in het kort hierop neer. Terwijl de A. V. R. O. S. eene regeling van den vrijen arbeid ter invoering voorstelt met, als maatregel van overgang, het behoud in een paar gevallen van straf- en dwangbepalingen der bestaande koelie-ordonnantie, wenscht het Planters Comité een behoud der Koelie-ordonnantie, doch met eene beperking der straf- en dwangbepalingen tot dezelfde geringe mate als de A. V. R. O. S. voorstelt, althans voorzoover het gereëngageerden betreft. Dit komt dus ongeveer op hetzelfde neer. Het verschil is in hoofdzaak hierin gelegen dat een rechtmatige tusschentijdsche ontbinding van de arbeidsovereenkomst volgens het ontwerp van de A. V. R. O. S. altijd mogelijk is na voorafgaande betaling eener schadeloosstelling en volgens het ontwerp der Deli Planters Vereeniging in zulk een geval een opzeggingstermijn in acht genomen moet worden, zonder schadeloosstelling bij gereëngageerden.

Ten opzichte van den termijn van overgang bestaat mede nog verschil van inzicht. De A. V. R. O. S. wil het aan de omstandigheden overlaten

wanneer uitsluitend zal beginnen te gelden de regeling voor den vrijen arbeid, ontdaan van overblijfselen der koelie-ordonnantie, het Planters Comité wil reeds thans tot toepassing eener regeling van den vrijen arbeid overgaan doch dan voor een gering aantal arbeiders, dat echter geregeld toeneemt.

Wat de vorengemelde commissie uit de Tweede Kamer betreft, die in Maart 1917 benoemd werd om een oordeel uit te spreken over het ontwerp van Mr. van Blommestein, deze heeft het koelievraagstuk in zijn geheel onderzocht en medegedeeld op welke wijze de afschaffing der poenale sanctie volgens haar oordeel zou moeten plaats hebben.

Het rapport, in Maart 1919 verschenen, vangt aan met een kort geschiedkundig overzicht van af de eerste koelie-ordonnantie. Voorts wordt de tegenwoordige toestand behandeld, de dichtheid, de categorieën en het karakter der Delische koelie-bevolking, de verschillende soorten der werving, de moreele en materieele toestand der koelies, de loonen, die te laag worden geacht, de hygiënische toestand, die geroemd wordt en waarbij het standpunt wordt ingenomen, dat de Regeering moet zorgen dat het op dit gebied bereikte resultaat behouden blijft door den werkman bij ziekte te dwingen zich geneeskundig te doen behandelen; tevens wordt gewezen op de stabiliteit der koelie-bevolking, die zoo gunstig werkt op den gezondheidstoestand. Voorts wordt behandeld de arbeidsmarkt, die ter Oostkust nog niet in eenige belangrijke mate bestaat, ook waar met vrije arbeiders wordt gewerkt bestaat een tekort. Tenslotte wordt de kolonisatie besproken en gewezen op de moeielijkheden bij de eigenlijke kolonisatie (volksplantingen) bij gebrek in vele gevallen aan de noodige terreinen daarvoor op de landbouwconcessies, zoodat wellicht arbeiderskolonies met huis en tuin voor eigen gebruik, de eenige oplossing voor het kolonisatievraagstuk zal zijn, waartegen de Regeering, daar het een gebrekkige oplossing is, zal moeten waken; zoo noodig zal de Regeering zelf landbouwkolonies moeten stichten. De grootste moeielijkheid bij de kolonisatie wordt gezien in de weinige geschiktheid van den Javaan, daar hij „in hooge mate mist het noodzakelijk vereischte overleg en spaarzaamheid".

De conclusies, waartoe de commissie komt, zijn te onderscheiden in diegene, welke door alle commissieleden gedeeld worden, en andere, welke geen algemeene instemming gevonden hebben.

De eerste conclusie, door alle onderschreven, is de uitspraak dat alle vrijheidsbeperking in de toekomst zal moeten verdwijnen; de tweede, dat de kolonisatie krachtig moet worden aangevat. De commissie acht het verwerpelijk dat de Buitenbezittingen, behalve eene schaarsche autochtone bevolking, slechts een vlottende koelie-bevolking bezitten, zoodat naar een normale sedentaire bevolking moet worden gestreefd, wat waarschijnlijk alleen door kolonisatie van Javanen te bereiken is, waarmede dus bedoeld wordt het stichten van volksplantingen.

In de derde plaats is de commissie eenstemmig in hare conclusie wat betreft de noodwendigheid om een verplichting voor de arbeiders op de onderneming in het leven te roepen — wat dan door een voorschrift in

een bijzondere ordonnantie zou kunnen geschieden — om zich op medisch advies in een hospitaal te laten opnemen en daar te blijven. Deze verplichting moet zelfs uitgebreid worden tot de vrije arbeiders buiten de ondernemingen, wellicht nog tot andere kringen der inlandsche bevolking zoodra voldoende hospitaalruimte beschikbaar is.

Voorts is de commissie het er over eens, dat nog lange jaren op Java arbeidskrachten geworven zullen moeten worden, want het oogenblik, dat men alle benoodigde werkkrachten in de werkwillige bewoners dier kolonies van landbouwers, dier volksplantingen, zal kunnen vinden, is nog ver verwijderd. Maar al zal de werving nog lang plaats moeten hebben, zoo moet de Regeering, naar het oordeel der commissie, niet schromen de beroepswerving, met het oog op de daarbij voorkomende misbruiken te beperken en daarop een scherp toezicht uit te oefenen.

In de laatste plaats is de commissie eenstemmig van oordeel, dat de loonen, hoewel sedert eenige jaren stijgende, veel te laag zijn. Een ingrijpen der Regeering door vaststelling van minimumloonen zal echter plaats mogen hebben indien de stijging niet eigener beweging voldoende toeneemt. Intusschen zou één wijze van loonsverbetering dadelijk toegepast kunnen worden nl. door het geven van voorschot te verbieden zoodat het loon niet door maandelijksche kortingen vermindert.

In de commissie heerscht geen instemmigheid nopens het volgende. Terwijl vier der vijf leden er voor zijn om nog voor een vrij lange periode de straf- en dwangbepalingen te behouden wil het vijfde lid, de heer Schaper, die bepalingen in 3 of 4 jaren geheel doen verdwijnen.

Neen, zegt de meerderheid der commissie, zoolang er nog geen arbeiders zijn, die in het gewest werkelijk gevestigd zijn, geen blijvers, die voor de ondernemingen werken, zoolang als er nog in de pondoks op de ondernemingen een koelie-bevolking woont, die nog maar met een uiterst lossen band aan de ondernemingen en aan het gewest verbonden is, arbeiders die nog niet thuis hooren in een in het gewest gevestigde inlandsche maatschappij, zooals dit op Java het geval is, zoolang kunnen wij niet toestaan, dat de werkman te allen tijde maar het werk neerlegt en de onderneming verlaat. Dit kan toegelaten worden wanneer er dringende of gewichtige redenen voor het vertrek zijn, maar zijn die niet aanwezig, dan moet er een rem zijn, dat niet de koelies komen en gaan, van de eene onderneming naar de andere trekken, misschien wel op groote schaal geronseld, of van een onderneming naar de kampong en van de kampong weder naar een onderneming. Er is geen orde op de onderneming, geen geregeld bedrijf mogelijk met een dergelijk steeds nieuw en rusteloos deel der koelies. Het zal daarom den werkman niet onmogelijk gemaakt worden om den dienst te verlaten, maar als hij weg wil, moet hij (bij afwezigheid van dringende of gewichtige redenen) dit eerst vragen aan den ambtenaar der Arbeidsinspectie en die moet hem ook toestaan te vertrekken, maar die ambtenaar zal het recht hebben eventueel een termijn (hoogstens drie maanden) te stellen, die de werkman in acht moet nemen, voordat hij den dienst verlaat, terwijl die ambtenaar ook de voorafgaande betaling van een evenredig deel der voor den werkman gemaakte kosten als schade-

loosstelling kan eischen. Maar ten allen tijde het werk neerleggen zal niet mogen; doet de werkman dit toch dan zullen strafbepalingen op hem toepasselijk zijn en zal hij desnoods met den sterken arm naar de onderneming teruggebracht kunnen worden om alsnog de voorschreven vergunning aan de Arbeidsinspectie te vragen.

Echter zullen die strafbepalingen niet meer op klacht van den werkgever toepassing vinden daar zij als publiekrechtelijke voorschriften zijn uitgevaardigd; vervolging van den werkman zal dus alleen op klachte van de Arbeidsinspectie kunnen plaats hebben.

De heer Schaper vindt die regeling niet geheel onaannemelijk indien zij alleen tijdelijk als overgang dienst doet. Doch hoe lang wordt zij gehandhaafd?

De meerderheid der commissie is van oordeel, dat die regeling zal moeten gelden tot de koelie-bevolking het karakter van vlottende bevolking verloren heeft, dus totdat de meerderheid der koelies arbeiders-kolonisten geworden is.

De heer Schaper is met de andere leden van oordeel dat er gekoloniseerd moet worden, dat Regeering en planters daarin samen zullen moeten werken en dat, als de planters daarbij niet medewerken er zelfs dwang moet worden uitgeoefend, want niettegenstaande de buitengewone moeielijkheden zal de kolonisatie **moeten** slagen. Maar om daarop te wachten valt den heer Schaper toch te lang, misschien gaat het met die kolonisatie en dien dwang niet zoo voorspoedig als men denkt, hij vindt het zekerder om over drie of vier jaar de poenale sanctie af te schaffen. Men late daarna de koelies vrij, zij komen dan tevens in de mogelijkheid om van het middel van staking gebruik te maken ter verkrijging van hoogere loonen, welk middel zij tot nog toe, waarschijnlijk tengevolge van de koelie-ordonnantie, niet te baat genomen hebben.

Hoogstens, meent de heer Schaper, zou men kunnen bepalen, dat de immigrant (in het eerste contract), als hij zonder geldige redenen den dienst tusschentijds verlaat, niet behoeft teruggezonden te worden naar zijn land en dat hij met eene schadeloosstelling belast wordt, die hij dan kan inverdienen bij een anderen werkgever of op een Gouvernements-onderneming en die hij ook moet betalen als hij een eigen boerderij begint. Laat verder de werkgever de loonen verhoogen, zoo oordeelt meergenoemde heer verder, den gereëngageerden werkman geen voorschot meer geven — wat verboden moet worden — doch een handgeld, voorts den werkman maandelijks nog voor een premie crediteeren, die den werkman uitbetaald wordt als de verbintenis is afgewerkt, of, in plaats van die premie, een aandeel in de winst, laat bovendien die werkgever verplicht worden aan den werkman na 15-jarigen dienst een behoorlijk pensioen te geven — de werkgever kan met de lage loonen geen bezwaar hebben tegen de betaling der betreffende premie — laat voorts den koelie weten, dat hij kan ontslagen worden indien hij zonder bepaalde redenen het werk neerlegt, en dan zullen de koelies op de onderneming blijven. Mocht dit niet gebeuren dan zullen de planters allicht de middelen daartoe vinden zoodra de poenale sanctie maar is afgeschaft.

Een poenale sanctie zal er dus bij den heer Schaper niet meer zijn, behalve dan voor den werkgever, want hij wil de nakoming van de verplichting, aan den werkgever opgelegd, door strafbedreiging bevorderen, daar zijns inziens de koelies, ook bij zijne regeling, de zwakkeren zullen zijn.

Tegen ronselen zou, volgens den heer Schaper, een verbod uitgevaardigd kunnen worden, tenminste wanneer iemand van ronselen zijn beroep maakt. Vermindering van orde en tucht vreest de heer Schaper niet; bijzondere bepalingen zijn daarvoor niet noodig. Wel moeten er strafbepalingen worden gemaakt ter bevordering der algemeene gezondheid en der veiligheid, indien deze door afschaffing der poenale sanctie in gevaar worden gebracht, maar dan moeten die bepalingen ook voor losse arbeiders gelden.

Ook kan de heer Schaper zich niet vereenigen met de taak, die aan de arbeidsinspectie wordt toebedeeld, nl. in zooverre dat zij, volgens den wensch der meerderheid, de koelies strafrechtelijk zal moeten vervolgen, zal moeten beoordeelen of een koelie al dan niet dadelijk weg mag, al dan niet schadeloosstelling zal moeten hebben en tot arbiter in arbeidsgeschillen zal worden gemaakt. De meerderheid der commissie toch is zich bewust, dat dan de Arbeidsinspectie met voortreffelijke krachten moet worden toegerust en dat de geheele regeling, zooals de meerderheid zich die voorstelt, niet kan slagen, indien de Regeering niet in staat zal zijn de Arbeidsinspectie tot dit hooge peil op te voeren.

De heer Schaper nu vindt de Arbeidsinspectie een goed instituut, doch vreest dat zij, door als aanklaagster van de koelies op te treden, haar populariteit zal verliezen. De heer Schaper meent dat zij dezelfde functie zal moeten hebben als thans, nl. het toezien op de naleving der bepalingen d.w.z. op de naleving van de verplichtingen van den werkgever.

Zooals wij dus gezien hebben, wenscht de commissie een tijd van overgang, en verzet zij zich tegen een plotseling loslaten van alle verplichtingen tot naleving der overeenkomst.

Het zal den werkman gemakkelijk gemaakt worden van zijn dienstverband los te komen maar hij zal niet ten allen tijde eigenmachtig het werk mogen neerleggen. De commissie vreest dat een onbekende toekomst, waarbij niemand weet tot welke grenzen de moeielijkheden zich zullen manifesteeren, op eens werkelijkheid wordt.

J.

Boekbespreking

Nederlandsch-Indische Havens.

In ons bezit kwam een door de technische afdeeling voor havenaangelegenheden van het departement der Burgerlijke Openbare Werken samengestelde beschrijving, waarin in groote lijnen een algemeen overzicht wordt gegeven van de Nederlandsch-Indische havens.

De uitgave is uitstekend verzorgd, en doorschoten met tal van fraaie foto's, die een beeld geven van het bedrijvige leven om en in onze havens, terwijl een groot aantal kaarten en grafische voorstellingen als een afzonderlijken bundel bijlagen het boekwerk vergezelt.

Op populaire wijze worden verschillende havens beschreven, met vermelding ook van historische bijzonderheden, waarvan de lezing voor ieder belangstellende aangenaam en interessant is.

Een voorwoord van den algemeen adviseur voor het havenwezen in Nederlandsch-Indië, den heer Wouter Cool, meldt dat men het thans gebodene te beschouwen heeft als een eerste deel van een eerlang te verschijnen serie van studies over de Nederlandsch-Indische havens, want dat het voornemen bestaat om te zijner tijd een meer volledig beeld op te stellen, waarbij behalve een ruimere uiteenzetting van het bedrijf en beheer der havens, w.o. reglementen, verhuringen, kostencijfers, tarieven enz., eveneens uitvoerige aandacht aan de technische werken, mechanische outillage enz. zal worden gewijd, terwijl mede de arbeidsverhoudingen, de economische beteekenis in het algemeen en in het bijzonder ten opzichte van het betrokken achterland c.a. zullen worden belicht.

Met groote belangstelling worden deze nadere studies tegemoetgezien.

Bij de beschrijving der havens zijn deze verdeeld in drie klassen nl. in groote havens, midden-havens en kleinere havens, respectievelijk zeven, twaalf en ruim vijfhonderd in aantal, terwijl aan de haven van Sabang een afzonderlijke plaats is ingeruimd.

Het laatste hoofdstuk behandelt het beheer en bedrijf der havens en vangt aan met de mededeeling dat tot voor een tiental jaren van een eigenlijk havenbeheer en bedrijf in deze gewesten niet gesproken kon worden.

De toenmaals geldende voorschriften, zoo heet het verder, stempelden de haveninrichtingen tot zuivere douane-emplacementen. De goederen, die met de stoomers waren aangebracht, werden in enkele havens direct aan kaden en steigers gelost, doch meestal in prauwen overgeladen en in de van Gouvernementswege gebouwde z.g. boomlokalen gedeponeerd.

Waren de douane-formaliteiten vervuld, dan kon verder vervoer naar de plaats van bestemming geschieden.

De exportgoederen volgden uiteraard den omgekeerden weg.

De overige openbare diensten, die met de havens in verband stonden en zij waren velen (marine, leger, spoorwegen, waterstaat, binnenlandsch bestuur, justitie, hygiëne e.a.) zorgden elk zelf, dat zooveel mogelijk de door hen behartigde belangen tot hun recht kwamen.

Het spreekt, dat deze chaotische toestand niet alleen klachten aan handel en scheepvaart ontlokte, maar evenzeer iedere rationeele uitbreiding in den weg stond.

Ter gelegenheid van het oordeel over de plannen tot vergrooting der haveninrichtingen te Soerabaja verstrekte de bekende commissie De Jongh-Kraus haar voorlichting ook aangaande den vorm van beheer en de wijze van bedrijf welke moesten worden ingevoerd.

De Regeering aanvaardde het advies der commissie, niet alleen voor Soerabaja, maar evenzeer voor alle andere daartoe in aanmerking komende havens, waardoor verschillende zeer ingrijpende veranderingen noodig werden.

Zoo werd naar het moederlandsche voorbeeld beslist dat de goederen niet meer naar de kantoren en lokalen der douane moesten worden gebracht, doch dat omgekeerd de douane-ambtenaren ambulant zouden worden en de goederen onderzoeken, daar waar men ze op het haventerrein had opgeschuurd.

Het bedrijf der haven zou geschieden op commercieelen grondslag, echter behoefde geen winst te worden gemaakt, en aan het particulier initiatief zou zooveel mogelijk worden overgelaten. Het havenbedrijf zou zelf slechts een klein gedeelte der kaden met achterliggende terreinen, loodsen en pakhuizen in eigen beheer nemen, juist zooveel als noodig was om invloed te kunnen uitoefenen op de manipulaties van de goederen in de haven, om het opdrijven van tarieven te voorkomen en trustvorming te kunnen fnuiken.

Sommige onderdeelen zou het havenbedrijf als monopolie voor zich zelf bewaren als de mechanische outillage van de kaden voor de normale typen, de waterlevering en de electriciteitsvoorziening.

Ten opzichte van den algemeenen gang van zaken luidde het advies, dat bij het beheer en de dagelijksche leiding van het havenbedrijf naar continuïteit zou moeten worden gestreefd en dat de haven met al wat daarmede samenhing, administratief en financieel zou moeten komen te berusten bij een college van beheer, staande onder het oppertoezicht der Regeering en correspondeerende met den Directeur der Openbare Werken.

Om practische redenen bleek het evenwel niet raadzaam om reeds aanstonds de zorg over de meer belangrijke havens geheel toe te vertrouwen aan eene daarmede belaste commissie, waarom achtereenvolgens bij de grootere havens de betrekking van directeur, c.q. onderdirecteur der haven werd ingesteld, zoomede eene Commissie van Bijstand in het belang van het beheer.

Het eerste instituut van dien aard werd in Januari 1912 voor de haven van Tandjong-Priok geformeerd.

De directeur der haven is belast met de uitvoering van de werken tot aanleg, onderhoud, verbetering en uitbreiding van de haveninrichting, benevens met de exploitatie van de haven. Alle zijne aan het boven hem gestelde departementshoofd in te dienen voorstellen behooren vooraf aan het oordeel van de havencommissie onderworpen te worden, terwijl deze commissie zich ook eigener beweging met wenschen tot den departementschef of tot de Regeering kan richten, al is ook haar karakter van adviseerend college uitdrukkelijk vastgesteld.

Uit de verder gegeven bijzonderheden mogen nog eenige grepen volgen.

De samenstelling der commissies van bijstand is niet bij alle havens dezelfde, varieert afhankelijk van plaatselijke omstandigheden.

Als eerste taak werd aan het ingestelde havenbestuur opgedragen voorstellen te doen tot het brengen van eenheid in het beheer van de haven.

Aan den havenmeester werd onttrokken zijne bemoeienis met de handhaving van orde en veiligheid te land, met de verlichting der haventerreinen en met de watervoorziening. De voor de haveneenheid noodige onttrekking van de zorg voor orde en veiligheid te water kwam nog niet tot stand, al werd de havenmeester in de aanwijzing van ligplaatsen voor schepen in zoover beperkt, dat hij daarbij als regel de zienswijze van den havendirecteur heeft te volgen.

Door den dienst der douane werd de bemoeienis in zake den opslag van goederen overgegeven, en diens taak is thans teruggebracht tot de verzekering van 's Lands rechten.

In de verhouding tot den dienst der staatsspoorwegen is binnen de havengrenzen het overwegend woord aan de havenleiding gekomen.

De locale raden werden binnen de grenzen van het haventerrein ontheven van het voor dien aan hen toevertrouwd beheer van binnen deze grenzen gelegen zaken; zij bezitten evenwel nog onverkort hun verordeningsrecht, hetgeen niet gehandhaafd kan blijven.

De bevoegdheid tot verhuur van alle zaken, welke tot een haveninrichting behooren, is verleend aan den directeur der Burgerlijke Openbare Werken, die echter gehouden is vooraf telkens het oordeel in te winnen van de betrokken commissies van bijstand, terwijl genoemd departementshoofd gemachtigd is zijne bevoegdheid ten deze geheel of gedeeltelijk over te dragen aan de havendirecteuren, eventueel hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur.

Het departement van Binnenlandsch Bestuur heeft zich teruggetrokken bij den afstand van gronden om en bij de haven.

Ten einde ook ten aanzien der midden- en kleinere havens te kunnen overgaan tot doorvoering van het systeem Kraus—de Jongh werd bij verschillende harer overgegaan tot aanstelling van havenbeheerders, tot dusverre gekozen uit het personeel van andere diensttakken, zooals havenmeesters en douanebeambten.

Om dezen havenbeheerders steun bij hun arbeid te verleenen en een innig verband te leggen met de in de nabijheid gelegen grootere havens,

werd den directeuren der grootere havens een toezichtskring aangewezen, in welk ressort geen aanleg, uitbreiding, verbetering en exploitatie van havenzaken geschiedt zonder dat zij in eerste instantie van advies hebben gediend. Zoodoende is de archipel dus in zeven gebieden verdeeld, zooveel mogelijk rekening houdende met de economische groepeering der havens.

Bij de midden-havens met meer dan normale beteekenis gaat men, evenals bij de grootere havens over tot het benoemen van commissies van advies, onder voorzitterschap van den havenbeheerder. Hierdoor wordt de haven niet uit haar ressort geschakeld, maar verwacht men een meer intense behartiging der havenbelangen. Palembang zal in deze de rij openen, Cheribon en anderen zullen volgen.

Zooals hiervoren reeds bleek berust een groote macht in zake havenbeheer bij den directeur der Burgerlijke Openbare Werken, die voor dit doel wordt bijgestaan door het hoofd der technische afdeeling voor havenaangelegenheden, tevens algemeen adviseur voor het havenwezen in Nederlandsch-Indië. Bij genoemde afdeeling wordt de centrale leiding en de uniformiteit voor het geheel in acht genomen en waar noodig voorlichting verstrekt, een en ander zoowel op technisch als op administratief en bedrijfsgebied.

De Regeering stelt voor normale gevallen den eisch, dat in het algemeen belang geen winst behoeft te worden gemaakt, maar dat de gebruikers der haven rente en aflossing van de aan de haveninrichting bestede kapitalen zoomede de jaarlijks terugkeerende kosten van onderhoud en beheer op den duur terugbetalen.

De jaarlijksche lasten der haven worden in hoofddeel gevormd door de bedragen tot vergoeding aan den Lande van den kostprijs van havenzaken, van hare verbeteringen, uitbreidingen, van de bedrijfs- en onderhoudssommen, van de gelden noodig voor rente over de nog niet afgeloste schulden enz.

Deze uitgaven moeten jaarlijks gedekt worden door de baten voortvloeiend uit de door gebruikers te betalen huur voor het gebruik van aanleg- en opslagruimte, van terreinen, van werktuigen, van geleverd water en electrische energie, benevens uit de opbrengst der heffing van het havengeld.

Een havengeld wordt geheven teneinde het tekort op de bedrijfsrekening te dekken, het is de sluitpost dezer rekening.

Gezien het feit dat de Indische havens bijzondere schakels vormen in het algemeen verkeer, zou de heffing van een te hoog havengeld een bepaalde haven buiten het algemeen verkeer kunnen brengen. Het is toch bekend, dat hooge havengelden o.a. een bezwaar vormen tot aanloopen door verschillende vrachtzoekende stoomers, niet-regelmatige havenbezoekers, indien zij niet van genoegzame lading verzekerd zijn, terwijl juist deze booten eene gezonde concurrentie tegenover de geregelde lijnen beteekenen.

Het algemeen belang brengt dus mede lage havengelden, zoodat als voornaamste bron van haveninkomsten blijft bestaan de opbrengst van voor verhuur geschikte havenzaken. Bij de vaststelling van de huursommen

voor deze zaken vragen vaak ook interlocale en internationale belangen om behartiging.

Het is bijv. ongewenscht dat tusschen zusterhavens onderlinge concurrentie optreedt, terwijl het daarentegen noodzakelijk kan wezen dat Nederlandsch-Indische havens gezamenlijk den concurrentie-strijd moeten aanvaarden met buitenlandsche.

De verhuur geschiedt uitsluitend aan hen, die naar het oordeel van het havenbeheer de werkelijke gebruikers zullen zijn. Zoo worden de aanlegplaatsen steeds uitgegeven aan de scheepvaartondernemingen zelf en niet aan hare agenten, ten einde deze laatsten niet een sterke positie tegenover de betrokken scheepvaartonderneming te doen innemen ten koste van eene zoo vrij mogelijke uitoefening van het scheepvaartbedrijf. Hetzelfde beginsel geldt ten aanzien van ondernemingen van handel, industrie enz.

Als regel worden havenzaken voor niet langer dan 50 achtereenvolgende jaren in huur afgestaan, enkele huurovereenkomsten werden voor 75 jaren afgesloten.

Onder de verplichtingen van den huurder zijn bepalingen die het havenbestuur de contrôle op het richtige gebruik van de havenobjecten verzekeren, terwijl alle geschillen uit de overeenkomsten voortvloeiend aan de beslissing van scheidslieden kunnen worden onderworpen.

De beschouwingen over het beheer en bedrijf der havens eindigen met de mededeeling dat een ontwerp-organisatie in behandeling is bij de verschillende betrokken lichamen en autoriteiten, beoogende eene vervorming van de havencommissies tot z.g. havenraden, welke colleges eventueel de havenzaken niet in volledige autonomie doch in zelfbestuur zullen regelen.

J.

Mededeelingen uit de Vereeniging.

Wegens vertrek naar Europa is de heer Mr. J. Gerritzen afgetreden als voorzitter der Vereeniging. Op hetgeen de Vereeniging aan hem te danken heeft is elders in deze aflevering gewezen.

Onder nadere bekrachtiging door de eerstvolgende algemeene vergadering is in zijn plaats tot Voorzitter benoemd de heer Dr. P. J. S. Cramer, die binnenkort wordt terugverwacht uit Europa, terwijl in de bestaande vacature van Ondervoorzitter is voorzien door benoeming van den heer J. van den Waerden.

In de tweede aflevering van dit jaar werd medegedeeld dat de heer J. van der Waerden zich bereid had verklaard een praeadvies samen te stellen voor het eerstvolgend congres over „Het Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der buitengewesten".

Sedert is bericht ontvangen dat een tweede praeadvies wordt samengesteld door de heeren Mr. H. J. Bool en Mr. R. A. A. Fruin, in samenwerking met den heer Mr. Buffart, voorzitter van de A. V. R. O. S. Het praeadvies zal mondeling verdedigd worden door den heer Mr. Fruin, secretaris van het Deli-Planters-Comité.

GOUVERNEMENTS ZAADTUIN VOOR KOFFIE

BANGELAN, Halte Ngebroek O/L.

Zaadkoffie beschikbaar van de volgende soorten:

(Alle onmiddellijk leverbaar van verschen pluk)

1. Liberia
2. Abeocuta. 1ste en 2de generatie
3. Excelsa. Importtuin en 1ste generatie
4. Dybowsky. 1ste generatie
5. Canephora. 1ste en 2de generatie
6. Canephora. Madagascar. Importtuin
7. Canephora. Stenophylla Paris. Importtuin
8. Canephora var. Kouillouensis. 1ste generatie
9. Canephora var. Sankuruensis. 1ste generatie
10. Canephora Ws. Nr. 1 grofboon
11. Canephora Ks. No. 1
12. Canephora Dr. No. 2
13. Laurenti. 1ste generatie
14. Quillou. 1ste generatie (12-jarige tuin): 1ste, 2de en 3de generatie zaadtuinen
15. Robusta. 1ste generatie (12-jarige tuin): 1ste, 2de en 3de generatie zaadtuinen
16. Uganda 1ste generatie
17. Congensis import
18. Congensis var. Chalotti import
19. Bukobensis

Van Nr. 1, 2 en 4 alleen kleine hoeveelheden beschikbaar.

Van Nr. 3 Excelsa, Importtuinen 1ste generatie, is wegens het groote aantal binnengekomen bestellingen eerst tegen het einde van het jaar zaad beschikbaar.

De **prijs** is franco halte Ngebroek voor Robusta *f* 1.50, voor alle andere soorten *f* 2.50 per katti.

De zaadkoffie wordt geoogst van goedstaande **zaadtuinen**, welke telkens van een afzonderlijken, superieuren moederboom afstammen. Tuinen, waarin veel afwijkingen voorkomen, of waarin ziekte optreedt, worden van de zaadlevering uitgesloten.

Bestellingen worden uitgevoerd in de volgorde, waarin zij binnenkomen. Den aanvragers wordt het vermoedelijk tijdstip van levering ommegaand medegedeeld en bij de afzending bericht gezonden.

De **levering** geschiedt met vermelding van het **nummer van den tuin**, waarvan de zaadkoffie afkomstig is. Desgewenscht wordt de productie van den zaadtuin opgegeven. Alle boeken, tuinregisters enz. liggen voor bezoekers ter inzage.

Bangelan is **te bereiken** per auto van Malang uit 1½ uur, of per spoor en verder per karretje van Soember Poetjoeng uit (afstand ongeveer drie kwartier). Bezoekers, die meer dan een dag aan den tuin wenschen te besteden, kunnen na voorafgaande aanvrage onderkomen vinden in een passanggrahan. In elk geval wordt verzocht het bezoek uiterlijk een dag te voren aan te kondigen.

Alle **inlichtingen** geeft de Beheerder, Postadres Halte Ngebroek O/L.

h 32